

13th

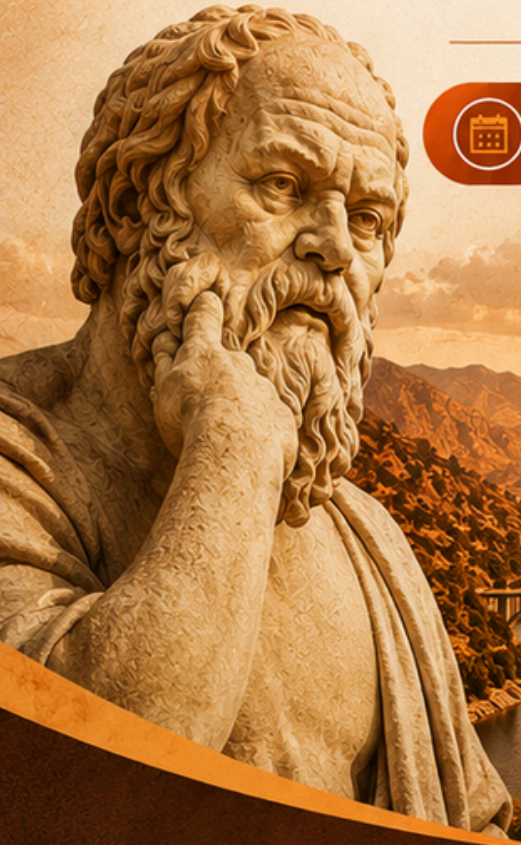
INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026

Tunceli/TÜRKİYE

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR:

Prof. Dr. Ülkü Özbey

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th SOCRATES INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR IN CHIEF
Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

ISBN: 978-625-90406-4-6

by

ACADEMIC SHARING PLATFORM PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book Academic Sharing Platform
Publishing House
Authors are responsible both ethically and juridically
APP Publications – 2026©
Issued: 15.06.2026

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

DATE and PLACE

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

ORGANIZATION

UBS-Institute of International Scientific Research and Strategy Development Association,
Akademik Paylaşım Platformu Eğitim Ltd.Şti.,Ankara,Türkiye

CONGRESS CHAIR

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

HONORARY PRESIDENT OF THE CONGRESS

Prof. Dr. Kenan PEKER

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

CONGRESS ORGANIZERS

International Scientific Research And Strategy Development Association, TÜRKİYE
Munzur University, Tunceli, TÜRKİYE
Central Asian Medical University, Fergana, UZBEKISTAN
Komrat State University, Comrat, MOLDOVA

PARTICIPANT COUNTRIES (11):

Azerbaijan, Pakistan, Nigeria, USA, Thailand, Albania, Philippines, Hungary, Romania,
Moldova, Türkiye

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS (153):

(Türkiye-69, Other Countries-84)

PRESENTATION

Oral presentation

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

ISBN: 978-625-90406-4-6

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY
Munzur University, Türkiye

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Malatya Turgut Özal University, Türkiye

Prof. Dr. Cengiz TORAMAN
İnönü University, Türkiye

Prof. Dr. Fikret BİRDİŞLİ
İnönü University, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ
İnönü University, Türkiye

Prof. Dr. Nevzat TETİK
Munzur University, Türkiye

Prof. Dr. Mustafa ŞİT
Harran University, Türkiye

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Çukurova University, Türkiye

Prof. Dr. Hacı Halil USLUCAN
University of Duisburg-Essen, Germany

Prof. Dr. Şahin YEDEK
Munzur University, Türkiye

Prof. Dr. Erdal YILDIRIM
Munzur University, Türkiye

Prof. Dr. Ali KARADOĞAN
Munzur University, Türkiye

Prof. Dr. Hakan AYDOĞAN
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Surena ZANJANI
Samarkand State University, Uzbekistan

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
Baku Eurasian University, Azerbaijan

Prof. Dr. Sibel AKOVA
Yalova University, Türkiye

Prof. Dr. Aybüke Ayşe İSBİR TURAN
Institute of Forensic Sciences, Police Academy, Türkiye

ORGANIZING COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Hakkı ÇILGINOĞLU
Kastamonu University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet ŞİT
Malatya Turgut Özal University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Haydar KARADAĞ
Recep Tayyip Erdoğan University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Kamil Abdullah EŞİDİR
Fırat Development Agency, Elazığ Investment Support Office, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR
Mersin University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. M. Can YARDIMCI
Afyon Kocatepe University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Madraximova Zuxra Mamasodikovna
Central Asian Medical University, Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Önder ŞANLI
Adıyaman University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Metin KETBOĞA
Malatya Turgut Özal University, Türkiye

Assoc. Prof. Svetlana GHENOVA
Comrat State University, Moldova

Assoc. Prof. Serghei ZAHARIA
Comrat State University, Moldova

Assoc. Prof. Yeşim ARGİN
Munzur University, Türkiye

Assoc. Prof. Engin COŞKUN
Munzur University, Türkiye

Assoc. Prof. Shakhnoza Anvarovna NORMATOVA
Central Asian Medical University, Uzbekistan

Assoc. Prof. Dr. Nurlan BAIGABYLOV
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-Ur-Rehman
National Defence University (NDU), Pakistan

ORGANIZING COMMITTEE

Assist. Prof. Dr. Nursen DOĞAN

Munzur University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU

Fırat University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Murat TUNCER

Fırat University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Martyna KAWIŃSKA

Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, Poland

Assist. Prof. Dr. Abdülbeşir CEYLAN

Yüksek İhtisas University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Fatma SERT ETEMAN

Munzur University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Emrah GÜL

Hakkari University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Fatma TURAN

Üsküdar University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Çilem DOĞAN GÜL

Hakkari University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU

Munzur University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Yılmaz CAN

Malatya Turgut Özal University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Anıl FİDAN

Malatya Turgut Özal University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Adnan SOLMAZ

Munzur University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Demet DEMİRALP

Munzur University, Türkiye

ORGANIZING COMMITTEE

Res. Assist. Melike Sultan AÇIK
Munzur University, Türkiye

Lecturer Yılmaz KAPLAN
Munzur University, Türkiye

Dr. Rey TV
Payap University, Thailand

Mr. Cezmi SAYILGAN
Journalist and Media Communications Specialist, Türkiye

PhD Student Murat DURMAZ
Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye

Gülsüm MEZGEL YARTAŞ
Konya Food and Agriculture University, Türkiye

www.ubsder.org

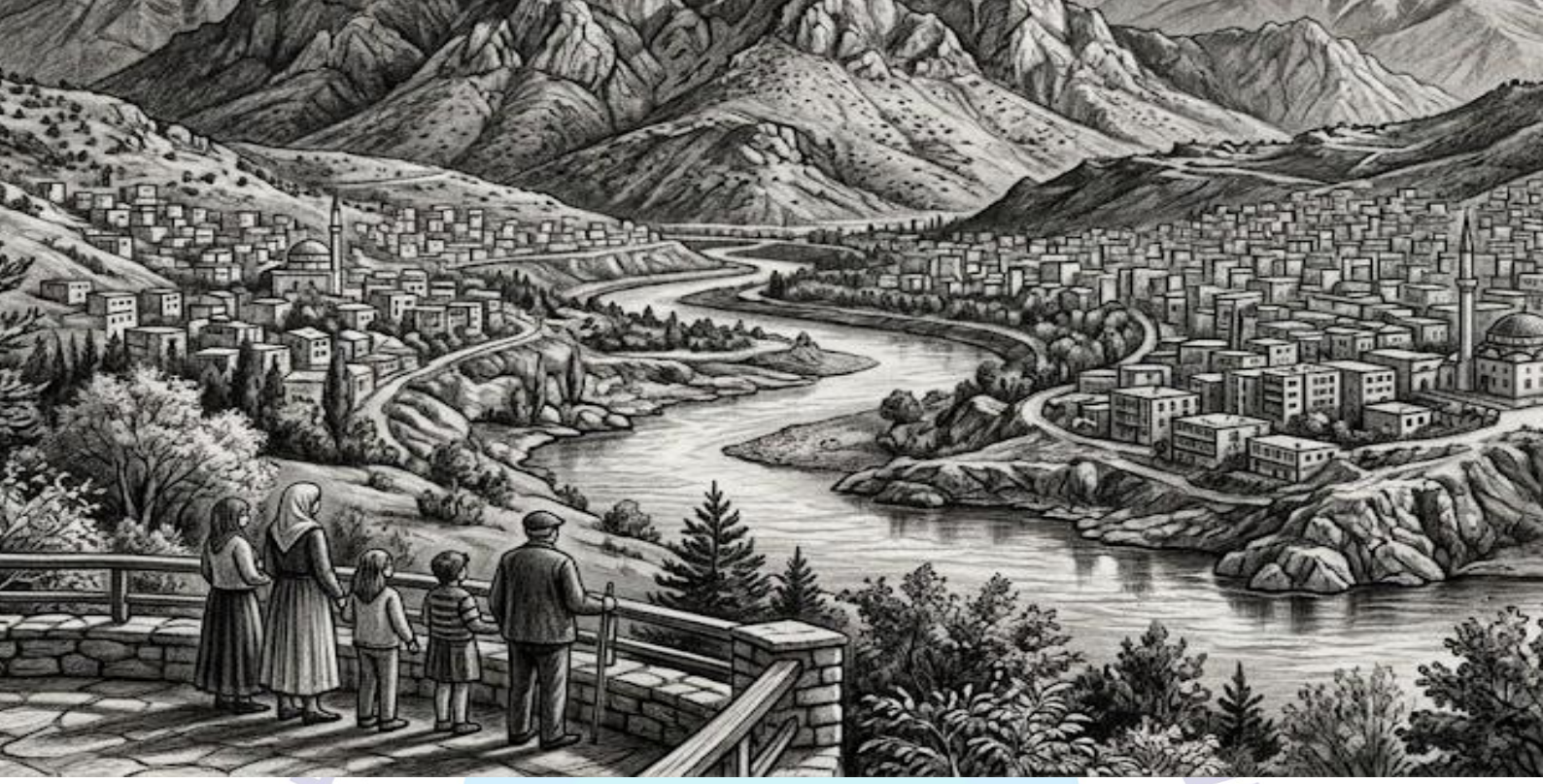
SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Nevzat TETİK, Munzur University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet DİKEN, Necmettin Erbakan University, Türkiye
Prof. Dr. Bilal SOLAK, Fırat University, Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ, Uludağ University, Türkiye
Prof. Dr. Celalettin SERİNKAN, Pamukkale University, Türkiye
Prof. Dr. İbrahim AKSU, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Şakir SAKARYA, Balıkesir University, Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin ÇALDAK, Bingöl University, Türkiye
Prof. Dr. Cihat YAŞAROĞLU, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA, Malatya Turgut Özal University, Türkiye
Prof. Dr. Handan KARAKAYA, Fırat University, Türkiye
Prof. Dr. Ersin KANAT, Zonguldak Bülent Ecevit University, Türkiye
Prof. Dr. Bekir ELMAS, Atatürk University, Türkiye
Prof. Dr. Ali KARADOĞAN, Munzur University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet ATASOY, Mersin University, Türkiye
Prof. Dr. Afsin ŞAHİN, Hacı Bayram Veli University, Türkiye
Prof. Dr. Tekin AVANER, Presidency of the Police Academy Department of Criminal Justice, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa YAYLA, Presidency of the Police Academy Department of Criminal Justice, Türkiye
Prof. Dr. Ganiev Abduqahhor Gadaevich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan
Prof. Dr. Çağdaş CAZ, Yozgat Bozok University, Türkiye
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES, Munzur University, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Hilal YILDIRIM KESER, Bursa Technical University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet UĞUR, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Fikret BİRDİŞLİ, İnönü University, Türkiye
Prof. Dr. Cengiz BUYAR, Manas University, Kyrgyzstan
Prof. Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA, Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA, L.N. Gumilyov Eurasian National University / Erzincan Binali Yıldırım University, Kazakhstan / Türkiye
Prof. Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ, Bursa Uludağ University, Türkiye
Prof. Dr. Anderi JEAN, Petroleum-Gas University of Ploiești, Romania
Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA, Azerbaijan State Pedagogy University, Azerbaijan
Prof. Dr. Basim ALHADİDİ, Albalqa Applied University, Jordan
Prof. Dr. Ashraf M. A. AHMAD, Princess Sumaya University for Technology, Jordan
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM, Munzur University, Türkiye
Prof. Dr. Raymond KOSALA, The Joseph Wibowo Center for Advanced Learning, Indonesia
Prof. Dr. Wen-Lin YANG, National Taiwan University, Taiwan
Prof. Dr. Aybüke A. İSBİR TURAN, Police Academy Presidency, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Hakkı ÇILGINOĞLU, Kastamonu University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Asuman ÇOBANOĞLU, Giresun University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Seda AKTI ASLAN, Fırat University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. E. Gülçeri GÜLEÇ PEKER, Giresun University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Canan CEYLAN, İstanbul Nişantaşı University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eray Ekin SEZGİN, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Oğuz DOĞAN, Iğdır University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yeşim ARGİN, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Server GÜN, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Engin COŞKUN, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Tuncay YILDIRIM, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Özkan KÖSE, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mutlu ÇEVİK, Munzur University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Didem KARAKAYA CİRİT, Munzur University, Türkiye

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

Assoc. Prof. Dr. Ludmila TUDORIC, Comrat State University, Moldova
Assoc. Prof. Dr. Botirov Murodjon Turgunboevich, Central Asian Medical University, Uzbekistan
Assoc. Prof. Dr. Ayten ARSLAN, Muş Alparslan University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR, Mersin University, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Tekin AVANER, Gendarmerie and Coast Guard Academy, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD, Munzur University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Arif KALA, Muş Alparslan University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ, Muş Alparslan University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Ersin PALABIYIK, Muş Alparslan University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Selçuk AYDEMİR, Muş Alparslan University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Suat ÖZDAĞ, Bitlis Eren University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Çilem DOĞAN GÜL, Hakkari University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Emrah GÜL, Hakkari University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Erhan KIZMAZ, Gaziantep University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU, Fırat University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Demet DEMİRALP, Munzur University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Emel LİTER, Fırat University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Harun Reşit GÜNDOĞAN, Malatya Turgut Özal University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Murat TUNCER, Fırat University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Ahmet ÖNER, Erzincan Binali Yıldırım University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Ali KOÇ, Munzur University, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Selahattin ALTUNDAĞ, Dicle University, Türkiye
Dr. Nicholas IMBEAH, PhD, Takoradi Technical University, Ghana
Dr. Subhashish DEY, Gudlavalleru Engineering College, India

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

Congress Venue : Munzur University Congress and Culture Center, Tunceli

CONGRESS PROGRAM

www.ubsder.org

PARTICIPANT COUNTRIES (11):

Azerbaijan, Pakistan, Nigeria, USA, Thailand, Albania, Philippines, Hungary, Romania, Moldova, Türkiye

Türkiye: 69

Other Countries: 84

Congress Registration & Badge Distribution

Tuesday, May 14, 2026

🕒 09³⁰ – 10⁰⁰

Opening Ceremony

🕒 10⁰⁰ – 12³⁰

▪ Moment of Silence & National Anthem

Opening Speeches

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

Munzur University, Dean of the Faculty of Health Sciences

Prof. Dr. Kenan PEKER

Rector, Munzur University

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

President of UBSDER

Opening Panel

Dr. Ayhan ÖZKAN

Civil Administration Authority – Legal Advisor, Ministry of Interior

Prof. Dr. Mustafa Necmi İLHAN

Gazi University Department of Public Health

Prof. Dr. Tuba Talo YILDIRIM

Firat University, Dean of the Faculty of Dentistry

Vedat KENT

Senior Expert, Radio and Television Supreme Council (RTÜK)

Plaque Presentation

Music Recital 🎵

13³⁰ – 14³⁰ Congress Lunch

13³⁰ – 15⁰⁰ Scientific Sessions

15¹⁰ – 18³⁰ Cultural Tour Program

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

1. Time Management

- Total duration: 15 minutes
- Presentation time: 10 minutes
- Q&A session: 5 minutes
- Presentations exceeding the allotted time may be interrupted by the session chair with a warning and brought to an end.

2. Presentation Format

- Presentations must be delivered using PowerPoint or similar visual-supported formats.
- Slides should be clear, readable, and prepared in an academic style.

3. Time Discipline

- To ensure the smooth running of the session, all participants are strictly required to adhere to the allocated time limits.

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
FACE TO FACE

14.05.2026

MUNZUR HALL

TUNCELİ

LUCNH TIME: 12³⁰ - 13³⁰

TÜRKİYE TIME: 13³⁰ - 15⁰⁰

CHAIR: Prof. Dr. Handan KARAKAYA

CHAIR VICE: Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Author(s)	Affiliation	Title
Lecturer Güldeniz GENÇTÜRK	Munzur University	THE AESTHETICIZATION OF VIOLENCE IN DIGITAL MUSIC CULTURE: AN EXAMINATION OF CRIMINAL ELEMENTS IN POPULAR SONG LYRICS WITHIN THE CONTEXT OF MUSIC SOCIOLOGY
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Dilek DÜZTAŞ KIRMIZITAŞ	Fırat University Munzur University	GEN Z TEACHERS' CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS
Prof. Dr. Handan KARAKAYA Prof. Dr. Rifat BİLGİN	Fırat University	KADINLARIN BİLGİYE ERIŞİMİNİN TARİHSEL ENGELLENMİŞLİĞİ: AGNODICE EFSANESİ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANALİZİ
Asst. Prof. Dr. Ali KELEŞ	Trabzon University	THE RELATION BETWEEN URBAN SOUND ECOLOGY AND SOCIAL STRUCTURE: THE CASE OF TRABZON CITY CENTER
Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA	Malatya Turgut Özal University	DIGITAL TWIN TECHNOLOGY at DISASTER MANAGEMENT: SAMPLE APPLICATIONS

www.ubsder.org

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
FACE TO FACE

14.05.2026

PÜLÜMÜR HALL

TUNCELİ

LUCNH TIME: 12³⁰ - 13³⁰

TÜRKİYE TIME: 13³⁰ - 15⁰⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL
CHAIR VICE: Prof. Dr. Gülđa ÇETİNDAG SÜME

Author(s)	Affiliation	Title
Prof. Dr. Gülđa ÇETİNDAG SÜME Nihal ÇULCU	Fırat University	A CULTURAL HERITAGE IN THE SHADOW OF THE MOUNTAIN: RITUAL, BELIEF, HEALING, AND SHEPHERDING IN THE HIGHLANDS OF TUNCELİ
Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL	Munzur University, Tunceli, Türkiye	NOWRUZ FESTIVAL IN THE CONTEXT OF MIRCEA ELIADE'S CONCEPT OF SACRED TIME
Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL	Munzur University, Tunceli, Türkiye	A FOLKLORISTIC ANALYSIS OF SYMBOLIC NARRATION AND CULTURAL MEMORY IN THE TOMBSTONES AT THE TUNCELİ MUSEUM
Asst. Prof. Dr. Muhammet Faruk EKİCİ	Munzur University	THE NEUROPSYCHOLOGICAL THERAPEUTIC POTENTIAL OF TRADITIONAL FOLK MEDICINE
Ezgi GÖKALP	Munzur University	THE TRANSFORMATION OF THE FEMININE POWER IN MYTHOLOGY: THE DESACRALIZATION OF THE SACRED
Assoc. Prof. Dr. Nilüfer YILDIRIM	Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences	REDUPLICATIONS STARTING WITH 'M' USED IN CONTEMPORARY TURKISH WRITTEN LANGUAGES
Cennet ÇAVANA	Munzur University	NARCISSISM IN GREEK MYTHOLOGY: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF MYTHOLOGICAL CHARACTERS

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
FACE TO FACE

15.05.2026

MUNZUR HALL

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 10⁰⁰ – 11¹⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA

CHAIR VICE: Asst. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU

Author(s)	Affiliation	Title
Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA	Munzur University	MEMORY SITES IN POETRY: YAHYA KEMAL BEYATLI AND PIERRE NORA
Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA	Munzur University	THE CRITIQUE OF MODERN REASON IN SEMA KAYGUSUZ'S SHORT STORY "KÜLLÜK"
Asst. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU	Fırat University	PREVENTION APPROACHES FROM A DEVELOPMENTAL PSYCHOPATHOLOGY PERSPECTIVE: ACCUMULATION OF RISKS AND STRATEGIC INTERVENTION
Asst. Prof. Dr. Nursen DOĞAN	Munzur University	PERCEIVED REALITY, LOST ACCURACY: THE MODULATORY ROLE OF VIRTUAL REALITY ON COGNITIVE RESOURCES AND EYEWITNESS MEMORY

www.ubsder.org

www.usbder.org

**13th INTERNATIONAL
SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES**

**May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
FACE TO FACE**

15.05.2026

PÜLÜMÜR HALL

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 10⁰⁰ – 11¹⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Sami NARTER

CHAIR VICE: Res. Asst. Gülçin KARABAĞ ÖZÇOLAK

Author(s)	Affiliation	Title
Res. Asst. Gülçin KARABAĞ ÖZÇOLAK	Munzur University	TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS FROM THE START OF ACCESSION NEGOTIATIONS TO THE PRESENT
Dr. Tuba UMAR	Independent Researcher	HAPPINESS ECONOMICS IN TURKEY
Dr. Tuba UMAR	Independent Researcher	WOMEN'S POVERTY IN TURKEY

www.ubsder.org

www.usbder.org

Opening Ceremony

Online

Date: **May 16, 2026**

Opening: *Türkiye Time: 18⁵⁰*

Meeting Link:

<https://us06web.zoom.us/j/4603636838?pwd=Gx9rIRf5cUTPsZZ4pilDYkYWaaEAc6.1&omn=87906292084>

Meeting ID: 460 363 6838

Password: 121314

Opening Concert:

A Recital of Turkish Classical Music

*Performed by **Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL**, this concert will offer a refined selection of works from the rich tradition of Turkish classical music, presenting the aesthetic depth and cultural sophistication of the genre*

Speech:

www.usbder.org

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

Munzur University, Dean of the Faculty of Health Sciences

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

**Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK**

Meeting ID: 460 363 6838

Passcode: 121314

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- **Online presentations;** Presentation time is 10 minutes. There is 5 minutes of question and answer time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-1

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA

CHAIR VICE: Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU

Author(s)	Affiliation	Title
Abdulaziz Ayad Issa ABUD Assist. Prof. Dr. Neilan SOYLU	Karabük University	PERFORMANCE EVALUATION OF LIBYAN BANKING SYSTEM (2020-2024) USING ENTROPY BASED MABAC AND MARCOS METHODS
Nüpelda DEMİRTEKİN Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	Malatya Turgut Özal University	ANALYZING THE PUBLIC EXPENDITURES AND THE STOCK MARKET NEXUS: A FOURIER COINTEGRATION APPROACH FOR TÜRKİYE
Dr. Hacı MORTAŞ	Erciyes University, Rectorate	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DOCTORAL THESES ON SOCIAL RESPONSIBILITY IN TÜRKİYE (2020-2024)
Assoc. Prof. Dr. Haydar KARADAĞ	Recep Tayyip Erdoğan University	CASH WAQFS AND UNEMPLOYMENT FROM AN ISLAMIC FINANCE PERSPECTIVE: A THEORETICAL ASSESSMENT
Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU	Trakya University	SUSTAINABLE TOURISM IN MEGA SPORT EVENTS: AN ANALYSIS OF ECONOMIC, ENVIRONMENTAL, AND SOCIO-CULTURAL IMPACTS WITHIN THE CONTEXT OF FORMULA 1
Assoc. Prof. Dr. Sami NARTER	Munzur University	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LABOR RELATIONS AND THE EMPLOYER'S LEGAL RESPONSIBILITY
Asst. Prof. Dr. Memet Cem DANACI MSc. Ahmet Emre TORAMAN	İnönü University	CRYPTOCURRENCIES AS AN ALTERNATIVE PAYMENT METHOD AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL MARKETS
Prof. Dr. Recep KARABULUT MSc. Ahmet Emre TORAMAN	İnönü University	AN ASSESSMENT OF VOLUNTARY ARRANGEMENTS AND FINANCIAL RESTRUCTURING UNDER CURRENT LEGISLATION
Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU	Trakya University	CIRCULAR ECONOMY APPROACH IN TEA TOURISM: SUSTAINABLE DESTINATION MANAGEMENT AND ZERO- WASTE STRATEGIES

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-2

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD

CHAIR VICE: Emil Raul oğlu Ağayev

Author(s)	Affiliation	Title
Aslı ARVAS Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	Munzur University	EXAMINING PROBLEM-SOLVING SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME-BASED SCENARIOS
Şevval KARAHAN Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	Munzur University	EXAMINING TEACHERS' VIEWS ON QUESTIONING BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN
Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	Munzur University	THE TURKISH CENTURY EDUCATION MODEL" SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH INTERNATIONAL APPROACHES
Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD Derya DEMİRLİ	Munzur University	METAPHORICAL ANALYSIS OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF CHILD FROM A GENDER PERSPECTIVE
Bahar KOÇHAN	Gaziantep University	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE DEĞER EĞİTİMİ: FIRSAT EŞİTLİĞİ
Aygun Muradlı	Azerbaijan University	THE THERAPEUTIC ROLE OF SOCIAL WORKERS IN EDUCATION
Sara Marks qızı Bayramova	Azerbaijan State Pedagogical College	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEURAL NETWORKS IN PERSONALIZING THE LEARNING OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	FACILITATION SKILLS OF FINE ARTS TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS
Ahmet CABA Mahmut Sami BASARICI Mustafa Hamza BİRSİN Yusuf Selim YÜCEER Asst. Prof. Dr. Adem YURDUNKULU	Ibn Haldun University	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN STRATEGIC PLANNING
Assoc. Prof. Dr. Emine Pınar PAKSUZ	Trakya University Faculty of Education	ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: TRANSFORMING LEARNING ENVIRONMENTS WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-3

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Associate Professor Ulduz Fərhad Qəhrəmanova

Author(s)	Affiliation	Title
Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ	Munzur University	ON THE NAMES OF FOLK DANCES IN THE TUNCELİ REGION
Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ	Munzur University	ON THE SEMANTIC RICHNESS OF THE VERB GEL- IN TURKISH
Svetlana Arif qızı Balakışiyeva	Mingachevir State University Mingachevir, Azerbaijan	STRATEGIES FOR PROMOTING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN THE INTERNATIONAL ARENA: MODERN CHALLENGES AND PRIORITY DIRECTIONS
Associate Professor Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Azerbaijan State Pedagogical University	THEORETICAL ANALYSIS OF THE SECTION ENTITLED “ABOUT WISDOM AND SERMON” IN NIZAMI GANJAVI’S POEM “LEYLI AND MAJNUN
Enes TOPUKSAK	Amasya University	THE IMPACT OF CORRUPTION IN THE OTTOMAN EDUCATION SYSTEM ON REFORM MOVEMENTS
Lecturer Dr. Sezgin ELBAY	Yalova University	THE INDEPENDENCE TRIBUNALS FROM THE NATIONAL STRUGGLE TO THE EARLY REPUBLIC: THE INSTITUTIONALIZATION OF EXTRAORDINARY JURISDICTION AND THE JURIDIFICATION OF THE REGIME
Atakan AYDOĞAN	Selçuk University	THE IMPACTS OF MILITARY COUPS ON THE POLITICAL PSYCHOLOGY OF SOCIETIES
Assist. Prof. Dr. Zeliha SÜT	Sivas Cumhuriyet University	THE EUROPEAN UNION’S APPROACH TO COMBATING MIGRANT SMUGGLING

www.ubsder.org

www.usbder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-4

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL

CHAIR VICE: Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK

Author(s)	Affiliation	Title
Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL	Ömer Halisdemir University	THE PLACEMENT OF MUSICAL TEXTURE IN EVERYDAY SPACES AND PASSIVE HEARING PRACTICES
Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK Res. Asst. Dr. Sibel TİMUR	Afyon Kocatepe University	THE ESTHETICS OF PASTEL COLORS IN ROMANTIC CINEMA: THE CONSTRUCTION OF EMOTION AND NOSTALGIA
Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK Res. Asst. Dr. Sibel TİMUR	Afyon Kocatepe University	THE FUNCTION OF COLORFUL LIGHT IN THE CINEMA OF NICOLAS WINDING REFN
Res. Asst. Miray KAYA	Malatya Turgut Özal University	INTERPRETING HAMLET THROUGH THE AGES: A HERMENEUTIC APPROACH

www.ubsder.org

www.usbder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-5

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Asst. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU

CHAIR VICE: Res. Asst. Dr. Avşin AKBAŞ

Author(s)	Affiliation	Title
Asst. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU	Munzur University	DIGITAL TWIN TECHNOLOGY AND THE EMERGENCE OF ONTOLOGICAL ANXIETY IN ATHLETE HEALTH MANAGEMENT: A CONCEPTUAL MODEL
Asst. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU	Munzur University	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRADITIONAL AND INTEGRATIVE MEDICINE: A SYSTEMATIC OVERVIEW
Res. Asst. Dr. Avşin AKBAŞ	Munzur University	STIGMATIZATION AND AVOIDANCE BEHAVIOR IN ACCESS TO HEALTH CARE: SOCIAL WORK PRACTICES IN THE CONTEXT OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS
Ümit ATABEY Assoc. Prof. Dr. Akgün YEŞİLTEPE	Dicle University Munzur University	TECHNOSTRESS IN NURSING IN THE DIGITAL HEALTH AGE: CONCEPTUAL DIMENSIONS, PROFESSIONAL IMPACTS, AND MANAGEMENT STRATEGIES
Fatima İBAYEVA	Istanbul Aydın University	UNCONSCIOUS GUILT AND SUPEREGO DYNAMICS FROM A PSYCHODYNAMIC PERSPECTIVE
Canan DOĞAN DEMİR Özlem GÖK	Batman University	ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG HEALTHCARE WORKERS

www.ubsder.org

www.usbder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-6

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Prof. Dr. Recep KARABULUT

CHAIR VICE: Asst. Prof. Dr. Muhammad FAISAL

Author(s)	Affiliation	Title
Asst. Prof. Dr. Muhammad FAISAL	Allama Iqbal Open University	NATURAL LANGUAGE UNDERSTANDING (NLU) FOR AUTOMATING “SECURITY COMPLIANCE” IN PROJECT DOCUMENTATION
Oluwakemi Racheal OSHINOWO Moses Adeolu AGOI Yewande Adeyosola ODUNAYO Adebayo Samuel ADEOGUN	Lagos State University Nigeria.	FROM ASSESSMENT TO INSIGHT: RETHINKING PEDAGOGICAL DESIGN THROUGH DATA-INFORMED EDUCATIONAL MANAGEMENT
Ananda MAJUMDAR	Harvard University	TURKEY’S EVOLVING ROLE IN GLOBAL POLITICS: BALANCING INTERESTS AND INTERNATIONAL RELATIONS
Dr. Gürhan ÖZPOLAT Ayşe Sude BODUR Havin ÜNAT Gökçe ÇETİNTAŞ	Munzur University	DIGITAL GOVERNANCE AND CRISIS COMMUNICATION: AN ANALYTICAL EXAMINATION OF VOLODYMYR ZELENSKY’S TWITTER DIPLOMACY DURING THE 2022 RUSSIAN INVASION OF UKRAINE
Elif Eylül PEKER Şeyhmus GENÇ Şevval İPEK Mehmet Akif UYSAL Esin BİLGİ Serap YILMAZ	Marmara University	THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE TRADE UNION MOVEMENT: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF OPPORTUNITIES AND THREATS
Serenay ÖZMEN	Bartın University	PUBLIC FEAR and PROPAGANDA as INSTRUMENTS of SOCIAL CONTROL
MSc. Mahire GÜL YİĞİT Prof. Dr. Recep KARABULUT	İnönü University	GLOBAL CRISES AND MARKET FLUCTUATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CRISES
Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ	Konya Food and Agriculture University	THE IMPORTANCE OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN THE INTERNATIONALIZATION OF UNIVERSITIES
Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN	Konya Food and Agriculture University Munzur University	A PROPOSAL ON THE FEASIBILITY OF APPLYING THE BLUE OCEAN STRATEGY IN THE INTERNATIONAL BRANDING PROCESS OF UNIVERSITIES: THE CASE OF MUNZUR UNIVERSITY

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-7

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Ahmet ŞİT
CHAIR VICE: Lecturer Mehmet Emin YAŞAR

Author(s)	Affiliation	Title
Lecturer Mehmet Emin YAŞAR Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK	Bingöl University Van Yüzüncü Yıl University	DIMENSIONAL ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS OF SOCIAL MEDIA EVENTS AND INVESTIGATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS
Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK Lecturer Mehmet Emin YAŞAR	Van Yüzüncü Yıl University Bingöl University	A FEAR IN THE CONSUMPTION SPIRAL: FOMO AND THE IMPULSE BUYING REFLEX
Celal Berkay DEMİR Sümeyye ÇEŞİT Gamze GÜLPINAR Assoc. Prof. Dr. Ahmet ŞİT	Malatya Turgut Özal University	DO SELECTED MACROECONOMIC VARIABLES AFFECT COUNTRIES' FRAGILITY?: A COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES
Aylin ALKAYA Kenan YILDIRIM Melike TOPRAK Seher ÜNAL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University	EVALUATION OF EUROPEAN COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS USING MULTIDIMENSIONAL SCALING ANALYSIS
Aylin ALKAYA Nazar MENTEŞ Zeynep ATAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University	CLASSIFICATION OF OECD MEMBER COUNTRIES THROUGH CLUSTER ANALYSIS BASED ON HUMAN DEVELOPMENT INDEX DIMENSIONS

www.ubsder.org

www.usbder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

16.05.2026

SESSION-1 / HALL-8

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 19⁰⁰-21⁰⁰

CHAIR: Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP

CHAIR VICE: Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP

Author(s)	Affiliation	Title
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Deniz CİVELEK	Fırat University	THE REFLECTIONS OF REVERSE MENTORING ON EDUCATIONAL ORGANIZATIONS
Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Deniz CİVELEK	Fırat University	DIGITAL COMMUNICATION PROBLEMS IN EDUCATION: AN EXAMINATION OF PHUBBING
Birgül YILMAZ Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP	Munzur University	AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFELONG LEARNING AND COMMUNICATION SKILLS IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND ART MANAGEMENT (A SAMPLE OF SOCIAL STUDIES TEACHERS)
Sibel DEMİR Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP	Munzur University	CULTURAL ELEMENTS IN ŞERMİN YAŞAR'S WORKS AS SEEN BY ADULTS
Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ	Munzur University Hatay Mustafa Kemal University	STRATEGIC PLANNING PARADIGMS in HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS of SWOT and SOAR MODELS
Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP	Hatay Mustafa Kemal University Munzur University	THE FUTURE of HIGHER EDUCATION: FOUR-YEAR DEGREES VERSUS MICRO-CREDENTIALS and ALTERNATIVE CERTIFICATION SYSTEMS
Necati ERDOĞAN Sinem SOYHAN	Van Yüzüncü Yıl University, Independent Researcher	DOES FINANCIAL DEVELOPMENT SHAPE INCOME INEQUALITY, OR VICE VERSA? A TODA-YAMAMOTO CAUSALITY APPROACH FOR TÜRKİYE

Opening Ceremony

Online

Date: **May 15, 2026**

Opening: **Türkiye Time: 15⁰⁰**

Meeting Link:

<https://us06web.zoom.us/j/4603636838?pwd=Gx9rIRf5cUTPsZZ4pilDYkYWaaEAc6.1&omn=82735791989>

Meeting ID: 460 363 6838

Password: 121314

www.ubsder.org

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

**Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK**

zoom

Meeting ID: 460 363 6838

Passcode: 121314

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.
- **Online presentations;** Presentation time is 10 minutes. There is 5 minutes of question and answer time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026	SESSION-1 / HALL-1
 TUNCELİ	 TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

Author(s)	Affiliation	Title
Abdul Rehman & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	IMPACT OF PRIVATIZATION: ANALYZING THE POSITIVE AND NEGATIVE IMPLICATIONS
Syed Ali Abbas & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	LEADERSHIP STYLES AND THEIR IMPACT ON EMPLOYEES' PRODUCTIVITY
Aqsa Babar & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	FIVE PILLARS MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT: HOW TO HARNESS THE BREED ?
Zainab Asif & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	BRAIN-DRAIN TO BRAIN-RETAIN PROJECTS
Abid Hussain & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies, National Defence University	EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC PERFORMANCE: HOW DOES THE RELATIONSHIP WORK AMONG FEMALE TEACHERS IN UNIVERSITIES IN PAKISTAN? EXAMINING THE IMPACT OF SUSTAINABLE LEADERSHIP AS MODERATOR
Misbah Ali & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies, National Defence University	CHALLENGES OF TECHNOSTRESS FOR DIGITAL LEADERS
Arooj Khan & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN RELIGIOUS ORGANIZATIONS – PERSPECTIVE AND REALITY-BASED FRAMEWORK OF RELIGION, FAITH AND SPIRITUALITY
Asad Ullah Taimur & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	MPhil Scholar, Department of Leadership and Management Studies, National Defence University & Department of Leadership and Management Studies National Defence University	STRATEGIC INTELLIGENCE AND ITS DYNAMICS
Ayesha Farooq & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	ETHICS AND ETHICAL USE OF CHATGPT IN RESEARCH AMONG UNIVERSITY RESEARCHERS IN PAKISTAN

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026	SESSION-1 / HALL-2
 TUNCELİ	 TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

Author(s)	Affiliation	Title
Erum Umaima & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	IMPACT OF SDGS ON BUSINESS ENVIRONMENT: DYNAMICS OF SOCIETY AND NATURE
Ezza Imran & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	POWER SECTOR AND MULTIFACETED ENERGY CRISIS: PROSPERING AN ENERGY EFFICIENT SOLUTION
Fizza Bakhtawar & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	PREPARING FOR THE 4TH INDUSTRIAL REVOLUTION: ANALYZING THE READINESS TO CULTIVATE AND HARNESS THE BIG OPPORTUNITY
Hira Arshad & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	LEADERSHIP AND CONFLICT RESOLUTION IN MULTICULTURAL SOCIETY
Huma Khalid & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	MOTIVATED ORGANIZATIONS: WHAT ARE THEY, HOW THEY WORK AND WHAT IS THEIR SECRET ?
Huzaifa Hussain & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	TRAJECTORIES OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: ANALYZING THE DYNAMICS
Javeria Khan & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION
Kashmala Khan & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	HUMOR IN LEADERSHIP: WHY IT MATTERS ?

www.ubsder.org

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-3

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

Author(s)	Affiliation	Title
Kubra Arif & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman & Maria Zia	Department of Leadership and Management Studies National Defence University & Academy of Research scholar	CULTURAL EXCHANGE: ANALYZING THE DYNAMICS
Maham Ehsan & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	GLOBAL RISE OF FINTECH: PURPOSE, ROLE AND DYNAMICS
Mishal Fatima & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	WOMEN EMPOWERMENT TO WOMEN ENTREPRENEURSHIP: A GREAT BUT STRUGGLING JOURNEY
Mydah Tanzeela Qamar & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	NEUROMARKETING: DYNAMICS AND USAGE
Nawal & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	CPEC AS A MEGA PROJECT: FOSTERING ECONOMIC STRENGTH OF PAKISTAN
Nida Maryam & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGEMENT: ANALYZING PEOPLE MANAGERS
Nizar Amin & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	COMPANY VALUES: ANALYZING THE CORE VALUES AND THEIR ROLE TOWARDS ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS
Noor ul Huda & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	WOMAN IN PROJECTS' LEADERSHIP POSITIONS: DYNAMICS OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP
Areeba Fatima & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	INTEGRATING SUSTAINABILITY: A BUSINESS SUSTAINABILITY

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-4

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

Author(s)	Affiliation	Title
Rabiba Arbab & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	ANALYZING THE FACTORS INFLUENCING RURAL ENTREPRENEURSHIP PROJECTS SUSTAINABILITY: ANALYZING THE DYNAMICS
Rahima Shehzadi & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	PSYCHOLOGY OF CREATIVITY: ANALYZING 4CS MODEL AT THREE LEVELS
Sheikh Talha & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	DIVERSITY AT WORKPLACE: A CASE OF CPEC MEGA PROJECT IN POINT
Sohaib Khan & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	HIGHER EDUCATION EFFICIENCY ENHANCEMENT: EMPLOYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE
Syed Shuja Gillani & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	PROBLEM SOLVING SKILLS AND LEADERS' DILEMMA
Syeda Midhat Zahra & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	MACHINE LEARNING: A SIMPLISTIC WAY TO EMPLOY ARTIFICIAL INTELLIGENCE
Wasif Jahangeer & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION
Muhammad Yaqoob & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman & Maria Zia	My University Islamabad Pakistan & Department of Leadership and Management Studies National Defence University & Academy of Research scholar	ENCOMPASSING CULTURAL INTELLIGENCE (CI) FOR MULTINATIONAL ORGANIZATIONS
Zara Kayani & Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	Department of Leadership and Management Studies National Defence University	CONVERTING IDEAS INTO PRODUCTS: INNOVATION AND ITS DYNAMISM

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-5

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Sergiu Nicolae Balan

Author(s)	Affiliation	Title
Irina Lucia Cojocaru Ana Munteanu	Alecu Russo State University	MEDIA LITERACY AND MISINFORMATION IN SOCIAL PLATFORMS
Dorin Mihai Cazacu Sergiu Nicolae Balan	Alecu Russo State University	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL EDUCATION
Elena Maria Ceban Victor Andrei Rusu	Alecu Russo State University	COMMUNITY DEVELOPMENT AND SOCIAL PARTICIPATION IN RURAL AREAS
Ana Munteanu Maria Elena Vatamanu	Alecu Russo State University	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA
Sergiu Nicolae Balan Victor Mihail Popa	Alecu Russo State University	THE IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION ON SOCIAL RELATIONS
Andrei Mihai Popescu Ioana Marinescu	University of Bucharest	DIGITAL MEDIA AND SOCIAL CHANGE IN CONTEMPORARY SOCIETY
Andrei Mihai Popescu Cristina Maria Ionescu	University of Bucharest	SOCIAL NETWORK USAGE AND YOUTH COMMUNICATION PATTERNS
Ioana Marinescu Victor Adrian Pavel	University of Bucharest	CULTURAL IDENTITY IN THE ERA OF GLOBALIZATION
Cristina Maria Ionescu Bianca Alexandra Stanescu	University of Bucharest	ONLINE EDUCATION AND STUDENT ADAPTATION PROCESSES
Victor Adrian Pavel Larisa Petrescu	University of Bucharest	DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC INSTITUTIONS

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-6

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Eszter Maria Molnar

Author(s)	Affiliation	Title
Balazs Kovacs Eva Maria Nagy	Budapest University of Technology and Economics	DIGITAL TRANSFORMATION AND SOCIAL CHANGE IN MODERN SOCIETY
Peter Laszlo Horvath Anna Szabo	Budapest University of Technology and Economics	SOCIAL MEDIA USAGE AMONG UNIVERSITY STUDENTS
Gabor TothJudit Anna Farkas Laszlo Kiss	Budapest University of Technology and Economics	CULTURAL ADAPTATION IN THE DIGITAL AGE
Mate Varga Daniel Balogh	Budapest University of Technology and Economics	ONLINE EDUCATION EXPERIENCES IN HIGHER EDUCATION
Eszter Maria Molnar Peter Kovacs	Budapest University of Technology and Economics	DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC SERVICES
Tamas Nemeth Katalin Papp Robert Szabo	University of Debrecen	MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION ON SOCIAL NETWORKS
Adam Laszlo Simon Beata Varga	University of Debrecen	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES
Csaba Horvath Maria Tamas Gergely Nagy	University of Debrecen	COMMUNITY PARTICIPATION IN LOCAL DEVELOPMENT PROJECTS
Laszlo Szala iFerenc Kiss	University of Debrecen	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA
Nora Balint Janos Varga Peter Toth	Eötvös Loránd University	SOCIAL RESPONSIBILITY AND ENVIRONMENTAL AWARENESS

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-7

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Gergely Pusztai

Author(s)	Affiliation	Title
Peter Molnar Emese Takacs	Eötvös Loránd University	YOUTH UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC CHALLENGES
David Farkas Krisztina Anna Kovacs	Eötvös Loránd University	WOMEN'S PARTICIPATION IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE
Attila Biro Zsuzsanna Horvath	Eötvös Loránd University	DIGITAL LITERACY AND INFORMATION ACCESSIBILITY
Gergely Pusztai	Eötvös Loránd University	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON LOCAL CULTURAL VALUES
Eva Farkas	Eötvös Loránd University	DIGITAL MEDIA AND YOUTH SOCIAL BEHAVIOR
Arben Kola Elira Maria Hoxha	University of Tirana	DIGITAL TRANSFORMATION AND PUBLIC ADMINISTRATION SERVICES
Klodian Meta Bruna Elira Dervishi	University of Tirana	SOCIAL MEDIA IMPACT ON YOUTH COMMUNICATION PATTERNS
Erion Pasha Ina Maria Leka	Polytechnic University of Tirana	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL CHANGE
Sokol Beqiri Mirela Ana Gashi	Polytechnic University of Tirana	MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION IN DIGITAL PLATFORMS
Gentian Doda Elira Maria Hoxha Ina Leka	University of Shkodra	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE
ONLINE

15.05.2026

SESSION-1 / HALL-7

TUNCELİ

TÜRKİYE TIME: 15⁰⁰-17⁰⁰

CHAIR: Gergely Pusztai

Author(s)	Affiliation	Title
Nattapong Siriwat Chanin Kittisak	Chulalongkorn University	DIGITAL MEDIA CONSUMPTION HABITS AMONG UNIVERSITY STUDENTS
Kanda Boonsri Malee Suthipong	Chulalongkorn University	SOCIAL IMPACTS OF ONLINE EDUCATION DURING THE POST- PANDEMIC PERIOD
Pakorn Yindee Anucha Prasert Pimlada Wongsak	Chulalongkorn University	CULTURAL TRANSFORMATION AND YOUTH IDENTITY IN THE DIGITAL AGE
Peerawat Boonmee Anong Sukchai	Mahidol University	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND ACADEMIC PERFORMANCE AMONG ADOLESCENTS
Kanya Thipprasert Thanawat Jaroen	Mahidol University	WOMEN'S PARTICIPATION IN LOCAL GOVERNANCE AND COMMUNITY DEVELOPMENT
Pimchanok Saelim Arthit Charoen	Mahidol University	PUBLIC PERCEPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION
Supakit Arun Malee Charoensuk	Chiang Mai University	DIGITAL DIPLOMACY AND INTERNATIONAL COMMUNICATION STRATEGIES
Niran Pholdee Suda Khemthong	Chiang Mai University	THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN POLITICAL PARTICIPATION
Arisa Yimwilai Krittanon Meechai Somsak Intara	Chiang Mai University	MIGRATION AND CULTURAL ADAPTATION IN SOUTHEAST ASIA
Thanapol Raksa Jirawat Meesuk	Thammasat University	SOCIAL JUSTICE AND HUMAN RIGHTS IN CONTEMPORARY ASIAN SOCIETIES
Maria Angela Santos Kevin Dela Cruz	University of the Philippines Diliman	DIGITAL MEDIA LITERACY AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Sayı : E-98750247-020-2600026150
Konu : Kongre Görevlendirmesi

22.05.2026

REKTÖRLÜK MAKAMINA

14-16 Mayıs 2026 tarihleri arasında Üniversitemiz ev sahipliğinde düzenlenmiş olan "**Uluslararası 13. Socrates Sosyal Bilimler Kongresi**"nde görev alan aşağıda bilgileri bulunan öğretim üyeleri görevlendirilmiştir.
Olurlarınıza arz ederim.

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY
Prof. Dr. Nevzat TETİK
Prof. Dr. Şahin YEDEK
Prof. Dr. Ali KARADOĞAN
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM
Doç. Dr. Yeşim ARGİN
Doç. Dr. Engin COŞKUN
Dr. Öğr. Üyesi Nursen DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Fatma SERT ETAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Adnan SOLMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Demet DERMİRALP
Öğr. Gör. Yılmaz KAPLAN

Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY
Dekan

OLUR
Prof. Dr. Muzaffer AŞKIN
Rektör V.

Ek: Munzur Üniversitesi ve UBSDER Arasındaki İmzalanan Protokol

Belge Doğrulama Kodu: 3EFUDHH

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/munzur-universitesi-ebys>

Adres: Aktuluk Mah. Üniversite Yerleşkesi Merkez / Tunceli

Telefon No: (0 428) 2125915

e-Posta: universite@munzur.edu.tr

Kep Adresi: munzuruniversitesi@hs01.kep.tr

Faks No:

İnternet Adresi:

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Nilgün ALTIN

Şef

13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

Sayı:2026/110

İlgili Makama:

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği (UBSDER) tarafından organize edilen “13th INTERNATIONAL SOCRATES CONGRESS OF SOCIAL SCIENCES” Mayıs 14-16, 2026 tarihinde 11 farklı ülkeden (Türkiye’den 69, yurt dışından 84 bildiri sunuldu) olmak üzere toplam 153 adet sunum yapılarak, çevrimiçi olarak düzenlenmiştir.

Kongremiz, 16 Ocak 2020’de Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarından fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” Değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize Arz Ederim

10.06.2026

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

UBSDER Başkanı

Kongremize katılan ülkeler:

Azerbaycan, Pakistan, Nigeria, USA, Thailand, Albania, Philippines, Hungary, Romania, Moldova, Türkiye

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

CONTENT

CONFERENCE ID	I
ORGANIZING COMMITTEE	II
SCIENTIFIC BOARD MEMBERS	III
PROGRAM	V
CONTENT	VI

AUTHOR(S)	TITLE	PAGE NUMBER
1) Lecturer Güldeniz GENÇTÜRK	THE AESTHETICIZATION OF VIOLENCE IN DIGITAL MUSIC CULTURE: AN EXAMINATION OF CRIMINAL ELEMENTS IN POPULAR SONG LYRICS WITHIN THE CONTEXT OF MUSIC SOCIOLOGY	1-2
2) Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Dilek DÜZTAŞ KIRMIZITAŞ	GEN Z TEACHERS' CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS	3-4
3) Prof. Dr. Handan KARAKAYA Prof. Dr. Rıfat BİLGİN	KADINLARIN BİLGİYE ERİŞİMİNİN TARİHSEL ENGELLENMİŞLİĞİ: AGNODICE EFSANESİ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANALİZİ	5-6
4) Asst. Prof. Dr. Ali KELEŞ	THE RELATION BETWEEN URBAN SOUND ECOLOGY AND SOCIAL STRUCTURE: THE CASE OF TRABZON CITY CENTER	7-8
5) Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA	DIGITAL TWIN TECHNOLOGY at DISASTER MANAGEMENT: SAMPLE APPLICATIONS	9-10
6) Assist. Prof. Dr. Zeliha SÜT	THE EUROPEAN UNION'S APPROACH TO COMBATING MIGRANT SMUGGLING	11-12
7) Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL	NOWRUZ FESTIVAL IN THE CONTEXT OF MIRCEA ELIADE'S CONCEPT OF SACRED TIME	13-14
8) Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL	A FOLKLORISTIC ANALYSIS OF SYMBOLIC NARRATION AND CULTURAL MEMORY IN THE TOMBSTONES AT THE TUNCELI MUSEUM	15-17

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

9)	Asst. Prof. Dr. Muhammet Faruk EKİCİ	THE NEUROPSYCHOLOGICAL THERAPEUTIC POTENTIAL OF TRADITIONAL FOLK MEDICINE	18-23
10)	Ezgi GÖKALP	THE TRANSFORMATION OF THE FEMININE POWER IN MYTHOLOGY: THE DESACRALIZATION OF THE SACRED	24-25
11)	Assoc. Prof. Dr. Nilüfer YILDIRIM	REDUPLICATIONS STARTING WITH 'M' USED IN CONTEMPORARY TURKISH WRITTEN LANGUAGES	26-35
12)	Cennet ÇAVANA	NARCISSISM IN GREEK MYTHOLOGY: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF MYTHOLOGICAL CHARACTERS	36-37
13)	Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA	MEMORY SITES IN POETRY: YAHYA KEMAL BEYATLI AND PIERRE NORA	38-39
14)	Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA	THE CRITIQUE OF MODERN REASON IN SEMA KAYGUSUZ'S SHORT STORY "KÜLLÜK"	40-41
15)	Asst. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU	PREVENTION APPROACHES FROM A DEVELOPMENTAL PSYCHOPATHOLOGY PERSPECTIVE: ACCUMULATION OF RISKS AND STRATEGIC INTERVENTION	42-60
16)	Asst. Prof. Dr. Nursen DOĞAN	PERCEIVED REALITY, LOST ACCURACY: THE MODULATORY ROLE OF VIRTUAL REALITY ON COGNITIVE RESOURCES AND EYEWITNESS MEMORY	61-76
17)	Res. Asst. Gülçin KARABAĞ ÖZÇOLAK	TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS FROM THE START OF ACCESSION NEGOTIATIONS TO THE PRESENT	77-78
18)	Dr. Tuba UMAR	HAPPINESS ECONOMICS IN TURKEY	79-80
19)	Dr. Tuba UMAR	WOMEN'S POVERTY IN TURKEY	81-82
20)	Abdulaziz Ayad Issa ABUD Assist. Prof. Dr. Neilan SOYLU	PERFORMANCE EVALUATION OF LIBYAN BANKING SYSTEM (2020-2024) USING ENTROPY BASED MABAC AND MARCOS METHODS	83-93

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

21)	Nüpelda DEMİRTEKİN Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	ANALYZING THE PUBLIC EXPENDITURES AND THE STOCK MARKET NEXUS: A FOURIER COINTEGRATION APPROACH FOR TÜRKİYE	94-101
22)	Dr. Hacı MORTAŞ	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DOCTORAL THESES ON SOCIAL RESPONSIBILITY IN TÜRKİYE (2020-2024)	102-105
23)	Assoc. Prof. Dr. Haydar KARADAĞ	CASH WAQFS AND UNEMPLOYMENT FROM AN ISLAMIC FINANCE PERSPECTIVE: A THEORETICAL ASSESSMENT	106-113
24)	Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU	SUSTAINABLE TOURISM IN MEGA SPORT EVENTS: AN ANALYSIS OF ECONOMIC, ENVIRONMENTAL, AND SOCIO-CULTURAL IMPACTS WITHIN THE CONTEXT OF FORMULA 1	114-120
25)	Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU	CIRCULAR ECONOMY APPROACH IN TEA TOURISM: SUSTAINABLE DESTINATION MANAGEMENT AND ZERO- WASTE STRATEGIES	121-129
26)	Assoc. Prof. Dr. Sami NARTER	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LABOR RELATIONS AND THE EMPLOYER'S LEGAL RESPONSIBILITY	130-133
27)	Asst. Prof. Dr. Memet Cem DANACI MSc. Ahmet Emre TORAMAN	CRYPTOCURRENCIES AS AN ALTERNATIVE PAYMENT METHOD AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL MARKETS	134-155
28)	Prof. Dr. Recep KARABULUT MSc. Ahmet Emre TORAMAN	AN ASSESSMENT OF VOLUNTARY ARRANGEMENTS AND FINANCIAL RESTRUCTURING UNDER CURRENT LEGISLATION	156-173
29)	Aslı ARVAS Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	EXAMINING PROBLEM-SOLVING SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME-BASED SCENARIOS	174-180
30)	Şevval KARAHAN Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	EXAMINING TEACHERS' VIEWS ON QUESTIONING BEHAVIORS OF PRESCHOOL CHILDREN	181-192
31)	Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ	THE TURKISH CENTURY EDUCATION MODEL” SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH INTERNATIONAL APPROACHES	193-206

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

32)	Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD Derya DEMİRLİ	METAPHORICAL ANALYSIS OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF CHILD FROM A GENDER PERSPECTIVE	207-208
33)	Bahar KOÇHAN	VALUE EDUCATION IN SOCIAL STUDIES TEACHING: EQUAL OPPORTUNITY	209-210
34)	Aygun Muradli	THE THERAPEUTIC ROLE OF SOCIAL WORKERS IN EDUCATION	211
35)	Sara Marks qızı Bayramova	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEURAL NETWORKS IN PERSONALIZING THE LEARNING OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	212-215
36)	Emil Raul oğlu Ağayev	FACILITATION SKILLS OF FINE ARTS TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS	216-218
37)	Ahmet CABA Mahmut Sami BASARICI Mustafa Hamza BİRSİN Yusuf Selim YÜCEER Asst. Prof. Dr. Adem YURDUNKULU	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN STRATEGIC PLANNING	219-220
38)	Assoc. Prof. Dr. Emine Pınar PAKSUZ	ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: TRANSFORMING LEARNING ENVIRONMENTS WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE	221-231
39)	Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ	ON THE NAMES OF FOLK DANCES IN THE TUNCELI REGION	232-238
40)	Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ	ON THE SEMANTIC RICHNESS OF THE VERB GEL- IN TURKISH	239-247
41)	Svetlana Arif qızı Balakışiyeva	STRATEGIES FOR PROMOTING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN THE INTERNATIONAL ARENA: MODERN CHALLENGES AND PRIORITY DIRECTIONS	248-250
42)	Associate Professor Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	THEORETICAL ANALYSIS OF THE SECTION ENTITLED "ABOUT WISDOM AND SERMON" IN NIZAMI GANJAVI'S POEM "LEYLI AND MAJNUN	251-252

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

43)	Enes TOPUKSAK	THE IMPACT OF CORRUPTION IN THE OTTOMAN EDUCATION SYSTEM ON REFORM MOVEMENTS	253-254
44)	Lecturer Dr. Sezgin ELBAY	THE INDEPENDENCE TRIBUNALS FROM THE NATIONAL STRUGGLE TO THE EARLY REPUBLIC: THE INSTITUTIONALIZATION OF EXTRAORDINARY JURISDICTION AND THE JURIDIFICATION OF THE REGIME	255-268
45)	Atakan AYDOĞAN	THE IMPACTS OF MILITARY COUPS ON THE POLITICAL PSYCHOLOGY OF SOCIETIES	269-271
46)	Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL	THE PLACEMENT OF MUSICAL TEXTURE IN EVERYDAY SPACES AND PASSIVE HEARING PRACTICES	272-279
47)	Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK Res. Asst. Dr. Sibel TİMUR	THE ESTHETICS OF PASTEL COLORS IN ROMANTIC CINEMA: THE CONSTRUCTION OF EMOTION AND NOSTALGIA	280-290
48)	Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK Res. Asst. Dr. Sibel TİMUR	THE FUNCTION OF COLORFUL LIGHT IN THE CINEMA OF NICOLAS WINDING REFN	291-311
49)	Res. Asst. Miray KAYA	INTERPRETING HAMLET THROUGH THE AGES: A HERMENEUTIC APPROACH	312-313
50)	Asst. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU	DIGITAL TWIN TECHNOLOGY AND THE EMERGENCE OF ONTOLOGICAL ANXIETY IN ATHLETE HEALTH MANAGEMENT: A CONCEPTUAL MODEL	314-332
51)	Asst. Prof. Dr. Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRADITIONAL AND INTEGRATIVE MEDICINE: A SYSTEMATIC OVERVIEW	333-346
52)	Res. Asst. Dr. Avşin AKBAŞ	STIGMATIZATION AND AVOIDANCE BEHAVIOR IN ACCESS TO HEALTH CARE: SOCIAL WORK PRACTICES IN THE CONTEXT OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS	347-349
53)	Ümit ATABEY Assoc. Prof. Dr. Akgün YEŞİLTEPE	TECHNOSTRESS IN NURSING IN THE DIGITAL HEALTH AGE: CONCEPTUAL DIMENSIONS, PROFESSIONAL IMPACTS, AND MANAGEMENT STRATEGIES	350-351
54)	Fatima İBAYEVA	UNCONSCIOUS GUILT AND SUPEREGO DYNAMICS FROM A PSYCHODYNAMIC PERSPECTIVE	352-359

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

55)	Canan DOĞAN DEMİR Özlem GÖK	ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG HEALTHCARE WORKERS	360-367
56)	Asst. Prof. Dr. Muhammad FAISAL	NATURAL LANGUAGE UNDERSTANDING (NLU) FOR AUTOMATING “SECURITY COMPLIANCE” IN PROJECT DOCUMENTATION	368
57)	Oluwakemi Racheal OSHINOWO Moses Adeolu AGOI Yewande Adeyosola ODUNAYO Adebayo Samuel ADEOGUN	FROM ASSESSMENT TO INSIGHT: RETHINKING PEDAGOGICAL DESIGN THROUGH DATA-INFORMED EDUCATIONAL MANAGEMENT	369-381
58)	Ananda MAJUMDAR	TURKEY’S EVOLVING ROLE IN GLOBAL POLITICS: BALANCING INTERESTS AND INTERNATIONAL RELATIONS	382-389
59)	Dr. Gürhan ÖZPOLAT Ayşe Sude BODUR Havin ÜNAT Gökçe ÇETİNTAŞ	DIGITAL GOVERNANCE AND CRISIS COMMUNICATION: AN ANALYTICAL EXAMINATION OF VOLODYMYR ZELENSKY’S TWITTER DIPLOMACY DURING THE 2022 RUSSIAN INVASION OF UKRAINE	390-391
60)	Elif Eylül PEKER Şeyhmus GENÇ Şevval İPEK Mehmet Akif UYSAL Esin BİLGİ Serap YILMAZ	THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE TRADE UNION MOVEMENT: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF OPPORTUNITIES AND THREATS	392-393
61)	Serenay ÖZMEN	PUBLIC FEAR and PROPAGANDA as INSTRUMENTS of SOCIAL CONTROL	394-398
62)	MSc. Mahire GÜL YİĞİT Prof. Dr. Recep KARABULUT	GLOBAL CRISES AND MARKET FLUCTUATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CRISES	399-400
63)	Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ	THE IMPORTANCE OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN THE INTERNATIONALIZATION OF UNIVERSITIES	401-402
64)	Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN	A PROPOSAL ON THE FEASIBILITY OF APPLYING THE BLUE OCEAN STRATEGY IN THE INTERNATIONAL BRANDING PROCESS OF UNIVERSITIES: THE CASE OF MUNZUR UNIVERSITY	403-404
65)	Lecturer Mehmet Emin YAŞAR Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK	DIMENSIONAL ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS’ PERCEPTIONS OF SOCIAL MEDIA EVENTS AND INVESTIGATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS	405-415

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

66)	Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK Lecturer Mehmet Emin YAŞAR	A FEAR IN THE CONSUMPTION SPIRAL: FOMO AND THE IMPULSE BUYING REFLEX	416-422
67)	Celal Berkay DEMİR Sümeyye ÇEŞİT Gamze GÜLPINAR Assoc. Prof. Dr. Ahmet ŞİT	DO SELECTED MACROECONOMIC VARIABLES AFFECT COUNTRIES' FRAGILITY?: A COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES	423-425
68)	Aylin ALKAYA Kenan YILDIRIM Melike TOPRAK Seher ÜNAL	EVALUATION OF EUROPEAN COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS USING MULTIDIMENSIONAL SCALING ANALYSIS	426-428
69)	Aylin ALKAYA Nazar MENTEŞ Zeynep ATAŞ	CLASSIFICATION OF OECD MEMBER COUNTRIES THROUGH CLUSTER ANALYSIS BASED ON HUMAN DEVELOPMENT INDEX DIMENSIONS	429-430
70)	Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Deniz CİVELEK	THE REFLECTIONS OF REVERSE MENTORING ON EDUCATIONAL ORGANIZATIONS	431-432
71)	Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN Lecturer Deniz CİVELEK	DIGITAL COMMUNICATION PROBLEMS IN EDUCATION: AN EXAMINATION OF PHUBBING	433-434
72)	Birgül YILMAZ Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP	AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFELONG LEARNING AND COMMUNICATION SKILLS IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND ART MANAGEMENT (A SAMPLE OF SOCIAL STUDIES TEACHERS)	435-436
73)	Sibel DEMİR Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP	CULTURAL ELEMENTS IN ŞERMİN YAŞAR'S WORKS AS SEEN BY ADULTS	437-438
74)	Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ	STRATEGIC PLANNING PARADIGMS in HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS of SWOT and SOAR MODELS	439-440
75)	Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP	THE FUTURE of HIGHER EDUCATION: FOUR-YEAR DEGREES VERSUS MICRO- CREDENTIALS and ALTERNATIVE CERTIFICATION SYSTEMS	441-442

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

76)	Irina Lucia Cojocaru Ana Munteanu	MEDIA LITERACY AND MISINFORMATION IN SOCIAL PLATFORMS	443
77)	Dorin Mihai Cazacu Sergiu Nicolae Balan	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL EDUCATION	444
78)	Elena Maria Ceban Victor Andrei Rusu	COMMUNITY DEVELOPMENT AND SOCIAL PARTICIPATION IN RURAL AREAS	445
79)	Ana Munteanu Maria Elena Vatamanu	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA	446
80)	Sergiu Nicolae Balan Victor Mihail Popa	THE IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION ON SOCIAL RELATIONS	447
81)	Andrei Mihai Popescu Ioana Marinescu	DIGITAL MEDIA AND SOCIAL CHANGE IN CONTEMPORARY SOCIETY	448
82)	Andrei Mihai Popescu Cristina Maria Ionescu	SOCIAL NETWORK USAGE AND YOUTH COMMUNICATION PATTERNS	449
83)	Ioana Marinescu Victor Adrian Pavel	CULTURAL IDENTITY IN THE ERA OF GLOBALIZATION	450
84)	Cristina Maria Ionescu Bianca Alexandra Stanescu	ONLINE EDUCATION AND STUDENT ADAPTATION PROCESSES	451
85)	Victor Adrian Pavel Larisa Petrescu	DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC INSTITUTIONS	452
86)	Balazs Kovacs Eva Maria Nagy	DIGITAL TRANSFORMATION AND SOCIAL CHANGE IN MODERN SOCIETY	453
87)	Peter Laszlo Horvath Anna Szabo	SOCIAL MEDIA USAGE AMONG UNIVERSITY STUDENTS	454
88)	Gabor TothJudit Anna Farkas Laszlo Kiss	CULTURAL ADAPTATION IN THE DIGITAL AGE	455
89)	Mate Varga Daniel Balogh	ONLINE EDUCATION EXPERIENCES IN HIGHER EDUCATION	456
90)	Eszter Maria Molnar Peter Kovacs	DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC SERVICES	457
91)	Tamas Nemeth Katalin Papp Robert Szabo	MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION ON SOCIAL NETWORKS	458

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

92)	Adam Laszlo Simon Beata Varga	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES	459
93)	Csaba Horvath Maria Tamas Gergely Nagy	COMMUNITY PARTICIPATION IN LOCAL DEVELOPMENT PROJECTS	460
94)	Laszlo Szala iFerenc Kiss	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA	461
95)	Nora Balint Janos Varga Peter Toth	SOCIAL RESPONSIBILITY AND ENVIRONMENTAL AWARENESS	462
96)	Peter Molnar Emese Takacs	YOUTH UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC CHALLENGES	463
97)	David Farkas Krisztina Anna Kovacs	WOMEN'S PARTICIPATION IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE	464
98)	Attila Biro Zsuzsanna Horvath	DIGITAL LITERACY AND INFORMATION ACCESSIBILITY	465
99)	Gergely Pusztai	THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON LOCAL CULTURAL VALUES	466
100)	Eva Farkas	DIGITAL MEDIA AND YOUTH SOCIAL BEHAVIOR	467
101)	Arben Kola Elira Maria Hoxha	DIGITAL TRANSFORMATION AND PUBLIC ADMINISTRATION SERVICES	468
102)	Klodian Meta Bruna Elira Dervishi	SOCIAL MEDIA IMPACT ON YOUTH COMMUNICATION PATTERNS	469
103)	Erion Pasha Ina Maria Leka	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL CHANGE	470
104)	Sokol Beqiri Mirela Ana Gashi	MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION IN DIGITAL PLATFORMS	471
105)	Gentian Doda Elira Maria HoxhaIna Leka	SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES	472
106)	Nattapong Siriwat Chanin Kittisak	DIGITAL MEDIA CONSUMPTION HABITS AMONG UNIVERSITY STUDENTS	473

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

107)	Kanda Boonsri Malee Suthipong	SOCIAL IMPACTS OF ONLINE EDUCATION DURING THE POST-PANDEMIC PERIOD	474
108)	Pakorn Yindee Anucha Prasert Pimlada Wongs	CULTURAL TRANSFORMATION AND YOUTH IDENTITY IN THE DIGITAL AGE	475
109)	Peerawat Boonmee Anong Sukchai	SOCIAL MEDIA ADDICTION AND ACADEMIC PERFORMANCE AMONG ADOLESCENTS	476
110)	Kanya Thipprasert Thanawat Jaroen	WOMEN'S PARTICIPATION IN LOCAL GOVERNANCE AND COMMUNITY DEVELOPMENT	477
111)	Pimchanok Saelim Arthit Charoen	PUBLIC PERCEPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION	478
112)	Supakit Arun Malee Charoensuk	DIGITAL DIPLOMACY AND INTERNATIONAL COMMUNICATION STRATEGIES	479
113)	Niran Pholdee Suda Khemthong	THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN POLITICAL PARTICIPATION	480
114)	Arisa Yimwilai Krittanon Meechai Somsak Intara	MIGRATION AND CULTURAL ADAPTATION IN SOUTHEAST ASIA	481
115)	Thanapol Raksa Jirawat Meesuk	SOCIAL JUSTICE AND HUMAN RIGHTS IN CONTEMPORARY ASIAN SOCIETIES	482
116)	Maria Angela Santos Kevin Dela Cruz	DIGITAL MEDIA LITERACY AMONG UNIVERSITY STUDENTS	483
117)	Nida Maryam Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGEMENT: ANALYZING PEOPLE MANAGERS	484
118)	Nizar Amin Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	COMPANY VALUES: ANALYZING THE CORE VALUES AND THEIR ROLE TOWARDS ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS	485
119)	Noor ul Huda Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	WOMAN IN PROJECTS' LEADERSHIP POSITIONS: DYNAMICS OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP	486

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

120	Rabiba Arbab Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	ANALYZING THE FACTORS INFLUENCING RURAL ENTREPRENEURSHIP PROJECTS SUSTAINABILITY: ANALYZING THE DYNAMICS	487
121	Rahima shehzadi Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	PSYCHOLOGY OF CREATIVITY: ANALYZING 4CS MODEL AT THREE LEVELS	488
122	Sheikh Talha Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	DIVERSITY AT WORKPLACE: A CASE OF CPEC MEGA PROJECT IN POINT	489
123	Sohaib khan Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	HIGHER EDUCATION EFFICIENCY ENHANCEMENT: EMPLOYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	490
124	Syed Shuja Gillani Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	PROBLEM SOLVING SKILLS AND LEADERS' DILEMMA	491
125	Syeda Midhat Zahra Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	MACHINE LEARNING: A SIMPLISTIC WAY TO EMPLOY ARTIFICIAL INTELLIGENCE	492
126	Wasif jahangeer Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION	493
127	Muhammad Yaqoob Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	LITERATURE, AN EFFECTIVE SOURCE OF CULTURAL INTELLIGENCE (CI) FOR MULTINATIONAL ORGANIZATIONS	494
128	Zara Kayani Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	CONVERTING IDEAS INTO PRODUCTS: INNOVATION AND ITS DYNAMISM	495
129	Abd-ur Rehman Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	IMPACT OF PRIVATIZATION: ANALYZING THE POSITIVE AND NEGATIVE IMPLICATIONS	496
130	Abid Hussain Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC PERFORMANCE: HOW DOES THE RELATIONSHIP WORK AMONG FEMALE TEACHERS IN UNIVERSITIES IN PAKISTAN? EXAMINING THE IMPACT OF SUSTAINABLE LEADERSHIP AS MODERATOR	497
131	Syed Ali abbas Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	LEADERSHIP STYLES AND THEIR IMPACT ON EMPLOYEES' PRODUCTIVITY	498

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

132	Aqsa Babar Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	FIVE PILLARS MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT: HOW TO HARNESS THE BREED ?	499
133	Zainab Asif Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	BRAIN-DRAIN TO BRAIN-RETAIN PROJECTS	500
134	Areeba Fatima Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	INTEGRATING SUSTAINABILITY: A BUSINESS SUSTAINABILITY	501
135	Arooj khan Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN RELIGIOUS ORGANIZATIONS – PERSPECTIVE AND REALITY-BASED FRAMEWORK OF RELIGION, FAITH AND SPIRITUALITY	502
136	Asad Ullah Taimur Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	STRATEGIC INTELLIGENCE AND ITS DYNAMICS	503
137	Ayesha farooq Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	ETHICS AND ETHICAL USE OF CHATGPT IN RESEARCH AMONG UNIVERSITY RESEARCHERS IN PAKISTAN	504
138	Erum umaima Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	IMPACT OF SDGS ON BUSINESS ENVIRONMENT: DYNAMICS OF SOCIETY AND NATURE	505
139	Ezza Imran Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	POWER SECTOR AND MULTIFACETED ENERGY CRISIS: PROSPERING AN ENERGY EFFICIENT SOLUTION	506
140	Fizza Bakhtawar Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	PREPARING FOR THE 4TH INDUSTRIAL REVOLUTION: ANALYZING THE READINESS TO CULTIVATE AND HARNESS THE BIG OPPORTUNITY	507
141	Hira Arshad Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	LEADERSHIP AND CONFLICT RESOLUTION IN MULTICULTURAL SOCIETY	508
142	Huma khalid Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	MOTIVATED ORGANIZATIONS: WHAT ARE THEY, HOW THEY WORK AND WHAT IS THEIR SECRET ?	509
143	Huzaifa Hussain Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	TRAJECTORIES OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: ANALYZING THE DYNAMICS	510

ISBN: 978-625-90406-4-6

13th INTERNATIONAL SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

May 14-16, 2026 Tunceli/TÜRKİYE

144	Javeria Khan Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION	511
145	Kashmala Khan Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	HUMOR IN LEADERSHIP: WHY IT MATTERS ?	512
146	Kubra Arif Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	CULTURAL EXCHANGE: ANALYZING THE DYNAMICS	513
147	Maham Ehsan Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	GLOBAL RISE OF FINTECH: PURPOSE, ROLE AND DYNAMICS	514
148	Misbah Ali Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	CHALLENGES OF TECHNOSTRESS FOR DIGITAL LEADERS	515
149	Mishal Fatima Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	WOMEN EMPOWERMENT TO WOMEN ENTREPRENEURSHIP: A GREAT BUT STRUGGLING JOURNEY	516
150	Mydah Tanzeela Qamar Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	NEUROMARKETING: DYNAMICS AND USAGE	517
151	Nawal Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	CPEC AS A MEGA PROJECT: FOSTERING ECONOMIC STRENGTH OF PAKISTAN	518
152	Prof. Dr. GÜLDA ÇETİNDAG SÜME Nihal ÇULCU	A CULTURAL HERITAGE IN THE SHADOW OF THE MOUNTAIN: RITUAL, BELIEF, HEALING, AND SHEPHERDING IN THE HIGHLANDS OF TUNCELI	519-529
153	Necati ERDOĞAN Sinem SOYHAN	DOES FINANCIAL DEVELOPMENT SHAPE INCOME INEQUALITY, OR VICE VERSA? A TODA-YAMAMOTO CAUSALITY APPROACH FOR TÜRKİYE	530-531

DİJİTAL MÜZİK KÜLTÜRÜNDE ŞİDDETİN ESTETİZE EDİLMESİ: POPÜLER ŞARKI SÖZLERİNDEKİ SUÇ UNSURLARININ MÜZİK SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

THE AESTHETICIZATION OF VIOLENCE IN DIGITAL MUSIC CULTURE: AN EXAMINATION OF CRIMINAL ELEMENTS IN POPULAR SONG LYRICS WITHIN THE CONTEXT OF MUSIC SOCIOLOGY

Lecturer Guldeniz Gencturk

Munzur University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Department of Music
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7075-2174>

ÖZET

Dijitalleşen dünyada müzik, bireylerin sadece estetik tercihlerini değil, aynı zamanda toplumsal normlara bakış açılarını ve kimlik inşası süreçlerini de şekillendiren dinamik bir kültürel araçtır. Özellikle son yıllarda Türkiye’de yükselişe geçen "Drill" ve "Sokak Rap" türündeki eserler, sundukları sert ve gerçekçi (hardcore) anlatılarla çocuklar ve gençler üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Öyle ki, sosyal medya platformlarında kişisel paylaşımlar yapan özellikle çocuk ve gençler, fon şarkılarına genellikle sözleri itibarıyla analizini yapacağımız bölümleri ekleyerek "var olma" ve "güç" mesajı verme güdüsünü ön plana almaktadırlar. Dolayısıyla ilgili şarkıların yüksek motivasyon ve kimliğe büründürme etkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışma, dijital platformlarda (YouTube, Spotify vb.) en az 20 milyon izlenme/dinlenme sayısına ulaşarak ana akım haline gelmiş popüler şarkı içeriklerinde suç unsurlarının nasıl kurgulandığını ve bu içeriklerin müzik sosyolojisi bağlamındaki anlamlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden "doküman analizi" yöntemiyle tasarlanmıştır. Örneklem seçiminde, dijital platformların "en çok dinlenenler" listelerinde yer alan ve suç temaları barındıran 5 spesifik şarkıcıya ait eserler baz alınmıştır. Analiz sürecinde, şarkı sözleri sistematik bir kodlama cetveline tabi tutulmuştur. Bu cetvel; "Şiddet ve Silah Kullanımı", "İllegalite ve Madde Özendirme", "Otorite Karşıtlığı (Hukuk/Emniyet)" ve "Lüks Tüketim/Hazcılık (Hedonizm)" olmak üzere dört temel kategoriye ayrılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda, suçun şarkılarda homojen bir yapıda olmadığı; farklı sosyolojik katmanlarda inşa edildiği saptanmıştır. Bulgular; suçun kimi zaman lüks bir yaşam vaadiyle statü sembolü olarak estetize edildiğini, kimi zaman ise toplumsal dışlanmışlığa karşı bir "hak arama" veya "mahalleyi koruma" refleksi olarak meşrulaştırıldığını göstermektedir. Özellikle silah ve çatışma metaforlarının sıklığı, şiddetin bir sorun çözme aracı olarak normalleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Müzik psikolojisi açısından değerlendirildiğinde, bu tür içeriklerin suça sürüklenme riski taşıyan çocuklarda antisosyal davranışlara karşı duyarsızlaşmaya ve bu davranışların normalleşmesine yol açabileceği tartışılmaktadır. Sonuç olarak çalışma, müzik eğitiminin sadece teknik bir beceri değil, aynı zamanda eleştirel bir medya okuryazarlığı boyutu kazanması gerektiğini vurgulayarak; eğitimciler ve politika yapıcılar için müdahale programları önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Sosyolojisi, İçerik Analizi, Suç Unsurları, Popüler Kültür, Şiddetin Estetizasyonu, Suça Sürüklenen Çocuklar

ABSTRACT

In the digitalized world, music is a dynamic cultural tool that shapes not only individuals' aesthetic preferences but also their perspectives on social norms and identity construction processes. In recent years, works in the "Drill" and "Street Rap" genres, which have gained popularity in Turkey, have a profound impact on children and young people with their harsh and realistic (hardcore) narratives. Indeed, children and young people, especially those making personal posts on social media platforms, often add sections to their background music – sections that we will analyze in terms of their lyrics – to convey messages of "existence" and "power." Therefore, the high motivational and identity-forming effects of these songs have been considered. This study aims to reveal how criminal elements are constructed in popular song content that has reached at least 20 million views/listens on digital platforms (YouTube, Spotify, etc.) and become mainstream, and to uncover the meanings of this content within the context of music sociology.

The research was designed using the "document analysis" method, a qualitative research design. The sample selection was based on works by 5 specific singers featured on the "most listened to" lists of digital platforms and containing crime themes. During the analysis process, the lyrics were subjected to a systematic coding scale. This scale was divided into four main categories: "Violence and Use of Weapons," "Illegality and Substance Abuse," "Anti-Authority (Law/Security)," and "Luxury Consumption/Hedonism." The examinations revealed that crime is not homogeneous in the songs; it is constructed across different sociological layers. The findings show that crime is sometimes aestheticized as a status symbol with the promise of a luxurious life, and sometimes legitimized as a "fight for rights" or "neighborhood protection" reflex against social exclusion. The frequency of weapon and conflict metaphors, in particular, prepares the ground for the normalization of violence as a means of problem-solving. From the perspective of music psychology, it is argued that such content may lead to desensitization and normalization of antisocial behavior in children at risk of delinquency. Consequently, the study emphasizes that music education should not only focus on technical skills but also on developing critical media literacy, and offers suggestions for intervention programs for educators and policymakers.

Keywords: Music Sociology, Content Analysis, Criminal Elements, Popular Culture, Aestheticization of Violence, Juvenile Delinquency.

Z KUŞAĞI ÖĞRETMENLERİN SINIF YÖNETİM BECERİLERİ GEN Z TEACHERS' CLASSROOM MANAGEMENT SKILLS

Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

Fırat University, Faculty of Education

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5690-6985>

Lect. Dilek DÜZTAŞ KIRMIZITAŞ

Munzur University, Department of Foreign Languages

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3443-989X>

Özet

Bu araştırmanın amacı, Z kuşağı öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini incelemek ve bu becerilerin kuşaklar arası farklılıklar bağlamında nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Eğitim-öğretim sürecinin etkililiğini belirleyen en önemli unsurlardan biri sınıf yönetimidir. Sınıf yönetimi, yalnızca sınıfta disiplinin sağlanması değil, aynı zamanda öğrenmeye elverişli bir ortamın oluşturulması, öğrenci motivasyonunun artırılması, etkili iletişimin kurulması, zamanın verimli kullanılması ve öğretim sürecinin sürdürülebilir hale getirilmesi gibi çok yönlü becerileri kapsamaktadır. Teknolojik gelişmeler ve toplumsal dönüşümler öğretmenlik mesleğini yeniden şekillendirmekte, farklı kuşaklardan olan öğretmenlerin sınıf yönetimi anlayışlarını da etkilemektedir. Özellikle dijital çağın içine yetişen Z kuşağı öğretmenler, eğitim ortamlarına yeni bir soluk kazandırmaktadır. 1997-2012 yılları arasında doğan bireyler olarak tanımlanan Z kuşağı kendine özgü özellikler taşımaktadır. Çoğu zaman sosyal medyaya düşkün, teknoloji bağımlısı, dikkat süresi kısa ve kaygı düzeyi yüksek bireyler olarak nitelendirilseler de, Z kuşağı aynı zamanda etkileşimli öğrenmeye açık, multimedya içeriklerle güçlü bağ kurabilen, hızlı geri bildirimi önemseyen, bireysel farklılıklara duyarlı, eşitlik ile sosyal adalet konularında farkındalığı yüksek ve geleneksel otorite anlayışına karşıt özellikleriyle öne çıkan bireylerdir. Bu özelliklerin sınıf yönetimi süreçlerine nasıl yansıdığı bu çalışma ile ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Araştırmada, Z kuşağı öğretmenlerin öğrencileriyle iletişim kurma biçimleri, disiplin anlayışları, teknoloji kullanım düzeyleri ve bireysel farklılıkların yönetim stratejileri incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma nitel desende planlanmış olup veriler, Tunceli ve Elazığ illerinde görev yapan Z kuşağı öğretmenlerle gerçekleştirilecek yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanacak ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Z kuşağı, sınıf yönetimi, öğretmen.

Abstract

The purpose of this study is to examine the classroom management skills of Generation Z teachers and to reveal how intergenerational differences shape these skills. Classroom management is one of the most critical factors determining the effectiveness of the teaching-learning process. Classroom management encompasses multifaceted skills, including not only maintaining discipline in the classroom but also creating a conducive learning environment, enhancing student motivation, establishing effective communication, utilizing time efficiently, and ensuring the sustainability of the teaching process. Technological advancements and social transformations are reshaping the teaching profession and influencing the classroom management approaches of teachers from different generations. In particular, Generation Z teachers, who have grown up in the digital age, are bringing a fresh perspective to educational

settings. Defined as individuals born between 1997 and 2012, Generation Z possesses unique characteristics. Although they are often described as social media-obsessed, tech-dependent individuals with short attention spans and high anxiety levels, Generation Z also stands out as individuals who are open to interactive learning, capable of forming strong connections with multimedia content, value rapid feedback, are sensitive to individual differences, possess high awareness of equality and social justice, and exhibit traits that challenge traditional notions of authority. This study aims to explore how these characteristics manifest in classroom management processes. The study also aims to examine Generation Z teachers' communication styles with students, their understanding of discipline, their levels of technology use, and their strategies for managing individual differences. The research is designed as a qualitative study, and data will be collected through semi-structured interview forms administered to Generation Z teachers working in the provinces of Tunceli and Elazığ, and will be analyzed using content analysis.

Keywords: Gen Z, classroom management, teacher.

**KADINLARIN BİLGİYE ERİŞİMİNİN TARİHSEL ENGELLENMİŞLİĞİ:
AGNODİCE EFSANESİ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANALİZİ
HISTORICAL BARRIERS TO WOMEN'S ACCESS TO KNOWLEDGE: AN ANALYSIS
OF GENDER THROUGH THE MYTH OF AGNODICE**

Prof. Dr. Handan KARAKAYA

Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Social Work

Prof. Dr. Rifat BİLGİN

Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Social Work

Özet

Bu çalışma, kadınların bilgiye erişiminin tarihsel olarak nasıl sınırlandırıldığını, Antik Yunan'a atfedilen Agnodice efsanesi üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Agnodice anlatısı, kadınların tıp eğitimine erişiminin yasaklandığı bir dönemde, bir kadının erkek kılığına girerek bilgiye ulaşma çabasını konu edinmektedir. Bu bağlamda çalışma, Bu çalışma Agnodice figürünü tarihsel bir gerçeklik olarak değil, toplumsal cinsiyet rejimini anlamaya imkân veren bir söylemsel yapı olarak ele almaktadır.

Araştırma, nitel bir yaklaşımla söylem analizi yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada Agnodice efsanesi, Michel Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi, Pierre Bourdieu'nun sembolik şiddet kavramı ve feminist sosyal teori çerçevesinde incelenmiştir. Bu kuramsal yaklaşım doğrultusunda, kadınların bilgi üretim süreçlerinden dışlanmasının yalnızca hukuki ya da kurumsal engellerle değil, aynı zamanda toplumsal normlar ve sembolik mekanizmalar aracılığıyla sürdürüldüğü ileri sürülmektedir.

Çalışma bulguları, Agnodice anlatısının üç temel boyuta işaret ettiğini göstermektedir: kadınların bilgiye erişiminin yapısal olarak engellenmesi, bilgiye erişim için cinsiyet performansına başvurulması ve bu ihlalin kurumsal yaptırımlarla cezalandırılması. Bu bağlamda Agnodice, yalnızca bireysel bir direniş figürü değil, aynı zamanda erkek egemen bilgi rejimlerine karşı geliştirilen stratejilerin erken bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak çalışma, kadınların bilgiye erişiminin tarihsel olarak sınırlandırılmasının, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durumun günümüzde de farklı biçimlerde sürdüğü; özellikle akademi, bilim ve profesyonel alanlarda kadınların karşılaştığı yapısal engellerle benzerlikler taşıdığı ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: toplumsal cinsiyet, bilgi ve iktidar, sembolik şiddet, kadınların eğitimi, Agnodice

Abstract

This study aims to analyze the historical restriction of women's access to knowledge through the myth of Agnodice, a figure associated with Ancient Greece. The narrative of Agnodice tells the story of a woman who disguises herself as a man in order to gain access to medical education in a context where women were prohibited from practicing medicine. This study approaches

the figure of Agnodice not as a historical reality, but as a discursive construct that enables an understanding of the gender regime.

The research adopts a qualitative approach based on discourse analysis. The Agnodice narrative is examined through the theoretical frameworks of Michel Foucault's concept of power/knowledge, Pierre Bourdieu's notion of symbolic violence, and feminist social theory. **Within this framework, the study argues that the exclusion of women from knowledge production is maintained not only through** formal institutional barriers but also through deeply embedded social norms and symbolic mechanisms.

The findings suggest that the Agnodice narrative reflects three interrelated dimensions: the structural exclusion of women from knowledge, the use of gender performance as a strategy to access restricted knowledge, and the institutional punishment of such transgressions. In this sense, Agnodice represents not merely an individual act of resistance but an early example of strategies developed against male-dominated knowledge regimes.

The study concludes that the historical restriction of women's access to knowledge has played a crucial role in the reproduction of gender inequalities. Furthermore, it argues that similar patterns persist in contemporary contexts, particularly in academia, science, and professional fields, where women continue to face structural barriers to full participation.

**KENTSEL SES EKOLOJİSİ VE TOPLUMSAL YAPI İLİŞKİSİ: TRABZON KENT
MERKEZİ ÖRNEK OLAYI**
THE RELATION BETWEEN URBAN SOUND ECOLOGY AND SOCIAL STRUCTURE:
THE CASE OF TRABZON CITY CENTER

Asst. Prof. Dr. Ali KELEŞ

Trabzon University, State Conservatory, Musicology Department

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2332-5209>

Özet

1980’lerden itibaren etnomüzikolojik araştırmaların sınırları, müzikal seslerin dışına taşacak ve bu seslerin içinde geliştiği işitsel ekolojiyi de kapsayacak biçimde esnemektedir. Müzik araştırmalarındaki bu eğilim, ses çalışmaları ve işitsel manzara (soundscape) incelemeleri ile iç içe geçecek biçimde olgunlaşmıştır. Böylece çevresel sesler ve toplumsal yapılar arasındaki bağıntı, müzik ile ilişkili biçimde, etnomüzikolojinin güncel çalışma konularından biri haline gelmiştir.

Tıpkı dil ve müzik gibi kentsel mekânın çevresel sesleri (urban soundscape) de toplumsal olarak organize edilmiş bir karaktere sahiptir. Bu nedenle toplumsal faaliyetlerin çıktısı olan sesler; bilgi ve anlam taşıyan, çoğu kez farkında olunmadan -otomatikleşmiş biçimde- muhakeme edilip çözümlenen ve kimi kez de yanlış yorumlanan iletişimsel algı nesneleri olarak tanımlanabilir. Algı nesnesi olarak seslerin çözümlenmesi, bir yandan kent içinde yaşayanlara bir mekân duygusu kazandırırken diğer yandan da dönüp, kendisini üreten toplumsal organizasyonları biçimlendirir. Zira sesler, onları algılayan kent sakinleri için, yalnızca tınladıkları süreden ibaret olmayıp hem tarihsel hem de geleceğe ilişkin bağıntılar ve kodlarla kolektif hafızanın parçalarıdır.

Trabzon kent merkezi öncelikle bir pazar olması nedeniyle pek çok aktörü kendine çeker ve ekonomik faaliyetler başta olmak üzere aynı anda çok farklı kolektif etkinliği (çalışma, alışveriş, ibadet, kutlamalar, boş zaman etkinlikleri, seçim propagandaları, protestolar, sokak müzisyenliği vb.) barındırır. İnsanlara ek olarak ağaç, su, rüzgâr, gök gürültüsü gibi doğal fenomenler, çeşitli el aletleri ve makineler ve hatta hayvanlar; kent ekolojisinde ses üretici aktörler olarak işlev görürler. Böylece kentsel mekânın ses ekolojisi, üst üste binen ya da iç içe geçen işitsel unsurlardan oluşan heterojen bir yapı arz eder. Ancak bu heterofoni, düzensizlik anlamına gelmeyip karmaşık bir organizasyonu işaret eder. Zira sesler de tüm diğer nesneler gibi toplumsal değerler manzumesine paralel biçimde bir kategorizasyona ve kıymet hiyerarşisine yerleşir. Örneğin ezan sesi daima en değerli ses olarak görülür ve müzikal ses ile karşıtlık içinde konumlandırılır.

Trabzon kent merkezi, işitsel olgular açısından ele alındığında ilk dikkat çeken unsurlar, genelde Türk toplumunda ve özelde Trabzon şehir merkezinde işleyen; ekonomik etkileşimlere, güç ilişkilerine, toplumsal cinsiyet kodlarına, resmî kurumların ideolojisine, insan-hayvan ilişkilerinde belirleyici olan insanmerkezci perspektife, gürültünün tanımlanması ve algılanmasına dair önemli veriler barındırır.

Bu çalışmanın amacı, Trabzon kent merkezinin işitsel manzarasını, içinde geliştiği toplumsal yapı ile karşılıklı ilişkisi içinde analiz edebilmektir. Çalışmanın metodolojisi ses yürüyüşleri, işitsel-görsel örneklerin kaydedilmesi ve işitsel flanörlük teknikleri üzerine inşa edilmiştir. Böylece araştırmacının kentsel mekandaki bireysel işitsel deneyimlerini biçimlendiren sosyal olguların betimlenebilmesi ve toplumsal bağlamı içinde sorgulanabilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, soundscape, işitsel flanörlük, ses yürüyüşü, insan merkezcilik

Abstract

Since the 1980s, the boundaries of ethnomusicological research have expanded beyond musical sounds to encompass the auditory ecology in which these sounds develop. This trend in music research has evolved in such a way that it is now closely intertwined with sound studies and soundscape analysis. Consequently, the relationship between environmental sounds and social structures has become one of the current focal points of ethnomusicology, particularly in relation to music.

Urban soundscape, as language and music, has a socially organized character. Thus, the sounds produced by social activities can be defined as communicative perceptual objects that carry information and meaning, are often processed, and interpreted unconsciously -in an automatic manner- and are sometimes misinterpreted. The interpretation of sounds as objects of perception, while imparting a sense of place to urban dwellers, also, in turn, shapes the social organizations that produce them. For the city dwellers who perceive them, sounds are not merely the duration of their resonance; they are fragments of collective memory, imbued with both historical and future-oriented connections and codes.

As a marketplace first and foremost, the city center of Trabzon attracts a wide range of people and serves as a hub for a variety of collective activities -primarily economic in nature- such as work, shopping, worship, celebrations, leisure activities, election campaigns, protests, and performances of street musicians. In addition to people, natural phenomena such as water, wind, and thunder, various hand tools and machines, and even animals function as sound-producing actors in urban ecology. Thus, the sound ecology of the urban space presents a heterogeneous structure composed of overlapping or intertwined auditory elements. However, this heterophony does not imply disorder but rather signifies a complex organization. For sounds, like all other objects, are situated within a categorization and hierarchy of value parallel to the social value system. For example, the sound of the call to prayer is always regarded as the most valuable sound and is positioned in contrast to musical sound.

When examined in terms of auditory elements, the city center of Trabzon contains significant data regarding the following phenomena prevalent in Turkish society in general and in the city center of Trabzon in particular: economic interactions, power relations, gender codes, the ideology of official institutions, the anthropocentric perspective that shapes human-animal relationships, and the definition/perception of noise.

The purpose of this study is to analyze the soundscape of Trabzon city center in relation to the social structure in which it is embedded. Methodology is based upon the technics such as soundwalking, audiovisual recording, and aural flânerie. In this regard it is aimed to descript and analyze the social phenomena in its context which shape the researcher's individual aural experiences in the urban space.

Keywords: Trabzon, soundscape, aural flânerie, soundwalking, anthropocentrism

AFET YÖNETİMİNDE DİJİTAL İKİZ TEKNOLOJİSİ: ÖRNEK UYGULAMALAR DIGITAL TWIN TECHNOLOGY at DISASTER MANAGEMENT: SAMPLE APPLICATIONS

Prof. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Malatya Turgut Özal University

ORCID: 0000-0002-5291-060X

ÖZET

Afet yönetiminde Dijital İkiz (Digital Twin) teknolojisi; bir şehrin sensörler, IoT (nesnelerin interneti) ve uydu verileriyle beslenen canlı ve dinamik bir kopyasıdır. Bu teknoloji afet yönetim sürecinin bütün aşamalarında kullanılabilmektedir. Şöyle ki: Öngörü: Afet (deprem, sel, yangın) henüz gerçekleşmeden sanal ortamda simüle edilerek riskli binalar ve bölgeler tespit edilir. Anlık Müdahale: Afet anında yıkılan binalar ve kapanan yollar gerçek zamanlı izlenerek en güvenli tahliye rotaları oluşturulur. Küresel Örnekler: Singapur duman yayılımı, Japonya sel baskın seviyesi, Türkiye (İstanbul) ise deprem lojistiği simülasyonlarında bu teknolojiyi kullanmaktadır. Gelecek: Yapay zeka destekli bu sistemler, şehirleri "tepkisel" olmaktan çıkarıp "dirençli ve hazırlıklı" hale getirmektedir. Özetle: Dijital İkiz, afet yönetiminde "görünmezi görünür kılan" dijital bir karar destek mekanizmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Dijital İkiz Teknolojisi, PLATEAU.

ABSTRACT

In disaster management, Digital Twin technology is a living and dynamic replica of a city, powered by sensors, IoT (Internet of Things), and satellite data. This technology can be used in all phases of the disaster management process, such as: Prediction: Before a disaster (earthquake, flood, fire) occurs, risky buildings and areas are identified through virtual simulation. Immediate Response: During a disaster, collapsed buildings and closed roads are monitored in real-time to create the safest evacuation routes. Global Examples: Singapore uses this technology for smoke spread simulations, Japan for flood level simulations, and Turkey (Istanbul) for earthquake logistics simulations. Future: These AI-powered systems are transforming cities from "reactive" to "resilient and prepared." In short: Digital Twin is a digital decision support mechanism that "makes the invisible visible" in disaster management.

Keywords: Disaster Management, Digital Twin Technology, PLATEAU.

GİRİŞ

Afet yönetimi, gerek merkezi yönetimler gerekse yerel yönetimler için kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir. Ülkemizde yaşanan 6 Şubat 2023 depremleri, afet yönetiminin önemini, acı bir deneyim olarak, bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bilgi işlem teknolojilerinin, özellikle de yapay zekanın politikalar üretirken kullanılması, yapay zekanın ve bilgi işlem teknolojisinin hızlı ilerlemesine bağlı olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Afet yönetiminde son dönemlerde merkezi yönetimler ve özellikle de yerel yönetimler tarafından yapay zekadan faydalanılarak geliştirilen teknolojilerden bir tanesi de dijital ikiz uygulamalarıdır. Dijital ikiz, fiziksel bir varlığın, sürecin veya sistemin sensör verileriyle beslenen, gerçek zamanlı ve dinamik bir dijital kopyasıdır (Korada, 2022: 199). Bu teknoloji, afet yönetimi ve şehir planlamasında kritik bir araç olarak kullanılır. Sensörlerden gelen veriler, 3D modeller ve yapay zeka algoritmaları ile entegre bir şekilde çalışır.

Dijital ikiz teknolojisinin kullanımı, afet yönetiminin bütün aşamalarında katkı sağladığı için, merkezi ve yerel yönetimlere afet yönetimi sürecinde önemli katkılar sunmaktadır. Bu teknoloji, ilk olarak risk analizi sürecinde, olası senaryoların (deprem, sel) sanal ortamda test edilmesi şeklinde hizmet sunar. Sensörlerden gelen verilerle eşik değerlerin takibiyle erken uyarı aşamasında da kullanılabilir. Afet esnasında, Hızlı Müdahale: Enkaz altında kalan alanların ve kapalı yolların anlık tespiti sayesinde hızlı müdahaleyi mümkün kılmaktadır ve son olarak iyileştirme aşamasında da yeniden inşa süreçlerinin verimli bir şekilde planlanmasına katkı sunmaktadır (Korkmaz vd., 2025: 2).

Dijital ikiz teknolojisinin küresel çapta en çok bilinen iki iyi uygulaması Virtual Singapore ve Plateau uygulamalarıdır. Virtual Singapore, Singapur Ulusal Araştırma Vakfı tarafından çeşitli devlet kurumlarıyla işbirliği içinde geliştirilen; Singapur'un 3 boyutlu haritasını da içeren dinamik üç boyutlu (3D) bir şehir modeli ve işbirlikçi veri platformudur. Platformun amacı, şehir planlamasına, politika oluşturmaya ve vatandaş hizmetlerinin iyileştirilmesine yardımcı olmak için modelleme, görselleştirme ve deney yapmaya yönelik kapsamlı bir dijital platform sağlamaktır. Platform, veri entegrasyonunu şu şekilde sağlar: Demografik veriler, hareket, iklim ve daha fazlasını içeren coğrafi ve gerçek zamanlı dinamik verileri entegre eder; ve şehir genelindeki sensörlerden ve IoT cihazlarından gelen verileri birleştirerek güncel ve hassas bilgiler sağlar (Feely, Hassani, 2022: 4).

Japonya'da uygulanan PLATEU projesi ise, Dijital Toplum İçin Altyapı Olarak 3B Şehir Modeli: CityGML 2.0 ve ISO/TC211 Standartlarına uygun 3B şehir modeli için Yayın Standardı Veri Ürün Spesifikasyonu. Standarda uygun olarak ülke çapında homojen 3B şehir modeli verilerinin korunmasını teşvik etmek; afet yönetimi, çevre, şehir planlaması, ulaşım vb. çeşitli alanlarda gelişmiş teknolojileri kullanan kullanım örnekleri geliştirmek. En iyi uygulamaları oluşturarak ve yatay olarak yayarak, kamu ve özel sektörün çeşitli alanlarında kullanım örneklerinin sosyal uygulamasını teşvik etmek; açık erişimli 3B şehir modeli verileri. Web sitesinden kılavuzlar, teknik materyaller ve kaynak kod dahil olmak üzere geniş bir bilgi yelpazesi sunmak temelinde işleyen bir projedir (MLIT, 1).

Bu çalışmada, dijital ikiz teknolojisi hakkında daha fazla ayrıntı verilecek olup, küresel çapta iki önemli uygulama olan Virtual Singapore ve PLATEAU Projesi (Japonya) örnekleriyle, teknolojinin pratikte nasıl uygulandığına ilişkin somut bilgiler paylaşılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında da, Türkiye'deki uygulamalara yer verilip, dijital ikiz teknolojisinin Türkiye genelinde yaygınlaştırılmasının avantajları irdelenmeye çalışılacaktır.

Kaynakça

- Hassani, H., & MacFeely, S. (2025). Digital twin and official statistics: A paradigm shift? *Statistical Journal of the IAOS*, 41(2), 347–359. <https://doi.org/10.1177/18747655251335760>
- Korada, L. (2022). Using digital twins of a smart city for disaster management. *Journal of Computational Analysis and Applications*, 30(1), 199–207.
- Korkmaz, M.; Akyildiz, Y.E.; Demirkesen, S.; Toprak, S.; Nowak, P.; Ciftci, B. A Digital Twin Approach to Sustainable Disaster Management: Case of Cayirova. *Sustainability* 2025, 17, 9626. <https://doi.org/10.3390/su17219626>.
- MILT. (2022). Map the New World, MILT Leaflet

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞIYLA MÜCADELE YAKLAŞIMI THE EUROPEAN UNION'S APPROACH TO COMBATING MIGRANT SMUGGLING

Assist. Prof. Dr. Zeliha SÜT

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters
Department of Translation and Interpreting, Türkiye
Orcid Id: 0000-0003-2668-0481

Özet

Dünya genelinde göç, ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik boyutları nedeniyle uluslararası gündemin temel konularından biri haline gelmiştir. Avrupa Birliği (AB) açısından göç; özellikle düzensiz göç hareketleri, dış sınırların yönetimi ve güvenlik politikaları bağlamında stratejik önem taşımaktadır. Düzensiz göçle mücadele, göçmen kaçakçılığı ağlarının dağıtılması, dış sınırların etkin şekilde korunması ve kapsamlı göç yönetimi mekanizmalarının geliştirilmesi AB'nin öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar ve insani krizler, ülkelerin göç politikalarını şekillendiren büyük çaplı göç hareketlerine neden olmaktadır.

Son yıllarda AB, özellikle Manş Denizi göç güzergâhında yoğunlaşan düzensiz göç hareketlerine yönelik tedbirlerini artırmaktadır. Avrupa Komisyonu, bu güzergâh boyunca düzensiz göçle mücadeleye yönelik kapsamlı bir Avrupa yaklaşımını ortaya koyan bir AB eylem planı geliştirmiştir. Bu kapsamda AB; menşe ve transit ülkelerle iş birliğini güçlendirmeyi, göçmenlere yönelik bilgilendirme faaliyetlerini artırmayı ve Birleşik Krallık ile koordineli politikalar yürütmeyi amaçlamaktadır.

Söz konusu eylem planının temel hedeflerinden biri, göç diplomasisini güçlendirmek ve günümüz göç hareketlerinin önemli unsurlarından biri olan göçmen kaçakçılığı ağlarını etkisiz hale getirmektir. Bu doğrultuda AB, suç altyapısının ortadan kaldırılmasını, sınır yönetiminin güçlendirilmesini ve uluslararası iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesini hedeflemektedir.

Göçmen kaçakçılığıyla mücadelede kaçakçılık ağlarının tespit edilmesi, analiz edilmesi ve haritalandırılması öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede Avrupa Birliği, özellikle Manş Denizi güzergâhında Europol desteğinden yararlanmaktadır. AB'nin 2026 yılına yönelik eylem planında, Europol'ün Göçmen Kaçakçılığıyla Mücadele Merkezi'nin kapasitesinin artırılması ve Frontex personeli ile gözetim ekipmanlarının Manş Denizi ve Kuzey Denizi sınırlarında daha etkin şekilde kullanılması öngörülmektedir.

Sonuç olarak göçmen kaçakçılığı, yalnızca sınır güvenliği veya güvenlik politikaları kapsamında ele alınabilecek bir konu değildir. Bu olgu; ekonomik, sosyal, insani ve hukuki boyutları bulunan çok yönlü bir toplumsal sorun olarak değerlendirilmelidir. Etkin ve sürdürülebilir bir mücadele için uluslararası iş birliği, kapsamlı göç politikaları ve insan haklarını merkeze alan yaklaşımlar birlikte uygulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Avrupa Birliği, Göç Politikaları, Göçmen Kaçakçılığı, Düzensiz Göç.

Abstract

Migration has become one of the main issues on the international agenda due to its economic, social, political, and security dimensions. For the European Union (EU), migration is of strategic importance, particularly in the context of irregular migration movements, the management of external borders, and security policies. Combating irregular migration, dismantling migrant smuggling networks, effectively protecting external borders, and developing comprehensive migration management mechanisms are among the EU's priority policy areas. At the same time, wars, political instability, and humanitarian crises give rise to large-scale migration movements that shape countries' migration policies.

In recent years, the EU has been increasing its measures against irregular migration movements, especially those concentrated along the English Channel migration route. The European Commission has developed an EU action plan that sets out a comprehensive European approach to combating irregular migration along this route. In this context, the EU aims to strengthen cooperation with countries of origin and transit, increase information activities for migrants, and pursue coordinated policies with the United Kingdom.

One of the main objectives of this action plan is to strengthen migration diplomacy and neutralize migrant smuggling networks, which are among the key elements of contemporary migration movements. In this regard, the EU aims to eliminate criminal infrastructure, strengthen border management, and develop international cooperation mechanisms.

In the fight against migrant smuggling, identifying, analyzing, and mapping smuggling networks are among the priority areas. In this framework, the European Union particularly benefits from Europol's support along the English Channel route. In the EU's action plan for 2026, it is envisaged that the capacity of Europol's Migrant Smuggling Centre will be increased and that Frontex personnel and surveillance equipment will be used more effectively at the English Channel and North Sea borders.

In conclusion, migrant smuggling is not an issue that can be addressed solely within the scope of border security or security policies. This phenomenon should be regarded as a multifaceted social problem with economic, social, humanitarian, and legal dimensions. For an effective and sustainable response, international cooperation, comprehensive migration policies, and human rights-centered approaches must be implemented together.

Keywords: Migration, European Union, Migration Policies, Migrant Smuggling, Irregular Migration.

MİRCEA ELİADE’NİN KUTSAL ZAMAN ANLAYIŞI BAĞLAMINDA NEVRUZ BAYRAMI

NOWRUZ FESTİVAL IN THE CONTEXT OF MIRCEA ELIADE’S CONCEPT OF SACRED TIME

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Tunceli, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-5598-0670

ÖZET

Mevsimlik bayramlar, tarım ve hayvancılığa bağlı hayat tarzı sahip olan toplumların en eski devirlerden itibaren önem verdikleri etkinlikler olmuştur. Mevsimsel geçiş bayramları arasında kabul edilen Nevruz bayramı da Türk dünyasında yüzyıllardır önemsenen ve belli bir takvime bağlı olarak hiç aksatılmadan kutlanan mitik, teolojik, sosyolojik bağları olan çok katmanlı bir bayram niteliğindedir. Kültürel miras unsuru olarak çok kadim zamanlardan günümüze kadar kesintiye uğramadan aktarılması ve günümüzde hâlâ canlı bir şekilde kutlanması bu bayramın sağlam kültürel temeller üzerinde geliştiğini göstermektedir. Türk kültür coğrafyasının en önemli bayramlarından olan Nevruz bayramının özellikle kutlanıldığı takvim, bu dönemin Türk insanının belleğinde bir bayram olmanın ötesinde aynı zamanda kutsal zaman olarak görüldüğünü göstermektedir. Türk dünyasında Nevruz zamanında gerçekleştiğine inanılan hadiselerin bazıları şunlardır: Türklerin Ergenekon’dan çıktığı; Hz. Adem’in yaratıldığı, Hz. Nuh’un gemisinin karaya değdiği, Hz. Yunus’un balığın karnından kurtulduğu, Hz. Yusuf’un kuyudan çıktığı, Hz. Ali’nin doğduğu ve evlendiği gün olarak kabul edilir. Bakıldığında Türk dünyasında bir gelenek içerisinde yüzyıllardır kutlanan Nevruz bayramının da hem inanışlar hem de törensel icralar bağlamında toplum hafızasında kutsal zaman olarak kabul edildiği açıktır. Eliade’ye göre de bu tarz bayramlar ve törenler, kutsal zamanın tezahürleridir. Çalışmanın bu bölümünde Türk dünyasında yüzyıllardır bir gelenek içinde kutlanan Nevruz bayramı, Mircea Eliade’nin “Kutsal Zaman” anlayışı bağlamında bütüncül bir şekilde değerlendirip analiz edilecektir. Bilindiği gibi Mircea Eliade dinler tarihi ve mitoloji üzerine yaptığı çalışmalar ile bilim dünyasına yön veren bir uzmandır. Eliade, toplumların geleneklerinde yer alan bayramları, törenleri, ayinleri kutsal zamanın bir yansıması olarak kabul eder. Ona göre bu tarz bayramlarda insanoğlunun tarih öncesi düşünce dünyasını, evren algısını, tabiat bilgisini yansıtan sembolik hareketler mevcuttur. Bu tarz törensel etkinliklerde icra edilen hareketler, ikram edilen yiyecek ve içecekler, giyilen elbiseler ve bu elbiselerin detayları incelendiğinde Nevruz’un kutsal ve kutsal zaman ile ilgili bağlantılar ortaya çıkacaktır. Bu çalışmada da söz konusu amaç, Eliade’nin kutsal zaman kuramını göz önünde bulundurarak Nevruz bayramının Türk dünyasındaki yerini bütüncül bir şekilde değerlendirmek ve Türklerin kadim bayramlarının önemini ortaya koymaktır.

Anahtar sözcükler: Kültür, Nevruz, Zaman, Takvim.

ABSTRACT

Seasonal festivals have been events of great importance to societies with a lifestyle rooted in agriculture and livestock farming since the earliest times. Nowruz, recognised as a festival marking the seasonal transition, is a multi-layered festival with mythical, theological and sociological ties that has been cherished in the Turkic world for centuries and is celebrated without fail according to a specific calendar. The fact that it has been passed down without interruption from ancient times to the present day as an element of cultural heritage, and that it is still celebrated in a vibrant manner today, demonstrates that this festival has developed on solid cultural foundations. The fact that the Nowruz festival, one of the most important festivals in the Turkish cultural sphere, is celebrated according to a specific calendar indicates that, in

the collective memory of the Turkish people, this period is regarded not merely as a festival but also as a sacred time. Some of the events believed to have taken place during Nowruz in the Turkic world include: the emergence of the Turks from Ergenekon; the creation of Adam; the landing of Noah's Ark; Jonah's deliverance from the belly of the fish; Joseph's emergence from the well; and the day of Ali's birth and marriage. It is clear that Nowruz, a festival celebrated for centuries as a tradition in the Turkic world, is regarded as a sacred time in the collective memory of society, both in terms of beliefs and ceremonial practices. According to Eliade, such festivals and ceremonies are manifestations of sacred time. In this section of the study, the Nowruz festival, which has been celebrated as a tradition in the Turkic world for centuries, will be comprehensively evaluated and analysed within the framework of Mircea Eliade's concept of 'Sacred Time'. As is well known, Mircea Eliade is an expert who has shaped the academic world through his work on the history of religions and mythology. Eliade regards the festivals, ceremonies and rites found in the traditions of societies as a reflection of sacred time. According to him, such festivals feature symbolic actions that reflect humanity's prehistoric worldview, perception of the universe and knowledge of nature. When the movements performed during such ceremonial events, the food and drink offered, the garments worn, and the details of these garments are examined, the connections between Nowruz and the sacred and sacred time will become apparent. The aim of this study is to comprehensively assess the place of the Nowruz festival within the Turkic world, taking Eliade's theory of sacred time into account, and to highlight the significance of the Turks' ancient festivals.

Keywords: Culture, Nowruz, Time, Calendar.

**HALKBİLİMİ BAĞLAMINDA TUNCELİ MÜZESİ'NDE YER ALAN MEZAR
TAŞLARINDA SEMBOLİK ANLATI VE KÜLTÜREL BELLEK ÇÖZÜMLEMESİ**
A FOLKLORISTIC ANALYSIS OF SYMBOLIC NARRATION AND CULTURAL
MEMORY IN THE TOMBSTONES AT THE TUNCELİ MUSEUM

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz KAVAL

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and
Literature, Tunceli, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-5598-0670

Özet

Tunceli Müzesi, sahip olduğu etkileyici kültür envanteri ile dikkat çeken bir kurumdur. Burada Tunceli ve bölgeye ait çok sayıda kültürel materyali muhafaza etmektedir. Müze sahip olduğu bu birikim sayesinde yalnızca tarihsel verileri bugüne taşımakla kalmamakta aynı zamanda yörenin halk kültürü ve inanç dünyasını yansıtan önemli bir kültürel mekân olarak da ön plana çıkmaktadır. Müze koleksiyonunda yer alan ve bölgenin kültürel ile inançsal kodlarını yansıtan önemli belgelerden biri de tarihî mezar taşlarıdır. Bu mezar taşların geneli çeşitli semboller ile bezenmiş bir haldedir. Taş yüzeylerine işlenen bu motifler, bölge insanının sembolik düşünce dünyasını ve kültürel hafızasını yansıtan somut örnekler arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Tunceli Müzesi'nde yer alan Osmanlı dönemine ait bir mezar taşı parçası yüzeyine işlenmiş figüratif motifler aracılığıyla Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) unsurlarını çözümlemeyi ve temsil ettiği anlam katmanlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İncelenen eser, Osmanlı dönemine tarihlenen kireçtaşından yapılmış bir mezar taşı parçasıdır. Kabartma tekniği kullanılarak yapılan bu taşın üst kısmında güneş motifi bulunmaktadır. Taşın merkezinde elinde silah tutan ama aynı zamanda güneşe dönmüş ve dua eden bir savaşçı figürü yer almaktadır. Sağ üst köşede ise çarkıfelek motifi yer alıp en alt kısımda iki kapı ve ortalarında bir terazi sembolü bulunmaktadır. Çalışmada bu sembol kompozisyonunun yer aldığı mezar taşının halk bilimi perspektifi ile bu motiflerin çözümlemesi amaçlanmıştır. Bu taşın yöre halkının sözsüz kültürel aktarım biçimleri oldukları açıktır.

Çalışmada öncelikle Tunceli Müzesinde yer alan mezar taşı üzerindeki sembolik ve gerçekçi bir tarzda işlenmiş motifler detaylı olarak incelenmiştir. Mezar taşında yer alan motiflerin Anadolu halk kültüründeki yeri belirtilip yorumlanmıştır. Bu bağlamda Tunceli Müzesi koleksiyonunda yer alan mezar taşları, toplulukların kolektif belleğini anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Çünkü bu taşlara işlenen motifler rastlantısal süslemeler değil; aksine dönemin insanının kültürel ve inançsal değerlerini yansıtan sembolik anlatım biçimleri olarak değerlendirilmelidir.

Taş yüzeyine işlenen her motifin kendine özgü bir anlam katmanı taşıdığı açıktır. Özellikle ellerini güneşe doğru kaldırarak dua eden insan figürü, yörenin bilinen ritüellerinden biri olan “güneş duası”nın tarihsel bir yansıması olarak kabul edilebilir. Mezar taşının sağ üst bölümünde yer alan çark motifi ise Alevi inanç sistemiyle ilişkilendirilebilecek sembolik izler taşımaktadır. Taşın alt bölümünde yer alan iki kapı ve ortasında bulunan terazi motifi ise ölüm sonrası hesap verme ve sorgulanma düşüncesini simgelemektedir. Bu nedenle söz konusu mezar taşları yalnızca fiziksel birer nesne değil; aynı zamanda erken dönem toplumlarının kültür ve inanç dünyasının somutlaşmış göstergeleri olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada, Tunceli Müzesi'nde yer alan ve yoğun bir sembolik kompozisyona sahip olan bu mezar taşı, Mircea Eliade'nin kutsal ve dindışı (profan) anlayışı çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu kuramsal yaklaşım doğrultusunda taş üzerindeki motifler incelendiğinde, söz konusu eserin yalnızca bir mezar taşı değil, aynı zamanda güçlü bir kültürel birikimi yansıtan sembolik bir anlatı alanı olduğu sonucuna varılmaktadır. Taşa yer alan sembollerin Anadolu'nun binlerce yıllık kültürel ve inançsal anlam dünyasıyla ilişkisi de bu çerçevede ele alınmıştır. Böylece insanlığın somut olmayan kültürel mirasına ait arkaik kodlarının izlerine kadar ulaşılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu tür mezar taşları, taşıdıkları semboller aracılığıyla geçmiş toplumların kültür ve inanç sistemlerini günümüze aktaran önemli kültürel belgeler şeklindedir. Bu taşlarda yer alan sembollerin Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Nitekim bu çalışma da mezar taşlarının, en eski dönemlerden günümüze kadar sessiz bir anlatı dili kullanarak insanlığın kolektif hafızasını ve kültürel birikimini yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu haliyle söz konusu mezar taşları, insanlığın kültür ve inanç kodlarını üzerinde ölümsüzleştiren bir belge nitelindedirler.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Taşın Dili, Semboller, Sözsüz Kültür, Somut Olmayan Kültürel Miras.

Abstract

The Tunceli Museum stands out as a cultural institution distinguished by its rich and compelling inventory. It preserves a wide range of cultural materials belonging to Tunceli and its surrounding region. Through this accumulated heritage, the museum not only carries historical data into the present but also emerges as a significant cultural space reflecting the region's folk culture and belief systems. Among the most salient items in its collection are historical tombstones, which function as important documents encoding the cultural and spiritual frameworks of the community. These stones are typically adorned with a variety of symbols, and the motifs carved onto their surfaces constitute tangible expressions of the symbolic imagination and cultural memory of the people of the region.

This study aims to analyse elements of Intangible Cultural Heritage (ICH) through the figurative motifs engraved on the surface of an Ottoman-period tombstone fragment housed in the Tunceli Museum, and to uncover the layers of meaning these motifs convey. The artifact under examination is a fragment of a limestone tombstone dating to the Ottoman period, executed using relief carving techniques. At the upper section of the stone, a solar motif is prominently featured. At the centre stands a warrior figure who, while holding a weapon, is simultaneously oriented toward the sun in a posture of prayer. In the upper right corner appears a wheel (çarkıfelek) motif, while the lower section of the stone presents two doors with a scale positioned between them. The study approaches this symbolic composition from a folkloristic perspective, seeking to interpret these motifs as manifestations of non-verbal cultural transmission within the local community.

The analysis begins with a detailed examination of the motifs rendered in both symbolic and representational styles on the tombstone. These motifs are contextualized within the broader framework of Anatolian folk culture, and their meanings are interpreted accordingly. In this respect, the tombstones preserved in the Tunceli Museum offer valuable insights into the collective memory of the communities that produced them. The motifs carved onto these stones

should not be regarded as arbitrary decorative elements; rather, they function as symbolic forms of expression that articulate the cultural and belief systems of their historical context.

Each motif engraved on the stone surface carries a distinct layer of meaning. The human figure raising its hands toward the sun in prayer may be interpreted as a historical reflection of the “sun prayer” ritual known in the region. The wheel motif located in the upper right section of the stone appears to bear symbolic traces that can be associated with the Alevi belief system. Meanwhile, the two doors and the scale positioned between them at the lower section symbolize the notion of post-mortem judgment and accountability. In this sense, such tombstones should be understood not merely as physical artifacts but as material embodiments of the cultural and spiritual worlds of early communities.

Within the scope of this study, the tombstone—characterized by its dense symbolic composition—has been analysed through the theoretical framework of Mircea Eliade’s distinction between the sacred and the profane. From this perspective, the motifs on the stone reveal that the artifact functions not simply as a funerary marker but as a symbolic narrative space reflecting a deeply rooted cultural accumulation. The relationship between these symbols and the millennia-old cultural and belief systems of Anatolia is also examined within this framework. Through such an approach, the study seeks to trace the archaic codes embedded in humanity’s intangible cultural heritage.

In conclusion, tombstones of this kind serve as significant cultural documents that transmit the cultural and belief systems of past societies into the present through their symbolic language. It is evident that the symbols they bear should be evaluated within the framework of Intangible Cultural Heritage. Indeed, this study demonstrates that tombstones, through their silent yet persistent narrative language, have reflected the collective memory and cultural accumulation of humanity from the earliest periods to the present. In this respect, they stand as enduring documents that inscribe and preserve the cultural and spiritual codes of human societies.

Keywords: Tunceli: The Language of Stone, Symbols, Non-verbal Culture, Intangible Cultural Heritage.

GELENEKSEL HALK HEKİMLİĞİNİN NÖROPSİKOLOJİK SAĞALTIM POTANSİYELİ THE NEUROPSYCHOLOGICAL THERAPEUTIC POTENTIAL OF TRADITIONAL FOLK MEDICINE

Asst. Prof. Dr. Muhammet Faruk EKİCİ
Munzur University, Faculty of Arts and Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6320-2679>

ÖZET

İnsanlık tarihi boyunca bireyler, karşılaştıkları bedensel ve ruhsal sağlık sorunlarını çözmek için mensup oldukları kültürün kodları ve inanışları rehberliğinde çeşitli yollar geliştirmişlerdir. Türk halk inanışlarında sağlığın ve şifanın, tarih öncesi dönemlerden beri bitkisel tedaviler ve ritüellerle iç içe geçtiği görülmektedir. Geleneksel tedavi yöntemleri, asırlarca kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar ulaşmış bir kültürel miras niteliğindedir. Bu miras, halk bilimi literatüründe “halk hekimliği” kavramı altında incelenmektedir. Halk hekimliği, modern tıbbın her zaman ulaşılabilir olmadığı dönemlerde teşhis ve tedavi için başvurulacak temel yöntemler bütünüdür. Modern bilimin gelişmesiyle birlikte bu yöntemler bir süre “batıl” veya “bilim dışı” olarak görülüp göz ardı edilmiştir. Günümüzde ise daha ılımlı bir yaklaşım tercih edilmiş ve hastalıkların sağaltımındaki yöntemlerin oluşturduğu külliyat “alternatif tıp” kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte halk inanışlarını içeren söz konusu külliyyatın nöropsikolojik sağaltım potansiyeline de sahip olduğu söylenebilir. Nöropsikoloji, beyin yapısı ve işlevleri ile bireyin düşünce, duygu ve davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalıdır. Güncel nöropsikolojik araştırmalar ve bu araştırmalar neticesinde ortaya çıkan çalışmalar, geleneksel şifa yöntemlerinin aslında zihin-beden etkileşimini yöneten birer sağaltım unsuru olduğunu göstermektedir.

Su dökme, tütsü yakma, kurşun dökme, suya veya tuza okuma, bitkilerle tedavi gibi geleneksel iyileştirme ritüellerinin insanlar üzerindeki psikolojik ve fizyolojik etkileri, beyin kimyası ve nöropsikolojik süreçlerle direkt olarak bağlantılıdır. Örneğin, halk inanışlarında yer alan şifa dualarının ve inanç temelli uygulamaların, bitkisel tedavilerin modern tıpta “plasebo etkisi” olarak tanımlanan ve bedenin kendi kendini iyileştiren yapılarını tetikleyen sürece olumlu katkı sağladığı bilinmektedir. Söz konusu ritüeller, bireyin stres seviyesini düşürerek bağışıklık sistemini güçlendirmekte ve psikofizyolojik bir rahatlama sağlamaktadır. Ayrıca, halk inanışlarındaki “dert anlatma” veya “derde derman bulma”ya dair gelenekler, nöropsikolojinin ve psikoterapinin kullandığı grup terapisi yöntemleriyle örtüşen inovatif çözümler de içermektedir. Halk hekimliğindeki mevcut bilgiler, nöropsikolojik verilerle desteklendiğinde, modern sağlık hizmetlerine bütüncül birer terapi modeli olarak entegre edilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla bu çalışmada, geleneksel halk hekimliğinin nöropsikolojik sağaltım potansiyelinin üzerinde durulacak; bu birikimin korunması ve bilimsel temellerle modern tıba entegre edilmesinin, insan odaklı ve sürdürülebilir tedavi yöntemleri açısından sunduğu inovasyon fırsatları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Halk Hekimliği, Nöropsikoloji.

ABSTRACT

Throughout human history, individuals have developed various methods to address the physical and mental health issues they faced, guided by the codes and beliefs of their respective cultures. In Turkish folk beliefs, health and healing have been intertwined with herbal treatments and rituals since prehistoric times. Traditional healing methods constitute a cultural heritage that has been passed down from generation to generation for centuries and has survived to the

present day. This heritage is examined in the folklore literature under the concept of “folk medicine.” Folk medicine is the collection of fundamental methods used for diagnosis and treatment during periods when modern medicine was not always accessible. With the advancement of modern science, these methods were for a time regarded as “superstitious” or “unscientific” and disregarded. Today, however, a more moderate approach has been adopted, and the body of methods used in the treatment of illnesses is evaluated within the framework of the concept of “alternative medicine.” Furthermore, it can be argued that this body of knowledge, which includes folk beliefs, also possesses neuropsychological therapeutic potential. Neuropsychology is the scientific discipline that examines the relationship between brain structure and function and an individual’s thoughts, emotions, and behaviors. Current neuropsychological research and the studies resulting from this research demonstrate that traditional healing methods are, in fact, therapeutic elements that regulate mind-body interaction.

The psychological and physiological effects of traditional healing rituals-such as pouring water, burning incense, pouring molten lead, reciting incantations over water or salt, and herbal treatments -are directly linked to brain chemistry and neuropsychological processes. For example, it is known that healing prayers and faith-based practices found in folk beliefs, as well as herbal treatments, contribute positively to the process- defined in modern medicine as the “placebo effect” -that triggers the body’s self-healing mechanisms. These rituals reduce an individual’s stress levels, thereby strengthening the immune system and providing psychophysiological relief. Additionally, traditions related to “sharing one’s troubles” or “finding a remedy for one’s troubles” in folk beliefs also encompass innovative solutions that align with group therapy methods used in neuropsychology and psychotherapy. When supported by neuropsychological data, the existing knowledge in folk medicine has the potential to be integrated into modern healthcare services as holistic therapeutic models. Therefore, this study will focus on the neuropsychological therapeutic potential of traditional folk medicine; it will evaluate the innovation opportunities offered by preserving this body of knowledge and integrating it into modern medicine with scientific foundations, particularly in terms of human-centered and sustainable treatment methods.

Keywords: Folklore, Folk Medicine, Neuropsychology.

GİRİŞ

Halk hekimliği, bir toplumun hastalık, sağlık, şifa ve beden algısına ilişkin tarih boyunca biriktirdiği uygulama, inanç, deneyim ve ritüellerin bütünüdür. Halk hekimliğinde bitkilerle tedavi, dua, okuma, üfleme, tütsü yakma, suya veya tuza okuma, kurşun dökme, ocaklıya başvurma, türbe ziyareti, nazar giderme, dert anlatma ve topluluk desteği gibi uygulamalar/ritüeller bulunmaktadır. Özetle halk hekimliğinin insanın hastalık karşısında yalnız kalmamak için kültürden aldığı araçlarla kurduğu bir iyileşme dili olduğu söylenebilir. Yalçinkaya’ya göre Türk halk hekimliği literatüründe bu uygulamaların modern tıbbın yaygınlaşmadığı dönemlerde hem “çare arama” biçimi hem de toplumsal hafızayı ve kültürel sürekliliği taşıyan bir sağlık bilgisi alanı olduğu vurgulanmaktadır (2019, s. 70-72). Bu alan, nöropsikoloji ile de ilgilidir.

Psikoloji sözlüğüne göre nöropsikoloji “bilişsel süreçler, duygu ve davranışların sinir sistemi, özelde de beyin yapı ve süreçleri ile ilişkilerini inceleyen, psikoloji ve biyoloji bilimlerinin (örn., nöroloji, fizyoloji) bir araya gelmesinden oluşan disiplinlerarası bilim dalı. Bir temel bilim olarak sağlıklı insanın zihinsel işlevlerinin açıklanması, bilgi işleme süreci konularında açıklayıcı kuram ve modellerin geliştirilmesiyle de ilgilenir.”

(<https://www.psikolojisozlugu.com/>). Nöropsikolojiye göre birey, algıladığı anlamların, içinde bulunduğu sosyal bağlamın, beklentilerinin ve duygusal durumunun sinir sistemi üzerinde etkili olabilir. Stresli zamanlarda kalp atımının hızlanması, korku karşısında kasların gerilmesi, güvenli bir ilişkide bedenin gevşemesi veya umut duygusunun ağrı algısını değiştirmesi bunu örneklemektedir. Söz konusu örnekler plasebo kavramıyla ilişkilidir. Benedetti ve diğerlerine göre plasebo araştırmaları, sözlerin, beklentilerin ve tedavi ritüellerinin hastanın beyin kimyası ile sinirsel devreleri üzerinde ölçülebilir etkiler meydana getirebildiğini ortaya koymaktadır (2011, s. 98-100). Bu noktada halk hekimliği ile nöropsikoloji arasında bir kesişim alanının varlığından söz edilebilir. Halk hekimliği kültürel ve folklorik, nöropsikoloji ise deneysel ve klinik bir alana ait gibi görünmektedir. Fakat her ikisi de insanın hastalıklarını bedensel belirtilerden ibaretmiş gibi kabul etmemektedir. Halk hekimliğinde hastalığa anlamlar yüklenmektedir. Nöropsikolojide ise bu anlamlandırma; güven, ritüel, beklenti ve duygu düzenleme süreçlerinin beyinde nasıl karşılık bulabileceği üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla halk hekimliğindeki uygulamalar, bilimsel açıdan ele alındığında “batıl” veya “irrasyonel” olarak dışlanamayacak kadar kapsamlı bir alan teşkil etmektedir.

Bu bildirinin amacı, halk hekimliğinin nöropsikolojik sağaltım potansiyelini tartışmaktır. Çalışmada önce halk hekimliğinin kültürel yapısı ve Türkiye’deki örnekleri değerlendirilecek, ardından ritüel, inanç, plasebo/anlam tepkisi, stres azalması, topluluk desteği ve zihin-beden etkileşimi bakımından bu uygulamaların olası nöropsikolojik karşılıkları ele alınacaktır. Burada amaç elbette halk hekimliğini modern tıbbın yerine koymak değildir. Aksine, onun insan odaklı, kültür duyarlı ve bütüncül sağlık modellerine sağlayabileceği katkıyı görünür kılmaktır.

HALK HEKİMLİĞİNİN KÜLTÜREL VE TARİHSEL ZEMİNİ

Geleneksel halk hekimliği için insanın doğa, beden, ruh ve toplum arasında kurduğu ilişkilerin bir ürünü olduğu söylenebilir. Modern kliniklerde hastalıklar, çoğu zaman tanı ve tedavi protokolleri üzerinden ele alınmaktadır. Ancak halk hekimliğinde hastalıklar, kişinin ailesi, çevresi, inancı, korkusu, umudu ve gündelik yaşamıyla birlikte düşünülmektedir. Arslan ve arkadaşlarına göre dünyadaki geleneksel tedavi sistemleri üzerine yapılan çalışmalar, geleneksel tıbbın bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı uygulamalarla birlikte dinî inanışlar, ruhsal terapiler, el teknikleri ve egzersizler gibi farklı unsurları da kapsadığını göstermektedir (2016, s. 100-101). Türk halk hekimliği de bu anlamda geniş bir çerçeveye sahiptir.

Türk halk hekimliğinde kimi uygulamalar bitkisel karışımlar, merhemler, yağlar ve kaynatmalarla ilgilidir. Kimi uygulamalar ise nazar, korku, al basması, sara, arpacık, siğil, bel ağrısı, çocuk hastalıkları veya açıklanamayan ruhsal sıkıntılar gibi durumlara yönelik ritüel karakterli pratiklerdir. Avcioğlu ve Kara’ya göre halk hekimliği uygulamaları; rasyonel, irrasyonel ve karma nitelikli yöntemler hâlinde sınıflandırılabilen; bu durumun halk bilgisinin tek boyutlu olmadığını, deneyim ve inanç arasında gidip gelen bir yapı taşıdığını göstermektedir (2022, s. 445-448). Bu uygulamalarda “sağaltıcı” kişi önemli rol oynamaktadır. Sağaltıcı bazen otacı, bazen ocaklı, bazen okuyucu, bazen de yaşlı ve tecrübeli bir aile büyüğü olabilmektedir. Onu önemli kılan uyguladığı yöntemlerle beraber toplumun ona atfettiği güven, itibar ve şifa verme kapasitesidir. Tekel’e göre halk hekimliğindeki sağaltıcıların emci, otacı, kam, şaman, baksı, ocak, okuyucu ve üfürükçü gibi değişen adlarla farklı dönemlerde varlığını sürdürdüğü belirtilmektedir (2020, s. 820-824). Ocak geleneği bu bakımdan özellikle dikkat çekicidir. Ocaklı kişi, belirli bir hastalığı sağaltma gücünün soy, el alma veya manevi aktarım yoluyla kendisine geçtiğine inanılan kişidir. Bu kişiler çoğu zaman ayna anda birçok işi yapmaktadır. Onlar hastaya dokunur, dua eder, konuşur, onu rahatlatır ve ritüeli belirli bir düzen içinde yürütürler. Ayrıca ocakların uzmanlık alanları da bulunmaktadır. Acar’ın belirttiği üzere, bazı ocakların tek bir hastalıkta, bazılarının ise birden fazla rahatsızlıkta uzmanlaştığı ve yaklaşık yüz elli ocak çeşidi bulunmaktadır (2017, s. 54-58). Hem ocak merkezli hem de

geleneksel olarak çeşitli kişilerin uyguladığı halk hekimliği Türk kültür tarihinin en eski dönemlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bunu yazılı kaynaklar da ispatlamaktadır.

Tarihsel tıp metinleri halk hekimliğinin sadece sözlü kültüre ait olmadığını göstermektedir. Osmanlı ve daha erken dönem Türkçe tıp metinlerinde halk inanışlarıyla bağlantılı sağaltma yöntemlerinin yer alması, geleneksel bilgi ile yazılı tıp kültürü arasındaki sınırın her zaman kesin hatlarla ayrılmadığını düşündürmektedir. 16. ve 17. yüzyıl Türkçe tıp metinlerini inceleyen Aslan ve Arslan; şifalı dualar, bitkiler, hayvanlar, giyim-kuşam malzemeleri ve bazı sihre dair uygulamaların tedavi bağlamında değerlendirildiğini belirtmektedir (2020, s. 206-209). Benzer biçimde 14. ve 18. yüzyıl arası Türkçe tıp metinlerine odaklanan Lokmacı, Osmanlı sağlık anlayışında bilimsel, deneyimsel, dinî ve büyüsel unsurların çoğu zaman iç içe geçtiğini göstermektedir (2024, s. 2022-2025). Sözlü ya da yazılı hangi gelenekte yer alırsa alsın halk hekimliğindeki sağaltma pratikleri ve diğer çeşitli ritüeller nöropsikoloji ile ilişkilendirilebilir.

TÜRK HALK HEKİMLİĞİ ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN NÖROPSİKOLOJİK OKUMA

Su dökme, suya okuma, tütsü yakma, kurşun dökme, tuza okuma, ocaklıya gitme ve bitkisel tedavi gibi örnekler, halk hekimliğinde farklı duysal ve sembolik kanalların bir arada kullandığını göstermektedir. Söz konusu uygulamalar çoğu zaman ses, koku, dokunma, görme, tat ve mekân düzeniyle işlemektedir. Nöropsikolojik açıdan bu durum önem arz etmektedir. Çünkü insan beyninin iyileşme deneyimini çoklu duysal girdiler ve duygusal anlamlar üzerinden kurduğu bilinen bir gerçektir.

Tütsü yakma uygulamasında koku, duman ve mekânın değişen atmosferi öne çıkmaktadır. Koku duyusu hatıra, duygu ve güven duygusunu hızlı biçimde tetikleyebilir. Halk kültüründe tütsünün kötü enerjiyi, nazarı veya ağırlığı uzaklaştırdığına inanılması, kişinin sıkıntısını dışsallaştırmasına yardım edebilir. Bu tür uygulamalar, modern anlamda duysal düzenleme teknikleriyle aynı şeyler olmasa da bazı işlevleri bakımından onlarla yan yana düşünülebilir. Arpacık sağaltma ritüelleri de kokuya dair ritüellerle benzerlik gösteren örneklerdendir.

Arpacık sağaltma ritüeli bedendeki küçük bir rahatsızlığın kültürel olarak nasıl anlamlandırıldığını göstermektedir. İran Türklerinde arpacık sağaltma ritüelini inceleyen Kızılözen, halkın hastalığa yaklaşımının ve sağaltma biçimlerinin toplumun kültürel kodlarını yansıttığını; ritüelin hastalık adı, yöntem, teknik ve unsurlar bakımından çözümlenebileceğini belirtmektedir (2019, s. 658-662). Burada tedavinin etkisi kişinin rahatsızlığına bir ad verilmesi, rahatsızlığın tanıdık bir kültürel çerçeveye yerleştirilmesi ve uygulanacak bir yolun bulunması da önemlidir. Dolayısıyla halk hekimliğinin hem maddi hem de manevi yönünün bulunduğu söylenebilir. Çifçi'ye göre halk hekimliği uygulamaları bitkisel, hayvansal ve madensel emlerle birlikte okuma, üfleme, ocak ve türbe pratiklerini de içermektedir (2019, s. 75-79). Bu çeşitlilik, hastalık karşısında tek bir açıklama modeline bağlı kalınmadığını; beden, ruh, çevre ve kutsal alan arasında geçişken bir sağlık anlayışının bulunduğunu göstermektedir. Halk inançlarının psikososyal işlevi de bu noktada belirleyicidir. İnsan korktuğunda, çaresiz kaldığında veya belirsizlik yaşadığında tıbbi bir desteğin, açıklamanın da ötesinde anlamlandırıcı bir çerçeveye de ihtiyaç duymaktadır. Abdurrezzak, halk inançlarının psikososyal, sosyokültürel, sembolik ve ritüel işlevler taşıdığını; özellikle korku ve korunma duygusunun ritüellerin oluşumunda etkili olduğunu belirtmektedir (2021, s. 155-160). Bu tespit, halk hekimliği ritüellerinin hastalıkların yanı sıra belirsizlik ve korkuyla baş etme biçimi olduğunu da göstermektedir. Dert anlatma da söz konusu durumu örneklemektedir.

Dert anlatma geleneği, üzerinde özellikle durulması gereken bir başka başlıktır. Halk arasında “Derdini söylemeyen derman bulamaz.” anlayışı, aslında psikoterapötik bir sezgi taşımaktadır. Kişi derdini bir büyüğe, ocaklıya, komşuya veya topluluk içindeki güvenilir birine anlattığında

yaşadığı sıkıntı kelimelere dökülür. Bu da duygusal yükün azalmasını, olayın yeniden anlamlandırılmasını ve kişinin yalnızlık hissinden çıkmasını sağlayabilir. Modern grup terapilerinde de benzer biçimde paylaşma, tanıklık edilme ve ortak deneyim duygusu iyileşmenin önemli bileşenleri arasında görülmektedir. Örnekler çoğaltılabilir. Ancak bildirinin sınırlılığı açısından verilen örnekler amacın hasıl olmasını sağlamaya yeterli derecededir.

BÜTÜNCÜL SAĞLIK MODELİ AÇISINDAN İMKÂNLAR VE SINIRLAR

Geleneksel halk hekimliğinin nöropsikolojik potansiyelini savunmak, bu uygulamaların tamamının tıbbi olarak etkili veya risksiz olduğunu söylemek anlamına gelmemektedir. Bu ayırım önem arz etmektedir. Bazı bitkisel uygulamalar farmakolojik etki gösterebilir; bazıları ilaçlarla etkileşime girebilir veya zararlı olabilir. Kurşun dökme gibi uygulamalar, kurşun buharına maruz kalma riski nedeniyle dikkatle değerlendirilmelidir. Ocak, türbe ve dua pratikleri kişiye psikolojik destek sunabilir; fakat ağır enfeksiyon, kanser, epilepsi, psikoze, travma sonrası stres bozukluğu veya nörolojik hastalıklar gibi durumlarda modern tıbbi tanı ve tedavinin yerine geçememektedir. Dolayısıyla önerilen yaklaşım dışlamanın aksine eleştirel entegrasyondur.

Halk hekimliği uygulamaları kültürel miras olarak kayıt altına alınmalı; zararlı, geciktirici veya istismar edici yönleri ayıklanmalı; güvenli ve destekleyici yönleri ise kültür duyarlı sağlık hizmetleri içinde değerlendirilebilmelidir. Örneğin hastanın inancına saygı duyan bir klinik iletişim dili, ailesel/toplumsal destek ağlarını tedavi sürecine dâhil eden psikososyal programlar, stres azaltmaya dönük güvenli ritüel benzeri uygulamalar ve bitkisel ürünlerin bilimsel analizleri bu entegrasyonun parçaları olabilir. Arslan ve diğerlerine göre geleneksel tedavi sistemleri üzerine yapılan genel değerlendirmeler, bu alanın kültürel yapı, dinî inanış, felsefe ve deneyimlerle şekillendiğini; bu nedenle modern sağlık politikalarında hem biyomedikal hem de kültürel bağlamı dikkate alan bir yaklaşım gerektiğini düşündürmektedir (Arslan vd., 2016, s. 100-105). Halk hekimliği araştırmalarında modern tıbbın alternatif ve tamamlayıcı uygulamalara artan ilgisinin vurgulanması, geleneksel bilginin bilimsel süzgeçten geçirilerek yeniden değerlendirilebileceğini göstermektedir (Yalçınkaya, 2019, s. 78-80).

Nöropsikolojinin katkısı iki yönlü olabilir. Birincisi, ritüel, beklenti, güven, sosyal destek ve anlamlandırma süreçlerinin beyin ve davranış üzerindeki etkilerini açıklayarak halk hekimliğinin bazı işlevlerini bilimsel dile çevirebilir. İkincisi, geleneksel pratiklerin hangi koşullarda yararlı, hangi koşullarda riskli olabileceğini ayırt etmeye yardımcı olabilir. Böylece halk hekimliği romantize edilmeden, küçümsenmeden ve tıbbın yerine geçirilmeden değerlendirilebilir.

SONUÇ

Halk hekimliği, insanın hastalık karşısında geliştirdiği eski ve dirençli kültürel cevaplardan biridir. Bu cevap bazen bir bitkide, bazen bir duada, bazen ocaklı bir kişinin elinde, bazen de komşuya anlatılan bir dertte görünmektedir. Modern bilim açısından bakıldığında bu uygulamaların bir kısmı tıbbi etki taşıyabilir; hatta bazıları riskli de olabilir. Fakat halk hekimliğini yalnızca “doğru” veya “yanlış” tedaviler listesine indirgemek, onun asıl gücünü gözden kaçırmaya sebep olacaktır. Bu güç, insanın bedenini, zihnini, duygusunu, inancını ve toplumsal bağlarını birlikte ele alan bütüncül yapısında saklıdır. Nöropsikoloji, bu bütüncül yapının bilimsel olarak anlaşılmasına katkı sunabilecek önemli bir alandır. Plasebo araştırmaları, anlam tepkisi, terapötik ritüel, beklenti, stres azalması, güven ilişkisi ve sosyal destek gibi başlıklar, halk hekimliği pratiklerinin bazı yönlerini yeniden yorumlamayı mümkün kılmaktadır. Kurşun dökme, tütsü yakma, suya okuma, tuza okuma, dua, ocaklıya gitme ve dert anlatma gibi uygulamalar, elbette biyomedikal tedaviler değildir. Fakat bunlar kaygıyı

düzenleyen, kişiye umut veren, hastalığı anlamlandıran ve sosyal desteği harekete geçiren kültürel sağaltım biçimleri olarak okunabilir.

Bu çalışmanın alana sunacağı temel katkı, halk hekimliği ile nöropsikoloji arasında disiplinler arası bir köprü kurma önerisidir. Halk bilimi açısından bu yaklaşım, geleneksel sağaltma pratiklerinin derlenip sınıflandırılmasını; insan psikolojisi ve beyin-beden ilişkisi bakımından da yorumlanmasını sağlamaktadır. Nöropsikoloji açısından ise kültürün, ritüelin ve anlamın sağlık davranışları üzerindeki etkilerini daha geniş bir malzeme üzerinden düşünme imkânı arz etmektedir. Sağlık hizmetleri açısından bakıldığında ise bu tartışma, insan odaklı, kültür duyarlı ve sürdürülebilir tamamlayıcı destek modellerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Sonuç olarak geleneksel halk hekimliği modern tıbbın alternatifi değildir. İnsanın iyileşme deneyimini anlamak için değerli bir kültürel laboratuvarıdır. Bu laboratuvarın verileri bilimsel dikkatle, etik duyarlılıkla ve kültürel saygıyla ele alındığında hem halk bilimi çalışmalarına hem de nöropsikolojik sağlık yaklaşımlarına yeni ufuklar açabilir.

KAYNAKÇA

Abdurrezzak, A. (2021). Halk inançlarının işlevleri ve düşünsel temelleri. *Asya Studies*, 5(18), 155-168. <https://doi.org/10.31455/asya.1011387>

Acar, H. V. (2017). Türk halk hekimliğindeki ocak çeşitleri. *Lokman Hekim Dergisi*, 7(2), 54-72. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutfd/article/523762>

Arslan, M., Şahne, B. S., & Şar, S. (2016). Dünya'daki geleneksel tedavi sistemlerinden örnekler: Genel bir bakış. *Lokman Hekim Dergisi*, 6(3), 100-105. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutfd/article/523734>

Aslan, N., & Arslan, M. (2020). Halk inanışlarına dayalı halk hekimliğinin tarihî Türkçe tıp metinlerindeki (16.-17. yüzyıl) izleri. *Milli Folklor*, 16(128), 206-217. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/article/702896>

Avcıoğlu, İ., & Kara, Ü. (2022). Giresun halk hekimliğinde çocuk hastalıkları ve geleneksel tedavi yöntemleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(74), 445-461. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/article/1138603>

Benedetti, F., Carlino, E., & Pollo, A. (2011). How placebos change the patient's brain. *Neuropsychopharmacology*, 36, 339-354. <https://doi.org/10.1038/npp.2010.81>

Çifçi, T. (2019). Kürt halk hekimliği, tedavi yöntemleri ve ocaklık kültürü: Adıyaman örneği. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 75-100. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buydd/article/684287>

Kızılözen, G. (2019). İran Türklerinde bir arpacık sağaltma ritüelinin çözümlenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 658-671. <https://doi.org/10.12981/mahder.589663>

Lokmacı, S. (2024). Türk halk hekimliğinde inanç ve uygulamalar: Tarihsel ve kültürel bir inceleme. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11(4), 2022-2037. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.690>

Tekel, F. (2020). Halk hekimliğinde sağaltıcılar. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 9(27), 819-840. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/article/889527>

Yalçınkaya, F. (2019). Halk hekimliğinde sağaltma yöntem ve teknikleri. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 70-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uahad/article/530594>

<https://www.psikolojisozlugu.com/> (21.05.2026).

KUTSALIN TASFİYESİ: MITOLOJİDE DİŞİL GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ

THE TRANSFORMATION OF THE FEMININE POWER IN MYTHOLOGY: THE DESACRALIZATION OF THE SACRED

Ezgi GÖKALP

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences
 ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9704-1800>

Özet

Mitolojideki kadın tanrıçaların yeniden yorumlanması ve dönüşümü konusu, kadınlık ve güç kavramlarının tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğine dair derinlemesine bir analiz gerektirmektedir. Mitolojide kadın tanrıçaların patriyarkal düzen içindeki konumu, tarihsel süreçte köklü değişimler göstermiştir.

Başlangıçta, birçok kültürde kadın tanrıçalar doğurganlık, bereket, savaş ve doğa gibi temel unsurların temsilcisi olarak yüksek bir otoriteye sahip olmuşlardır. Bu varlıklar, toplumların yaşamıyla doğrudan ilişkilendirilen ve ontolojik olarak kutsal sayılan figürler olmuştur. Bu tanrıçalar, toplumsal ve kültürel yaşamda yaşamın devamı, üretim gücü ve yaşamın nesnesi olarak yüceltilmişlerdir. Çoğu zaman doğal güçlerle özdeşleştirilen bu figürler, tarım toplumlarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasında merkezi bir yer tutmuş ve bu bağlamda önemli sembolik anlamlar kazanmışlardır. Ancak zamanla, toplumların sosyo-politik yapılarında kaydedilen değişimlerle birlikte, kadın tanrıçaların yüceliği zayıflamış yahut zayıflatılmış ve yerini erkek tanrılara bırakma eğilimi ortaya çıkmıştır.

Yunan mitolojisinde, verimlilik tanrıçası iken zamanla erkek tanrılar tarafından cezalandırılıp korkutucu bir misyon yüklenen Medusa, Türk mitolojisinde Tanrı Ülgen'e evreni yaratma fikrini veren lakin adı çok az anılan Ak- Ana, İbrani kültüründe Adem' in ilk eşi olarak kabul edilen ancak Adem'e itaat etmediği için ifrit bir şeytan konumuna getirilen Lilith, bu kadın figürlerinden sadece birkaçıdır. Kadın tanrıçalar üzerindeki bu dönüşüm elbette bir rastlantının sonucu değildir. Bu dönüşümün temel nedenleri arasında patriyarkanın yükselişi, erkek egemenliğine dayalı güç yapılarının yerleşmesi ve dini kurumların bu yapıları meşrulaştırması bulunur.

Bu çalışma, mitolojideki kadın tanrıçaların yeniden yorumlanmasını ve dönüşümünü, feminist bakış açısıyla disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesini ve çeşitli stratejilerle ele alınmasını hedeflemektedir. Bu süreçte, geleneksel anlatımların ötesine geçilerek, arketiplerin incelenmesi ve toplumsal güç dinamiklerine yönelik eleştirilerin ön plana çıkarılmasıyla kadın tanrıçaların temsillerini yeniden yapılandırarak, cinsiyetçilik ve güç ilişkilerinin sorgulanmasına olanak sağlanacaktır.

Ayrıca mitolojik figürlerin sadece tarihselliğiyle değil, aynı zamanda çağdaş toplumsal söylemler ve kimlik arayışları bağlamında da yeniden anlamlandırılabilceğini ortaya koyup, kadın tanrıçaların feminist kuramla yeniden yorumlanması, hem akademik hem de pratik düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine katkı sunacağı düşünülmektedir mitolojik anlatıların toplumsal dönüşümde bir araç haline gelmesine zemin hazırlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: mitoloji, toplumsal cinsiyet, patriyarka, tanrıça

Abstract

The topic of the reinterpretation and transformation of female goddesses in mythology requires a deep-rooted analysis of how the concepts of femininity and power are shaped within historical and cultural contexts. The position of female goddesses within the patriarchal order in mythology has undergone profound changes throughout history.

Initially, in many cultures, female goddesses held high authority as representatives of fundamental elements such as fertility, abundance, war, and nature. These beings were figures directly associated with the life of societies and considered ontologically sacred. These goddesses were exalted in social and cultural life as symbols of continuity, productive power, and the objects of life itself. Often identified with natural forces, these figures held a central place in meeting the basic needs of agricultural societies and acquired significant symbolic meanings in this context. However, over time, with the changes recorded in the socio-political structures of societies, the greatness of female goddesses waned or was weakened, and there emerged a tendency for them to be replaced by male deities.

In Greek mythology, Medusa, who was punished by male gods over time while she was the goddess of productivity and undertook a frightening mission, Ak- Ana, who gave the idea of creating the universe to the God Ulgen in Turkish mythology, but her name is little mentioned, Lilith, who is considered the first wife of Adam in Hebrew culture but was turned into an ifrit demon because she did not obey Adam, are just some of these female figures. Of course, this transformation regarding female goddesses is not the result of chance. The key reasons for this transformation include the rise of patriarchy, the establishment of power structures based on male dominance, and the religious institutions' legitimization of these structures.

This study aims to reinterpret and examine the transformation of female goddesses in mythology from a feminist perspective using an interdisciplinary approach, and to address them through various strategies. In this process, by going beyond traditional narratives, examining archetypes, and highlighting critiques of social power dynamics, we will be able to reconstruct representations of female goddesses, thus enabling the questioning of sexism and power relations.

In addition, it reveals that mythological figures can be re-interpreted not only with their historicity, but also in the context of contemporary social discourses and identity searches, and the reinterpretation of female goddesses with feminist theory will prepare the ground for mythological narratives to become a tool for social transformation, considering that it will contribute to the struggle for gender equality at both academic and practical levels.

Keywords: mythology, gender, patriarchy, goddess

ÇAĞDAŞ TÜRK YAZI DİLLERİNDE KULLANILAN M'Lİ İKİLEMELER REDUPLICATIONS STARTING WITH 'M' USED IN CONTEMPORARY TURKISH WRITTEN LANGUAGES

Assoc. Prof. Dr. Nilüfer YILDIRIM

Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7483-1331>

ÖZET

İkilemeler, Türk dilinin en eski dönemlerinden beri söz varlığının önemli unsurlarından birini oluşturur. Anlamı kuvvetlendirme, ifade edilmek istenen duyguyu pekiştirme, üsluba akıcılık ve etkileycilik kazandırma gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan ikilemeler hem edebî hem de bilimsel metinlerde sıklıkla yer verilen dil birlikleridir. İşlevlerinin ve türlerinin çeşitliliği hemen her dilde ikilemelerin yaygın olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Aynı sözcüğün tekrarı, karşıt anlamlı sözcüklerin birlikte kullanımı, eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin, yansıma ifadelerin bir araya getirilmesi gibi çeşitli şekillerde oluşturulan ikilemelerin bir diğer türü de m'li ikileme olarak adlandırılanlardır. Bu ikileme türü ikilemeyi meydana getiren ikinci sözcüğün “m” sesi ile başlatılması esasına dayanmaktadır. İkilemeyi oluşturan sözcüklerden ikincisi ünlü ile başlıyorsa sözcüğün başına “m” sesi eklenir. Sözcüğün ünsüz ile başlaması durumunda ön sesteki ünsüz düşürülerek yerine “m” getirilir.

Bildiride Türkiye Türkçesi dışında kalan ve çağdaş Türk yazı dilleri olarak bilinen Altay Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Hakas Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Kumuk Türkçesi- Nogay Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Tuva Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde kullanılan m'li ikilemeler incelenecek, aradaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacak, belirlenen ikileme örnekleriyle m'li ikilemelerin ne şekilde oluşturulduğu ile ilgili genel çıkarımlara ulaşılabacaktır. Lehçelere ait metinlerin söz varlığında yer alan bu ikilemeler oluşma şekillerine ve anlamlarına göre sınıflandırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İkileme, Çağdaş Türk Yazı Dilleri, m'li İkilemeler, Söz Varlığı.

ABSTRACT

Reduplications have constituted one of the important elements of the vocabulary of the Turkish language since its earliest periods. Reduplications used for purposes such as strengthening meaning, reinforcing the intended emotion, and adding fluency and expressiveness to the style are linguistic units frequently included in both literary and scientific texts. The diversity of their functions and types has paved the way for the widespread use of reduplications in almost every language.

Another type of reduplication, formed in various ways such as the repetition of the same word, the joint use of antonyms, the combination of synonymous or near-synonymous words, and onomatopoeic expressions, is what is called m-reduplication. This type of reduplication is based on starting the second word that forms the reduplication with the “m” sound. If the second of the words forming the reduplication begins with a vowel, the “m” sound is added to the beginning of the word. If the word begins with a consonant, the initial consonant is dropped and replaced with “m.”

In the paper, the m-initial reduplications used in Altai Turkish, Azerbaijani Turkish, Bashkir Turkish, Gagauz Turkish, Khakas Turkish, Karachay-Balkar Turkish, Karakalpak Turkish, Kazakh Turkish, Kyrgyz Turkish, Crimean Tatar Turkish, Kumyk Turkish–Nogai Turkish, Uzbek Turkish, Tatar Turkish, Tuva Turkish, Turkmen Turkish, and New Uyghur Turkish—known as contemporary Turkic written languages—will be examined; the similarities and differences between them will be presented, and general conclusions will be reached regarding how m-initial reduplications are formed through the identified examples. These reduplications found in the vocabulary of texts belonging to dialects will be classified and evaluated according to their formation patterns and meanings.

Keywords: Reduplication, Contemporary Turkic Written Languages, m-type reduplications, Vocabulary.

GİRİŞ

Dillerin söz varlığında önemli bir yere sahip olan ikileme “*Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.*” (Hatipoğlu, 9). Şekil ve anlam itibarıyla birbiriyle ilgisi bulunan, aralarında sese bağlı bir düzeni olan, aynı, yakın veya karşıt iki ya da daha çok sözcüğün tek sözcük gibi anlam içermek üzere yan yana gelmesiyle meydana gelen sözcük grubu (Korkmaz, 2017) olarak tanımlanan ikileme, Türk dilinin en eski dönemlerinden itibaren örneklerine rastlanan ögelerdir. Anlamı kuvvetlendirme, ifade edilmek istenen duyguyu pekiştirme, üsluba akıcılık ve etkileycilik kazandırma gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan ikilemeler hem edebî hem de bilimsel metinlerde sıklıkla yer verilen dil birlikleridir. İşlevlerinin ve türlerinin çeşitliliği hemen her dilde ikilemelerin yaygın olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Türkiye Türkçesinde *ikizleme*, *tekrar grubu*, *yineleme*, *yineleme öbeği*, *kelime koşması*, *koşma takımları* gibi farklı terimlerle de adlandırılan ikilemeler Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk yazı dillerinin söz varlığında da geniş yer tutmaktadır. Altay Türkçesinde *kolbolu sös*, Azerbaycan Türkçesinde *qoşa sözler*, Başkurt Türkçesinde *kabatlavzar/kabatlav hüzzer*, Gagavuz Türkçesinde *ikileme*, Hakas Türkçesinde *xox xadıl*, Karaçay-Balkar Türkçesinde *koşlav*, Karakalpak Türkçesinde *qosarlaw*, Kazak Türkçesinde *söz*, *tekrarlama*, Kırgız, Kumuk ve Nogay Türkçesinde çift söz anlamına gelen *koş söz/qoş söz*, Özbek Türkçesinde *cüft söz*, *cüft tekrar söz*, *tekrariy söz*, Tatar Türkçesinde *kuş/koş sözler*, *parlı sözler*, *kabatlav sözler*, Tuva Türkçesinde *narın demdek adı*, Türkmen Türkçesinde *tirkeş söz*, Yeni Uygur Türkçesinde ise *cüp söz* ve *tekrarlanma* terimleri kullanılmaktadır (Özeren, 2019).

Aynı sözcüğün tekrarı, karşıt anlamlı sözcüklerin birlikte kullanımı, eş ya da yakın anlamlı sözcüklerin, yansıma ifadelerin bir araya getirilmesi gibi çeşitli şekillerde oluşturulan ikilemelerin bir diğer türü de m’li ikileme olarak adlandırılanlardır. Bu ikileme türü ikilemeyi meydana getiren ikinci sözcüğün “m” sesi ile başlatılması esasına dayanmaktadır. İkilemeyi oluşturan sözcüklerden ikincisi ünlü ile başlıyorsa sözcüğün başına /m/ sesi eklenir. Sözcüğün ünsüz ile başlaması durumunda ön sesteki ünsüz düşürülerek yerine /m/ getirilir. Vecihe Hatiboğlu m’li ikilemelerin oluşumunu Türkçenin yaratma gücü olarak görür ve Türkçede m ile başlayan bir sözcük bulunmadığı için ikilemeyi oluşturan sözcükler arasında bir karışmanın söz konusu olmayacağını söyler (1971).

Tarihî Türk lehçelerine bakıldığında ikilemelerin Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, ikilemelerin Türk dilinin köklü ve ortak söz varlığı unsurlarından biri olduğunu göstermektedir. Çağdaş Türk yazı dillerinde de hem yapı hem işlev bakımından büyük ölçüde benzer özellikler taşıyan ikilemelere rastlanmaktadır. Bu yönüyle ikilemeler, Türk lehçeleri arasındaki ortak dil özelliklerini incelemek açısından önemli veriler sunmaktadır.

Bildirinin konusunu Çağdaş Türk yazı dilleri olarak bilinen Altay Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Hakas Türkçesi, Karaçay-Malkar Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Nogay Türkçesi, Özbek Türkçesi, Tatar Türkçesi, Tuva Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde kullanılan m’li ikilemeler oluşturmaktadır. Bu tür ikilemelerin lehçelerdeki kullanım şekilleri, ifade ettikleri anlamlar örnekler aracılığıyla anlatılarak genel çıkarımlara ulaşılabacaktır. Türkiye Türkçesinde konuyla ilgili çok sayıda çalışma bulunduğu için bu lehçe araştırmaya dâhil edilmemiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çağdaş Türk yazı dillerinde m’li ikilemelerin kullanım şekilleri şöyle açıklanabilir:

Altay Türkçesi

Altay Türkçesinin söz varlığında **éastıra-mıstıra**: yanlış manlış ve **kıs-mıs**: kız mız (Güner Dilek, 2004) örneklerinde görüldüğü üzere hem ikileme de hem de ikilemenin anlamında yer alan ikinci sözcük “m” sesi ile başlamaktadır. Bununla birlikte /m/ yerine /b/ ve /s/ seslerinin kullanımıyla da m’li ikileme sistemi kurulduğu görülmektedir. “Aksak maksak” anlamına gelen **aksak-boksak** ikilemesiyle “ev mev” anlamını veren **ayıl-sayıl** (Güner Dilek, 2004) ikilemeleri bu durumu örneklemektedir. Bu durum, Altay Türkçesinde ön ses türetmeli ikilemelerin çeşitlendiğini ve işlek bir yapı özelliği taşıdığını ortaya koymaktadır.

Azerbaycan Türkçesi

Çağdaş Türk yazı dilleri içinde m’li ikileme türünün yaygın olduğu lehçelerden biri Azerbaycan Türkçesidir. Azerbaycan Türkçesinde görülen m’li ikilemelerin ortak özelliği ikilemelerin anlamlarında ikileme yapısının olmayışı, ikilemelerin uzun cümlelerle açıklanışdır.

az-maz: Biraz, az miktarda, cüzi, zayıf (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

cındır-mındır: Yırtık yırtık olmuş, parça parça olmuş elbiseler, eski püskü elbiseler (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

ende-mende: Yersiz, artık-eksik (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

hayıl-mayıl: Hayran, vurgun, tutkun (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

xırda-mırda: 1. Ufak tefek şeyler, hırdavat 2. Her türlü küçük şeyler 3. Az, cüzi 4. Küçük, önemsiz (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

lalığ-malığ: Dilsiz ağızsız, lafını düşüncesini doğru düzgün anlatamayan (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

lüt-müt: 1. Tamamen çıplak, üryan 2. Yoksul, fakir, sefil (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

pul-mul: Az miktarda para (Orucov, Abdullayev & Rəhimzade, 2006)

Azerbaycan Türkçesinde kullanılan m’li ikilemelerin genellikle miktar olarak az, boyut olarak küçük, nitelik olarak yıpranmış ve eskimiş kavramları karşıladığı, yetersizliği vurguladığı görülmektedir.

Başkurt Türkçesi

Başkurt Türkçesinin söz varlığında da m’li ikilemelere rastlanmaktadır. Bu lehçede kullanılan m’li ikilemelerin tamamında ikinci sözcüğün m sesi ile başladığı görülmektedir. İkilemelerden

sadece **e|-me|**: az maz, azıcık (Özşahin, 2017) örneğinin açıklamasında m’li ikileme kullanılmıştır. Bu türden diğer ikileme örnekleri ise şunlardır:

ikêlē-mikêlē: Açık, net olmayan, bir öyle, bir böyle (Özşahin, 2017)

kirle-mirlê: Bir öyle, bir böyle (Özşahin, 2017)

kiti-miti: Düzenbazlık, hilekarlık (Özşahin, 2017)

kültım-mıltım: Hart hurt eden, sinirlenip söylenen (Özşahin, 2017)

kıltan-mıltan: Birden sağa sola çatan, hart hurt eden (Özşahin, 2017)

Yukarıda verilen örneklerden hareketle Başkurt Türkçesindeki m’li ikilemelerin kesin olmayan hâller ile olumsuz durumları ifade eden anlamları karşıladığı, yansımalarından yararlanıldığı söylenebilir.

Gagavuz Türkçesi

Çağdaş Türk yazı dillerinde m’li ikileme olarak adlandırılan ve ikinci ögesinin başında m sesinin bulunduğu örneklere Oğuz grubu lehçeleri arasında yer alan Gagavuz Türkçesinde de rastlanmaktadır. Bu lehçede de söz konusu ikileme örneklerinin ikinci ögesinin ön sesinde sadece /m/ sesinin bulunduğu tespit edilmiştir. **Çürük-mürük**: Çürük mürük ve (Çiftçi, 2021) **kırk-mırk**: Kırk mırk (Çiftçi, 2021) örneklerinde anlamların ikilemeyle aynı olduğu görülmekte, açıklama yapılmamıştır. **Gazeta-mazeta**: Gazete (Çiftçi, 2021) örneğinde ise ikileme tek sözcükle açıklanmıştır.

Hakas Türkçesi

Hakas Türkçesinde m’li ikilemeler /m/ dışında /ç/ ve /k/ seslerinin kullanımıyla da meydana getirilmektedir. İkilemeyi oluşturan grubun ilk sözcüğünün başına /ç/ sesinin getirilmesiyle oluşan ikinci öge, **oñıl-çoñıl**: Hendek mendek, çukur mukur, çeyiz meyiz (Kara, 2009) örneğini ortaya çıkarmıştır. Anlamından hareketle m’li ikileme olduğu değerlendirilen **kirem-kinteg**: Bela mela, belalar (Kara, 2009) ikilemesinde ise ikinci ögenin ön sesi /k/’dir. Hakas Türkçesinde m’li ikilemelerin karakteristik örnekleri ise şöyle sıralanabilir:

ayğı-muyğı: Parlak marlak, cilalı, dümdüz (Kara, 2009)

ağır-mağır: Hile mile, gizli kapaklı (Kara, 2009)

saraa-maraa: Kararsız (Kara, 2009)

Karaçay-Malkar Türkçesi

Türk dilinin Kuzey-Batı/Kıpçak koluna bağlı olan Karaçay-Malkar Türkçesinin söz varlığı m’li ikileme örneği bakımından oldukça zengindir. Karaçay-Malkar Türkçesindeki söz konusu ikilemelerin dikkati çeken en önemli özelliği, ikilemelerin oluşturulmasında /m/ sesi dışında /b/, /ç/, /k/, /t/ seslerinin de kullanılması ve ikinci sözcüğün ilk sözcükten farklı olmasıdır. Bu ikilemelerin ortak özelliği anlamlarının m’li ikileme şeklinde verilmesidir. “Çabuk-mabuk, hızlı-mızlı, derhal-merhal” anlamına gelen **erlay-burlay** (Nevruz, 1991) ikilemesinde /m/ yerine /b/ sesi kullanılmıştır. “Kötü-mötü” anlamındaki **aman-çuman** (Nevruz, 1991) örneğinde ikilemeyi meydana getiren ikinci ögenin ön sesi /ç/’dir. Anlamı “zar zor, sıkı mıki” olan **tar-kör** (Nevruz, 1991) ikilemesindeki ikinci sözcüğün ön sesi k, “şüpheli-müpheli, kararsız-mararsız” demek olan **akkıllı-tekilli** (Nevruz, 1991) ikilemesindeki ikinci sözcüğün ön sesi /t/’dir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde m’li ikilemelerin karakteristik örneklerinden bazıları şunlardır:

açha-maçha: Para-mara (Nevruz, 1991)

ançançı-mınçançı: Kaçınıcı-maçınıcı (Nevruz, 1991)

cılı-mılı: Ilık-ıslak (Nevruz, 1991)

hırttılı-mırttılı: Pütürlü-mütürlü (Nevruz, 1991)

kıytık-mıytık: Eğri-büğrü, çarpık çurpuk (Nevruz, 1991)

tukuşlu-mukuşlu: Tümsekli mümsekli, kabartılı mabartılı (Nevruz, 1991)

türt-mürt: İleri geri, kıpırdama, meşgul olacak şey, meşgale (Nevruz, 1991)

Yukarıda verilen ikilemelerin bazılarının karşılığının yine m’li ikileme yapısında verildiği görülürken bir kısım örneğin bu yapının dışında olduğu, açıklamalarının farklı yapıdaki ikilemelerle ya da cümlelerle yapıldığı dikkati çekmektedir.

Karakalpak Türkçesi

Kuzey-Batı/Kıpçak koluna bağlı çağdaş Türk yazı dillerinden biri de Karakalpak Türkçesidir. Karakalpak Türkçesinde m’li ikileme yapısındaki örnekler, anlamlarından hareketle değerlendirilmiştir. Örneğin **qalaq-qulaq** ikilemesinin yapısında ön sesi /m/ olan sözcük yoktur ancak ikilemenin anlamı “az maz, şöyle böyle, yarım yamalak” olarak verilmiştir (Uygur, 2019). Yine “kayık veya ona benzeyen, kayık gibi iş gören diğer vasıtalar, kayık-mayık” anlamındaki **qayıq-payıq** (Uygur, 2019) ikilemesindeki ikinci ögenin ön sesi /p/’dir. Örneklerden yola çıkılarak Karakalpak Türkçesinde söz konusu ikileme türünün çoğunlukla /m/ sesi ile oluşturulmadığı bu sesin yerine /p/ ve /q/ seslerinin kullanıldığı söylenebilir.

Kazak Türkçesi

Kazak Türkçesi Kuzey-Batı/Kıpçak grubunda yer alan bir lehçedir. Kazak Türkçesinin söz varlığında çeşitli şekillerde oluşturulmuş ikilemeler geniş yer tutmaktadır. Bu ikilemeler içerisinde yer alan ve m’li ikilemeler olarak tabir edilen türün de örneği fazladır. Kazak Türkçesinde kullanılan m’li ikilemelerin üç farklı özelliği bulunmaktadır. Birinci grup ikilemeler arasında ikinci ögesinin başında /m/ bulunan ve aynı zamanda açıklamasında da aynı yapıyı barındıran örnekler yer almaktadır. Söz konusu ikilemeler şöyle sıralanabilir:

az-maz: Az maz, biraz sınırlı (Uygur, 2007)

awırğan-mawırğan: Hasta masta, diri ölü (Uygur, 2007)

jırta-mırta: Yırta mırta, çekiştire çekiştire (Uygur, 2007)

köje-möje: Çorba, çorba çeşitleri, çorba morba (Uygur, 2007)

İkinci grup ikilemelerde ikilemeyi oluşturan öğelerin ikincisi “m” sesi ile başlamakta ancak açıklamada ikileme yapısına rastlanmamaktadır. İkilemedeki ikinci ögeyi oluşturan ve “m” sesi ile başlayan kısım ikilemeye genellikle “herhangi bir eşyanın, canlının veya gıdanın türleri” anlamı katmaktadır. Aşağıda verilen örnekler bu gruba dâhildir:

as-mas: Yemek çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

at-mat: At çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

birew-mirew: Bir kişi, herhangi biri (Uygur, 2007)

eşki-meşki: Keçi çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

et-met: Et çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

hat-mat: Mektup (Uygun, 2007)

köje-möje: Çorba çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

öte-möte: Çok, pek çok (Uygun, 2007)

şıj-mıj: Hafif aperatif yemek (Uygun, 2007)

şay-pay: Çay çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

tuz-muz: Tuz çeşitleri (Atmaca & Kral, 2015)

üstü-müsti: Bir şeyin üst tarafı, üst yüzü (Atmaca & Kral, 2015)

Kazak Türkçesinde kullanılan ikilemelerin bir bölümünü de m’li ikileme yapısı olmamasına rağmen açıklamasında bu yapıyı barındıranlar oluşturmaktadır. Bu tür ikilemelerin örnekleri şunlardır:

sorpa-suwan: Çorba morba (Uygun, 2007)

şulq-uyiq: Dokuma, çorap morap (Uygun, 2007)

Kırgız Türkçesi

Kırgız Türkçesinde m’li ikileme türünde kullanılan örnekler karakteristiktir. “Şaka maka söz” anlamına gelen **azek-mazek söz** ifadesindeki ikileme, sözcük grubunu oluşturan ilk ögenin ünlüsünün önüne “m” sesinin getirilmesiyle oluşturulmuştur (Arıkoğlu, Algmova, Askarova & Selçuk, 2016). Konuyla ilgili bir başka örnek ise Yudahin’in Kırgız Sözlüğü’nde geçen **köç-möç** ikilemesidir. Bu ikileme sözlükte “*Möç, köç sözünün tekidir: Köç-möçü menen: bütün göçü ile.*” (2011) şeklinde açıklanmaktadır.

Kırgız Türkçesinde ikilemelerin dizilişinde anlamla ilgili kurallarda “*Unsurlardan sadece birinin tek başına kullanımı olabilir. Diğer unsur tek başına kullanılmaz, yalnızca ilgili ikileme içinde kullanıma sahiptir. Bu çeşit ikilemelerde iki grup görüyoruz. İlki ikinci unsurun birinci unsura kafiye ve aliterasyon temelinde bağlandığı ikilemeler: at-mat, may-say, kitep-mitep, mal-sal. Burada birinci unsur anlamlı, ikinci unsur anlamsız ve doldurma sözdür. İkilemede anlamlı unsur ünsüzle başlarsa bu ünsüz atılıp yerine m, n; p, b; s, z; t, d; ç, c ünsüzlerinden biri getirilerek ikinci unsur türetilir.*” (Ulutaş, 2007) İlk grup ikilemelere kitep-mitep, kitep-sitep, cılkı-mılkı, cılkı-sılkı, nan-pan, nan-san, çay-pay, belek-melek, belek-selek, tanış-maalış, tanış-paalış, kobur-sobur, kobur-mobur örnekleri verilebilir. İlk unsur ünlüyle başlıyorsa bu sözün başına m, n; p, b; s, z; t, d; ç, c ünsüzlerinden biri getirilerek doldurma söz türetilir: içegi-miçegi, ayrı-mayrı, ötü-k-sötük, alma-salma, apiyim-sapiyim, anar-panar (Ulutaş, 2007) örnekleri de belirtilen duruma örnektir.

Kumuk Türkçesi

Türk dilinin en geniş lehçe grubunu oluşturan Kuzey-Batı/Kıpçak koluna bağlı Kumuk Türkçesinde m’li ikileme yapısına sahip örnek sayısı azdır. **Hır-mır:** Hırgür, **şınq-mınq:** Hık mık (Pekacar, 2011). Kumuk Türkçesinde kullanılan m’li yapıya sahip ikilemelerin yansıma sözcüklerden oluştuğu görülmektedir.

Nogay Türkçesi

Nogay Türkçesi, Kuzey-Batı/Kıpçak grubunun içinde yer alan bir çağdaş Türk lehçesidir. Nogay Türkçesinde kullanılan m'li ikilemelerin karakteristik örnekler olduğu görülmektedir. İlgili örnekler şöyle sıralanabilir:

at-mat: Atlar, herhangi bir at (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

az-maz: Azıcık, birazcık (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

eki-meki: İkinci kez, bir kez daha (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

et-met: Farklı et, et met (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

iyt-miyt: İt-mit (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

kelin-melin: Gelin melin, gelinler (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

kir-mir: Kir mir, kirler (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

kiyiz-miyiz: Keçe meçe, keçeler (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

köylek-möylek: Gömlek mömlek, gömlekler (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

otın-motın: Odun modun (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

qasqır-masqır: Kurt murt (kurtlar, hayvanlar) (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

qawın-mawın: Kavun mavun, kavunlar, bahçede yetişen meyveler sebzeler (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

qoy-moy: Koyun moyun, koyunlar (Ergönenç & Bulgarova, 2024)

Yukarıda verilen ikilemeler, m'li ikileme yapısındaki örneklerin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi aynı türden varlıkları, bu varlıkların benzerlerini ifade ettiği gibi az da olsa sayı olarak eksikliği belirtmektedir.

Özbek Türkçesi

Özbek Türkçesi, Türk dilinin Güneydoğu/Karluk grubuna bağlı bir lehçedir. Söz varlığında çeşitli yapılarda ikilemeler bulunan Özbek Türkçesi, m'li ikileme örnekleri de barındırmaktadır. Konuyla ilgili olarak tespit edilen ikilemelerin tamamında ikilemeyi oluşturan ikinci sözcük, ilk sözcüğün ön sesinin yerine /m/ sesinin getirilmesiyle oluşturulmuş karakteristik bir yapı gözlemlenmektedir. Bu ikileme yapısının Özbek Türkçesindeki örnekleri şunlardır:

äcüz-mäcüz: Bayram günleri (Küçükağaoğlu, 2014)

agar-magar: Keşke, eğer, meğer (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

ajuz-majuz: Kışın son haftası, kışın son günleri (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

ana-mana: Öteberi (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

âz-mâz: Az çok, çok az, çat pat (Küçükağaoğlu, 2014)

hang-mang: Sersemlemiş, başı dönmüş, şaşkın, şaşmış (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

oz-moz: Az (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

oshiq-moshiq: Menteşe (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

zora-mora: Keşke, belki (Üşenmez, Boltabayez & Tuğlacı, 2016)

Tatar Türkçesi

Türk dil ailesinin Kuzeybatı/Kıpçak kolu altında değerlendirilen Tatar Türkçesi m’li ikileme yapısına ait örnekler bakımından zengindir. Tespit edilen örneklerin tamamında ikilemeyi meydana getiren öge “m” sesi ile başlamakta, ilk ögenin ilk sesi /m/ dışında başka bir harfle karşılanmamaktadır. Bu tür ikilemeler genellikle ifade edilen varlığın, kavramın vb. benzerlerini, sayıca çokluğunu ifade eder ancak Tatar Türkçesindeki ikilemelerde bu anlamı karşılayan ikilemeler **ikele-mikele:** İkili mikili (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva & Ganiev, 2014) ve **kız-mız:** Kadın kız (Öner, 2015) örnekleriyle sınırlıdır.

Tatar Türkçesinde anlam itibarıyla benzerliği veya varlığın sayıca çokluğunu ifade etmeyen, ses bakımından ilk unsura benzetilmek suretiyle oluşturulan m’li ikilemeler bulunmaktadır. Lehçede “eğri büğrü” anlamına gelen **kılcı-mılcı, kıltıy-mıltıy, kıyış-mıyış, kıyşık-mıyşık** (Özşahin, 2017) ikilemeleri, “aygın baygın” anlamına gelen **iser-miser** (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva & Ganiev, 2014) ve “kem küm” ifadesini karşılayan **ık-mık** (Öner, 2015) ikilemeleri söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir.

Fazlalığın, çokluğun aksini ifade eden “biraz, azıcık, az miktarda” anlamındaki **az-maz** ve **ez-mez** (Öner, 2015) ikilemeleri de m’li ikilemelerin karşıladığı genel anlamların dışındadır. Anlam olarak m’li bir ikilemeyi karşılamayan, bazen sıfatı bazen eylemi bazen de bir adı karşılamak için kullanılan örnekler ise şöyle sıralanabilir:

enger-menger: Sabah veya akşamın alacakaranlığı (Öner, 2015)

kırlı-mırlı: Kaprisli, bir şöyle bir böyle davranan (Öner, 2015)

kıştır-mıştır: Acele etmeden kımıldamak, yavaşça bir şey yapmak, tin tin gelmek (Öner, 2015)

kitëk-mitëk: Kırılan, parça parça (kapacak için) (Özşahin, 2017)

sahır-mahır: Hile oyun (Özşahin, 2017)

tilë-milë: Ahmak, tahtası eksik, kakavan, enayicik, akıl hastası (Öner, 2015)

titiy-mitiy: Ciddiyetsiz bir şekilde meşgul olma, sarmaş dolaş (Özşahin, 2017)

Tuva Türkçesi

Türk dilinin Kuzeydoğu/Sibirya grubuna ait olan Tuva Türkçesinde m’li ikileme yapısındaki örneklerde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Sözcüklerin ilk ünsüzlerinin değiştirilmesiyle oluşturulan çokluk, ve benzeri, genelleme anlamı veren m’li ikilemeler Tuva Türkçesinde çoğunlukla sözcüklerin ilk ünsüzünün /s/ ile değiştirilmesi şeklinde yapılır. Bu yapının oluşmasında Moğolcanın etkisi bulunmaktadır (Özbek, 2023). Tuva Türkçesinde bu durumu örnekleyen ikilemelerden bazıları şunlardır:

çagaa-magaa: Mektup, mektuplar (Özbek, 2023)

saçak-maçak: Topak, yuvarlak, yumru (Özbek, 2023)

nayır-mayır: Bayram, şenlik, kutlama, toy (Özbek, 2023)

Bununla birlikte **sayıt-mayıt:** Vekiller ve bakanlar (Özbek, 2023) ve **sudur-madır:** Sutralar, din kitapları (Özbek, 2023) örneklerinde olduğu gibi ilk ünsüzü /s/ olan ikilemelerde ikinci sözcüğün ön sesinin /m/ ile değiştirildiği görülmektedir. (Özbek, 2023)

Türkmen Türkçesi

İlk sözcüğünün ön sesinin /m/ ile değiştirilmesi suretiyle ikileme oluşturan türünün örneklerine Batı/Oğuz grubu dil ailesine mensup Türkmen Türkçesinde de rastlanmaktadır. Türkmen Türkçesinde “çay” anlamına gelen **çay-pay** (Kazanlar, 2014) ikilemesinde ilk unsurun ön sesi /p/ ile değiştirilerek ikinci unsur oluşturulmuştur. Verilen örnek dışındaki ikilemelerde ikinci unsurun ön sesi /m/’dir. Konuyla ilgili örnekler şöyle sıralanabilir:

ers-mers: Değişmek, farklılaşmak (Bozkurt, 2013)

mata-marlak: Kumaş mumaş (Bozkurt, 2013)

yöne-möne: Şöyle böyle, biraz, küçük, önemsiz (Bozkurt, 2013)

Yeni Uygur Türkçesi

Türk dilinin Güneydoğu/Uygur koluna bağlı olan Yeni Uygur Türkçesinde m’li ikileme yapısına sahip örneklerin hem /m/ hem de /p/ sesiyle oluşturulduğu görülmektedir:

çay-pay: Çay ve çay gibi şeyler (Necip, 2013)

egri-megri: Çarpık, engibeli (Necip, 2013)

SONUÇ

Sonuç olarak çağdaş Türk lehçelerinin tamamında ön sese dayalı ikileme yapılarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu yapılarda en yaygın kullanılan ön sesin /m/ olduğu görülmekle birlikte /b/, /p/, /s/, /ç/, /t/, /k/ gibi farklı ünsüzlerle kurulan örneklerle de rastlanmıştır. İncelenen veriler, m’li ikilemelerin hem kullanım sıklığı hem de üretkenlik bakımından diğer yapılardan daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Anlam bakımından bu ikilemelerin çoğunlukla benzerlik, çeşitlilik, çoğulluk, genelleme ve belirsizlik ifade ettiği görülmüş; bunun yanında bazı örneklerde kalıplaşmış ve temel işlevlerin dışına çıkan kullanımlar da belirlenmiştir. Ayrıca yalnızca /m/ sesiyle değil, diğer ön seslerle kurulan yapılarda da lehçeler arasında dikkat çekici ortaklıkların bulunması, ön sese dayalı ikileme sisteminin Türk lehçelerinde ortak ve tarihî bir özellik taşıdığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arıkoğlu, E., Alımov, C., Askarova, R., & Selçuk B. K. (2016). *Kırgızca Türkçe Sözlük 1*, Bişkek.

Atmaca, E., & Kral, Ö. F. (2015). Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Sınıflandırılması *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 194-213.

Bozkurt, H. (2013). Türkmen Türkçesinde İkilemeler, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çiftçi, M. (2021). Gagavuz Türkçesinde İkilemeler. *Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, (TÜRKİAD)*, 5/1, 131-172.

Ehmetyanov, R., Möhemmetdinov, R., Nurieva, F. & Ganiev, F. (2014). *Türkçe-Tatarca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergönenç, D. & Bulgarova, M. (2024). *Nogay Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2004). Altay Türkçesinde İkilemeler. *Bilig*, 28, 83-100.
- Hatiboğlu V. (1971). *İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M. (2009). Hakas Türkçesinde İkilemeler. *Gazi Türkiyat*, 4, 35-61.
- Kazanlar, E. (2014). Kazak Türkçesi-Türkmen Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Celal Bayar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçükağaoğlu, S. (2014). Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeler, Celal Bayar Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Ruşadan çeviren: İklil Kurban), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nevruz, Y. (1991). *Karaçay-Malkar Türkçesinden Türkiye Türkçesine Açıklamalı Büyük Sözlük*.
- Orucov, Ə. A. & B. R., N. (2006). *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*. (Redaktör: Ağamusa Axundov), Bakı: Şərq-Qərb.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbek, E. E. (2023). *Tuva Türkçesinde İkileme ve Yinelemeler*. (Eski Türkçeyle Karşılaştırmalı). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Özeren, M. (2019). *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Tatar ve Başkurt Yazı Dillerinde İkilemeler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Pekacar, Ç.(2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulutaş, İ. (2007). Kırgız Türkçesinde İkilemeler. *Akademik Bakış*, 13, 1-15, Kırgızistan.
- Uygun, H. (2007). Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması, Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S.& Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe Sözlük*. İstanbul.
- Yudahin, K.K. (2011), *Kırgız Sözlüğü*. (Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

**YUNAN MİTOLOJİSİNDE NARSİSİZM: MİTOLOJİK KARAKTERLERİN
PSİKOLOJİK ANALİZİ**
NARCISSISM IN GREEK MYTHOLOGY: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF
MYTHOLOGICAL CHARACTERS

Cennet ÇAVANA

Munzur University, Faculty of Literature, Master's student

Özet

Narsisizm kavramının tarihsel ve kültürel kökenlerini, Yunan mitolojisi üzerinden inceleyerek mitolojik anlatılar ile modern psikiyatrik tanımlamalar arasında kurulan paralellikleri ortaya koymaya çalışır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)'te tanımlanan Narsisistik Kişilik Bozukluğu ölçütleri oluşturmaktadır. İnsanlık tarihi var olduğundan beri kendinden daha üstün bir güce inanma ve sığınma ihtiyacı duymuştur. Dünyanın yaratılışı, kendilerinin yaşamının anlam ve amaçlarını, açıklayamadıkları doğa olaylarını, her yeni karşılaştıkları olaylara karşı bir sebep arama çabaları büyük oranda mitlerin oluşumuna neden olmuştur. Mitoloji, mitlerin bilimsel olarak incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, mitolojik anlatılarda yer alan narsisistik karakterleri DSM-5 ölçütleriyle karşılaştırarak narsisizmin tarihsel sürekliliğini ve kültürel temsillerini ortaya koymaktır. Ayrıca günümüzde gittikçe artan ve psikolojik açıdan popülerlik kazanan narsisizm kavramını kökenlerini araştırmak, geçmişten günümüze oluşan farklılıkları gözetmek, kavram yanlışlarını ortadan kaldırmak ve özellikle mitolojik karakterler üzerinden analiz etmektir.

Çalışmada özellikle Narcissus, Niobe, Arachne, Pygmalion, Apollo ve Zeus figürleri ele alınmıştır. Narcissus, kendi yansımasına âşık olması nedeniyle büyüklenmecilik, empati eksikliği ve aşırı beğenilme ihtiyacı gibi ölçütlerle en güçlü narsisizm örneğini sunmaktadır. Niobe ve Arachne, tanrılarla rekabet ederek üstünlük iddiasında bulunmaları nedeniyle büyüklenmeci benlik algısı, kibir ve ayrıcalık beklentisi ölçütleriyle örtüşmektedir. Pygmalion'un gerçek insanları değersiz görerek ideal bir figüre yönelmesi mükemmellik fantezisi ve empati eksikliğini yansıtırken, Apollo'nun reddedilmeye tahammülsüzlüğü hak görme ve kişilerarası sömürü boyutlarını göstermektedir. Zeus ise iktidar ve güç merkezli narsisizmi temsil ederek üstünlük, hak görme, empati eksikliği ve kibir ölçütlerini güçlü biçimde yansıtan otoriter narsisizm örneği olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, narsisizmin yalnızca modern psikopatoloji literatürüne ait bir kavram olmadığını; insanlık tarihinin erken anlatılarında da güçlü biçimde temsil edildiğini ortaya koymuştur. Mitolojik anlatılar incelendiğinde, büyüklenmecilik, empati eksikliği, ayrıcalık beklentisi ve aşırı hayranlık ihtiyacı gibi özelliklerin, günümüzde DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)'te tanımlanan narsisistik kişilik örüntüsüyle dikkat çekici ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Bu paralellik, insan doğasına ilişkin temel psikolojik eğilimlerin tarihsel sürekliliğine işaret etmektedir. Mitler, narsisizmi yalnızca bireysel bir kişilik özelliği olarak değil, toplumsal düzeni tehdit eden bir aşırılık olarak ele almakta; aşırı benlik yüceltmenin çoğunlukla trajik sonuçlarla cezalandırılması yoluyla normatif bir mesaj üretmektedir. Bu araştırma, mitoloji ile psikoloji arasında güçlü bir disiplinlerarası bağ kurarak narsisizmin evrensel, zamansız ve kültürler arası bir tema olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda mitolojik anlatılar, modern psikolojik kavramların yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda kültürel ve tarihsel kökenlere sahip olduğunu gösteren önemli bir bilgi alanı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Narsisizm, Yunan mitolojisi, Psikoloji.

Abstract

This study examines the historical and cultural origins of the concept of narcissism through Greek mythology, attempting to reveal the parallels between mythological narratives and modern psychiatric definitions. The theoretical framework of the study is based on the criteria for Narcissistic Personality Disorder as defined in the DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Since the dawn of human history, people have felt the need to believe in and seek refuge in a higher power. The creation of the world, the meaning and purpose of their lives, the inexplicable natural phenomena, and the search for reasons for every new event they encounter have largely led to the formation of myths. Mythology has enabled the scientific study of myths. In this context, the aim of the study is to reveal the historical continuity and cultural representations of narcissism by comparing narcissistic characters in mythological narratives with the DSM-5 criteria. Furthermore, it aims to investigate the origins of the increasingly popular concept of narcissism from a psychological perspective, to consider the differences that have emerged from the past to the present, to eliminate conceptual misconceptions, and especially to analyze it through mythological characters.

This study specifically examines the figures of Narcissus, Niobe, Arachne, Pygmalion, Apollo, and Zeus. Narcissus presents the strongest example of narcissism, exhibiting criteria such as grandiosity, lack of empathy, and an excessive need for admiration, due to his love for his own reflection. Niobe and Arachne, by competing with the gods and claiming superiority, align with criteria of grandiose self-perception, arrogance, and expectation of privilege. Pygmalion's view of real people as worthless and his pursuit of an ideal figure reflects a fantasy of perfection and a lack of empathy, while Apollo's intolerance of rejection demonstrates entitlement and interpersonal exploitation. Zeus, representing power-centered narcissism, is considered an example of authoritarian narcissism, strongly reflecting criteria of superiority, entitlement, lack of empathy, and arrogance.

In conclusion, this study demonstrates that narcissism is not merely a concept belonging to modern psychopathology literature; it is also strongly represented in early narratives of human history. When mythological narratives are examined, characteristics such as grandiosity, lack of empathy, expectation of privilege, and excessive need for admiration are found to overlap remarkably with the narcissistic personality pattern defined in the DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). This parallel points to the historical continuity of fundamental psychological tendencies in human nature. Myths treat narcissism not only as an individual personality trait but also as an excess that threatens social order; they produce a normative message by punishing excessive self-aggrandizement, which is often met with tragic consequences. This research establishes a strong interdisciplinary link between mythology and psychology, emphasizing that narcissism is a universal, timeless, and cross-cultural theme. In this context, mythological narratives are considered an important area of knowledge demonstrating that modern psychological concepts have not only scientific but also cultural and historical origins.

Keywords: Mythology, Narcissism, Greek mythology, Psychology.

ŞİİRDE HAFIZA MEKÂNLARI: YAHYA KEMAL BEYATLI VE PIERRE NORA MEMORY SITES IN POETRY: YAHYA KEMAL BEYATLI AND PIERRE NORA

Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1754-5205>

Özet

Modernleşme süreciyle birlikte yaşayan hafızanın zayıflaması, toplumları geçmişlerini koruyabilmek adına bilinçli biçimde hafıza mekânları üretmeye yöneltmiştir. Bu dönüşüm, geleneksel aktarım biçimlerinin çözülmesiyle birlikte kolektif belleğin sürekliliğini sağlama ihtiyacını daha görünür hâle getirmiştir. Pierre Nora'nın geliştirdiği “hafıza mekânı” kavramı, modern toplumlarda kolektif belleğin somut ya da simgesel odak noktaları aracılığıyla varlığını sürdürdüğünü ortaya koyan önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Bu bağlamda hafıza mekânları, yalnızca fiziksel yerler değil; aynı zamanda anıların, sembollerin, ritüellerin ve kültürel temsillerin yoğunlaştığı ve anlam kazandığı alanlar olarak değerlendirilir. Bu bildiri, söz konusu kavramı merkez alarak Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde mekânın işlevini incelemeyi amaçlamaktadır. Hafıza mekânı anlayışı, toplumsal belleğin belirli yerler, imgeler ve semboller etrafında yoğunlaşarak süreklilik kazandığını ileri sürer. Bu doğrultuda şiir, yalnızca bireysel duygu ve düşüncelerin ifade edildiği bir alan değil, aynı zamanda kolektif hafızanın yeniden üretildiği, dönüştürüldüğü ve aktarıldığı estetik bir zemin olarak ele alınmaktadır. Şiirsel dil, mekânı salt coğrafi bir unsur olmaktan çıkararak tarihsel ve kültürel bağlamda yeniden kurar. Çalışmanın odağında Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde öne çıkan İstanbul ve Üsküp şehirleri yer almaktadır. Şairin poetik dünyasında İstanbul, tarihsel sürekliliğin, medeniyet birikiminin ve imparatorluk mirasının taşıyıcısı olarak kolektif hafızanın merkezinde konumlanır. Bu şehir, geçmiş ile bugün arasında bir köprü işlevi görerek kültürel kimliği besleyen ve sürekliliği sağlayan bir hafıza alanı oluşturur. Buna karşılık Üsküp, şairin çocukluk ve gençlik yıllarına ait bireysel anıların yoğunlaştığı, daha çok duygusal ve öznel bir hafıza mekânı olarak belirir. Bu yönüyle Üsküp, bireysel belleğin izlerini taşıyan, nostaljik ve içsel bir anlam katmanı sunar. Sonuç olarak İstanbul ve Üsküp, Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde yalnızca iki şehir olarak değil, kolektif ve bireysel hafızayı temsil eden iki tamamlayıcı hafıza mekânı olarak kurgulanır. Bu mekânlar aracılığıyla şiir, tarihsel bilinç, aidiyet duygusu ve kimlik oluşumunun estetik bir düzlemde nasıl inşa edildiğini gösterir. Bu açıdan Yahya Kemal'in şiirleri, mekânın hafıza ile kurduğu ilişkiyi görünür kılan önemli edebî örnekler arasında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yahya Kemal Bayatlı, Pierre Nora, Hafıza Mekânı, İstanbul, Üsküp

Abstract

Modernization has led to the weakening of living memory, prompting societies to consciously produce memory sites in order to preserve their past. This transformation has made more visible the need to sustain the continuity of collective memory, especially with the dissolution of traditional modes of transmission. The concept of “memory sites” developed by Pierre Nora offers an important theoretical framework demonstrating that in modern societies, collective memory persists through concrete or symbolic focal points. In this context, memory sites are evaluated not only as physical locations but also as spaces where memories, symbols, rituals, and cultural representations converge and acquire meaning. This paper aims to examine the function of space in the poems of Yahya Kemal Beyatlı by centering on the concept of memory sites. The notion of memory sites posits that social memory gains continuity by concentrating

around specific places, images, and symbols. Accordingly, poetry is considered not merely a medium for expressing individual emotions and thoughts, but also an aesthetic domain in which collective memory is reproduced, transformed, and transmitted. Poetic language reconstructs space not as a purely geographical element, but within a historical and cultural framework. The focus of this study is on the cities of Istanbul and Üsküp (Skopje), which stand out in the poetry of Yahya Kemal Beyatlı. In the poet's poetic world, Istanbul occupies a central position within collective memory as the carrier of historical continuity, civilizational accumulation, and imperial heritage. This city functions as a bridge between the past and the present, forming a memory space that nourishes cultural identity and ensures continuity. In contrast, Üsküp appears as a memory site where personal memories from the poet's childhood and youth are concentrated, manifesting more as an emotional and subjective space of memory. In this respect, Üsküp presents a nostalgic and introspective layer of meaning that bears traces of individual memory. In conclusion, Istanbul and Üsküp are constructed in the poetry of Yahya Kemal Beyatlı not merely as two cities, but as two complementary memory sites representing collective and individual memory. Through these spaces, poetry demonstrates how historical consciousness, a sense of belonging, and the formation of identity are constructed on an aesthetic plane. In this regard, Yahya Kemal's poetry can be considered among the significant literary examples that render visible the relationship between space and memory.

Keywords: Yahya Kemal Beyatlı, Pierre Nora, Memory Site, Istanbul, Skopje

**SEMA KAYGUSUZ’UN KÜLLÜK ADLI ÖYKÜSÜNDE MODERN AKLIN
ELEŞTİRİSİ**
THE CRITIQUE OF MODERN REASON IN SEMA KAYGUSUZ’S SHORT STORY
“KÜLLÜK”

Assoc. Prof. Dr. Hasan CUŞA

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1754-5205>

Özet

Bu bildirinin temel amacı, Sema Kaygusuz’un *Küllük* adlı öyküsünde modern aklın temsil biçimlerini incelemek ve bu aklın yalnızca dışsal bir tahakküm mekanizması olarak değil, aynı zamanda özne tarafından içselleştirilen bir denetim rejimi olarak nasıl kurulduğunu ortaya koymaktır. Çalışma, modernitenin bireyi özgürleştirdiği yönündeki yerleşik kabule eleştirel bir perspektiften yaklaşarak, özgürlük söyleminin ardında işleyen görünmez iktidar ilişkilerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. İnceleme, yöntemsel olarak metinle sınırlı tutulmuş; öyküde belirginleşen gökdelen, mülakat süreci, sigara sahnesi ve “küllük” simgesi, modern düzenin işleyiş mantığını görünür kılan başat göstergeler olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda analiz, bireysel deneyim üzerinden işleyen iktidar biçimlerine odaklanarak, öznenin nasıl kurulduğu ve bu kurulum sürecinde hangi denetim mekanizmalarının devreye girdiği sorunsalını merkeze almaktadır. Araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenmiş; metin merkezli, eleştirel bir okuma gerçekleştirilmiştir. Öykü, özellikle simgesel yapı, mekânsal düzenleme ve anlatı stratejileri çerçevesinde çözümlenmiş; modern akıl, iktidar ve denetim kavramları arasındaki ilişki, metin içi göstergeler aracılığıyla tartışmaya açılmıştır. Bu doğrultuda bireyin seçim yapma edimi, özgürlük algısı ve sisteme uyum süreçleri, görünürdeki özerklik ile yapısal belirlenmişlik arasındaki gerilim üzerinden değerlendirilmiştir. Çözümleme sonucunda, gökdelenin modernitenin hiyerarşik ve katmanlı yapısını simgelediği; mülakat sürecinin ise özneyi serbest bir tercih alanı içinde konumlandırıyormuş izlenimi yaratırken, gerçekte seçenekleri önceden belirlenmiş bir çerçeve içinde yönlendirdiği tespit edilmiştir. Sigara sahnesi, denetimin yalnızca kamusal alanla sınırlı kalmayıp bireyin mahremiyetine kadar uzandığını gösterirken, “küllük”ün yokluğu sistemin dışlayıcı karakterini imlemektedir. Stanley’in sigara külünü kendi üzerinde tutması ise, iktidarın dışsal bir zorlamadan ziyade içselleştirilmiş bir öz-denetim pratiğine dönüştüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Sonuç olarak *Küllük*, modern aklın bireyi özgürleştiren bir zemin sunmaktan ziyade, onu belirli normatif çerçeveler içine yerleştiren ve bu çerçeveleri özneye içselleştiren bir işleyişe sahip olduğunu gösterir. Bu yönüyle öykü, bireyin kendi davranışlarını denetleyen bir özneye dönüşümünü görünür kılarken, modernitenin özgürlük vaadini problematize eden eleştirel bir anlatı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sema Kaygusuz, Küllük, Öykü, Modernizm, Eleştiri.

Abstract

The primary aim of this paper is to examine the representations of modern reason in Sema Kaygusuz's short story "*Küllük*" and to demonstrate how this form of rationality is constructed not merely as an external mechanism of domination but also as a regime of control internalized by the subject. The study adopts a critical perspective toward the established assumption that modernity emancipates the individual, seeking instead to reveal the invisible power relations operating behind the discourse of freedom. Methodologically, the analysis is limited to the text itself. The prominent elements in the story—such as the skyscraper, the interview process, the smoking scene, and the symbol of the "ashtray" (*küllük*)—are treated as key indicators that make visible the operational logic of modern order. In this regard, the analysis focuses on forms of power operating through individual experience, centering on the questions of how the subject is constructed and which mechanisms of control are activated in this process. A qualitative approach is employed in the study, and a text-centered critical reading is conducted. The story is analyzed particularly through its symbolic structure, spatial organization, and narrative strategies, and the relationship between modern reason, power, and control is discussed through textual indicators. Accordingly, the act of individual choice, the perception of freedom, and processes of systemic adaptation are evaluated through the tension between apparent autonomy and structural determination. The findings indicate that the skyscraper symbolizes the hierarchical and layered structure of modernity, while the interview process creates the impression of a free choice environment but in fact directs the subject within a pre-determined framework of options. The smoking scene demonstrates that control extends beyond the public sphere into the individual's private domain, whereas the absence of an ashtray signifies the exclusionary nature of the system. Stanley's act of holding the cigarette ash on his own body clearly reveals that power transforms from an external coercive force into an internalized practice of self-discipline. In conclusion, "*Küllük*" shows that modern reason does not provide a ground that liberates the individual; rather, it positions the subject within specific normative frameworks and internalizes these frameworks within the subject. In this respect, the story can be regarded as a critical narrative that problematizes the promise of freedom in modernity by rendering visible the transformation of the individual into a self-regulating subject.

Keywords: Sema Kaygusuz, *Küllük*, short story, modernism, criticism.

**GELİŞİMSEL PSİKOPATOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN ÖNLEME YAKLAŞIMLARI:
RİSKLERİN BİRİKİMİ VE STRATEJİK MÜDAHALE**
PREVENTION APPROACHES FROM A DEVELOPMENTAL PSYCHOPATHOLOGY
PERSPECTIVE: ACCUMULATION OF RISKS AND STRATEGIC INTERVENTION

Asst. Prof. Dr. Ayfer HATİPOĞLU

Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Social Work

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4354-437X>

ÖZET

Suç davranışı, tekil bir sapmadan daha çok, gelişimsel süreçte birçok risk faktörünün birleşmesiyle ortaya çıkan bir sonuç olarak ele alınmalıdır. Çalışmanın amacı, karşıt olma davranışlarından başlayarak davranım bozukluğu ve antisosyal örüntülere kadar uzanan gelişimsel psikopatolojiyi ve bu süreçte rol oynayan kümülatif risk faktörlerini incelemek ve önleyici tedbirleri ortaya koymaktır. Çalışma derleme türünde olup; gelişimsel süreklilik ve farklı risk yollarının benzer sonuçlara, benzer başlangıçların ise farklı gelişimsel sonuçlara ulaşabileceği anlayışı ile kümülatif risk modeli çerçevesinde ulusal ve uluslararası literatür taranmıştır. Bu kapsamda Google Scholar, PubMed ve Web of Science veri tabanları kullanılmıştır. Dahil edilme kriterleri; gelişimsel psikopatoloji ve suç davranışı arasındaki ilişkileri ele alan, kuramsal ya da ampirik nitelikte, hakemli dergilerde yayımlanmış çalışmalar olarak belirlenmiştir.

Literatürün bütüncül değerlendirilmesi neticesinde antisosyal davranışların tek bir nedene indirgenemeyeceği aksine çoklu risk faktörlerinin birikimiyle şekillenen gelişimsel bir süreç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca erken başlangıç gösteren davranış örüntülerinin daha olumsuz prognozla ilişkilendirildiği, süreklilik kazanan örüntülerin ise mükerrer suçluluğa (recidivism) dönüşme olasılığının daha yüksek olduğu gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya konmuştur. Bunun yanında gelişimsel süreçte kritik dönemlerin (erken çocukluk ve ergenlik) müdahale açısından belirleyici olduğu literatürde öne çıkan ortak bir değerlendirme olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, suç davranışının önlenmesi, yalnızca bireysel müdahalelerle sınırlı kalmamalı; makro ve mikro düzeyde bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Makro düzeyde eğitim politikaları, aile destek programları ve sosyoekonomik iyileştirmeler; mikro düzeyde ise ebeveyn eğitimi, davranışsal müdahaleler ve okul temelli programlar ön plana çıkmalıdır.

Öneriler kapsamında, gelişimsel risklerin erken dönemde tespit edilmesi, aile temelli müdahalelerin güçlendirilmesi ve çok düzeyli önleme programlarının bütüncül biçimde ele alınması gerekmektedir. Suç davranışı gelişimsel bir süreçtir ve bu süreç, doğru zamanda ve doğru düzeyde yapılan müdahalelerle yeniden yönlendirilebilir ve risk faktörleri azaltılabilir.

Anahtar kelimeler: Davranım bozukluğu, suç davranışı, risk faktörleri, önleme yaklaşımları

ABSTRACT

factors involved in this process and discuss preventive interventions.

This study is a narrative review based on the developmental psychopathology framework, particularly the principles of developmental continuity, equifinality, multifinality, and the cumulative risk model. A comprehensive review of both national and international literature was conducted using Google Scholar, PubMed, and Web of Science databases. Inclusion criteria consisted of theoretical and empirical studies published in peer-reviewed journals that examined the relationship between developmental psychopathology and criminal behavior.

The overall evaluation of the literature suggests that antisocial and criminal behaviors cannot be attributed to a single causal factor; rather, they should be conceptualized as developmental outcomes shaped by the accumulation of multiple interacting risk factors. Research consistently demonstrates that early-onset behavioral problems are associated with poorer developmental outcomes, whereas persistent behavioral patterns are more likely to result in recidivism. Furthermore, critical developmental periods, particularly early childhood and adolescence, emerge as key windows for effective intervention.

In conclusion, the prevention of criminal behavior should not be limited to individual-level interventions but should instead be addressed through a comprehensive approach encompassing both macro- and micro-level factors. At the macro level, educational policies, family support programs, and socioeconomic improvements should be prioritized. At the micro level, parent training, behavioral interventions, and school-based prevention programs represent essential components of effective prevention efforts.

Accordingly, early identification of developmental risks, the strengthening of family-based interventions, and the implementation of comprehensive multi-level prevention programs are strongly recommended. Criminal behavior is a developmental process, and this trajectory can be redirected through timely and appropriately targeted interventions that reduce risk factors and promote adaptive developmental outcomes.

Keywords: *Conduct disorder, criminal behavior, risk factors, prevention approaches*

GİRİŞ

Ruh sağlığı disiplinleri, tarihsel süreç boyunca psikopatolojiyi kategorik ve statik bir mercekten değerlendirmiş; bu durum, klinik psikiyatri ile akademik psikoloji arasında derin bir kuramsal ve metodolojik boşluk yaratmıştır. Geleneksel tıbbi modelin egemenliğindeki klinik psikiyatri, bozuklukları tekil bir nedene dayalı "arızalar" olarak sınıflarken (main-effects model); akademik psikoloji, davranış dışsal belirleyicilerin mekanistik bir sonucu olarak gören bir yaklaşıma hapsolmuştur. Gelişimsel psikopatoloji (GP), 1970'li yıllarda bu iki kutup arasındaki "yöntemsel körlüğü" gidermek amacıyla, gelişimi yaşam boyu süregelen bir süreç olarak tanımlayan köklü bir paradigma değişimi olarak ortaya çıkmıştır (Cicchetti, 1984). Bu alan, patolojiyi sadece kişinin içine yerleştiren indirgemeci bakış açısını reddederek; uyumsal ve uyumsuz işlevselliğin dinamik etkileşimini merkeze alan disiplinler arası bir "hiyerarşik entegrasyon" sağlamıştır.

Disiplinin kuramsal kimliği, Werner'in (1948) *ortogenetik ilkesi* üzerine inşa edilmiştir; bu ilke, gelişimin farklılaşmamış bir bütünden artan bir özelleşmeye ve hiyerarşik entegrasyona doğru ilerlediğini savunur (Werner, 1948). Cicchetti (1984) ve Sroufe (1979)'un öncülük ettiği bu *organizmik yaklaşım*, psikopatolojinin ancak normal gelişimsel süreçlerin ışığında anlaşılabilirliği ilkesini disiplinin merkezine yerleştirmiştir (Cicchetti, 1984; Sroufe, 1979). Bu bakış açısına göre, tipik ve atipik gelişim birbirini aydınlatan süreçlerdir; patoloji, normal gelişimsel mekanizmaların daha net görülebildiği "büyüteçli bir ayna" görevi görürken, normal gelişimsel basamakların anlaşılması da atipik olanın sınırlarını belirlemek için vazgeçilmez bir referans noktası sunar.

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, gelişimi doğrusal bir süreç olarak değil kişi ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimlerin şekillendirdiği dinamik bir süreç olarak ele alır. Sameroff'un işlemsel modeline göre çocuk, çevresinden pasif biçimde etkilenen bir birey değil; biyolojik özellikleri, mizacı ve davranışlarıyla çevresini de etkileyen aktif bir organizmadır (Sameroff ve Chandler, 1975). Bu nedenle psikopatoloji, yalnızca bireyin içsel özellikleriyle açıklanamaz, birey ile çevresi arasındaki uyumun zaman içinde bozulmasının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede, tek bir risk faktöründen çok risklerin zaman içinde birikmesi önem taşımaktadır. Biriken riskler, bireyin uyum kapasitesini zayıflatarak olumsuz gelişimsel sonuçların ortaya çıkma olasılığını artırabilir. Bununla birlikte gelişimsel psikopatoloji yalnızca risklere değil, koruyucu faktörlere ve dayanıklılık süreçlerine de odaklanır. Dayanıklılık, olağanüstü bireysel özelliklerden çok, sağlıklı aile ilişkileri, öz-düzenleme becerileri ve destekleyici çevre koşulları gibi temel uyum sistemlerinin etkili işleyişiyle ortaya çıkan dinamik bir süreçtir (Masten, 2001).

Bu dinamik yapı, müdahale stratejilerinin zamanlamasını en kritik değişken haline getirir. Erken deneyimlerin biyolojik sistemlere gömülmesi (*biological embedding*) süreci, müdahalenin kaskadlar henüz yerleşik hale gelmeden, erken çocukluk döneminde yapılmasını zorunlu kılar. Heckman'ın (2006) "*yatırımın geri dönüşü*" yaklaşımıyla vurguladığı üzere, erken müdahale sadece bireysel sağlığı korumakla kalmaz, aynı zamanda ilerideki suç ve ruh sağlığı maliyetlerini azaltarak toplumsal sermayeyi koruyan en stratejik yatırımı oluşturur (Heckman, 2006).

Gelişimsel psikopatoloji yaklaşımına göre psikopatolojik sonuçlar çoğu zaman tek bir nedenin ürünü değildir. Bunun yerine, gelişim sürecinde biriken riskler ve bu risklerin zamanla birbirini etkileyerek oluşturduğu gelişimsel süreçler bireyin uyumunu şekillendirmektedir. Bununla birlikte, koruyucu faktörler ve dayanıklılık süreçleri bu gelişimsel rotayı değiştirebilmekte, bazı bireylerin risklere rağmen uyumlu gelişim göstermesine olanak sağlayabilmektedir. Bu nedenle önleme çalışmaları, sorunlar ortaya çıktıktan sonra müdahale etmekten ziyade, risk süreçlerini erken dönemde belirlemeyi ve gelişimsel açıdan kritik dönemlerde destek sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu bakış açısını anlamada gelişimsel psikopatolojinin temel kavramlarından olan eşsonuçluluk (equifinality) ve çoksonuçluluk (multifinality) önemli bir yer tutmaktadır. Eşsonuçluluk, farklı gelişimsel yolların benzer psikopatolojik sonuçlara ulaşabileceğini; çoksonuçluluk ise aynı risk etkeninin farklı bireylerde farklı sonuçlar doğurabileceğini ifade eder. Bu ilkeler, psikopatolojinin tek bir neden-sonuç ilişkisi üzerinden açıklanamayacağını göstermekte ve bireysel farklılıkların dikkate alındığı gelişimsel bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya

koymaktadır. Bir sonraki bölümde, gelişimin bu çok yönlü yapısını açıklayan kuramsal ilkeler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Gelişimsel Psikopatolojinin Temel İlkeleri

Gelişimsel psikopatoloji, çocukluk dönemi bozukluklarını anlamlandırmada geleneksel tıbbi modelin "tekil neden-tekil sonuç" yaklaşımını reddederek, uyumsal ve uyumsuz işlevselliği yaşam boyu süregelen bir matris içinde değerlendirir (Cicchetti, 1984). Bu disiplinin kuramsal gücü, gelişimin dinamik, doğrusal olmayan ve çok boyutlu doğasını açıklayan üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir: İşlemsel Model, Eşsonuçluluk (Equifinality) ve Çoksonuçluluk (Multifinality) (Cicchetti ve Rogosch, 1996). Bu ilkeler, patolojiyi statik bir durumdan ziyade bir gelişimsel sapma olarak tanımlayarak hem müdahale stratejileri hem de önleme bilimi için devrim niteliğinde bir çerçeve sunmaktadır.

İşlemsel (Transactional) Model: Gelişimin Dinamik Motoru

Gelişimsel psikopatolojinin temel kuramsal dayanaklarından biri olan işlemsel model, gelişimi insan ve çevre arasındaki sürekli ve karşılıklı etkileşimlerin bir ürünü olarak ele alır (Sameroff ve Chandler, 1975; Sameroff, 2000). Bu bakış açısına göre birey, çevresinden pasif biçimde etkilenen değil; biyolojik özellikleri ve davranışlarıyla çevresini de etkileyen aktif bir katılımcıdır (Kuperminc vd., 2009). Örneğin, çocuğun mizaç özellikleri ebeveyn tepkilerini etkileyebilir; bu tepkiler de çocuğun sonraki gelişimini biçimlendirebilir (Thomas ve Chess, 1968). Bu nedenle gelişimsel sonuçlar, yalnızca bireysel ya da çevresel etkenlerle değil, birey ve çevrenin zaman içindeki işlemsel ilişkileriyle açıklanmaktadır (Bronfenbrenner, 1979).

Equifinality (Eşsonuçluluk): Benzer Çıktılara Giden Farklı Yollar

Eşsonuçluluk (equifinality), farklı gelişimsel yolların benzer psiko-patolojik sonuçlara ulaşabileceğini ifade etmektedir (Cicchetti ve Rogosch, 1996; von Bertalanffy, 1968;). Bu ilkeye göre aynı tanı, farklı biyolojik yatkınlıklar, aile yaşantıları veya çevresel risk süreçlerinin sonunda ortaya çıkabilir (Cicchetti ve Rogosch, 1996). Örneğin antisosyal davranışlar, farklı risk örüntülerine sahip bireylerde benzer biçimlerde gözlenebilmektedir. Bu durum, psiko-patolojinin tek bir nedene indirgenemeyeceğini ve etkili önleme çalışmalarının farklı gelişimsel yolları dikkate alması gerektiğini göstermektedir.

Multifinality (Çoksonuçluluk): Benzer Risklerden Doğan Çeşitli Kaderler

Çoksonuçluluk (multifinality), aynı risk faktörünün veya başlangıç koşulunun farklı bireylerde farklı gelişimsel sonuçlara yol açabileceğini ifade etmektedir (Cicchetti ve Rogosch, 1996). Bu ilkeye göre, bir risk faktörünün etkisi yalnızca riskin kendisine değil, bireyin biyolojik özelliklerine, çevresel şartlarına ve deneyimlerine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin çocukluk çağı istismarına maruz kalan bazı bireylerde depresyon, anksiyete veya davranış sorunları görülürken, bazı bireyler koruyucu faktörlerin etkisiyle uyumlu bir gelişim gösterebilmektedir (Cicchetti ve Toth, 1997). Bu nedenle gelişimsel psiko-patoloji, risk faktörlerini kaçınılmaz sonuçlar doğuran sebepler olarak değil, belirli sonuçların ortaya çıkma olasılığını artıran etkenler olarak değerlendirmektedir (Cicchetti ve Rogosch, 1996).

Önleme Bilimi İçin Kuramsal Sentez: Tanıdan Gelişimsel Yola

İşlemsel model ile eşsonuçluluk ve çoksonuçluluk ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, psiko-patolojinin yerleşik hale gelmeden önce önlenmesinin, gelişimsel süreçler boyunca oluşan

uyumsuz örüntüleri sonradan değiştirmeye çalışmaktan daha etkili ve ekonomik olduğu anlaşılmaktadır (Cicchetti ve Rogosch, 1996).

Sonuç olarak, eğer farklı yollar aynı sonuca ulaşabiliyor ve aynı risk faktörü farklı sonuçlar doğurabiliyorsa, psiko-patolojiyi yalnızca tanı düzeyinde ele almak yeterli değildir. Müdahalenin odağı, bireyin izlediği gelişimsel yolu değiştirmek olmalıdır (Cicchetti ve Rogosch, 1996). Bu değişim ise ancak gelişimsel sürecin erken aşamalarında, riskler işlemsel döngüler aracılığıyla kalıcı hale gelmeden önce gerçekleştirilebilir. Önleme biliminin amacı, bireyin patolojiye giden yolunu "bükerek" onu dayanıklılık ve yetkinliğe doğru yeniden yönlendirmektir.

Ancak bu gelişimsel yolların nasıl ve neden sapmaya uğradığını tam olarak kavrayabilmek için, risklerin sadece varlığına değil, bu risklerin nasıl bir araya geldiğine bakmak zorunludur. Gerçek hayatta bireyler nadiren tek bir risk faktörüyle (örneğin sadece yoksulluk) karşılaşır. Genellikle riskler "paketler" halinde gelir ve birbirini besler. Bu nedenle, gelişimsel psikopatolojinin temel ilkelerini takiben, bir sonraki bölümde risklerin tekil etkilerinden ziyade, uyum kapasitesini asıl sarsan mekanizma olan "Risklerin Kümülatif Birikimi" ele alınacaktır.

Risklerin Kümülatif Birikimi

Gelişimsel psikopatoloji disiplini, bireyin uyum yolculuğunda karşılaştığı engelleri anlamlandırmak için risk faktörü kavramını merkezi bir analiz birimi olarak kabul eder. Bir risk faktörü, belirli bir olumsuz sonucun ortaya çıkma olasılığını artıran her türlü özellik, deneyim veya olaydır (Rutter, 1979). Ancak gelişimsel perspektif, riski statik bir özellik olarak değil; ilişkisel, koşullu ve işlemsel bir süreç olarak ele alır. Bu nedenle psikopatolojinin gelişiminde risklerin rolünü anlamak, yalnızca hangi faktörlerin risk oluşturduğunu değil, bu faktörlerin zaman içinde nasıl biriktiğini ve bireyin adaptasyon sistemlerini nasıl zorladığını kavramayı gerektirir.

Tekil Risk Odaklı Yaklaşımların Sınırlılıkları ve Kümülatif Riskin Ortaya Çıkışı

Ruh sağlığı araştırmalarının erken dönemlerinde belirli bozuklukların altında yatan tekil nedenleri belirleme çabası hâkim olmuştur. Ancak araştırmalar, çoğu çocuğun yalnızca tek bir fiziksel veya psikososyal risk faktörüne maruz kaldığında kalıcı bir zarar görmeden gelişimini sürdürebildiğini göstermiştir (Rutter, 1979). Tekil risklerin etkisi çoğu zaman gelişimsel çıktılardaki varyansın küçük bir bölümünü açıklamakta ve müdahale stratejileri açısından sınırlı bilgi sunmaktadır (Evans vd., 2013).

Bu sınırlılıklar, kümülatif risk yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kümülatif risk hipotezi, belirli bir risk faktörünün niteliğinden çok, eş zamanlı olarak maruz kalınan risklerin sayısının gelişimsel sonuçlar üzerinde daha belirleyici olduğunu savunur (Appleyard vd., 2005). Risklerin yıkıcı etkisi çoğu zaman tek tek etkilerinin toplamından değil, birlikte oluşturdukları baskıdan kaynaklanmaktadır.

Klasik Boylamsal Çalışmaların Kanıtları

Kümülatif risk kavramının ampirik temelleri, Rutter ve Sameroff'un boylamsal çalışmalarıyla oluşturulmuştur. Isle of Wight çalışması, aile içi çatışma, düşük sosyal statü, ebeveyn psikopatolojisi ve benzeri risklerin birikiminin çocuklarda ruhsal bozukluk olasılığını dramatik biçimde artırdığını göstermiştir (Rutter, 1979; Appleyard vd., 2005).

Benzer biçimde Rochester Boylamsal Çalışması, çevresel risklerin birikimli etkisini bilişsel ve ruhsal sağlık çıktıları üzerinden ortaya koymuştur. Hiç risk taşımayan çocukların IQ puanlarının, çok sayıda risk faktörü altında büyüyen çocuklardan ortalama 30 puan daha yüksek olduğu; yüksek risk grubundaki çocukların ise klinik düzeyde ruh sağlığı belirtileri gösterme olasılığının anlamlı ölçüde arttığı bulunmuştur. Bu bulgular, risklerin gerçek yaşamda çoğunlukla kümeler halinde ortaya çıktığını ve birbirlerini beslediğini göstermektedir (Appleyard vd., 2005).

Risk Eşiği ve Doğrusal Birikim

Kümülatif risk araştırmalarında iki temel model öne çıkmaktadır: eşik modeli ve doğrusal birikim modeli. Rutter (1979), belirli bir noktaya kadar organizmanın riskleri tolere edebildiğini, ancak eşik aşıldığında patolojinin hızla arttığını öne sürmüştür. Buna karşılık Appleyard vd., (2005), her yeni risk faktörünün gelişimsel çıktıları kademeli biçimde kötüleştirdiğini savunmaktadır. Bu tartışmanın önleme bilimi açısından önemli sonucu, risk sayısındaki her azalmanın çocuk açısından anlamlı bir iyileşme potansiyeli taşımasıdır.

Biyolojik Bir Maliyet Olarak Allostatik Yük

Kümülatif risk yaklaşımına göre çocuklar riskleri tek tek değil, birbiriyle ilişkili deneyim örüntüleri içinde yaşarlar. Risklerin zamanla birikmesi, stres sistemlerinin sürekli etkin kalmasına neden olarak allostatik yük oluşturur ve bireyin uyum kapasitesini zayıflatır (Evans vd., 2013). Dahası, risklerin etkisi çoğu zaman doğrudan değil, bir gelişim alanındaki güçlüğün diğer alanlara yayılmasıyla ortaya çıkar; bu süreç gelişimsel kaskadlar olarak tanımlanmaktadır (Masten ve Cicchetti, 2010). Bu nedenle erken dönemde ortaya çıkan sorunlar, zaman içinde bilişsel, sosyal ve duygusal alanlarda daha geniş uyum güçlüklerine dönüşebilmektedir. Bu yayılcı etkiyi açıklayan temel mekanizmalardan biri gelişimsel kaskadlardır (Masten ve Cicchetti, 2010).

Gelişimsel Kaskadlar

Gelişimsel kaskadlar yaklaşımı, bir gelişim alanında ortaya çıkan yetkinliklerin veya güçlüklerin zamanla diğer alanlara yayılmasını açıklayan temel çerçevelerden biridir (Masten ve Cicchetti, 2010). Bu yaklaşıma göre gelişim, birbirinden bağımsız süreçlerden değil; biyolojik, bilişsel, sosyal ve duygusal sistemler arasındaki karşılıklı etkileşimlerden oluşmaktadır (Cicchetti ve Schneider-Rosen, 1986; Masten ve Cicchetti, 2010). Bu nedenle erken dönemde ortaya çıkan küçük avantajlar ya da riskler, zaman içinde birikerek farklı gelişim alanlarında önemli sonuçlar doğurabilmektedir (Masten ve Cicchetti, 2010). Gelişimsel kaskadlar, bu yayılcı etkiyi ve gelişimsel sonuçların zaman içindeki sürekliliğini açıklayan önemli bir mekanizma sunmaktadır.

Olumsuz Gelişimsel Kaskadlar ve Yayılma Mekanizmaları

Olumsuz gelişimsel kaskadlar, bir gelişim alanındaki uyumsuzluğun zamanla diğer alanlara yayılması sürecidir (Masten ve Cicchetti, 2010). Literatürde en çok belgelenen örneklerden biri, erken çocukluktaki güvensiz bağlanma örüntülerinin yol açtığı zincirleme etkidir. Güvensiz veya organize olmamış bağlanma yaşayan çocuklar, sosyal dünyayı güvensiz ve kendilerini değersiz olarak algılayabilir; bu durum sosyal beceri eksikliklerine, akran reddine ve akademik uyum sorunlarına zemin hazırlayarak ilerleyen dönemlerde depresyon ve diğer içselleştirme problemlerine yol açabilir (Sroufe, 1979; Masten ve Powell, 2003).

Benzer biçimde, Patterson'ın "dual failure" modeli, aile içindeki zorlayıcı etkileşimler ve yetersiz disiplinle başlayan davranış problemlerinin akademik başarısızlık ve akran ilişkilerinde bozulma yaratarak çocukları uyumsuz akran gruplarına yönelttiğini, bunun da antisosyal davranışları ve suça yönelimi pekiştirdiğini göstermektedir (Patterson ve Stoolmiller, 1991; Patterson vd., 1992). Ayrıca erken öz-düzenleme sorunları yaşayan çocuklar, dikkat ve öğrenme güçlükleri nedeniyle akademik olarak geri kalabilmekte; bu durum zamanla okul uyumsuzluğu, düşük öz-yeterlilik ve daha geniş psikososyal uyum sorunlarına dönüşebilmektedir (Masten ve Powell, 2003).

Olumlu Gelişimsel Kaskadlar: "Yetkinlik Yetkinliği Doğurur"

Kaskad yaklaşımı yalnızca risklerin yayılmasıyla sınırlı değildir; kaskad yaklaşımı aynı zamanda olumlu gelişimin de motorudur (Masten ve Cicchetti, 2010). "Yetkinlik yetkinliği doğurur" (competence begets competence) ilkesi, bir alandaki başarının diğer alanlar için kolaylaştırıcı bir güç yarattığını savunur. Örneğin, güvenli bağlanma kuran bir bebek, çevresini keşfetme konusunda daha cesurdur ve bu durum onun bilişsel gelişimini destekler (Sroufe, 1979). Okula başladığında yüksek sosyal yetkinlik sergileyen bu çocuk, öğretmenlerinden ve akranlarından olumlu geri bildirimler alır. Bu olumlu sosyal iklim, akademik başarıyı tetikler ve sonuç olarak birey, psikolojik iyi oluşun hâkim olduğu sağlam bir gelişimsel yola girer (Masten ve Powell, 2003).

Benzer şekilde, güçlü öz-düzenleme becerilerine sahip bir çocuk, zorlayıcı görevler karşısında pes etmez (mastery motivation). Bu beceri, okul başarısını artırırken aynı zamanda çocuğun akranları tarafından bir "oyun ortağı" olarak kabul görmesini sağlar. Olumlu akran ilişkileri, bireyin sosyal destek ağlarını genişleterek onu gelecekteki stresörlere karşı daha dayanıklı (resilient) hale getiren olumlu kaskadları başlatır (Masten ve Powell, 2003).

Önleme Bilimi ve Kaskadların Stratejik Yönetimi

Gelişimsel kaskadlar, önleme biliminin zamanlaması ve hedefleri konusunda önemli çıkarımlar sunmaktadır. Erken dönemde küçük görünen risklerin zamanla büyük psikososyal sonuçlara dönüşebilmesi nedeniyle, önleme çalışmalarının amacı yalnızca riskleri azaltmak değil, olumsuz kaskadları durdurmak ve olumlu kaskadları başlatmaktır (Masten ve Cicchetti, 2010). Bu nedenle müdahale stratejileri, kaskadların hızlanma noktalarını (acceleration points) hedeflemelidir (Masten ve Cicchetti, 2010). Örneğin okul öncesi dönemde ebeveynlik kalitesini artırmak, Patterson'ın "çifte başarısızlık" döngüsünü daha başlamadan kırarak çocuğu suça giden gelişimsel rotadan uzaklaştırabilir (Patterson ve Stoolmiller, 1991). Benzer şekilde, Heckman'ın (2006) belirttiği gibi erken çocukluk döneminde gerçekleştirilen yetkinlik artırıcı müdahaleler, "beceri beceriyi doğurur" ilkesi doğrultusunda sonraki gelişim alanlarına da yatırım niteliği taşımaktadır (Heckman, 2006).

Bununla birlikte, gelişimsel rotalar statik bir kader değildir. Kaskadların yönünü belirleyen en önemli mekanizmalardan biri koruyucu faktörler ve dayanıklılık süreçleridir (Masten, 2001). Bir olumsuz kaskadın içinde bulunan çocuk, nitelikli bir öğretmenle kurduğu ilişki veya gelişen öz-düzenleme becerileri sayesinde bu sürecin yönünü değiştirebilir (Masten, 2001). Bu nedenle gelişimsel psikopatoloji, risklerin yanı sıra dayanıklılık süreçlerine de odaklanmaktadır. Gelişimsel kaskadların nasıl yön değiştirebildiğini ve ağır risk koşulları altında bile sistemin kendini nasıl yeniden organize edebildiğini anlamak için bir sonraki bölümde dayanıklılık (resilience) kavramı ele alınacaktır.

Dayanıklılık (Resilience) ve Gündelik Mucize (Ordinary Magic)

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, uzun süre psikopatolojinin kökenlerine ve "kayıp" modellerine odaklanmıştır; ancak 1970'li yıllarla birlikte dikkat çekici bir paradigma değişimi yaşanmıştır (Garmezy, 1971; Rutter, 1979). Bu değişim, ağır riskler ve travmalar altında büyüyen bazı çocukların beklenenin aksine psikopatoloji geliştirmek yerine olumlu uyum sergilediklerine ilişkin gözlemlerle başlamıştır (Garmezy, 1974; Murphy ve Moriarty, 1976; Werner 1982). Garmezy vd., çalışmalarıyla şekillenen dayanıklılık (resilience) kavramı, bu "beklenmedik başarıyı" açıklamak için gelişimsel psikopatolojinin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Masten, 2001). Böylece araştırmalar, patolojinin yalnızca nasıl ortaya çıktığını değil, uyumsal sistemlerin nasıl korunduğunu da incelemeye başlamıştır (Luthar vd., 2000).

Dayanıklılığın Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

Dayanıklılık kavramı başlangıçta "incinmezlik" gibi statik terimlerle açıklansa da sonraki çalışmalar bu yaklaşımın yetersiz olduğunu göstermiştir (Masten, 2001). Günümüzde dayanıklılık, sabit bir kişilik özelliği değil; birey, aile ve çevre arasındaki sürekli etkileşimlerle şekillenen dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Egeland vd., 1993; Luthar vd., 2000). Bu süreç, ciddi bir risk veya olumsuzluğun varlığına rağmen olumlu uyumun sürdürülmesini ifade eder (Masten, 2001).

Werner ve Smith'in (1982) Kauai boylamsal çalışması, yüksek risk altındaki çocukların önemli bir bölümünün olumlu gelişim gösterebildiğini ortaya koymuştur (Werner, 1992). Benzer biçimde Garmezy'nin çalışmaları da dayanıklılığın bireyin içinde bulunan gizemli bir güçten çok, işlemsel süreçlerin ürünü olduğunu göstermiştir (Garmezy, 1985; Masten ve Powell, 2003).

Ordinary Magic: Temel Adaptasyon Sistemlerinin Gücü

Masten'in (2001) "Ordinary Magic" yaklaşımı, dayanıklılığın olağanüstü bireysel özelliklerden değil, insan gelişiminin temelini oluşturan sıradan adaptasyon sistemlerinin işleyişinden kaynaklandığını savunmaktadır (Masten, 2001). Bu sistemler arasında güvenli bağlanma ilişkileri (Bowlby, 1973; Sroufe, 1979), öz-düzenleme becerileri (Masten, 2001; Vohs ve Baumeister, 2004), bilişsel kapasite (Masten ve Powell, 2003), aile desteği (Garmezy, 1985), okul ve akran desteği (Rutter, 1979) ile toplumsal destek sistemleri (Masten ve Powell, 2003) yer almaktadır. Bu sistemler korunduğunda birey, ağır stres ve risk koşulları altında bile uyumunu sürdürebilmekte ve olumlu gelişimsel sonuçlar gösterebilmektedir (Masten, 2001; Masten ve Powell, 2003).

Koruyucu Faktörler ve Mekanizmalar: Rutter'in Yaklaşımı

Dayanıklılık araştırmalarında koruyucu faktörler ile koruyucu mekanizmalar arasındaki ayrım önemlidir. Rutter'a göre bir özelliğin koruyucu sayılabilmesi için risk ile etkileşime girerek olumsuz sonuçları azaltması gerekir (Rutter, 1987, 2013).

Koruyucu mekanizmalar; risk etkisinin azaltılması, olumsuz kaskadların kesilmesi, öz-yeterliliğin güçlendirilmesi ve yeni fırsatların yaratılması yoluyla işlev görmektedir (Rutter, 1987). Bu mekanizmalar, olumsuz gelişimsel yolların farklı aşamalarda değiştirilebilmesini sağlar. Bu bağlamda okul başarısı, destekleyici ilişkiler veya yeni yaşam fırsatları gibi dönüm noktaları, bireyin gelişimsel rotasını değiştirebilir (Rutter, 2013). Bu durum, dayanıklılığın yaşam boyu değişebilen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Dayanıklılık yaklaşımı, önleme çalışmalarının odağını yalnızca riskleri azaltmaktan, bireyin mevcut adaptasyon sistemlerini güçlendirmeye kaydırmıştır (Masten, 2001; Wyman vd., 2000). Amaç yalnızca riskleri ortadan kaldırmak değil, olumlu gelişimsel kaskadları desteklemektir. Bu nedenle müdahaleler, çocuğun sosyal-duygusal becerilerini güçlendirerek çevresindeki kaynakları daha etkili kullanmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak dayanıklılık, bireyin içinde bulunan gizemli bir güç değil; aile, okul ve toplum içinde işleyen sistemlerin ortak ürünüdür (Masten, 2001). Dayanıklılık süreçleri birey ile çevresi arasındaki işlemsel etkileşimlerden doğar (Luthar vd., 2000; Masten, 2001). Bu nedenle bir çocuğun neden dayanıklı olduğunu anlamak için yalnızca bireysel özelliklerine değil, geliştiği bağlama da bakmak gerekir. Bu gerçek, bir sonraki bölümde ele alınacak olan ekolojik-ışlemsel bağlamın gelişimsel psikopatolojideki merkezi önemini ortaya koymaktadır.

Ekolojik-İşlemsel Bağlam

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, bireyin uyum yolculuğunu anlamlandırmak için yalnızca içsel süreçlere veya biyolojik yatkınlıklara odaklanmanın yetersiz olduğunu savunur (Cicchetti, 1984). Bu yaklaşımda bağlam, gelişimin gerçekleştiği pasif bir arka plan değil; gelişimin temel bir bileşeni ve belirleyicisidir (Bronfenbrenner, 1979). Çocuk gelişimi, bireysel özelliklerle çevresel sistemler arasındaki sürekli etkileşimin ürünüdür (Cicchetti ve Lynch, 1993).

Bronfenbrenner'in Ekolojik Sistemler Kuramı

Bronfenbrenner (1979), çocuğun gelişimini dört temel sistem üzerinden açıklar: *Mikro Sistem*: Aile, okul ve akran grupları gibi çocuğun doğrudan etkileşimde bulunduğu çevrelerdir. Gelişimin temel motoru bu sistemlerdeki yakın süreçlerdir (Bronfenbrenner ve Morris, 1998). *Mezo Sistem*: Mikro sistemler arasındaki bağlantıları ifade eder. Aile-okul ilişkileri buna örnektir (Bronfenbrenner, 1979, 1988). *Ekzo Sistem*: Çocuğun doğrudan içinde bulunmadığı ancak gelişimini etkileyen sistemlerdir. Ebeveynin iş yaşamı buna örnek gösterilebilir. *Makro Sistem*: Kültürel değerleri, ideolojileri ve toplumsal yapıları kapsayan en geniş sistemdir (Bronfenbrenner, 1979).

İşlemsel Model ve Ekolojik Yaklaşımın Entegrasyonu

Sameroff'un işlemsel modeli ile Bronfenbrenner'in ekolojik yaklaşımı birlikte ele alındığında, gelişim birey ile çevre arasındaki sürekli ve karşılıklı etkileşimlerin ürünü olarak görülmektedir (Sameroff, 1975). Çocuk çevresinden etkilenen pasif bir alıcı değil, çevresini de etkileyen aktif bir aktördür. Bu nedenle psikopatoloji yalnızca bireyin içsel bir sorunu değil, birey ile çevresi arasındaki işlemsel süreçlerin ortak ürünüdür (Cicchetti ve Toth, 1997).

Bağlamsal Risk ve Koruma

Ekolojik-ışlemsel çerçeve, risk ve koruyucu faktörlerin etkisinin bağlama bağlı olduğunu vurgular. Aynı risk faktörü farklı sosyal ve kültürel koşullarda farklı sonuçlar doğurabilir (Rutter, 2013). Örneğin boşanmanın çocuk üzerindeki etkisi, aile içi çatışmayı azaltıp azaltmamasına bağlıdır (Rutter, 2013). Benzer şekilde düşük sosyoekonomik düzey çoğu zaman ebeveynlik süreçleri aracılığıyla etkili olur (Evans vd., 2013). Bu durum gelişimsel yolların yalnızca bireysel değil, kültürel ve toplumsal bağlamlar tarafından da şekillendiğini göstermektedir (Garcia-Coll vd., 1996).

Aile, Okul ve Mahallenin Rolü

Ebeveynlik uygulamaları gelişimsel süreçlerin en önemli proksimal belirleyicilerinden biridir (Belsky, 1984). Bunun yanında okul iklimi ve toplumsal kaynaklar da gelişimsel kaskadların yönünü belirleyebilir. Destekleyici okul ortamları yüksek risk altındaki çocuklar için koruyucu işlev görürken, mahalle düzeyindeki dezavantajlar ve kronik stres uyumsuz gelişimsel süreçleri güçlendirebilmektedir (Masten, 2001; Masten ve Cicchetti, 2010; Evans vd., 2013).

Dayanıklılığın Çok Sistemli Yapısı

Ekolojik-işlemsel yaklaşım dayanıklılığı bireyin içinde bulunan bir özellik olarak değil, birey, aile, okul ve toplum sistemlerinin ortak ürünü olarak tanımlar (Masten, 2001). Güçlü aile ilişkileri, etkili okul-aile iş birliği ve destekleyici sosyal çevreler, ağır risk koşullarında bile olumlu uyumu mümkün kılabilir (Thomas ve Chess, 1968; Sameroff ve Chandler, 1975). Bu nedenle risk ve dayanıklılık süreçleri çok düzeyli bir yapıya sahiptir.

Önleme Bilimi İçin Çıkarımlar

Ekolojik-işlemsel perspektif, etkili müdahalelerin yalnızca bireyi değil, aileyi, okulu ve toplumsal bağlamı da hedeflemesi gerektiğini göstermektedir (Tolan vd., 2003). Psikopatoloji çoklu sistemlerin ürünü olduğundan, tek boyutlu müdahaleler çoğu zaman sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle modern önleme bilimi, farklı risk düzeylerine sahip gruplar için farklı müdahale stratejileri geliştirmektedir (Institute of Medicine [IOM], 1994).

Gelişimsel süreçlerin bağlam içinde nasıl şekillendiğini kavradıktan sonra, bu bilgiyi somut müdahale stratejilerine dönüştürmek gerekir. Bir sonraki bölümde modern önleme biliminin temelini oluşturan evrensel, seçici ve belirtilmiş önleme yaklaşımları ele alınacaktır.

ÖNLEME YAKLAŞIMLARI

Gelişimsel psikopatoloji disiplini, psikopatolojinin kökenlerini anlama çabasını sadece kuramsal bir merakla değil, aynı zamanda bu bilgiyi bireylerin hayatlarını iyileştirecek somut stratejilere dönüştürme hedefiyle yürütür (Coie vd., 1993; Prinz, 2019). Bu noktada "önleme bilimi" (prevention science), gelişimsel psikopatolojinin uygulama sahası olarak merkezi bir konum kazanır (Institute of Medicine [IOM], 1994; Tolan, 2025). Önleme bilimi; epidemiyoloji, gelişimsel psikopatoloji ve kamu sağlığı modellerini entegre ederek, bozukluklar henüz ortaya çıkmadan müdahale etmeyi amaçlar (IOM, 1994; Schwartz vd., 2019). Gelişimsel süreçlerin doğrusal olmayan doğası, kümülatif risklerin baskısı ve gelişimsel kaskadların yayılcı etkisi dikkate alındığında, önleme çalışmaları artık sadece semptomları bastırmak değil, bireyin gelişimsel yörüngesini henüz sapmalar kemikleşmeden yeniden yönlendirmek olarak tanımlanmaktadır (Cicchetti ve Hinshaw, 2002; Craig vd., 2025).

IOM Sınıflandırmasının Kuramsal ve Fonksiyonel Önemi

Halk sağlığı literatüründe uzun süre kullanılan geleneksel "birincil, ikincil ve üçüncül önleme" hiyerarşisi, ruh sağlığı alanındaki müdahalelerin karmaşıklığını karşılamada yetersiz kalmıştır (IOM, 1994). Bu geleneksel modelin en büyük sınırlılığı, "önleme" ile "tedavi" arasındaki sınırları belirsizleştirmesi ve müdahalenin hedef kitlesini risk düzeyinden ziyade sadece zamanlamaya göre belirlemesidir (IOM, 1994). Bu kavramsal karmaşayı gidermek amacıyla, Gordon (1983) tarafından önerilen ve Institute of Medicine (1994) tarafından resmileştirilen üçlü sınıflandırma, modern önleme biliminin temelini oluşturmuştur (IOM, 1994). IOM modeli,

müdahaleleri hedef popülasyonun risk profiline göre üç düzeye ayırır: Evrensel (Universal), Seçici (Selective) ve Belirtilmiş (Indicated) önleme (IOM, 1994; Tolan, 2025).

Evrensel Önleme (Universal Prevention): Toplumsal Bağışıklık ve PATHS Programı

Evrensel önleme, bireysel risk durumuna bakılmaksızın tüm bir popülasyonu veya grubu hedefleyen müdahalelerdir (IOM, 1994; Opie vd., 2024). Bu yaklaşımın amacı, toplum genelindeki risk faktörlerini azaltmak ve koruyucu faktörleri güçlendirerek dayanıklılığı artırmaktır (Cowen, 2000; Palmer vd., 2023). Evrensel programlar, herhangi bir risk etiketine dayanmadıkları için damgalamayı azaltmaları ve proaktif bir yaklaşım sunmaları bakımından önemlidir (IOM, 1994).

Okul temelli sosyal-duygusal öğrenme programları, evrensel önlemenin en başarılı örnekleri arasında yer almaktadır (Greenberg vd., 1995; Bierman vd., 2020). Bu programlardan biri olan Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS), çocukların duygusal farkındalık, öz-düzenleme, problem çözme ve sosyal yetkinlik becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Greenberg vd., 1995; Prinz vd., 2024). Çocuklara duygularını tanıma, dürtülerini kontrol etme ve kişilerarası sorunları yapıcı biçimde çözme becerileri kazandıran programın, sosyal yetkinliği artırdığı ve davranış problemlerini azalttığı gösterilmiştir (Kusche ve Greenberg, 1994; Greenberg vd., 1995; Bierman vd., 2020; Prinz vd., 2024). Bununla birlikte, evrensel önleme yüksek riskli çocukların ihtiyaç duyduğu yoğun desteği sağlamada yetersiz kalabilmekte ve bazı durumlarda maliyet-etkililik tartışmalarına yol açabilmektedir (IOM, 1994; Leijten vd., 2024).

Seçici Önleme (Selective Prevention): Risk Gruplarına Stratejik Destek ve Nurse-Family Partnership

Seçici önleme, henüz herhangi bir belirti göstermeyen ancak biyolojik, psikolojik veya sosyal risk faktörleri nedeniyle bozukluk geliştirme olasılığı ortalamanın üzerinde olan alt grupları hedefler (IOM, 1994). Bu yaklaşım, "risklerin kümülatif birikimi" ilkesinden beslenir; riskler yerleşik bir kaskada dönüşmeden önce müdahale ederek bireyin adaptif kapasitesini korumayı amaçlar (Rutter, 1979; Stein vd., 2022). Düşük sosyoekonomik düzeydeki aileler, ebeveyninde ruhsal bozukluk olan çocuklar veya ağır aile içi çatışma yaşayan evler seçici önlemenin birincil hedefidir (IOM, 1994; Bennett vd., 2024).

Seçici önleme stratejileri arasında en dikkat çekici olanlardan biri *Nurse-Family Partnership (Hemşire-Aile Ortaklığı)* modelidir (Olds vd., 1998; Olds, 2008). Bu program, dezavantajlı ve ilk kez anne olan kadınlara gebelikten başlayarak çocuğun iki yaşına kadar ev ziyaretleri yoluyla yoğun destek sağlar (Olds vd., 1998; Robling vd., 2016). Programın temel odağı, ebeveynlik kalitesini artırarak ("proximal processes") çevresel risklerin çocuk üzerindeki yıkıcı etkisini tamponlamaktır (Olds vd., 1998; Catherine vd., 2020). Boylamsal çalışmalar, bu programın çocuk istismarını azalttığını, annelerin istihdam oranlarını artırdığını ve çocukların ilerideki suça yönelim oranlarını ciddi oranda düşürdüğünü kanıtlamıştır (Olds vd., 1998; Catherine vd., 2020). Seçici önlemenin gücü, kaynakları en çok ihtiyaç duyan gruplara yönlendirilerek yüksek bir maliyet-etkililik oranı sağlamasıdır; ancak grup temelli bir yaklaşım olduğu için bu çocukların "riskli" olarak etiketlenme riski evrensel yaklaşımlara göre daha fazladır (IOM, 1994; Ingels vd., 2022).

Belirtilmiş Önleme (Indicated Prevention): Erken Sinyalleri Yakalamak, Fast Track ve SNAP

Belirtilmiş önleme, klinik tanı kriterlerini henüz karşılamayan ancak bozukluğun erken belirtilerini gösteren yüksek riskli bireylere yöneliktir (IOM, 1994; Craig vd., 2025). Bu düzeyde amaç, başlayan olumsuz gelişimsel kaskadları durdurmak ve kronik bir patolojiye dönüşmesini engellemektir (Masten ve Cicchetti, 2010; Craig vd., 2025).

Bu yaklaşımın en kapsamlı örneklerinden biri olan *Fast Track Programı*, okul girişinde yüksek düzeyde saldırganlık gösteren çocuklara ve ailelerine uzun süreli destek sunmaktadır (Conduct Problems Prevention Research Group [CPPRG], 1992; Bierman vd., 2020). Sınıf içi uygulamalar, ebeveyn eğitimi, ev ziyaretleri ve sosyal beceri çalışmalarını içeren programın, psikopatoloji ve suç davranışlarını azaltmada etkili olduğu gösterilmiştir (CPPRG, 1992; Dodge vd., 2015; McCabe vd., 2024). Benzer şekilde *SNAP (Stop Now and Plan)* programı, davranış problemleri gösteren çocuklarda öz-düzenleme becerilerini geliştirmeyi ve aile süreçlerini güçlendirmeyi hedeflemektedir (Craig vd., 2025; Jiang vd., 2022). Araştırmalar, programın saldırganlık ve kural bozma davranışlarını azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Jiang vd., 2022; Craig vd., 2025).

Belirtilmiş önleme, yüksek riskli bireyler için en etkili müdahale dozunu sağlasa da uygulama maliyeti yüksektir ve erişilebilirliği daha sınırlıdır (IOM, 1994; Ingels vd., 2022). Bu nedenle gelişimsel psikopatoloji perspektifinde evrensel, seçici ve belirtilmiş önleme yaklaşımları birbirine alternatif değil, birbirini tamamlayan stratejik katmanlar olarak değerlendirilmektedir (IOM, 1994; Cicchetti ve Hinshaw, 2002; Tolan, 2025). Risklerin birey, aile, okul ve toplum düzeyindeki etkileşimlerden doğduğu düşünüldüğünde, etkili önleme programlarının da bu ekolojik katmanları birlikte hedeflemesi gerekmektedir (Bronfenbrenner, 1979; Prinz, 2019; Bennett vd., 2024).

Maliyet-etkililik açısından evrensel programlar geniş kitlelere düşük maliyetle ulaşırken, belirtilmiş programlar en ağır psikopatolojik sonuçları önleyerek uzun vadede önemli toplumsal kazanımlar sağlayabilmektedir (IOM, 1994; Ingels vd., 2022). Sonuç olarak etkili önleme sistemleri, evrensel, seçici ve belirtilmiş müdahalelerin bir arada kullanıldığı çok katmanlı bir yapı gerektirmektedir (IOM, 1994; Craig vd., 2025; Leijten vd., 2024). Ancak müdahalenin içeriği kadar zamanlaması da kritik öneme sahiptir; çünkü olumsuz kaskadlar ilerledikçe değişime daha dirençli hale gelmektedir (Masten ve Cicchetti, 2010; Heckman, 2006; Craig vd., 2025). Bu nedenle bir sonraki bölümde erken müdahalenin stratejik önemi ve gelişimsel zamanlama konusu ele alınacaktır (Heckman, 2006; Reynolds ve Ou, 2003).

Erken Müdahalenin Stratejik Önemi

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, bireyin uyum yolculuğunu anlamlandırırken zamanlama değişkenini merkezi bir analiz birimi olarak kabul eder. Gelişimin hiyerarşik ve işlemsel doğası gereği, erken dönemdeki kazanımlar veya sapmalar sonraki gelişim basamaklarının temelini oluşturur (Cicchetti ve Schneider-Rosen, 1986; Masten ve Cicchetti, 2010). Bu nedenle erken müdahale, yalnızca sorunlar ortaya çıktığında yapılan erken bir tedavi değil; gelişimsel sistemlerin en esnek olduğu dönemde gerçekleştirilen stratejik bir yatırımdır (Ramey ve Ramey, 1998). Araştırmalar, olumsuz gelişimsel kaskadları başlangıç aşamasında durdurmanın bireyin yaşam boyu gelişimsel rotasını değiştirebildiğini göstermektedir (Prinz vd., 2024; Tolan, 2025).

Nörobiyolojik Temeller: Plastisite ve Biyolojik Gömülme

Erken çocukluk döneminin müdahaleler açısından kritik önemi, beynin ilk yıllarda gösterdiği yüksek plastisiteye dayanmaktadır (Nelson, 1999; Huttenlocher, 2002). Bu dönemde yaşanan deneyimler sinir sisteminin organizasyonunu ve stres tepki sistemlerini kalıcı biçimde etkileyebilmektedir (Shonkoff vd., 2009; Meaney, 2010). Özellikle kronik stres ve kümülatif riskler, biyolojik gömülme (biological embedding) yoluyla bireyin ileriki yaşamındaki fiziksel ve ruhsal sağlık sonuçlarını etkileyebilmektedir (McEwen ve Stellar, 1993; Evans vd., 2013). Bu nedenle müdahalenin zamanlaması, sistemlerin plastisitesinden yararlanmak açısından kritik öneme sahiptir (Cicchetti ve Hinshaw, 2002).

Ekonomik ve Gelişimsel Mantık

Erken müdahalenin önemini açıklayan en güçlü çerçevelerden biri Heckman'ın (2006) insani sermaye yaklaşımıdır. Heckman'a göre erken dönemde kazanılan bilişsel ve sosyal-duygusal beceriler, sonraki öğrenme ve uyum süreçlerini kolaylaştırarak olumlu gelişimsel kaskadlar yaratmaktadır (Heckman, 2006; Masten ve Cicchetti, 2010). Bu nedenle erken müdahale yalnızca daha etkili değil, aynı zamanda daha maliyet-etkindir; çünkü gelişimsel sorunlar yerleşik hale geldikten sonra yapılan müdahaleler daha pahalı ve daha az başarılı olmaktadır (Heckman, 2006; Reynolds ve Temple, 2006).

Boylamsal Çalışmalardan Kanıtlar

Klasik boylamsal çalışmalar erken müdahalenin uzun dönemli etkilerini açık biçimde göstermektedir: Perry Preschool Project, akademik başarıyı ve istihdamı artırırken suç oranlarını azaltmış ve yüksek toplumsal geri dönüş sağlamıştır (Berrueta-Clement vd., 1984; David ve Weikart 1997; Barnett vd., 1998). Abecedarian Project, erken eğitim desteğinin bilişsel gelişimi güçlendirdiğini ve yetişkinlikte eğitim ile mesleki başarıyı artırdığını göstermiştir (Ramey ve Campbell, 1984; Campbell ve Ramey, 1995). Chicago Child-Parent Centers, okul başarısını artırırken okul terki, özel eğitim ihtiyacı ve adli sorunları azaltmıştır (Reynolds, 2000; Reynolds vd., 2001). Fast Track Programı, uzun dönem takiplerde psikopatoloji ve suç davranışlarında azalma, ruh sağlığı ve sosyal uyumda iyileşme sağlamıştır (Dodge vd., 2015; McCabe vd., 2024).

Tüm bu bulgular, erken müdahalenin yalnızca daha erken yapılan bir müdahale değil, gelişimsel sistemlerin en değiştirilebilir olduğu dönemde gerçekleştirilen stratejik bir yatırım olduğunu göstermektedir (Heckman, 2006; Prinz vd., 2024). Müdahalenin başarısını belirleyen yalnızca içeriği değil, gelişimsel zamanlamasıdır. Olumsuz kaskadları başlangıç aşamasında durdurmak, ileride ortaya çıkacak psikososyal, akademik ve ekonomik maliyetleri azaltmanın en etkili yollarından biridir (Masten ve Cicchetti, 2010; Reynolds vd., 2001).

Erken müdahale, bireyin dayanıklılık kapasitesini artırarak kümülatif risk yükünün etkilerini azaltmaktadır (Masten, 2001; Wyman vd., 2000). Bu nedenle erken müdahale yalnızca bireysel iyilik hali için değil, toplumsal refah ve insani sermayenin korunması açısından da temel bir yatırım olarak değerlendirilmelidir. Bir sonraki bölümde, bu kuramsal çerçevenin eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sistemleri açısından taşıdığı politika ve uygulama sonuçları ele alınacaktır.

Politika ve Uygulama Çıkarımları

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, ruh sağlığı sorunlarının statik tanılardan ziyade birey ve çevre arasındaki dinamik etkileşimlerin, kümülatif risklerin ve gelişimsel kaskadların sonucu

olduğunu göstermektedir (Evans vd., 2013). Bu nedenle kamu politikalarının odağı, sorun ortaya çıktıktan sonra müdahale eden reaktif modellerden, riskleri erken dönemde azaltan önleyici yaklaşımlara kaydırılmalıdır (Institute of Medicine [IOM], 1994; Prinz vd., 2024).

Politika Geliştirme Süreçlerinde Gelişimsel Psikopatoloji

Kümülatif risk, gelişimsel kaskadlar ve dayanıklılık kavramları modern önleme politikalarının temelini oluşturmaktadır (Masten ve Powell, 2003). Araştırmalar risklerin sayısı arttıkça olumsuz sonuçların belirgin biçimde yükseldiğini göstermektedir (Rutter, 1979; Appleyard vd., 2005). Bu nedenle müdahaleler yalnızca tekil risklere değil, bireyin toplam risk yükünü azaltmaya odaklanmalıdır (IOM, 1994). Aynı zamanda politikalar yalnızca sorunları azaltmayı değil, dayanıklılığı destekleyen adaptasyon sistemlerini güçlendirmeyi hedeflemelidir (Masten, 2001).

Çok Düzeyli Müdahale Yaklaşımı

Ekolojik-işlemsel modele göre etkili politikalar yalnızca çocuğu değil; aileyi, okulu ve toplumu kapsamalıdır (Bronfenbrenner, 1979; Tolan vd., 2003). Eğitim, sağlık ve sosyal hizmet sistemlerinin birbirinden bağımsız çalışması müdahalelerin etkisini azaltmaktadır. Bu nedenle kurumlar arası iş birliği ve koordinasyon önleme çalışmalarının temel koşullarından biridir (Cicchetti, 1984; Prinz, 2019). Amaç, risklerin birikmesini önlemek ve olumlu gelişimsel kaskadları desteklemektir (Heckman, 2006; Tolan, 2025).

Sektörel Uygulamalar

Okullar evrensel önleme çalışmalarının en önemli uygulama alanlarından biridir. Sosyal-duygusal öğrenme programlarının müfredata entegre edilmesi ve öğretmenlerin erken risk belirtilerini tanıyabilecek biçimde desteklenmesi önemlidir (Greenberg ve Kusché, 1993; Bierman vd., 2020; Pianta, 1999). Ayrıca birinci basamak sağlık hizmetlerinde yapılacak gelişimsel taramalar, risk altındaki çocukların erken dönemde belirlenmesini sağlayabilir (Egger vd., 2006). Bu yaklaşım, kronik stresin biyolojik sistemler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma potansiyeline sahiptir (Shonkoff vd., 2009). Bunun yanında ev ziyareti programları ve aile destek hizmetleri, seçici önleme uygulamalarının etkili örnekleri arasında yer almaktadır (Olds vd., 1998; Olds, 2008). Bu hizmetlerin amacı yalnızca ekonomik destek sunmak değil, ebeveynlik süreçlerini güçlendirmektir (Robling vd., 2016; Catherine vd., 2020).

Türkiye Bağlamı

Türkiye açısından erken çocukluk destek programlarının yaygınlaştırılması, okul temelli ruh sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi ve kriz bölgelerinde koruyucu müdahalelerin artırılması öncelikli alanlar olarak görünmektedir (Heckman, 2006; Craig vd., 2025; Shonkoff vd., 2009). Ayrıca sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmaya yönelik aile destek programları, risklerin birikmesini önleme açısından önemli bir işlev görebilir (Prinz, 2019; Sanders, 2012).

Gelişimsel psikopatoloji, psikopatolojiyi bireysel bir sorun olmaktan çıkarıp toplumsal ve gelişimsel bir süreç olarak yeniden tanımlamaktadır (Masten ve Powell, 2003). Risklerin birikmesini azaltan, dayanıklılığı destekleyen ve gelişimsel kaskadları erken dönemde hedefleyen politikalar hem bireysel iyilik halini hem de toplumsal refahı artırma potansiyeline sahiptir (Masten, 2001; Heckman, 2006). Bu nedenle önleme odaklı politikalar yalnızca ruh sağlığı hizmetlerinin değil, sürdürülebilir toplumsal kalkınmanın da temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç: Önleme Bir Müdahale Değil, Gelişimsel Bir Yatırımdır

Gelişimsel psikopatoloji perspektifi, patolojiyi yaşam boyu şekillenen dinamik bir süreç olarak tanımlayarak ruh sağlığı biliminde köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Tartışılan tüm bulgular, psikopatolojinin çoğu zaman tekil bir riskin sonucu değil; birikimli risk yükü ile olumsuz kaskadların işlemsel bir ürünü olduğunu doğrulamaktadır.

Eşsonuçluluk ve çoksonuçluluk ilkeleri gelişimsel yolların çeşitliliğini kanıtlarken; sıradan sihir olarak kavramsallaştırılan dayanıklılık süreçleri bu yolların her zaman değiştirilebilir olduğunu hatırlatır. Ekolojik-işlemsel bağlamın sunduğu bu dinamik yapı, önleme yaklaşımlarının ve erken müdahalenin gelişimsel psikopatoloji literatürünün doğal ve zorunlu bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Bilimsel veriler ışığında şu temel argümanı kurmak mümkündür: Psikopatoloji kaçınılmaz bir kader değil; gelişimsel süreçler içinde şekillenen ve uygun zamanda yapılan müdahalelerle yönü değiştirilebilen bir gelişimsel yoldur. Erken müdahale yalnızca bireysel acıyı dindirmekle kalmaz, toplumsal refahı koruyan en yüksek geri dönüşlü yatırımı oluşturur. Bu bütünsel vizyonun hayata geçirilmesi, eğitimden sosyal hizmetlere kadar tüm sistemlerin önleme odaklı yeniden yapılandırılmasını gerektirir.

Çocukların gelişimsel yolculuğunda asıl soru psikopatolojinin ortaya çıkıp çıkmayacağı değil; risklerin hangi koşullarda dayanıklılığa, kaybın hangi koşullarda gelişime dönüşebileceğidir. GP'nin nihai hedefi insan gelişiminin bu değiştirilebilir potansiyelini ortaya çıkarmaktır ve önleme bilimi bu potansiyeli gerçeğe dönüştüren en güçlü aracımızdır.

KAYNAKÇA

- Appleyard, K., Egeland, B., van Dulmen, M. H., & Sroufe, L. A. (2005). When more is not better: The role of cumulative risk in child behavior outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(3), 235-245.
- Barnett, W. S., Young, J. W., & Schweinhart, L. J. (1998). How preschool education influences long-term cognitive development and school success: A meta-analysis. *Early Childhood Research Quarterly*, 13(2), 279-304.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96.
- Bennett, T., Georgiades, K., Gonzalez, A., Janus, M., Lipman, E., Pires, P., Prime, H., Duku, E., Jambon, M., McLennan, J. D., Gross, J., & Making the Race Fair Study Team (2024). Targeted child mental health prevention and parenting support within a Canadian context: A randomized controlled trial evaluating the US-developed Family Check-Up®. *Prevention Science*, 1-13.
- Berrueta-Clement, J. R., Schweinhart, L. J., Barnett, W. S., Epstein, A. S., & Weikart, D. P. (1984). *Changed lives: The effects of the Perry Preschool Program on youths through age 19*. High/Scope Press.
- Bierman, K. L., Coie, J. D., Dodge, K. A., Greenberg, M. T., Lochman, J. E., McMahon, R. J., & Pinderhughes, E. E. (2020). Fast Track intervention effects on youth arrests and delinquency. *Journal of Experimental Criminology*, 6(2), 131-157.
- Bowlby, J. (1973). Attachment and loss: Vol. 2. *Separation: Anxiety and anger*. New.

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Campbell, F. A., & Ramey, C. T. (1995). Cognitive and academic outcomes of high-quality early childhood education. *Applied Developmental Science*, 1(1), 47-71.
- Catherine, N. L. A., Boyle, M., Zheng, Y., McCandless, L., Xie, H., Lever, R., Sheehan, D., Gonzalez, A., Jack, S. M., Gafni, A., Tonmyr, L., Marcellus, L., Varcoe, C., Cullen, A., Hjertaas, K., Riebe, C., Rikert, N., Sunthoram, A., Barr, R., MacMillan, H., & Waddell, C. (2020). Nurse home visiting and prenatal substance use in a socioeconomically disadvantaged population in British Columbia. *Canadian Medical Association Journal Open*, 8(4), E667–E675.
- Cicchetti, D. (1984). The emergence of developmental psychopathology. *Child Development*, 55(1), 1–7.
- Cicchetti, D., & Lynch, M. (1993). Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: Consequences for child development. *Psychiatry*, 56(1), 96–118.
- Cicchetti, D., & Rogosch, F. A. (1996). Equifinality and multifinality in developmental psychopathology. *Development and Psychopathology*, 8(4), 597–600.
- Cicchetti, D., & Schneider-Rosen, K. (1986). An organizational approach to childhood depression. In M. Rutter, C. Izard, & P. Read (Eds.), *Depression in young people, clinical and developmental perspectives* (pp. 71-134). Guilford.
- Cicchetti, D., & Toth, S. L. (1997). Developmental psychopathology perspectives on child abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34(5), 541–565.
- Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B., & Long, B. (1993). The science of prevention: A conceptual framework and some directions for a national research program. *American Psychologist*, 48(10), 1013–1022.
- Craig, S. G., Frankiewicz, K., Stearns, N. R., Girard-Lapointe, J., Cortese, A., Vogel, N., & Pepler, D. J. (2025). What do we know about the Stop Now and Plan Program? A systematic review and meta-analysis of an early intervention for children and youth with conduct problems. *Prevention Science*, 26(4), 644–666.
- Dodge, K. A., Bierman, K. L., Coie, J. D., Greenberg, M. T., Lochman, J. E., McMahon, R. J., & Pinderhughes, E. E. (2015). Impact of early intervention on psychopathology, crime, and well-being at age 25. *American Journal of Psychiatry*, 172(1), 59–70.
- Egeland, B., Carlson, E., & Sroufe, L. A. (1993). Resilience as process. *Development and Psychopathology*, 5(4), 517–528.
- Egger, H. L., Erkanli, A., Keeler, G., Potts, E., Walter, B. K., & Angold, A. (2006). Test-Retest Reliability of the Preschool Age Psychiatric Assessment (PAPA). *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 45(5), 538–549.
- Evans, G. W., Li, D., & Whipple, S. S. (2013). Cumulative risk and child development. *Psychological Bulletin*, 139(6), 1342.
- Garcia-Coll, C. G., Crnic, K., Lamberty, G., Wasik, B. H., Jenkins, R., et al. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development*, 67(5), 1891–1914.

- Garnezy, N. (1971). Vulnerability research and the issue of primary prevention. *American Journal of Orthopsychiatry*, 41(1), 101.
- Garnezy, N. (1974). The study of competence in children at risk for severe psychopathology.
- Garnezy, N. (1985). Stress-resistant children: The search for protective factors. *Recent research in developmental psychopathology*, 4(19), 213-233.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902.
- Huttenlocher, P. R. (2002). *Neural plasticity: The effect of environment on the development of the cerebral cortex*. Harvard University Press.
- Institute of Medicine. (1994). *Reducing risks for mental disorders: Frontiers for preventive intervention research*. National Academy Press.
- Jiang, J., Augimeri, L. K., & Pepler, D. J. (2022). Evaluating the effects of the SNAP program for boys with conduct problems. *Frontiers in Pediatrics*, 9, 813305.
- Kuperminc, G. P., Wilkins, N. J., Roche, C., & Alvarez-Jimenez, A. (2009). Risk, resilience, and positive development among Latino youth.
- Kusche, C., & Greenberg, M. (1994). *The PATHS curriculum: Promoting Alternative Thinking Strategies*. Developmental Research and Programs.
- Leijten, P., Rienks, K., Groenman, A. P., Anand, M., KömürçüAkik, B., David, O., Kızıltepe, R., Thongseiratch, T., & Canário, A. C. (2024). Online parenting support: Meta-analyses of non-inferiority and additional value to in-person support. *Children and Youth Services Review*, 159, 107497.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227
- Masten, A. S., & Cicchetti, D. (2010). Developmental Cascades. *Development and Psychopathology*, 22(3), 491-495.
- Masten, A. S., & Powell, L. (2003). A Resilience framework for research, policy. *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*, 1.
- McCabe, G., Godwin, J. W., Rothenberg, W. A., Goulter, N., Lansford, J. E., & CPPRG. (2024). Fast Track intervention effects and mechanisms of action through established adulthood. *Prevention Science*, 1–14.
- McEwen, B. S., & Stellar, E. (1993). Stress and the individual: Mechanisms leading to disease. *Archives of Internal Medicine*, 153(18), 2093–2101 (Kaynakçaya rapora binaen eklenmiştir).
- Nelson, C. A. (1999). How important are the first 3 years of life? *Cerebral Cortex*, 9(1), 1–5 (Kaynakçaya rapora binaen eklenmiştir).
- Olds, D. L. (2008). Preventing child maltreatment and crime with prenatal and infancy support of parents: The nurse-family partnership. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9(S1), 2–24.
- Olds, D. L., Henderson, C. R., Cole, R., Eckenrode, J., Kitzman, H., Luckey, D., Pettit, L., Sidor, K., Morris, P., & Power, J. (1998). Long-term effects of nurse home visitation on

- children's criminal and antisocial behavior. *Journal of the American Medical Association*, 280(14), 1238–1244.
- Opie, J. E., et al. (2024). Universal digital programs for promoting mental health for parents of young children. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 27, 23–52.
- Palmer, M., Beckley-Hoelscher, N., Shearer, J., Kostyrka-Allchorne, K., Robertson, O., Koch, M., ... & Sonuga-Barke, E. J. (2023). The effectiveness and cost-effectiveness of a universal digital parenting intervention designed and implemented during the COVID-19 pandemic: evidence from a rapid-implementation randomized controlled trial within a cohort. *Journal of Medical Internet Research*, 25, e44079.
- Patterson, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *Antisocial boys* (Vol. 4). Castalia Publishing Company.
- Patterson, G. R., & Stoolmiller, M. (1991). Replications of a dual failure model for boys' depressed mood. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59(4), 491.
- Pianta, R. C. (1999). Enhancing relationships between children and teachers. *American Psychological Association*.
- Ramey, C. T., & Campbell, F. A. (1984). Preventive education for high-risk children: Cognitive outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 88(5), 515-523.
- Ramey, C. T., & Ramey, S. L. (1998). Early intervention and early experience. *American psychologist*, 53(2), 109.
- Reynolds, A. J. (2000). *Success in early intervention: The Chicago Child-Parent Centers*. University of Nebraska Press.
- Reynolds, A. J., & Ou, S. R. (2003). Alterable predictors of child well-being in the Chicago Child-Parent Centers. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and vulnerability* (pp. 458-482). Cambridge University Press.
- Reynolds, A. J., & Temple, J. A. (2006). Economic benefits of investments in preschool education. In E. Zigler et al. (Eds.), *A vision for universal prekindergarten* (pp. 37–68). Cambridge University Press.
- Robling, M., Bekkers, M. J., Bell, K., Butler, C. C., Cannings-John, R., Channon, S., ... & Torgerson, D. (2016). Effectiveness of a nurse-led intensive home-visitation programme for first-time teenage mothers (Building Blocks): a pragmatic randomised controlled trial. *The Lancet*, 387(10014), 146-155.
- Rutter, M. (1979). Protective factors in children's responses to stress and disadvantage. *Annals of the Academy of Medicine, Singapore*, 8(3), 324-338
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316–331.
- Rutter, M. (2013). Annual research review: Resilience–clinical implications. *Journal of child psychology and psychiatry*, 54(4), 474-487.
- Sameroff, A. J. (1975). Transactional models in early social relations. *Human Development*, 18(1-2), 65–79.
- Sanders, M. R., Baker, S., & Turner, K. M. T. (2012). Efficacy of Triple P Online with parents of children with conduct problems. *Behaviour Research and Therapy*, 50(11), 675–684.
- Shonkoff, J. P., Boyce, W. T., & McEwen, B. S. (2009). Neuroscience, molecular biology, and the childhood roots of health disparities. *JAMA*, 301(22), 2252–2259.

- Sroufe, L. A. (1979). The coherence of individual development: Early care, attachment, and subsequent developmental issues. *American psychologist*, 34(10), 834.
- Stein, C. R., et al. (2022). Association of adversity with psychopathology in early childhood. *Depression and Anxiety*, 39(6), 461-470.
- Thomas, A. (1968). Temperament and behavior disorders in children.
- Tolan, P. H. (2025). Targeted child mental health prevention. *Prevention Science*, 1-23.
- Tolan, P. H., Gorman-Smith, D., & Henry, D. B. (2003). The developmental ecology of urban males' youth violence. *Developmental Psychology*, 39(2), 274.
- Von Bertalanffy, L. (1968). General system theory. *New York*, 41973(1968), 40.
- David, P., & Weikart, L. J. S. (1997). High/scope perry preschool program. *Primary prevention works*, 6, 146.
- Werner, H. (1948). *Comparative psychology of mental development*. Follett.
- Werner, E. E. (1982). *Vulnerable but invincible. A longitudinal study of resilient children and youth*.
- Wyman, P. A., Sandler, I., Wolchik, S., & Nelson, K. (2000). *Resilience as cumulative competence promotion and stress protection: Theory and intervention*.

HİSSEDİLEN GERÇEKLİK, KAYBOLAN DOĞRULUK: VR'IN BİLİŞSEL KAYNAKLAR VE TANIK BELLEĞİ ÜZERİNDEKİ MODÜLE EDİCİ ROLÜ
PERCEIVED REALITY, LOST ACCURACY: THE MODULATORY ROLE OF VIRTUAL REALITY ON COGNITIVE RESOURCES AND EYEWITNESS MEMORY

Nursen Doğan

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8935-5294>

ÖZET

Görgü tanığı belleği, adli karar süreçlerinde kritik bir kanıt kaynağı olmasına rağmen, doğası gereği yeniden yapılandırıcıdır ve hataya açıktır. Bu alandaki çalışmaların önemli bir kısmı laboratuvar ortamlarında, çoğunlukla düşük gerçeklik düzeyine sahip uyaranlarla yürütülmektedir. Bu durum, elde edilen bulguların gerçek yaşam koşullarına genellenebilirliğini sınırlayan temel bir ekolojik geçerlilik sorununa işaret etmektedir. Bu sınırlılığı aşmak amacıyla son yıllarda sanal gerçeklik (VR) teknolojileri önerilmiş; VR'nin yüksek sürükleyicilik ve deneyimsel gerçeklik sağlayarak tanık deneyimini daha iyi simüle edebildiği gösterilmiştir.

Bununla birlikte, literatür dikkat çekici bir çelişki ortaya koymaktadır. Artan gerçeklik hissine rağmen VR ortamlarının bellek doğruluğunu sistematik biçimde artırmadığı, hatta bazı durumlarda yanlış anı oluşumunu güçlendirebildiği görülmektedir. Bu durum, “ekolojik geçerlilik paradoksu” olarak kavramsallaştırılabilir: Deneyimsel gerçeklik arttıkça doğruluk artmamakta, aksine artan öznel gerçeklik hissi nedeniyle anıların inanılabilirliği yükselmekte ve hata payı daha riskli hale gelmektedir.

Bu çalışma, söz konusu paradoksu açıklamak üzere VR'nin bilişsel süreçler üzerindeki modüle edici rolünü kuramsal olarak ele almaktadır. Özellikle, VR'nin yarattığı yüksek duygusal uyarılmanın bilişsel kaynakları tüketerek kaynak izleme süreçlerini zayıflatabileceği öne sürülmektedir. Bununla birlikte, bu uyarılmanın korku ve öfke gibi spesifik duygular bağlamında farklı bilişsel sonuçlar doğurabileceği; örneğin korkunun dikkati tehdit odaklı daraltırken, öfkenin daha geniş ve değerlendirmeye dayalı bir işleme sürecini tetikleyerek bellek performansını farklı yönlerde etkileyebileceği düşünülmektedir. Buna ek olarak, VR'nin sunduğu zengin duygusal ve algısal ipuçlarının, yanlış bilgilerin zihinde yalnızca bilişsel bir çıkarım olarak değil, algısal bir deneyim gibi temsil edilmesine yol açabileceği ileri sürülmektedir. Bu iki süreç birlikte ele alındığında, VR ortamında oluşan anıların daha “gerçek hissedilen” ancak her zaman daha doğru olmayan yapılar haline geldiği anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, gelecekteki çalışmaların VR'nin yalnızca gerçekçilik avantajına odaklanmak yerine, bu teknolojinin yanlış anı oluşumu, güven yargıları ve öznel gerçeklik algısı üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde ele alması önerilmektedir. Ayrıca, duygusal uyarılmanın türü ve bireysel farklılıklar gibi değişkenlerin dikkate alınması, VR'nin tanık belleği üzerindeki etkilerinin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, VR teknolojileri tanık belleğini daha doğru hale getirmekten ziyade, daha inandırıcı hale getirme potansiyeline sahiptir. Bu durum, hukuk sisteminde güven ile doğruluğun eşdeğer kabul edilmesine yönelik önemli bir eleştiri sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Sanal gerçeklik, görgü tanığı belleği, bellek yanılgıları, kaynak izleme*

ABSTRACT

Eyewitness memory, although a critical source of evidence in judicial decision-making processes, is inherently reconstructive and prone to error. A substantial portion of research in this field has been conducted in laboratory settings using stimuli with relatively low levels of realism. This raises a fundamental issue of ecological validity, limiting the generalizability of findings to real-life conditions. To address this limitation, virtual reality (VR) technologies have been proposed in recent years; VR has been shown to better simulate the witness experience by providing high levels of immersion and experiential realism.

However, the literature reveals a striking contradiction. Despite the increased sense of realism, VR environments do not systematically enhance memory accuracy and, in some cases, may even amplify the formation of false memories. This phenomenon can be conceptualized as the “*ecological validity paradox*”: as experiential realism increases, accuracy does not necessarily improve; instead, the subjective sense of reality enhances the perceived credibility of memories, making errors more consequential.

This study addresses this paradox by theoretically examining the modulatory role of VR on cognitive processes. Specifically, it is proposed that the heightened emotional arousal induced by VR may deplete cognitive resources, thereby impairing source monitoring processes. Furthermore, this arousal may produce distinct cognitive outcomes depending on the type of emotion involved; for instance, fear may narrow attention toward threat-related stimuli, whereas anger may trigger broader, more evaluative processing, leading to differential effects on memory performance. In addition, the rich sensory and perceptual cues provided by VR may cause misinformation to be represented not merely as a cognitive inference but as a perceptual-like experience. Taken together, these processes suggest that memories formed in VR environments may become more *subjectively real* without necessarily being more accurate.

Within this framework, future research should move beyond focusing solely on the realism advantage of VR and instead adopt a more comprehensive approach that considers its effects on false memory formation, confidence judgments, and subjective reality perception. Moreover, incorporating variables such as the type of emotional arousal and individual differences will contribute to a more precise understanding of VR’s impact on eyewitness memory.

In conclusion, VR technologies may not necessarily make eyewitness memory more accurate, but rather more convincing. This poses a critical challenge to the assumption within legal systems that confidence is equivalent to accuracy.

Keywords: *Virtual reality, eyewitness memory, false memory, source monitoring*

GİRİŞ

Görgü tanığı beyanları, ceza adaleti sisteminde suç olaylarının aydınlatılması ve şüphelilerin teşhis edilmesinde etkili kanıt türlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Loftus, 2019). Mahkemeler ve jüriler nezdinde çoğu zaman biyokimyasal izler kadar güçlü bir ikna edici etkisi olan bu beyanlar, yargı kararlarının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, onlarca yıllık psikoloji araştırmaları insan belleğinin hataya ve dışsal manipülasyonlara son derece açık olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Loftus, 1980). *Innocence Project* gibi kuruluşların verileri, hatalı görgü tanığı teşhislerinin haksız mahkûmiyetlerin en temel nedenlerinden biri olduğunu ve bu durumun hukuk sisteminin adaleti sağlama kapasitesi açısından ciddi riskler barındırdığını göstermektedir (Innocence Project, 2025).

İnsan belleği, yaşanan olayları bir kamera gibi kusursuz bir hassasiyetle kaydeden ve gerektiğinde aynen geri çağırarak statik bir sistem değildir (Schacter, 2012). Aksine bellek, Bartlett'in (1932) öncü çalışmalarında vurguladığı üzere "yeniden yapılandırıcı" (reconstructive) bir doğaya sahiptir. Bu yaklaşıma göre hatırlama süreci, geçmişin pasif bir kopyası değil; mevcut bilgi, şemalar, inançlar ve beklentiler ışığında depolanmış anı parçalarının dinamik bir biçimde birleştirildiği karmaşık bir inşa sürecidir (Bartlett, 1932; Schacter, 2012). Loftus (1980) tarafından yürütülen kapsamlı araştırmalar, belleğin bu şekillendirilebilir (malleable) yapısını doğrulamış ve anıların olaydan sonra edinilen bilgilerle kolayca değişebileceğini, hatta tamamen kurgusal yanlış anıların (false memory) oluşturulabileceğini kanıtlamıştır.

Tanık belleğinin çarpıtılmasında en belirgin mekanizmalardan biri olan "*yanlış bilgi etkisi*" (*misinformation effect*), bireyin bir olaya tanıklık ettikten sonra maruz kaldığı yanıltıcı detayları orijinal anısıyla bütünleştirmesi durumunu ifade eder (Loftus, 1980, 2019). Bu olguyu açıklayan temel kuramsal çerçevelerden biri olan "*kaynak izleme*" (*source monitoring*) teorisi, bellek hatalarını bilginin kökeninin doğru bir şekilde belirlenemediği bir "atfetme hatası" olarak tanımlar (Johnson vd., 1993; Johnson ve Raye, 1981). Tanyaş ve Mısırlısoy (2018) tarafından da vurgulandığı üzere, bireyler bir bilgiyi gerçekten olayın kendisinde mi gördüklerini yoksa olaydan sonra bir başkasından mı duyduklarını veya kendi zihinlerinde mi kurguladıklarını ayırt edemediklerinde, yanlış bilgileri gerçek deneyimler olarak kodlamaktadırlar.

Görgü tanığı ifadelerinin güvenilirliğini değerlendirmede kritik bir diğer değişken ise tanığın beyanına duyduğu güven (confidence) ile bu beyanın gerçek doğruluğu (accuracy) arasındaki ilişkidir. Literatürde uzun süre bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu savunulmuş olsa da modern analizler, başlangıçtaki güven beyanının kirletilmemiş prosedürlerde tanısallık bir değere sahip olabileceğini göstermektedir (Wixted ve Wells, 2017). Bununla birlikte, mahkeme salonunda sergilenen yüksek güven düzeyi sıklıkla olay sonrası geri bildirimler veya telkinlerle yapay olarak şişirilmiştir olabilmekte; bu da jüri üzerinde belleğin gerçekte olduğundan daha doğru olduğu yönünde yanıltıcı bir algı yaratmaktadır (Seale-Carlisle vd., 2024).

Bu alandaki bilimsel birikimin büyük bir kısmı, katılımcıların laboratuvar ortamlarında 2D videolar veya slayt dizileri izlediği kontrollü deneylerle elde edilmiştir. Ancak, laboratuvar temelli araştırmaların "*ekolojik geçerlilik*" (*ecological validity*) sorunu, mevcut bulguların gerçek suç mahallerindeki karmaşık ve yüksek stresli dinamiklere ne ölçüde genellenebileceği konusunda ciddi tartışmalara yol açmıştır (Green vd., 2025; Glomb vd., 2024). Dinamik yöntemlerin gerçek bir tanığın deneyimlediği uyarılma, derinlik algısı ve dikkat bölünmesi gibi süreçleri taklit etmede yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Görgü tanığı belleğinin doğruluğunu artırmaya yönelik çalışmalar uzun yıllardır sürdürülmesine rağmen, araştırmacılar giderek daha fazla kullanılan deneysel paradigmalardan gerçek yaşamı ne ölçüde temsil ettiğini sorgulamaya başlamıştır. Bu nedenle son yıllarda araştırmacılar, laboratuvar kontrolünü korurken gerçek yaşam deneyimine daha fazla yaklaşabilen yöntemlere yönelmiş ve özellikle sanal gerçeklik teknolojileri görgü tanığı belleği araştırmalarında önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Jerald, 2015; Slater, 2009). Ancak bu teknolojilerin gerçekten daha doğru bellek üretip üretmediği sorusu halen açık bir araştırma problemi olarak varlığını sürdürmektedir.

Ekolojik Geçerlilik ve Sanal Gerçeklik

Psikoloji araştırmalarında *ekolojik geçerlilik*, deneysel bir ortamda elde edilen bulguların gerçek yaşam koşullarına ne ölçüde genellenebileceğini ifade eden kritik bir kavramdır (Green

vd., 2025a). Görgü tanığı belleği gibi uygulamalı alanlarda bu kavram, laboratuvar bulgularının mahkeme salonlarındaki adaleti sağlama kapasitesini etkilediği için hayati bir öneme sahiptir (Glomb vd., 2024a). Bir araştırmanın ekolojik geçerliliği düşük olduğunda, katılımcıların bilişsel süreçleri gerçek bir suçun yarattığı uyarılma ve karmaşıklıktan uzaklaşarak yapay bir karakter kazanabilmektedir (Green vd., 2025b). Görgü tanığı literatüründe uzun yıllar boyunca slayt dizileri, metin tabanlı senaryolar ve video kayıtları temel uyaranlar olarak kullanılmıştır. Bu yöntemler, araştırmacıya değişkenler üzerinde yüksek düzeyde deneysel kontrol ve güvenilir bir tekrarlanabilirlik sunma avantajı sağlamıştır (Green vd., 2025a). Ancak, geleneksel laboratuvar paradigmaları "ekolojik geçerlilik krizi" ile sıklıkla eleştirilmektedir. Katılımcıların güvenli bir laboratuvar, sabit bir bakış açısıyla ekran izleyen pasif gözlemciler olması; gerçek bir suçun yarattığı tehdit algısını, duygusal uyarılmayı ve dikkat bölünmesini taklit etmede yetersiz kalmaktadır (Nyman vd., 2020). Özellikle 2D videoların sunduğu "ideal ve kesintisiz görüş", gerçek hayatta tanıkların deneyimlediği kısıtlı algısal koşulları yansıtmadığı için bellek performansının olduğundan yüksek tahmin edilmesine yol açabilmektedir.

Bir Çözüm Olarak Sanal Gerçeklik

Sanal Gerçeklik (VR) teknolojileri, laboratuvar kontrolü ile gerçek dünya gerçekliği arasındaki metodolojik uçurumu kapatabilecek bir "ara yol" olarak ortaya çıkmıştır (Glomb vd., 2024). VR, araştırmacıya senaryoyu milimetrik hassasiyetle kontrol etme imkânı verirken, katılımcıya olay anında "orada olma" hissini yaşatarak yüksek bir deneyimsel gerçeklik sunma potansiyeline sahiptir (Green vd., 2025a). 360 derecelik videolar ve başa takılan ekranlar (HMD) aracılığıyla VR, katılımcıyı dış dünyadan tamamen kopararak suç mahallinin içine yerleştirir.

Kuramsal olarak VR'nin sağladığı yüksek gerçeklik hissini daha doğru bellek performansı üretmesi beklenmektedir. Daha yoğun dikkat, daha güçlü duygusal katılım ve daha gerçekçi deneyimlerin kodlamayı güçlendireceği varsayılmaktadır (Green vd., 2025a). Ancak son yıllarda elde edilen bulgular bu beklentinin her zaman doğrulanmadığını göstermektedir. Bazı çalışmalar VR'nin bellek doğruluğunu artırdığını bildirirken, bazıları anlamlı bir fark bulamamış (Green vd., 2025b; Glomb vd., 2024), bazıları ise VR'nin bellek doğruluğunu artırmadığını ve bazı görevlerde performans maliyetlerine yol açabileceğini göstermiştir (Nyman vd., 2020).

Presence, Immersion ve Gerçeklik Kavramları

VR'ın yarattığı psikolojik etkinin temelinde birbiriyle ilişkili dört kavram bulunmaktadır. *Immersion (sürükleyicilik)*, sistemin kullanıcıyı sanal ortama dahil etme kapasitesini belirleyen teknolojik özellikleri ifade eder (Slater, 2009). Bu teknolojik özelliklerin kullanıcıda yarattığı psikolojik sonuç ise *presence (mevcudiyet)* hissidir; bu, bireyin fiziksel olarak laboratuvar ortamına rağmen bilişsel olarak sanal dünyada "orada bulunma" yanılsamasıdır (Jerald, 2015; Slater, 2009).

Sanal deneyimin niteliği, *experiential realism (deneyimsel gerçeklik)* üzerinden değerlendirilmektedir. Bu kavram iki boyutu kapsar: *Experimental realism*, katılımcının sanal göreve duyduğu ilginin ve angajmanının derinliğini yansıtırken; *mundane realism*, sanal ortamın gerçek hayattaki bir olaya benzerliğini ifade eder (Glomb vd., 2024). Son olarak *subjective realism*, kullanıcının sanal deneyimi ne kadar "sahici" ve inanılır bulduğuna dair

özel değerlendirmesidir (Schöne vd., 2019). Bu kavramlar, görgü tanığı belleği araştırmalarında bilişsel süreçlerin gerçek yaşamdaki stres ve dikkat dinamiklerine uygun şekilde işlenmesini sağladığı için kritik öneme sahiptir.

VR, yalnızca bir sunum teknolojisi değil; bireyin dikkat odaklarını, duygusal uyarılma düzeylerini ve deneyimleme biçimini kökten değiştiren etkileşimli bir ortamdır (Green vd., 2025a). Katılımcının görsel alan üzerinde kontrol sahibi olması ve olayla kurduğu bu yoğun algısal bağ, belleğin kodlama ve geri çağırma süreçlerini geleneksel ekran temelli yöntemlerden farklılaştırmaktadır (Glomb vd., 2024). Başka bir ifadeyle, VR'nin sağladığı deneyimsel gerçeklik ile bellek doğruluğu arasındaki ilişkinin sanıldığından daha karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum önemli bir kuramsal soruyu gündeme getirmektedir: Eğer VR gerçek yaşam koşullarını daha başarılı biçimde simüle ediyor ve daha yüksek bir özel gerçeklik hissi yaratıyorsa, neden bu avantaj sistematik olarak daha doğru tanık belleğine dönüşmemektedir?

VR ve Görgü Tanığı Belleği: Ampirik Bulgular

Sanal gerçeklik (VR) teknolojisinin görgü tanığı araştırmalarına dahil edilmesi, geleneksel laboratuvar yöntemlerinin ekolojik geçerlilik kısıtlamalarını aşma vaadiyle literatürde geniş bir yankı bulmuştur (Seale-Carlisle vd., 2024). Ancak, son yıllarda yürütülen ampirik çalışmalar, teknolojinin sunduğu bu yüksek gerçeklik hissinin bellek performansı üzerindeki etkilerine dair homojen bir tablo çizmemektedir (Loftus, 2019). Literatür; VR'ın deneyimsel üstünlüğünü vurgulayan çalışmalar, geleneksel yöntemlerle benzer bellek çıktıları bulan araştırmalar ve VR ortamında performans düşüşü bildiren beklenmedik bulgular arasında bölünmüş durumdadır.

Ampirik literatürde VR'ın en tutarlı şekilde rapor edilen avantajı, katılımcılarda yarattığı yüksek *mevcudiyet (presence)* ve *sürükleyicilik (immersion)* hissidir (Glomb vd., 2024a). Green vd., (2025a) tarafından yürütülen geniş kapsamlı çalışmalarda, VR ortamında bir suça tanıklık eden katılımcıların, 2D video izleyenlere kıyasla kendilerini suç mahallinde fiziksel olarak daha fazla "orada" hissettikleri ve olaya psikolojik olarak daha derin bir angajman duydukları saptanmıştır. Benzer şekilde Glomb vd., (2024b), VR kullanıcılarının geleneksel ekran izleyicilerine göre daha yüksek düzeyde *büyülenme (captivation)* ve *transfer olma (transportation)* puanları aldığını; bunun da sanal deneyimin "sahiciliğini" (experiential realism) artırdığını ortaya koymuştur.

Duygusal ve fizyolojik katılım açısından VR, katılımcıları sadece pasif bir gözlemci olmaktan çıkarıp olayın öznesi haline getirmektedir (Green vd., 2025a). Bazı araştırmalar, VR ortamındaki suç senaryolarının katılımcıların kalp atış hızını anlamlı şekilde artırdığını ve gerçek bir uyarılma tepkisi yarattığını göstermiştir (Green vd., 2025a). Bellek performansı açısından ise Schöne vd., (2019), VR ortamında deneyimlenen olayların "otobiyografik bellek" parçası olarak kodlandığını ve bu durumun geleneksel ekran temelli sunumlara göre daha üstün bir hatırlama performansı sağladığını savunmuştur. Taylor ve Dando (2018) ise VR ortamında avatarlar aracılığıyla yapılan görüşmelerin, yüz yüze mülakatlara kıyasla hata oranını azalttığını ve tanıkların hatırlamadıkları bilgiler için "bilmiyorum" deme konusunda kendilerini daha rahat hissettiklerini bulmuştur.

VR teknolojisine sunduğu yüksek gerçeklik hissine rağmen, birçok güncel çalışma bellek doğruluğu açısından VR ve 2D video koşulları arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Green'in (2025b) araştırmalarında, VR grubunda yüksek mevcudiyet düzeyleri rapor edilmesine rağmen, serbest hatırlama (free recall) ve yönlendirilmiş hatırlama (cued recall) puanları video grubuyla

benzerlik göstermiştir. Glomb vd., (2024) tarafından elde edilen bulgular da VR ortamlarının daha yüksek deneyimsel gerçeklik üretmesine rağmen bellek performansında sistematik bir üstünlük sağlamadığını göstermektedir. Anlamlı fark bulamayan çalışmaların olası açıklamalarından biri, 2D videoların laboratuvar ortamında sağladığı *ideal izleme koşullarıdır*. Geleneksel videolar, kameranın kadrajı aracılığıyla katılımcının dikkatini doğrudan kritik unsurlara yöneltmekte ve kesintisiz bir görüş sunmaktadır (Green vd., 2025a). VR ise katılımcıya görsel alan üzerinde kontrol vererek daha gerçekçi bir deneyim sunsa da bu durum dikkati dağıtabilmekte ve videonun sağladığı yapay bellek avantajını nötrleyebilmektedir. Ihlebæk vd., (2003) tarafından da vurgulandığı üzere, laboratuvar ortamındaki video sunumları tanık performansını gerçek hayattaki uyarılma koşullarına kıyasla olduğundan daha yüksek tahmin etme (overestimation) eğilimindedir.

Literatürdeki en dikkat çekici bulgular, VR'nin bellek performansını ve kimlik teşhisi doğruluğunu olumsuz etkilediği durumlara ilişkindir. Nyman vd., (2020), kimlik teşhisi doğruluğunun 2D video grubunda VR grubuna göre anlamlı derecede daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu durumun temel nedeni olarak, VR'da katılımcıların görsel alan üzerindeki özgürlükleri nedeniyle olayla ilgisiz ayrıntılara odaklanmaları (distraction) veya VR teknolojisinin yarattığı yenilik etkisinin dikkati görevden uzaklaştırması gösterilmektedir (Nyman vd., 2020).

Yanlış anı oluşumu açısından da VR, görgü tanıklarının daha savunmasız bırakabilmektedir. Yanlış anı oluşumu açısından, mevcut bellek literatürü kaynak izleme hatalarının ve olay sonrası bilgilerin bireyleri yanlış anılara karşı savunmasız hale getirebildiğini göstermektedir (Johnson vd., 1993; Johnson ve Raye, 1981; Kloft vd., 2020).

Sentezlendiğinde, VR'nin deneyimsel gerçekliği artırdığı konusunda güçlü bir uzlaşa bulunmasına rağmen, bu artışın bellek doğruluğuna nasıl yansıdığı konusunda literatür tutarlı değildir. VR, kimi durumlarda uyarılmayı ve kodlamayı artırırken, kimi durumlarda dikkati dağıtarak veya bilişsel yükü artırarak tanık performansını düşürebilmektedir. Başka bir ifadeyle, literatür VR'nin daha gerçekçi deneyimler sunduğu konusunda büyük ölçüde uzlaşıyor, bu gerçeklik avantajının neden tutarlı biçimde daha doğru tanık belleğine dönüşmediği henüz açıklanabilmiş değildir. Bu çelişkili ampirik manzara, bizi temel bir teorik sorgulamaya yöneltmektedir: *Daha gerçekçi deneyimler neden her zaman daha doğru anılar üretmemektedir?*

Literatür, VR'nin deneyimsel gerçekliği artırdığı konusunda büyük ölçüde uzlaşıyor, bu gerçeklik avantajının neden tutarlı biçimde daha doğru tanık belleğine dönüşmediği henüz açıklanabilmiş değildir (Glomb vd., 2024; Green vd., 2025a). Geleneksel varsayım, gerçek yaşam koşullarına ve suçun yarattığı uyarılmaya daha çok benzeyen deneyimlerin, tanıkların olay anındaki bilişsel süreçlerini daha iyi tetikleyeceği ve bu nedenle daha doğru bir bellek performansına yol açacağı yönündedir (Loftus, 2019). Ancak sanal gerçeklik (VR) literatürü, bu varsayımı her zaman desteklememektedir. Daha yüksek mevcudiyet (presence), sürükleyicilik (immersion) ve öznel gerçeklik hissine rağmen bellek doğruluğu sistematik biçimde artmamakta; hatta bazı durumlarda düşülebilmekte veya yanlış anılara karşı savunmasızlık artabilmektedir (Green vd., 2025b; Nyman vd., 2020). Bu durum, metodolojik literatürde "Ekolojik Geçerlilik Paradoksu" olarak tanımlanabilecek karmaşık bir fenomenin merkezinde yer almaktadır.

Gerçekçilik ve Doğruluk: İki Farklı Boyut

Paradoksun temelinde, algılanan gerçekçilik düzeyi ile bellek doğruluğunun aynı kavramlar olmadığı gerçeği yatmaktadır (Seale-Carlisle vd., 2024). Başka bir ifadeyle, ekolojik geçerliliğin artırılması ile ölçüm doğruluğunun artırılması aynı hedefler değildir. Bir tanığın kendisini olay yerinde fiziksel ve psikolojik olarak "orada" hissetmesi (spatial presence), bilişsel sistemin çevresel detayları bir video kamera gibi hatasız bir şekilde kaydetmesini garanti etmez (Jerald, 2015; Slater, 2009). Aksine bellek, Bartlett (1932) ve Schacter (2012) tarafından vurgulandığı üzere, her hatırlama anında yeniden inşa edilen (reconstructive) bir yapıdadır ve dışsal uyarılardan bağımsız olarak hataya meyillidir (Loftus, 1980). Deneyimin yoğunluğu arttıkça bilişsel sistemin "deneyimleme" ve "kodlama" arasındaki kaynak paylaşımı daha karmaşık hale gelmektedir. Örneğin, geleneksel 2D video çalışmalarında katılımcıların olayları bir ekran üzerinden izlemesi, onlara olayla aralarında psikolojik bir mesafe bırakma ve dikkati doğrudan ekrandaki kritik eylemlere odaklama imkânı tanımaktadır. Bu "güvenli gözlem" modu, tanığın bilişsel yükünü azaltarak yapay bir bellek avantajı yaratabilir. Nitekim Ihlebæk vd., (2003), 2D video izleyen katılımcıların, aynı suçu canlı olarak deneyimleyenlere göre daha fazla doğru ayrıntı hatırladığını saptamıştır. Bu bulgu, laboratuvar ortamlarının düşük gerçekçiliğinin aslında belleği olduğundan daha iyi (overestimation) gösteren ideal bir izleme koşulu sağladığını kanıtlamaktadır (Ihlebæk vd., 2003).

Daha Yoğun Deneyimlerin Bilişsel Maliyeti

Daha yoğun ve "hissedilen" deneyimler, her zaman daha iyi bilişsel işleme üretmeyebilir. VR'nin yarattığı deneyimsel zenginlik, aynı zamanda ciddi bilişsel maliyetler doğurmaktadır (Nyman vd., 2020). Geleneksel video koşullarında araştırmacı, kameranın kadrajı aracılığıyla katılımcının dikkatini doğrudan merkezi detaylara (failin yüzü, silah vb.) yöneltmektedir. Ancak VR ortamında katılımcı, görsel alan üzerinde tam kontrole sahiptir ve 360 derecelik bir çevreyi keşfetme özgürlüğüne sahiptir (Green vd., 2025a). Bu özgürlük, gerçek yaşam koşullarını daha iyi temsil etse de tanığın olayla ilgisiz unsurlara odaklanarak dikkatinin bölünmesine yol açabilmektedir (Nyman vd., 2020). Dikkatin bu şekilde dağılması veya "yenilik etkisi" nedeniyle teknolojiye odaklanması, kritik bilgilerin kodlanması için gerekli olan bilişsel kaynakları tüketmektedir. Ayrıca, VR'nin yarattığı yüksek duygusal uyarılma ve fizyolojik tepkiler, bellek üzerinde her zaman olumlu bir etki yaratmaz. Literatürdeki "dikkat daralması" (attentional narrowing) teorisine göre, uyarılma düzeyi arttığında tanıklar dikkati sadece tehdit edici unsurlara odaklamakta ve çevresel detayları kodlamakta başarısız olmaktadır (Easterbrook, 1959).

Gerçekçilik ve Yanlış Anı İlişkisi

Paradoksun bir diğer kritik yönü, VR'nin sunduğu yaşanmışlık hissinin yanlış anı oluşumunu kolaylaştırabilmesidir. VR ortamında kodlanan anılar, sadece görsel bir veri olarak değil, katılımcının "otobiyografik bellek" parçası olarak kaydedilmektedir (Schöne vd., 2019). Bu "deneyimsel gerçeklik", anıya zengin algısal detaylar eklerken aynı zamanda tanığın olay sonrası aldığı yanıltıcı bilgileri (misinformation) orijinal anısıyla birleştirmesini (misattribution) daha olası kılmaktadır. Kaynak İzleme Teorisi (Source Monitoring Theory) çerçevesinde değerlendirildiğinde, VR'nin sunduğu yüksek algısal canlılık, bireyin zihinsel çıkarımlarını veya başkalarından duyduğu bilgileri "gerçek bir deneyim" gibi kodlamasına neden olabilmektedir (Johnson vd., 1993; Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018). Bu durum, tanığın hatalı beyanlarda bulunmasına rağmen kendisinden son derece emin olmasına (confidence-accuracy

mismatch) ve mahkemelerde tehlikeli düzeyde yüksek bir inanılabilirlik sergilemesine yol açabilir (Wixted ve Wells, 2017).

Laboratuvar Kontrolü ve Ekolojik Geçerlilik Dengesi

Ekolojik geçerlilik paradoksu, bizlere metodolojik bir uyarı sunmaktadır: Bir yöntemin gerçek yaşamı ne kadar iyi taklit ettiği (ecological validity), o yöntemin ne kadar "doğru" veri sağladığından farklı bir sorunsaldır (Green vd., 2025a; Loftus, 2019). 2D videolar, sundukları "temiz ve kesintisiz görüş" sayesinde katılımcılara bilişsel bir kolaylık sağlar; ancak bu kolaylık gerçek suç mahallerinde mevcut değildir (Ihlebaek vd., 2003). VR ise katılımcıyı dış dünyadan izole ederek, görsel kontrolü ona devrederek ve fizyolojik tepkileri tetikleyerek bellek performansını "gerçek yaşamdaki hataya yatkınlık düzeyine" çekmektedir (Glomb vd., 2024). Başka bir deyişle VR, tanığı daha "doğru" kılmaz; aksine tanığı gerçek bir görgü tanığının yaptığı hataları yapmaya daha açık hale getirerek ekolojik geçerliliği sağlar.

Sonuç olarak, VR'nin temel etkisi yalnızca gerçeklik düzeyini artırmak değil, aynı zamanda bilişsel süreçlerin çalışma biçimini değiştirmektir. Sanal ortamın sunduğu çok boyutlu uyaran yapısı, dikkat dağıtıcı unsurlar ve duygusal yük, belleğin kodlama ve kaynak atfetme mekanizmalarını yeniden şekillendirmektedir. Bu noktada, teknolojinin sağladığı bu yeni "deneyimleme biçiminin" bellek hatalarını hangi süreçler üzerinden yönettiğini anlamak, adli psikoloji için zorunlu hale gelmiştir. VR hangi bilişsel mekanizmalar aracılığıyla tanık belleğini değiştirmektedir?

VR'nin Bilişsel Kaynaklar ve Kaynak İzleme Süreçleri Üzerindeki Modüle Edici Rolü: İki Mekanizmalı Bir Model

Önceki bölümlerde ele alınan ampirik bulgular, sanal gerçeklik (VR) teknolojisinin geleneksel 2D video sunumlarına kıyasla mevcudiyet ve uyarılma düzeyini artırdığını ancak bu artışın bellek doğruluğuna her zaman olumlu yansımadığını göstermiştir (Glomb vd., 2024b; Green vd., 2025b). Bu bilişsel çelişkiyi veya "Ekolojik Geçerlilik Paradoksu"nu anlamlandırmak için teknolojik özelliklerin ötesine geçerek, insan belleğinin temel işleyiş mekanizmalarına odaklanan bütünsel bir kuramsal modele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölümde, görgü tanığı belleği literatüründe merkezi bir yere sahip olan **Kaynak İzleme Teorisi (Source Monitoring Theory)** temelinde, VR deneyiminin bellek performansını nasıl modüle ettiğini açıklayan "İki Mekanizmalı Model" önerilmektedir (Johnson vd., 1993; Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018).

Kaynak İzleme ve Gerçeklik İzleme Çerçevesi

Kaynak izleme, bireyin bir bilgiyi veya anıyı kimden, nasıl, nerede ve ne zaman edindiği gibi bağlamsal kökenlerine atfettiği karmaşık bir bilişsel süreçtir (Johnson vd., 1993). Bu teoriye göre bellek, olayların pasif bir kaydı değil, karar verme süreçlerinin bir ürünüdür. Bir anı geri çağrıldığında, zihin anının niteliksel özelliklerini değerlendirerek onun kaynağına dair bir yargıya varır (Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018). Bellek yanılgıları ve yanlış anılar, genellikle bu izleme mekanizmasındaki bir hata, yani bilginin kökeninin yanlış belirlenmesi sonucunda oluşmaktadır (Johnson vd., 1993).

Bu sürecin en kritik alt boyutu olan *gerçeklik izleme (reality monitoring)*, bireyin bir anıyı kendi hayal gücü veya düşünceleri gibi içsel bir kaynaktan mı edindiğini, yoksa dış dünyada gerçekten yaşanmış algısal bir deneyim mi olduğunu ayırt etme kapasitesini ifade eder (Johnson ve Raye, 1981). Dışsal kaynaklı anılar genellikle daha zengin duyusal ve bağlamsal detaylar içerirken;

işsel kaynaklı anılar daha fazla bilişsel işlem kaydı taşımaktadır. VR'ın sunduğu yüksek sürükleyicilik ve mevcudiyet hissi, bu niteliksel özellikleri manipüle ederek kaynak izleme süreçlerini iki temel mekanizma üzerinden etkilemektedir.

Mekanizma 1: Duygusal Uyarılma ve Bilişsel Kaynak Tüketimi

VR'nin tanık belleği üzerindeki birinci modüle edici etkisi, yarattığı yüksek duygusal uyarılmanın (arousal) bilişsel kaynaklar üzerindeki baskısıdır (Green vd., 2025a). Ampirik araştırmalar, VR ortamında bir suç olayına tanıklık etmenin katılımcılarda kalp atış hızı artışı gibi gerçekçi fizyolojik tepkiler ve stres düzeyinde yükselme yarattığını kanıtlamıştır (Green vd., 2025a; Glomb vd., 2024b). Bu uyarılma düzeyi, tanığın olay anındaki yürütücü kontrol süreçlerini ve dikkat dağılımını kökten değiştirmektedir.

İnsan bilişsel kapasitesinin sınırlı olduğu varsayımından hareketle, VR'ın sunduğu çok boyutlu ve stresli ortam, tanığın bilişsel kaynaklarının önemli bir kısmını çevresel tehditleri izlemeye ve öz-düzenleme süreçlerine ayırmasına neden olmaktadır. Bu durum, literatürde *dikkat daralması (attentional narrowing)* olarak bilinen olguyu tetikler (Easterbrook, 1959). Bu olguya göre uyarılma düzeyi optimal noktayı aştığında, birey dikkati sadece merkezi detaylara odaklarken, çevresel detayların ve kaynağı belirleyecek ipuçlarının kodlanması için gerekli olan kaynaklar zayıflamaktadır (Easterbrook, 1959; Nyman vd., 2020).

VR'ın yarattığı yüksek mevcudiyet hissi, katılımcıyı "orada" olmanın getirdiği bilişsel yükke karşı karşıya bırakarak, bilginin kaynağını sistematik bir şekilde değerlendirme kapasitesini köreltmektedir (Nyman vd., 2020). Bilişsel kaynakların uyarılma ve çevre keşfi ile tüketilmesi sonucunda birey, geri çağırma sırasında daha analitik ve sistematik bir "kaynak denetimi" yapmak yerine, stereotiplere ve şemalara dayanan daha hızlı ve yüzeysel heuristik yargılara yönelmektedir (Johnson vd., 1993). Bu kaynak yetersizliği, ortamındaki bir tanığın olay sonrası aldığı yanıltıcı bilgileri orijinal anısıyla karıştırma olasılığını artırmaktadır (Kloft vd., 2020).

Mekanizma 2: Algısal Zenginleşme ve Yaşanmışlık Hissi

Modelin ikinci mekanizması, VR'nin sunduğu algısal zenginliğin anıların niteliğini nasıl değiştirdiğine odaklanmaktadır. VR teknolojisi; 360 derecelik görüş alanı, derinlik algısı ve mekânsal sesler aracılığıyla katılımcıya geleneksel medyanın sunamayacağı düzeyde çoklu algısal ipuçları sağlar (Glomb vd., 2024b; Green vd., 2025a). Bu teknik özellikler, sanal deneyimin birey tarafından sadece semantik bir bilgi olarak değil, doğrudan bir yaşanmışlık hissi ve "otobiyografik bir anı" parçası olarak kodlanmasına yol açmaktadır (Schöne vd., 2019).

Gerçeklik izleme yaklaşımı çerçevesinde, VR'ın sunduğu bu yüksek algısal canlılık, yanlış anı oluşumu için paradoksal bir risk alanı yaratmaktadır (Johnson ve Raye, 1981). Bir tanık olaydan sonra yanıltıcı bir bilgiye maruz kaldığında veya olayla ilgili bir detayı zihninde kurguladığında, bu zihinsel imge VR'ın sağladığı zengin mekânsal detaylarla harmanlanmaktadır (Loftus, 1980). VR'ın yarattığı *öznel gerçeklik (subjective realism)* hissi, bu işsel çıkarımların "gerçekten yaşanmış deneyimler" gibi zengin duysal detaylarla giydirilmesine katkı sağlar (Schöne vd., 2019; Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018).

Sonuç olarak, zihinsel olarak oluşturulan yanlış bilgiler, VR sayesinde "dışsal kaynaklı anıların" taşıdığı yüksek algısal karakteristikleri taklit etmeye başlar. Birey, zihnindeki hayali bir detayı geri çağırdığında, bu detay VR'ın sunduğu mekânsal çerçeveye o kadar uyumlu ve canlı görünür ki; zihin bunun bir düşünce değil, bizzat deneyimlenen olayın bir parçası olduğuna

karar vererek ciddi bir *gerçeklik izleme hatası* yapar (Johnson ve Raye, 1981). Bu mekanizma, VR ortamındaki tanıkların yanlış bilgilere karşı neden bazen daha savunmasız olabildiğini ve beyanlarında neden bu kadar emin göründüklerini açıklamaktadır (Wixted ve Wells, 2017).

İki Mekanizmanın Sinerjisi ve Paradoksun Kuramsal Çözümü

Önerilen modelde bu iki mekanizma birbirini tamamlayarak çalışmaktadır. Birinci mekanizma (Duygusal uyarılma), tanığın bilginin kaynağını titizlikle denetleme yeteneğini ve bilişsel kapasitesini zayıflatmaktadır (Nyman vd., 2020). İkinci mekanizma (Algısal zenginleşme) ise, denetimi zayıflamış olan sisteme son derece canlı, gerçekçi ve "yaşanmış gibi görünen" yanlış veriler sunmaktadır (Schöne vd., 2019).

Bu sinerji, VR'ın neden her zaman bellek doğruluğunu artırmadığını açıklar: VR, tanığı daha hatasız bir kayıt cihazı haline getirmez; aksine, tanığı gerçek bir suç olayının yarattığı bilişsel yük altına sokar ve zihnini yanıltıcı detaylarla daha gerçekçi bir şekilde kirletir. Dolayısıyla, VR'nin temel etkisi bellek doğruluğunu doğrudan artırmak veya azaltmak değil; bireyin bilgiyi nasıl kodladığını, nasıl değerlendirdiğini ve kaynağını nasıl yorumladığını değiştirmektir. Bu teknoloji, görgü tanıklığını laboratuvarın steril ortamından çıkararak, zihnin gerçek yaşamda hata yaptığı dinamik ve duygusal süreçlere taşımaktadır.

Ancak, bu bilişsel mekanizmaların işleyişi evrensel bir standart izlememektedir. VR'ın sunduğu sürükleyici deneyim, her katılımcı üzerinde aynı uyarılmayı veya aynı algısal canlılığı yaratmayabilir (Glomb vd., 2024a). Bu süreçler tüm bireylerde aynı şekilde mi işlemektedir, yoksa duygusal ve bireysel farklılıklar VR'nin etkisini değiştirmekte midir? Bu sorunun yanıtı, kuramsal modelin hangi koşullarda ve kimler için daha riskli olduğunu belirleyen moderatör değişkenlerin incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Duygusal ve Bireysel Moderatörler: VR Herkesi Aynı Şekilde mi Etkiler?

VR'nin tanık belleği üzerindeki etkileri neden bazı çalışmalarda güçlü biçimde ortaya çıkarken, bazı çalışmalarda daha zayıf görünmektedir? Önceki bölümlerde tartışılan iki mekanizmalı model (duygusal uyarılma ve algısal zenginleşme), sanal gerçekliğin (VR) bilişsel süreçleri nasıl etkilediğine dair genel bir çerçeve sunsa da ampirik literatürdeki tutarsız bulgular bu etkilerin evrensel olmadığını göstermektedir (Glomb vd., 2024a; Green vd., 2025b). Bu bölümde, VR deneyiminin bellek üzerindeki etkisini modüle eden duygusal ve bireysel değişkenler, literatürdeki sentezlenmiş bulgular ışığında ele alınacaktır.

Duygu Türü ve Duygusal İçerik

Duygusal uyarılma (arousal), görgü tanığı araştırmalarında genellikle tek boyutlu bir nicelik olarak ele alınsa da uyarılmanın niteliği ve üretilen spesifik duygu türü bellek performansını farklılaştırmaktadır (Easterbrook, 1959; Glomb vd., 2024b). Literatür, korku ve öfke gibi negatif valanslı duyguların dikkat ve bellek üzerinde zıt etkiler yaratabildiğini göstermektedir. *Korku/anksiyete*, bireyi tehditten kaçmaya veya uyarandan uzaklaşmaya yönlendirirken, Easterbrook'un (1959) hipotezi uyarınca dikkati merkezi tehdit kaynağına daraltmaktadır (attentional narrowing). Öte yandan *öfke*, uyarana yaklaşma ve saldırı hazırlığı ile karakterizedir; bu durum tanığın olaya daha analitik veya farklı bir odakla yaklaşmasına neden olabilir.

VR senaryolarında hangi spesifik duygunun tetiklendiği, elde edilen bellek sonuçlarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin Glomb vd. (2024), VR ortamında suç izleyenlerin ekran

grubuna göre daha fazla *vicarious guilt* (dolaylı suçluluk) hissettiğini; ekran grubunun ise daha fazla öfke ve nefret bildirdiğini saptamıştır. VR'ın yarattığı yüksek mevcudiyet hissi, tanıdığı olayın pasif bir gözlemcisi olmaktan çıkıp "ahlaki bir özne" haline getirebilir; bu da suçluluk gibi daha karmaşık moral duyguların kodlama sürecine dahil olmasına yol açar (Glomb vd., 2024a). Dolayısıyla, VR'ın bellek üzerindeki etkisi sadece uyarılmanın şiddetiyle değil, senaryonun bireyde uyandırdığı duygu türüyle modüle edilmektedir.

Mevcudiyet (Presence) Eğilimi ve Sürükleyicilik (Immersion) Yatkınlığı

VR'ın bilişsel etkisi, bireyin sanal ortama dalma kapasitesine bağlıdır (Jerald, 2015). *Presence* (mevcudiyet), yalnızca teknolojinin sürükleyicilik (immersion) özelliklerinden kaynaklanan bir çıktı değil, aynı zamanda bireysel bir eğilimdir (Slater, 2009). Bazı bireyler, "orada olma" yanılmasına ve sanal dünyanın sunduğu algısal ipuçlarına karşı daha duyarlıdır (Green vd., 2025a). Yüksek presence eğilimine sahip kişilerde, sanal ortamın yarattığı duygusal uyarılma ve algısal zenginleşme mekanizmalarının daha şiddetli işlemesi beklenir. Bu bireyler, sanal deneyimi otobiyografik bir anı olarak kodlamaya daha yatkın oldukları için, VR kaynaklı gerçeklik izleme hatalarına (reality monitoring errors) karşı daha savunmasız kalabilirler (Johnson ve Raye, 1981).

Duygusal Düzenleme Becerileri ve Sağlıklı Duygusalılık

Bireylerin yoğun duygusal deneyimleri yönetme kapasiteleri, VR'ın bellek üzerindeki bozucu etkilerini sınırlayabilir (Easterbrook, 1959). *Sağlıklı emosyonellik* (healthy emotionality), bireyin adaptif duygusal tepkiler verme ve uyarılmayı etkili bir şekilde düzenleme yeteneğini ifade eder. Glomb vd. (2024b) bulguları, bireysel duygusal özelliklerin VR ortamlarında hangi ayrıntıların kodlandığını etkileyebileceğini göstermektedir. Bu durum, düşük emosyonelliğe sahip bireylerin tehdit edici uyarılara karşı daha hassas olmaları ve bu uyarılara öncelik vermeleriyle açıklanabilir. Öte yandan, güçlü duygusal düzenleme becerilerine sahip bireyler, VR'ın yarattığı yüksek uyarılmanın bilişsel kaynaklar üzerindeki baskısını hafifleterek daha dengeli bir dikkat dağılımı sergileyebilir ve *kaynak izleme süreçlerini* koruyabilirler (Johnson vd., 1993).

VR teknolojisi olan aşinalık, uyarılma ve dikkat süreçleri üzerinde modüle edici bir rol oynamaktadır (Green vd., 2025a). VR'ı ilk kez kullanan bireylerde *yenilik etkisi* (novelty effect) daha güçlüdür; bu durum dikkatin içerikten ziyade teknolojinin kendisine kaymasına (distraction) neden olabilir (Glomb vd., 2024a). Teknolojik aşinalığı düşük olan katılımcılarda uyarılma düzeyi, senaryonun içeriğinden bağımsız olarak sadece donanım kullanımı nedeniyle artış gösterebilir. Deneyimli kullanıcılar ise sanal çevreyle etkileşime daha alışkın oldukları için, bilişsel kaynaklarını suç senaryosunu kodlamaya daha verimli bir şekilde ayırabilirler (Green vd., 2025a; Kruse ve Schweinberger, 2023).

Diğer Bireysel Farklılıklar

Kuramsal modelin işleyişinde yaş, bilişsel kapasite ve anksiyete düzeyi gibi değişkenler de kritik roller üstlenmektedir:

- *Bilişsel Stil: Yansıtıcı (reflective)* bilişsel stile sahip bireyler, daha analitik ve sistematik bir bilgi işleme eğilimi göstererek duygusal uyarılmanın yarattığı dikkat daralmasına karşı daha dirençli olabilmektedirler (Glomb vd., 2024a).

Dürtüsel (impulsive) bireyler ise uyarılma altında daha yüzeysel kodlama yaparak bellek performansında düşüş yaşayabilmektedirler.

- *Yaş:* Yaşlı yetişkinlerin kaynak izleme süreçlerinde, özellikle duyuşsal ipuçlarının benzer olduğu durumlarda daha fazla zorlandıkları bilinmektedir (Johnson vd., 1993). VR'ın sunduğu yüksek algısal benzerlik, yaşlı bireylerde *gerçeklik izleme hatalarını* daha da artırabilir (Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018).
- *Anksiyete Düzeyi:* Yüksek durumluk veya sürekli anksiyete, bireyin dikkatini tehdit edici uyarılara yönelterek bellek doğruluğunu olumsuz etkileyebilir (Nyman vd., 2020).

Sonuç olarak, VR'nin etkisi yalnızca teknolojinin özelliklerinden değil, aynı zamanda bu teknolojiyi deneyimleyen bireyin özelliklerinden de kaynaklanmaktadır. VR'ın sunduğu "hissedilen gerçeklik", bireyin duygusal düzenleme becerileri, bilişsel stili ve var olan şemalarıyla etkileşime girerek görgü tanığı ifadesinin niteliğini belirlemektedir (Seale-Carlisle vd., 2024). Eğer VR bazı koşullarda yanlış anıları daha gerçek ve daha inanılır hale getirebiliyorsa, bu durum tanık güveni ve hukuk sistemi açısından ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? (Wixted ve Wells, 2017).

Güven, İnanılrlık ve Hukuki Sonuçlar

Bir anının doğru olması ile inanılır olması aynı şey midir? Bu soru, adli psikoloji literatürünün ve hukuk sisteminin merkezinde yer alan en temel gerilimlerden birini yansıtmaktadır. Bir görgü tanığının mahkeme salonunda sergilediği emin duruş ve beyanına duyduğu sarsılmaz güven, jüriler ve hâkimler tarafından genellikle doğruluğun bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır (Seale-Carlisle vd., 2024). Ancak, onlarca yıllık bellek araştırmaları, bir tanığın belleğine duyduğu *güven (confidence)* ile anının *doğruluğu (accuracy)* arasındaki ilişkinin sanıldığı kadar doğrusal olmadığını kanıtlamıştır (Wixted ve Wells, 2017). Bu bölümde, sanal gerçeklik (VR) teknolojisinin yarattığı "yaşanmışlık" hissinin bu ilişkiyi nasıl etkilediği, Ekolojik Geçerlilik Paradoksu ve önerilen İki Mekanizmalı Model çerçevesinde tartışılacaktır.

Güven ve Doğruluk İlişkisinin Doğası

Literatürde *confidence (güven)*, bireyin bir bellek kararının veya bir tanımanın doğruluğuna dair sahip olduğu öznel inancı ifade eder; *accuracy (doğruluk)* ise bu inancın objektif gerçeklikle örtüşme düzeyidir. Geleneksel olarak, psikologlar bu iki değişken arasındaki korelasyonun zayıf olduğunu savunmuşlardır. Ancak güncel araştırmalar, eğer teşhis süreci kirlenmemişse ve güven beyanı teşhisten hemen sonra alınmışsa, başlangıçtaki güvenin doğruluğun güçlü bir yordayıcısı olabileceğini göstermektedir (Wixted ve Wells, 2017).

Buna rağmen, hukuk sisteminde sıklıkla karşılaşılan problem, tanığın güven düzeyinin olaydan sonra maruz kaldığı geri bildirimler, tekrarlanan sorgulamalar ve telkinlerle yapay olarak şişirilmesidir (Loftus, 2019). Mahkeme salonuna gelindiğinde, tanık artık orijinal olay anını değil, anısının defalarca yeniden yapılandırılmış halini hatırlamakta ve bu süreçte duyduğu güven duygusu, anının gerçek doğruluğundan kopmaktadır (Bartlett, 1932; Schacter, 2012). VR teknolojisi, sunduğu sürükleyici deneyimle bu sürece yeni ve karmaşık bir boyut eklemektedir.

VR'ın Güven ve İnanılrlık Üzerindeki Modüle Edici Rolü

Önerilen kuramsal modelimiz ışığında, VR'ın temel etkisinin bellek doğruluğunu sistematik olarak artırmak olmadığı, aksine anıların *öznel gerçeklik (subjective realism)* ve *inanılrlık*

(*believability*) düzeyini yükselttiği savunulmaktadır (Green vd., 2025a; Glomb vd., 2024b). VR, katılımcıyı dış dünyadan koparıp senaryonun içine çekerek (*immersion*) ve orada olduğu illüzyonunu yaratarak (*presence*), yaşananları pasif bir gözlemciye taşıyıp kişisel bir deneyime dönüştürmektedir (Slater, 2009).

İnsanlar, zengin duyuşsal detaylar içeren ve canlı bir şekilde hatırlanan anıları daha "doğru" kabul etme eğilimindedirler (Johnson ve Raye, 1981). Bellek literatüründe, gerçek anıların genellikle daha fazla görsel, işitsel ve bağlamsal ayrıntı içerdiği kabul edilmektedir (Schöne vd., 2019; Schacter, 2012). VR teknolojisi; 360 derecelik görüş alanı, derinlik algısı ve mekânsal sesler gibi özellikleriyle bellek izlerini algısal olarak zenginleştirmektedir. Bu zenginlik, Kaynak İzleme Teorisi (Source Monitoring Theory) bağlamında, zihnin bir anıyı "gerçekten yaşanmış bir olay" olarak sınıflandırmak için kullandığı kriterleri yapay olarak karşılamaktadır (Glomb vd., 2024a; Johnson vd., 1993). Sonuç olarak, VR ortamındaki bir tanık, anısı hatalı olsa bile, anısının taşıdığı algısal canlılık nedeniyle beyanına daha yüksek bir güven duyabilmektedir (Wixted ve Wells, 2017).

Ekolojik Geçerlilik Paradoksu ve Güven-Doğruluk Uyumsuzluğu

Makalenin önceki bölümlerinde tanımlanan *Ekolojik Geçerlilik Paradoksu*, VR'ın neden her zaman daha doğru bellek üretmediğini açıklamaktadır: VR, tanığı daha "hatasız" kılmaz; aksine tanığı gerçek hayattaki dikkat bölünmesi ve duygusal uyarılma gibi hataya yol açan dinamiklerin içine sokar (Green vd., 2025b). Bu durum, *confidence-accuracy mismatch* (güven-doğruluk uyumsuzluğu) riskini artırmaktadır (Wixted ve Wells, 2017). VR ortamında uyarılma düzeyi yükselen ve kendisini olayın bir parçası olarak hisseden tanık, anılarını "otobiyografik bellek" parçası olarak kodlamaktadır (Schöne vd., 2019).

Ancak ampirik bulgular göstermiştir ki, VR grubunun bellek doğruluğu çoğu zaman 2D video grubundan daha yüksek değildir ve hatta kimlik teşhisi gibi görevlerde daha düşük olabilmektedir. Bu noktada tehlikeli olan durum, VR tanığının, 2D video izleyicisine kıyasla daha "gerçek" bir deneyim yaşadığına dair güçlü bir öznel inanca sahip olmasıdır. Bu yüksek *yaşanmışlık hissi*, tanığın hatalı teşhislerini savunurken daha ikna edici ve emin görünmesine yol açarak mahkeme jürilerini yanıltma potansiyelini katlamaktadır (Seale-Carlisle vd., 2024).

Hukuki Riskler ve "Eminlik-Doğruluk Paradoksu"

Yüksek güvenle ifade edilen yanlış anılar, hukuk sistemi açısından yıkıcı sonuçlar doğurabilir. *Innocence Project* verileri, hatalı teşhislerin haksız mahkûmiyetlerin %70'inden fazlasında temel faktör olduğunu göstermektedir (Innocence Project, 2025). VR teknolojisinin adli araştırmalarda veya mahkemelerde bir "kanıt canlandırma aracı" olarak kullanılması, literatürde *eminlik-doğruluk paradoksu* (certainty-accuracy paradox) olarak adlandırılan durumu daha belirgin hale getirebilir. Bu paradoks, bir tanığın eminlik düzeyinin, anının doğruluğundan ziyade anının yarattığı duygusal etki ve algısal netlikle ilişkili olması durumunu tarif eder (Wixted ve Wells, 2017).

VR, tanığa veya jüriye suçu "mağdurun gözünden" izleme imkânı verdiğinde, bu durum rasyonel bir delil değerlendirmesinden ziyade yoğun bir duygusal katılımı ve öznel gerçeklik algısını tetiklemektedir (Green vd., 2025a). Eğer VR ortamında edinilen bir yanlış bilgi, anıya yüksek bir "yaşanmışlık" katıyorsa, bu bilgi artık tanık için tartışılmaz bir gerçeğe dönüşmektedir (Loftus, 1980). Bu tür bir "kalıcı yanlış hafıza", çapraz sorgulama sırasında bile

sarsılmayabilir; çünkü tanık gerçekten de o detayı "gördüğüne" veya "yaşadığına" dair içsel bir algısal kanıta sahiptir (Johnson ve Raye, 1981).

Gelecekteki Araştırmalar İçin Yol Haritası

VR teknolojisinin görgü tanığı belleği araştırmalarındaki potansiyelini ve risklerini tam olarak anlamak için gelecek çalışmalarda şu alanlara odaklanılmalıdır:

- *VR ve Misinformation Çalışmaları:* VR ortamında maruz kalınan yanıltıcı bilgilerin anıyı kalıcı olarak nasıl değiştirdiği ve bu yanlış bilgilerin "yaşanmışlık hissi" kazanma derecesi derinlemesine incelenmelidir.
- *Source Monitoring (Kaynak İzleme) Süreçleri:* Katılımcıların zihinsel çıkarımlarını VR'ın sunduğu zengin algısal çevreyle ne düzeyde karıştırdıkları deneysel olarak test edilmelidir.
- *Confidence (Güven) Analizleri:* VR ve 2D video koşulları arasında güven-doğruluk kalibrasyon analizleri yapılarak, teknolojinin güven düzeyini doğruluğu aşacak şekilde şişirip şişerlemediği belirlenmelidir.
- *Fizyolojik Ölçümler:* Kalp atış hızı ve elektrodermal aktivite gibi ölçümlerle, öznel mevcudiyet hissinin biyolojik temelleri ve bu uyarılmanın bellek kodlama stratejileri üzerindeki etkisi daha geniş örneklemelerle araştırılmalıdır.
- *Farklı Duygu Türleri:* Korku, öfke ve suçluluk gibi farklı duygusal tepkilerin VR ortamında tanık performansını nasıl farklılaştırdığı moderatör analizlerle incelenmelidir.
- *Boylamsal Çalışmalar:* VR ile kodlanan anıların bir hafta veya bir ay sonraki unutma eğrileri, geleneksel yöntemlerle karşılaştırılmalıdır.

Sonuç: Fırsatlar ve Riskler Arasında VR

Bu çalışma boyunca geliştirilen argümanlar ve incelenen literatür şu temel teze ulaşmaktadır: VR, tanık belleğini daha doğru hale getirmeyebilir; ancak daha gerçek hissedilen, daha canlı ve daha yüksek güvenle savunulan anılar üretebilir.

Sanal gerçeklik, görgü tanığı araştırmalarında ekolojik geçerliliği artırmak için eşsiz bir fırsat sunmaktadır (Green vd., 2025a). Araştırmacıya, laboratuvarın kontrol edilebilirliğini korurken katılımcıyı gerçek bir suçun yarattığı uyarılma ve karmaşıklığın içine sokma imkânı vermektedir. Ancak, bu teknolojinin sunduğu "deneyimsel gerçeklik", beraberinde ciddi bilişsel riskler de getirmektedir (Green vd., 2025b; Glomb vd., 2024a). VR'ın sağladığı algısal zenginlik, yanlış anıların "yaşanmışlık" kazanmasına ve tanıkların hatalı beyanlarında tehlikeli düzeyde emin görünmelerine neden olabilmektedir (Johnson vd., 1993; Tanyaş ve Mısırlısoy, 2018).

Sonuç olarak, sanal gerçeklik teknolojileri adli psikoloji araştırmalarında devrimsel bir potansiyel taşıırken, aynı zamanda hukuk sisteminin adaleti sağlama kapasitesi için yeni "yanıltıcılık" alanları yaratma riski barındırmaktadır. Gelecekteki hukuki uygulamalarda VR, yalnızca bir sunum aracı olarak değil, tanığın bilişsel süreçlerini ve öznel güvenini kökten değiştirebilen güçlü bir müdahale aracı olarak değerlendirilmelidir (Seale-Carlisle vd., 2024). Gerçeklik ile doğruluğun her zaman aynı şey olmadığı gerçeği, teknolojinin sunduğu

sürükleyicilik illüzyonu karşısında korunması gereken en temel bilimsel duruş olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge University Press.
- Easterbrook, J. A. (1959). The effect of emotion on cue utilization and the organization of behavior. *Psychological Review*, 66(3), 183–201. <https://doi.org/10.1037/h0047707>
- Glomb, K., Piotrowski, P., Gulla, B., Romanowska, I., & Mastek, M. (2024a). How emotions shape memory? The moderating effect of healthy emotionality on eyewitness testimony. *Frontiers in Psychology*, 15, 1406897. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1406897>
- Glomb, K., Piotrowski, P., & Romanowska, I. A. (2024b). It is not real until it feels real: Testing a new method for simulation of eyewitness experience with virtual reality technology and equipment. *Behavior Research Methods*, 56(5), 4336–4350. <https://doi.org/10.3758/s13428-023-02186-2>
- Green, A. D., Clark, A., Pitchford, M., & Guppy, A. (2025a). Viewing mock crimes in virtual reality increases presence without impacting memory. *Behavior Research Methods*, 57(3), 1–15. <https://doi.org/10.3758/s13428-024-02575-1>
- Green, A. D., Clark, A., Joanne, R., & Andy, G. (2025b). Virtual Reality Provides an Eyewitness Experience That Is Similar to Real Life. *Applied Cognitive Psychology*, 39(4). <https://doi.org/10.1002/acp.70099>
- Ihlebaek, C., Løve, T., Erik Eilertsen, D., & Magnussen, S. (2003). Memory for a staged criminal event witnessed live and on video. *Memory*, 11(3), 319–327. <https://doi.org/10.1080/09658210244000018>
- Innocence Project. (2025). Explore the Numbers: Innocence Project's Impact. <https://innocenceproject.org/exonerations-data/>
- Jerald, J. (2015). *The VR Book: Human-Centered Design for Virtual Reality*. Morgan & Claypool.
- Johnson, M. K., Hashtroudi, S., & Lindsay, D. S. (1993). Source monitoring. *Psychological Bulletin*, 114(1), 3–28.
- Johnson, M. K., & Raye, C. L. (1981). Reality monitoring. *Psychological Review*, 88(1), 67–85.
- Kloft, L., Otgaar, H., Blokland, A., Monds, L. A., Toennes, S. W., Loftus, E. F., & Ramaekers, J. G. (2020). Cannabis increases susceptibility to false memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(9), 4585–4589. <https://doi.org/10.1073/pnas.1920162117>
- Kruse, U., & Schweinberger, S. R. (2023). The Jena Eyewitness Research Stimuli (JERS): A database of mock theft videos involving two perpetrators, presented in 2D and VR formats with corresponding 2D and 3D lineup images. *PLoS ONE*, 18(12), e0295033. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0295033>

- Loftus, E. F. (1980). *Memory: Surprising new insights into how we remember and why we forget*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Loftus, E. F. (2019). Eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 33(4), 498–503. <https://doi.org/10.1002/acp.3542>
- Nyman, T. J., Antfolk, J., Lampinen, J. M., Korkman, J., & Santtila, P. (2020). Eyewitness identifications after witnessing threatening and non-threatening scenes in 360-degree virtual reality (or 2D) from first and third person perspectives. *PLoS ONE*, 15(9), e0238292. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0238292>
- Schacter, D. L. (2012). Constructive memory: Past and future. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 14(1), 7–18.
- Schöne, B., Wessels, M., & Gruber, T. (2019). Experiences in Virtual Reality: A Window to Autobiographical Memory. *Current Psychology*, 38(3), 715–719. <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9648-y>
- Seale-Carlisle, T. M., Quigley-McBride, A., Teitcher, J. E. F., Crozier, W. E., Dodson, C. S., & Garrett, B. L. (2024). New Insights on Expert Opinion About Eyewitness Memory Research. *Perspectives on Psychological Science*, 20(5), 903–924. <https://doi.org/10.1177/17456916241234837>
- Slater, M. (2009). Place illusion and plausibility can lead to realistic behaviour in immersive virtual environments. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 364(1535), 3549–3557. <https://doi.org/10.1098/rstb.2009.0138>
- Tanyaş, H., & Mısırlısoy, M. (2018). Kaynak belleği: Derleme çalışması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1436–1457. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.13>
- Taylor, D. A., & Dando, C. J. (2018). Eyewitness Memory in Face-to-Face and Immersive Avatar-to-Avatar Contexts. *Frontiers in Psychology*, 9, 507. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00507>
- Wixted, J. T., & Wells, G. L. (2017). The relationship between eyewitness confidence and identification accuracy: A new synthesis. *Psychological Science in the Public Interest*, 18(1), 10–65. <https://doi.org/10.1177/1529100616686966>

**TAM ÜYELİK MÜZAKERELERİNİN BAŞLAMASINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE-
AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ**
TURKEY–EUROPEAN UNION RELATIONS FROM THE START OF ACCESSION
NEGOTIATIONS TO THE PRESENT

Res. Asst. Gülçin KARABAĞ ÖZÇOLAK

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7784-4101>

Özet

Avrupa Birliği'nin (AB) kökenleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen barış fikriyatına dayanmaktadır. Avrupa ülkeleri arasında kalıcı barışın tesis edilmesi amacıyla ekonomik bütünleşme temelinde başlatılan bu proje, zaman içerisinde siyasal entegrasyon düzeyine evrilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlayan modernleşme hareketlerinden itibaren ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” hedefi doğrultusunda süreklilik arz eden bir çizgide Batı ile yakın ilişkiler tesis edilmiştir. Türkiye, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık başvurusunda bulunmuştur. 1963 yılında Türkiye-AET Ortaklık Antlaşması olarak da bilinen Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın nihai hedefi, Türkiye ile AET arasında bir Gümrük Birliği'nin kurulması olup, bu hedef doğrultusunda Türkiye 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur. Tam üyelik gerçekleşmeden Gümrük Birliği'ne katılmış olması, Türkiye'yi AB tarihinde özgün bir örnek haline getirmektedir. Türkiye ile tam üyelik (katılım) müzakerelerine başlanmasına 1999 Helsinki Zirvesi'nde karar verilmiş ve Türkiye-AB arasındaki müzakereler 2005 yılında resmen başlamıştır.

Bu çalışma, tam üyelik müzakere sürecinden günümüze kadar Türkiye-AB ilişkilerinin inişli çıkışlı seyrini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel arka planı dikkate alınarak, ele alınan dönemdeki süreklilikler ve kopuşlar incelenecektir. Çalışmanın temel argümanı, Türkiye-AB ilişkilerinin küresel siyaset dinamikleri, AB içindeki tartışmalar ve Türkiye'nin iç siyasi gelişmeleri çerçevesinde şekillendiğidir. 2001 yılında İkiz Kulelere yönelik saldırılardan 2008 Küresel Ekonomik Krizi'ne, 2011 Arap isyanları dalgası ve mülteci krizinden Rusya-Ukrayna Savaşı'na, gerilen transatlantik ilişkilerden NATO'nun geleceğine ilişkin tartışmalara kadar küresel siyasette yaşanan dönüşümler; AB'nin avro krizi, mülteci krizi, Brexit, enerji krizi ve ortak savunma ihtiyacı gibi kritik başlıklarıyla birlikte Türkiye-AB ilişkilerini doğrudan etkilemektedir.

Çalışma, Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine ilişkin olası senaryoların tartışılmasıyla sonlandırılacaktır. Bu bağlamda, tam üyelik perspektifinden, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin şekillendirdiği harici farklılaştırılmış entegrasyon modeline doğru bir yönelimin söz konusu olup olmadığı sorusu tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, tam üyelik, Gümrük Birliği, mülteci krizi, harici farklılaşmış entegrasyon.

Abstract

The roots of the European Union (EU) are based on the idea of peace that emerged in the aftermath of the Second World War. The project, which began with economic integration to establish peace among European countries, has eventually evolved into a level of political integration. Beginning with the modernization movements in the late period of the Ottoman Empire and continuing with the motto of “reaching the level of contemporary civilization” in the founding of the Republic of Türkiye, close relations with the West have been established

in a line of continuity. Türkiye applied for association with the European Economic Community (EEC) in 1959. In 1963, the Ankara Agreement, also known as the Türkiye-EEC Association Agreement, was signed. The aim of the association agreement was the establishment of a Customs Union between Türkiye and the EEC, and as a result, Türkiye became part of the Customs Union in 1996. By entering the Customs Union without achieving full membership, Türkiye constitutes a unique example in the history of the EU. It was decided at the 1999 Helsinki Summit to initiate full membership (accession) negotiations with Türkiye, and the negotiations between Türkiye and the EU officially began in 2005.

This study aims to analyze the fluctuating course of Türkiye-EU relations from the accession negotiation process to the present. From the perspective of the history of Türkiye-EU relations, the continuities and ruptures of the period under consideration will be emphasized. The main argument of this study is that Türkiye-EU relations are shaped within the framework of global politics, internal debates within the EU, and domestic politics in Türkiye. From the 2001 attacks on the Twin Towers to the 2008 Global Economic Crisis, from the wave of the 2011 Arab uprisings and the refugee crisis to the Russia-Ukraine War, from strained transatlantic relations to debates on the future of NATO, the upheavals in global politics, together with critical issues such as the euro crisis, the refugee crisis, Brexit, the energy crisis, and the need for a common defense within the EU, have closely affected Türkiye-EU relations.

The study will conclude with scenarios regarding the future of Türkiye-EU relations. In this context, the question of whether there is a shift from the perspective of full membership towards a model of external differentiated integration shaped by relations of interdependence will be opened to discussion.

Keywords: EU, full membership, Customs Union, refugee crisis, external differentiated integration.

TÜRKİYE'DE MUTLULUK EKONOMİSİ HAPPINESS ECONOMICS IN TURKEY

Dr. Tuba UMAR

Independent Researcher

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7792-571X>

Özet

Mutluluk ekonomisi, bireylerin ekonomik yaşam koşullarına ilişkin değerlendirmelerini ve bu koşullardan elde ettikleri tatmin düzeyini inceleyen bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede mutluluk, yalnızca bireysel bir duygu durumu olarak değil; gelir düzeyi, istihdam imkânları, ekonomik istikrar ve yaşam standartları gibi unsurlarla şekillenen çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Çoğunlukla öznel iyi oluş kavramıyla ilişkilendirilen bu durum, bireylerin yaşamlarını nasıl algıladıklarını ve değerlendirdiklerini yansıtan önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda toplum genelinde gözlemlenen mutluluk düzeyi, ülkelerin kalkınma süreçlerine ilişkin tamamlayıcı bilgiler sunabilmektedir.

Uluslararası akademik literatürde son yıllarda belirgin bir ivme kazanan mutluluk odaklı çalışmalar, farklı disiplinlerin kesişim noktasında konumlanmaktadır. Geleneksel olarak psikoloji ve sosyolojinin inceleme alanında değerlendirilen mutluluk kavramı, günümüzde iktisat biliminin de önemli araştırma başlıklarından biri haline gelmiştir. Özellikle bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin ölçülmesine yönelik geliştirilen yöntemler, ekonomik analizlerin kapsamını genişleterek kamu ekonomisi ve politika oluşturma süreçlerine yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Kamu politikalarının etkinliğinin artırılabilmesi, yalnızca büyüme, gelir ve istihdam gibi nicel göstergelerle sınırlı kalmayıp, bireylerin yaşamdan duydukları tatmin düzeyini belirleyen unsurların da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, bireylerin mutluluk ve memnuniyet algısını şekillendiren ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin sistematik biçimde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, mutluluk ekonomisi çerçevesinde yürütülen çalışmalar, politika yapıcıların daha kapsayıcı ve insan odaklı kararlar almasına katkı sağlayan temel araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, mutluluk ekonomisi literatürünü temel alarak Türkiye özelinde bireylerin yaşam memnuniyet düzeylerini ve bu düzeyi etkileyen makroekonomik göstergeleri bütüncül bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan 2025 yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması verileri esas alınarak bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri ile gelir başta olmak üzere ekonomik değişkenler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, gelir ile mutluluk arasındaki ilişkinin ekonomik büyümenin kapsayıcılığına bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Ekonomik büyümenin toplumun geniş kesimlerine yansıdığı durumlarda, bireylerin gelir düzeylerinde meydana gelen artışın yaşam memnuniyetini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede, toplumun genel gelir seviyesindeki yükselişin bireylerin öznel iyi oluş düzeyini artırarak ülkenin genel mutluluk düzeyinde anlamlı bir iyileşmeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk Ekonomisi, Yaşam Memnuniyeti, Öznel İyi Oluş, Gelir, Türkiye.

Abstract

Happiness economics is defined as an approach that examines individuals' evaluations of their economic living conditions and the level of satisfaction they derive from these conditions. Within this framework, happiness is considered not merely as an individual emotional state, but as a multidimensional structure shaped by factors such as income level, employment opportunities, economic stability, and living standards. Often associated with the concept of subjective well-being, this notion serves as an important indicator reflecting how individuals perceive and evaluate their lives. At the same time, the overall level of happiness observed within a society provides complementary insights into countries' development processes.

In recent years, happiness-oriented studies have gained significant momentum in the international academic literature and are positioned at the intersection of various disciplines. Traditionally examined within the fields of psychology and sociology, the concept of happiness has now become a prominent research topic in economics as well. In particular, the methods developed to measure individuals' subjective well-being have broadened the scope of economic analysis, offering a new perspective to public economics and policymaking processes. Enhancing the effectiveness of public policies requires going beyond quantitative indicators such as growth, income, and employment, and also considering the factors that determine individuals' life satisfaction. In this context, the systematic examination of economic, social, and cultural determinants shaping individuals' perceptions of happiness and satisfaction is of great importance. Consequently, studies conducted within the framework of happiness economics are regarded as essential tools that contribute to more inclusive and human-centered decision-making by policymakers.

This study aims to examine individuals' life satisfaction levels in Turkey and the macroeconomic indicators affecting them within a comprehensive framework, based on the literature of happiness economics. In this regard, data from the 2025 Life Satisfaction Survey published by the Turkish Statistical Institute are utilized to evaluate the relationship between individuals' subjective well-being levels and economic variables, particularly income. The findings indicate that the relationship between income and happiness is shaped by the inclusiveness of economic growth. When economic growth is distributed across broad segments of society, increases in individuals' income levels positively affect life satisfaction. In this context, it is concluded that an overall rise in societal income levels contributes significantly to improving individuals' subjective well-being and enhancing the general level of happiness in the country.

Keywords: Happiness Economics, Life Satisfaction, Subjective Well-Being, Income, Turkey.

TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU

WOMEN'S POVERTY IN TURKEY

Dr. Tuba UMAR

Independent Researcher

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7792-571X>

Özet

Yoksulluk, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde varlığını sürdüren çok boyutlu bir olgudur. Bu kavram yalnızca gelir yetersizliğiyle sınırlı olmayıp eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvence ve toplumsal yaşama katılım gibi alanlardaki eşitsizliklerle de yakından ilişkilidir. Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda karşılaştıkları dezavantajlar, yoksulluğun kadınlar üzerinde daha derin, kalıcı ve çok yönlü etkiler yaratmasına neden olmaktadır. Bu durum literatürde “yoksulluğun kadınlaşması” kavramıyla ifade edilmektedir.

Kadın yoksulluğu; düşük eğitim düzeyi, kayıt dışı istihdam, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sosyal dışlanma, aile içi şiddet, düşük ücretler ile ekonomik ve toplumsal kaynaklara sınırlı erişim gibi faktörlerin birleşimiyle ortaya çıkmaktadır. İşgücü piyasasında kadınlar çoğu zaman düşük ücretli ve nitelik gerektirmeyen işlerde yoğunlaşmakta, aynı işi yapan erkeklere kıyasla daha sınırlı kazanç elde etmektedir. Buna ek olarak kadınların hane içi yükümlülükler ile işgücü piyasasındaki faaliyetlerini eş zamanlı olarak yürütmeleri, ekonomik kırılganlıklarını artırarak yoksulluğu daha derin biçimde deneyimlemelerine neden olmaktadır. Bu yapısal eşitsizlikler, kadın yoksulluğunu kalıcı ve daha ağır bir sorun haline getirmektedir. Kadın yoksulluğu, yalnızca bireylerin yaşam koşullarını değil, aynı zamanda hanehalkı refahını ve toplumsal dengeleri de derinden etkileyen yapısal bir sorundur. Kadınların yoksulluk koşullarında yaşam sürmesi, çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini sınırlandırarak yoksulluğun kuşaklar boyunca devam etmesine zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında yoksulluğun sona erdirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması öncelikli amaçlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada kadın yoksulluğu teorik bir çerçevede incelenmiş ve Türkiye'deki görünümü değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu sorunla mücadelede kadınların eğitim düzeyinin artırılması, işgücü piyasasına katılımlarının desteklenmesi, eşit ücret ilkesinin etkin biçimde uygulanması ve sosyal koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak kadın yoksulluğu, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutları da içeren karmaşık bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle çözüm sürecinde kapsamlı ve disiplinler arası politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yoksulluğu, Yoksulluğun Kadınlaşması, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Türkiye.

Abstract

Poverty is a multidimensional phenomenon that continues to exist in both developed and developing countries. This concept is not limited to income insufficiency; it is also closely related to inequalities in areas such as education, health, employment, social security, and participation in social life. The disadvantages faced by women in economic and social life lead to deeper, more persistent, and multifaceted effects of poverty on women. This situation is referred to in the literature as the “feminization of poverty.”

Women's poverty arises from a combination of factors such as low levels of education, informal employment, gender inequality, social exclusion, domestic violence, low wages, and limited

access to economic and social resources. In the labor market, women are often concentrated in low-paid and low-skilled jobs and earn less compared to men performing similar work. In addition, the need for women to simultaneously manage both household responsibilities and labor market activities increases their economic vulnerability, causing them to experience poverty more deeply. These structural inequalities make women's poverty a persistent and more severe issue. Women's poverty not only affects individuals' living conditions but also significantly impacts household welfare and social balance. Women living in poverty restrict children's access to education and healthcare, thereby contributing to the intergenerational transmission of poverty. For this reason, ending poverty and achieving gender equality are among the primary goals set by the United Nations within the framework of the Sustainable Development Goals.

This study examines women's poverty within a theoretical framework and evaluates its situation in Turkey. The findings indicate that combating this issue requires increasing women's education levels, supporting their participation in the labor market, effectively implementing the principle of equal pay, and strengthening social protection mechanisms. In conclusion, women's poverty is a complex phenomenon that encompasses not only economic but also social and cultural dimensions. Therefore, the development of comprehensive and interdisciplinary policies is of great importance in the solution process.

Keywords: Women's Poverty, Feminization of Poverty, Gender Inequality, Turkey.

PERFORMANCE EVALUATION OF LIBYAN BANKING SYSTEM (2020-2024) USING ENTROPY BASED MABAC AND MARCOS METHODS

Abdulaziz Ayad Issa ABUD

Graduate Student, Karabük University, The Institute of Graduate Programs

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8079-9960>

Assist. Prof. Dr. Neilan SOYLU

Karabük University, Faculty of Business

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1258-2701>

Abstract

The Libyan banking system consists of the Central Bank of Libya, along with a number of public, private, commercial, specialized and Islamic banks. The Libyan banking system is a key pillar of the national economy, as it contributes to achieving financial stability and enhancing the efficiency of economic activity. It has undergone several developmental phases, beginning with the establishment phase, followed by nationalization and a centrally planned economy, then a phase of reform and liberalization. Despite this development path, it still faces structural challenges represented by weak operational efficiency, high dependence on cash, limited financial diversification and income diversification, in addition to the impact of institutional instability on performance effectiveness. These challenges were accentuated by the COVID-19 pandemic which affected the economic and financial conditions, leading to deteriorations of performance indicators. Challenges related to ensuring financial soundness and improving operational performance also emerged as banks sought to achieve a balance between financial stability and enhancing their competitiveness. The importance of evaluating the performance of the banking system lies in its being a key tool for diagnosing strengths and weaknesses, and supporting decision-making aimed at enhancing financial stability and improving the efficiency of the banking sector.

This study aims to evaluate the performance of the Libyan banking system (2020-2024) using Entropy based MABAC and MARCOS methodologies. Data for this study were obtained from the key financial data and indicators of Libyan banks published by the Central Bank of Libya. Ten financial indicators were selected as criteria to assess the performance of the banking system over a five-year period. In the first stage of the analysis, Entropy method was employed to determine the weights of the criteria. As a result, Return on Assets and Return on Equity respectively, were found to be the two most important criteria for determining the performance of the banking sector during the analyzed period. Secondly, the MABAC and MARCOS multi-criteria evaluation methods were used to measure the Libyan banking system's annual performance. Both methods identified 2024 as the year of the highest performance, while the weakest performance was observed in 2020. The rankings generated by the two methods were also found to be highly consistent, demonstrating the reliability of the results over the analysis period.

Keywords: Libyan Banking System, Financial Performance, MABAC, MARCOS

INTRODUCTION

The banking sector is a cornerstone of any economic system. Banks are complex institutions that perform the financial intermediation function in an economy. They play a central role in allocating financial resources efficiently as well as reducing risk and information asymmetry (Bektas et al., 2022).

Libya's financial sector has long been characterized by centralization due to the national economy's collectivist nature. Following the enactment of Law No. 153 in 1970, the banking sector was nationalized, resulting in state ownership of all commercial banks and extensive government control akin to centrally planned economies. During this socialist era, private sector involvement drastically declined, and bank assets grew nearly thirtyfold from 1970 to 1980, fueled by government financing in industry and agriculture. High oil revenues temporarily obscured underlying structural issues within the financial sector (World Bank, 2020).

The Central Bank of Libya (CBL) was restructured in 2024. Despite various reform efforts including the development of fiscal, monetary, and trade policies aligned with IMF standards, as well as initiatives to enhance transparency and improve both local and international economic indicators—the banking system still faces significant challenges. A lack of comprehensive transparency and effective supervision continues to characterise the banking system. Additionally, limited access to credit remains a major obstacle to private sector growth (Bertelsmann Stiftung, 2026).

At present, it is estimated that 59% of bank deposit liabilities are held by four major banks: Jumhouria, National Commercial Bank, Wahda, and Sahara. Bank equity rose from 15.2 billion LYD in 2024 to 19.9 billion LYD in 2025, reflecting a 31.3% growth due to increased paid-up capital. Profits increased by 7.7% to 2.1 billion LYD in 2025. The interest margin remained stable at about 15.5%, with revenues of 626.2 million LYD from Murabaha commissions and 242.1 million LYD from interest on balances. The expense-to-revenue ratio declined to 55.0%. By the end of 2024, there were 24 banks operating through 715 branches and agencies (Central Bank of Libya, 2025).

This study aims to evaluate the performance of the Libyan banking system (2020-2024) using Entropy based MABAC and MARCOS methodologies. Data for this study were obtained from the key financial data and indicators of Libyan banks published by the Central Bank of Libya. Ten financial indicators were selected as criteria to assess the performance of the banking system over a five-year period.

LITERATURE RESEARCH

Recent literature has shown increasing interest in evaluating the financial performance of the Libyan banking sector using diverse analytical models and methods. This is due to the sector's crucial role in supporting economic stability. These methods range from traditional models based on financial statement analysis to modern models that rely on multi-criteria decision-making approaches which provide more sophisticated tools for performance analysis using multiple indicators.

Many studies have focused on using financial analysis indicators to evaluate bank performance. Altery and Aljarbi (2025) study focused on financial statement indicators for the period 2011-2023 for Al Wahda Bank and Al Jumhouria Bank. It concluded that there was a disparity in performance levels between the banks due to differences in operational and administrative policies.

Khrays (2026) employed the Bankometer model to evaluate the financial stability of Al Jumhouria Bank. The results demonstrated the importance of solvency and liquidity indicators in determining the level of banking safety during the period between 2020 and 2023.

Alrafadi (2023) study focused on the CAMEL model for commercial banks, one of the most widely used models for bank evaluation. This model focuses on 5 variables composing the CAMEL methodology to assess banks performance.

Some studies have addressed bank efficiency using non-parametric methods, such as Alrafadi, Kamaruddin and Yusuf (2015)'s study of the performance of Libyan banks between 2004 and 2010. The results of the study confirmed variations in profitability efficiency among Libyan banks.

Kamaruddin, Alrafadi and Yusuf (2014) study aimed to analyze the efficiency of Libyan banks and the factors influencing it. The results showed variations in efficiency levels among banks and the impact of factors such as ROA and bank structure. However, the study did not employ multi-criteria decision-making methods, highlighting the need for more integrated models.

In contrast, many recent studies that in other countries have adopted multi-criteria decision-making (MCDM) methods for evaluating bank performance due to their ability to integrate multiple indicators into a single model. Şimşek (2022) study examined the use of a hybrid model combining AHP, SV, and WEDBA methods to evaluate the performance of Turkish banks between 2010 and 2020. The results demonstrated the accuracy of these methods in ranking the banks.

Işık (2019) study integrated the Entropy method and the ARAS method to measure Turkish banking system performance between 2008 and 2017. The results highlighted the importance of objective weighting in improving evaluation accuracy.

Akgül (2019) study explored the use of several techniques, including Entropy, SAW, MAUT, and ARAS, to measure the financial performance of the Turkish banking system. It confirmed that these methods provide more comprehensive results compared to traditional methods.

Aydin (2025) study focused on integrating multiple methods within a single model (hybrid model) to measure the performance of the banking sector between 2012 and 2022. Criteria included both financial and non-financial (ESG) indicators. Findings enhance the reliability of the results and reduces bias in the evaluation.

Despite numerous studies addressing the evaluation of banking performance using both traditional and modern methods, research combining Entropy, MABAC, and MARCOS methodologies in analyzing the performance of Libyan banks remains limited. This study is therefore crucial, aiming to bridge this gap by presenting a comprehensive analytical model that integrates these methods to evaluate the financial performance of Libyan banks during the period 2020–2024.

DATA AND METHOD

Data

Data for the analysis were obtained from the key financial data and indicators of Libyan banks published by the Central Bank of Libya. Ten financial indicators were selected as criteria to evaluate the performance of the banking system between 2020 and 2024. The performance indicators are illustrated in Table 1.

Table.1 Performance Indicators		
Criteria (Ratio)	Code	Direction
Total Capital Adequacy Ratio %	R1	max
Equity / Total Assets %	R2	max
Non-performing Loans / Total Loans %	R3	min
Total Loans / Total Assets %	R4	max
Return / Assets %	R5	max
Return / Equity %	R6	max
Interest margin to total income ratio %	R7	max
Non-interest expenses to total income%	R8	min
High Liquid Assets / Short-Term Liabilities (%)	R9	max
Total Loans / Total Deposits (%)	R10	max

Entropy Method

The notion of entropy was first defined in the field of thermodynamics by Clausius (1865) as a measure of disorder; later, entropy was adopted by Shannon (1948) as a measure of uncertainty in information theory (Zhang et al., 2011). The method has been used extensively in MCDM for weight determination. The application steps of the entropy method are summarized as follows (Karami & Joahansson, 2014).

Step 1. Normalization of the Decision Matrix

P_{ij} is calculated using Equation (1) by performing normalization to standardize measurement in different units.

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{j=1}^n x_{ij}} \quad (1)$$

Step 2. Calculation of Entropy value E_j is calculated using Equation (2)

$$E_j = - \frac{\sum_{j=1}^m p_{ij} \cdot \ln p_{ij}}{\ln m} \quad (2)$$

Step 3. Calculation of Weight Value (W_j) is calculated using Equation (3).

$$W_j = \frac{1-E_j}{\sum_{i=1}^m (1-E_j)} \quad (3)$$

Where the number of attributes is denoted by “n”, the number of alternatives to be evaluated is “m” and the weight appointed to attribute j is “ w_j ”.

MABAC Method

MABAC (Multi Attribute Border Approximation Area Comparison) is a multi-criteria decision-making (MCDM) method developed in 2015 by Pamučar and Ćirović. In the MABAC method, the performance of decision alternatives is determined based on the distances of the criterion functions to the border proximity area (Pamućar & Ćirović, 2015).

After the formation of the initial matrix, the MABAC method starts with normalization step, which is performed using Eq. (4) for maximization criteria, and Eq. (5) for minimization criteria.

$$r_{ij}^* = \frac{r_{ij} - r_i^-}{r_i^+ - r_i^-}; \quad i = 1, \dots, m, \quad j = 1, \dots, n \quad (4)$$

$$r_{ij}^* = \frac{r_i^+ - r_{ij}}{r_i^+ - r_i^-}; \quad i = 1, \dots, m, \quad j = 1, \dots, n \quad (5)$$

In equations (4) and (5), the r_i^+ value represents the maximum values in the columns; the r_i^- value represents the minimum values in the columns.

Secondly, the criterion weights are included in the computation process using Equation (6).

$$\hat{r}_{ij} = w_j + r_{ij}^* w_j; \quad (6)$$

In the next stage border approximation area (g_j) is determined using Eq. (7).

$$g_j = (\prod_{i=1}^m \hat{r}_{ij})^{1/m} \quad (7)$$

The following stage is the calculation of distances of each element in the weighted matrix from the g_j according to Eq. (8).

$$q_{ij} = \hat{r}_{ij} - g_j; \quad (8)$$

In the final stage of the method, the total distance values are calculated using Equation (9) and the final ranking is determined.

$$S_i = \sum_{j=1}^n q_{ij} \quad (9)$$

MARCOS Method

MARCOS (Measurement Alternatives and Ranking According to Compromise Solution) is a MCDM technique based on identifying the relationship between alternatives and reference values. Introduced by Stevic et al. (2020), the MARCOS technique is one of the latest approaches introduced to the MCDM literature. The application process of the MARCOS can be described as follows (Stević et al., 2020):

An initial decision matrix is created. Eq. (10) is used for maximization criteria and Eq. (11) is used for minimization criteria to measure AI (ideal solution) and AAI (anti-ideal solution) values.

$$AAI = \min_i^{x_{ij}} \text{ if } j \in B \text{ and } \max_i^{x_{ij}} \text{ if } j \in C \quad (10)$$

$$AI = \max_i^{x_{ij}} \text{ if } j \in B \text{ and } \min_i^{x_{ij}} \text{ if } j \in C \quad (11)$$

In the normalization step, Eq. (12) is used for maximization criteria, Eq. (13) is used for minimization criteria.

$$n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}} \text{ if } j \in C \quad (12)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}} \text{ if } j \in B \quad (13)$$

The weighted normalized decision matrix (V) is formed by multiplying the criterion weights and the elements of the normalized decision matrix as shown in Equation (14).

$$v_{ij} = n_{ij} \times w_j \quad (14)$$

The utility level (K_i) of each alternative is determined. The utility levels of an alternative in terms of anti-ideal and ideal solutions are calculated by applying Equation (15), Equation (16) and Equation (17).

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}} \quad (15)$$

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (16)$$

$$S_i = \sum_{j=1}^n v_{ij} \quad (17)$$

The utility functions of the alternatives are calculated. The utility function is defined as the compromise of the observed alternative with respect to the ideal and non-ideal solution and is found by means of Equation (18). Here, the alternative with the highest final utility function is determined as the best.

$$f(K_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1-f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1-f(K_i^-)}{f(K_i^-)}}; \quad (18)$$

In Equation (18), $f(K_i^-)$ and $f(K_i^+)$ represent the utility function related to the non-ideal solution and the utility function related to the ideal solution, respectively. These functions are calculated by applying Equation (19) and Equation (20).

$$f(K_i^+) = \frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-} \quad (19)$$

$$f(K_i^-) = \frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-} \quad (20)$$

FINDINGS

Entropy Method

Using the data of the Libyan banking system the analysis was started to be performed by forming the decision matrix. Years from 2020 to 2024 were defined as alternatives and 10 variables described in Table 1 were defined as criteria (Table 2).

Table 2. Decision Matrix										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	19,2	4,9	34,1	13,5	0,5	9,8	17,8	68,9	73,9	16,6
2021	16,6	4,7	29,6	14,4	0,9	18,5	12,1	55,8	75,8	21,3
2022	15,7	5,2	24,1	15,5	0,6	10,7	16,1	63,4	83,2	22,5
2023	15,3	6,1	22,2	18	0,7	12,4	16,5	61,3	70,8	22,6
2024	24,3	7,1	19,2	17,5	1,1	16,2	16,6	59,8	74,4	22,3
Total	91,1	28	129,2	78,9	3,8	67,6	79,1	309,2	378,1	105,3

Using Eq. (1) the values were normalized. The normalized values are illustrated in Table 3.

Table 3. Normalized Values										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,211	0,175	0,264	0,171	0,132	0,145	0,225	0,223	0,195	0,158
2021	0,182	0,168	0,229	0,183	0,237	0,274	0,153	0,180	0,200	0,202
2022	0,172	0,186	0,187	0,196	0,158	0,158	0,204	0,205	0,220	0,214
2023	0,168	0,218	0,172	0,228	0,184	0,183	0,209	0,198	0,187	0,215
2024	0,267	0,254	0,149	0,222	0,289	0,240	0,210	0,193	0,197	0,212

In the next step normalized values were used to assign the weights of the criteria. Equation (3) was used and the weights were obtained as shown in Table 4.

Table 4. Calculation of Weights										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
E _i	0,990	0,992	0,987	0,996	0,975	0,982	0,995	0,998	0,999	0,996
1-E _i	0,010	0,008	0,013	0,004	0,025	0,018	0,005	0,002	0,001	0,004
w _i	0,112	0,086	0,148	0,042	0,277	0,208	0,056	0,017	0,010	0,043

MABAC Method

First table is the same as in Entropy method (table.2). Eq. (4) and Eq. (5) were used to obtain normalized values. The normalization results are shown in Table 5.

Table 5. Normalized Values										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,433	0,083	0,000	0,000	0,000	0,000	1,000	0,000	0,250	0,000
2021	0,144	0,000	0,302	0,200	0,667	1,000	0,000	1,000	0,403	0,783
2022	0,044	0,208	0,671	0,444	0,167	0,103	0,702	0,420	1,000	0,983
2023	0,000	0,583	0,799	1,000	0,333	0,299	0,772	0,580	0,000	1,000
2024	1,000	1,000	1,000	0,889	1,000	0,736	0,789	0,695	0,290	0,950
w _i	0,112	0,086	0,148	0,042	0,277	0,208	0,056	0,017	0,010	0,043

In this step, weight values obtained by applying Entropy method were included in the application, and the weighted normalized decision matrix values were calculated. The results were shown in Table 6.

Table 6. Weighted Normalized Values										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,160	0,093	0,148	0,042	0,277	0,208	0,112	0,017	0,013	0,043
2021	0,128	0,086	0,193	0,051	0,462	0,416	0,056	0,034	0,014	0,077
2022	0,117	0,104	0,247	0,061	0,323	0,229	0,095	0,024	0,021	0,086
2023	0,112	0,136	0,266	0,085	0,370	0,270	0,099	0,027	0,010	0,087
2024	0,223	0,172	0,296	0,080	0,555	0,361	0,100	0,029	0,013	0,084

This step involves determining the distance from the border approximation area. Eq. (7) and Eq. (8) was applied in this step for and the results were obtained as in Table 7.

Table 7. Calculations of g_i										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,017	-0,021	-0,075	-0,019	-0,108	-0,079	0,022	-0,009	-0,001	-0,030
2021	-0,015	-0,028	-0,031	-0,011	0,077	0,129	-0,034	0,008	0,001	0,004
2022	-0,026	-0,010	0,024	0,000	-0,062	-0,057	0,005	-0,001	0,007	0,013
2023	-0,031	0,022	0,043	0,023	-0,016	-0,017	0,009	0,001	-0,004	0,013
2024	0,080	0,058	0,073	0,018	0,169	0,074	0,010	0,003	-0,001	0,011

In the final step, using the distance values from the border approximation the final rankings of the alternatives were calculated using Equation (9). The alternatives were ranked in descending order according to their S_i values, and the alternative with the highest S_i value was determined as the optimum alternative. The results were obtained as shown in Table 8.

Table 8. S_i value and Rankings		
	S_i	Rank
2020	-0,303	5
2021	0,100	2
2022	-0,109	4
2023	0,045	3
2024	0,497	1

MARCOS Method

The first stage of the MARCOS algorithm, includes the formation of the decision matrix (Table 2). In the next step the initial matrix was extended (Table 9) by adding AI an AAI according to Eq. (10) and Eq. (11).

Table 9. Extended Initial Decision Matrix										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	19,2	4,9	34,1	13,5	0,5	9,8	17,8	68,9	73,9	16,6
2021	16,6	4,7	29,6	14,4	0,9	18,5	12,1	55,8	75,8	21,3
2022	15,7	5,2	24,1	15,5	0,6	10,7	16,1	63,4	83,2	22,5
2023	15,3	6,1	22,2	18	0,7	12,4	16,5	61,3	70,8	22,6
2024	24,3	7,1	19,2	17,5	1,1	16,2	16,6	59,8	74,4	22,3
AI	24,3	7,1	19,2	18	1,1	18,5	17,8	55,8	83,2	22,6
AAI	15,3	4,7	34,1	13,5	0,5	9,8	12,1	68,9	70,8	16,6

The expanded decision matrix was normalized according to Equation (12) and Equation (13). The results are presented in Table 10.

Table 10. Normalized Extended Initial Decision Matrix										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,790	0,690	0,563	0,750	0,455	0,530	1,000	0,810	0,888	0,735
2021	0,683	0,662	0,649	0,800	0,818	1,000	0,680	1,000	0,911	0,942
2022	0,646	0,732	0,797	0,861	0,545	0,578	0,904	0,880	1,000	0,996
2023	0,630	0,859	0,865	1,000	0,636	0,670	0,927	0,910	0,851	1,000
2024	1,000	1,000	1,000	0,972	1,000	0,876	0,933	0,933	0,894	0,987
AI	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
AAI	0,630	0,662	0,563	0,750	0,455	0,530	0,680	0,810	0,851	0,735
wj (entropy)	0,112	0,086	0,148	0,042	0,277	0,208	0,056	0,017	0,010	0,043

The weightings of the evaluation criteria were integrated into the MARCOS procedure by applying Equation (14), and the weighted normalized matrix (Table 11) was obtained.

Table 11. Weighted Normalized Matrix										
	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
2020	0,088	0,059	0,083	0,032	0,126	0,110	0,056	0,014	0,009	0,032
2021	0,076	0,057	0,096	0,034	0,227	0,208	0,038	0,017	0,009	0,041
2022	0,072	0,063	0,118	0,037	0,151	0,120	0,051	0,015	0,010	0,043
2023	0,070	0,074	0,128	0,042	0,176	0,139	0,052	0,015	0,009	0,043
2024	0,112	0,086	0,148	0,041	0,277	0,182	0,052	0,016	0,009	0,043
AI	0,112	0,086	0,148	0,042	0,277	0,208	0,056	0,017	0,010	0,043
AAI	0,070	0,057	0,083	0,032	0,126	0,110	0,038	0,014	0,009	0,032

In the final stage of the MARCOS methodology, using Equations (15-16-17), the utility levels of the alternatives in terms of anti-ideal and ideal solution points and the utility functions were calculated, respectively. The empirical findings obtained as a result of the calculations and the yearly rankings of the Libyan banking sector are reported in Table 11.

Table 12. Results and Rankings							
	Si	Ki (-)	Ki (+)	f Ki (-)	f Ki (+)	f Ki	Rank
2020	0,6097	1,068	0,610	0,363	0,637	0,505	5
2021	0,8033	1,407	0,803	0,363	0,637	0,665	2
2022	0,6802	1,191	0,680	0,363	0,637	0,563	4
2023	0,7500	1,313	0,750	0,363	0,637	0,621	3
2024	0,9664	1,692	0,966	0,363	0,637	0,800	1
AI	1,0000						
AAI	0,5711						

According to the MARCOS analysis results presented in the last column of Table 12, the most successful year for the Libyan banking sector was determined to be 2024, followed by 2021, 2023, 2022, and finally 2020.

CONCLUSION

In an increasingly complex and evolving global financial landscape the measurement of banking system performance has progressed from simple ratio analysis to sophisticated multi-criteria evaluation.

Accurate performance assessment is vital for ensuring that financial institutions participating in the financial system possess the resilience to withstand economic shocks and contribute effectively to development. For the Libyan banking sector—which operates within a highly volatile and dynamic economic environment—there is a pressing need for precise performance indicators, given the multifaceted nature of banking success —encompassing efficiency, stability, and risk management — traditional, single-criterion approaches often prove inadequate. Consequently, there is an urgent need to implement advanced Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methodologies capable of providing a more comprehensive and reliable perspective on the sector's performance, specifically within the constraints of the Libyan market.

The results indicate a gradual improvement in performance over the study period, with efficiency peaking in 2024 and reaching its lowest point in 2020, The lowest efficiency level (0.505) in 2020 explains its last ranking, and this may be attributed to unstable economic conditions or the effects of external shocks such as the COVID-19 pandemic, which affected the performance of the banking sector globally. The consistency between the MABAC and MARCOS methods reflects the strength and reliability of the findings, reinforcing the validity of the performance evaluation model.

This study confirms that using multi-criteria decision-making methodologies, such as Entropy, MABAC, and MARCOS, provides a comprehensive analytical framework for performance evaluation. This framework allows for the determination of the relative importance of criteria and a precise analysis of performance. Furthermore, the consistency of the results reflects the reliability of the methods used and supports their applicability in future studies.

REFERENCES

- Akgül, Y. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle Türk bankacılık sisteminin 2010-2018 yılları arasındaki performansının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 567-582.
- Alrafadi, K. M. (2023). Evaluating performance of libyan banks using camel model. *European Journal of Business and Management Research*, 8(4), 7-12.
- Alrafadi, K. M., Kamaruddin, B. H., & Yusuf, M. (2014). Efficiency and determinants in Libyan banking. *International Journal of Business and Social Science*, 5(5).
- Altery, E. A., & Aljarbi, A. A. (2025). Analysis and evaluation of the financial performance of Al-Wahda and Al-Jumhuriya banks using financial statement analysis indicators during the period (2011-2023) A comparative study. *Bani Waleed University Journal of Humanities and Applied Sciences*, 10(1), 614-645.
- Aydin, Y. (2025). A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Model for Performance Assessment in the Banking Industry. *Knowledge and Decision Systems with Applications*, 1, 234-256.

Bektas, E., Elbadri, M., & Molyneux, P. (2022). Do institutions, religion and the economic cycle impact bank stability in dual banking systems? *Journal of International Financial Management & Accounting*, 33(2), 252-284.

Bertelsmann Stiftung. (2026). BTI 2026 Country Report: Libya. Bertelsmann Stiftung. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/LBY>.

CBL (2025). Main financial data and indicators of the Libyan banks: First quarter 2025. Research and Statistics Department. Central Bank of Libya Report.

Husien, N. M. (2007). Financial sector development, savings and economic performance: A case study of Libya. University of Salford (United Kingdom).

Isik, O. (2019). Türk Mevduat bankacılığı sektörünün finansal performanslarının Entropi tabanlı ARAS yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 90-99.

Karami, A., & Johansson, R. (2014). Short Paper. *Journal of information science and engineering*, 30, 519-534.

Khrays, T. R. A. (2026). Evaluation of the Financial Performance Level of Jumhouria Bank Using the Bankometer Model. *Journal of Scientific and Human Dimensions*, 293-305.

Kumati, A. (2008). Commercial banking in Libya and the potential for Islamic banking (Doctoral dissertation, Durham University).

Pamučar, D., & Ćirović, G. (2015). The selection of transport and handling resources in logistics centers using Multi-Attributive Border Approximation area Comparison (MABAC). *Expert systems with applications*, 42(6), 3016-3028.

Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A., & Chatterjee, P. (2020). Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement of alternatives and ranking according to COMpromise solution (MARCOS). *Computers & industrial engineering*, 140, 106231.

Şimşek, O. (2022). Hibrid Bir ÇKKV Modeli ile Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 17(2).

World Bank. (2020). Libya Financial Sector Review.

Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., & Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy—A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism management*, 32(2), 443-451.

**KAMU HARCAMALARI-BORSA İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: TÜRKİYE İÇİN
FOURIER EŞBÜTÜNLEŞME YAKLAŞIMI**
ANALYZING THE PUBLIC EXPENDITURES AND THE STOCK MARKET NEXUS: A
FOURIER COINTEGRATION APPROACH FOR TÜRKİYE

Nüpelda DEMİRTEKİN¹

¹Department of Accounting and Finance, Graduate Education Institute, Malatya Turgut Özal University, Malatya, Türkiye
ORCID ID: 0009-0003-9704-9168

Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA¹

¹Department of International Trade and Finance, Faculty of Social and Human Sciences, Malatya Turgut Özal University, Malatya, Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-3412-5616

ÖZET

Kamu maliyesi politikaları ile finansal piyasalar arasında doğrudan olmayan, ancak ekonomik mekanizmalar aracılığıyla işleyen anlamlı bir etkileşim söz konusudur. Özellikle kamu harcamaları ile vergilendirme düzenlemelerinde meydana gelen değişimler, makroekonomik faaliyet düzeyini ve firmaların geleceğe yönelik kâr beklentilerini etkileyerek varlık fiyatlamaları üzerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bu çalışmada, Türk ekonomisinde kamu harcamalarının hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, 2006Q1-2025Q4 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Analizlere dâhil edilen değişkenlerin durağanlık özelliklerini incelemek için yapısal kırılmaları dikkate alan Fourier birim kök ve Fourier eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Fourier eşbütünleşme testinin sonuçları, ele alınan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, elde edilen uzun dönemli katsayılar, Türkiye’de kamu harcamaları ve hisse senedi piyasası arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre Türkiye’de kamu harcamalarındaki artışların hisse senedi piyasalarını temsilen kullanılan BİST-100 Endeksi’ni arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Hisse Senedi Piyasası, Fourier Eşbütünleşme Testi

Abstract

There exists a meaningful, albeit indirect, interaction between fiscal policy and financial markets, operating through various economic transmission mechanisms. In particular, changes in public expenditures and taxation arrangements can influence the level of macroeconomic activity and firms’ forward-looking profit expectations, thereby playing a decisive role in asset pricing. Within this framework, fiscal policy instruments constitute critical determinants that shape the trajectory of financial markets through the expectations channel.

Stock price indices reflect the net present value of large companies' future earnings rather than overall economic performance. Therefore, these indices also reflect changes in macroeconomic fundamentals and policy maneuvers. On the other hand, while many studies analyze the response of stock markets to monetary policies, the number of studies focusing on the effects of fiscal policies on stock markets is quite limited. This study aims to investigate the effects of public expenditures on the stock market in the Turkish economy. To this end, quarterly data covering the period 2006Q1–2025Q4 are employed. In order to examine the stationarity

properties of the variables included in the analysis, Fourier unit root and Fourier cointegration tests, which account for structural breaks, are utilized. The results of the Fourier cointegration test indicate the existence of a long-run relationship among the series under consideration. Furthermore, the estimated long-run coefficients reveal a positive relationship between public expenditures and the stock market in Türkiye. Accordingly, it is concluded that increases in public expenditures lead to a rise in the BIST 100 Index, which is used as a proxy for the stock market.

Keywords: Public Expenditure, Stock Market, Fourier Cointegration Test

GİRİŞ

Hisse senetleri, yatırımcılara şirket ortaklığı ve mülkiyet hakkı sağlayan menkul kıymetlerdir. Bu kıymetler genellikle anonim şirketler tarafından ihraç edilir ve satın alan kişiler ilgili şirketin paydaşı olur. Sermaye piyasalarının önemli araçlarından biri olan hisse senetlerinin fiyatları; makroekonomik göstergelerden firmaya özgü bilgilere kadar birçok faktörden etkilenir. Bu nedenle değerlerinin belirlenmesi karmaşık bir süreçtir. Türk mevzuatına göre hisse senetleri esas olarak anonim şirketler tarafından, ayrıca bazı özel kanunlarla kurulan kuruluşlar tarafından da ihraç edilebilmektedir (Karan, 2022). Finansal performansı ölçmek için bir barometre görevi gören hisse senedi piyasası, ülkelerin ekonomik performansını ve büyüme düzeyini yansıtan temel bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Yapılan çalışmalar, bu piyasaların ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklediğini ortaya koymaktadır. Söz konusu gelişim; piyasa değeri, hisse senedi endeksleri, işlem hacmi, işlem değerinin GSYH'ye oranı ve yeni ihraç sayısı gibi göstergeler aracılığıyla ölçülebilmektedir (Osifo ve Abusomwan, 2023). Finans teorisinin temel yaklaşımlarından biri, hisse senedi değerinin gelecekte elde edilmesi beklenen kâr paylarına göre şekillendiğidir. Bu çerçevede işletmelerin ortaklarına dağıttığı temettüler, elde edilen kazançlara bağlı olduğundan, hisse senedi değerlerinin doğrudan firma kârlılığı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Öte yandan, menkul kıymetler piyasasının makroekonomik politikalar açısından “bilgi etkin” olması, bu politikalara ilişkin bilgilerin kamuya açıklandığı anda fiyatlara hızla ve doğru biçimde yansımaları anlamına gelmektedir. Böylece politika değişiklikleri, gecikme olmaksızın hisse senedi fiyatlarında kendini gösterebilmektedir (Çıtak, 2003).

Maliye politikası ile finansal piyasalar arasında dolaylı fakat önemli bir ilişki bulunmaktadır. Kamu harcamaları ve vergi politikalarındaki değişiklikler, ekonomik aktiviteyi ve şirketlerin kârlılık beklentilerini etkileyerek piyasa değerlemeleri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle, maliye politikası araçları beklentiler kanalıyla finansal piyasaların yönünü şekillendiren temel unsurlardan biridir (Ataç, 2007). Maliye politikası araçlarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin sağlıklı bir biçimde analiz edilebilmesi için, tek bir politika aracına odaklanmak yerine devlet bütçesinin hem gelir hem de gider kalemlerinin birlikte ele alınması gerekmektedir. Zira kamu harcamaları ve vergi politikaları, ekonomik aktivite ve şirketlerin kârlılık beklentileri üzerinden piyasa değerlemeleriyle yakından ilişkilendirebilir.

Kamu harcamaları, devletin kamusal ihtiyaç ve toplumsal fayda doğrultusunda belirlenen esaslar çerçevesinde gerçekleştirdiği harcamaları ifade etmektedir. Maliye politikasının temel

araçlarından biri olan kamu harcamaları, günümüzde de ekonomik politika uygulamalarındaki önemini sürdürmekte; özellikle para politikaları ve istikrar programlarında mali disiplin anlayışı ön plana çıkmaktadır. Toplam talep üzerinde doğrudan etkide bulunan kamu harcamaları, ekonomik faaliyetlerin yönlendirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte, kamu harcamalarının yapısı ve ekonomik işlevleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik koşullarına bağlı olarak farklılaşabilmektedir (Atgür, 2020). Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, farklı iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Klasik görüş devlet müdahalesine sınırlı rol oynarken, Keynesyen yaklaşım kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi desteklediğini savunmaktadır (Wahab, 2004). John Maynard Keynes tarafından geliştirilen Keynesyen iktisat anlayışı, özellikle 1929 Büyük Buhranı sonrasında klasik iktisadın tam istihdam ve piyasanın kendiliğinden dengeye geleceği yönündeki varsayımlarına karşı ortaya çıkmıştır. Keynesyen yaklaşım, ekonomide toplam talep yetersizliğinin işsizlik ve durgunluğun temel nedeni olduğunu savunmakta; bu nedenle devletin maliye ve para politikaları aracılığıyla ekonomiye aktif müdahalede bulunmasını gerekli görmektedir. Bu anlayışa göre kamu harcamalarının artırılması, vergilerin azaltılması ve yatırım ortamının desteklenmesi yoluyla toplam talep canlandırılarak üretim ve istihdam düzeyi artırılabilir. Keynesyen teori ayrıca belirsizlik, beklentiler ve efektif talep kavramlarına vurgu yaparak ekonomik faaliyetlerin yalnızca piyasa mekanizmasına bırakılmasının uzun süreli işsizlik ve eksik istihdam sorunlarını derinleştirebileceğini ileri sürmektedir. Bu yönüyle Keynesyen iktisat, modern makroekonomik politikaların şekillenmesinde önemli bir teorik temel oluşturmuştur (Fisunoğlu ve Tan, 2009).

Maliye politikasının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu ilişkiye dair ampirik bulgular araştırmacılar arasında tam bir uzlaşa göstermemektedir. Yapılan çalışmalar genellikle farklı ülke, ülke grubu ve bölge örneklemelerine dayanmakta; kamu harcamaları ve bunların bileşenlerinin hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisi açısından negatif, pozitif ya da karma sonuçlara ulaşmaktadır.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Türkiye örneğinde 2006Q1-2025Q4 dönemi çeyreklik verilerin kullanıldığı bu çalışmada, kamu harcamalarının hisse senedi piyasası etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda Denklem (1)'de yer alan model kullanılmıştır.

$$HS_t = \beta_0 + \beta_1 KH_t + \beta_2 EB_t + \beta_3 FAIZ_t + \beta_4 M2_t + u_t \quad (1)$$

Burada KH ; BİST 100 Endeksini, KH ; kamu harcamalarını, EB ; Gayrisafi Yurt İçi Hasıla'yı, $FAIZ$; faiz oranlarını, $M2$; para arzını, u_t ; hata terimi, β_0 ; sabit terimi, β_1 , β_2 , β_3 ve β_4 ise bağımsız değişkenlerin katsayılarını göstermektedir. Model (1)'de yer alan KH ve EB değişkenlerinde mevsimsel etki tespit edildiğinden bu değişkenler TRAMO/SEATS yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Değişkenler doğal logaritmaları alınarak

analizlere dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin tanımı, veri kaynağı ve beklenen işaretleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan değişkenlerin detayları

Değişken	Tanım	Veri Kaynağı
HS	BİST 100 Endeks (XU100), Kapanış Fiyatlarına Göre	EVDS
KH	Faiz Hariç Bütçe Giderleri	EVDS
EB	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, Harcama Yöntemiyle Zincirlenmiş Hacim	EVDS
FAIZ	3 Aya Kadar Vadeli (TL Mevduat)	EVDS
M2	Para Arzı	EVDS

Ekonometrik analizin birinci aşamasında, çalışmada kullanılan serilerin durağanlık/birim kök özellikleri ADF ve Fourier ADF testleri ile araştırılmıştır. İkinci aşamada çalışmada ele alınan iki model için eşbütünleşme ilişkisi Fourier ADL testi kullanılarak incelenmiştir. Üçüncü ve son aşamada ise Tam Modifiye Edilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemiyle uzun dönemli katsayılar tahmin edilmiştir.

Fourier ADF Birim Kök Testi

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından önerilen Fourier ADF testi yapısal kırılmaları dikkate almaktadır. Zamanla değişen deterministik bir bileşen $d(t)$ ve $v_t \sim N(0, \sigma)$ olmak üzere Denklem (2) ile stokastik y_t değişkeni ifade edilmektedir:

$$y_t = d(t) + v_t \quad (2)$$

Burada $d(t)$ terimini, Denklem (3) ile verilen Fourier serilerini kullanarak tanımlanmaktadır:

$$d(t) = \gamma_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (3)$$

Denklem (3)’te k Fourier fonksiyonu frekans sayısını, t zaman terimini, T ise örneklem boyutunu göstermektedir. Fourier ADF testinin ilk aşamasında uygun frekans değeri (k^*) belirlenir. Bunun için $1 \leq k \leq 5$ olacak şekilde k ’nın her bir tam sayı değeri için EKK yöntemi tahmin edilir ve kalıntı kareler toplamının minimum olduğu k değeri k^* olarak seçilir. Sonraki aşamada Denklem (4) kullanılarak kalıntılar hesaplanır:

$$\hat{v}_t = y_t - \hat{\gamma}_0 + \hat{\gamma}_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \hat{\gamma}_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) \quad (4)$$

Kalıntılar elde edildikten sonra ADF regresyonu kullanılarak birim kök testi yapılmaktadır:

$$\Delta v_t = \alpha_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (5)$$

Burada $H_0: \alpha_1 = 0$ boş hipotezi serinin durağan olmadığını ifade etmektedir. Fourier ADF testinin son aşamasında y_t değişkeninde bilinmeyen (pürüzsüz) yapısal kırılmaların varlığı $H_0: \gamma_1 = \gamma_2 = 0$ hipotezi ile araştırılmaktadır. Burada H_0 hipotezini test etmek amacıyla F-istatistiği kullanılmaktadır.

Fourier ADL Eşbütünleşme Testi

Banerjee vd. (2017), yapısal kırılmaları Fourier fonksiyonu ile dikkate alan Fourier ADL testini önermişlerdir. Fourier ADL testinde Denklem (6) ile verilen koşullu model kullanılmaktadır:

$$\Delta y_{1t} = d(t) + \delta_1 y_{1,t-1} + \gamma' y_{2,t-1} + \varphi' \Delta y_{2t} + \epsilon_t \quad (6)$$

Burada $d(t)$, Denklem (3) ile verilen deterministik terimdir. Fourier ADL testinde Denklem (6) tahmin edilmekte ve kalıntı kareler toplamının minimum olduğu k^* değeri seçilmektedir. Burada eşbütünleşme ilişkisi yoktur şeklindeki boş hipotez ($H_0: \delta_1 = 0$) test edilmekte ve bunun için ise t -istatistiği kullanılmaktadır. Fourier ADL eşbütünleşme testi için test istatistiği Denklem (7) kullanılarak hesaplanmaktadır:

$$t_{ADL}^F = \frac{\hat{\delta}_1}{se(\hat{\delta}_1)} \quad (7)$$

Burada $\hat{\delta}_1$, δ_1 katsayısının EKK tahmincisini, $se(\hat{\delta}_1)$ terimi ise $\hat{\delta}_1$ katsayısına ait standart hatayı göstermektedir.

BULGULAR

Eşbütünleşme analizinin yapılmadan önce bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağanlık özellikleri araştırılmalıdır. Bu aşamada Fourier ADF birim kök testlerine yer verilmiştir. Fourier ADF testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Fourier ADF testi sonuçları

Değişken	Min KKT	Frekans (k)	Fourier ADF	F-istatistiği
HS	5.161	1	-3.143	88.750*
Δ HS	1.592	3	-9.063*	1.514
KH	2.072	1	-3.017	216.679*
Δ KH	0.329	1	-10.352*	3.556
EB	2.441	1	-0.768	66.645*
Δ EB	0.073	4	-12.181*	1.527
FAIZ	6.042	1	-3.496	69.275*
Δ FAIZ	1.224	4	-6.249*	2.697
M2	1.738	1	-2.918	244.705*
Δ M2	0.218	1	-4.031**	8.360*

Not: ***, ** ve * simgeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Fourier ADF testi sonuçları incelendiğinde, serilerin düzey hallerinde durağan olmadıkları bu serilerin birinci farkları alındığında ise durağan hale geldikleri görülmektedir. Birim kök testi sonuçları, ele alınan serilerin $I(1)$ olduğunu ve eşbütünleşme yönteminin uygulanabilmesi için gerekli ön koşulun sağlandığını göstermektedir.

Tablo 3. Fourier ADL testi sonuçları

Min AIC	Frekans (k)	Test İstatistiği	Sonuç
-1.597	1	-6.144*	Eşbütünleşme var
Kritik Değerler	1%	5%	10%
	-5.708	-5.044	-4.693

Not: ***, ** ve * simgeleri sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3, Fourier ADL testi sonuçlarını göstermektedir. Ele alınan model için uygun frekans değeri 1 olarak elde edilmiştir. Fourier ADL testine ait test istatistiği -6.144'dür. Bu değer Fourier ADL testi kritik değerleri aştığı için eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı şeklindeki boş hipotez reddedilmektedir. Bu durum eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın üçüncü aşamasında, Phillips ve Hansen (1990) tarafından önerilen FMOLS metodu kullanılarak uzun dönemli eşbütünleşme parametreleri tahmin edilmiştir. FMOLS yöntemi, EKK metodunun modifiye edilmiş halidir. FMOLS yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. FMOLS sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
KH	0.524	0.286	1.834	0.071
EB	2.083	0.464	4.491	0.000
FAIZ	-0.231	0.088	-2.634	0.010
M2	0.892	0.276	3.233	0.002
C	-59.309	8.632	-6.871	0.000
Sin	-0.176	0.096	-1.835	0.071
Cos	-0.027	0.063	-0.427	0.671

Not: “Cos” ve “Sin” sırasıyla kosinüs ve sinüs Fourier fonksiyonunu ifade etmektedir.

Trigonometrik terimlerin modellere eklendiği FMOLS sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde “KH” değişkenine ait katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum Türkiye için kamu harcamaları ile BİST100 endeksi arasında pozitif bir ilişkinin olduğuna işaret etmektedir. Buna göre uzun dönemde kamu harcamalarındaki %1’lik bir artış, BİST100 endeksinde yaklaşık %0.524 oranında artmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme ve para arzı değişkenlerinin katsayıları sırasıyla 2.083 ve 0.892 olarak elde edilmiştir. Bu durum Türkiye için ekonomik büyüme ve para arzı ile BİST100 endeksi arasında pozitif ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre uzun dönemde ekonomik büyüme ve para arzında meydana gelen %1’lik bir artış, BİST100 endeksinin sırasıyla ve yaklaşık olarak %2.083 ve %0.892 artırmaktadır. Faiz oranı değişkeninin katsayısı -0.231 olarak elde edilmiştir. Bu durum Türkiye için faiz oranları ile BİST100 endeksi arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Buna göre uzun dönemde faiz oranında meydana gelen %1’lik bir artış, BİST100 endeksinin yaklaşık olarak %0.231 azaltmaktadır.

SONUÇ

Araştırma sonuçları, kamu harcamalarındaki artışların BİST-100 Getiri Endeksi’ni pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Kamu harcamalarının hisse senedi piyasasında yarattığı pozitif etki, Keynesyen iktisadi görüşü ampirik olarak desteklemektedir. Keynesyen yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde, devletin ekonomiye maliye politikaları aracılığıyla müdahale etmesi toplam talebin canlanmasına, üretim ve istihdam düzeyinin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu makroekonomik genişleme süreci, firmaların satış hacmi ve kârlılık beklentilerini yükseltmekte, aynı zamanda yatırımcı güvenini artırarak finansal piyasalara olan

ilgiyi güçlendirmektedir. Böylece hisse senedi piyasalarında fiyatların yukarı yönlü hareket etmesi mümkün hale gelmektedir.

Bununla birlikte, elde edilen bulgular ekonomik büyüme ve para arzındaki artışların borsa getiri endeksi üzerinde pozitif yönlü etkiler oluşturduğunu da ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümenin hızlanması, şirketlerin üretim kapasitesi ve gelir düzeylerinde artış beklentisi yaratarak hisse senetlerine olan talebi artırmaktadır. Benzer şekilde para arzındaki genişleme, piyasadaki likiditeyi yükselterek yatırımcıların finansal varlıklara yönelimini teşvik etmekte ve borsa performansını desteklemektedir. Öte yandan, faiz oranlarındaki artışların borsa getiri endeksi üzerinde negatif bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi, yatırımcıların risksiz ve sabit getirili finansal araçlara yönelmesine neden olmakta, bu durum hisse senedi piyasasındaki talebi azaltmaktadır. Dolayısıyla finansal varlıklar arasında getiri-fırsat maliyeti ilişkisi ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, hisse senedi piyasalarının yalnızca firma bazlı performans göstergeleriyle değil, aynı zamanda makroekonomik değişkenlerle de güçlü bir etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle yatırım kararlarının oluşturulmasında, kamu harcamaları, ekonomik büyüme, para arzı ve faiz oranları gibi temel makroekonomik göstergelerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Afonso, A., & Sousa, R. M. (2012). The macroeconomic effects of fiscal policy. *Applied Economics*, 44(34), 4439-4454.
- Aktaş, M., & Akdağ, S. (2013). Türkiye’de ekonomik faktörlerin hisse senedi fiyatları ile ilişkilerinin araştırılması. *International Journal of Social Science Research*, 2(1), 50-67.
- Albeni, M., & Demir, Y. (2005). Makro ekonomik göstergelerin mali sektör hisse senedi fiyatlarına etkisi (İMKB uygulamalı). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 1-18.
- Ataç, E. (2007). Maliye politikası (No. 123). *Anadolu Üniversitesi*
- Atgür, M. (2020). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Wagner Yasası’nın ve Keynesyen Hipotez’in Türkiye’de geçerliliği üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3), 895-915.
- Banerjee, P., Arčabić, V., & Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67, 114-124.
- Bekhet, H. A., & bt Othman, N. S. (2012). Examining the role of fiscal policy in Malaysian stock market. *International Business Research*, 5(12), 59.
- Bissoon, R., Seetanah, B., Bhattu-Babajee, R., et al. (2016). Monetary policy impact on stock return: Evidence from growing stock markets. *Theoretical Economics Letters*, 6(05), 1186-1195.
- Chen, S. S., Chen, Y. S., Liang, W. L., et al. Public R&D spending and cross-sectional stock returns. *Research Policy*, 49(1), 103887.
- Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2010). Smooth breaks and non-linear mean reversion: Post-Bretton Woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6), 1076-1093.

- Coşkun, M., Kiracı, K., & Muhammed, U. (2016). Seçilmiş makroekonomik değişkenlerle hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 616, 61-74.
- Çıtak, L. (2015). Para ve maliye politikalarının imkb endeksi üzerindeki etkilerinin incelenmesi: İMKB, makroekonomik politikalar açısından bilgi etkin midir?. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9.
- Dağlı, H., & Ayaydın, H. (2012). Gelişen piyasalarda hisse senedi getirisini etkileyen makroekonomik değişkenler üzerine bir inceleme: Panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 45-65.
- Darrat, A. F. (1988). On fiscal policy and the stock market. *Journal of Money, Credit and Banking*, 20(3), 353-363.
- Fattah, A., & Kocabıyık, T. (2020). Makroekonomik değişkenlerin borsa endeksleri üzerine etkisi: Türkiye ve ABD karşılaştırması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 116-151.
- Fisunoğlu, M., & Tan, B. K. (2009). Keynes devrimi ve Keynesyen iktisat. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(70), 31-60.
- Gülcemal, T. (2021). Fiscal and monetary policies effect on Borsa İstanbul (BIST) performance. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 357-375.
- Hu, L., Han, J., & Zhang, Q. (2018). The impact of monetary and fiscal policy shocks on stock markets: Evidence from China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 54(8), 1856-1871.
- İlgin, K. S. (2022). Ulusal ekonomik politika belirsizliği ile borsa endeksleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: seçilmiş Avrupa ülkeleri için ampirik bir analiz. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 455-474.
- Karan, M. B. (2022). Yatırım analizi ve portföy yönetimi (8. baskı). Gazi Kitabevi.
- Khan, W. A., Javed, M. A., Shahzad, N., et al. (2014). Impact of macroeconomics variable on the stock market index; A study from Pakistan. *International Journal of Accounting and Financial Reporting*, 4(2), 258.
- Nwakobi, P. C., Ananwude, A., & Umezurike, C. M. (2020). Fiscal policy and stock market development in an emerging West African economy: The case of Nigeria. *Finance & Economics Review*, 2(3), 52-68.
- Osifo, O., & Abusomwan, S. O. (2023). Government expenditure on key sectors of the economy and stock market performance in Nigeria. *Journal of Enterprise and Development (JED)*, 5(2), 154-171.
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I(1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.
- Tavares, J., & Valkanov, R. I. (2001). The neglected effect of fiscal policy on stock and bond returns. In *EFA 2003 Annual Conference Paper* (No. 201).
- Unal, S. (2020). Hisse senedi getirileri üzerinde para ve maliye politikası araçlarının etkisi: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(60), 77.
- Wahab, M. (2004). Economic growth and government expenditure: evidence from a new test specification. *Applied Economics*, 36(19), 2125-2135.

**TÜRKİYE’DEKİ SOSYAL SORUMLULUK KONULU DOKTORA TEZLERİNİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2020-2024)**
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF DOCTORAL THESES ON SOCIAL
RESPONSIBILITY IN TÜRKİYE (2020-2024)

Dr. Hacı MORTAŞ

Erciyes University, Rectorate

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7238-5569>

Özet

Bu çalışmanın amacı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen veriler temel alınarak, Türkiye'de son yıllarda tamamlanmış sosyal sorumluluk konulu doktora tezlerinin bibliyometrik incelemesini yapmaktır. Doktora tezleri, bağımsız, derinlemesine ve kapsamlı bir bakış açısıyla irdelenen, yorumlanan ve analiz edilen; yeni sentezlerin geliştirilmesine olanak sağlayan önemli akademik belgelerdir (Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, 2025). Araştırma yapma ve bu araştırma sonuçlarını yayma varsayımlarına dayanan bibliyometri, bilimin nicel inceleme yöntemlerine dayanmaktadır (Archambault & Vignola-Gagné, 2004:2). Herhangi bir veri tabanında birikmiş olan yayınların merak edilen açılardan fotoğraflarının çekilerek akademi dünyasına sunulmasını sağlayan bibliyometri (Arslan, 2024:70), ortaya çıkan eğilimleri yakalama, farklı alanların evrimsel nüanslarını inceleme, literatüre genel bir bakış sağlama, elde edilen analitik ve görsel çıktıları teori oluşturma ve uygulama ile ilişkilendirme gibi fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmalarda genel eğilimlerinin bütünsel yaklaşımla ele alınarak literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmanın yapılacak yeni araştırmalar için araştırmacılara fikir vermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın amacına uygun olarak 45 doktora tezine ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler, MAXQDA 2020 paket programına aktarılmıştır. Tüm inceleme sürecini kayıt altına alması, analizlere karşılaştırılabilir ve tekrarlanabilir olanak vermesi, metin yorumlama adımlarını desteklemesi ve kolaylaştırması, elle yapılan hataları ortadan kaldırması (Mayring, 2000:6-7) MAXQDA programının tercih edilme sebebidir. Bütün kodlamalar bu program üzerinde yapılmış olup, elde edilen veriler çeşitli görseller eşliğinde sunulmuştur. Çalışma, tezleri yayımlandığı yıl, yazarının cinsiyeti, yazıldığı üniversite, enstitü ve anabilim dalı, danışman unvanı, başlıkta geçen kelime sayısı, kullanılan anahtar kelime sayısı, dil, sayfa aralığı, araştırılma yöntemi, kullanılan veri analiz yöntemi, yararlanılan kaynak sayısı ve başvurulmuş kaynak yazar bakımından incelemektedir. Yapılan analiz, en fazla tezin 2024, en az tezin ise 2023 yılında yayımlandığını ortaya koymuştur. Nedeni tam olarak bilinmeyen ancak covid-19 salgını sürecinde yaşanan zorlukların böyle bir kısırlığa neden olmuş olabileceği değerlendirilen 2023 yılındaki düşüş hariç, 2020 yılından itibaren yayımlanan tez sayısında sürekli bir artış eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Bu istikrarlı artış, araştırmacılar arasında sosyal sorumluluk konularının ne denli tutulduğunu göstermektedir. Bu noktada kadın araştırmacıların erkek araştırmacılara ve profesör unvanlı danışmanların diğer danışmanlara göre sosyal sorumluluk konuları ile çok daha fazla meşgul

oldukları dikkat çekmektedir. Tezler, 19 farklı anabilim dalında hazırlansa da en fazla tezin işletme ve onu takiben halkla ilişkiler anabilim dalında görülmesi, sosyal sorumluluk nosyonunun merkezinde sosyal bilimler enstitüsünün olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim sosyal bilimler enstitüsünün 26 teze açık ara ön planda bulunması bu durumu doğrulamaktadır. Ancak sosyal sorumluluk konusu işletme ve halkla ilişkiler disiplinleri ekseninde yoğunlaşsa da çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, iç mimarlık, grafik, beden eğitimi ve spor, bankacılık ve finans, eczacılık işletmeciliği, iktisat, gastronomi ve mutfak sanatları, medya çalışmaları, mimarlık, pazarlama, psikoloji, sağlık yönetimi, spor yöneticiliği, turizm işletmeciliği ve Türk halk bilimi gibi diğer anabilim dallarının da ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu çalışmalara 27 üniversitenin katkıda bulunduğu, bunlar arasında da Marmara Üniversitesi'nin aradaki farkı açarak ilk sırada olduğu görülmüştür. Teşvik edici bir yaklaşım görüntüsü veren Marmara Üniversitesi'ni diğer İstanbul üniversitelerinin takip etmesi İstanbul şehrinin gelişmişlik özelliğine bağlanabilir. Tezler, çok sayıda üniversite ve anabilim dallarında hazırlanmıştır. Bu durum, anahtar kelimelere ve başlıklara da yansımıştır. “Sosyal”, “sorumluluk” ve “kurumsal” kelimelerinin ön planda bulunması çalışmaların doğası gereği beklenen bir sonuçtur. Başlıklar, çalışmaların sosyal sorumluluğun etkisini, algısını ve rolünü yansıtırken, anahtar kelimeler iletişim, itibar, davranış kodları, liderlik, sürdürülebilirlik, medya ve çok uluslu şirketler üzerine bir eğilim olduğunu göstermektedir. Burada araştırılan konuların genel olarak neden sonuç ilişkisine yönelik bir tespitte bulunma eğiliminde olduğunu belirtmek gerekir. Toplamda 171 ayrı anahtar kelime ya da kelime grubunun ortaya çıkması ve anahtar kelime frekanslarının büyük çoğunluğun 2 ve altında olması, çalışmaların geniş bir yelpazede yapıldığına işaret etmektedir. Yazım dilinin Türkçe ve İngilizce olduğu tespit edilen tezlerin, iki dilde de her yıl yayım yapıldığı ve büyük çoğunluğunun da Türkçe yazıldığı görülmüştür. Ortalama sayfa sayıları 189,17 bulunan tezlerin, çoğunlukla ortalamanın altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum dar ve sığ bir görüntü oluşturmaktadır. Nitekim kaynakça ortalamasının 272,64 olduğu göz önünde bulundurulduğunda benzer şekilde tezlerin çoğunlukla ortalama altında kalması bu durumu desteklemektedir. Araştırma yöntemlerinin çoğunlukla nicel bulunması, sonuçların deneylerle kanıtlanma eğilimini göstermektedir. Dolayısıyla çoğunlukla istatistiksel analiz yönteminin tercih edilmesi, bu durumu doğrular nitelikte olup, pozitivist bir yaklaşım benimsendiğini ortaya koymaktadır. En sık başvuru kaynağı yazarın açık ara Carroll A.B. olduğu saptanmıştır. Onu sırasıyla Aktan,C.C., Freeman,R.E, Kotler,P., Davis,K., Avolio,B.J., Jamali,D. ve Bhattacharya,C.B. takip etmiştir. Burada araştırmacıların Carroll'ı yaptığı çalışmalardan dolayı bir otorite olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Bibliyometrik Analiz, Ulusal Tez Merkezi, MAXQDA, Doktora Tezleri.

Abstract

This study aims to conduct a bibliometric analysis of doctoral theses on social responsibility completed in Türkiye in recent years, based on data obtained from the National Thesis Center of the Council of Higher Education. Doctoral theses are important academic documents that are examined, interpreted, and analyzed from an independent, in-depth, and comprehensive perspective, and that enable the development of new syntheses (Regulation on Graduate Education and Training, 2025). Bibliometrics, which is based on the assumptions of conducting research and disseminating its results, consists of methods for the quantitative analysis of science (Archambault & Vignola-Gagné, 2004:2). Bibliometrics enables the systematic analysis of publications stored in databases from multiple perspectives and offers opportunities such as identifying emerging trends, examining the evolution of different fields, providing an overview of the literature, and linking analytical and visual outputs to theory development and practice (Arslan, 2024:70). In this context, the study aims to contribute to the literature by examining general trends in research from a holistic perspective. It is further expected to offer researchers insights for future studies. In accordance with the purpose of the study, 45 doctoral theses were accessed. The theses were transferred to MAXQDA 2020 software. The reason for using MAXQDA is that it records the entire analysis process, enables comparability and reproducibility, supports text interpretation processes, and minimizes manual errors (Mayring, 2000:6–7). All coding procedures were conducted using this software, and the findings were presented with various visualizations. The study examines the theses in terms of publication year, author gender, university, institute, and department, academic rank of the advisor, the number of words in the title, the number of keywords, language, page range, research method, data analysis methods employed, the number of references cited, and the most frequently cited authors. The analysis revealed that the highest number of theses was published in 2024, while the lowest number was published in 2023. Apart from the decrease observed in 2023—possibly due to disruptions caused by the COVID-19 pandemic—a continuous upward trend in the number of theses has been observed since 2020. This steady increase indicates a growing academic interest in social responsibility. At this point, it is also notable that female researchers and advisors holding the rank of professor demonstrate greater engagement with the topic compared to their counterparts. Although the theses were prepared in 19 different departments, the highest concentration was observed in business administration, followed by public relations, indicating that the Institute of Social Sciences plays a central role in social responsibility research. Indeed, the dominance of the Institute of Social Sciences with 26 theses confirms this finding. However, the topic of social responsibility is also addressed in various other disciplines, including labor economics and industrial relations, interior architecture, graphic design, physical education and sports, banking and finance, pharmaceutical management, economics, gastronomy and culinary arts, media studies, architecture, marketing, psychology, health management, sports management, tourism management, and Turkish folklore studies. A total of 27 universities contributed to these theses, with Marmara University ranking first by a significant margin. The tendency of other Istanbul-based universities to follow Marmara

University, which appears to play a leading role, may be attributed to Istanbul's level of development. The theses were prepared in numerous universities and departments, and this diversity is also reflected in the keywords and titles. The frequent use of the terms “social,” “responsibility,” and “corporate” is expected given the nature of the field. While titles generally reflect the impact, perception, and role of social responsibility, keywords indicate a focus on communication, reputation, behavioral codes, leadership, sustainability, media, and multinational corporations. Overall, the findings suggest a tendency toward establishing cause-and-effect relationships in the studied topics. The identification of 171 distinct keywords or keyword groups, most of which occur with a frequency of two or less, indicates a wide thematic diversity. It was found that the theses were written in both Turkish and English, with Turkish being the dominant language. The average page length of the theses was 189.17, with most falling below this average, suggesting a relatively limited scope. Similarly, considering that the average number of references is 272.64, the fact that most theses fall below this value further supports this observation. The predominance of quantitative research methods indicates a tendency toward empirical verification of results. Accordingly, the frequent use of statistical analysis methods suggests a positivist research orientation. It was also found that Carroll, A.B. was by far the most frequently cited author, followed by Aktan, C.C., Freeman, R.E., Kotler, P., Davis, K., Avolio, B.J., Jamali, D., and Bhattacharya, C.B. This suggests that researchers consider Carroll an authority based on his contributions.

Keywords: Social Responsibility, Bibliometric Analysis, National Thesis Center, MAXQDA, Doctoral Theses.

**İSLAMİ FİNANS PERSPEKTİFİNDE PARA VAKIFLARI VE İŞSİZLİK: TEORİK
BİR DEĞERLENDİRME**
CASH WAQFS AND UNEMPLOYMENT FROM AN ISLAMIC FINANCE
PERSPECTIVE: A THEORETICAL ASSESSMENT

Assoc. Prof. Dr. Haydar KARADAĞ

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2398-7314>

Özet

Bu çalışma, para vakıflarının sürdürülebilir İslami finans perspektifi çerçevesinde işsizliğin azaltılmasındaki potansiyel rolünü teorik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. İslami finans sistemi, risk paylaşımı, faizsiz finansman, spekülasyondan kaçınma ve sosyal adalet ilkeleri üzerine inşa edilmiş olup, ekonomik faaliyetlerin reel sektörle bütünleşmesini teşvik eden bir yapı sunmaktadır. Bu çerçevede para vakıfları, klasik hayır kurumlarından farklı olarak, nakit varlıkların üretken alanlara yönlendirilmesini sağlayan, sürdürülebilir gelir üretme kapasitesine sahip ve sosyal faydayı önceleyen özgün bir finansal mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Para vakıfları, sahip oldukları likit sermaye yapısı sayesinde mikro girişimlerin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması ve bireylerin kendi işlerini kurmalarına olanak tanınması gibi çeşitli kanallar aracılığıyla istihdam yaratma potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle para vakıfları, özellikle geleneksel finansal sistemlerin dışında kalan düşük gelirli bireyler, kadınlar ve kayıt dışı ekonomide yer alan gruplar için alternatif bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Ayrıca, mesleki eğitim ve beceri geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla işgücü piyasasındaki yapısal sorunların azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu durum, yalnızca işsizliğin azaltılmasına değil, aynı zamanda işgücü kalitesinin artırılmasına ve uzun vadeli ekonomik istikrarın güçlendirilmesine de hizmet etmektedir.

Çalışmada, para vakıflarının işsizlikle mücadelede oynayabileceği rol, İslami sosyal finans araçları olan zekât, infak ve sadaka gibi mekanizmalarla birlikte değerlendirilmekte ve bu araçların entegrasyonu yoluyla daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturulabileceği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda para vakıfları, yalnızca finansal destek sağlayan bir kurum olmanın ötesinde, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, gelir dağılımını iyileştiren ve sosyal refahı artıran çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır.

Tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın bir şekilde uygulanan para vakıfları, eğitimden sağlığa, ticaretten sosyal yardımlara kadar geniş bir alanda önemli işlevler üstlenmiş ve ekonomik hayatın sürdürülebilirliğine katkı sağlamıştır. Bu tarihsel deneyim, para vakıflarının modern dönemde yeniden yapılandırılarak günümüz ekonomik sorunlarına çözüm üretebilecek potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Günümüzde ise finansal kapsayıcılık, sürdürülebilir kalkınma ve etik finans tartışmaları çerçevesinde para vakıflarının yeniden gündeme geldiği ve özellikle gelişmekte olan ülkeler için alternatif bir model sunduğu görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, para vakıflarının uygun yönetim ilkeleri, şeffaflık mekanizmaları ve kurumsal yapı ile desteklenmesi halinde işsizliğin azaltılmasına katkı sağlayabilecek önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Teorik bulgular, para vakıflarının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kurumsal boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini ve bu kurumların

sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde yeniden tasarlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu yönüyle çalışma, İslami finans literatürüne işsizlik perspektifinden katkı sunarak, para vakıflarının çağdaş ekonomik problemlerin çözümündeki rolünü yeniden düşünmeye yönelik kavramsal bir çerçeve geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Para Vakıfları, İslami Finans, İşsizlik, Sürdürülebilir Kalkınma

Abstract

This study aims to examine, from a theoretical perspective, the potential role of charitable foundations in reducing unemployment within the framework of sustainable Islamic finance. The Islamic finance system is built on the principles of risk sharing, interest-free financing, avoidance of speculation, and social justice, offering a structure that encourages the integration of economic activities with the real sector. In this context, cash waqfs, unlike classical charities, stand out as a unique financial mechanism that prioritizes social benefit, enables the channeling of cash assets into productive areas, and possesses the capacity to generate sustainable income. Thanks to their liquid capital structure, cash waqfs have the potential to create employment through various channels, such as supporting micro-enterprises, facilitating access to finance for small and medium-sized enterprises, and enabling individuals to start their own businesses.

In this respect, cash waqfs constitute an alternative source of financing, especially for low-income individuals, women, and groups in the informal economy who are outside the traditional financial systems. Furthermore, they can contribute to reducing structural problems in the labor market by supporting vocational training and skill development activities. This situation serves not only to reduce unemployment but also to improve the quality of the workforce and strengthen long-term economic stability.

In this study, the role that cash waqfs can play in combating unemployment is evaluated together with Islamic social finance tools such as zakat, infaq, and sadaqa, and it is argued that a more inclusive and sustainable economic structure can be created through the integration of these tools. In this context, cash waqfs are considered not only as institutions providing financial support, but also as a multi-dimensional structure that strengthens social solidarity, improves income distribution, and increases social welfare.

Historically, cash waqfs, which were widely practiced in the Ottoman State, undertook important functions in a wide range of areas from education to health, from trade to social assistance, and contributed to the sustainability of economic life. This historical experience shows that cash waqfs, when restructured in the modern era, have the potential to provide solutions to today's economic problems. Today, within the framework of discussions on financial inclusion, sustainable development, and ethical finance, cash waqfs are once again on the agenda and are seen to offer an alternative model, especially for developing countries. In conclusion, this study demonstrates that cash waqfs, when supported by appropriate governance principles, transparency mechanisms, and institutional structures, can be an important tool in contributing to unemployment reduction. Theoretical findings highlight the need to address cash waqfs not only from an economic perspective but also from social and institutional dimensions, emphasizing the importance of redesigning these institutions in line with sustainable development goals. In this respect, the study contributes to the Islamic finance literature from an unemployment perspective, developing a conceptual framework for rethinking the role of cash waqfs in solving contemporary economic problems.

Keywords: Cash Waqfs, Islamic Finance, Unemployment, Sustainable Development

Giriş

Günümüz küresel ekonomilerinde işsizlik, yalnızca ekonomik büyüme ile sınırlı olmayan; aynı zamanda gelir dağılımı, sosyal refah ve toplumsal istikrar üzerinde doğrudan etkiler yaratan çok boyutlu bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal kaynaklara erişimde yaşanan eşitsizlikler, işgücü piyasasındaki yapısal sorunlar ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, işsizliğin kronikleşmesine yol açabilmektedir (Bachri & Rosyadi, 2024; Karimah et al., 2025). Bu durum, geleneksel finansal sistemlerin kapsayıcılık açısından yetersiz kaldığını ve alternatif finansal modellerin geliştirilmesini gerekli kıldığını göstermektedir.

İslami finans sistemi, risk paylaşımı, faizsiz finansman, spekülasyondan kaçınma ve sosyal adalet ilkeleri üzerine kurulu yapısıyla, ekonomik faaliyetlerin reel sektörle bütünleşmesini teşvik eden alternatif bir yaklaşım sunmaktadır (Kuzulu, 2021; Türkay et al., 2023). Bu sistem içerisinde yer alan para vakıfları, klasik hayır kurumlarından farklı olarak, nakit varlıkların üretken alanlara yönlendirilmesini sağlayan ve sürdürülebilir gelir üretme kapasitesine sahip kurumsal yapılar olarak dikkat çekmektedir (Sumer & Öndeş, 2021; Korkut & Bulut, 2017). Tarihsel olarak özellikle Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde uygulanan para vakıfları, finansman sağlama, gelir dağılımını iyileştirme ve toplumsal refahı artırma gibi işlevleriyle ekonomik ve sosyal hayatın önemli bir bileşeni olmuştur (Koyunoğlu, 2008; Türkoğlu, 2015; Yıldırım & Oktar, 2022).

Para vakıflarının günümüzde yeniden önem kazanmasının temel nedenlerinden biri, finansal kapsayıcılık, sürdürülebilir kalkınma ve etik finans yaklaşımlarının giderek daha fazla ön plana çıkmasıdır (Canbaz, 2022; Aliyu, 2019). Özellikle düşük gelirli bireyler, kadınlar ve kayıt dışı ekonomide yer alan gruplar için finansmana erişimin sınırlı olması, alternatif finansman mekanizmalarının gerekliliğini artırmaktadır (Karimah et al., 2025). Bu noktada para vakıfları, mikro girişimlerin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması ve bireylerin kendi işlerini kurmalarına olanak tanınması gibi çeşitli kanallar aracılığıyla istihdam yaratma potansiyeline sahiptir (Razak et al., 2019; Arslan, 2017). Ayrıca, mesleki eğitim ve beceri geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi yoluyla işgücü piyasasındaki yapısal sorunların azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir (Akman, 2018).

İslami sosyal finans araçlarının entegrasyonu, para vakıflarının etkinliğini artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Zekât, infak ve sadaka gibi mekanizmalarla birlikte ele alındığında, para vakıfları daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturulmasına katkı sağlayabilir (Khalim & Yusoff, 2025; Kamaruzaman & Ishak, 2023). Bu entegrasyon, yalnızca finansal destek sağlamakla kalmayıp aynı zamanda gelir dağılımını iyileştirme, sosyal dayanışmayı güçlendirme ve ekonomik fırsat eşitliğini artırma gibi çok boyutlu etkiler yaratmaktadır (Fauzi & Ridhwani, 2024; Lubna & Alfıyan, 2025). Ayrıca, İslami finansın reel ekonomi odaklı yapısı, üretim, ticaret ve yatırım faaliyetlerini teşvik ederek ekonomik aktivitenin genişlemesine ve dolayısıyla istihdamın artmasına katkı sunmaktadır (Dinç, 2020; Delice & Tuncay, 2024).

Bu çalışma, para vakıflarının sürdürülebilir İslami finans perspektifi çerçevesinde işsizliğin azaltılmasındaki potansiyel rolünü teorik bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, para vakıflarının istihdam yaratma kapasitesini kavramsal düzeyde analiz etmek ve bu kurumların işsizlikle mücadelede nasıl bir politika aracı olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, para vakıflarının yalnızca finansal bir araç değil, aynı zamanda sosyal adaleti destekleyen ve ekonomik kapsayıcılığı artıran çok boyutlu bir yapı olduğunu ileri sürmektedir.

Çalışmanın önemi, işsizlik gibi küresel ölçekte kritik bir soruna, İslami finans çerçevesinde alternatif ve sürdürülebilir bir çözüm yaklaşımı sunmasından kaynaklanmaktadır. Literatürde

para vakıfları çoğunlukla yoksulluk, gelir dağılımı ve sosyal refah bağlamında ele alınırken, işsizlik özelinde yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Aliyu, 2019; Bachri & Rosyadi, 2024). Bu nedenle çalışma, para vakıflarını doğrudan işsizlik perspektifinden ele alarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın kapsamı, para vakıflarının teorik temelleri, tarihsel gelişimi ve İslami finans sistemi içerisindeki yeri ile sınırlıdır. Bu çerçevede, para vakıflarının mikrofinans, girişimcilik, finansal kapsayıcılık ve sosyal politika araçlarıyla ilişkisi kavramsal olarak analiz edilmekte; uygulamalı veya ekonometrik bir analiz yapılmamaktadır. Ayrıca, para vakıflarının diğer İslami sosyal finans araçlarıyla entegrasyonu da çalışma kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

- (i) Para vakıfları sürdürülebilir İslami finans sistemi içerisinde işsizlikle mücadelede nasıl bir rol oynayabilir?
- (ii) Para vakıflarının istihdam yaratma potansiyeli hangi mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır?
- (iii) Para vakıfları, finansal kapsayıcılık ve sosyal adalet hedefleri doğrultusunda işgücü piyasasına nasıl katkı sağlayabilir?
- (iv) Para vakıflarının diğer İslami sosyal finans araçlarıyla entegrasyonu, işsizlikle mücadelede nasıl bir sinerji yaratabilir?

Sonuç olarak bu çalışma, para vakıflarının işsizlikle mücadelede yalnızca tamamlayıcı değil, aynı zamanda alternatif bir finansal model olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmekte ve bu alanda kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Literatür

İslami finans literatürü, son yıllarda yalnızca finansal sistemin işleyişine değil, aynı zamanda sosyal refah, gelir dağılımı ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkilerine odaklanarak önemli bir genişleme göstermiştir. Bu bağlamda vakıf kurumu, özellikle de para vakıfları, İslami ekonomik sistem içerisinde hem tarihsel hem de çağdaş bir finansal araç olarak yeniden değerlendirilmektedir (Aliyu, 2019; Kamaruzaman & Ishak, 2023). Vakıfların sosyoekonomik işlevlerine ilişkin çalışmalar, bu kurumların yalnızca hayırseverlik faaliyetleriyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda ekonomik istikrar, sosyal dayanışma ve finansal kapsayıcılık açısından önemli katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır (Arslan, 2017; Bachri & Rosyadi, 2024).

Para vakıfları üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, bu kurumların tarihsel gelişimi ve Osmanlı ekonomisindeki rolü üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde para vakıflarının yaygın bir finansman aracı olarak kullanıldığı ve ticaret, üretim ve sosyal hizmetlerin finansmanında etkin rol oynadığı vurgulanmaktadır (Koyunoğlu, 2008; Korkut & Bulut, 2017; Türkoğlu, 2015). Bu çalışmalar, para vakıflarının sadece hayır amaçlı değil, aynı zamanda ekonomik aktiviteyi destekleyen ve piyasa mekanizmalarıyla uyumlu çalışan bir yapı sunduğunu göstermektedir (Bulut & Korkut, 2016; Durmuş, 2023). Ayrıca, Osmanlı para vakıflarının finansal sistem üzerindeki etkileri, modern finansal kurumlarla karşılaştırmalı olarak ele alınarak bu kurumların kurumsal sürdürülebilirliği ve ekonomik etkinliği ortaya konulmaktadır (Bulut & Korkut, 2022).

Modern literatürde ise para vakıfları, daha çok İslami sosyal finans çerçevesinde ele alınmakta ve finansal kapsayıcılık, yoksullukla mücadele ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilişkilendirilmektedir (Canbaz, 2022; Khalim & Yusoff, 2025). Bu bağlamda yapılan çalışmalar, para vakıflarının mikrofinans uygulamalarıyla entegrasyonu sayesinde düşük gelirli bireylerin finansmana erişimini kolaylaştırdığını ve girişimcilik faaliyetlerini teşvik ettiğini göstermektedir (Razak et al., 2019). Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansmanında

para vakıflarının önemli bir rol oynadığı ve yerel ekonomik kalkınmaya katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Fauzi & Ridhwani, 2024).

İslami finansın temel ilkeleri doğrultusunda geliştirilen alternatif finansman modelleri de literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, musharakah temelli vakıf modelleri, risk paylaşımı esasına dayalı yapıları sayesinde kapitalist finans sistemine alternatif bir çözüm olarak değerlendirilmektedir (Dinç, 2020). Benzer şekilde, faizsiz finansman araçlarının finansal istikrar üzerindeki etkileri incelenerek, İslami finans sisteminin krizlere karşı daha dayanıklı bir yapı sunduğu ileri sürülmektedir (Delice & Tuncay, 2024). Bu çalışmalar, para vakıflarının yalnızca sosyal değil, aynı zamanda makroekonomik düzeyde de önemli etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Para vakıflarının işgücü piyasası üzerindeki etkilerine odaklanan çalışmalar ise görece sınırlıdır. Mevcut literatür daha çok yoksulluk ve gelir dağılımı üzerine yoğunlaşırken, işsizlik konusu dolaylı olarak ele alınmaktadır (Aliyu, 2019; Bachri & Rosyadi, 2024). Bununla birlikte bazı çalışmalar, vakıf temelli finansman mekanizmalarının girişimcilik faaliyetlerini destekleyerek istihdam yaratma potansiyeline sahip olduğunu vurgulamaktadır (Arslan, 2017; Lubna & Alfıyan, 2025). Ayrıca, kayıt dışı ekonomide yer alan bireylerin finansal sisteme dahil edilmesi yoluyla işgücü piyasasının genişletilebileceği ifade edilmektedir (Karimah et al., 2025).

İslami sosyal finans araçlarının entegrasyonu da literatürde önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Zekât, infak ve sadaka gibi araçların para vakıfları ile birlikte kullanılması, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturulmasına katkı sağlayabilir (Khalim & Yusoff, 2025). Bu entegrasyonun, yalnızca gelir transferi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda üretken faaliyetleri teşvik ederek uzun vadeli istihdam yaratma potansiyelini artırdığı belirtilmektedir (Kamaruzaman & Ishak, 2023).

Bununla birlikte literatürde önemli bir boşluk dikkat çekmektedir. Mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu para vakıflarını yoksulluk, sosyal refah ve finansal kapsayıcılık bağlamında ele almakta; işsizlik özelinde doğrudan ve sistematik bir analiz sunmamaktadır. Ayrıca, para vakıflarının istihdam yaratma mekanizmalarının teorik olarak bütüncül bir çerçevede ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, para vakıflarının işgücü piyasası üzerindeki potansiyel etkilerinin yeterince analiz edilmediğini göstermektedir.

Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu doldurmayı hedefleyerek, para vakıflarını doğrudan işsizlik perspektifinden ele almakta ve bu kurumların istihdam yaratma potansiyelini teorik bir çerçevede analiz etmektedir. Bu yönüyle çalışma, İslami finans literatürüne yeni bir bakış açısı sunmakta ve para vakıflarının çağdaş ekonomik sorunların çözümündeki rolünü yeniden değerlendirmeye katkı sağlamaktadır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışma, para vakıflarının sürdürülebilir İslami finans perspektifi çerçevesinde işsizliğin azaltılmasındaki potansiyel rolünü teorik bir çerçevede incelemiştir. Elde edilen bulgular, para vakıflarının yalnızca hayır temelli bir kurum olmanın ötesinde, üretken yatırımları teşvik eden, finansal kapsayıcılığı artıran ve istihdam yaratma kapasitesine sahip alternatif bir finansal mekanizma olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Özellikle mikro girişimlerin desteklenmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelere finansman sağlanması ve bireylerin kendi işlerini kurmalarına olanak tanınması gibi mekanizmalar aracılığıyla para vakıflarının doğrudan ve dolaylı istihdam yaratma potansiyeline sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Çalışma ayrıca, para vakıflarının zekât, infak ve sadaka gibi diğer İslami sosyal finans araçlarıyla entegrasyonu halinde daha güçlü ve kapsayıcı bir ekonomik yapı oluşturulabileceğini göstermektedir. Bu entegrasyon, yalnızca gelir transferi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda üretken faaliyetleri teşvik ederek uzun vadeli ve sürdürülebilir istihdam yaratılmasına katkı sunmaktadır. Bu yönüyle para vakıfları, hem sosyal politika aracı hem de alternatif bir kalkınma modeli olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, para vakıflarının işsizlikle mücadelede etkin bir araç haline gelebilmesi, büyük ölçüde kurumsal yapı, yönetim kalitesi ve finansal entegrasyon düzeyine bağlıdır. Bu nedenle, para vakıflarının modern ekonomik sistemlere uyumlu hale getirilmesi ve profesyonel bir şekilde yönetilmesi kritik öneme sahiptir.

Bu çerçevede çalışmanın politika önerileri şu şekilde özetlenebilir:

(i) Kurumsal ve Hukuki Altyapının Güçlendirilmesi: Para vakıflarının etkinliğini artırmak için şeffaflık, hesap verebilirlik ve iyi yönetim ilkelerine dayalı güçlü bir kurumsal yapı oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, vakıf yönetim süreçlerinin standartlaştırılması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

(ii) İslami Sosyal Finans Araçlarıyla Entegrasyon: Para vakıflarının zekât, infak ve sadaka gibi diğer İslami finans araçlarıyla entegre edilmesi, kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayarak istihdam yaratma kapasitesini artıracaktır. Bu entegrasyon, sosyal yardım mekanizmalarını üretken yatırımlara dönüştürerek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunabilir.

(iii) Mikrofinans ve Girişimcilik Destek Programlarının Geliştirilmesi: Para vakıfları aracılığıyla sağlanacak faizsiz finansman mekanizmaları, özellikle düşük gelirli bireyler, kadınlar ve genç girişimciler için önemli fırsatlar yaratabilir. Bu kapsamda, mikrofinans uygulamalarının yaygınlaştırılması ve girişimcilik destek programlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

(iv) Reel Sektörle Entegrasyonun Sağlanması: Para vakıflarının finansal kaynaklarının üretim, ticaret ve hizmet sektörlerine yönlendirilmesi, ekonomik aktivitenin genişlemesine ve dolayısıyla istihdamın artmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, vakıf fonlarının reel sektör odaklı yatırımlara yönlendirilmesi önem arz etmektedir.

(v) Dijitalleşme ve Finansal Teknolojilerin Kullanımı: Finansal teknolojilerin (fintech) para vakıfları sistemine entegrasyonu, kaynakların daha etkin yönetilmesini ve daha geniş kitlelere ulaşılmasını sağlayabilir. Dijital platformlar aracılığıyla bağış toplama, fon yönetimi ve proje finansmanı süreçlerinin iyileştirilmesi mümkündür.

(vi) İnsan Sermayesine Yatırım ve Beceri Geliştirme: Para vakıflarının yalnızca finansman sağlamakla sınırlı kalmayıp, mesleki eğitim ve beceri geliştirme programlarını da desteklemesi, işgücü piyasasındaki yapısal uyumsuzlukların azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, para vakıfları uygun politika tasarımı ve kurumsal düzenlemelerle desteklendiğinde, işsizlikle mücadelede etkili ve sürdürülebilir bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, para vakıflarının ekonomik, sosyal ve kurumsal boyutlarıyla yeniden ele alınması gerektiğini vurgulayarak, İslami finans literatürüne işsizlik perspektifinden önemli bir katkı sunmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların, bu teorik çerçeveyi ampirik analizlerle desteklemesi, para vakıflarının gerçek etkilerinin daha net ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

References

- Akman, A. (2018). Eski Vakıflar Hukuku Bağlamında Vakıf Müessesesi ve Günümüzdeki Etkileri. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), 189-224. <https://doi.org/10.15337/suhfd.445238>.
- Aliyu, S. U. (2019). Reflections on the socioeconomic role of waqf in an Islamic economic system. International Journal of Umranc Studies, 2(1), 31-43. <https://doi.org/10.59202/ijus.v2i1.560>.
- Arslan, H. (2017). Sosyal Politika Aracı Olarak Vakıflar ve İstihdam Etkisi. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 63, 396-417. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhssbd/issue/35955/403454>.
- Bachri, S., & Rosyadi, I. (2024). The potential and challenges of Waqf in overcoming economic crises and recessions. al-Afkar, Journal For Islamic Studies, 7(1), 56-78. <https://doi.org/10.31943/afkarjournal.v7i1.883>.
- Bulut, M., & Korkut, C. (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 2(1), 55-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/24515/259786>.
- Bulut, M., & Korkut, C. (2022). The Impact of the Elite (Ulema) Class on the Ottoman Economy: The Case Study of the Cash Waqfs. International Journal of Economics, Management and Accounting, 30(1), 27-54. <https://doi.org/10.31436/ijema.v30i1.879>.
- Canbaz, M. F. (2022). Sustainable Development Goals and Islamic Finance Perspective. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21(4), 1948-1966. <https://doi.org/10.21547/jss.1109383>.
- Delice, G., & Tuncay, M. (2024). İslami Bankacılık Sisteminde Finansal İstikrarın Belirleyicileri: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi. Journal of Emerging Economies and Policy, 9 (Special Issue), 322-339. <https://dergipark.org.tr/en/pub/joeep/issue/86917/1533151>.
- Dinç, Y. (2020). The Enterprise Solution to Capitalist Opportunism: The Musharakah Waqf. Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 51-72. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.463245>.
- Durmuş, M. E. (2023). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Vakıfları. In Finansal Piyasaların Evrimi: Bankacılık, Risk Yönetimi, Piyasa ve Kurumlar (pp. 239-256). Özgür Yayın Dağıtım. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub67>.
- Fauzi, M. I., & Ridhwani, I. (2024). Waqf as a Solution in Solving the Problem of Poverty and Unemployment in Indonesia. Journal of Social Transformation and Regional Development, 6(2), 137-144. <https://doi.org/10.30880/jstard.2024.06.02.013>.
- Kaan, E. O. (2021). Faize Alternatif Bir Finansman Aracı Olarak Karz-ı Hasen Yerine Zekât. BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(2), 605-621. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuifd/issue/66148/1004299>.
- Kamaruzaman, N. R., & Ishak, M. S. I. (2023). Waqf institutions: A systematic literature review on governance, financial models, and socio-economic impact in Islamic social finance. Advanced International Journal of Business, Entrepreneurship and SMEs, 5(18), 134-151. <https://doi.org/10.35631/aijbes.518014>.

- Karimah, H., Ahmad, A., & Akbar, M. A. A. (2025). Empowering The Informal Economy Through Islamic Social Finance: Insights from Islamic Economic Principles for Inclusive Development. *At-Taradhi Jurnal Studi Ekonomi*, 16(1), 14-33. <https://doi.org/10.18592/taradhi.v16i1.16301>.
- Khalim, M. A., & Yusoff, W. M. W. (2025). Integrating Waqf and Islamic Social Finance for Inclusive Development: Frameworks, Governance and Impact Evaluation. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 9(6), 2208-2222. <https://doi.org/10.47772/ijriss.2025.906000169>.
- Korkut, C., & Bulut, M. (2017). A Comparison between Ottoman Cash Waqfs and Modern Financial Institutions between 15th and 19th Centuries. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 167-194. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.356273>.
- Koyunoğlu, H. H. (2008). Cash Waqfs: The Istanbul Practice in 17th Century According to Accounting Books. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(4), 253-304. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4504/62027>.
- Kuzulu, Ö. (2021). Etik Finans mı İslami, İslami Finans mı Etik?. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 245-279. <https://doi.org/10.30692/sisad.904445>.
- Lubna, S., & Alfiyan, W. N. (2025). Optimizing Zakat and Cash Waqf for Educated Unemployment: Evidence from Sampang Regency. *Jurnal Ekonomi Islam Az-Zain*, 2(1), 45-55. <https://journal.staiza.ac.id/index.php/JEIZA>.
- Razak, D. A., Fodol, M. Z., Burhan, A., & Jama, A. A. (2019). Factors that Determine Donors Intention to Endow Cash Waqf for Microenterprises in Malaysia. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 449-471. <https://doi.org/10.31679/adamakademi.521253>.
- Sumer, S., & Öndeş, T. (2021). Fund Funding Methods of Cash Waqfs and Participation Banks. *Accounting and Financial History Research Journal*, 24, 111-117. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/75519/1010969>.
- Türkay, K., Limanli, Ö., & Tuna, G. (2023). Kira Sertifikası (Sukuk), BİST Sürdürülebilirlik Endeksi ve Devlet Tahvili Arasındaki Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1028-1066. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1195016>.
- Türkoğlu, İ. (2015). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 187-196. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduibfd/issue/20818/222766>.
- Yıldırım, M., & Oktar, T. (2022). Osmanlı-Avusturya Savaşlarının İstanbul Para Vakıflarına Etkileri (1693-1697). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 94-105. <https://doi.org/10.54831/vanyyuiibfd.1126005>.

MEGA SPOR ETKİNLİKLERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM: FORMULA 1 BAĞLAMINDA EKONOMİK, ÇEVRESEL VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLERİN ANALİZİ

SUSTAINABLE TOURISM IN MEGA SPORT EVENTS: AN ANALYSIS OF ECONOMIC, ENVIRONMENTAL, AND SOCIO-CULTURAL IMPACTS WITHIN THE CONTEXT OF FORMULA 1

Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU

Trakya University, Keşan Yusuf ÇAPRAZ College of Applied Sciences

ORCID ID: 0000-0003-1978-1348

Özet

Sürdürülebilir turizm, son yıllarda giderek artan bir şekilde araştırma odağı haline gelmiştir. Bu genişleyen literatür içinde spor turizmi, çok boyutlu etkileri nedeniyle önemli bir alt alan olarak ortaya çıkmıştır. Spor turizmi, yalnızca sportif faaliyetlere katılıma bağlı olmayan, aynı zamanda destinasyonların uzun vadeli gelişimine katkı sağlayan çok boyutlu ve karmaşık bir olgudur. Bu çalışmada özellikle mega spor etkinliklerinin ev sahibi destinasyonlar üzerindeki ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerine odaklanılmakta ve bu yarışların ev sahibi destinasyonların sürdürülebilir turizm faaliyetlerine etkileri incelenmektedir.

Formula 1 yarışları dünya genelinde oldukça tanınmış ve ilgi çekici etkinliklerdir. Bu nedenle bu etkinliklerin gerçekleştirildiği destinasyonlarda kısa süreli ancak oldukça yoğun bir turizm hareketliliği yaşanmaktadır. Konaklama, ulaşım, yiyecek-içecek, perakende ve hizmet sektörlerinin yanı sıra bu etkinlikler; çarpan etkisiyle birlikte yerel ekonomilerde gelir düzeylerinin artmasına ve istihdam olanaklarının genişlemesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, sınırlı bir zaman diliminde oluşan bu yoğun talep, özellikle büyük şehirlerde konaklama tesisleri, ulaşım sistemleri ve kamu hizmetleri üzerinde ciddi bir altyapı baskısı oluşturmaktadır.

Formula 1 etkinlikleri, dinamik fiyatlandırma stratejilerinin yoğun olarak uygulandığı başlıca alanlardan biridir ve bu durum bilet ve konaklama fiyatlarının birkaç katına kadar yükselmesine neden olmaktadır. Bu tür etkinlikler, daha dar bir pazar çekiciliğine sahip olması ve çoğu zaman geniş halk kitleleri için fiziksel olarak erişilebilir olmaması nedeniyle “lüks tüketim ürünü” olarak da değerlendirilmektedir. Yarış dönemlerinde otel fiyatlarındaki keskin artışın yanı sıra ziyaretçilerin yüksek harcama düzeyi, yalnızca ekonomik faydaları değil, aynı zamanda sosyal eşitsizlikleri de gündeme getirmekte; bu durum Formula 1 turizminin erişilebilirliği ve kapsayıcılığı açısından daha kapsamlı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda, bir Formula 1 yarışına ev sahipliği yapmak, destinasyonun marka değerini önemli ölçüde artırarak küresel ölçekte daha tanınır hale gelmesini sağlayabilir, yabancı yatırımları çekebilir ve uzun vadede sürekli bir turizm talebinin oluşmasına katkıda bulunabilir. Bu etkinlikler dünya genelinde yayınlanmakta ve milyonlarca kişi tarafından izlenmektedir; bu da ev sahibi şehirlere küresel görünürlük kazandırarak etkinlik sonrasında da turizm talebinin

sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır. Ayrıca kültürel etkileşim ve uluslararası iş birliklerinin kurulması için de bir araç işlevi görmektedir.

Bu çalışma, Formula 1 yarışlarına ev sahipliği yapmanın finansal, toplumsal ve çevresel sonuçlarını sürdürülebilir turizm perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmada bu tür etkinliklerin ev sahibi destinasyonlar üzerindeki etkileri tartışılmakta, sağladıkları faydalarla birlikte, ortaya çıkan sürdürülebilirlik sorunları analiz edilmektedir. Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda turizm paydaşlarına ve karar vericilere yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Spor Turizmi, Formula 1, Destinasyon Gelişimi.

ABSTRACT

Sustainable tourism has increasingly been a focus of research over the last few years. Within this growing body of literature, sport tourism has emerged as a significant subfield due to its multidimensional impacts. Sport tourism is a puzzle and a multidimensional phenomenon that depends not only on participation in sporting activities but also contributes to the long-term development of destinations. This study, in particular, focuses on the economic, environmental, and socio-cultural impacts of mega sport events on host locations. In this study, the impacts of Formula 1 Grand Prix events on the host destinations in terms of sustainable tourism are investigated.

Formula 1 racing is very famous and attractive worldwide. Therefore, at locations where these events take place, a very short-term but quite intense tourism rush happens. Besides the sectors of accommodation, transportation, food and beverage, retail, and service, these events yield very good economic results, further to the emergence of the multiplier effects that contribute to the raising of the levels of income and enlargement of employment opportunities in local economies. Also, such immense demand within a limited period of time places a lot of burden on the urban infrastructure, to the extent that the demand for accommodation facilities, transportation systems, and public utilities is very high in large cities.

Formula 1 events are one of the main contexts where dynamic pricing strategies are implemented, resulting in up to several-fold increases in ticket and accommodation prices. In fact, such events are even termed as "luxury consumption products" that, besides having a smaller market appeal, are often not physically accessible to the general public. Besides the sharp increase in hotel rates during race periods, visitors' heightened level of spending denotes not only economic advantages but also social inequalities, which call for an in-depth assessment of the accessibility and inclusiveness in Formula 1 tourism.

Along these lines, hosting a Formula 1 race can significantly boost a destination's brand, allowing it to become more recognized globally, attracting foreign investments as well as ensuring continuous tourism demand in the long run. Given that these events are broadcast worldwide and are viewed by millions of people, they give the cities that host them global exposure and contribute to maintaining tourism demand even after the event has ended. In

addition, they also serve as a medium for cultural interaction and the establishment of international partnerships.

This study intends to explore the financial, social, and ecological results of hosting Formula 1 races from the perspective of sustainable tourism. Besides that, the study also discusses the impact of such events on the hosting destinations, analyzes the benefits, and the sustainability problems they cause. To sum up, the study offers recommendations to tourism stakeholders and decision-makers based on these results.

Keywords: Sustainable Tourism, Sport Tourism, Formula 1, Destination Development

INTRODUCTION

Sport tourism is definitely a significant economic and social development for the 21st Century, which is in fact a multifaceted event involving a convergence of tourism, leisure, and sport. The growth of mega sport events, defined as mega events that draw in substantial numbers of international visitors, is of growing interest to academics, as academics have attempted to evaluate their impacts on the host community. A review analysis of relevant articles has revealed that mega-sport events have been the focus of many studies in the area of tourism, and the trend is evident that overall, the economic aspect of such events has been given the most attention (Storm et al. 2020).

As a contemporary mega sporting event, the F1 Grand Prix Motor Racing is held at more than 10 venues across three continents. With hundreds of millions of viewers around the world, the F1 event is propelling large-scale tourism flows, economic revenues, and destination branding. Each F1 grand prix race provider is propelling intense, concentrated tourism demand within its host destination, which offers both opportunity and challenge for sustainable destination management. As can be seen from the sport event impact studies, mega sporting events are a multidimensional thing with impacts encompassing the economic, environmental, and socio-cultural dimensions (Trendafilova & Ziakas, 2025).

Sustainable tourism, "defined as tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts" (UNEP & WTO 2005 cited in Saarinen 2006, p. 455), offers a conceptual structure for the assessment of the impact of Formula 1 on tourism. Sustainable tourism development involves balancing economic gains with environmental preservation and social equity (Saarinen, 2006). This study approaches this three-pronged balance in a systematic fashion, analyzing economic, environmental and socio-cultural effects of F1 Grand Prix races on host destinations.

RESEARCH METHODOLOGY AND FINDINGS

Formula 1 Grand Prix events represent significant economic generators for host cities. Contemporary research demonstrates that these events create substantial direct and indirect

economic impacts. Recent studies indicate that regularly hosting Formula 1 events represents a reliable tourism draw, with host countries experiencing tourism increases averaging 6%, and street races attracting even higher proportions of tourism demand (CEIBS, 2021). Key sectors benefiting from Formula 1 tourism include accommodation services, restaurant and beverage establishments, retail commerce, and ground transportation, all of which experience heightened demand during race weekends.

The F1 Grand Prix is amongst the major economic drivers for host cities. According to recent research, F1 events result in both extensive direct and indirect economic impact. As of 2021, the continuous hosting of F1 events is a high-quality tourism attraction, with an average tourism increase of 6% in the host country and a much greater percentage of tourism demand at street races (CEIBS 2021). The main impacted sectors are hospitality, food and beverages, retail goods, and ground transport.

Even so, the evidence points to various obstacles to economic sustainability and equity. During the race series, accommodation providers, hospitality vendors, and event tickets use dynamic pricing techniques to inflate prices up to an enormous multiple of pre-event values. Literature examining hypothesized impacts of mega-sporting events found that host cities experience increased traffic flows, pollution outputs, and escalatory prices that should be experienced mostly by residents of lower and middle socio-economic levels (Hur, 2025). This price escalation highlights the tension between maximizing economic returns and achieving equitable tourism development, a conflict that often concentrates profits among local elites and property owners while marginalizing the broader community (Zawadzki, 2024).

Environmental sustainability issues related to F1 tourism involve major concerns. As demonstrated by Collins et al. (2009), a lot of carbon dioxide is released by mega sport events, either directly through race events (carbon dioxide emissions from vehicular transit) or indirectly from accommodation, food, and waste disposal services across race venues. Graham et al. (2018) point out the difficulty in the implementation of ecological sustainability in the field of sport, stating that operation dimension as well as governance dimensions of sustainability are lagging in sports management. The synthesis of the literature substantiates the arguments on the generally negative impact of mega-sport events.

Systematic reviews of the environmental impacts of mega- sports events have shown that 75% of environmental impacts from mega- sport events are negative and only about 21% are positive (Cerezo-Esteve et al. 2022). Most of the event venues, such as the circuit of the Grand Prix, necessitate the conversion and/or expansion of facilities for event needs, like circuit, paddock, and related infrastructure, spectator facilities, and parking facilities. Some of these facilities are used for a period of time after the event, while others are left to rot away and are a sunk investment. Environmental management of sports events appears to be an area of importance needing better operational and governance practices (Daddi et al. 2022).

Formula 1 Grand Prix competitions have created significant socio-cultural impacts on their hosting locations as an avenue for cultural expression, international partnership building, and destination image marketing. Utilizing the world's immense television coverage of the sport

(which attracts a global viewership of greater than 500 million per race), it affords host destinations unprecedented opportunities for destination marketing and brand awareness. The host locations use the events to build global position and to develop long-term, steady tourism demands (Galvan, 2023). Even so, more socio-cultural empirical evidence points to relevant issues and negative externalities.

Host community members often view race as disruptive and stated that it causes traffic, noise pollution, and temporary setting off stores' operations during the event. Based on environmental sustainability in sport event planning, the desirable development is that mega sport events are considered as an opportunity to motivate regional economic and cultural growth by offering positive externalities; Yet, unequal distribution of benefits and the costs fall back on hosts in major events is a problem for sustainable development (Müller, 2018). Really, this benefit is limited to tourist operators, hotels, and event contractors. Still, the rest of the community benefits were limited, and there is doubt about the authenticity of cultures received by externally directed tourism.

DISCUSSION

In answering the research question, the ability to quantify the sustainability implications of Formula 1's impacts illustrates a complex paradox. Specifically, despite positive economic impacts, job creation, and increased destination branding, negatives such as 'destruction of the environment, exclusion of the poor, and temporary destruction of local communities' were experienced. Sustainable tourism outcomes can only be achieved through a combination of different strategies. To achieve economic equity, operations must remain sustainable while keeping tickets affordable for residents. This balance can be achieved by establishing transparent pricing for visitors and ensuring a win-win scenario for profit-maximizing operators.

With environmental sustainability, the priority is to develop solid carbon accounting and to offer funding for the green venues project. Using research related to green events, it is concluded that strategic planning and coordination of environmental management contribute a lot to mitigating the adverse effects on the environment. On socio-cultural sustainability, the concerns are about serious community participation, benefit-sharing policies, and priority employment for local people.

This study suggests that F1 hosting decisions should be based on a clear commitment to sustainability protocols. Consequently, host destinations must evaluate environmental impacts, negotiate benefit-sharing agreements with target communities, and transparently assess long-term developmental success. Instead of pursuing mega-sporting events as hegemonic economic boosters, cities should adopt evidence-based decision-making through comprehensive cost-benefit analyses that incorporate environmental externalities and social equity criteria. (Zawadzki, 2024).

RECOMMENDATIONS

From the findings of the economic, environmental, and socio-cultural impacts, these suggestions are drawn for tourism actors and policy makers:

1. Create Sustainability Parameters: Bidding cities should be required to meet minimum sustainability standards like carbon-neutral event management, waste minimization targets, and commitments to ecological repair before Olympic approval.

Formula 1 governing bodies need to seek venues with proven carbon management performance and include sustainability indicators in their selection processes.

2. Construction of Pricing Regulatory Structures: Dynamic pricing regulations should be accompanied by an access provision for the mid-income community through minimum ticket allocations at affordable prices and community benefit programs that guarantee cross-socio-economic-group parity.

3. Strengthen Community Engagement: Develop formal resident participation in event planning procedures, use residents as top candidates for event operations jobs, and develop open benefit-sharing arrangements that provide tangible development benefits to the community constituencies.

4. Track event impacts long-term: Using post-event feedback procedures to measure economic returns, sustainability of the event, duration of employment opportunities, effectiveness of reforestation, and resident attitudes.

CONCLUSION

The case of Formula 1 Grand Prix events illustrates well the contemporary dilemma of mega sport tourism: while these events always generate vast economic benefits, they also bring about environmental and social problems that threaten the attainment of sustainable destination development goals. This study exemplifies the outcomes of successful event planning and management that can cause sustainable mega event outcomes; analysis captures the necessity of moving beyond economic priorities alone towards embedding ecological and social justice considerations into the host event governance structure. As highlighted in contemporary literature, sustainable tourism development strategies must address the nuanced benefits and impacts of mega event tourism by adopting a full perspective of sustainable development and understanding the balanced position of host destination stakeholders (Saarinen, 2006). These guidelines and recommendations provide data-driven guidance on how planners can adapt to develop environmentally sustainable mega events, like Formula 1 races. Further research should examine the outcomes of the institutionalization of these sustainability guidelines, including the relationships between event sustainability commitments and the ecological and social realities experienced by host countries.

REFERENCES

- Collins, A., Jones, C., & Munday, M. (2009). Assessing the environmental impacts of mega sporting events: Two options?. *Tourism management*, 30(6), 828-837.
- Cerezo-Esteve, S., Inglés, E., Seguí-Urbaneja, J., & Solanellas, F. (2022). The environmental impact of major sport events (Giga, MEGA and major): A systematic review from 2000 to 2021. *Sustainability*, 14(20), 13581.
- CEIBS (China Europe International Business School). (2021). Do formula-1 grands prix boost tourism? Assessing how F1 hosting status impacts a country's tourism industry. Retrieved from <https://www.ceibs.edu/new-papers-columns/do-formula-1-grands-prix-boost-tourism-assessing-how-f1-hosting-status-impacts>
- Daddi, T., Rizzi, F., Pretner, G., Todaro, N., Annunziata, E., Frey, M., & Iraldo, F. (2022). Environmental management of sport events: a focus on European professional football. *Sport, Business and Management: An International Journal*, 12(2), 208-232. <https://doi.org/10.1108/sbm-05-2020-0046>
- Galvan, A. (2023). Formula 1 grand prix boosting tourism. Retrieved from; <https://globaledge.msu.edu/blog/post/57274/formula-1-grands-prix-boosting-tourism>
- Graham, J., Trendafilova, S., & Ziakas, V. (2020). Environmental sustainability and sport management education: bridging the gaps. In *Creating and Managing a Sustainable Sporting Future* (pp. 168-179). Routledge.
- Hur, C. H. (2025). The Impact of Hosting Sport Mega-Events in Small Communities: An Analysis of Local Real Estate Markets and Relocation of Local Residents.
- Müller, M. (2018). What makes an event a mega-event? Definitions and sizes. In *Leveraging mega-event legacies* (pp. 13-28). Routledge.
- Saarinen, J. (2006). Traditions of sustainability in tourism studies. *Annals of tourism research*, 33(4), 1121-1140.
- Storm, R. K., Jakobsen, T. G., & Nielsen, C. G. (2020). The impact of Formula 1 on regional economies in Europe. *Regional Studies*, 54(6), 827-837.
- Trendafilova, S., & Ziakas, V. (2025). Advancing sustainable sport event management and sport ecology: the missing links. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 17(4), 905-920.
- Zawadzki, K. (2024). Public valuation of social impacts. The comparison between mega and non-mega sporting events. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 16(1), 89-110. <https://doi.org/10.1080/19407963.2022.2157420>

**ÇAY TURİZMİNDE DÖNGÜSEL EKONOMİ YAKLAŞIMI: SÜRDÜRÜLEBİLİR
DESTİNASYON YÖNETİMİ VE SIFIR ATIK STRATEJİLERİ**
CIRCULAR ECONOMY APPROACH IN TEA TOURISM: SUSTAINABLE
DESTINATION MANAGEMENT AND ZERO-WASTE STRATEGIES

Assist. Prof. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU

Trakya University, Keşan Yusuf ÇAPRAZ College of Applied Sciences
Management Information Systems

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1978-1348>

Özet

Turizm sektöründe sürdürülebilirlik odağının artması, çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları bütüncül biçimde ele alan yeni destinasyon yönetimi yaklaşımlarının gelişmesine yol açmıştır. Bu yaklaşımlardan biri olan döngüsel ekonomi, kaynak kullanımını ve atık üretimini azaltmayı, aynı zamanda yerel sistemler içinde değer yaratmayı amaçlayan bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, döngüsel ekonomi modelinin çay turizmine nasıl entegre edilebileceğini, özellikle sürdürülebilir destinasyon yönetimi ve sıfır atık uygulamaları çerçevesinde incelemektedir.

Çay turizmi, özellikle çay üretiminin temel ekonomik faaliyet olduğu bölgelerde gelişen, kırsal ve agro-turizmin özgün bir türüdür. Ekonomik katkılarının yanı sıra çay bölgeleri, kültürel miras sunmakta ve deneyim temelli turizm faaliyetlerine olanak sağlamaktadır. Ancak bu destinasyonlar; tarımsal atıklar, kaynakların etkin kullanılmaması ve üretim ile turizm faaliyetleri arasındaki koordinasyon eksikliği gibi sürdürülebilirlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu araştırma, döngüsel ekonomi ilkeleri, sürdürülebilir turizm gelişimi ve agro-turizm sistemlerine ilişkin ikincil kaynaklara dayanan kavramsal ve keşifsel bir tasarıma sahiptir. Çalışmada, çay üretimi, işleme süreçleri ve turizm faaliyetlerini bütünlük bir sistem olarak ele alan kapsamlı bir model önerilmektedir. Bu modelde, çay bahçeleri/ocakları ile turistik faaliyetlerden kaynaklanan atıklar; kompostlama, biyoenerji üretimi ve eko-tasarım uygulamaları aracılığıyla yeniden sisteme kazandırılarak çevresel iyileşmeye katkı sağlamaktadır.

Araştırma bulguları, çay turizminde döngüsel ekonomi modelinin benimsenmesinin kaynak verimliliğini artırabileceğini, maliyetleri azaltabileceğini ve çevre dostu destinasyonların gelişimine katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ayrıca plastik kullanımının azaltılması, çevre dostu ambalaj tercihleri ve yerel düzeyde geri dönüşüm uygulamaları gibi sıfır atık stratejilerinin, destinasyon imajını güçlendirdiği ve turistlerin çevresel farkındalığını artırdığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sürdürülebilir döngüsel bir sistemin oluşturulmasının; yerel üreticiler, turizm işletmeleri ve kamu kurumları başta olmak üzere tüm paydaşların iş birliğini gerektirdiği vurgulanmaktadır. Kamu politikaları, bireysel kapasite geliştirme ve sürdürülebilirlik temelli markalaşma ise bu sürecin temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak, döngüsel ekonomi ilkelerinin çay turizmine entegrasyonu, sektörün yeşil dönüşümünü ve dayanıklılığını destekleyen etkili bir yaklaşım sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Döngüsel Ekonomi, Çay Turizmi, Sıfır Atık, Destinasyon Yönetimi.

Abstract

Sustainability has become a major concern in the tourism industry, resulting in the development of innovative destination management strategies that address issues such as the environment,

economics, and socioculture in an integrated way. Circular economy has emerged as one of these approaches, characterized by a process that seeks to reduce waste production and resource consumption while creating value in local communities. This paper discusses the application of the circular economy model in tea tourism, mainly in relation to sustainable destination management and zero waste.

Tea tourism is a specialized and growing part of rural and agri-based tourism, especially in areas where tea growing is the main economic activity. Apart from their economic role, tea areas provide cultural heritage and offer experiences for tourism. On the other hand, these places suffer from sustainability-related problems, e.g., agricultural waste, underutilization of resources, and a lack of coordination between production and tourism.

This paper uses a conceptual and exploratory design as a research method and relies on relevant secondary sources that discuss circular economy principles, sustainable tourism development, and agro-tourism systems. The research puts forward a comprehensive model that combines the activities of tea making, tea processing, and tourism as a single system. Here, the wastes generated from teahouse and tourist activities are turned back into the system by means of composting, bioenergy production, and eco-design initiatives, etc., which finally contribute to the betterment of the environment.

This study reveals that adopting a circular economy model in the tea tourism sector could maximize resource efficiency, reduce costs, and develop an environmentally friendly locale. Apart from that, the zero-waste measures, such as reducing plastic consumption, using eco-friendly packaging, and engaging in recycling activities at the local level, not only changed the face of the destination for the better but also helped in making tourists more aware of their ecological duties. Furthermore, this article highlights that creating a sustainable circular system is a joint effort requiring the cooperation of local farmers, tourism businesses, and public institutions, among other stakeholders. Besides, it was also found that government policy, building individual skills, and brand differentiation on sustainable grounds are the main pillars in opening the way to long-lasting achievement.

As a result, using circular economy principles in tea tourism is an amazing method for green transformation and the development of resiliency of this sector. By integrating production and tourism activities, destinations have the unique opportunity to keep their environment safe and at the same time, develop their local economy and society.

Keywords: Sustainable Tourism, Circular Economy, Tea Tourism, Zero Waste, Destination Management

INTRODUCTION

Tea tourism has become one of the notable forms of agri-tourism around the world that brings millions of visitors every year to tea-growing regions in Asia, Africa, and Latin America. There are many aspects of tea tourism, such as tea plantation visits, learning the process of tea making, tasting the different types of tea, and even staying at the tea estates. Besides the economic benefits, tea destinations also offer cultural experiences, genuine rural life, and a link to the agricultural history (DAC et al. 2025). However, the sector experiences sustainability problems

that pose not only a threat to the natural environment but also threaten the future viability of destinations.

As a rule, conventional destination management systems largely depend on linear economic systems that involve the extraction of resources, production and consumption of goods, and their disposal. In areas that produce tea, linear systems alone generate considerable amounts of agricultural waste, such as residues of leaves, pruning wastes, processing waste, and packaging wastes. Tourism activities also contribute to the generation of waste such as leftover foods, disposable plastics, and amenities (Bera et al. 2024). Circular economy represents a completely new paradigm that views resource flows in a very different way, with wastes regarded as valuable inputs into production processes (Ellen MacArthur Foundation, 2020).

There are three basic principles underlying circular economy approaches: elimination of waste and pollution through design, keeping products and materials in use for as long as possible and at their highest value, and restoration of natural ecosystems (Sewenet, 2026). As for tea tourism, the application of circular economy principles may serve not only as a tool for minimizing negative impacts on the environment but also as an opportunity for economic empowerment and community welfare. This paper brings a summary of ongoing studies on the circular economy in the tea tourism sector, looks at the ways of implementing it, the benefits that can be reaped from it, and the most important factors for the sustainability of destination transformation.

RESEARCH METHODOLOGY AND FINDINGS

Tea tourism destinations are facing complex waste problems because of both tea production and tourism. Globally, the agri-food waste is estimated to be 1.3 gigatons per annum, with the agricultural residues accounting for significant portions of this number (Yadav et al. 2024). The residues from the agricultural sector, such as trimming of leaves and branches, are underutilized in the tea-growing areas, while those from the process of drying, fermentation, and sorting of the leaves further increase the challenge of disposal. On the other hand, tourism generates new kinds of waste, including leftovers from the hotel and restaurants, disposable plastic bottles from beverages, and other kinds of waste from the amenities. Waste management in tea-growing regions through traditional means relies heavily on landfilling and open-field burning of waste, which causes considerable damage to the environment. From burning the agricultural residues alone, roughly 500 million metric tons of emissions occur annually in agricultural

lands, while 92 million metric tons of burning occurs in South Asia (Bhuvaneshwari et al. 2019). Such methods of disposing of waste contribute to climate change, exacerbate air pollution, contaminate water sources, and waste economic benefits that could have been extracted from the waste.

The implementation of the circular economy in tea tourism destinations involves the redesigning of production, processing, and tourism value chains for the development of closed-loop systems. Current literature highlights five key circular business models that may be applied within the framework of tea tourism: circular supply chain management, waste recovery and recycling, life extension of products, sharing platforms, and product-as-service model (Sciortino & De Cantis, 2024). This implies that in the context of tea tourism, these models find expression in numerous forms of operation.

Converting agricultural waste to value-added products is a key pathway to the implementation of the circular economy. The residue of tea leaves and other by-products of the tea production process can be transformed into several types of products, including composting materials, biogas, and feed additives for livestock (Ahmed et al. 2025). The process of composting involves converting organic waste to soil additives, resulting in higher agricultural productivity and eliminating the need for disposal. Anaerobic digestion processes involve converting tea waste products to biogas for generating energy and biofertilizers to serve as agricultural nutrients (Khayum et al. 2018). Such setups offer job opportunities in the waste management and renewable energy sectors while also lowering input costs for farmers.

Transforming tourism waste management means embracing zero-waste principles, which focus on the reduction of plastics, innovation in packaging, and recycling through local channels. Eco-friendly packaging options like compostable teaware, biodegradable food containers, and reusable beverage systems are replacing conventional single-use plastics in the industry. Agritourism sites that are sourcing food locally (zero-kilometre food) are not only reducing the transportation of food, which is good for the environment, but they also minimise the risk of the food going bad and have the opportunity to build up the farm-to-table value chains (Martínez-Vérez & Baquero, 2025). Besides reducing waste, these systems enhance the authenticity of destinations by sourcing products locally and engaging local people.

Studies show that sustainable circular transformation is not possible by a single person but through the coordinated efforts of various stakeholder groups, such as local farmers, tourism

operators, governments, and community leaders. Agritourism sustainability is a result of deliberately linking the production cycles of agriculture with tourism experience design, leading to the creation of systems that support each other (Monaldi & Ramsingh, 2020). Farmers who used to see waste as something to be thrown away have changed their mindsets and now see the agricultural by-products as materials that can be sold. Then again, tourism companies are making sustainability commitments that include waste reduction, energy saving, and preference for local procurement. Government policy setups create the conditions that allow the industry to flourish by providing regulatory support, offering financial incentives, and setting up technical assistance programs. Research on the adoption of circular agriculture reveals that policy support, including giving subsidies, tax relief, and offering procurement preference, can greatly help to increase the rates of adoption of the circular economy among smallholder and medium producers (Khan & Ali, 2022). Public institutions must organize multi-stakeholder actions, push for infrastructure investments, and oversee sustainability outcomes. Engagement of tourists is equally important, as the success of the circular economy depends on the visitors' awareness, changes in their behavior, and willingness to consume in a sustainable way (Han, 2021). Educational efforts that inform tourists about the environmental impacts, and because of this lead to positive changes in the tourists' behavior, support the sustainability objectives of the destination (Šimková et al., 2023).

DISCUSSION AND RESULTS

Introducing circular economy concepts in tea tourism locations hardly brings only one-dimensional benefits to the sustainability of the sector. On the environmental side, there is a significant waste reduction, lower emissions of greenhouse gases, better conservation of various species, and more efficient use of resources (Yang et al. 2023). Economically, apart from cutting costs through the upgrading of waste products, generating revenue from circular economic activities, creating jobs, enhanced competitiveness in the market through the promotion of sustainability are some of the benefits (Kirchherr et al., 2017). Socio-culturally, apart from community well-being being more robust, other advantages are the preservation of the farming heritage, enhancement of the attractiveness of the destination, and those satisfying moments for visitors through a genuine sustainability encounter. Still, very significant hurdles have to be overcome for that to happen, and a lot of will and determination are required. The technical ones are a lack of access to the most advanced waste valorization technologies in

developing countries, insufficient infrastructure for the operation of compost or biogas plants, and information deficiency for the best practices for circular implementation (Rahman et al., 2024). On the economic side, there are the high initial expenses of installing the new technologies, a lack of appropriate means of financing, in particular for small-scale producers, and also the doubts about the time it will take to get back the money invested in circular economy initiatives. As for the institutional ones, there are the uncoordinated governance structures, little coordination among the stakeholders, poor enforcement of the environmental laws, and the lack of sufficient policy support mechanisms (Velenturf & Purnell, 2021). Behavioral ones are the mentality opposite to that of a circular economy, resistance to changing operations, and a very limited awareness of the principles of a circular economy among the farmers and tourism operators (Rodríguez-Antón & Alonso-Almeida, 2019).

RECOMMENDATIONS

To facilitate circular economy transformation in tea tourism destinations, the following evidence-based recommendations are proposed:

1. **Create Integrated Waste Management Infrastructures:** Build regional waste composting units, biogas plants, and recycling centers that serve both tea production and tourism operations. Public-private collaboration could help reduce the cost of constructing infrastructure and, at the same time, guarantee that the infrastructure built would be sustainable in operation and maintenance.
2. **Implement Circular Policy and Financial Incentives:** Governments could use legal measures such as establishing circular regulations, providing financial incentives for adopting circular models, such as tax deductions and subsidies, and strengthening the inspection and enforcement system. The financial incentive program that targets farmers and entrepreneurs allows for the participation of people with fewer financial resources and a limited knowledge base.
3. **Improve the Competency of Individuals:** The curriculum must cover circular economy concepts, waste recycling techniques, and management of responsible businesses. Apart from ensuring the training of individuals such as farmers, tourism workers, and government employees, farmer cooperatives and professional organizations serve as platforms of peer learning and collective action.

4. Facilitate Multi-Stakeholder Cooperation: Establish mechanisms that allow farmers, tourism firms, government agencies, NGO representatives, and community leaders to collaborate. Multi-stakeholder meetings will be platforms for sharing ideas, resolving conflicts, and planning collectively.

5. Bring Sustainable Branding and Product Innovations: Create destination brands that will be able to communicate their commitment towards the circular economy, sustainability, and ecology. The certification process and impact measurement not only help in creating a trust factor amongst the consumers but also allow for a premium price positioning for the brand, thus giving an opportunity to support the industries economically as well.

CONCLUSION

Integrating the circular economy philosophy in the tea tourism destinations can revolutionize the process of achieving sustainable development in the sector. The adoption of circular economy solutions, which entail the transformation of resource flows, conversion of waste streams to resources, and the integration of production and tourism processes into one system, is beneficial because it solves environmental problems, creates value, and improves the well-being of the communities (Ratnasari et al, 2023). However, the success of the strategy requires overcoming the technical, economic, institutional, and behavioral barriers with the help of supportive policies, infrastructure development, training, and cooperation among stakeholders. In light of the shift towards sustainability in the global tourism industry and the increasing environmental consciousness of tourists, tea tourism destinations adopting the circular economy solutions will gain a competitive advantage in the market and will be able to fulfill their environmental stewardship responsibilities. Future research should examine the sustainability implications of circular projects implemented in tourism destinations and assess the scalability of projects in different locations and institutional environments. Moreover, the optimal policies to promote the transition to a circular economy in the sector need to be identified. Overall, circular economy models provide practical tools for transforming tea tourism destinations into sustainable and thriving entities.

REFERENCES

- Ahmed, M. M., Nabi, M. H. B., Mia, M. S., Ahmad, I., & Zzaman, W. (2025). Valorization of plant-based agro-waste into sustainable food packaging materials: Current approaches and functional applications. *Applied Food Research*, 101368.
- Bera, A., Sarkar, A., Sarkar, S., & Thakur, A. (2024). Transforming Tea Waste into Sustainable Solutions: The Future of Bio-Valorization. *AGRICULTURE & FOOD eNEWSLETTER*.
- Bhuvaneshwari, S., Hettiarachchi, H., & Meegoda, J. N. (2019). Crop residue burning in India: policy challenges and potential solutions. *International journal of environmental research and public health*, 16(5), 832.
- DAC, S. S., Puwanendram, G., Erathna, B., KMBSY, K., & Ganeshan, K. (Eds.). (2025). *Sustainable Tea Tourism: Principles and Applications*. Taylor & Francis.
- Ellen MacArthur Foundation. (2020). Circular economy in detail. Retrieved from <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/the-circular-economy-in-detail-deep-dive>
- Han, H. (2021). Consumer behavior and environmental sustainability in tourism and hospitality: A review of theories, concepts, and latest research. *Journal of Sustainable tourism*, 29(7), 1021-1042.
- Khan, F., & Ali, Y. (2022). Moving towards a sustainable circular bio-economy in the agriculture sector of a developing country. *Ecological Economics*, 196, 107402. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107402>
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, conservation and recycling*, 127, 221-232.
- Khayum, N., Anbarasu, S., & Murugan, S. (2018). Biogas potential from spent tea waste: A laboratory scale investigation of co-digestion with cow manure. *Energy*, 165, 760-768.
- Martínez-Vérez, A., & Lucini Baquero, C. (2025). Promoting the Sale of Locally Sourced Products: Km 0 as a Sustainable Model for Local Agriculture and CO2 Reduction. *Agriculture*, 15(15), 1568. <https://doi.org/10.3390/agriculture15151568>
- Monaldi, D., & Ramsingh, B. (2020). Cooperatives, Agri-Tourism and Food Trails: Promoting Sustainable Food Systems in Le Marche, Italy. <https://doi.org/10.21427/7mq5-xv63>
- Rahman, T., Alam, M. Z., Moniruzzaman, M., Miah, M. S., Horaira, M. A., & Kamal, R. (2024). Navigating the contemporary landscape of food waste management in developing countries: A comprehensive overview and prospective analysis. *Heliyon*, 10(12).
- Rodríguez-Antón, J. M., & Alonso-Almeida, M. D. M. (2019). The circular economy strategy in hospitality: A multicase approach. *Sustainability*, 11(20), 5665.
- Sciortino, G., & De Cantis, S. (2024). Circular economy and tourism sustainability: an overview; International Conference on Hospitality and Tourism Management, 6 (1), 2021, pp. 1- 16 <https://doi.org/10.17501/23572612.2021.610>
- Sewenet, A. D., Boulaksil, Y., & Pisano, P. (2026). Circular economy, circularity, and sustainability: A systematic review and conceptual framework. *Cleaner Environmental Systems*, 20, 100405.

- Šimková, E., Kořínková, B., & Obršálová, K. (2023). Environmental education of tourists for sustainable tourism development. *Czech Journal of Tourism*, 12(1-2), 1-19.
- Velenturf, A. P., & Purnell, P. (2021). Principles for a sustainable circular economy. *Sustainable production and consumption*, 27, 1437-1457.
- Yadav, C., Yadav, P., Joshi, A., Meena, M., Harish, & Arora, J. (2024). Agricultural waste and its impact on the environment. In *Transforming Agriculture Residues for Sustainable Development: From Waste to Wealth* (pp. 3-19). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Yang, M., Chen, L., Wang, J., Msigwa, G., Osman, A. I., Fawzy, S., ... & Yap, P. S. (2023). Circular economy strategies for combating climate change and other environmental issues. *Environmental chemistry letters*, 21(1), 55-80.
- Ratnasari, S., Mizuno, K., Herdiansyah, H., & Simanjutak, E. G. (2023). Enhancing sustainability development for waste management through national–local policy dynamics. *Sustainability*, 15(8), 6560.

**ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI VE
İŞVERENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU**
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LABOR RELATIONS AND
THE EMPLOYER'S LEGAL RESPONSIBILITY

Assoc. Prof. Dr. Sami NARTER

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8710-1434>

Özet

Yapay zekâ teknolojilerinin çalışma ilişkilerine entegrasyonu, iş hukukunun klasik kavramlarını dönüştürmekte ve özellikle işverenin hukuki sorumluluğu bakımından yeni tartışmalar doğurmaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ destekli karar alma süreçlerinin iş ilişkilerine etkisini analiz etmekte ve işverenin sorumluluğunu Türk Hukuku ile Avrupa Birliği Hukuku çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışmada, mevcut kusur sorumluluğu modelinin yetersiz kaldığı, algoritmik riskleri kapsayan genişletilmiş bir objektif sorumluluk modeline ihtiyaç bulunduğu ileri sürülmektedir.

Dijital dönüşüm, çalışma hayatını köklü biçimde yeniden yapılandırmaktadır. Özellikle yapay zekâ (AI) sistemlerinin iş süreçlerine entegrasyonu, işverenin karar alma mekanizmalarında önemli bir paradigma değişimine yol açmıştır. İşe alım süreçlerinden performans değerlendirmesine ve iş sözleşmesinin feshi kararına kadar birçok aşamada algoritmik sistemler kullanılmaktadır. Bu gelişmeler, iş hukukunun temel kavramlarını zorlamaktadır. Geleneksel iş hukuku yaklaşımı, işverenin iradi davranışını esas almakta; ancak yapay zekâ destekli sistemlerde karar alma süreci çoğu zaman insan müdahalesinden kısmen veya tamamen bağımsız şekilde gerçekleşmektedir. Bu durum, işverenin sorumluluğunun sınırlarının yeniden belirlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapay zekâ, işe alım süreçlerinde özellikle aday eleme ve değerlendirme aşamalarında kullanılmaktadır. Algoritmalar, büyük veri setlerini analiz ederek adayların uygunluğunu belirlemektedir. Bu sistemler, insan kaynaklı önyargıları azaltma potansiyeline sahip olmakla birlikte, veri setlerindeki tarihsel eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir. Bu durum, iş hukukunda eşit davranma ilkesinin uygulanabilirliğini tartışmalı hale getirmektedir.

Algoritmik yönetim, işverenin yönetim hakkının teknolojik araçlarla genişletilmesini ifade eder. Çalışanların performansı gerçek zamanlı olarak izlenmekte ve değerlendirilmekte; iş dağılımı algoritmalar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu sistemler, işçinin bağımlılık ilişkisini güçlendirmekte ve sürekli gözetim altında çalışma sonucunu doğurmaktadır. Bu durum, işçinin kişilik hakları ve özel hayatının korunması açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Yapay zekâ sistemleri, performans verilerine dayanarak işten çıkarma önerileri sunabilmektedir. Bu durumda fesih kararının kime ait olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Eğer karar fiilen algoritma tarafından veriliyorsa, işverenin sorumluluğu nasıl belirlenecektir? Bu soru, çalışmanın temel problemlerinden biridir.

Yapay zekâ sistemleri, veri setlerine dayalı olarak karar verdiği için ayrımcılık riski taşımaktadır. Özellikle cinsiyet, yaş ve etnik köken gibi unsurlar bakımından dolaylı ayrımcılık söz konusu olabilir. Algoritmik ayrımcılığın en önemli sorunu, ispat güçlüğüdür. Bu nedenle ispat yükünün işverene kaydırılması gerektiği savunulmaktadır.

Çalışanların verilerinin sürekli işlenmesi, veri koruma hukukunu doğrudan ilgilendirmektedir. İş ilişkisinde açık rızanın geçerliliği tartışmalıdır. Çünkü işçi ekonomik bağımlılık nedeniyle gerçek anlamda özgür bir irade ortaya koyamayabilir.

Türk iş hukukunda işverenin sorumluluğu esas olarak kusur sorumluluğuna dayanmaktadır. Ancak yapay zekâ sistemlerinde kusurun tespiti oldukça güçtür. Zira algoritmanın hatalı karar vermesi, doğrudan işverenin kusurunu göstermeyebilir. Objektif (kusursuz) sorumluluk yaklaşımı, kusur aranmaksızın sorumluluğun kabul edilmesini ifade eder. Yapay zekâ sistemlerinin öngörülemesizliği, bu yaklaşımın önemini artırmaktadır. Yapay zekâ sistemleri, yüksek risk içeren teknolojiler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle tehlike sorumluluğu modelinin uygulanması önerilmektedir. Bu modelde, risk yaratan faaliyet nedeniyle zarar doğması halinde sorumluluk doğrudan kabul edilir.

Avrupa Birliği hukukunun yapay zekâya yaklaşımı şu temel özelliklerle özetlenebilir:

1. İnsan merkezli yaklaşım
2. Risk temelli düzenleme modeli
3. Şeffaflık ve açıklanabilirlik ilkesi
4. Hesap verebilirlik ve sorumluluk genişlemesi
5. Temel hakların önceliği

Bu yaklaşım, işverenin sorumluluğunu yalnızca hukuki değil, aynı zamanda etik ve teknik boyutlarıyla birlikte ele almaktadır.

Türk hukukunda yapay zekâya ilişkin kapsamlı ve bütüncül bir düzenleme henüz bulunmamaktadır. Mevcut düzenlemeler, ağırlıklı olarak klasik iş ilişkisi modeline dayanmaktadır. Bu durum, AB hukukuna kıyasla önemli bir normatif boşluk yaratmaktadır. Özellikle şu alanlarda eksiklikler dikkat çekmektedir:

- Otomatik karar verme süreçlerine ilişkin açık düzenleme yoktur
- Algoritmik ayrımcılığa özgü hükümler bulunmamaktadır
- İşverenin yapay zekâ kullanımına ilişkin özel yükümlülükleri düzenlenmemiştir

Buna karşılık AB hukukunda geliştirilen düzenlemeler, Türk hukuku açısından önemli bir model teşkil edebilir. Özellikle risk temelli yaklaşım ve insan denetimi ilkesi, Türk iş hukukuna entegre edilebilecek niteliktedir.

Avrupa Birliği'nin yapay zekâya ilişkin yaklaşımı, iş hukukunda yeni bir paradigma ortaya koymaktadır. Bu paradigma, işverenin sorumluluğunu genişletmekte ve çalışanların korunmasını güçlendirmektedir. Bu bağlamda, Türk hukukunun da benzer bir dönüşüm sürecine girmesi kaçınılmaz görünmektedir. Aksi takdirde, yapay zekâ kullanımının doğurduğu riskler karşısında mevcut hukuki çerçevenin yetersiz kalması söz konusu olacaktır.

Yapay zekâ teknolojileri, iş hukukunun temel kavramlarını dönüştürmektedir. Bu dönüşüm karşısında, işverenin sorumluluğunun yeniden tanımlanması kaçınılmazdır. Karşılaştırmalı hukuk analizleri, Türk hukukunun gelişimi için önemli bir yol gösterici olacaktır. Bu konuda normatif önerilerimiz şunlardır;

1. İşverenin sorumluluğu kusur sorumluluğundan objektif (kusursuz) sorumluluk esasına yaklaştırılmalıdır
2. Algoritmik kararların şeffaflığı sağlanmalıdır
3. Ayrımcılık iddialarında ispat yükü işverene kaydırılmalıdır

4. Yapay zekâ kullanımına özgü özel düzenlemeler yapılmalıdır

Anahtar Kelimeler:

Yapay zekâ, Algoritmik karar, Çalışma ilişkileri, İşverenin kusur sorumluluğu, Kusursuz sorumluluk

Abstract

The integration of artificial intelligence technologies into labor relations is transforming the classic concepts of labor law and giving rise to new debates, particularly regarding the employer's legal responsibility. This study analyzes the impact of AI-supported decision-making processes on labor relations and examines the employer's responsibility comparatively within the framework of Turkish Law and European Union Law. The study argues that the current fault-based liability model is insufficient and that there is a need for an expanded objective liability model encompassing algorithmic risks.

Digital transformation is fundamentally restructuring working life. In particular, the integration of artificial intelligence (AI) systems into business processes has led to a significant paradigm shift in the employer's decision-making mechanisms. Algorithmic systems are used in many stages, from recruitment processes to performance evaluation and the decision to terminate employment contracts. These developments are challenging the fundamental concepts of labor law. The traditional labor law approach is based on the employer's voluntary behavior; However, in AI-powered systems, the decision-making process often occurs partially or completely independently of human intervention. This necessitates a redefinition of the employer's responsibilities.

AI is used in recruitment processes, particularly in the candidate screening and evaluation phases. Algorithms analyze large datasets to determine candidate suitability. While these systems have the potential to reduce human bias, they can also reproduce historical inequalities in datasets. This makes the applicability of the principle of equal treatment in labor law debatable.

Algorithmic management refers to the expansion of the employer's management rights through technological tools. Employee performance is monitored and evaluated in real time; work assignments are made through algorithms. These systems strengthen the employee's dependency relationship and result in working under constant surveillance. This creates serious problems in terms of protecting the employee's personal rights and private life.

AI systems can offer dismissal suggestions based on performance data. This raises the question of who has the authority to make the termination decision. If the decision is actually made by the algorithm, how will the employer's liability be determined? This question is one of the fundamental problems of the study.

Artificial intelligence systems carry a risk of discrimination because they make decisions based on data sets. Indirect discrimination may occur, especially in terms of factors such as gender, age, and ethnicity. The most important problem of algorithmic discrimination is the difficulty of proof. Therefore, it is argued that the burden of proof should be shifted to the employer.

The continuous processing of employees' data directly concerns data protection law. The validity of explicit consent in the employment relationship is debatable. Because the employee may not be able to express a truly free will due to economic dependence.

In Turkish labor law, the employer's liability is mainly based on fault liability. However, determining fault in artificial intelligence systems is quite difficult. Because the algorithm's erroneous decision may not directly indicate the employer's fault. The objective (strict) liability approach means accepting responsibility without looking for fault. The unpredictability of artificial intelligence systems increases the importance of this approach. Artificial intelligence systems can be considered high-risk technologies. Therefore, the application of the strict liability model is recommended. In this model, liability is directly accepted in the event of damage arising from a risk-creating activity. The European Union's approach to artificial intelligence can be summarized with the following key features:

1. Human-centered approach
2. Risk-based regulatory model
3. Principle of transparency and explainability
4. Accountability and expanded responsibility
5. Priority of fundamental rights

This approach addresses the employer's responsibility not only from a legal perspective but also from ethical and technical perspectives.

Turkish law does not yet have a comprehensive and holistic regulation regarding artificial intelligence. Existing regulations are largely based on the classical employment relationship model. This creates a significant normative gap compared to EU law. Deficiencies are particularly noticeable in the following areas:

- Lack of explicit regulation regarding automated decision-making processes
- Lack of specific provisions on algorithmic discrimination
- Lack of regulation on the employer's specific obligations regarding the use of artificial intelligence

In contrast, regulations developed in EU law can constitute an important model for Turkish law. In particular, the risk-based approach and the principle of human control are suitable for integration into Turkish labor law.

The European Union's approach to artificial intelligence is introducing a new paradigm in labor law. This paradigm expands the employer's responsibility and strengthens the protection of employees. In this context, it seems inevitable that Turkish law will also undergo a similar transformation process. Otherwise, the existing legal framework will prove insufficient in the face of the risks arising from the use of artificial intelligence.

Artificial intelligence technologies are transforming the fundamental concepts of labor law. In the face of this transformation, redefining the employer's responsibility is inevitable. Comparative legal analyses will be an important guide for the development of Turkish law. Our normative recommendations in this regard are as follows:

1. The employer's responsibility should be brought closer to the principle of objective (strict) liability from fault-based liability.
2. Transparency of algorithmic decisions should be ensured.
3. The burden of proof in discrimination claims should be shifted to the employer.
4. Special regulations specific to the use of artificial intelligence should be made.

Keywords:

Artificial intelligence, Algorithmic decision, Labor relations, Employer's fault-based liability, Strict liability

ALTERNATİF BİR ÖDEME ARACI OLARAK KRIPTO PARALAR VE FİNANSAL PIYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹ CRYPTOCURRENCIES AS AN ALTERNATIVE PAYMENT METHOD AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL MARKETS

Asst. Prof. Dr. Memet Cem DANACI

Inönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0930-7909>

PhD Candidate Ahmet Emre TORAMAN

Inönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2422-2567>

ÖZET

Para, mal ve hizmet alışverişinde bir ödeme aracı olarak ortaya çıkmış olup geçmişten günümüze kadar ki geçen süreçte gerek ekonomik gerek toplumsal gerekse de teknolojik gelişmelerin etkisiyle yapısal olarak değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda para, fiziki boyutu bakımından emtia para döneminden kâğıt para dönemine kadar evrilmiştir. Ardından para elektronik, dijital ve sanal bir nitelik kazanarak gelişim göstermiştir. Bu gelişiminin en önemli aşaması ise 2008 yılında Satoshi Nakamoto'nun yazmış olduğu “Bitcoin: Eşler Arası Elektronik Nakit Sistemi” adlı bir makalede Bitcoin'i ve Bitcoin'in temelini oluşturan blokzincir yapısını ortaya çıkarması olmuştur. Bu şekilde dijital ve sanal bir kimlik taşıyan kripto para kavramı hayatımıza giriş yapmıştır. Günümüzde ise Bitcoin dışında çeşitli kripto para birimleri ortaya çıkmış ve kripto paralar, yatırımcılar nezdinde alternatif bir yatırım aracı haline gelmiştir. Bu çalışmada ise 01.2020-05.2026 tarihleri arasındaki kripto paraların finans piyasaları içerisindeki konumu değerlendirilmiştir. Ayrıca yine ilgili tarihler aralığında Bitcoin ile seçilmiş geleneksel finansal araçların fiyat ve getiri oranları grafikler yoluyla karşılaştırılmıştır. Çalışmada öncelikle paranın kavramsal olarak açıklaması yapılmış olup paranın tarihsel süreçteki fiziki anlamda uğramış olduğu gelişiminden bahsedilmiştir. Ardından ise para kavramı, elektronik, dijital ve sanal boyutları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Para, geçirmiş olduğu bu değişimlerin ardından ise kripto para çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak kripto paraların temelini oluşturan blokzincir yapısına, sonrasında ise kripto paraların geçirmiş olduğu tarihi gelişim sürecine ve kripto paraların sahip olduğu yapısal özelliklere yer verilmiştir. Daha sonra ise kripto paraların tutulduğu cüzdan çeşitlerine ve son olarak kripto paraların sahip olduğu avantajlara ve beraberinde getirmiş olduğu dezavantajlarına çalışmada yer verilmiştir. Devam eden süreçte ise kripto paralar hukuki ve finansal boyuttaki etkileri ile incelenmiştir. Bu bağlamda kripto paraların söz konusu etkileri, küresel çapta ve Türkiye doğrultusunda incelenmiş ve durum değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak ise kripto paraların, faiz, altın, döviz ve hisse senedi bağlamında geleneksel finansal araçlar ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda süregelen zaman içinde daha çok yatırımcının kripto paraları bir ödeme aracı ve yatırım enstrümanı olarak değerlendirebileceği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra kripto paraların finansal piyasa araçlarına göre yapısal olarak farklılaştığı ve tam olarak finansal sistemin merkezine oturamayacağı da anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Para, Kripto Para, Blokzincir, Finansal Araçlar, Finansal Piyasalar

¹ Bu çalışma 2020 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe-Finansman Bilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Memet Cem DANACI danışmanlığında Ahmet Emre Toraman tarafından hazırlanan “Bir Kayıt Zinciri Uygulaması Olarak Kripto Para Uygulaması ve Finansal Piyasalara Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ABSTRACT

Money emerged as a medium of exchange for goods and services and has undergone structural changes over time, influenced by economic, social, and technological developments. In this context, money has evolved from commodity money to paper money in terms of its physical form. Subsequently, money has developed by acquiring electronic, digital, and virtual characteristics. The most significant milestone in this evolution was the publication of the paper titled “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” by Satoshi Nakamoto in 2008, which introduced Bitcoin and the underlying blockchain structure. In this way, the concept of cryptocurrency—carrying a digital and virtual identity—entered our lives. Today, various cryptocurrencies other than Bitcoin have emerged, and cryptocurrencies have become an alternative investment vehicle for investors. The aim of this study is to determine the relationship between cryptocurrencies and financial markets. The study first provides a conceptual explanation of money and discusses the physical evolution of money throughout history. Subsequently, the concept of money is evaluated within the frameworks of electronic, digital, and virtual dimensions. Following these transformations, money is examined within the context of cryptocurrency. In this regard, the study first addresses the blockchain structure that forms the foundation of cryptocurrencies, followed by the historical development process of cryptocurrencies and their structural characteristics. Subsequently, the study covers the various types of wallets used to store cryptocurrencies, and finally, the advantages and disadvantages associated with them. In the following section, the legal and financial impacts of cryptocurrencies are examined. In this context, these impacts are analyzed both globally and specifically in Turkey, and a situation assessment is provided. Finally, the relationship between cryptocurrencies and traditional financial instruments—such as interest rates, gold, foreign exchange, and stocks—is evaluated. As a result of the evaluation, it was concluded that, over time, an increasing number of investors may come to view cryptocurrencies as a means of payment and an investment instrument. Additionally, it was determined that cryptocurrencies differ structurally from financial market instruments and cannot fully integrate into the core of the financial system.

Keywords: Money, Cryptocurrency, Blockchain, Financial Instruments, Financial Markets

GİRİŞ

Bir ülke ekonomisinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için birçok etken bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında ülke içerisinde finansal sistemin sağlıklı işleyebilmesi, piyasaların etkin olabilmesi, ayrıca mal ve hizmet üretiminin sürekliliğinin sağlanabilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu unsurların sağlanabilmesi için ise bir ticaret ve değer ölçüm aracı olma özellikleri taşıyan para ön plana çıkmaktadır. Para bir ticaret aracı olarak kullanılmaya başlanmasından beri dünya üzerinde toplum tarafından genel kabul görülen bir ödeme aracı olma vasfını taşımaktadır. (Dülger, 2018: 4; Kızıl vd., 2019: 6).

İnsanlık tarihi boyunca ticaret, paradan önce takas sistemiyle gerçekleşmiştir. Bu sistemde insanlar ihtiyaç duydukları ürünleri birbirleri ile takas etmekteydi. Daha sonra paranın ortaya çıkışıyla birlikte takas düzeni sona ermiş ve para, temsili para, madeni para, kâğıt para, dijital para ve elektronik para türlerine evrilmiştir. Devamında ise 2008 yılında küresel krize karşı alternatif bir ödeme aracı olma özelliğini taşıyan Bitcoin ortaya çıkmıştır. Bitcoin bu dönem içerisinde Satoshi Nakamoto tarafından yayımlanan “Bitcoin A Peer-To-Peer Electronic Cash System” adlı bir makale ile ortaya çıkmıştır. Bitcoin’in ortaya çıkışı ile ise sanal paralar olarak değerlendirilen kripto paralar ortaya çıkmıştır. Ardından Ocak 2009 tarihinde Bitcoin

ağı faaliyete geçmiş ve sonraki dönemler piyasa içerisinde işlem görmeye başlamıştır (Yamaçlı, 2017: 5-7; Durmuş ve Polat, 2018: 661).

Nakamoto Bitcoin kripto para biriminin dışında ayrıca Bitcoin'in altyapısını oluşturan ve merkeziyetsiz bir sistem mantığıyla çalışan Blokzincir sistemini de ortaya çıkarmıştır. Blokzincir esas itibarıyla Nakamoto'nun çıkarmış olduğu makale de tanımlanmamasına karşın, genel itibarıyla kripto paraların teknik altyapısını oluşturan ve yapılan her işlemin kaydedildiği bloklardan oluşan bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Avunduk ve Aşan, 2018: 371).

1. PARA KAVRAMI

Günümüzde para için birçok tanımlandırma yapılmaktadır. Ancak para geneli itibarıyla mal ve hizmet bedeline karşılık kullanılan bir ödeme ve değişim aracı olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla para yalnızca fiziki yapıda olmakla sınırlı kalmayıp ayrıca elektronik ve sanal bir yapıda işlem görebilmektedir (Dülger, 2018: 4).

Bir ödeme aracının para olarak nitelendirilebilmesi için belli başlı özellikler taşıması gerekmektedir. Bunun için paranın öncelikle herhangi bir yere kolaylıkla taşınabilir bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Paranın kolay ve sorunsuz bir şekilde taşınabilir olması için ayrıca hafif ve küçük boyutlarda olması gerekmektedir. Böylece paranın taşıma işlemi daha da kolaylaşabilmektedir. (Tokel, 2017: 4; Özbilen, 2015: 4). Bunların yanı sıra paranın dayanıklı malzemelerden üretilmesi gerekmektedir. Dayanıksız malzemeden üretilmiş bir para, çevresel koşullara karşı daha hassas olmakta ve paranın niteliği kaybolabilmektedir. Dolayısıyla özellikle kâğıt paraların daha dayanıklı özel hammaddelerden üretilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca dayanıklılığını ve bütünlüğünü kaybetmiş bir paranın merkez bankası tarafından alınarak yenisi ile değiştirilebilmesi gerekmektedir (Öztürk ve Koç, 2006: 210-211; Özbilen, 2015: 4). Son olarak paranın homojen olması, bölünebilir bir yapıda olması ve standart bir ödeme aracı olarak toplum içinde genel kabul görebilmesi gerekmektedir. Böylelikle para daha küçük tutarlarda işlem görebilmekte, birbirinin yerine geçebilmekte ve standart bir yapıya sahip olarak güvenli bir ödeme aracı haline gelebilmektedir (Öztürk ve Koç, 2006: 210-211; Şahin, 2019: 4; Evlimoğlu ve Gümüş, 2018: 176-177).

Paranın ayrıca fonksiyonları ile nitelikleri birbirileri ile ilişki içerisinde olmaktadır. Para değişim aracı, hesap birimi ve değer muhafaza aracı olarak işlev gördüğünde ekonomik karar alma süreçlerini kolaylaştırmakta; fiyatların oluşumu, mal ve hizmetlerin karşılaştırılması ve satın alma gücünün zaman içinde korunması bakımından merkezi rol üstlenmektedir (Sekmen, 2018: 16).

2. PARANIN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

Paranın tarihsel gelişimi takas ve trampa döneminden başlamıştır. İhtiyaçların doğrudan mal ile karşılandığı bu sistemde karşılıklı ihtiyaç uyumu zorunluluğu önemli bir sınırlılık yaratmış; bu nedenle zamanla arpa, pirinç, tuz, tütün, zeytinyağı ve hatta istiridye kabuğu gibi mallar değişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Yaz, 2020: 43-56; Fidan vd., 2019: 145). Sonraki aşamada tartı para ve metal para düzenine geçilmiş; altın, gümüş ve bakır gibi madenler hem sınırlı sayıda olmaları hem de taşınabilir olmaları nedeniyle ödeme sistemi içinde öne çıkmıştır. Bu süreç, paranın ölçülebilir ve standardize edilebilir hale gelmesinde önemli bir tarihsel kırılmayı temsil etmektedir (Yaz, 2020: 69-76). Modern dönemde ATM, telefon bankacılığı, POS cihazları ve elektronik ödeme altyapılarıyla birlikte dijital para evresi güç kazanmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren elektronik ortama aktarılan ödeme

süreçleri, paranın fiziksel formdan bağımsızlaşmasını hızlandırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ise elektronik para dönemine geçişte büyük bir rol oynamıştır (Dağıtmaç ve Ekmen, 2019: 28).

Bu tarihsel çizgi, kripto paraların geçmişten kopuk bir olgu olmadığını; aksine paranın güvenlik, hız, maliyet ve taşınabilirlik eksenindeki uzun dönüşümünün yeni bir aşaması olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kripto paraları doğru değerlendirebilmek için önce para kavramının geçirdiği evrimi dikkate almak gerekir.

3. ELEKTRONİK PARA VE SANAL PARA

Elektronik para internet ortamında kullanılan bir parasal değerdir. Elektronik para, önceden yüklenmiş bir parasal değer elektronik ortamda saklanmasını ve elektronik ödeme aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Avrupa Birliği'nin 2000/46/EC sayılı yönergesi ile Avrupa Merkez Bankası elektronik parayı, ihraç eden kuruluş dışındaki taraflara ödeme yapılmasına imkân veren, elektronik ortamda saklanan parasal değer olarak tanımlamıştır (Kaya, 2018: 77). Elektronik para sistemlerinde değer çoğunlukla elektronik cüzdanlar veya çipli kartlar aracılığı ile saklanmaktadır. Donanım tabanlı ürünlerde güvenlik unsurları kart veya aygıt üzerinde; yazılım tabanlı ürünlerde ise mobil uygulama ya da bilgisayar yazılımı üzerinde kurulmaktadır. Bu yönüyle elektronik para, günümüzde kullanılan fiziki paraya benzer bir ödeme işlevi görmekte, ancak bunu dijital bir ortamda yerine getirmektedir (Bilir ve Çay, 2016: 23).

Elektronik para uygulamalarının temel mantığı, kullanıcıya banka hesabından bağımsız biçimde elektronik parasal değer yükleme ve bu değeri ödeme süreçlerinde kullanma olanağı sunmaktır. Bununla birlikte internet üzerinden işlem yapılabilmesi için ilgili yazılımın kullanıcının cihazında bulunması ve sistemle ilişkilendirilmiş bir hesabın açık olması gerekmektedir (Kazankaya, 2019: 75). Geçmiş uygulamalara bakıldığında elektronik para uygulamalarına eCash, CyberCash, NetCash ve Mondex örnek olarak verilebilmektedir. Özellikle eCash, ağ üzerinden güvenli ödeme yapılmasını sağlarken ödeme yapan tarafın anonim kalmasına imkân veren ve bu nedenle elektronik para tarihinin önemli bir dönüm noktası sayılan sistemlerden biri olmuştur (Şener, 2007: 458-459). NetCash sisteminde ödeme sunucusu aktif olsa da taraflara ilişkin bazı özel verilerin kötüye kullanımı önleme amacıyla bankaca saklanması, bu sistemin tam anonim olmadığını göstermektedir. Buna karşılık Mondex örneğinde çevrimdışı ödeme, çip kart tabanlı kullanım ve küçük meblağlı işlemler için tasarlanan daha gelişmiş bir elektronik para mimarisi görülmektedir (Yurtçiçek, 2015: 30; Yüksel, 2015: 193).

Sanal para ise elektronik paranın bir versiyonu olmakla birlikte, arkasında merkezi bir otorite bulunmayan, yasal düzenlemelerle şekillenmemiş ve daha çok belirli sanal topluluklar içinde kabul gören dijital değerlerdir. Bu tür paraların değeri, sisteme duyulan güven ve kullanıcı kabulü üzerinden oluşmaktadır (Ali, R. vd., 2014: 261). Sanal para birimleri kapalı sistem, tek yön akışlı ve iki yönlü akışlı olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Kapalı sistem sanal paralar yalnızca oyun içi mal ve hizmetlerde kullanılmakta; tek yön akışlı sistemlerde gerçek parayla alınabilen fakat geri dönüştürülemeyen yapı görülmekte; iki yönlü sistemlerde ise sanal para ile gerçek para arasında çift taraflı dönüşüm mümkün hale gelmektedir (Gültekin ve Bulut, 2016: 84; Şenbayram, 2019: 80; European Central Bank, 2012: 13-14).

Elektronik para ile sanal para arasındaki temel fark, birincisinin yasal ve kurumsal bir çerçeveye dayanması, ikincisinin ise çoğu zaman merkezi olmayan ve hukuken belirsiz bir

yapıda olmasıdır. Elektronik para belirli bir para birimine endeksli ve denetime tabi iken, sanal paranın arzı ve kullanım koşulları daha çok sistemi kuran yapı tarafından veya matematiksel protokollerle belirlenmektedir (Yüksel, 2015: 197). Bu ayrım, kripto paraların neden elektronik para ile aynı kategoriye yerleştirilemeyeceğini de açıkça göstermektedir. Kripto para, dijital bir değer olmasına rağmen onu özgün kılan esas unsur, merkezi otoriteye bağlı olmayan kriptografik ve dağıtık yapısıdır.

4. KRİPTO PARA KAVRAMI VE BLOKZİNCİR SİSTEMİ

Kripto paralar, dijital ortamda kriptolojik şifreleme yöntemleri kullanılarak üretilen, saklanabilen ve transfer edilen sanal paralardır. Bu sistemde paranın üretimi, doğrulanması ve aktarımı merkezi bir otoriteye ihtiyaç duymadan gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca kripto paralar ile yapılan işlemler kullanıcıların özel anahtarları ile imzalanarak transferi yapılan blokzincir ağı mutabakat mekanizması tarafından doğrulanmaktadır. (Alkış, 2018: 75).

Kripto paraların öncüsü olan Bitcoin, 31 Ekim 2008 tarihinde yayımlanan ‘Bitcoin: Eşten-Eşe Elektronik Nakit Ödeme Sistemi’ başlıklı bir makale ile ortaya çıkmıştır. Makalede Bitcoin, finansal bir kuruma gitmeden taraflar arasında doğrudan çevrimiçi ödeme yapılmasını sağlayan bir sanal para birimi olarak önerilmiştir. Ardından 2009 yılı itibarıyla Bitcoin işlem görmeye başlamıştır.

Nakamoto, yayımladığı makalede Bitcoin’in dağıtık kayıt sistemi olarak blokzincir sistemini ele almıştır. Blokzincir, kripto para işlemlerinin kaydedildiği, birbirine kriptografik olarak bağlı bloklardan oluşan dağıtık kayıt sistemi olmaktadır. Bu yapı, işlemlerin tek merkezde tutulmamasını, ağı farklı düğümlerine dağıtılmasını ve böylece verinin değiştirilmeye karşı daha dayanıklı hale gelmesini sağlamaktadır (Avunduk ve Aşan, 2018: 371; Bashir, 2018: 52). Blokzincir sisteminin güvenliğine ilişkin temel argüman, çok sayıda katılımcı ve dağıtık doğrulama mantığıdır. Sistemin tamamına aynı anda müdahale edilmesi teorik olarak son derece güç olduğundan, blokzincir teknolojisi yüksek düzeyde güvenli bir altyapı olarak değerlendirilmektedir (Kızıl vd., 2019: 34).

Kripto paraların temel özellikleri arasında kabul görme düzeyinin giderek artması, yüksek oynaklık, taşınabilirlik, bölünebilirlik ve fiziksel aşınmaya uğramama yer almaktadır. Bu özellikler bir yandan kripto paraları kullanıcılar için cazip hale getirirken, öte yandan onları spekülasyon ve riskli bir yatırım nesnesi haline de getirmektedir (Güven ve Şahinöz, 2018: 39; Kızıl, 2019: 181; Cengiz, 2018: 92). Bitcoin’in sekiz basamağa kadar bölünebilmesi ve en küçük biriminin ‘Satoshi’ olarak adlandırılması, onun mikro ödemelerde kullanılabilmesini teknik olarak mümkün kılmaktadır. Bu durum, klasik para sistemlerinde karşılığı zor olan çok küçük değerli işlemler bakımından önemli bir kullanım avantajı yaratmaktadır (Cengiz, 2018: 92).

Kripto para kullanımının avantajları arasında zaman ve mekân sınırlamasının olmaması, transferlerin hızlı gerçekleşmesi, küçük ödemelerin mümkün olması ve bazı işlemlerde komisyonların görece düşük kalması sayılabilmektedir. Ancak merkezi bir muhatabın bulunmaması, fiyat oynaklığının yüksek olması ve hukuki belirsizlikler kripto paraların temel dezavantajları olmaktadır (Yıldırım, 2015: 87-88; Günay ve Kargı, 2018: 64; Parlaktuna ve Güngül, 2020: 31).

Kripto para cüzdanları, kripto para birimlerinin sahipliğinin yönetilmesi bakımından kritik bir öneme sahiptir. Sıcak cüzdanlar internete bağlı çalışan yazılım cüzdanları olmaktadır, soğuk

cüzdanlar çevrimdışı ortamda çalışabilmektedir. Bu ayrım güvenlik ve kullanım kolaylığı arasında bir tercih alanı yaratmaktadır (Güven ve Şahinöz, 2018: 89-90; Brand, 2016: 82). Yazılım cüzdanları kullanıcıya yerel kontrol ve şeffaflık sağlarken, web cüzdanları farklı cihazlardan erişim kolaylığı sunmaktadır. Mobil cüzdanlar ise blokzincir ağının tamamını değil yalnızca bir kısmını cihazda tuttuğundan pratik kullanım imkânı yaratmaktadır (Kulkami, 2018: 49; Güven ve Şahinöz, 2018: 90). Soğuk cüzdan türleri arasında beyin cüzdanı, kâğıt cüzdan ve donanım cüzdanı öne çıkmaktadır. Özellikle kâğıt ve donanım cüzdanlarının çevrimdışı koruma sağlaması, çevrimiçi saldırı risklerini azaltmaları bakımından önemli bir güvenlik avantajı sunmaktadır (Caetano, 2015: 61; Antonopoulos, 2014: 104, 235). Tam uç cüzdanlar ise tüm blokzincir ağını yerel olarak depoladıkları için daha fazla depolama alanı gerektirmekte, buna karşılık doğrulama ve güvenlik bakımından daha güçlü bir çözüm olarak değerlendirilmektedir (Perekalin, 2018).

Kripto paralar bu şekilde ele alındığında yalnızca bir yatırım aracı değil, aynı zamanda alternatif bir değer transfer sistemi olarak neden yoğun ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak kripto paralar altyapısından dolayı düzenleyici kurumlar açısından denetim ve izleme sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

5. KRİPTO PARANIN DÜNYADA VE TÜRKİYEDEKİ DURUMU

Kripto paralar alternatif bir finansal yatırım aracı olma niteliği taşımaktadır. Yatırımcılar ise kripto paralar ile değer artışı, alım-satım ve madencilik faaliyetleri gibi işlemler üzerinden bir gelir elde etmektedir. Elde edilen gelirin yasal zemine oturtulması için ise öncelikle ülkeler tarafından vergilendirilebilmesi gerekmektedir. Ancak vergilendirmenin yapılabilmesi için öncelikle konu varlıkların ve gelir türlerinin hukuki çerçeveye oturtulması gerekmektedir. Günümüzde baktığımızda kripto paralar ile ilgili ülkelerin çeşitli tanımlamaları bulunsa bile henüz küresel olarak ortak bir tanım konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Bu durum özellikle kripto paraların yapısı gereği merkezizsiz ve geleneksel finansal araçlardan görece daha bağımsız bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin kripto paralara karşı tutumları ise ülkelerin ekonomik düzeyine, finansal sistemlerine ve teknoloji politikalarına göre değişkenlik göstermektedir.

5.1. Kripto Paranın Küresel Durumu

2008 yılında ortaya çıkan finansal krizin etkisi ile dünya üzerindeki pek çok ülkenin ekonomisi ciddi anlamda zarara uğramıştır. Dolayısıyla insanlar daha güvenli, daha az maliyetli ve daha kısa sürede işlem yapabilecekleri alternatif ödeme araçlarının arayışına gitmiştir. Bitcoin ise böyle bir zamanda ortaya çıkarak finans dünyasını küresel anlamda etkilemiştir. Süregelen zaman içinde Bitcoin ile çeşitli kripto para birimlerinin çıkmasıyla birlikte kripto para piyasası daha da büyümüştür. Bu durum ise ülkeleri kripto paralar üzerinde çalışmalar yapmasını beraberinde getirmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde Bitcoin'e yönelik ilgi 2013 yılında belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Bu yıldan itibaren Çin Yuanı ile yapılan Bitcoin işlemlerinde artış yaşanmış ve Çin borsaları küresel anlamda hakimiyet kazanmıştır. Ancak Bitcoin'in hukuki durumu belirsizliğini korumaya devam etmiştir. Çin Bitcoin'in spekülasyon bir risk unsuru olması ve suç faaliyetlerinde kullanılmasından dolayı sıkı denetim altına alınmamıştır (Kamacı ve Özden, 2019: 36). Ardından 2021 yılında kripto paralar ile yapılan her türlü işlemin tamamen yasadışı olarak değerlendirileceği kararı verilmiştir. Dolayısıyla Çin'in başlangıçta kripto paralara

karşı olan bakış açısı daha sonra daha yasaklayıcı bir yapıya dönüşmüştür (People's Bank Of China, 2021)

Japonya ise Mt.Gox borsasının iflas etmesi ve kara para aklama ile mücadele standartlarının etkisiyle 2016 tarihinde Ödeme Hizmetleri Kanunu'nda değişikliğe gitmiştir. 1 Nisan 2017 tarihinde ise söz konusu değişiklikler yürürlüğe girerek kripto varlık alım satım platformları için bir kayıt sistemi oluşturulmuştur. Bu değişiklik kapsamında ilgili platformların yerel finansal kurumlarına kayıt yaptırmaları müşteri kimliğini doğrulaması ve kullanıcıların varlıklarını koruması için gerekli yükümlülüklerle uyması zorunluluğu getirilmiştir. 2022 yılında ise Japonya kripto para saklama hizmetleri ile kripto para türev işlemlerini de düzenleme kapsamına almıştır (Japan Financial Services Agency, 2017, 2022).

El Salvador 2021 yılında Bitcoin'i yasal para birimi haline getirmiştir. Alınan bu karar küresel anlamda atılan en radikal adım olmakla birlikte sanallaşma açısından önemli bir yenilik olarak değerlendirilmiştir. Ancak bununla birlikte Bitcoin oynak yapısından dolayı ülke ekonomisinin istikrarsız bir hale gelme riskini arttırdığından olumsuz eleştiriler almıştır (Cesur, 2025; 139)

Amerika'da ise kripto varlıkların düzenlenmesi yetkisi birden fazla kuruma verilmiştir. Bu bağlamda SEC, CFTC ve FinCEN gibi düzenleyici kurumlar farklı kripto varlıkların niteliklerine göre farklı yetkilere sahip olmaktadır. CFTC kripto para birimlerini emtia olarak değerlendirmiştir. Ayrıca söz konusu kurumun yetkileri ağırlıklı olarak türev işlemler, dolandırıcılık ve manipülasyon üzerinde toplanmıştır (U.S. Commodity Futures Trading Commission, 2018). FinCEN kripto para aktarım ve alım satım hizmeti sağlayan platformları para hizmetleri işletmesi olarak değerlendirmekte ve ilgili platformları ilgili işlemlerin kaydını tutma ve raporlama gibi yükümlülüklerle tabi tutmuştur (Financial Crimes Enforcement Network, 2013, 2019). SEC ise 10.01.2024 tarihinde Bitcoin'in bir ETP/ETF ürünü olarak borsalarda işlem görmesine izin vermiştir. Ancak SEC bu kararının Bitcoin ile birlikte diğer kripto varlıkların onaydan geçtiği anlamına gelmediğini belirtmiştir (U.S. Securities and Exchange Commission, 2024).

Avrupa Birliği ise 31 Mayıs 2023 tarihli ve 2023/1114 sayılı MiCA adlı Kripto Varlık Piyasaları Tüzüğü'nü kabul ederek 09.06.2023 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. MiCA AB üye ülkelerinin ortak düzenlemeler ile ortak bir çerçevede altında birleşmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda varlığa dayalı tokenler ile elektronik para tokenleri diğer kripto paralardan ayrı tutulmuştur. Ayrıca düzenleme ile kripto varlık ihraççıları ve hizmet sağlayıcılarına müşteri varlıklarının korunması, kamuyu aydınlatma, sermaye yeterliliği ve yönetim gibi ek yükümlülükler getirilmiştir (European Parliament and Council, 2023)

5.2. Kripto Paranın Türkiye'deki Durumu

Türkiye'de elektronik paraya ilişkin temel çerçeve 6493 sayılı Kanun ile çizilmiş ve elektronik para kuruluşu oluşturabilmek için asgari sermaye ile anonim şirket yapısı gibi koşullar öngörülmüştür. Buna karşılık Bitcoin ve benzeri kripto varlıkların bu kanun kapsamındaki elektronik para niteliğini taşımadığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Dizkırıncı ve Gökgöz, 2018: 99).

BDDK'nın 25 Kasım 2013 tarihli açıklaması, Bitcoin'in 6493 sayılı Kanun kapsamında elektronik para olarak değerlendirilmediğini ve bu nedenle kurumun gözetim ve denetimi dışında kaldığını ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, Türkiye'de kripto varlıklara ilişkin ilk

kurumsal sınır çizimlerinden biri olarak önem taşımaktadır (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, 2013).

Sermaye Piyasası Kurulu da 2018 tarihli bülteninde token ve kripto para satışlarının çoğunun düzenleme ve gözetim alanı dışında kaldığını, bu işlemlerde yüksek oynaklık ve yatırımın tümünü kaybetme riski bulunduğunu vurgulamıştır. Bu açıklama, Türkiye’de düzenleyici yaklaşımın uzun süre ihtiyatlı ve uyarıcı bir nitelik taşıdığını göstermektedir (Sermaye Piyasası Kurulu Bülteni, 2018: 4).

Borsa İstanbul’un 2018 tarihli duyurusu ise Türkiye’de blokzincir teknolojisinin kurumsal finans altyapısında uygulanmasına ilişkin önemli bir örnek sunmuştur. BİST, Takas İstanbul ve Merkezi Kayıt İstanbul arasındaki veri senkronizasyonuna dayalı bu uygulama, blokzincirin yalnızca kripto para değil, kurumsal iş akışlarında da kullanılabildiğini göstermiştir (BİST, 2018).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ise 16.04.2021 tarihinde “Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik” yayımlayarak 30.04.2021 tarihinde yürürlüğe sokmuştur. İlgili yönetmelikte kripto para, dağıtık defter teknolojisi ve benzeri teknolojiler ile oluşturulan, dijital ağlar aracılığıyla dağıtılan para birimi olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ilgili tanımlamada kripto paralar itibari para, kaydi para, elektronik para, ödeme aracı veya sermaye piyasası aracı olmayan gayri maddi varlık olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar yapılan düzenleme ile kripto paralar, ödemelerde ve benzeri hizmetlerde yasaklanmış olsa da yatırım amaçlı tutulması ve alım satımı konusunda yasaklanmamıştır (TCMB, 2021)

Kripto varlıklar kapsamında yapılan en kapsamlı düzenleme ise 02.07.2024 tarihinde yayımlanan 7518 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Buna göre kripto varlıklar ve kripto varlık hizmet sağlayıcıları 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamına alınmıştır. Kripto varlık platformları ile saklama kuruluşları ise SPK’nın düzenleme ve denetimine tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra kripto varlıklar dağıtık defter teknolojisi ve benzeri teknolojiler kullanılarak elektronik ortamda oluşturulup saklanan, dijital ağlar üzerinden dağıtılan, değer veya hak ifade eden gayri maddi varlıklar olarak tanımlanmıştır. Kripto varlık hizmet sağlayıcılarının faaliyetleri ise SPK kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda söz konusu hizmet sağlayıcılarının faaliyet, kuruluş, ortaklık yapısı, bilgi sistemleri, yönetim ve müşteri varlıklarının korunmasına ilişkin düzenleme yetkileri SPK’ya verilmiştir (Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2024; SPK, 2024).

MASAK ise 01.05.2021 tarihinde yapılan düzenleme ile kripto varlık hizmet sağlayıcılarını 5549 sayılı kanun kapsamında yükümlü kuruluşlar arasına almıştır. Bu şekilde söz konusu hizmet sağlayıcıları müşteri tanıma, kimlik tespiti, şüpheli işlem bildiriminde bulunulması gibi yükümlülükler altına girmiştir. Ardından ilgili yükümlülükler 2024 ve 2025 yılları içerisinde genişletilmiştir. Bu kapsamda risk yönetimi, müşteri tanıma ve kripto varlık transferlerinde gönderici ve alıcı bilgilerinin paylaşılması gibi bilgileri ve yükümlülükler detaylandırılmıştır (MASAK, 2021, 2025)

Kripto paralardan gelir elde etme biçimleri genel olarak alım-satım kazancı, madencilik geliri ve aracılık/komisyon geliri olarak sıralanabilmektedir. Bu farklı gelir türleri, matrahın tespiti, gelir vergisi uygulaması ve dolaylı vergiler açısından farklı hukuki sonuçlar doğurabilmektedir (Çelen, 2018: 161; Sayın ve Mercan, 2018: 707). Anonimlik, sınır aşan işlem kabiliyeti ve merkezi bir muhatabın bulunmaması ise vergi idaresi açısından izleme ve denetimi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kripto paraların vergilendirilmesi, yalnızca vergi

oranlarının belirlenmesiyle değil, öncelikle hukuki statülerinin açık biçimde tanımlanmasıyla mümkün olabilecektir (Serçemeli, 2018: 55; Çelen, 2018: 161).

6. LİTERATÜR TARAMASI

Dağlı (2019) çalışmasında kripto paraları, dünya ekonomisindeki yeri ile Türk lirası bazlı yatırım ve tasarruf aracı olması bakımından değerlendirmiştir. Çalışmada öncelikle kripto paraların ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ardından 05.2013-07.2018 yılları arası kripto paraların piyasa değeri ve Bitcoin dominans oranı ele alınmıştır. Devamında kripto para piyasası seçilen ülkelerin toplam milli geliri, altın fiyatı ve döviz fiyatları ile kıyas edilmiştir. Ardından Bitcoin fiyatı ise Altın, USD, Euro ile kıyas edilmiştir. Genel olarak bakıldığında ise Bitcoin üzerindeki yaşanan büyük oranlı yükseliş ve düşüşlerin yaşandığı 2017-2018 dönemleri üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak Bitcoin yatırımcıların ilgisini çektiği ancak yüksek volatiliteye sahip yapısından dolayı önemli bir risk içerdiği belirtilmiştir.

Alnıaçık (2019), çalışmasında Bitcoin ve blokzincir teknolojisinin dünyada ve Türkiye'deki durumunu değerlendirmiştir. Çalışmada kripto paraların gelişimi, temel özellikleri ve kullanım alanları ve piyasadaki durumu ele alınmıştır. Ardından düzenleyici kurumlar çerçevesinde kripto paraların durumu değerlendirilmiştir. Devamında ise 01.01.2018-15.09.2018 tarihleri arası Bitcoin fiyatları aylık bazda grafiklendirilmiştir. Sonuç olarak kripto para piyasası her ne kadar gelişmeye devam etse de çeşitli belirsizlikler taşıdığı ifade edilmiştir.

Güven ve Bulut (2021), çalışmasında Bitcoin ile Cumhuriyet altını, ons altını, ham petrol, Amerikan doları ve Euro arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmada 01.2012-03.2020 tarihleri arası baz alınmıştır. Araştırma sonucunda Bitcoin ile cumhuriyet altını ve ons altını, dolar ve euro para birimleri ile pozitif ve anlamlı bir ilişki elde edilirken Bitcoin ile ham petrol arasında negatif ve zayıf bir ilişki elde edilmiştir. Uzun dönemde ise Bitcoin ile Euro arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca Bitcoin'in dalgalı yapısından dolayı istikrarlı bir ödeme aracı olmayıp spekülasyon bir yatırım aracı olduğu ifade edilmiştir.

Gökpinar (2021), çalışmasında blokzincir teknolojisinin geleceğini ve başta Bitcoin olmak üzere Ethereum, Tether, Binance Coin ve Cardano kripto para birimlerini ele almıştır. Çalışmada paranın tarihsel gelişiminin devamında elektronik ve sanal paradan bahsedilmiştir. Ardından Bitcoin'in 05.2016-05.2021 tarihleri arasındaki aylık fiyatlarını grafiklendirilerek özellikle 2017-2021 yılları arasındaki güçlü yükselişe odaklanmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'de kripto paralar ile ilgili düzenlemelere ve blokzincir teknolojisinin finans sektörü dışındaki kullanım alanları incelenmiştir.

Özkahveci ve Konak (2025), çalışmasında kripto varlıkların finansal sistem içerisinde oluşturabileceği riskler ve oluşabilecek bir kriz durumunda helikopter para politikasının uygulanabilirlik düzeyini değerlendirmiştir. Bu bağlamda kripto para ve unsurları kavramsal olarak ele alınarak 2024 yılındaki piyasa değeri açısından en yüksek ilk 10 kripto para birimi tablo üzerinde incelenmiştir. Ardından çalışmada kripto para piyasasının 2010-2024 yılları arasındaki finansal ve ekonomik büyüklüğü grafiklendirilmiştir. Bu bağlamda grafikte 2010-2016 arasında kripto para piyasasının gelişiminin sınırlı olduğu görülmüştür. Devamında 2017 yılından itibaren piyasasının hızla gelişim gösterdiği ancak bununla birlikte yüksek volatiliteye sahip yapısından dolayı daha dalgalı bir yapıya sahip olduğunu belirtmişlerdir. Piyasasının yüksel volatiliteye sahip yapısından dolayı ise finansal istikrar riski taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Nakamoto (2008), çalışmasında finansal kurumlara ihtiyaç duymaksızın kullanıcılar arası doğrudan çevrimiçi ödeme aracı olarak kullanılabilecek bir elektronik nakit sistemi olan Bitcoin'i önermiştir. Çalışmada işlemlerin bloklar üzerine kaydedilerek iş ispatı mutabakat mekanizması ile doğrulandığı ve çift harcama sorununun merkezi bir yapı olmadan çözülebildiği ifade edilmiştir. Nakamoto'nun bu çalışması Bitcoin'in alternatif bir ödeme aracı ve blokzincir sistemli bir değer transfer aracı olarak ifade edildiği çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

Baur vd. (2018), çalışmasında Bitcoin'i ödeme aracı ve spekülasyon bir varlık olması açısından değerlendirmiştir. Çalışmada Bitcoin'in hükümet veya para otoritesinden bağımsız olduğu belirtilmekle birlikte emtia para ve itibari paranın özelliklerine sahip olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Bitcoin fiyatının 19.07.2010-26.04.2017 arası 4 aylık verileri grafiklendirilerek incelenmiştir. Sonuç olarak Bitcoin'in alternatif bir ödeme aracı olarak kullanılmasından ziyade yatırım ve spekülasyon aracı olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Baur ve Dimpfl (2021), çalışmasında farklı Bitcoin piyasalarındaki fiyat değişiminin USD, EUR ve JPY bağlamında ele alınmıştır. Çalışmada Bitcoin öncelikle değer saklama aracı ve ödeme aracı olması bağlamında değerlendirilmiştir. Ardından Bitcoin'in 2009-2020 yılları arası piyasa gelişimi ile 2010-2020 yılları arasındaki fiyat oynaklığı incelenmiştir. Devamında ise 01.01.2014-25.01.2017 tarihleri arasında Bitcoin piyasaları ile döviz piyasalarındaki fiyat değişim serileri incelenmiştir. Sonuç olarak Bitcoin'in yüksek volatilitelere sahip bir yapıda olması durumunda ödeme aracı olamayıp riskli bir yatırım aracı olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

Guo (2024), çalışmasında Bitcoin fiyat verilerini COVID-19 salgını sonrası yaşanan küresel olaylar sonucu ortaya çıkan piyasa dinamiklerini ele alarak incelemiştir. Çalışmada 01.2019-03.2023 tarihleri arası baz alınmıştır. Çalışmada Bitcoin fiyatları ile altın fiyatları, petrol fiyatları, döviz piyasaları, tahvil piyasaları ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişki statik ve dinamik yayılım etkileri açısından incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Bitcoin'in yüksek getiri hareketi sergilediği görülmüştür. Ayrıca Bitcoin'in araştırmada yer alan diğer piyasalardan kaynaklı oluşan şoklardan etkilendiği görülmüştür. Sonuç olarak Bitcoin'in ortaya çıkan küresel olaylar sonucunda güvenli liman olma özelliği taşımadığı, ancak bir korunma ve portföy çeşitlendirme aracı olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.

Pratama vd. (2025) çalışmasında 2012-2025 tarihleri arasındaki Bitcoin yarılanmalarının, Bitcoin fiyatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada söz konusu tarih aralığında meydana gelen yarılanmaların öncesi ve sonrasında Bitcoin'in fiyat hareketleri grafiklendirilmiştir. Sonuç olarak 2012, 2016 ve 2020 yılında gerçekleşen yarılanmalardan Bitcoin fiyatının yükseliş gösterdiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte Bitcoin fiyat hareketlerinin kripto paralar üzerinde yapılan düzenlemeler, yatırımcı duyarlılığı ve diğer küresel ekonomik koşullara bağlı olabileceği de belirtilmiştir.

Kang vd. (2025) çalışmasında Bitcoin'i finansal varlık olarak ele alan 2014-2024 arasında yayınlanan çalışmaları sistematik ve bibliyometrik olarak ele almıştır. Söz konusu çalışmalar ise Web of Science veri tabanı üzerindeki Bitcoin odaklı çalışmaları kapsamaktadır. Söz konusu çalışmalarda Bitcoin'in belli piyasa koşullarında güvenli liman özelliği taşıma durumuna ve spekülasyon bir varlık olmasına göre ele alındığı tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca Bitcoin'in özellikleri dalgalı yapısına, yüksek frekanslı işlemlere, yatırımcı ilgisi ve duyarlılığına, uzun dönemli bağımlılığa, diğer varlıklar ile negatif korelasyon ilişkisine ve

asimetrik kuyruk bağımlılığına göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Bitcoin'in hisse senedi, tahvil, altın ve emtia varlıklardan ayrılarak özgün bir finansal varlık olarak ele alınabileceği ifade edilmiştir.

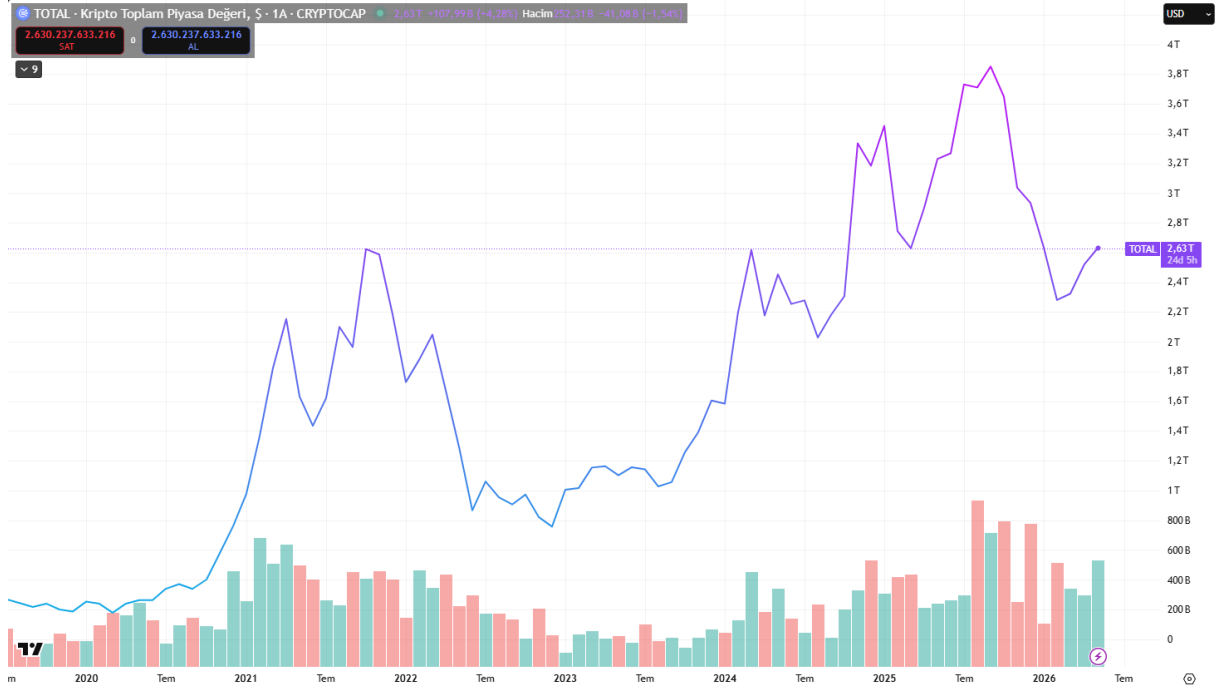
7. KRİPTO PARALAR ve GELENEKSEL FİNANSAL ARAÇLARIN FİYAT VE GETİRİ HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kripto paralar ilk olarak 2008 yılında Bitcoin ile ortaya çıkarak finans piyasasındaki yerini almıştır. Kripto paralar esasında yapısı gereği finansal sisteme tam olarak uyum sağlayamayan ve yasal mevzuata tam olarak uygun olmayan anonim bir yapıya sahiptir. Ancak kripto paralar sahip olduğu özellikler finans dünyasında şu an ki popüleriteye ulaşmasına engel olamamıştır.

Bitcoin'in ortaya çıkışından bu yana pek çok kripto para birimi listelenmiş ve bunun yanı sıra piyasadan silinmiştir. Günümüzde ise yaklaşık 8.500 kripto para birimi merkezi ve/veya merkezi olmayan kripto para borsalarında işlem görmektedir.² Bu bölümde en yüksek hacme sahip ilk 10 da yer alan kripto paralar, fiyat değişimleri ve küresel piyasadaki yeri bağlamında incelenecektir. Ayrıca Bitcoin ile altın fiyatı, döviz kuru, tahvil faiz göstergeleri ve hisse senedi endeks göstergeleri arasındaki ilişki grafik üzerinden değerlendirilecektir. Çalışmada yer alan piyasa değeri ve kapanış fiyat verileri Coinmarketcap ve Tradingview üzerinden elde edilmiştir.

7.1. Kripto Paraların Fiyat Değişimi ve Küresel Piyasadaki Yerinin Değerlendirilmesi

Kripto para piyasasında en yüksek piyasa değerine sahip Bitcoin ile devamında Ethereum, Ripple, BNB dahil olmak üzere bütün kripto para birimlerine ilişkin toplam piyasa değeri ve büyüklüğü aşağıdaki grafikte yer almaktadır.³

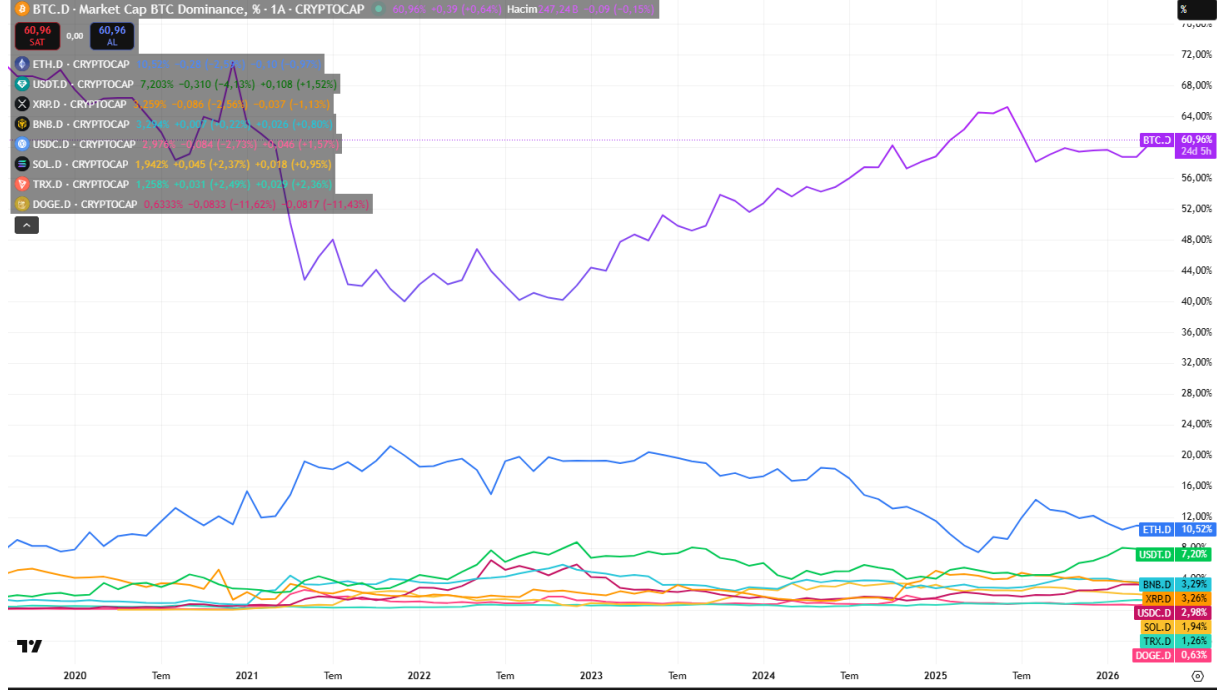
Şekil 7.1. 2020 Ocak-2026 Mayıs Arası Toplam Kripto Para Piyasa Değeri

² İlgili veriler 06.05.2026 tarihinde coinmarketcap.com sitesinden alınmıştır.

³ İlgili veriler 06.05.2026 tarihinde tradingview.com sitesinden alınmıştır

Yukarıdaki değerlere bakıldığında kripto para piyasasının toplam değeri son 6 yıl içindeki 250,49 milyar dolardan 2,64 trilyon dolara yükselmiştir. Bu ise kripto para piyasasının son 6 yıl içerisinde yaklaşık %954 oranında bir piyasa değeri artışı sağladığını göstermektedir.

Kripto para piyasasında işlem gören kripto para birimlerinin son 6 yıl içerisindeki piyasa değeri oranları ve hacim değişimleri ile gösterilen dominasyon düzeyleri aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Şekil 7.2. 2020 Ocak -2026 Mayıs Arası Toplam Piyasa Büyüklük Baskınlık Grafiği

Grafikte seçilen kripto para birimleri 2020 Ocak ayı ve 2026 Mayıs ayı arasındaki en yüksek piyasa değerine sahip ilk on içerisinde yer alan kripto para birimlerini göstermektedir. Grafikte görüldüğü üzere Bitcoin kripto para piyasasının %60,92'lik bir kısmını domine ederken, Ethereum %10,54, USDT, %7,19, BNB %3,29, XRP %3,27, USDC %2,97, SOL %1,95, TRX, %1,26 ve son olarak ise DOGE kripto para piyasasının %0,63 bir kısmını domine etmektedir.

Grafikler incelendiğinde Bitcoin'in en yüksek piyasa değerine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kripto paralar finansal piyasalarda en çok Bitcoin üzerinden görünür hale gelmiştir. Bunun temel nedeni, Bitcoin'in ilk ve en yaygın kripto para olması, piyasa derinliğinin diğer kripto varlıklara kıyasla daha yüksek seyretmesi ve yatırımcıların kripto para-fiat para ilişkisini çoğunlukla Bitcoin üzerinden değerlendirmesidir (Kızıl vd., 2019: 34). Bitcoin'in kripto para piyasası içerisinde sahip olduğu %60,92'lik orana bakıldığında ise Bitcoin'in piyasanın yaklaşık beşte üçü kadarını domine ettiği söylenebilmektedir. Bitcoin'in sahip olduğu piyasa değeri ise günümüzde yaklaşık olarak 1,605 trilyon ABD doları olmaktadır.⁴ Bitcoin'in piyasaya çıktığı günden itibaren sahip olduğu yıl sonu kapanış fiyat değerleri ve değişim grafiği aşağıda yer almaktadır.⁵

⁴ Bitcoin piyasa değerine ait verileri coinmarketcap.com üzerinden alınmıştır.

⁵ Bitcoin yıllık kapanış verileri coinmarketcap.com üzerinden alınmıştır

	Yılsonu Kapanış Fiyatları (\$)	% Değişim
2010	0,3	
2011	5	1566,67%
2012	13	160,00%
2013	903	6846,15%
2014	264	-70,76%
2015	431	63,26%
2016	978	126,91%
2017	1388	41,92%
2018	4041	191,14%
2019	7357	82,06%
2020	9747	32,49%
2021	46300	375,02%
2022	16547	-64,26%
2023	42265	155,42%
2024	91914	117,47%
2025	87509	-4,79%

Tablo 7.1. Bitcoin Yılsonu Kapanış Fiyatları ve % Değişim Tablosu

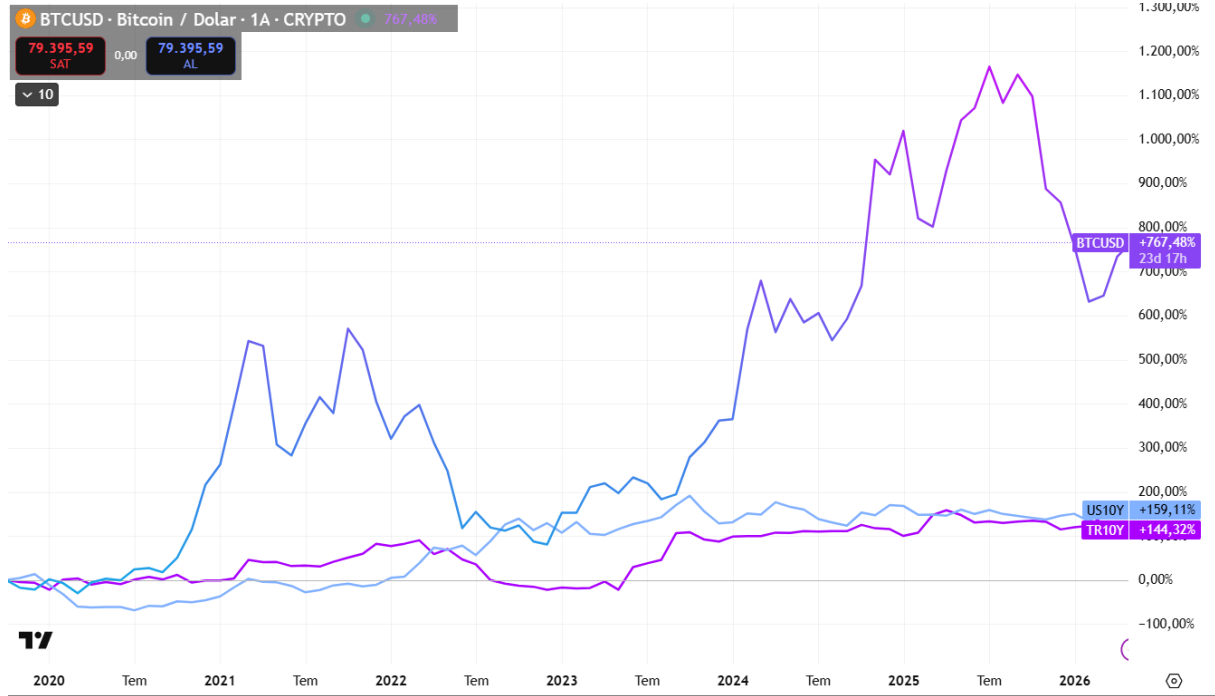
Şekil 7.3. BTCUSD 2020 Ocak -2026 Mayıs Arası Değişim Grafiği

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yüzdesel olan en büyük artışın 2013 yılı sonunda olduğu görülmektedir. Ardından Mt. Gox borsasının iflası ve devamında gelen OKCoin ve Huobi gibi kripto para borsalarının Çin ülkesinde Bitcoin'in yasaklanmasından dolayı banka hesaplarını kapaması gibi olumsuz gelişmelerden dolayı 2014 yılında önceki yıla nazaran yaklaşık %71 gibi bir zararla kapamıştır.

Grafikte görüldüğü üzere Bitcoin 2020 yılının başında 10.000 dolar seviyesinden 2026 yılının başında 80 bin dolar seviyelerinde ulaşmıştır. Bu ise Bitcoin'in son 6 yıl içerisinde yaklaşık %700 kadar bir artış yaşadığını göstermektedir. Ancak her ne kadar Bitcoin son 6 yıl içinde yatırımcısına yüksek getiri sağlamış olsa da değeri bu süre içinde oldukça oynak bir yapıda olmuştur. Nitekim Bitcoin'in 2020 yılının Mart ayında sert bir düşüş yaşamasının ardından 2020'nin ikinci yarısında ve 2021 yılı içerisinde büyük bir artış göstermiştir. 2022 yılında da ise bir düzeltme sürecine gidilmiştir.

7.2. Bitcoin ile Tahvil Faiz Göstergelerinin Karşılaştırılması

Faiz oranları finansal piyasaların temel belirleyicilerinden biridir. Merkez bankalarının faiz aracılığıyla piyasadaki para miktarını daraltıp genişletebilmesi, yatırım araçları arasında ikame ilişkileri doğurmaktadır; bu bağlamda Bitcoin, özellikle düşük veya negatif reel faiz ortamlarında yatırımcılar için alternatif bir piyasa seçeneği haline gelebilmektedir (Tokel, 2017: 4; Çarkacıoğlu, 2016: 35). Aşağıda kripto piyasası üzerindeki hacim bakımından en büyük olan Bitcoin'in son 6 yıldaki getiri oranı ile, yine son 6 yıla ait 10 yıllık Amerikan tahvili ve 10 yıllık Türkiye tahvilinin getirileri karşılaştırılmıştır.

Şekil 7.4. BTCUSD-US10Y-TR10Y 2020 Ocak -2026 Mayıs Arası Getiri Oranı Değişim Grafiği

Yukarıdaki grafikte son 6 yıldaki Bitcoin getirisi oranı ile 10 yıllık Amerikan tahvili ve 10 yıllık Türkiye tahvilinin faiz getiri oranı karşılaştırılmıştır. Buna göre Bitcoin'in yüzdesel artışı son 6 yıl içerisinde yaklaşık %770 oranında olmakla birlikte 10 yıllık Amerikan tahvilinin gösterge düzeyi yaklaşık %160 ve Türkiye tahvilinin ise yaklaşık %145 oranında bir artış sağlamıştır. Bu ise Bitcoin'in 10 yıllık Amerika ve Türkiye tahviline göre ortalama 5 kat bir yüzdesel artış sağladığını göstermektedir.

Bazı platformlar üzerinden Bitcoin ve diğer kripto para varlıklarına faiz benzeri getiriler sunulabilmesi de kripto paraların geleneksel tasarruf araçlarıyla rekabet eden bir görünüm kazanmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte bu getirilerin mevduat sistemi benzeri bir yasal güvence altında olmaması, yatırımcının üstlendiği riski artırmaktadır. Bitcoin ve Altın Fiyat Hareketlerinin Karşılaştırılması

Altın ile Bitcoin arasındaki ilişki çoğu zaman ‘dijital altın’ benzetmesi üzerinden tartışılmaktadır. Her iki varlık da kıtlık, üretim maliyetinin artması ve merkezi bir para otoritesine dayanmama gibi özellikler bakımından benzeşmektedir. Bununla birlikte her iki finansal varlık da yapısı gereği taklit edilememekte ve yüksek dayanıklılığa sahip olmakla birlikte daha küçük tutarlara bölünebilmektedir. (Ammous, 2018: 178; Günay ve Kargı, 2018: 64). Aşağıdaki grafik üzerinde Bitcoin ile ons altının ABD doları bazında oransal değişimi karşılaştırılmıştır:

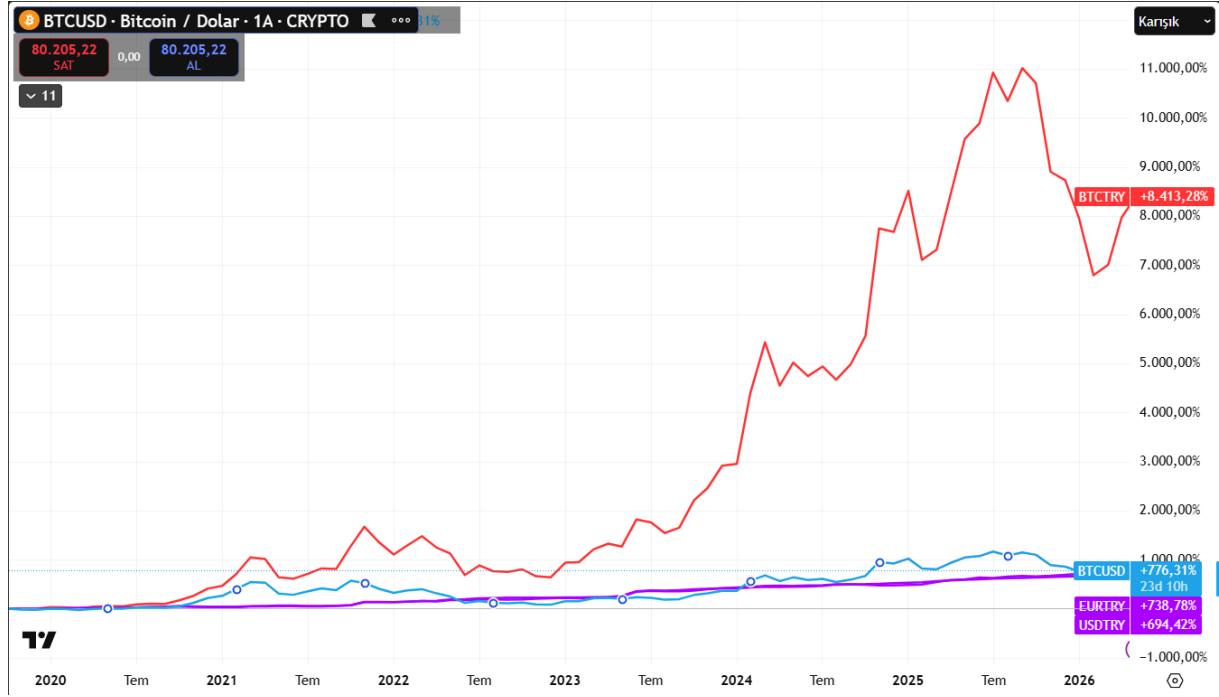

Şekil 7.5: BTCUSD-XAUUSD 2020 Ocak-2026 Mayıs Getiri Oranı Değişim Grafiği

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında altının son 6 yılda yaklaşık %210 oranında bir getiri sağladığı görülürken Bitcoin'in ise yüzde 770 oranında bir getiri sağladığı görülmektedir. Bu ise Bitcoin'in kümülatif nominal getirisinin incelenen dönemler arasında yaklaşık 3,7 kat fazla bir getiri sağladığı anlamına gelmektedir.

7.3. Bitcoin ve Döviz Kuru Fiyat Hareketinin Karşılaştırılması

Döviz kurları açısından bakıldığında Bitcoin, doğrudan bir ulusal para birimi olmasa da fiat paraya dönüşümü ve yatırım alternatifi olması nedeniyle döviz piyasalarıyla dolaylı ilişki içindedir. Çalışmalar, Bitcoin fiyatının devlet açıklamaları, düzenleyici adımlar ve piyasa beklentileri gibi unsurlara güçlü tepki verdiğini; buna karşılık Bitcoin'in fiat para döviz kurları üzerinde belirgin bir yönlendirici etki yaratmasının daha sınırlı kaldığını göstermektedir (Chu ve diğerleri, 2015: 16). Bitcoin'in genellikle döviz kurları bakımından USD ve EUR kurları ile ticareti yapılmaktadır. Dolayısıyla aşağıdaki grafikte BTCUSD ve BTCTRY getiri oranları ile USDTRY kur getiri oranı ve EURTRY kur getiri oranı ve ayrıca ilgili döviz kurlar karşılaştırılmıştır:

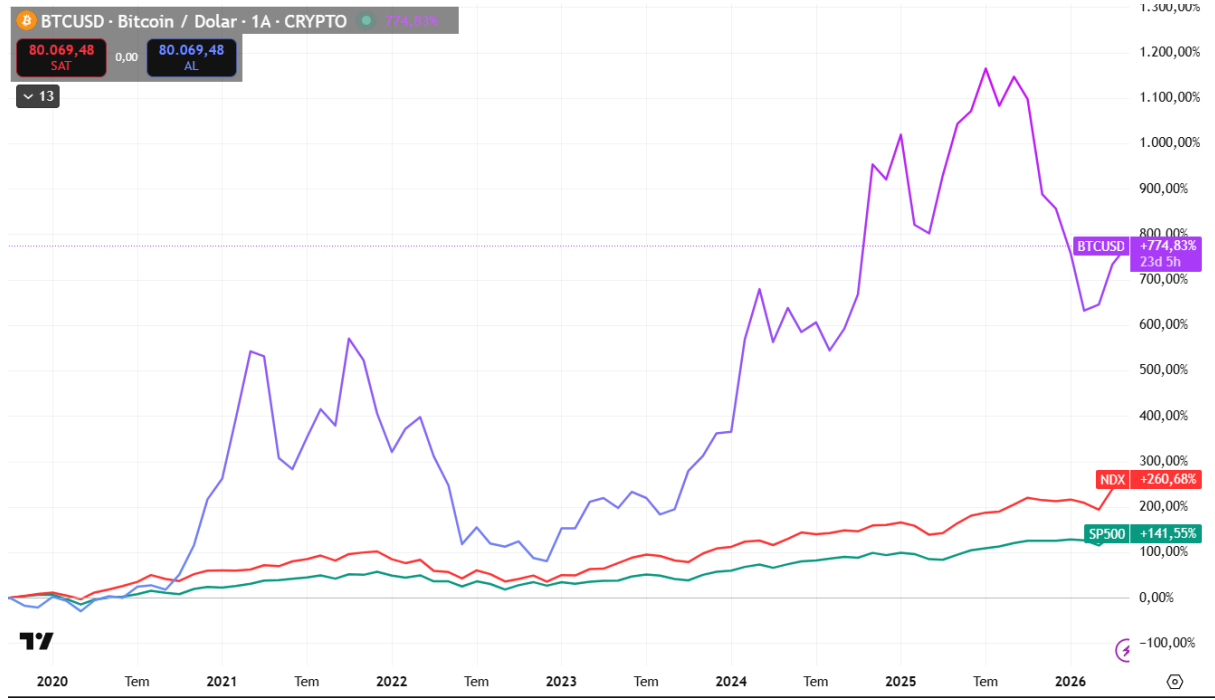

Şekil 7.6: BTCUSD-BTC TRY-USD TRY-EUR TRY 2020-2026 Getiri Oranı Değişim Grafiği

Yukarıdaki tabloya bakıldığında BTCUSD, USDTRY, EURTRY kurlarının getiri oranlarının her ne kadar birbirine çok yakın olduğu görülse bile BTCTRY işlem paritesinde son 6 yıl içerisinde yaklaşık %8410 oranında bir oldukça yüksek bir getiri sağlandığı görülmektedir. Bu ise BTC'nin dolar bazlı değerlendirilmesi ve Türk lirasının zamanla oluşan değer kaybının birlikte oluşturduğu etkilerden kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyişle hem Bitcoin'in dolar cinsinden değer kazanması hem de Türk lirasının ABD Doları karşısındaki değer kaybının bileşik etkisi ile BTCTRY işlem paritesinin getiri oranını ciddi miktarda arttırmıştır.

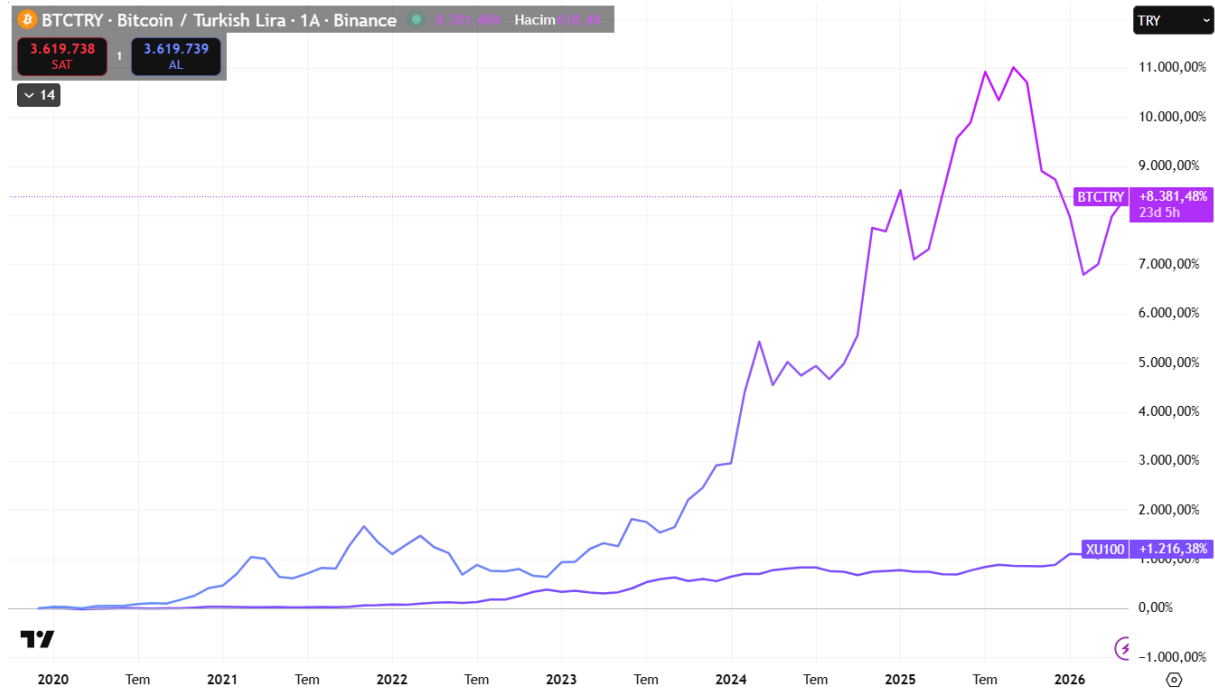
7.4. Bitcoin ve Hisse Senedi Endeks Hareketlerinin Karşılaştırılması

Bitcoin ortaya çıktığı andan itibaren gün geçtikçe birçok yatırımcı ve borsacı tarafından daha çok alınıp satılır bir varlık haline gelmiştir. Bu durum ise özellikle Bitcoin'e dayalı ETF paylarının hisse senedi piyasalarında alınıp satılabilir bir hale gelmesini sağlamıştır. Hisse senedi piyasaları ile kripto para piyasaları arasındaki ilişki ikame ve portföy tercihi kanalları üzerinden okunabilmektedir. Bitcoin'in ve geleneksel finansal varlıklar arasındaki ilişki piyasa koşullarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Hisse senedi fiyat düşüşlerinin yatırımcıyı alternatif varlıklara yönltebilmesi, sınırlı arzı nedeniyle Bitcoin'e talep doğurabilmektedir. Buna karşılık Bitcoin'deki aşırı fiyat artışları da yatırımcıların getiri kıyaslamasında borsa endeksleriyle birlikte değerlendirilebilmektedir (Ağan ve Aydın, 2018: 805; Guo vd., 2024; Kang, Ryu ve Webb, 2025). Aşağıdaki grafikte BTCUSD getiri oranının NASDAQ ve S&P 500 getiri oranlarına ait veriler yer almaktadır:

Şekil 7.7: BTCUSD-NDX-S&P500 2020 Ocak-2026 Mayıs Getiri Oranı Değişim Grafiği

Yukarıdaki grafiğe bakıldığında Bitcoin'in yaklaşık %770 oranındaki getirisinin, NDX'in (Nasdaq) yaklaşık %260 oranındaki getirisine göre 3 katı kadar, S&P500'e göre ise yaklaşık 5,5 katı kadar daha fazla getiri sağladığı görülmektedir. Bu ise Bitcoin'in yüksek işlem hacmine sahip Nasdaq 100 Endeksi'nin (NDX) ve S&P500 endekslerine göre daha fazla finansal anlamda performans sağladığı görülmektedir. Ayrıca yine grafikten de anlaşılabildiği üzere Bitcoin'in getiri oranında yaşanan değişimlerin söz konusu borsa endekslerine göre daha oynak bir yapıda olduğu görülmektedir. Aşağıda ayrıca Bitcoin TRY cinsinden getiri oranı ile BİST100 borsa endeksinin getiri oranına ait veriler yer almaktadır:

Şekil 7.8: BTCTRY-XU100 2020 Ocak-2026 Mayıs Getiri Oranı Değişim Grafiği

Burada ise yine diğer finansal araçlarda olduğu gibi Bitcoin'in sağlamış olduğu getiri oranının BIST100 (XU100) endeksine göre daha fazla getiri sağladığı görülmektedir. Buna göre Bitcoin'in TRY cinsinden sağlamış olduğu getiri oranı BIST100 endeksine göre yaklaşık 7 katı kadar fazla olmaktadır. Ayrıca Bitcoin değerinde yaşanan değişim sahip olduğu dalgalı yapısından dolayı BIST 100 endeksi getiri oranına göre daha değişken olmaktadır.

Kripto para piyasalarının 7/24 açık olması, geleneksel piyasalardan önemli bir yapısal ayrışma yaratmaktadır. İşlem saatlerinin sınırlı olmaması, düşük giriş eşiği ve dijital erişilebilirlik, kripto piyasalarını özellikle bireysel yatırımcılar açısından cazip hale getirmektedir; ancak aynı durum fiyat oynaklığını ve spekülasyon hareketleri de güçlendirebilmektedir (Yıldırım, 2015: 87-88; Parlaktuna ve Güngör, 2020: 31).

Bu çerçevede kripto paralar, geleneksel finansal araçların tam ikamesi olmaktan çok, onlarla eşzamanlı var olan ve bazı dönemlerde rekabet, bazı dönemlerde tamamlayıcılık ilişkisi kuran yeni nesil yatırım araçları olarak değerlendirilebilir. Özellikle belirsizlik dönemlerinde güvenli liman, yüksek getiri beklentisi veya teknolojik yatırım motifi arasında salınan hibrit bir konum sergilemektedirler (Kızıl vd., 2019: 34; Ağan ve Aydın, 2018: 805).

8. SONUÇ

Paranın tarihsel gelişimi incelendiğinde, ekonomik hayatın her döneminde daha güvenli, daha hızlı ve daha düşük maliyetli bir değişim aracına duyulan ihtiyacın ödeme sistemlerini sürekli dönüştürdüğü görülmektedir. Kripto paralar bu dönüşümün en yeni halkasını oluşturmaktadır.

Elektronik para ve sanal para ile benzer yönler taşımasına rağmen kripto paraları özgün kılan temel unsur, merkezi otoriteden bağımsız blokzincir temelli yapılarıdır. Bu yapı; hız, taşınabilirlik, sınır aşan işlem kolaylığı ve teknik güvenlik gibi avantajlar sunarken, yüksek oynaklık, hukuki belirsizlik ve muhatap eksikliği gibi önemli riskleri de birlikte getirmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında blokzincir ve kripto varlık çerçevesinde önemli düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. Özellikle 7518 sayılı Kanun kapsamında kripto varlık izmet sağlayıcılarının Sermaye Piyasası Kurulu'nun düzenleme ve denetimi altına alınmasıyla birlikte hukuki belirsizlik nispeten azaltılmıştır. Ancak buna rağmen Türkiye tarafında vergilendirme, yatırımcının korunması ve uygulama esasları kapsamında belirsizlikler tam olarak giderilememiştir.

Küresel olarak bakıldığında ise dünya ülkelerinin henüz kripto varlıklara ilişkin ortak bir tanımlamaya ve düzenleme kararında fikir birliğine varamadığı görülmektedir. Bu durum ülkelerin kripto varlık blokzincir ve kripto para alanında hem düzenleyici olan tutumları ve sınırlandırmalar ile hem de hukuki ve kurumsal düzenlemeler bağlamında farklılaşmalarından kaynaklanmaktadır. Buna göre Çin kripto paralara karşı yasaklayıcı bir yaklaşım benimserken Japonya kripto varlık hizmet sağlayıcılarını denetlemektedir. El Salvador ise Bitcoin'i yasal para birimi olarak kabul ederken Amerika Birleşik Devletleri ise kripto paraları SEC, CFTC, FinCEN gibi kurumsal düzenleyiciler kapsamında ele almaktadır. Avrupa Birliği MiCA düzenlemesi ile kripto varlık ihraççıları ve kripto varlık hizmet sağlayıcılarını yasal çerçeveye oturtmuştur.

Kripto paralar ile finansal araçlar kıyas edildiğinde kripto para piyasasında özellikle son 6 yıl içinde her ne kadar çok sayıda kripto para birimi ortaya çıksa bile yine de Bitcoin'in kripto para piyasasını domine ettiği görülmüştür. Öte yandan 2020 Ocak ile 2026 Mayıs tarihleri arasındaki Bitcoin'in faiz, altın, döviz kurları ve hisse senedi ile yapılan kıyaslamalarda oynak

bir yapıya sahip olmasına karşın yine de en yüksek getiri sağlayan finansal yatırım aracı olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak kripto paralar, mevcut halleriyle geleneksel finansal sistemin yerine geçmiş araçlar değil; fakat finansal piyasaların işleyişini, yatırımcı davranışlarını ve ödeme sistemleri anlayışını dönüştüren güçlü bir olgu haline gelmiştir. Bu nedenle konu, yalnızca teknik bir yenilik olarak değil, para teorisi, finansal düzenleme ve piyasa yapısı açısından çok boyutlu bir dönüşüm alanı olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağan B. ve Aydın Ü., “Kripto Para Birimlerinin Küresel Etkileri: Asimetrik Nedensellik Analizi”, Uluslararası Katılımlı 22. Finans Sempozyumu, (2018/Eylül-Ekim), ss.797-816
- Ali, R. vd., (2014), Innovations in payment technologies and the emergence of digital currencies, Bank of England Quarterly Bulletin, ss.262-265
- Alkış A., “İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8/2 (2018), ss.69-90
- Alınacak, B. (2019). KRİPTO PARALARIN DÜNYA VE TÜRKİYE’DEKİ GÜNCEL DURUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 2(4), 21-30.
- Ammous S., (2018) “THE BITCOIN STANDARD: The Decentralized Alternative to Central Banking”, New Jersey
- Antonopoulos A. M., (2014), “Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies” O’Reilly, Media Publishing, California
- Avunduk H. ve Aşan H., “Blok Zinciri (Blockchain) Teknolojisi ve İşletme Uygulamaları: Genel Bir Değerlendirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2018/33 (1), ss.369-384
- Balıkesirli A., (2020) “Bitcoin (BTC), Borsa İstanbul’a Mı Giriyo? “<https://coin-turk.com/bitcoin-btc-borsa-istanbul-a-mi-giriyor/>, (11.05.2020)
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), (2013), “Basın Açıklaması” 2013/32
- Bashir I. (2018), “Mastering Blockchain: Distributed ledger technology, decentralization, and smart contracts explained” (2. Baskı), Packt Publishing, Birmingham
- Baur, D. G. vd., (2018), “Bitcoin: Medium of exchange or speculative assets?” *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 54, 177-189
<https://doi.org/10.1016/j.intfin.2017.12.004>
- Baur, D. G., ve Dimpfl, T. (2021). “The volatility of Bitcoin and its role as a medium of exchange and a store of value” *Empirical economics*, 61(5), 2663-2683.
<https://doi.org/10.1007/s00181-020-01990-5>
- Bilir H., Çay Ş., (2016), “Elektronik Para ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016/9 (2), ss.22
- BKM, (2019), Faaliyet Raporu, https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2015/06/BKM_2019_Faaliyet_Raporu.pdf, (07.06.2020)
- Borsa İstanbul, (2018), “Türkiye’nin İlk Finansal Blockchain Projesi Borsa İstanbul Bilişim Teknolojileri Ekibi Tarafından Hayata Geçirildi”, “<https://www.borsaistanbul.com/duyurular/2018/09/05/turkiye-nin-ilk-finansal-blockchain-projesi-borsa-istanbul-bilisim-teknolojileri-ekibi-tarafindan-hayata-gecirildi>, (11.05.2020)
- Brand W., (2016), “Bitcoin For Dummies” John Wiley & Sons, Inc Publishing, New Jersey
- Caetano R., (2015), “Learning Bitcoin”, Packt Publishing, Birmingham

- Cengiz K., “En Popüler Kripto Para Birimi: Bitcoin” Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2018/1 (2), ss.87-100
- Chu, Jeffrey & Nadarajah, Saralees & Chan, Stephen., Statistical Analysis of the Exchange Rate of Bitcoin. PloS one. 10. e0133678. 10.1371/journal.pone.0133678. PLOS ONE | DOI:10.1371/journal.pone.0133678 July 29, 2015, ss.16
- Çalı H. S. ve Cesur F. (2025) “Blockchain Teknolojisi ve Kripto Para Sistemi” *Sosyal, İktisadi, Beşeri ve Yönetim Alanları Perspektifinde Sorunlara Bakış 6* “ (1 Baskı) ed Enver Erdiñ Dinçsoy Efeakademi Yayınları İstanbul
- Çarkacıoğlu, A., (2016), “Kripto-Para Bitcoin”, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu, Ankara
- Çelen, M., “Türk Vergi Mevzuatına Göre Kripto Paraların Vergilendirilmesi”, Bilimevi İktisat Dergisi, 2018 (2), ss.154-178.
- Dağıtmaç ve Ekmen, (2019), “Dijital Psikolojik Devrim” (1. Baskı), Motto Yayınları, İstanbul
- Dağı İ. (2019) “Kripto Paraların Dünya Ekonomisindeki Makroekonomik Boyutu ve Türk Lirası Bazında Yatırım-Tasarruf Aracı Olarak Kripto Paralara Genel Bir Bakış” *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1) 40-49
- Dizkırı A.S. ve Gökgöz A., “Kripto Para Birimleri ve Türkiye’de Bitcoin Muhasebesi”, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 2018/4 (2) ss.92-105
- Durmuş Ş., Polat M.Ş., “Sanal Para Bitcoin”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2018/9 (18), ss. 659-673
- Dülger M.V., “Dijital Çağda Dijital Ödeme Aracı: Bitcoin”, *Hukuk ve Daha Fazlası*, 2018, ss.4-9
- Erol İ. vd., (2015), “Para ve Merkez Bankacılığı” “Para İktisadi Teori ve Politika”, ed. Altay O., Palme Yayıncılık, Ankara
- European Central Bank (ECB): Virtual Currency Schemes, Germany, (2012-Ekim),
- European Union, (2023), “Regulation (Eu) 2023/1114 Of The European Parliament And Of The Council” https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Evlimoğlu U., Gümüş U.T. “İtibari Paranın Kullanımdan Kaldırılmasına Yönelik Teorik Bir Değerlendirme”, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2018/9 (2), ss.167-183
- Fidan M. vd., “Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye’de Kâğıt Para Kullanımı” Sosyal Bilimler Dergisi, 2019/9 (18), ss.141-162
- Financial Crimes Enforcement Network. (2013). Application of FinCEN’s regulations to persons administering, exchanging, or using virtual currencies (FIN-2013-G001). <https://www.fincen.gov/system/files/shared/FIN-2013-G001.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Financial Crimes Enforcement Network. (2019). Application of FinCEN’s regulations to certain business models involving convertible virtual currencies (FIN-2019-G001). <https://www.fincen.gov/system/files/2019-05/FinCEN%20Guidance%20CVC%20FINAL%20508.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Gökpınar, S. (2021). “Blok Zinciri Teknolojisinin Geleceği: Kripto Para Birimleri ve Ötesi” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 211-231.
- Gökpınar, S. (2021). Blok zinciri teknolojinin geleceği: Kripto para birimleri ve ötesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 211-231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/article/960463>
- Guo, X. (2024). “Exploring Bitcoin Dynamics Against The Backdrop Of COVID-19: An Investigation Of Major Global Events”. *Financial Innovation*, 10(1), 58. <https://doi.org/10.1186/s40854-023-00514-1>
- Gültekin Y. ve Bulut Y., “Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-Sisteminden Doğan Yeni Sektörler ve Analiz”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016/3, (3) ss.82-92

- Günay H. F. ve Kargı V., “Kriptopara Fikrinin Değerlendirilmesinin Mali Yönden Değerlendirilmesi” *Journal of Life Economics*, 2018/5 (3), ss.61-76
- Güven V., Şahinöz E., (2018), “Blokzincir Kripto Paralar Bitcoin” *Kronik Kitap Yayınları*, (2. Baskı), İstanbul
- Güven, Ö., ve Bulut, Ş. (2021). Güncel haliyle Bitcoin ve piyasadaki değeri üzerine bir inceleme. *TroyAcademy*, 6(1), 80–89. <https://doi.org/10.31454/troyacademy.894136>
- Japan Financial Services Agency. (2017). “Virtual currency regulation takes effect from April 2017 onwards” <https://www.fsa.go.jp/en/newsletter/weekly2017/239.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Japan Financial Services Agency. (2022). “Regulating the crypto assets landscape in Japan” <https://www.fsa.go.jp/en/news/2022/20221207/20221207.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Kamacı, A., & Özden, N. M. (2019). Lale çılgınlığı ve kripto para ilişkisi. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 3(1), 26-40.
- Kang, D. vd., (2025). “Bitcoin as a Financial Asset: A Survey”, *Financial Innovation*, 11(1), 101. <https://doi.org/10.1186/s40854-025-00773-0>
- Kaya F., (2018), “E-Ticaret Hukuku ve Tüketici Hukukundaki Uygulamalar”, (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Kazankaya, K., (2019), “E-Ticaret ve Dijital Pazarlama: İnternet'ten Para Kazanma Yolları” (1. Baskı), Sokak Kitapları Yayıncılık, İstanbul
- Kızıl C. vd., (2019) “Kripto Paraların Finansal Piyasalara Etkileri ve Muhasebeleştirilmesi”, (1. Baskı) Ekin Yayınları, Ankara
- Kızıl E., “Türkiye’de Kripto Paranın Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi”, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Dergisi, 2019/29 (155), ss.181
- Konak, F. ve Özkahveci, E. (2025). “Kripto Varlık Piyasasında Olası Küresel Krizlerde “Helikopter Para” Kurtarıcı Olabilir Mi?” *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 181-196. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4764796>
- Kulkami K., (2018), *Learn Bitcoin and Blockchain* Packt Publishing, Birmingham
- MASAK (2021) “Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılar Rehberi” <https://masak.hmb.gov.tr/duyuru/kripto-varlik-hizmet-saglayicilar-rehberi-yayinlandi> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- MASAK (2025) “Güncellenmiş Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılar Rehberi” <https://masak.hmb.gov.tr/duyuru/kripto-varlik-hizmet-saglayicilar-rehberi-guncellendi-ve-yayimlandi> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Nakamoto, S. (2008), “Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system”, <https://assets.pubpub.org/d8wct41f/31611263538139.pdf> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Özbilen Ş., (2015), “Para Teorisi”, Gazi Kitabevi,
- Öztürk N. Ve Koç A. “Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2006/6 (11) ss.207.243
- Parlaktuna İ. ve Güngül F., “Bitcoin’in Tanımlanma Sorunu”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2020 (4), ss. 25-38
- People’s Bank of China (2021) “Notice on Further Preventing and Resolving the Risks of Virtual Currency Trading and Speculation” https://xining.pbc.gov.cn/en/3688110/3688172/4157443/2025080817510285458/index.html?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 05.06.2026)
- Perekalin A., (2018), Hangi kripto para cüzdanını seçmeliyiz? <https://www.kaspersky.com.tr/blog/cryptowallets/4838/>, (5.05.2020)
- Pratama, R. A., Suripto, S., & Harori, M. I. (2025). “The Role of Bitcoin Halving in Influencing the Dynamics of Bitcoin Trends in 2012-2025” *The Eastasouth Management and Business*, 3(03), 665-678 <https://doi.org/10.58812/esmb.v3i03.575>

- Sayın K.Ş. ve Mercan E., “Kripto Para Birimleri: Vergilendirilmesi ve Dünyadaki Uygulamaları”, Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR), 2018/5 (20), ss.701-711
- Sekmen F., (2018), “Para Teorisi - Kavram - Kuramlar – Modeller”, (2. Baskı) Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Serçemeli M. “Kripto Para Birimlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Vergilendirilmesi, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 2018 (639), ss.33-66
- Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2024, 2 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 32590). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/07/20240702-1.htm> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Sermaye Piyasası Kurulu Bülteni, “Sermaye Piyasası Kurulu Bülteni” 2018/42, ss.4
- Sermaye Piyasası Kurulu. (2024). “Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılara İlişkin Duyuru” https://spk.gov.tr/duyurular/basin-duyurulari/2024/kripto-varlik-hizmet-saglayicilara-iliskin-duyuru_02072024 (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Sert T, (2015), “Sorularla Blockchain”, ed. Çelik Ö. ve Usta A., Türkiye Bilişim Vakfı (TBV)
- Şahin E. (2019), “Yeni başlayanlar için: BİTCOİN HAZİNESİ”
- Şenbayram E.,” Paranın Geldiği Uç Nokta: Bitcoin”, Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi, 2019/3, (4), ss.72-92
- Şener O. H., ECash Sisteminde Üretilen Elektronik Paranın (Nakdi) Para Kavramı Bakımından Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007/9 (Özel Sayı), ss.455-490
- Tokel D., (2017), “Para Politikası ve Faiz Kararları Arasındaki İlişki: Teorik Uygulamalı Yaklaşım” Legal Yayıncılık, İstanbul ss.4
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2021). *Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik*. Resmî Gazete, 31456. <https://tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6937855a-7c29-4d08-a26e-51ef3273c022/%C3%96demelerde%2BKripto%2BVarl%C4%B1klar%C4%B1n%2BKullan%C4%B1lmamas%C4%B1na%2BDair%2BY%C3%B6netmelik.pdf?MOD=AJPERES> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- U.S. Commodity Futures Trading Commission (2019) “Bitcoin Basics” https://www.cftc.gov/sites/default/files/2019-12/oceo_bitcoinbasics0218.pdf (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- U.S. Securities and Exchange Commission. (2024). “Statement on the approval of spot Bitcoin exchange-traded products” <https://www.sec.gov/newsroom/speeches-statements/gensler-statement-spot-bitcoin-011023> (Erişim Tarihi: 06.06.2026)
- Yamaçlı D. S. (2017), “Türkiye’de Parasal İstikrar ve 1923 Yılından Günümüze Para Politikasındaki Gelişmeler” (1. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Yaz D.A. (2020) “Antik Çağdan Geleceğe Para” Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul
- Yıldırım, F., “Kripto Paralar, Blok Zinciri Teknolojisi ve Uluslararası İlişkilere Muhtemel Etkileri”, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, 2015/2 (4), ss.81-97
- Yurtççek M. S., (2015), “Hukuki Açısından Elektronik Para”, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Yüksel A. E. B. “Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları’na Hukuki Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 2015/73 (2), ss.173-220

**GÜNCEL MEVZUAT KAPSAMINDA ADİ KONKORDATO VE FİNANSAL
YENİDEN YAPILANDIRMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ**
AN ASSESSMENT OF VOLUNTARY ARRANGEMENTS AND FINANCIAL
RESTRUCTURING UNDER CURRENT LEGISLATION

Prof. Dr. Recep KARABULUT

Inönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4927-9789>

PhD Candidate Ahmet Emre TORAMAN

Inönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2422-2567>

ÖZET

Şirketlerin faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için finansal yükümlülüklerini yerine getirebilmesi ve şirketlerin likidite dengesinin sekteye uğramaması gerekmektedir. Ancak enflasyon artışı, faiz oranları ve döviz kurlarında yaşanan değişimler şirketleri finansal olarak ciddi anlamda zora sokabilmektedir. Ayrıca üretim ile nakliye bedelleri gibi şirket içi kalemlerde ortaya çıkan maliyet artışları, şirketlerin nakit akışlarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu durumda ise söz konusu şirketlerin likidite dengesi bozulmakta ve şirketler borçlarını vadesinde ödemekte büyük ölçüde güçlük yaşamaktadır. Dolayısıyla söz konusu şirketlerin borçlarını yeniden yapılandırabilmesi ve alacaklıları ile yeniden anlaşma sağlayabilmesi gerekmektedir. Şirketlerin bu bağlamda karşılamış oldukları zorlukların üstesinden gelebilmesi için iki önemli borç yeniden yapılandırma aracı olan finansal yeniden yapılandırma ve adi konkordato ön plana çıkmaktadır. Adi konkordato, şirketin iflas boyutuna bakılmaksızın borçlarını vadesinde ödeyememesi durumunda, ilgili borçlunun borçlarını belli bir plan ve proje kapsamında ve belli bir vade üzerinden indirimli olarak yeniden yapılandırabilmesine hukuki olarak imkân tanımaktadır. Finansal yeniden yapılandırma ise bankalar ve finansal kuruluşlar aracılığıyla şirket borçlarının vade, faiz oranı ve ödeme koşulları gibi unsurlar bağlamında yeniden yapılandırılması yoluyla şirket nakit akışının iyileştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırma yöntemlerinin güncel mevzuat çerçevesinde değerlendirilebilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle söz konusu hukuki ve finansal yeniden yapılandırma araçları ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Devam eden süreçte ise adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırma ile ilgili kavramsal bilgilendirmeler yapılmıştır. Sonrasında ise söz konusu borç yeniden yapılandırma araçları arasında karşılaştırmalar yapılarak birbirleri ile ne derece benzer oldukları ve ne derece farklılaştıkları ortaya konulmuştur. Son olarak ise finansal yeniden yapılandırma ve adi konkordato ile ilgili güncel mevzuat kapsamında inceleme yapılmıştır. Sonuç olarak adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırmanın şirketler için finansal olarak nasıl bir etki sağladığı genel olarak ele alınmıştır. Ayrıca ilgili yeniden yapılandırma araçlarının güncel mevzuat çerçevesinde hukuki ve uygulama süreçleri bağlamında nasıl değerlendirmeye tabi tutulduğu çalışmada açıklanmıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre güncel olarak katkı sağlayacağı ve bununla birlikte ileride yapılacak olan yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Borç yeniden yapılandırma, Finansal Yeniden Yapılandırma, Adi Konkordato

ABSTRACT

For companies to continue their operations smoothly, they must be able to meet their financial obligations and ensure that their liquidity balance remains intact. However, rising inflation,

interest rates, and fluctuations in exchange rates can put companies under significant financial strain. Additionally, cost increases in internal company expenses, such as production and transportation costs, can negatively impact companies' cash flows. In such cases, the liquidity balance of these companies is disrupted, and they face significant difficulties in paying their debts on time. Consequently, these companies must restructure their debts and reach new agreements with their creditors. To help companies overcome the challenges they face in this context, two key debt restructuring tools—financial restructuring and ordinary concordat—come to the forefront. Ordinary concordat legally enables a debtor, regardless of the extent of its insolvency, to restructure its debts at a discount under a specific plan and schedule when it is unable to pay its debts on time. Financial restructuring, on the other hand, enables the improvement of a company's cash flow by restructuring corporate debt—such as maturity, interest rates, and payment terms—through banks and financial institutions. This study aims to evaluate ordinary composition and financial restructuring methods within the framework of current legislation. The study first conducted a literature review on the relevant legal and financial restructuring tools. Subsequently, conceptual explanations regarding ordinary concordat and financial restructuring were provided. Following this, comparisons were made between these debt restructuring tools to determine the extent to which they are similar and the extent to which they differ. Finally, an examination was conducted within the scope of current legislation regarding financial restructuring and ordinary concordat. In conclusion, the study generally addressed the financial impact of ordinary concordat and financial restructuring on companies. Additionally, the study explained how these restructuring tools are evaluated within the legal and practical frameworks of current legislation. It is anticipated that this aspect of the study will provide a timely contribution to the literature and shed light on future research.

Keywords: Financial Restructuring, Ordinary Concordat, Debt Restructuring

1. GİRİŞ

Şirketler ekonomik faaliyetlerinin devamlılığını sağlayabilmeleri için üretim ve satış performanslarının yanı sıra ayrıca nakit akış dengesi, borç ödeme kapasitesi ve diğer finansal yükümlülüklerini yerine getirebilmesi gerekmektedir. Faiz oranında meydana gelen artış, döviz kurunda yaşanan değişimler, yüksek enflasyon ve mali baskılar gibi finansal olumsuzluklar ise şirketin işletme sermayesini olumsuz etkileyerek borçlarını vadesinde ödeyebilmesini zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla şirketlerin vadesi geçmiş borçları için bir ödeme planı oluşturması, şirketlerin devamlılığı ve alacakların tahsilatı açısından önem teşkil etmektedir.

Borçlarını vadesinde ödeyemeyen şirketlerin borçlarını ödeyebilmek için borç yeniden yapılandırma araçları olan adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırma araçlarına başvurması gerekmektedir. Adi konkordato 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun 285. ve devamı maddeleri ile düzenlenmiş olan bir borç yeniden yapılandırma süreci olmaktadır. Adi konkordato asliye ticaret mahkemesinin gözetimi ve konkordato komiserinin denetimi altında gerçekleşmektedir. Adi konkordato, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun 285. maddesi uyarınca borçlarını vadesinde ödeyemeyen veya ödeyememe tehlikesi altında bulunan borçlunun, belli bir vade üzerinden veya tenzilat yapılması suretiyle borçlarını ödeyebilme veya muhtemel iflastan kurtulması şeklinde tanımlanmaktadır (İİK, m. 285). Buna göre adi

konkordato borçlunun fiili ödeme gücünün olmaması veya borçlarını zamanında ödeyememesi durumunda başvurduğu bir yeniden yapılandırma aracı olmaktadır.

Bankalara ve diğer finans kuruluşlarına kredi borcu olan ve bu borçlarını ödeyemeyen şirketler ise finansal yeniden yapılandırmaya başvurabilmektedir. Finansal yeniden yapılandırma (FYY), şirketler ve ilgili alacaklıların anlaşmalar ve yeniden yapılandırma sözleşmeleri çerçevesinde borçlarının yeniden düzenlenmesi sürecini kapsamaktadır. FYY'nin güncel yapısı 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun geçici 32. Maddesi uyarınca, Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelik ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayımlanmıştır (5411 sayılı Bankacılık Kanunu, geçici m. 32; BDDK, 2018; TBB, 2025). FYY, borçlu tarafın kredi borçlarını teminat, vade, faiz ve ödeme koşulları bakımından yeniden düzenlemektedir. Bu şekilde FYY, borçlunun borçlarını geri ödeme yükümlülüğünü yerine getirebilmesine ve ekonomik faaliyetini sürdürebilmesine imkân tanımaktadır.

Bu çalışmada adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırma güncel mevzuat çerçevesinde incelenerek şirketler bağlamındaki benzerlikleri ve farklılıkları ele alınacaktır. Böylelikle şirketlerin hangi durumda hangi borç yeniden yapılandırma aracını tercih etmesi gerektiği çalışmada gösterilmiş olacaktır. Bu kapsamda çalışmada ilk olarak borç yeniden yapılandırma kavramına değinilerek borç yeniden yapılandırmaya neden ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmiştir. Devamında söz konusu araçların kavramsal yapısı, hukuki niteliği, işleyişi ele alınmıştır. Ayrıca araçların borçlu ve alacaklı üzerindeki etkilerine ve bu araçların taraflara sağlamış olduğu finansal imkanlara da çalışmada yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yeniden yapılandırmayı ele alan çalışmalar, adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırmayı ayrıca ele alan çalışmalar ve her iki borç yeniden yapılandırma aracını da ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu bölümde söz konusu kavramlar çerçevesinde hazırlanmış çalışmalar incelenmiştir.

Chatterjee vd. (1996), çalışmasında 1989-1992 dönemleri arasında finansal sıkıntı yaşamış olan 201 adet şirketin önceden müzakere edilmiş iflas sürecini, mahkeme gözetiminde gerçekleşen Chapter 11 kapsamındaki yeniden yapılandırma sürecini ve mahkeme dışı yeniden yapılandırma sürecini ampirik olarak incelemiştir. Çalışmada yapılan inceleme kapsamında şirketlerin yeniden yapılandırma yöntemi seçiminin şirketin ekonomik sıkıntısına, likidite durumuna, borç düzeyine ve alacaklılarla olan koordinasyon seviyesine bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca likidite düzeyi ve ekonomik durumu iyi olan şirketlerin alacaklıları ile müzakere ile yapılan yeniden yapılandırma süreci ile anlaşmaya vardığı görülmüştür. Ancak ekonomik olarak işleyebilecek bir yapıda iken likidite olarak zayıf durumda olan şirketlerin müzakere yoluyla gerçekleşen iflas sürecini tercih ettiği anlaşılmıştır. Son olarak ekonomik sıkıntısı daha çok olan ve borç durumu daha karmaşık yapıda olan şirketlerin ise alacaklıları ile anlaşmaya varamamasından dolayı Chapter 11 sürecini tercih ettiği tespit edilmiştir.

Hege (2003), çalışmasında yeniden yapılandırma yöntemi ve alacaklı seçimi arasındaki ilişkiyi teorik olarak değerlendirmiştir. Çalışmada şirketin banka ve diğer finansal kuruluşlara olan finansal borçlarının daha esnek koşullarda ve müzakere çerçevesinde yeniden

yapılandırılabilmesi belirtilmiştir. Ancak şirketin çok sayıda alacaklıya borçlu olması durumunda şirketin alacaklıları ile anlaşmazlık yaşaması ve bilgi eksikliği gibi risklerden dolayı yeniden yapılandırmanın mahkeme gözetiminde yapılmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir.

Sayılman ve Coşkun (2009) çalışmasında finansal sıkıntı yaşayan şirketlerin mahkeme gözetiminde ve mahkeme dışında değerlendirebilecekleri yeniden yapılandırma araçlarını karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bu doğrultuda yeniden yapılandırmanın mahkeme dışında uygulanmasının daha kısa süreli, daha düşük maliyetli ve daha esnek bir süreci kapsamasına karşın alacaklıların çoğunluğunun anlaşmaya katılmaması ve koordinasyon sorunlarının yaşanması gibi sorunları barındırdığı ifade edilmiştir. Ancak yeniden yapılandırmanın mahkeme gözetiminde gerçekleşmesi durumunda icra takiplerinin ve sürecin alacaklıların oy çoğunluğu ile uygulanabilmesine karşın daha maliyetli ve daha uzun bir süreç yaşanması gibi durumları bünyesinde barındırdığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yeniden yapılandırma sürecinin seçiminde, alacaklı sayısının, sermaye yapısının, likidite sıkıntısının ve taraflar arasındaki borç ilişkisinin etkili olduğu ifade edilmiştir.

Budak ve Yağcı (2020), çalışmasında konkordato ile FYY'yi amaçları, kapsamı, alacaklıları ve hukuki sonuçları kapsamında değerlendirmiştir. Çalışmada konkordatonun daha geniş bir alacaklı yapısına sahip olduğu belirtilirken, FYY'nin ise daha dar kapsamlı bir alacaklı yapısına sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca her iki borç yeniden yapılandırma aracının da ekonomik yönünün aynı olmasından dolayı belli şartlar sağlandığı takdirde bir arada uygulanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan ve Yeşildal (2021), çalışmasında FYY'nin konkordato süreci içindeki uygulanabilirliğini incelemiştir. Çalışmada her iki borç yeniden yapılandırma aracının da borçlunun mali durumunu iyileştirmeye ve bu şekilde işletmenin faaliyetinin devam etmesini sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca ilgili araçların kapsamı ve hukuki işleyiş süreci karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak çalışmada gerekli şartların oluşması ile FYY ve konkordatonun birbirini tamamlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Topçu (2025), çalışmasında banka ve müşteri ilişkisi üzerinden konkordatonun etkisini kredi işlemleri üzerinden ele alınmıştır. Çalışmada konkordato kapsamında verilen mühlet kapsamında banka kredilerinin sorunlu krediler sınıfında değerlendirilmesinin borçlunun finansmana ulaşmasını zorlaştıracığı belirtilmiştir. Bu durumun ise konkordatonun iyileştirme amacı ve bankacılık uygulamaları arasında bir uyumsuzluk sorununa sebep olduğu ifade edilmiştir. Son olarak çalışmada finansal yeniden yapılandırmanın uygulamalarının arttırılması ve konkordato sürecinde kredilere ilişkin gerekli düzenlemelerin yapılarak ilgili mevzuatın genişletilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaya (2025), çalışmasında Avrupa Birliği reformları ile İspanya uygulamasını ekonomik krizler karışığında yeniden yapılandırma hukuku çerçevesinde değerlendirmiştir. Çalışmada yeniden yapılandırma araçlarının ekonomik olarak faaliyet gösterebilecek durumda olan işletmeler için ödeme gücünün derinleşmesini engellemeye hizmet ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki konkordato sistemi ile yapılan karşılaşma sonucu erken müdahale, alacaklı sınıflandırması ve yeniden yapılandırma planlamalarının geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Kaya ve Karabel (2026), çalışmasında AB Önleyici Yeniden Yapılandırma Direktifi çerçevesiyle Türkiye’de bulunan konkordato ve FYY’ye yönelik düzenlemeleri karşılaştırarak incelemiştir. Çalışmada konkordato ve FYY’nin ile ilgili Türkiye’de içerisinde önemli düzenlemelerin yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca FYY için daha kapsamlı ve etkin bir hukuki çerçevenin olması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte konkordatoya başvuran borçlu kuruluşların alacaklı kitlesine yöneldiği ve FYY’nin ise daha çok banka ve diğer finansal kuruluşların alacaklarına yöneldiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada her iki borç yeniden yapılandırma aracının belli koşullar çerçevesinde birbirini tamamladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde yeniden yapılandırmanın şirketin likidite durumuna, borç yapısına, alacaklı sayısına ve hukuki korumaya ihtiyaç duyulup duyulmadığına göre değerlendirildiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de adi konkordato ve FYY’nin güncel mevzuat ve şirketler üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise söz konusu araçların güncel mevzuat çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmasıyla literatüre katkı sağlanması amaçlamaktadır.

3. BORÇ YENİDEN YAPILANDIRMA İHTİYACI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Borç yeniden yapılandırma, vadesi geçmiş borçlarını ödemekte zorluk yaşayan veya borçlarını ödeyememe riski bulunan borçlunun, alacaklıları ile anlaşmaya vararak borçlarını belli bir borç ödeme planı içerisinde ödeyebilmesine imkân tanıyan finansal veya hukuki bir mekanizma olmaktadır. Uluslararası anlamda ise borç yeniden yapılandırma, finansal sıkıntıları dolayısıyla ödemelerinde zorluk yaşayan borçlunun, borçlarını alacaklılar ile yeniden müzakere edilmesi sürecini kapsamaktadır. Buna göre borçlu işletmenin ekonomik değerinin ve faaliyet sürekliliğinin korunması yoluyla borçlu tarafın tasfiye kaynaklı ekonomik değer kayıplarının azalması ve alacaklıların alacaklarını tahsil edebilmesi sağlanmaktadır (Garrido, 2012; Uncitral, 2005).

Şirketlerin borçlarını ödemekte zorluk yaşaması her ne kadar ekonomik faaliyetini sürdürmesini zorlaştırırsa da bu durum şirketin ekonomik faaliyetinin devam etmesine bir engel teşkil etmemektedir. Bu bağlamda şirketler likidite sorunu yaşayabilmekte ve kısa vadeli borçlarını ödeyebilmekte güçlük çekebilmektedir. Bu durum ise şirketlerin likidite dengesini sektöre uğratmaktadır. Bu nedenle borç yeniden yapılandırma araçları, şirketlerin borçlarını yeniden ödeyebilmesi bu şekilde faaliyetlerine devam edebilmesi açısından oldukça önem teşkil etmektedir (Dancausa, 2023).

Borç yeniden yapılandırma araçları borçlunun ödeme kabiliyetini tespit ederek alacaklıların alacaklarını tahsil edebilmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda borçların yeniden yapılandırılması yalnızca borçlunun lehine olmayıp aynı zamanda borçlu şirketin tasfiye etmesine kıyasla alacaklıların alacaklarını daha yüksek bir oranda tahsil edebilmesini sağlamaktadır. İlgili borç yeniden yapılandırma araçlarından adi konkordato ve FYY ise şirketlerin mevcut koşullar altında ödeyemediği borçlarının ödenebilmesini sağlamak veya borçlarını ödeyememe riski bulunan borçlunun riskini minimize etmektedir.

4. ADİ KONKORDATO

4.1 Kavramsal ve Hukuki Çerçevesi

Adi konkordato 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun 285. ve devam eden maddeler uyarınca düzenlenmiştir. Buna göre adi konkordato ilgili kanunun 285. maddesinde borçlarını vadesi geldiği halde ödeyemeyen veya ödeme tehlikesi altında bulunan herhangi bir borçlunun, vade verilmek veya tenzilat yapılmak suretiyle borçlarını ödeyebilmek veya muhtemel bir iflâstan kurtulmak için konkordato talep edebilmesi şeklinde tanımlanmıştır (İİK, 1932: m. 285). Bu tanıma göre adi konkordatoya yalnızca iflas etme aşamasına gelmiş borçlular başvurmayıp aynı zamanda borçlarının ödemekte zorluk yaşayan borçlular da başvurabilmektedir.

Adi konkordato süreci mahkeme gözetimi altında yürütülmektedir. Adi konkordato başvurusu ise asliye ticaret mahkemeleri üzerinden yapılmakta olup mahkeme, ilgili borçlunun geçici mühlet kesin mühlet ve tasdik aşamalarında sürecin denetiminden sorumlu olmaktadır. Dolayısıyla adi konkordato süreci, yalnızca borçlu ve alacaklı tarafların arasında gerçekleşmeyip mahkeme ve konkordato komiseri dahilinde gerçekleşmektedir. Ardından mahkeme tasdiki, alacaklıların kabulü ve konkordato komiserinin raporu çerçevesinde kesin karar verilmektedir (İİK, 1932: m. 287-308).

Adi konkordatonun icra ve iflas hukukunda ön plana çıkışı ise 2018 yılında 7101 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişiklikler ile gerçekleşmiştir. İlgili kanunda yer alan iflas erteleme kurumuna yönelik ibareler kaldırılarak konkordatoya yönelik hükümler güçlendirilmiştir. Bu şekilde borçlarını ödemekte zorluk çeken şirketler ilgili düzenlemeler kapsamında adi konkordatoya yönelmiştir (7101 sayılı Kanun, 2018; Erdoğan ve Yeşildal, 2021). Ardından 19 Aralık 2018 tarihinde resmî gazete de yürürlüğe giren 7155 sayılı Kanun kapsamında yapılan düzenlemeler ile konkordato sürecinde ortaya çıkan sorunların giderilmesine yönelik değişiklikler yapılmıştır (7155 Sayılı Kanun, 2018). İlgili kanunun m.13-17 uyarınca yapılan düzenlemeler kapsamında sırasıyla 2004 sayılı Kanun içinde bulunan 286, 287, 290 ve 292. maddeler üzerinde değişiklikler yapılmış ve 2004 sayılı Kanuna Geçici Madde 15 ihdas edilmiştir (7155 sayılı Kanun, m.13-17).

Buna göre ilgili kanunun 13. maddesinde konkordato talebine eklenecek belgeler içine bağımsız denetim kuruluşları kapsamında hazırlanacak olan makul güvence raporu eklenmesi gerektiği belirtilmiştir (7155 sayılı Kanun, 2018: m.13). Devamında ise 14. madde kapsamında şirkete geçici mühlet aşamasında 3 komiser atanması durumunda bu komiserlerden birinin mahkemenin bulunduğu ilde faaliyet göstermesi şartıyla Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yetkilendirilmiş bağımsız denetçiler arasından seçilmesi gerektiği belirtilmiştir (7155 sayılı Kanun, 2018: m.14) Madde 15'de ise konkordato komiserinin bilirkişilik bölge kurulları tarafından oluşturulacak komiser listesinden seçildiği ve konkordato komiserinin nitelikleri, eğitimi, eğitim verecek kurumlar ve eğitimden muaf tutulacaklar ile komiserliğe ilişkin diğer hususların Adalet Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulacak olan yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir (7155 sayılı Kanun, 2018: m.15). Madde 16'da ise 2004 sayılı Kanun'un 292. Maddesinin 1. fıkrasının (c) bendi üzerinde yer alan "uymazsa" ibaresi yerine ya da borçlunun alacaklıları zarara uğratma amacıyla hareket ettiği anlaşılıyorsa" ibaresi eklenmiştir (7155 sayılı Kanun, 2018: m.15). Son olarak madde 17'de "Geçici Madde 15" eklendiği ve bu maddenin yürürlüğe girdiği

tarihten itibaren görülmekte olan konkordato talepler, hakkında talep tarihinde yürürlükte bulunan hükümlerin uygulanmasına devam olunacağı belirtilmiştir (7155 sayılı Kanun, 2018: m.15). Bu şekilde borçlunun alacaklıyı zarar uğratmak amacıyla hareket etmesi durumunda kesin mühletin kaldırılarak konkordato talebinin reddedilmesi gerektiği belirtilmiştir.

4.2. Adi Konkordato Türleri

Adi konkordato türlerine göre vade konkordatosu, tenzilat konkordatosu ve karma konkordato olmak üzere üç şekilde değerlendirilmektedir.

Vade Konkordatosu: Borçlunun alacaklılar ile borcun belirli bir vadede ve taksitler halinde ödenmesi konusunda anlaşmaya varıldığı konkordato türü olmaktadır. Konkordato talebinin yapıldığı dönemde borçlular genel olarak borçlarının tamamını ödemekte güçlük yaşamaktadır. Dolayısıyla borcun uygun bir vade ve tutar üzerinden ödenebilmesi önem teşkil etmektedir. Borçlu ayrıca konkordatonun tasdik edilmesinden belli bir süre sonra borcunun tamamını ödeyebileceğine dair bir beyanda bulunabilmektedir. Bu beyan ise genellikle mallarının belli bir kısmını satmak suretiyle borçlarını ödemeyi tercih eden borçlular tarafından tercih edilmektedir (Eroğlu, 2025: 53-54).

Tenzilat Konkordatosu: Alacaklılar tarafından alacakların tamamı yerine daha az bir kısmının borçlu tarafından ödenmesinin tercih edildiği konkordato türü olmaktadır. Buna göre borçlu, faiz ödemediği sadece anapara borcunu belirlenen bir vade üzerinden alacaklılara ödemektedir. Bu konkordato yöntemine genellikle borçlu tarafın mal varlığına dahil ve haczi kabil hakları, borçlarını ödeme yetmediği durumda başvurulmaktadır. Bu unsurlar göze alındığında mevcudu borçlarını karşılaması için yeterli olan bir borçlu tenzilat konkordatosuna başvuramamaktadır. Bu husus ise İİK 305 nolu maddesinin 1. fıkrasının b bendinde teklif edilen tutarın borçlunun kaynakları ile orantılı olması gerektiği şeklinde belirtilmektedir (Cebe, 2024: 34-35).

Karma Konkordatosu: Borçlunun alacaklılardan hem borçlarını belli bir vade üzerinden ödemesi, hem de ödemesi gereken borçlarından belli bir oran üzerinden kesinti yapılması talebinde bulunduğu adi konkordato türü olmaktadır (Akın, 2021: 10). Dolayısıyla karma konkordatosu hem vade konkordatosu hem de tenzilat konkordatosun bileşiminden oluşan bir adi konkordato türü olmaktadır.

4.2 Hukuki Aşamalar Kapsamında İşleyisi

- Başvuru Şartları ve Mühlet

Konkordato başvurusu borçlu tarafından yapılabilmekle birlikte alacaklının bir dilekçe yoluyla borçlu tarafın iflasını istemesi suretiyle de yapılabilmektedir. Alacaklı başvuru dilekçesine kanunda öngörülen belgeleri ekleyerek gider avansını yatırması gerekmektedir. İlgili gider avansının tutarı Adalet Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan tarifeye göre belirlenmektedir (İİK, 1932: m.285). Alacaklının gerekli başvuruyu yapması için gerekli olan belgeler ise İİK m.286 üzerinde açıklanmıştır. Buna göre başvuru için teslim edilecek belge içerisinde İİK m.286 da yer alan “Konkordato Talebine Eklenerek Belgeler Hakkında Yönetmelik” kapsamında borçlunun mali durumu, alacaklı listesi, konkordato projesi,

karşılaştırmalı tablolar ve bağımsız denetim raporunun olması gerekmektedir (İİK, 1932: m.286)

Mahkeme ilgili dilekçe ile dilekçe için yatırılması gereken gider avansının yatırılıp yatırılmadığını teyit ettikten sonra üç aylık geçici mühlet kararı vermektedir. Ancak alacaklılar üç aylık geçici mühletin gerekmediği kararına varmaları durumunda geçici mühlet kararının ilan edildiği tarihten itibaren yedi gün içinde bu karara itiraz edebilmektedir. Geçici mühlet kararının çıkmasını takiben mahkeme tarafından borçlu şirkete konkordato komiseri atanmaktadır. Mahkeme geçici mühlet kararı çerçevesinde geçici konkordato komiseri veya komiserlerini görevlendirmektedir.

Geçici mühlet kararına kadar atanan kişi ise konkordato ön projesinin başarıya ulaşip ulaşmayacağına dair ön projesini mahkemeye sunmaktadır. Mahkeme, konkordato projesinin başarıya ulaşacağı kararına varması durumunda borçlu tarafa 1 yıllık kesin mühlet vermektedir. Ancak mahkeme eğer ön projenin başarıya ulaşmayacağı kanaatine varırsa bu durumda talebi reddederek geçici mühlet kararını kaldırmaktadır. İlgili aşamalar ayrıca İİK m.287-289 içerisinde yer almaktadır. (Kıymık, 2022: 27).

Adi konkordato uygulaması yıllar itibariyle daha ön plana çıkmış ve buna bağlı olarak yıllar içinde pek çok firma adi konkordatoya başvurmuştur. Aşağıdaki tabloda 2018 yılı ile 2025 yılının Ağustos ayı arasında alınan geçici ve kesin mühlet kararlarının sayısal verileri tablo üzerinden gösterilmiştir (Topçu, 2025: 272):

(Adet)	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (İlk 8 ay)	Toplam
Geçici Mühlet Kararı	1.384	1.387	419	451	404	519	1.723	1.833	8.120
Kesin Mühlet Kararı	100	1.634	561	351	307	353	827	1.040	5.173

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Alınan Geçici ve Kesin Mühlet Kararları

Tablo incelendiğinde verilen geçici ve kesin mühlet kararlarının sayısında dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Ayrıca 2024 ile 2025 yılının ilk 8 ayı içerisinde verilen geçici ve kesin mühlet kararlarında geçmiş yıllara nazaran artış yaşandığı anlaşılmaktadır. Buna göre son iki yıl içerisinde geçmiş yıllara nazaran daha çok şirketin ekonomik ve mali güçlükler doğrultusunda borçlarını ödeyemediği ve dolayısıyla adi konkordatoya başvurmak durumunda kaldığı çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

- Komiser Atanması ve Alacaklılar Kurulunun Oluşturulması

Mahkemenin kesin mühlet kararı vermesi durumunda borçlu tarafa İİK m.289 uyarınca konkordato komiseri atanmaktadır. Mahkeme kararı ile şirkete konkordato komiseri olarak atanan kişi ya da kişiler ise önemli bir denetim ve raporlama işlevini üstlenmektedir (İİK, 1932: m.289).

Konkordato komiseri borçlunun faaliyetlerinin takibini yapmakta ve malvarlığı ile konkordato projesinin uygulanabilirliğini mahkemeye rapor ile sunmaktadır. Bu şekilde konkordato komiseri alacaklı tarafların bilgi edinmesinde katkıda bulunmaktadır. Konkordato komiserinin görevlerine 7101 sayılı Kanun kapsamında yapılan değişiklik ile İİK m.290'ın 1. fıkrasında yer verilmiştir. Bu bağlamda konkordato komiseri, konkordato projesinin tamamlanmasına katkıda bulunmakta, borçlunun faaliyetlerini izleyerek malvarlığının ve konkordato projesinin

uygulanabilirliğini takip etmektedir. Ayrıca ilgili kanunda verilen görevleri tamamlamakta ve mahkemeye rapor sunarak alacaklıların konkordatonun gidişatı konusunda bilgilendirilmesini sağlamaktadır. Bunun birlikte komiser, alacaklılar kurulunu konkordatonun gidişatı hakkında düzenli olarak bilgilendirmektedir. Son olarak konkordatonun seyrini ve borçlunun güncel mali durumunu talepte bulunan diğer alacaklılarla paylaşmakta ve mahkeme tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmektedir (7101 sayılı Kanun, 2018; İİK, 1932: m.289-290). Ayrıca 7155 sayılı kanunda yapılan düzenleme ile İİK m.290'ın 5. fıkrasında konkordato komiserinin nitelikleri, eğitimi, eğitim verecek kurumlar ve eğitimden muaf tutulacaklar ile komiserliğe ilişkin diğer hususlar Adalet Bakanlığınca yürürlüğe konulan yönetmelikle belirlenmiştir (İİK, 1932: m.290).

İlgili yönetmeliğin beşinci bölümü içerisinde alacaklılar kurulunun oluşturulması, zorunlu olarak oluşturulacağı haller, görevler ve çalışma usul ve esasları belirtilmiştir (Adalet Bakanlığı, 2019). Buna göre yönetmelikte alacaklılar kurulunun kesin mühlet kararıyla birlikte veya en geç 2004 sayılı Kanunun 299. Maddesi uyarınca alacakların alacaklarını bildirmesi gerekmektedir. Ayrıca Kanunun 300. Maddesi uyarınca borçlu tarafın alacak hakkındaki beyanının alınmasından sonra yedi alacaklıyı geçmemesi şartıyla belli bir ücret takdir edilmemek ve tek sayıda olmak suretiyle konkordato komiserinin de görüşü alınarak kurulu oluşturabilmektedir (Uyanık, 2021: 92-93).

- Alacaklılar Toplantısı, Oylama ve Tasdik

Konkordato komiseri borçluya ait bilançolar, ticari defterler ve beyanları inceleyerek alacakların varit olup olmadığını teyit etmekte ve İİK m.302 kapsamında rapor hazırlayarak ilgili raporu alacaklılara sunmaktadır. Alacaklıların ise alacak bildirimine ilişkin deliller ile alacağın varlığı konusunda komiseri ve asliye ticaret mahkemesini ikna etmesi gerekmektedir. Ayrıca diğer alacaklılar da ilgili deliller yardımıyla bir alacağın muvazaalı olup olmadığını tespit edebilmektedir. Dolayısıyla diğer alacaklıların delil niteliğinde olan belgeler konusunda ikna olması gerekmektedir. Ancak alacaklıların kararı, alacağın muvazaalı olduğu yönünde verildiği takdirde, konkordato projesine borçlunun dürüst olmadığı gerekçesi ile itiraz edilmektedir. Mahkeme ise yapılan bu itiraz doğrultusunda konkordatonun tasdikine engel olabilmektedir. (Börü, 2019: 178).

Alacaklılar toplantısında sunulan raporun ardından konkordato projesi komiser tarafından alacaklıların değerlendirmesine sunulmaktadır. Alacaklıların konkordato projesini kabul edebilmesi için İİK m.302 uyarınca öngörülen oy çoğunluğuna sahip olup olmadığı teyit edilir. Buna göre alacaklıların çoğunluğunun sağlanması ve mahkeme tasdik şartlarının gerçekleştiğine yönelik gerekli tespitlerin yapılması gerekmektedir (İİK, 1932: m. 301-302).

Konkordato tasdik edilebilmesi için öncelikle konkordato projesinin uygulanabilir olması gerekmektedir. Ayrıca adi konkordato da teklif edilen tutarın borçlunun iflas etmesi halinde alacaklıların eline geçebilecek muhtemel miktardan fazla olması ve teklif edilen tutarın borçlunun kaynakları ile orantılı olması gibi hususlar önem taşımaktadır. Bununla birlikte yine borçlunun teklif ettiği tutarın yargılama giderleri ile konkordatonun tasdiki durumunda alacaklılara ödenmesi kararlaştırılan para üzerinden alınması gereken harcın, tasdik kararından önce, borçlu tarafından mahkeme veznesine depo edilmiş olması gerekmektedir. Mahkeme İİK m.305 de yer alan şartların sağlanıp sağlanmadığını teyit eder ve projenin ile

ilgili nihai kararını verir. Eğer proje yetersiz görülürse bu durumda mahkeme gerekli gördüğü düzeltmelerin yapılmasını isteyebilmektedir. (İİK, 1932: m. 305).

Konkordatonun tasdik edilmesi hâlinde borçlu, tasdik edilen ödeme planına göre borçlarını ifa etmektedir. Tasdik edilmemesi veya sürecin başarısız olması durumunda ise borçlu iflasa tabi kişilerden ise iflas kararı gündeme gelebilir. Bu nedenle konkordato, borçlu için önemli bir koruma sağlasa da başarısızlık hâlinde ağır sonuçlar doğurabilmektedir.

5. FİNANSAL YENİDEN YAPILANDIRMA

5.1. Kavramsal ve Hukuki Çerçevesi

Bankalara ve diğer finansal kuruluşlara borçlanmış olan borçluların faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için borçlarını ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri gerekmektedir. Borçlular ise bu yükümlülüklerini yerine getirebilmek ve doğru bir ödeme planı oluşturabilmek adına Finansal Yeniden Yapılandırma aracına (FYY) başvurmaktadır. FYY, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu içerisinde yer alan geçici 32. maddesinde ve bu madde çerçevesinde oluşturulan “Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelik” kapsamında yürütülmektedir (5411 sayılı Bankacılık Kanunu, 2005: geçici m.32; BDDK, 2018). Bu kapsamda FYY çerçeve anlaşmaları ilgili yönetmeliğe göre hazırlanmakta ve uygulamaya konulmaktadır. Ayrıca TBB tarafından yayımlanan çerçeve anlaşmalar ile borçlu ve alacaklıların nasıl hareket edeceği belirlenmiştir (BDDK, 2018; BDDK, 2019; TBB, 2025).

Finansal yeniden yapılandırma süreci güncel olarak Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından hazırlanan “Finansal Yeniden Yapılandırma Süreci Hakkında Bilgilendirme” uyarınca hazırlanan ve borçlu ile alacaklılar arasında yapılan anlaşmalar yoluyla gerçekleşmektedir. TBB de yer alan bilgilendirme raporu içerisinde finansal yapılandırmanın tarihsel çerçevesi, 4743, 5569, 7186 sayılı kanun kapsamında yapılan düzenlemeler, küçük ve büyük ölçekli işletmelerde FYY uygulamalarının hazırlanması bulunmaktadır. FYY ile ilgili fizibilite raporu taslağı, FYY sözleşme taslağı, büyük ve küçük ölçekli işletmelere yönelik anlaşma çerçevesinin tam metni ve ilgili diğer bütün mevzuatlar ise TBB’nin sitesinde yer almaktadır (TBB, 2025).

5.2. Kapsamı ve İşleyişi

FYY, borçlunun vadesi geçmiş veya geçme riski bulunan kredi borcunu yeniden yapılandırılarak geri ödeme kapasitesini arttırmaktadır. FYY’ye işleyişini tümüyle yitiremeyip hala faaliyetlerine devam eden ancak bankalar ve diğer finansal kuruluşlara olan vadesi geçmiş borçlarını ödemekte zorluk yaşayan firmalar başvurabilmektedir. Bu borçlular ise söz konusu borçlarını FYY kapsamında alacaklı kuruluşlar ile yapacağı müzakereler ve yazılı anlaşmalar aracılığıyla yapılandırabilmektedir. Böylelikle borçlunun faaliyetleri sonlanmadan veya sektöre uğramadan devam edebilmekte ve alacaklı kuruluşlar mahkemeye başvurmalarına gerek kalmaksızın alacaklarını daha kısa süre içinde ve daha az masrafla tahsil edebilmektedir (Topçu, 2025: 295).

Finansal yeniden yapılandırmanın temel amacı, borçlunun finansal sektöre olan kredi borçlarının yeniden yapılandırılması yoluyla belli bir süre içerisinde geri ödeme kapasitesinin

artırılmasını sağlamaktadır (5411 sayılı Bankacılık Kanunu, 2005: geçici m. 32; Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelik, 2018: m. 4). Bu kapsamda vadenin uzatılması, faiz oranının belirlenmesi, anapara veya faiz ödemelerinin ödeme süresi, yeni bir ödeme planının oluşturulması, teminat yapısında değişikliğe gidilmesi ve gerekmesi durumunda ek finansman desteğinin sağlanması gibi yollara başvurulabilmektedir. Bu kapsam alınan tedbirler ise, borçlunun nakit akışının düzeltilmesi ve kredi ödemelerinin alınan tedbirler kapsamında sürdürülebilir bir hale getirilmesini sağlamaktadır (Caymaz, 2021).

TBB tarafından yayımlanan rapor üzerinde FYY kapsamında yapılan çerçeve anlaşmaları büyük ve küçük ölçekli şirketleri kapsamaktadır. İlgili rapora göre alacaklı kuruluşlara olan anapara borç toplamı büyük ve küçük ölçekli şirketler için 25 milyon TL'den 100 milyon TL'ye çıkarılmıştır (TBB, 2025).

TBB ilgili raporu içerisinde ayrıca büyük ve küçük ölçekli firmaların yapılandırılan toplam kredi tutarı belirtilmiştir. Aşağıdaki TBB raporu içerisinde bulunan tabloda 2019 ve 2023 Temmuz tarihleri arası FYYÇA kapsamında kredisi yapılandırılan firmaların uygulama sayısı gösterilmiştir (TBB, 2025):

Ölçek	Gösterge	2019	2020	2021	2022	2023 Temmuz
Büyük Ölçekli	Kapsama Alınan Firma Sayısı	97	323	421	480	502
	Yapılandırılan Firma Sayısı	6	153	253	327	357
	Yapılandırılan Borç (milyon TL)	5.480	32.785	81.202	121.275	141.513
Küçük Ölçekli	Kapsama Alınan Firma Sayısı	21	66	79	91	101
	Yapılandırılan Firma Sayısı	1	27	33	41	42
	Yapılandırılan Borç (milyon TL)	10	303	408	468	488
Toplam	Kapsama Alınan Firma Sayısı	118	389	500	571	603
	Yapılandırılan Firma Sayısı	7	180	286	368	399
	Yapılandırılan Borç (milyon TL)	5.490	33.088	81.610	121.743	142.001

Tablo 2: FYY Kapsamında Kredisi Yapılandırılan Büyük Ölçekli ve Küçük Ölçekli Firmalar

Tablo incelendiğinde, 2019-2023 Temmuz döneminde FYY'nin uygulama kapsamının genişlemiş olduğu görülmektedir. Buna göre FYY kapsamına alınan firmaların sayısı 118'den 603'e yapılandırılan firma sayısının ise 7'den 399'a ulaşmış olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılandırılan toplam borç miktarının ise 5.490 milyon TL'den 142.001 milyon TL tutarına yükselmiştir. Bunun yanı sıra yapılandırılan firma borçlarının %99,7 oranındaki bir kısmı büyük ölçekli firmalara ait olmaktadır. Bu ise FYY'ye oldukça yüksek oranda büyük ölçekli şirketlerin başvurduğunu göstermektedir.

Ayrıca ilgili rapor içerisinde 7491 sayılı Kanun ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na geçici 35. maddenin eklendiği ve geçici 32. madde hükümlerinin iki yıl süreyle uygulanmaya devam edeceği belirtilmektedir (7491 sayılı Kanun, 2023; TBB, 2025). Geçici 32. maddenin

28/12/2025 tarihinden itibaren uzatılması kararı ise cumhurbaşkanının 10765 sayılı kararı kapsamında uygulanmıştır (10765 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararı, 2025). Yapılan bu düzenleme FYY'nin güncel mevzuat kapsamında doğru bir şekilde işlediğinin ve FYY'nin tercih edilmesinin etkisiyle birlikte süresinin uzatıldığını göstermektedir.

FYY sayesinde bankaların sermaye yapıları güçlenerek aktif kalitesi ve karlılığı artmış olup finansal riskliliği ise büyük ölçüde azaltılmıştır. Bunun yanı sıra düşük aktif büyüklüğü ve aracılık kapasitesi bankaların aracılık işlevini yeterince yerine getirmesini engellemektedir. Ancak tamamlanan FYY'nin, bankaların riskliliği ve finansal performansını olumlu etkilediği söylenebilmektedir. Finansal yeniden yapılandırma operasyonları sonucu elde edilen olumlu performansın devamı ise bankaların faaliyetlerini etkin ve verimli bir şekilde yürütmesine bağlı olmaktadır (Yıldırım, 2020: 293-294).

5.3. Süreci ve Çerçeve Anlaşmaların İşlevi

Finansal yeniden yapılandırma süreci, borçlunun başvurusu, alacaklı kuruluşların değerlendirmesi, fizibilite analizi, müzakere, çerçeve anlaşma hükümlerine göre karar alma ve finansal yeniden yapılandırma sözleşmesinin imzalanması aşamalarından oluşmaktadır (TBB, 2021a; TBB, 2021b). Bu süreçte borçlunun faaliyetinin sürdürülebilir olup olmadığı, borç ödeme kapasitesi, nakit akış projeksiyonları ve teminat yapısı değerlendirilir. Bu değerlendirme, yapılandırmanın gerçekçi bir finansal plana dayanmasını sağlamayı amaçlamaktadır (BDDK, 2018, m. 4-5; TBB, 2021b).

FYY kapsamında yapılan çerçeve anlaşmalarda borçlu ve alacaklıların uyması gereken temel usul ve esaslar bulunmaktadır. Buna göre alacaklılar karar alması gereken oy çoğunluğu, borçlunun sunması gereken gerekli bilgi ve belgeler, borç yapılandırmasının hangi araçlar ile yapılacağı ve uyuşmazlıkların çözüm süreci bu kapsamda şekillenmektedir. (TBB, 2025).

Finansal yeniden yapılandırmanın başarısı, borçlu ile alacaklı kuruluşlar arasında güvenilir bilgi paylaşımına ve şirketin ileriye yönelik nakit akışının gerçekçi bir şekilde öngörülebilmesi bağlı olmaktadır. Borçlunun faaliyetinin sürdürülebilir olmadığı ya da finansal sıkıntının yalnızca vade sorunu değil yapısal iflas sorunu hâline geldiği durumlarda FYY beklenen faydayı sağlamayabilmektedir. Buna karşılık geçici likidite sıkışıklığı yaşayan ancak faaliyetini sürdürebilecek şirketler bakımından FYY, konkordatoya göre daha az kamusal görünürlük içeren ve daha esnek sonuçlar doğurabilen bir yöntem olabilir.

6. Adi Konkordato ile Finansal Yeniden Yapılandırmanın Kavramsal ve Hukuki Açından Karşılaştırılması

Adi konkordato ve finansal yeniden yapılandırma, borçlunun ödeme güçlüğüne gidermeyi amaçlayan iki önemli mekanizma olmakla birlikte, yapı ve sonuçları bakımından farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda ilgili kurumlar, hukuki niteliği, dayanağı, kapsamı, başvuru nedeni, denetim şekli, koruma etkisi ve uygunluğu bakımından karşılaştırılmıştır:

Karşılaştırma Ölçütü	Adi Konkordato	Finansal Yeniden Yapılandırma
Hukuki nitelik	Mahkeme denetimli, kolektif etkili yeniden yapılandırma	Çerçeve anlaşma ve sözleşme temelli finansal müzakere

	kurumudur	sürecidir
Dayanak	İcra ve İflas Kanunu m. 285 ve devamı maddeleri	5411 sayılı Bankacılık Kanunu geçici m. 32, ilgili yönetmelik ve TBB çerçeve anlaşmaları
Kapsam	Genel alacaklı kitlesini kapsamaktadır	Esasen banka ve diğer finansal kuruluş alacaklılarını kapsamaktadır.
Başvuru nedeni	Borçları vadesinde ödeyememe veya ödeyememe tehlikesi bulunan firmalar	Finansal sektöre olan kredi borçlarının sürdürülebilir biçimde ödeyemeyenler firmalar
Denetim	Mahkeme, komiser ve gerektiğinde alacaklılar kurulu denetimi.	Alacaklı kuruluşlar, lider banka ve TBB çerçeve anlaşması mekanizmaları.
Koruma etkisi	Takiplerin durması ve mühlet koruması gibi güçlü yargısal etkiler.	Sözleşme kapsamında koruma; mahkeme mühleti gibi genel takip yasağı sağlamaz.
Uygun olduğu durum	Alacaklılarının ödeyemeyecek duruma gelen ve hukuki ve finansal yardım ihtiyacı bulunan borçlular.	Finansal kuruluş borçları ağırlıklı olan anlaşma ve müzakereyle çözülebilecek borçlular.

Tablo 3: Adi Konkordato ve Finansal Yeniden Yapılandırma Karşılaştırması

İlgili karşılaştırma tablosunda adi konkordatonun ilgili mahkemece yürütülmekte ve alacaklı üzerinde daha geniş çaplı bağlayıcı etkileri bulunmaktayken FYY ise alacaklılarını finansal kuruluşların kapsadığı borç çerçevesinde esnek bir sözleşme ve müzakere imkânı dahilinde ön planda olmaktadır. Dolayısıyla borçlunun hukuki korumaya ihtiyaç duyduğu durumda adi konkordato, borçlunun finansal kuruluşlara olan borcunu ödemekte zorluk çekmesi durumunda ise FYY devreye girmektedir.

Her iki borç yeniden yapılandırma aracı da uygulamaları ile ön planda olmaktadır. Ayrıca FYY ile konkordato ilişkisini inceleyen çalışmalar ile FYY ile adi konkordatonun belli koşulların oluşması durumunda birbirinden ayrılmaktan çok birbirlerini destekleyebilecek araçlar olarak değerlendirilebilmektedir (Erdoğan ve Yeşildal, 2021). Bunun yanı sıra her iki yeniden yapılandırma aracı da hukuki açıdan birbirleri ile ayrılmaktadır. Adi konkordato mahkemenin tasdiki alacaklılar kolektif bir sonuç oluşturabilirken FY ise çerçeve anlaşmalar ve imzalanan yapılandırma sözleşmeleri taraf olan kuruluşlar ile sınırlandırılmaktadır.

İki yeniden yapılandırma aracı arasında adi konkordatonun daha geniş bir borç ve alacaklı yapısını hedeflemektedir. FYY ise genellikle banka ve diğer finansal kuruluş kapsamındaki alacaklılara odaklanmaktadır. Süreç yönetimi bakımından ise konkordato formaliteye, yargısal ve kamuya açık bir nitelik taşımaktadır. Bu ise borçluya güçlü hukuki ve finansal açıdan güçlü bir koruma sağlasa bile süre ve maliyet açısından dezavantajları bulunmaktadır.

FYY ise adi konkordatoya nazaran daha borçlu ve alacaklı taraflar arasında müzakerenin edebildiği ve sözleşmen belirlendiği bir finansal süreç olmaktadır.

Finansal etkileri bakımından değerlendirildiğinde her iki borç yeniden yapılandırma aracı da borçlunun nakit akışının iyileşmesini ve oluşturulacak ödeme planının sürdürülebilir bir yapıda olabilmesini amaçlamaktadır. Adi konkordato, belli bir plan üzerinden borçlunun borçların vade ve tenzilat üzerinden yeniden düzenlenmektedir. Bunun yanı sıra FYY, finansa kuruluşlar ile yapılan müzakereler aracılığıyla borçlunun borç geri ödeme kapasitesini artırmaya çalışmaktadır. Bu şekilde FYY ile borçlunun borçlarının ödeme koşullarının iyileştirilebilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde her iki yeniden yapılandırma aracı esasında aynı amaca hizmet etmektedir. Ancak söz konusu araçlar uygunluk, borç yapısı, alacaklı türü, faaliyet durumu ve hukuki ihtiyaç düzeyi bakımından birbirleri ile ayrılmaktadır.

Mevzuat bakımından her iki araç da farklı mevzuatlar çerçevesinde hukuki zemine oturtulmuştur. Buna göre adi konkordato icra ve iflas hukuku kapsamında borçluya geçici ve kesin mühlet kapsamında hukuki koruma sağlamaktadır. Bununla birlikte alacaklılar ve borçlular arasında gerçekleşen adi konkordato süreci konkordato komiseri ve asliye ticaret mahkemesini bir ara olduğu bir süreci kapsamaktadır. FYY ise borçlunun finansa kuruluşlara olan borcunun Bankacılık kanunu ve TBB kapsamında yapılan müzakere ve çerçeve anlaşmalar ile alacaklılara ödenmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde adi konkordato daha çok hukuk ve yargı sistemi üzerinde işlemekte olup FYY ise finansal ve yalnızca taraflar arası anlaşmayı kapsayan bir süreç olmaktadır.

7. ŞİRKETLER AÇISINDAN FİNANSAL ETKİLER

Şirketler bağlamında adi konkordato ile finansal yeniden yapılandırma araçları en temelinde borçlunun nakit akışının yeniden düzenlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca her iki yeniden yapılandırma aracıda şirketlerin borç ödeme planını yeniden şekillendirerek nakit akışının iyileştirilmesi ve dengelenmesini hedeflemektedir. Şirketlerin mevcut vade ve ödeme koşulları kapsamındaki borçlarının faaliyetleri ve gelirleri ile uyumlu olmaması durumunda şirketin ödeme planı, vade, faiz ve ödeme koşulları çerçevesinde yeniden şekillendirilerek gerekli zaman ve esnekliğin sağlanması çalışılır. Bu şekilde şirketlerin faaliyet devamlılığı ve nakit bulma kapasitesi desteklenebilmektedir (Sayılğan ve Coşkun, 2009: 146-150; Geniş ve Can, 2021: 81-95; Tepegöz ve Akbay, 2021: 70-74).

Adi konkordato sayesinde şirketler hakkında takip kararları durmakta ve borçlu şirkete karşı herhangi bir şekilde yeni bir icra takibi başlatılamamaktadır. Dolayısıyla borçlu şirket mahkemenin koruması altına alınmış olmaktadır. Bu sayede borçlu alacaklıların baskısına uğramadan konkordato projesin hazırlayabilmekte ve şirket faaliyetlerini devam ettirebilmektedir (Köroğlu, 2020: 142-143; Besen ve Tat, 2019: 370-371). Ancak borçlu şirket, konkordato kapsamına alınması durumunda ticari itibar kaybı yaşayabilmekte ve tedarikçi ilişkileri ile finansal imkanları sektöre uğrayabilmektedir (Erdoğan ve Yeşildal, 2021: 307; Sayılğan ve Coşkun, 2009: 146-150). Bu nedenlerden dolayı şirketin konkordato başvurusunu hem takip koruması alabilmesi hem de adi konkordatoya finansal açıdan ne oranda ihtiyaç duyduğuna karar vermesi açısından değerlendirmesi önem teşkil etmektedir.

Ayrıca şirketin buna göre uygulanabilir bir ödeme planı ile faaliyet planı hazırlaması gerekmektedir.

FYY şirketin banka ve diğer finansal kuruluşlara ödemesi gereken kredi borç tutarının şirketin toplam borcun içerisinde yüksek bir oranda olduğu durumda tercih edilebilmektedir. FYY kapsamında şirketin finansal borcu, vade süresinin uzatılması, faiz koşullarının yeniden belirlenmesi ve ödeme koşullarının yeniden şekillenmesi kapsamaktadır. Bu şekilde şirketin nakit akışı iyileştirilerek ödeme baskısı azaltılarak şirketin faaliyetlerini finansal olarak daha iyi koşullarda sürdürebilmesi sağlanmaktadır (Tepegöz ve Akbay, 2021, ss.70-74). Bununla birlikte FYY süreci özel hukuk sözleşmeleri ve müzakereler dayalı işlemekte ve gizlilik çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu şekilde şirketin ticari itibar kaybına uğramasının önüne geçilmektedir. Ayrıca FYY kapsamında ilgili şirketlere yönelik takip sınırları ise yalnızca sürece katılmış olan finansal kuruluşların sürece konu olan alacaklarını kapsamaktadır. Dolayısıyla borçlu şirketin diğer alacaklılarının FYY süreci dışında bulunan alacakları hakkında şirkete karşı icra takibi başlatma hakları bulunmaktadır (Erdoğan & Yeşildal, 2021: 305-307).

Alacaklılar açısından borçlu şirketin tasfiye edilmesi yerine adi konkordato ve FYY sürecinde ekonomik faaliyetlerine devam edebilmesi, alacakların daha yüksek bir oranda tasfiye edilebilmesine imkân tanımaktadır. Buna göre ekonomik olarak faaliyetlerine devam eden bir şirketin varlıklarının korunması durumunda tasfiye edilmesine göre daha yüksek bir değere sahip olacaktır. Bu sayede alacaklılar, borçlu şirketten alacaklarını daha yüksek bir oranda tahsil edebilecektir. Ancak adi konkordato ve FYY sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için borçlu şirketin ödeme planına uyması ve yeniden yapılandırma sonrası mali yapısını koruyabilmesi gerekmektedir (Word Bank, 2021).

Dolayısıyla şirketin borç ödeme planı ve nakit akışı gibi finansal durumunu ifade eden değerleri dikkatlice incelemesi ve buna göre hangi yeniden yapılandırma aracından devam etmesi gerektiğini tespit edebilmesi gerekmektedir. Buna göre şirket borçlarının önemli bir kısmının bankalar ve diğer finansal kuruluşları kapsamaması durumunda FYY'nin öncelikli olarak değerlendirmesi gerekmektedir. Ancak şirketin borç yapısının çok sayıda ticari alacaklıyı ve diğer borç kalemlerini kapsamaması durumunda adi konkordato başvurusu daha uygun bir seçenek olarak görülebilmektedir.

8. SONUÇ

Çalışmada borç ödeme güçlüğü yaşayan şirketlerin başvurmuş olduğu yeniden yapılandırma araçlarından adi konkordato ve FYY araçları güncel mevzuat çerçevesinde incelenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak çalışmanın konusu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ardından borç yeniden yapılandırma kavramı ve ihtiyacı ele alınarak kavramsal yapısı ve işleyişi bağlamında değerlendirilmiştir. Devamında ise adi konkordato ile FYY'nin kavram yapısı ve hukuki işleyişi bakımından karşılaştırması yapılmıştır. Son olarak ise ilgili yeniden yapılandırma araçlarının şirketler açısından finansal etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmada yapılan değerlendirmelerin sonucunda adi konkordato ile FYY'nin şirketin durumunu göze alarak borç yapısını iyileştirebilmeyi ve şirketin daha sürdürülebilir bir yapıya

ulaşmasını amaçladığı görülmektedir. Ayrıca her iki araçta şirketlerin vade ve ödeme koşullarını yeniden yapılandırmakta ve şirketin nakit akışını iyileştirerek şirket faaliyetinin devam etmesine yönelik katkı sağlamaktadır. Ancak söz konusu araçlar, hukuki niteliği, alacaklı yapısı ve borçlu şirkete sağlamış olduğu imkanlar bakımından farklılaşmaktadır.

Adi konkordato borçlu şirketin mahkeme gözetiminde olduğu ve mahkeme kararı ile icra takiplerine karşı korunduğu bir yeniden yapılandırma aracı olmaktadır. Dolayısıyla adi konkordato çok sayıda alacaklısı bulunan ve hukuki korumaya ihtiyaç duyan şirketler için daha uygun olabilmektedir. Ancak şirketin adi konkordato kapsamında olması durumunda itibar zedelenmesi yaşaması durumu bulunmaktadır.

FYY ise borçlu şirket ile finansal kuruluşların mahkeme gözetimi altında olmadan yapılan çerçeve anlaşmalar ve müzakereler yoluyla anlaşmaya varmasını kapsayan bir süreç olmaktadır. Bu kapsam kredi borçları yeniden düzenlenmekte, vade süresi yeniden belirlenmekte ve gerekli olması durumunda borçlu şirkete ek finansman desteği sağlanabilmektedir. Özellikle yüksek miktarda finansal borcu bulunan şirketler FYY'ye başvurmaktadır.

Borçlu şirketlerin hangi finansal yapılandırma aracını tercih etmesi gerektiği şirketin mali durumuna, nakit akışına, borç yapısına, alacaklı durumuna ve hukuki koruma ihtiyacı duyup duymadığına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Şirketin borçlarının büyük bir kısmının banka ve diğer finansal kuruluşlara yönelik borçlardan oluşması durumunda FYY'nin, yüksek miktarda ve farklı yapılarla alacaklılardan oluşması ve icra takibi altında olması durumunda ise adi konkordatonun tercih edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak her iki yeniden yapılandırma aracı da şirketlerin mali sıkıntılarını çözmeye yönelik olmaktadır. Ancak borçlu şirketin bu araçları tercih etmesi durumunda başarı sağlayabilmesi için gerçekçi ödeme planı oluşturması ve yeniden yapılandırma sonrasında mali sürdürülebilirlik sağlaması gerekmektedir. Dolayısıyla şirketlerin buna göre en uygun yöntemi tercih etmesi oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun Geçici 32. Maddesinin Uygulanma Süresinin 28/12/2025 Tarihinden İtibaren İki Yıl Uzatılması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 10765). (2025). *Resmî Gazete*, 25 Aralık 2025, Sayı: 33118.
- 7155 sayılı Abonelik Sözleşmesinden Kaynaklanan Para Alacaklarına İlişkin Takibin Başlatılması Usulü Hakkında Kanun. (2018). *Resmî Gazete*, 19 Aralık 2018, Sayı: 30630.
- 7491 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2023). *Resmî Gazete*, 28 Aralık 2023, Sayı: 32413.
- Adalet Bakanlığı. (2019b). Konkordato Komiserliği ve Alacaklılar Kuruluna Dair Yönetmelik. *Resmî Gazete*, 30 Ocak 2019, Sayı: 30671.
- Akın Z. (2021) İflas Dışı (Adi) Konkordato “*Muhasebe Bakış Açısı ile Konkordato Süreci ve Komiserin Görevleri*” ed. Hakkı Kıymık ve Ferhat Bitlisli Ekin Yayınevi Ankara

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2018). Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete, 15 Ağustos 2018, Sayı: 30510.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2019). Finansal Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Resmî Gazete, 12 Eylül 2019, Sayı: 30886.
- Bankacılık Kanunu. (2005). 5411 sayılı Kanun. Resmî Gazete, 1 Kasım 2005, Sayı: 25983.
- Besen, M. ve Tat, O. (2019), Konkordato Sürecinde Mühlet. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), 357-390.
- Börü, L. (2019). “Adi Konkordatoda Alacaklıların Alacaklarını Bildirmesi”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 173-186.
<https://doi.org/10.21492/inuhfd.560908>
- Budak, A. C. ve Yağcı, M. O. (2020). “Konkordato ve Finansal Yeniden Yapılandırma” *Bankacılar Dergisi*, 112, 16-46.
- Caymaz N. (2021) “Finansal Sektöre olan Borçların Yeniden Yapılandırılması” Seçkin Yayınevi Ankara
- Cebe M. S. (2024) “Konkordato” Seçkin Yayıncılık 1. Baskı Ankara
- Chatterjee, S. vd. (1996), “Resolution Of Financial Distress: Debt Restructurings Via Chapter 11, Prepackaged Bankruptcies, and Workouts”. *Financial Management*, 5-18.
<https://www.jstor.org/stable/3665899?seq=1>
- Dancausa, F. (2023). Corporate Restructuring in Türkiye: The Framework Agreements (2018-2021).
- Erdoğan, E., & Yeşildal, S. (2021). Finansal yeniden yapılandırma ve konkordato sürecinde uygulanabilirliği. *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, 7(2), 293-322.
<https://doi.org/10.55027/tfm.1031964>
- Eroğlu O. (2025) “Uygulamada Konkordato” Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara
- Garrido, J. M. (2012). Out-of-Court Debt Restructuring. Washington, DC: World Bank.
- Geniş, O. ve Can, E. N. (2021). “İşletmelerde Konkordato Sürecinin İşleyişi, Uygulama ve Finansal Yönden Değerlendirilmesi”, *Maliye ve Finans Yazıları*, (115), 77-102.
<https://doi.org/10.33203/mfy.872643>
- Hege, U. (2003). “Workouts, Court-Supervised Reorganization and The Choice Between Private And Public Debt” *Journal of Corporate Finance*, 9(2), 233-269.
[https://doi.org/10.1016/S0929-1199\(02\)00002-0](https://doi.org/10.1016/S0929-1199(02)00002-0)
- İcra ve İflas Kanunu. (1932). 2004 sayılı Kanun. Resmî Gazete, 19 Haziran 1932, Sayı: 2128.
- Kaya, S. (2025). Ekonomik Krizler Karşısında Yeniden Yapılandırma Hukuku: Önleyici Yeniden Yapılandırma Yönetmeliği Işığında İspanya Örneği. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1237-1282.
<https://doi.org/10.58733/imhfd.1630991>

- Kaya, S. ve Karabel, E. G. (2026). “Financial Restructuring in Turkey: Drawing Lessons from the EU” *European Business Organization Law Review*, 1-38. <https://doi.org/10.1007/s40804-026-00364-1>
- Kıymık (2022) “Konkordato Sürecinin Mali Açından İşleyişi ve Konkordato Komiseri” Ekin Yayınevi Bursa
- Konkordato kurumuna ilişkin değişiklikleri içeren 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2018). Resmî Gazete, 15 Mart 2018, Sayı: 30361.
- Köroğlu, A. (2020). Rehinli Malın Konkordato Mühleti İçinde Paraya Çevrilmesi Yasağı (İİK m 295). İstanbul Hukuk Mecmuası, 78(1), ss.139-160. <https://doi.org/10.26650/mecmua.2020.78.1.0005>
- Sayılğan, G. ve Coşkun, E. (2009). “Finansal Sıkıntılı Şirketlerde Yeniden Yapılandırma Süreçleri ve Yeniden Yapılandırma Süreçlerinin Seçimini Etkileyen Faktörler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(2), 145-162. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002106
- Tepegöz, Ş. M. ve Akbay, A. T. (2021) “Finansal Yeniden Yapılandırma Kanunundan Beklenen Ekonomik Faydalar”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), ss.67-76. <https://doi.org/10.30692/sisad.877379>
- Topçu, Y. (2025). “Kredi İşlemleri Özelinde Konkordato Mühletinin Banka-Müşteri İlişkilerine Etkisi”. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(3), 267-300. <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.1784440>
- Türkiye Bankalar Birliği (2025). “Finansal Yeniden Yapılandırma Süreci Hakkında Bilgilendirme” https://www.tbb.org.tr/sites/default/files/docs/rapor_1.pdf (Erişim Tarihi: 12.06.2026)
- Türkiye Bankalar Birliği. (2021a). *Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşması: Büyük Ölçekli Uygulama*. Temmuz 2021. <https://www.tbb.org.tr/finansal-yeniden-yapilandirma> (Erişim Tarihi: 10.06.2026)
- Türkiye Bankalar Birliği. (2021b). *Finansal Yeniden Yapılandırma Fizibilite Raporu*. (Erişim Tarihi: 10.06.2026)
- UNCITRAL. (2005). *Legislative Guide on Insolvency Law*. New York: United Nations.
- Uyanık A., (2021), “Konkordato” Seçkin Yayıncılık 2. Baskı Ankara
- World Bank. (2021). *Principles for effective insolvency and creditor/debtor regimes*. World Bank <https://documents1.worldbank.org/curated/en/391341619072648570/pdf/Principles-for-Effective-Insolvency-and-Creditor-and-Debtor-Regimes.pdf> (Erişim Tarihi: 12.06.2026)
- Yıldırım O. (2020) “Türk Bankacılık Sistemi” Seçkin Yayıncılık 4. Baskı Ankara

**OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARDA PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİN OYUN
TEMELLİ SENARYOLARLA İNCELENMESİ**
EXAMINING PROBLEM-SOLVING SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH
GAME-BASED SCENARIOS

Aslı ARVAS¹

¹Munzur University, Faculty of Health Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5577-1661>

Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ²

²Munzur University, Faculty of Health Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-6778>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki çocukların problem çözme becerilerinin oyun temelli senaryolar aracılığıyla incelenmesidir. Erken çocukluk dönemi, çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişimlerinin hızlı bir şekilde ilerlediği önemli bir gelişim evresidir. Bu dönemde çocukların karşılaştıkları günlük sorunlara çözüm üretme, neden-sonuç ilişkisi kurma, alternatif yollar düşünme ve karar verme becerileri, ileriki yaşantılarındaki akademik ve sosyal başarıları açısından önemli görülmektedir. Problem çözme becerilerinin desteklenmesinde oyun, çocukların doğal öğrenme ortamı olması bakımından etkili bir araçtır. Özellikle çocukların günlük yaşamdan uyarlanan oyun temelli senaryolar içinde aktif rol alması, onların düşünme süreçlerini gözlemlene ve değerlendirme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile planlanmıştır. Çalışma grubunu, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu 10 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak çocuklara sunulacak oyun temelli problem durumlarını içeren senaryolar, gözlem formu ve yarı yapılandırılmış görüşme soruları kullanılacaktır. Hazırlanan senaryolar; oyuncak paylaşımı, kaybolan bir nesnenin bulunması, oyun sırasında yaşanan anlaşmazlık, bir arkadaşına yardım etme ya da sınıf içinde karşılaşılan basit günlük sorunlara çözüm geliştirme gibi çocukların gelişim düzeyine uygun durumları içermektedir. Uygulama sürecinde çocukların senaryolara verdikleri tepkiler, çözüm önerileri, kullandıkları ifadeler ve problem karşısındaki davranışları gözlemlenecektir.

Elde edilen veriler betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri ile değerlendirilecektir. Çocukların problem durumunu anlama, çözüm üretme, alternatif geliştirme, iş birliği yapma ve sonucu değerlendirme becerileri belirli temalar çerçevesinde incelenecektir. Araştırma sonucunda, oyun temelli senaryoların çocukların problem çözme becerilerini ortaya koymada etkili bir yöntem olduğu ve çocukların problem çözme sürecinde bilişsel olduğu kadar sosyal-duygusal becerilerini de kullandıkları düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın, okul öncesi eğitimde problem çözme becerilerinin desteklenmesine yönelik uygulamalara ve alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi dönem, problem çözme becerisi, oyun temelli öğrenme, senaryo temelli etkinlikler.

Abstract

The aim of this study is to examine the problem-solving skills of preschool children through game-based scenarios. Early childhood is a significant developmental period in which children's cognitive, social, emotional, and language development progresses rapidly. During

this period, children's abilities to generate solutions to daily problems, establish cause-and-effect relationships, think of alternative ways, and make decisions are considered important in terms of their future academic and social success. In supporting problem-solving skills, play is an effective tool as it provides children with a natural learning environment. In particular, children's active participation in game-based scenarios adapted from daily life offers important opportunities to observe and evaluate their thinking processes.

The study was designed as a case study, one of the qualitative research methods. The study group consists of 10 children aged 5-6 who attend a preschool education institution. As data collection tools, scenarios including game-based problem situations to be presented to the children, an observation form, and semi-structured interview questions will be used. The prepared scenarios include situations appropriate to the developmental level of children, such as sharing toys, finding a lost object, resolving a conflict during play, helping a friend, or developing solutions to simple problems encountered in the classroom. During the implementation process, children's reactions to the scenarios, their solution suggestions, the expressions they use, and their behaviors in the face of problems will be observed.

The data obtained will be evaluated through descriptive analysis and content analysis techniques. Children's skills in understanding the problem situation, generating solutions, developing alternatives, cooperating, and evaluating the outcome will be examined within the framework of specific themes. As a result of the study, it is thought that game-based scenarios will be an effective method for revealing children's problem-solving skills and that children use not only cognitive but also social-emotional skills during the problem-solving process. In this respect, the study is expected to contribute to practices aimed at supporting problem-solving skills in preschool education and to the relevant literature.

Keywords: Preschool period, problem-solving skill, game-based learning, scenario-based activities.

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişimlerinin hızlı biçimde ilerlediği; çevrelerini anlamlandırma, sosyal ilişkiler kurma ve günlük yaşam problemlerine çözüm üretme becerilerinin temellendiği kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde problem çözme becerisi, çocuğun karşılaştığı bir durumu fark etmesi, neden-sonuç ilişkisi kurması, uygun çözüm yolları geliştirmesi ve davranışlarını duruma göre düzenleyebilmesi açısından önem taşımaktadır. Problem çözme becerisi yalnızca bilişsel bir yeterlik değil; aynı zamanda duygu düzenleme, sosyal iletişim, empati ve karar verme süreçleriyle ilişkili çok boyutlu bir gelişim alanıdır (Senemoğlu, 2020; Yavuzer, 2022). Nitekim okul öncesi dönemde çocukların kişilerarası problem çözme becerilerinin, sosyal-duygusal gelişim ve duygu düzenleme becerileriyle yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir (Apaydın Demirci, Arslan ve Temel, 2020; Dağlı ve Dağlıoğlu, 2021).

Okul öncesi eğitimde oyun, çocukların öğrenme, deneme, keşfetme ve sosyal etkileşim kurma süreçlerini destekleyen doğal bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Oyun sırasında çocuklar paylaşma, sıra bekleme, iş birliği yapma, yardım isteme, alternatif çözüm üretme ve duygularını kontrol etme gibi birçok beceriyi deneyimleme fırsatı bulmaktadır. Oktay'a (2007) göre okul öncesi dönemde oyun, çocuğun gelişimini bütüncül olarak destekleyen temel etkinliklerden biridir. Ginsburg (2007) da oyunun çocukların sağlıklı gelişimi, sosyal becerileri ve problem çözme süreçleri açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Benzer biçimde güncel araştırmalarda oyun temelli etkinliklerin çocukların düşünme, problem çözme ve alternatif

çözüm üretme becerilerini desteklediği belirtilmektedir (Hollenstein, Thurnheer ve Vogt, 2022; Li ve Disney, 2023).

Problem çözme becerilerinin erken çocukluk döneminde desteklenmesi, çocukların ileriki akademik ve sosyal yaşantıları açısından da önemlidir. Oğuz ve Köksal Akyol (2014), okul öncesi dönemde problem çözme becerisinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinin çocukların gelişimsel özelliklerini anlamak bakımından önemli olduğunu belirtmektedir. Özyürek (2018) ise okul öncesi çocukların problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşabileceğini ve bu becerilerin eğitim ortamlarında desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Dinçer ve Göktaş (2019), okul öncesi eğitim alma durumunun çocukların kişilerarası problem çözme becerileriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda oyun temelli senaryolar, çocukların problem durumları karşısındaki düşünme biçimlerini ve çözüm yollarını görünür kılmak açısından işlevsel bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki 5-6 yaş grubu çocukların problem çözme becerilerini oyun temelli senaryolar aracılığıyla incelemektir. Araştırmada çocukların paylaşma, yardım isteme, sıra bekleme, kayıp nesne karşısında çözüm üretme, empati kurma ve alternatif etkinlik geliştirme becerileri değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüş ve durum çalışması deseniyle yapılandırılmıştır. Durum çalışması, belirli bir olgunun sınırlı bir bağlam içinde ayrıntılı biçimde incelenmesine olanak tanır. Bu çalışmada incelenen durum, okul öncesi çocukların oyun temelli problem senaryolarına verdikleri yanittir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubundaki 10 çocuk oluşturmaktadır. Çocuklar araştırmada Ç1, Ç2, Ç3... Ç10 biçiminde kodlanmıştır. Kodlama yapılmasının amacı, çocukların kimliklerini gizli tutmak ve bulguların etik ilkelere uygun biçimde sunulmasını sağlamaktır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, çocukların günlük yaşamda karşılaşabilecekleri problem durumlarını içeren 6 oyun temelli senaryo kullanılmıştır. Bu senaryolar; oyuncak paylaşma, yüksek raftaki oyuncuğa ulaşamama, kaydırakta sıra bekleme, kaybolan çantayı bulma, düşen arkadaşına yardım etme ve yağmurlu havada oyun oynama durumlarından oluşmaktadır. Hazırlanan senaryolar, çocukların sosyal, bilişsel ve duygusal problem çözme becerilerini değerlendirmeye uygun biçimde yapılandırılmıştır. Bu yönüyle çalışma, oyun temelli senaryoların çocukların problem çözme becerilerini ortaya koymada etkili bir araç olabileceği görüşüyle uyumludur (Güley ve Keskinçilik, 2024; Hollenstein vd., 2022).

Verilerin Toplanması

Veriler, çocuklara bireysel olarak sunulan oyun temelli problem senaryoları aracılığıyla toplanmıştır. Her çocuğa altı farklı problem senaryosu yöneltilmiş ve çocukların “Sen olsaydın ne yapardın?” ya da “Ne yaparsın?” sorularına verdikleri yanıtlar yazılı olarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Çocukların her senaryoya verdikleri yanıtlar incelenmiş; benzer çözüm yolları ortak kategoriler altında değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde çocukların problem durumunu anlama, çözüm üretme, yardım isteme, sıra bekleme, empati kurma ve alternatif geliştirme becerileri dikkate alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde çocukların altı oyun temelli problem senaryosuna verdikleri yanıtlar tema başlıkları altında sunulmuş ve ilgili alan yazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Oyuncak Paylaşma Problemine İlişkin Bulgular

Oyuncak paylaşma senaryosunda çocukların çoğu sıra bekleme, arkadaşının oyununu bitirmesini bekleme ya da birlikte oynama gibi sosyal açıdan uygun çözümler üretmiştir. Örneğin Ç1, “Arkadaşımın oynamasını beklerdim, o oynadıktan sonra ben oynardım.” derken Ç4, “Arkadaşımla beraber oyun kurardım, onunla beraber oynardım.” yanıtını vermiştir. Buna karşılık bir çocuğun “Zorla alırdım.” yanıtı, bazı çocukların problem çözme sürecinde dürtüsel çözümler üretebildiğini göstermektedir.

Bu bulgu, okul öncesi dönemde paylaşma, sıra bekleme ve uzlaşma becerilerinin gelişimsel olarak desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Dinçer ve Göktaş’a (2019) göre okul öncesi dönemde kişilerarası problem çözme becerileri, çocukların sosyal ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle paylaşma temelli problem durumları, çocukların sosyal problem çözme becerilerini geliştirmek için etkili öğrenme fırsatları sunabilir.

Oyuncağa Ulaşamama Problemine İlişkin Bulgular

Yüksek raftaki oyuncağa ulaşamama senaryosunda çocukların önemli bir bölümü yetişkinden yardım istemeyi tercih etmiştir. Ç1 annesinden, Ç8 ise öğretmeninden yardım isteyeceğini belirtmiştir. Ç2, “Oyuncağımı almak için merdiven kullanırdım.” diyerek araç kullanmaya dayalı bir çözüm üretmiştir. Ç6’nın “O oyuncakla oynamazdım, başka bir oyuncakla oynardım.” yanıtı ise alternatif çözüm geliştirme örneği olarak değerlendirilebilir.

Bu bulgu, çocukların problem çözme sürecinde çoğunlukla yetişkin desteğine başvurduklarını göstermektedir. Yetişkin desteği okul öncesi dönemde doğal ve beklenen bir durum olmakla birlikte, çocukların güvenli biçimde bağımsız çözüm üretme becerilerinin de desteklenmesi önemlidir. Senemoğlu’na (2020) göre çocukların öğrenme süreçlerinde aktif katılım göstermeleri, bilişsel gelişimlerini destekleyen önemli bir unsurdur. Bu nedenle çocuklara yalnızca çözüm sunmak yerine farklı çözüm yolları düşündürmek gerekmektedir.

Sıra Bekleme Problemine İlişkin Bulgular

Kaydırakta sıra bekleme senaryosunda çocukların büyük çoğunluğu sırasını bekleyeceğini ifade etmiştir. Ç1, “Sıramı beklerdim, sonra hemen kayardım.” derken Ç4, “Sıranın bana gelmesini beklerdim.” yanıtını vermiştir. Ç7 ise “Kaymaktan vazgeçerdim. Salıncakta sallanırdım.” diyerek alternatif etkinliğe yönelmiştir.

Bu sonuç, çocukların sıra bekleme ve dürtü kontrolü gibi sosyal-duygusal becerileri kullanabildiklerini göstermektedir. Dağlı ve Dağlıoğlu (2021), okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerileri ile problem çözme becerileri arasında ilişki olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda sıra bekleme davranışı, yalnızca sosyal kurallara uyum değil; aynı zamanda duygusal kontrol ve sabır becerisiyle de ilişkilidir.

Kaybolan Çanta Problemine İlişkin Bulgular

Kaybolan çanta senaryosunda çocuklar farklı çözüm yolları önermiştir. Ç1, “Bütün çantalara bakardım, bulurdum çantamı.” diyerek arama davranışına yönelirken, Ç4 ve Ç6 öğretmenden yardım isteyeceklerini belirtmiştir. Bazı çocuklar “Yeni bir çanta alırdım.” yanıtını vermiş, bir çocuk ise “Hiçbir şey yapmazdım.” demiştir.

Bu bulgu, çocukların problem karşısında sistematik arama, yardım isteme, problemi telafi etme ya da pasif kalma gibi farklı tepkiler gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Özyürek (2018), okul öncesi çocukların problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşabileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada da bazı çocukların gerçekçi ve işlevsel çözüm yolları üretirken bazılarının problemi çözmek yerine yeni bir nesne edinme ya da hiçbir şey yapmama gibi sınırlı çözümler önerdikleri görülmektedir.

Arkadaşın Düşmesi Problemine İlişkin Bulgular

Arkadaşın düşmesi senaryosunda çocukların çoğu yardım etme, öğretmeni çağırma ya da arkadaşının iyi olup olmadığını sorma gibi empati temelli çözümler üretmiştir. Ç2, “Yanına koşardım sonra öğretmeni çağırırdım.” derken Ç3, “Önce iyi misin diye sorardım, iyi değilse yara bandı yapıştırırdım.” yanıtını vermiştir. Ç9 ise “Yardım ederdim, kaldırırdım onu.” ifadesini kullanmıştır.

Bu bulgu, çocukların sosyal-duygusal problem durumlarında empati kurabildiklerini ve yardım davranışı gösterebildiklerini ortaya koymaktadır. Apaydın Demirci ve arkadaşları (2020), okul öncesi dönemde duygu düzenleme ve kişilerarası problem çözme becerilerinin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çocukların düşen arkadaşına yardım etme yönündeki yanıtları, problem çözme sürecinde yalnızca bilişsel değil, duygusal ve sosyal becerilerin de kullanıldığını göstermektedir.

Yağmurlu Havada Oyun Problemine İlişkin Bulgular

Yağmurlu havada dışarı çıkamama senaryosunda çocukların önemli bir bölümü yağmurun durmasını bekleyeceğini ifade etmiştir. Ç2, “İçeride yağmurun durmasını beklerdim, sonra hemen dışarıya çıkardım.” derken Ç6, “Oturup yağmuru izlerdim ve durmasını beklerdim.” demiştir. Bazı çocuklar ise içeride oyun oynama seçeneğini dile getirmiştir.

Bu bulgu, çocukların alternatif çözüm üretme becerilerinin desteklenmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Bazı çocuklar iç mekânda oyun oynama gibi uygun alternatifler geliştirse de çoğunluğun yalnızca beklemeyi tercih etmesi, farklı seçenekler üretme becerisinin sınıf içi etkinliklerle güçlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Li ve Disney (2023), oyun ortamlarının çocukların düşünme ve problem çözme süreçlerini desteklediğini belirtmektedir. Benzer biçimde Hollenstein ve arkadaşları (2022), oyun ve rol yapma süreçlerinin çocukların problem çözme becerilerine katkı sunduğunu ifade etmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada okul öncesi çocukların problem çözme becerileri oyun temelli senaryolar aracılığıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda 5-6 yaş grubundaki 10 çocuğun paylaşma, sıra bekleme, yardım isteme, empati kurma ve alternatif üretme gibi farklı problem çözme becerileri sergiledikleri belirlenmiştir. Çocukların özellikle sıra bekleme ve yetişkinden yardım isteme konusunda daha belirgin çözümler ürettikleri; buna karşılık alternatif çözüm geliştirme, bağımsız problem çözme ve gerçekçi çözüm üretme becerilerinin desteklenmeye ihtiyaç duyduğu görülmüştür.

Oyun temelli senaryoların çocukların problem çözme becerilerini görünür kılmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür senaryolar, çocukların günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri sorunlar karşısında nasıl düşündüklerini, hangi çözüm yollarını tercih ettiklerini ve sosyal-duygusal becerilerini nasıl kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Öneriler

Okul öncesi eğitim ortamlarında çocukların problem çözme becerilerini desteklemek için oyun temelli senaryolara, drama çalışmalarına, rol oynama etkinliklerine ve günlük yaşam problemlerine dayalı etkinliklere daha fazla yer verilmelidir. Öğretmenler çocuklara hazır çözüm sunmak yerine “Sen olsaydın ne yapardın?”, “Başka nasıl çözebiliriz?”, “Arkadaşına nasıl yardım edebilirsin?” gibi açık uçlu sorular yöneltilmelidir. Paylaşma, sıra bekleme, yardım isteme, empati kurma ve alternatif çözüm üretme becerileri sınıf içi oyunlarla desteklenmelidir. Gelecek araştırmalarda daha geniş çalışma gruplarıyla öğretmen görüşmeleri, aile görüşmeleri ve sınıf içi gözlemler birlikte kullanılarak çocukların problem çözme becerileri çok boyutlu biçimde incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Apaydın Demirci, Z., Arslan, E., & Temel, M. (2020). Okul öncesi dönemdeki çocukların duygu düzenleme ve kişiler arası problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(2), 910–925.
- Dağlı, H., & Dağlıoğlu, H. E. (2021). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(3), 1020–1046.
- Dinçer, Ç., & Göktaş, İ. (2019). 4-6 yaş çocuklarının kişiler arası problem çözme becerileri ve okul öncesi eğitim alma durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 72–83.
- Ginsburg, K. R. (2007). The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182–191.
- Güley, B., & Keskinçilic, A. (2024). The effect of project approach-based science education program on problem-solving skills of preschool children. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 940.
- Hollenstein, L., Thurnheer, S., & Vogt, F. (2022). Problem solving and digital transformation: Acquiring skills through pretend play in kindergarten. *Education Sciences*, 12(2), 92.

- Li, L., & Disney, L. (2023). Young children's mathematical problem solving and thinking in a playworld. *Mathematics Education Research Journal*, 35, 23–44.
- Oğuz, V., & Köksal Akyol, A. (2014). Problem Çözme Becerisi Ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(1), 105–122.
- Oktay, A. (2007). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. Epsilon Yayınları.
- Özyürek, A. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarda problem çözme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 32–41.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Anı Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (2022). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.

**OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE ÇOCUKLARIN SORU SORMA DAVRANIŞLARINA
İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ**
EXAMINING TEACHERS' VIEWS ON QUESTIONING BEHAVIORS OF PRESCHOOL
CHILDREN

Şevval KARAHAN¹

¹Munzur University, Faculty of Health Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9519-2266>

Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ²

²Munzur University, Faculty of Health Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-6778>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemde çocukların soru sorma davranışlarına ilişkin öğretmen görüşlerini incelemektir. Erken çocukluk dönemi, çocukların merak duygusunun yoğun olduğu, çevrelerini keşfetmeye yönelik bilişsel, sosyal ve dilsel girişimlerinin hız kazandığı önemli bir gelişim evresidir. Bu dönemde çocukların sordukları sorular, yalnızca bilgi edinme isteğinin değil, aynı zamanda düşünme biçimlerinin, dikkat odaklarının, problem çözme eğilimlerinin ve iletişim kurma gereksinimlerinin de göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda araştırmada, öğretmenlerin çocukların hangi durumlarda, hangi içeriklerde ve ne tür amaçlarla soru sorduklarına ilişkin gözlem ve deneyimlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak tasarlanmıştır. Çalışma grubunu, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen ve okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 15 öğretmen oluşturacaktır. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanacaktır. Görüşmelerde öğretmenlerin çocukların soru sorma sıklığına, soru türlerine, soruların ortaya çıktığı öğrenme ortamlarına, çocukların bireysel farklılıklarına ve öğretmenlerin bu sorulara verdikleri pedagojik yanıtlara ilişkin değerlendirmelerine yer verilecektir. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemi ile çözümlenecektir. Analiz sürecinde görüşmeler yazıya aktarılacak, veriler kodlanacak, benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulacaktır. Araştırmadan, çocukların soru sorma davranışlarının merak, öğrenme isteği, iletişim kurma ihtiyacı ve sınıf içi etkileşimle yakından ilişkili olduğuna yönelik bulgular elde edilmesi beklenmektedir. Ayrıca öğretmen görüşleri doğrultusunda, soru sormayı destekleyen sınıf ortamlarının, öğretmen tutumlarının ve etkileşim temelli uygulamaların önemi ortaya konulacaktır. Çalışmanın, okul öncesi dönemde çocukların bilişsel ve dil gelişimlerini destekleyen öğrenme ortamlarının yapılandırılmasına katkı sağlaması ve öğretmenlere çocukların soru sorma davranışlarını desteklemeye yönelik yol gösterici bir çerçeve sunması beklenmektedir. Bunun yanında çocukların soru sorma davranışlarının rutin etkinlikler, oyun süreçleri, hikâye saatleri, fen-doğa çalışmaları ve akran etkileşimleri sırasında nasıl görünür hâle geldiğinin de öğretmen anlatıları üzerinden anlaşılması hedeflenmektedir. Araştırmanın, öğretmenlerin çocuk merkezli öğrenme ortamları kurma, açık uçlu düşünmeyi teşvik etme ve çocukların merakını sürdürülebilir biçimde destekleme konusunda farkındalık geliştirmesine katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışma, erken çocukluk eğitiminde soru sormayı öğrenmenin doğal bir parçası olarak ele alınmasına ve kuramsal tartışmalara doğrudan katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi dönem, soru sorma davranışı, öğretmen görüşleri, erken çocukluk eğitimi.

Abstract

The aim of this study is to examine teachers' views on preschool children's questioning behaviors. Early childhood is a significant developmental period in which children's sense of curiosity is intense and their cognitive, social, and linguistic attempts to explore their environment accelerate. During this period, the questions asked by children can be considered not only as indicators of their desire to acquire information, but also as reflections of their ways of thinking, attentional focus, problem-solving tendencies, and communication needs. In this context, the study aims to reveal teachers' observations and experiences regarding the situations in which children ask questions, the content of these questions, and the purposes they serve. The study is designed within a qualitative research approach. The study group will consist of 15 teachers working in preschool education institutions and selected through purposive sampling. Data will be collected through a semi-structured interview form developed by the researcher. In the interviews, teachers' evaluations regarding the frequency of children's questioning, the types of questions they ask, the learning environments in which these questions emerge, children's individual differences, and the pedagogical responses given by teachers will be examined. The obtained data will be analyzed through thematic analysis. In the analysis process, interviews will be transcribed, data will be coded, and themes will be generated by grouping similar codes together. It is expected that the findings will show that children's questioning behaviors are closely related to curiosity, desire to learn, need for communication, and classroom interaction. In addition, based on teachers' views, the importance of classroom environments that support questioning, teacher attitudes, and interaction-based practices will be emphasized. The study is expected to contribute to the structuring of learning environments that support children's cognitive and language development in the preschool period and to provide teachers with a guiding framework for supporting children's questioning behaviors. It is also aimed to understand, through teachers' narratives, how children's questioning behaviors become visible during routine activities, play processes, story times, science-nature activities, and peer interactions. In this respect, the study is expected to contribute directly to theoretical discussions by addressing questioning as a natural part of learning in early childhood education.

Keywords: Preschool period, questioning behavior, teachers' views, early childhood education

GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocukların çevrelerini tanımaya, anlamlandırmaya ve dünyaya ilişkin temel açıklamalar oluşturmaya başladıkları kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde çocuklar çevrelerinde olup bitenleri yalnızca gözlemlemekle kalmaz; aynı zamanda yetişkinlere ve akranlarına yönelttikleri sorular aracılığıyla öğrenme süreçlerini aktif biçimde yapılandırır. Soru sorma davranışı, çocuğun merak ettiğini fark etmesi, bilgi eksikliğini anlaması, açıklama araması ve çevresiyle bilişsel-sosyal etkileşime girmesi açısından önemli bir öğrenme göstergesidir.

Çocukların soru sorma davranışı, erken çocukluk döneminde bilişsel gelişim açısından temel bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Chouinard, Harris ve Maratsos'a göre çocuklar bir bilgi boşluğu, belirsizlik ya da çelişkiyle karşılaştıklarında soru sorarak ihtiyaç duydukları bilgiyi tam zamanında edinmeye çalışırlar. Bu yönüyle soru sorma, çocukların yalnızca bilgi alma davranışı değil; aynı zamanda öğrenmeyi başlatan, yönlendiren ve derinleştiren aktif bir bilişsel süreçtir (Chouinard et al., 2007). Chouinard ve arkadaşlarının çalışması, çocukların sorularını bilişsel gelişimde işlevsel bir mekanizma olarak ele almaktadır.

Okul öncesi çocukların soruları özellikle açıklama arayışıyla yakından ilişkilidir. Frazier, Gelman ve Wellman (2009), okul öncesi çocukların yetişkinlerle konuşmaları sırasında nedensel açıklamalar aradıklarını ve aldıkları yanıt açıklayıcı olmadığında sorularını tekrar sorduklarını ya da kendi açıklamalarını üretmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu bulgu, çocukların soru sorma davranışlarının rastlantısal değil, anlam kurmaya ve nedensel ilişkileri kavramaya yönelik olduğunu göstermektedir. Frazier ve arkadaşlarının çalışmasında çocukların açıklayıcı yanıtlar aldıklarında daha fazla takip sorusu sordukları, açıklayıcı olmayan yanıtlar aldıklarında ise sorularını yineledikleri belirtilmektedir.

Soru sorma davranışı, merak kavramıyla da doğrudan ilişkilidir. Epistemik merak, bireyin bilgi edinme, anlama ve açıklama arama isteğini ifade eder. Yazıcı ve Kartal'a (2020) göre epistemik merak, öğrenme-öğretme sürecinde bireyin bilişsel yönelimini ve öğrenmeye yönelik içsel motivasyonunu etkileyen önemli bir yapıdır. Bu bağlamda okul öncesi çocukların "neden?", "nasıl?" ve "bu ne?" gibi sorular, yalnızca anlık merakın değil, aynı zamanda epistemik merakın erken çocukluk dönemindeki görünümü olarak değerlendirilebilir. Yazıcı ve Kartal'ın çalışması, epistemik merakın öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilişkisini kavramsal düzeyde ele almaktadır.

Okul öncesi eğitim ortamlarında çocukların soru sorma davranışlarının desteklenmesinde öğretmenin rolü oldukça belirleyicidir. Öğretmen, çocukların sorularına verdiği yanıtlarla onların öğrenmeye ilişkin tutumlarını, özgüvenlerini ve sorgulama becerilerini doğrudan etkileyebilir. Alabay, Akmane ve Veziroğlu Çelik'in (2015) okul öncesi öğretmenlerinin çocukların merak ettikleri bilim sorularına verdikleri yanıtları inceledikleri araştırmada, öğretmen yanıtlarının çocukların merakını karşılama ve bilimsel düşünme süreçlerini destekleme açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu çalışmada çocukların bilimle ilgili merak ettikleri soruların öğretmenlere yöneltildiği ve öğretmen yanıtlarının içerik analiziyle incelendiği belirtilmektedir.

Öğretmenlerin soru sorma becerileri, çocukların sınıf içi düşünme ve sorgulama davranışlarını da etkilemektedir. Bay ve Alisinanoğlu (2012), okul öncesi öğretmenlerine verilen soru sorma becerisi öğretiminin öğretmenlerin sordukları soruların bilişsel düzeyini geliştirmeye yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu durum, öğretmenlerin çocukların yalnızca yanıt vermesini değil, düşünmesini, açıklama yapmasını ve yeni sorular üretmesini destekleyecek biçimde soru sormalarının önemini göstermektedir. Bay ve Alisinanoğlu'nun çalışması, okul öncesi öğretmenlerinin soru sorma becerilerinin eğitimle geliştirilebileceğini ortaya koyması bakımından bu araştırmanın kuramsal arka planını desteklemektedir.

Okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin gelişimi de soru sorma davranışıyla yakından ilişkilidir. Doğan Altun ve Ekinci Vural (2017), okul öncesi öğretmenlerinin erken çocukluk döneminde düşünme becerilerinin önemli ve geliştirilebilir olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Çocukların soru sorması, tahmin yürütme, neden-sonuç ilişkisi kurma, açıklama yapma ve alternatif düşünme becerileri birlikte ele alınmalıdır. Öğretmenlerin çocuklara açık uçlu sorular yöneltmesi, çocukların sorularını dikkate alması ve düşünme süreçlerini destekleyen ortamlar oluşturması bu açıdan önemlidir. Doğan Altun ve Ekinci Vural'ın araştırması, okul öncesi öğretmenlerinin düşünme becerilerinin geliştirilebilirliğine ilişkin görüşlerini nitel bir desenle incelemiştir.

Uluslararası alan yazında da öğretmenlerin çocuklara yönelttiği soru türlerinin çocukların yanıtlarının niteliğini etkilediği görülmektedir. Deshmukh ve arkadaşları (2019), ortak kitap okuma sürecinde öğretmenlerin kullandıkları soru türlerini incelemiş ve "neden" ve "nasıl" gibi daha az kullanılan soru türlerinin çocuklardan daha uzun ve daha çok sözcüklü yanıtlar alma potansiyeli taşıdığını belirtmiştir. Bu sonuç, okul öncesi sınıflarda çocukların düşünme ve dil

becerilerini desteklemek için açık uçlu ve açıklama gerektiren soruların önemini göstermektedir. Deshmukh ve arkadaşlarının araştırmasında, 96 okul öncesi ve ana sınıfı öğretmenin kitap okuma süreçlerindeki soru kullanımını incelenmiştir.

Çocukların öğretmenlere sordukları sorular üzerine Türkiye’de yapılan güncel çalışmalardan biri de Gündoğdu’ya (2025) aittir. Bu çalışmada farklı sosyoekonomik koşullara sahip okul öncesi çocuklarının öğretmenlerine günlük rutin, günlük yaşam, fen-doğa, teknoloji, din ve izin/istek gibi farklı alanlarda sorular yönelttikleri belirlenmiştir. Bu bulgu, çocukların sorularının yalnızca akademik içeriklerle sınırlı olmadığını; günlük yaşam, sosyal ilişkiler ve sınıf rutinleriyle de güçlü biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Gündoğdu’nun çalışması, 45 okul öncesi öğretmeniyle yürütülmüş nitel bir çalışmadır.

Bu bağlamda okul öncesi çocukların soru sorma davranışlarının hangi durumlarda ortaya çıktığını, hangi soru türlerinin öne çıktığını, öğretmenlerin bu sorulara nasıl yaklaştığını ve soru sorma davranışının öğrenme sürecine nasıl katkı sunduğunu öğretmen görüşleri doğrultusunda incelemek önem taşımaktadır. Bu araştırma, okul öncesi öğretmenlerinin deneyimlerinden hareketle çocukların soru sorma davranışlarını nitel bir bakış açısıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, bireylerin belirli bir olguya ilişkin deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırma biçimlerini kendi bağlamları içinde derinlemesine incelemeyi amaçlar. Bu çalışmada okul öncesi çocukların soru sorma davranışları öğretmenlerin sınıf içi gözlemleri ve mesleki deneyimleri doğrultusunda ele alındığından, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir.

Durum çalışması, belirli bir olgunun sınırlı bir bağlam içinde ayrıntılı biçimde incelenmesine olanak tanır. Bu çalışmada incelenen durum, okul öncesi eğitim ortamlarında çocukların soru sorma davranışlarıdır. Araştırmada öğretmen görüşlerinden hareketle çocukların soru sorma davranışlarının genel görünümü, ortaya çıktığı durumlar, etkileyen faktörler ve öğrenme sürecindeki işlevi açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 15 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamı kadın öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin yaşları 26 ile 48 arasında değişmekte; mesleki kıdemleri ise 4 ile 15 yıl arasında farklılaşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu lisans mezunu, üçü ise yüksek lisans mezunudur. Öğretmenlerin görev yaptıkları sınıflar 3-4, 4-5 ve 5-6 yaş gruplarından oluşmaktadır. Sınıf mevcutları 6 ile 20 çocuk arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, öğretmenlere yönelik kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki kıdem, çalıştıkları kurum türü, sınıf yaş grubu ve sınıf mevcudu bilgilerine yer verilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise öğretmenlere okul öncesi çocukların soru sorma davranışlarını nasıl değerlendirdikleri, çocukların en çok hangi durumlarda soru sordukları, soru türleri, soru sormayı etkileyen faktörler, sınıf ortamında çocukların soru sormasını teşvik etme yolları, çocuk sorularına verilen öğretmen tepkileri ve soru sorma davranışının öğrenme sürecine etkileri sorulmuştur.

Verilerin Toplama Süreci

Araştırma verileri, öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelerin büyük çoğunluğu yüz yüze yapılmış, bir görüşme ise öğretmenin uygun olmaması nedeniyle çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri yaklaşık 10 ile 20 dakika arasında değişmektedir. Görüşmelerde elde edilen yanıtlar yazılı olarak kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel ve tematik analiz yaklaşımı birlikte kullanılmıştır. Öncelikle öğretmenlerin görüşme sorularına verdikleri yanıtlar ayrıntılı biçimde okunmuştur. Ardından, benzer anlam taşıyan ifadeler kodlanmış ve bu kodlar daha geniş tema başlıkları altında toplanmıştır. Bulgular bölümünde öğretmen görüşlerini daha görünür kılmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çocukların Soru Sorma Davranışının Genel Görünümü

Öğretmen görüşleri incelendiğinde, okul öncesi çocukların genel olarak meraklı, öğrenmeye istekli ve çevrelerinde olup bitenleri anlamaya açık oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin önemli bir bölümü, çocukların soru sorma davranışını merak duygusunun, keşfetme isteğinin ve öğrenmeye açıklığın göstergesi olarak değerlendirmiştir.

Ö8, sınıfındaki çocukların soru sorma davranışlarını “meraklı ve keşfetmeye açık” olarak tanımlamıştır. Ö9 ise çocukların soru sorma davranışını “keşfetme ve merak duygusunun en belirgin göstergesi” olarak değerlendirmiştir. Benzer şekilde, Ö7 çocukları “genellikle meraklı ve öğrenmeye istekli” olduklarını ifade etmişlerdir.

Bu bulgu, Chouinard ve arkadaşlarının (2007), çocukların sorularını bilişsel gelişimin önemli bir mekanizması olarak değerlendiren yaklaşımıyla örtüşmektedir. Çocuk merak ettiği ya da anlamlandıramadığı bir durumla karşılaştığında soru sorarak bilgi eksikliğini gidermeye çalışır. Bu yönüyle soru sorma davranışı, çocuğun bilişsel olarak aktif olduğunu ve öğrenme sürecini kendisinin başlatabildiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, öğretmenler soru sorma davranışının her çocukta aynı düzeyde görülmediğini de belirtmişlerdir. Bazı çocukların çok rahat soru sordukları, bazılarının ise çekingenlik, özgüven eksikliği ya da sosyal ortama alışamama nedeniyle daha az soru sordukları ifade edilmiştir. Ö6 bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Genel olarak çocuklar meraklı, sürekli bir şeyleri sorguluyorlar. Özellikle bu yaş grubunda bu çok normal zaten. Ama hepsi aynı değil tabii; bazıları çok rahat soru soruyor, bazıları ise biraz daha çekingen kalıyor.”

Ö5 ise çocukların sosyal ortama alışma süreciyle soru sorma davranışları arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir:

“İlk defa sosyal bir ortamda olduklarından ilk tanışıldığında biraz çekingen olabiliyorlar, sonrasında soru sormaya başlıyorlar.”

Bu bulgu, çocukların soru sorma davranışlarının yalnızca bilişsel merakla değil, aynı zamanda sosyal-duygusal güven ve sınıf ortamına uyumla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Senemoğlu’na (2020) göre öğrenme süreci, bireyin bilişsel, duyuşsal ve sosyal özelliklerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Bu nedenle çocukların soru sorma davranışlarını desteklemek için bilişsel uyarıcıların yanında güvenli ve destekleyici bir sınıf atmosferi oluşturmak da gereklidir.

Çocukların En Çok Soru Sordukları Durumlar

Öğretmenlerin görüşlerine göre çocuklar en çok yeni bir durumla karşılaştıklarında, etkinlikler sırasında, dikkatlerini çeken materyaller gördüklerinde, deney yaparken, hikâye dinlerken, serbest zaman ve sohbet saatlerinde soru sormaktadır. Bu durum, soru sorma davranışının özellikle çocuğun ilgisini çeken, merakını uyandıran ve alışılmışın dışında olan uyaranlarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ö1, çocukların en çok etkinliklerle ilgili soru sorduklarını belirtirken, Ö10 şu ifadeyi kullanmıştır:

“En çok etkinlik sırasında soruyorlar. Özellikle deney yaptığımızda ya da yeni bir konuya geçtiğimizde çok soru geliyor. Bir de sohbet saatlerinde daha rahat soruyorlar.”

Ö11 ise çocukların rutinin dışına çıkan durumlarda soru sorma eğilimlerinin arttığını şu şekilde açıklamıştır:

“Genellikle şaşırdıkları anlarda. Mesela bahçede değişik bir taş bulduklarında, sınıfa yeni bir oyuncak girdiğinde ya da bir arkadaşı farklı bir kıyafet giydiğinde. Rutinin dışına çıkan her şey onları soru sormaya itiyor.”

Bu bulgu, Gündoğdu’nun (2025) okul öncesi çocukların öğretmenlerine günlük rutin, günlük yaşam, fen-doğa ve teknoloji gibi farklı alanlarda sorular sorduklarını ortaya koyan çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Çocukların soruları yalnızca öğretimsel içeriklerle sınırlı kalmamakta; günlük yaşam, sınıf akışı, sosyal ilişkiler ve çevresel gözlemler de soru sorma davranışını tetiklemektedir. Gündoğdu’nun araştırmasında, çocuk soruları farklı sosyoekonomik koşullarda görev yapan 45 okul öncesi öğretmenin görüşleri doğrultusunda incelenmiştir.

Öğretmenlerin ifadeleri, çocukların özellikle deney ve hikâye süreçlerinde daha fazla soru sorduklarını da göstermektedir. Ö6, farklı etkinlikler ve hikâye okuma sırasında çocuklardan daha fazla soru geldiğini belirtmiştir. Bu durum, Deshmukh ve arkadaşlarının (2019) ortak kitap okuma sürecinde öğretmen sorularının çocuk yanıtlarıyla ilişkisini inceledikleri araştırmayla ilişkilendirilebilir. Söz konusu araştırmada, öğretmenlerin kitap okuma sırasında sordukları soru türlerinin çocukların yanıtlarının uzunluğunu ve niteliğini etkileyebildiği belirlenmiştir. Özellikle “neden” ve “nasıl” soruları, çocukların daha uzun yanıtlar üretmesini sağlayabilmektedir.

Bu bağlamda, okul öncesi sınıflarında deney, hikâye, doğa gözlemi, yeni materyal kullanımı ve sohbet etkinlikleri, çocukların soru sorma davranışlarını destekleyen önemli öğrenme fırsatları olarak değerlendirilebilir.

Çocukların Sordukları Soru Türleri

Araştırmada öğretmenlerin büyük çoğunluğu çocukların en sık “ne”, “neden” ve “nasıl” türünde sorular sorduklarını belirtmiştir. Küçük yaş gruplarında daha çok “bu ne?”, “ne yapacağız?”, “ne oynayacağız?” gibi bilgi edinme ve sınıf akışını anlama amaçlı soruların öne çıktığı; daha büyük yaş gruplarında ise “neden?”, “nasıl?” ve “ya şöyle olursa ne olur?” gibi açıklama, neden-sonuç ve olasılık içeren soruların arttığı görülmektedir.

Ö4, 4 yaş grubundaki çocukların daha çok “ne” soru sözcüğünü kullandıklarını belirtmiş ve çocukların “Bugün ne yapacağız?”, “Ne öğreneceğiz?” gibi sorular sorduklarını ifade etmiştir. Ö10 ise 5–6 yaş grubunda daha düşünmeye dayalı soruların ortaya çıktığını şu şekilde açıklamıştır:

“Nasıl ve neden daha fazla. Ama bazen ‘ya şöyle olursa ne olur?’ gibi daha farklı sorular da soruyorlar. Yani biraz daha düşünmeye yönelik sorular oluyor bu yaşta.”

Bu bulgu, çocukların soru türlerinin yaş, gelişim düzeyi ve sınıf içi yaşantılara göre değişebileceğini göstermektedir. “Ne” soruları daha çok nesne, etkinlik ve durum tanımaya dönükken; “neden” ve “nasıl” soruları çocukların açıklama arama, neden-sonuç ilişkisi kurma ve olayların işleyişini anlama çabasıyla ilişkilidir.

Frazier ve arkadaşları (2009), okul öncesi çocukların yetişkinlerle konuşmalarında nedensel açıklama aradıklarını, açıklayıcı yanıtlar aldıklarında ise bu yanıtları takip eden yeni sorular sorabildiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda araştırmada öğretmenlerin “neden” ve “nasıl” sorularını öne çıkarması, çocukların yalnızca bilgi edinmeye değil, aynı zamanda açıklama ve anlam oluşturmaya da yöneldiklerini göstermektedir.

Ronfard ve arkadaşları (2018) da çocukluk döneminde soru sorma davranışını, çocuğun başkalarından öğrenmesini başlatan ve pedagojik etkileşimleri yönlendiren güçlü bir öğrenme stratejisi olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle çocukların soru türlerini incelemek, onların nasıl düşündüklerini, neyi merak ettiklerini ve öğrenme sürecinde hangi bilgilere ihtiyaç duyduklarını anlamak açısından önemlidir. Ronfard ve arkadaşlarının derleme çalışması, çocuklukta soru sorma davranışının gelişimini kapsamlı biçimde ele almaktadır.

Çocukların Soru Sorma Davranışını Etkileyen Faktörler

Araştırmada öğretmenler, çocukların soru sorma davranışlarını etkileyen faktörleri aile tutumu, öğretmen yaklaşımı, sınıf ortamı, özgüven, güven duygusu, iletişim becerileri, sosyal çevre, materyal çeşitliliği ve bireysel merak düzeyi olarak açıklamıştır.

Ö6, aile ve öğretmen yaklaşımının önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bence en çok aile etkiliyor. Evde konuşulan, çocuğa verilen değer önemli. Bir de öğretmenin yaklaşımı çok etkili. Eğer çocuk kendini rahat hissederse, daha çok soruyor.”

Ö11 ise aile tutumunun çocuğun okul ortamındaki soru sorma davranışına yansıdığını belirtmiştir:

“Eğer evde ‘çok soru sorma’ deniliyorsa, çocuk okulda da çekiniyor. Tabii, öğretmenin çocuğun sorusuna verdiği ilk tepki de çok belirleyici.”

Bu ifadeler, çocukların soru sorma davranışlarının ailedeki iletişim kültürüyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Ailede çocuğun sorularının sabırla dinlenmesi ve yanıtlanması,

çocuğun soru sorma cesaretini artırırken; sorularının geçirilmesi ya da susturulması çocuğun okul ortamında da çekingen davranmasına neden olabilmektedir.

Ö5, güven duygusunun önemini şöyle dile getirmiştir:

“O an kendilerini güvende hissetmeleri çok önemlidir. Çocuk kendini güvende hissederse, soru sorar.”

Bu bulgu, okul öncesi dönemde güvenli öğrenme ortamının önemini ortaya koymaktadır. Oktay’a (2007) göre okul öncesi eğitim ortamı, çocuğun kendini rahatça ifade edebildiği, soru sorabildiği, deneyebildiği ve hata yapmaktan korkmadığı bir yapı taşmalıdır. Benzer biçimde Yavuzer (2018), çocuğun sağlıklı gelişiminde yetişkinlerin kabul edici ve destekleyici tutumlarının belirleyici olduğunu vurgular.

Ö3 ise iletişim becerisi, ekran kullanımı, sosyalleşme ve sosyal ortamın soru sorma davranışını etkilediğini belirtmiştir. Bu durum, çocukların dil gelişimi, sosyal deneyimleri ve çevresel uyaranlarının soru sorma davranışında etkili olduğunu göstermektedir.

Bu tema altında öğretmenlerin ortaklaştığı temel nokta, soru sorma davranışının yalnızca bireysel merakla açıklanamayacağıdır. Çocuğun aile ortamı, öğretmen yaklaşımı, sınıf atmosferi, akran ilişkileri ve kendini güvende hissetme düzeyi bu davranış üzerinde belirleyicidir.

Öğretmenlerin Soru Sormayı Destekleme Stratejileri

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, sınıf ortamında çocukların soru sormasını teşvik ettiklerini belirtmiştir. Bu teşvikler; açık uçlu sorular sorma, merak uyandırıcı materyaller kullanma, kapalı kutu etkinlikleri yapma, çember saatinde sohbet etme, deney çalışmaları planlama, hikâye okuma, çocukların fikirlerini alma, soruları çocuğa geri yöneltme ve birebir iletişim kurma gibi stratejilerle gerçekleşmektedir.

Ö2, merak uyandırıcı etkinlikleri şu şekilde açıklamıştır:

“Sınıfın içine bir etkinlik yapınca bazen kapalı kutu içinde tutuyorum ve merak etmelerini sağlıyorum. Kutunun içinde ne olduğu ile ilgili bir sürü soru soruyorlar.”

Ö8 ise çocukların düşünmesini desteklemek için açık uçlu sorular kullandığını belirtmiştir:

“Açık uçlu sorular sorarak onların düşünmelerini destekliyorum. Ayrıca sordukları sorulara değer vererek ve olumlu geri bildirimler sunarak kendilerini ifade etmeleri için güvenli bir ortam oluşturmaya çalışıyorum.”

Bu bulgu, Bay ve Alisinanoğlu’nun (2012) okul öncesi öğretmenlerinin soru sorma becerilerinin geliştirilmesinin önemini vurgulayan çalışmasıyla örtüşmektedir. Öğretmenlerin çocuklara yönelttikleri soruların niteliği, çocukların verecekleri yanıtların düzeyini ve düşünme süreçlerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin açık uçlu, açıklama gerektiren ve çocukların düşünmesini destekleyen sorular sorması önemlidir.

Ö11, öğretmenin her zaman hazır yanıt veren kişi olmak yerine çocukla birlikte araştırma sürecine girmesinin önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bilmiyorum, hadi beraber bakalım diyerek onları araştırmaya itiyorum.”

Bu yaklaşım, çocuğun öğrenme sürecinde aktif bir özne olmasını desteklemektedir. Öğretmen, bilginin tek kaynağı olarak konumlanmak yerine çocukla birlikte araştıran ve keşfeden bir rehber rolü üstlenmektedir. Bu durum, yapılandırmacı öğrenme anlayışıyla da uyumludur.

Öğretmenlerin dikkat çeken bir diğer stratejisi, çocuğun sorduğu soruya doğrudan yanıt vermek yerine soruyu yeniden çocuğa yöneltmektir. Ö6 bu durumu “Bazen direkt cevap vermek yerine ‘sen ne düşünüyorsun?’ diye geri soruyorum.” şeklinde ifade etmiştir. Kurkul, Dwyer ve Corriveau (2022), öğretmenlerin çocuk sorularına verdikleri yanıtlar ve çocukların takip soruları üzerine yaptıkları çalışmada, öğretmenin soruyu çocuğa geri yöneltmesinin çocukların kendi açıklamalarını üretmeleri açısından önemli olduğunu belirtmiştir. Bu çalışma, farklı sosyoekonomik özelliklere sahip okul öncesi sınıflarında çocuk soruları, öğretmen yanıtları ve çocukların takip ifadelerini incelemiştir.

Soru sormayan ya da az soru soran çocuklara yönelik öğretmen yaklaşımları da araştırmada öne çıkan bir bulgudur. Öğretmenler bu çocukları zorlamadan, birebir iletişim kurarak, küçük grup ortamlarında destekleyerek ya da sosyal pekiştirme kullanarak sürece dahil etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Ö12, kalabalıkta konuşmayan çocukların birebir iletişimde daha rahat açıldığını ifade etmiştir. Ö4 ise çocukları sosyal arkadaş gruplarına dahil ederek ve 5N1K soruları sorarak desteklediğini belirtmiştir.

Bu bulgular, öğretmenlerin soru sorma davranışını desteklemede yalnızca bilişsel değil, duygusal ve sosyal destek stratejilerine de başvurduklarını göstermektedir.

Soru Sorma Davranışının Öğrenme Sürecine Etkileri

Öğretmenlerin tamamına yakını, çocukların soru sorma davranışının öğrenme sürecini olumlu etkilediğini belirtmiştir. Öğretmenlere göre soru sorma; aktif katılımı, dil gelişimini, kendini ifade etmeyi, kalıcı öğrenmeyi, analitik düşünmeyi, çok yönlü düşünmeyi, eleştirel düşünmeyi ve özgüveni desteklemektedir.

Ö1, soru sorma davranışının özellikle dil gelişimi ve kendini ifade etme becerisi açısından önemli olduğunu belirtmiştir:

“Kendini ifade edebilme yeteneğini geliştiriyor. Daha çok dil gelişimini etkiliyor.”

Ö3 ise soru sorma davranışını analitik ve çok yönlü düşünmeyle ilişkilendirmiştir:

“Analitik düşünme yapısını ve çok yönlü düşünme biçimini etkilediği için önemli ve olumlu etkilemektedir.”

Ö8, soru sormayı öğrenmenin temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirmiştir:

“Soru sorma davranışı öğrenmenin temel yapı taşlarından biridir. Çocukların aktif katılımını sağlar, merak duygularını geliştirir ve kalıcı öğrenmeyi destekler. Aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.”

Bu bulgular, Doğan Altun ve Ekinci Vural’ın (2017) okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin geliştirilebilir olduğu yönündeki öğretmen görüşleriyle benzerlik göstermektedir. Çocukların soru sorması, onların yalnızca bilgi edinmelerini değil, düşüncelerini, neden-sonuç ilişkisi kurlmalarını ve öğrenme sürecine aktif olarak katılmalarını sağlamaktadır.

Ö11 ise soru sormanın öğrenmeyi kalıcı hâle getirdiğini şu şekilde açıklamıştır:

“Çocuk kendi sorduğu sorunun cevabını aldığı anda o bilgi zihninde çok daha iyi yer ediyor. Soru soran çocuk dersin içine daha çok giriyor, sadece dinleyici kalmıyor.”

Bu ifade, soru sorma davranışının aktif öğrenmeyle ilişkisini açık biçimde göstermektedir. Çocuk kendi merakından hareketle soru sorduğunda, öğrenme süreci onun için daha anlamlı hâle gelmektedir. Ronfard ve arkadaşları (2018) da soru sormanın çocukların başkalarından öğrenmesini başlatan güçlü bir öğrenme stratejisi olduğunu belirtmektedir.

Araştırmada bazı öğretmenler, soru sorma davranışının yetersiz olduğu durumlarda çocukların öğrenme sürecinde zorlanabileceklerini de ifade etmiştir. Ö4, az soru soran çocukların anlamadıkları durumları ifade edemediklerinde özgüvenlerinin etkilenebileceğini ve içe kapanabileceklerini belirtmiştir. Bu bulgu, soru sorma davranışının yalnızca öğrenmeyi geliştiren bir beceri değil, aynı zamanda çocuğun öğrenme sürecindeki ihtiyaçlarını görünür kılan bir iletişim aracı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada okul öncesi dönemde çocukların soru sorma davranışları öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmiştir. Araştırma bulguları, çocukların soru sorma davranışlarının büyük ölçüde merak, keşfetme isteği, yeni durumlarla karşılaşma, etkinlikler, materyaller, deneyler, hikâye okuma ve günlük sınıf akışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlere göre çocuklar en sık “ne”, “neden” ve “nasıl” türünde sorular sormaktadır. Küçük yaş gruplarında daha çok “ne” soruları ve sınıf akışına yönelik sorular öne çıkarken, daha büyük yaş gruplarında neden-sonuç ilişkisi, açıklama arama ve düşünmeye dayalı soruların arttığı görülmektedir.

Araştırmada çocukların soru sorma davranışını etkileyen başlıca faktörlerin aile tutumu, öğretmen yaklaşımı, güvenli sınıf ortamı, özgüven, iletişim becerileri, sosyal çevre, materyal çeşitliliği ve merak düzeyi olduğu belirlenmiştir. Özellikle çocuğun kendini güvende hissettiği, sorularının önemsendiği ve yargılanmadığı ortamlarda daha rahat soru sorduğu anlaşılmaktadır.

Öğretmenler çocukların soru sormasını desteklemek için açık uçlu sorular sorma, merak uyandırıcı etkinlikler düzenleme, çocukların fikirlerini alma, soruları çocuğa geri yöneltme, deney ve hikâye etkinliklerinden yararlanma, birebir iletişim kurma ve çekingen çocukları zorlamadan destekleme gibi stratejiler kullanmaktadır.

Sonuç olarak okul öncesi dönemde soru sorma davranışı, çocukların aktif katılımını, dil gelişimini, kendini ifade etme becerisini, eleştirel ve analitik düşünmesini, özgüvenini ve kalıcı öğrenmesini destekleyen önemli bir öğrenme davranışıdır. Bu nedenle okul öncesi eğitim ortamlarında çocukların sorularına alan açılması, sorularının geçiştirilmemesi ve merak duygusunu destekleyen öğrenme ortamlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda şu öneriler geliştirilebilir:

1. Okul öncesi sınıflarında çocukların soru sorma davranışlarını desteklemek için merak uyandırıcı materyaller, deneyler, hikâye etkinlikleri, doğa gözlemleri ve açık uçlu oyunlar daha fazla kullanılmalıdır.

2. Öğretmenler çocukların sorularını sabırla dinlemeli, çocukların soru sorma cesaretini kırarak tepkilerden kaçınmalıdır.
3. Çocuklara yalnızca doğru yanıtlar vermek yerine “Sen ne düşünüyorsun?”, “Sence neden böyle olmuş olabilir?”, “Bunu birlikte nasıl araştırabiliriz?” gibi açık uçlu sorular yöneltilmelidir.
4. Soru sormayan ya da az soru soran çocuklar kalabalık grup içinde zorlanmamalı; birebir iletişim, küçük grup etkinlikleri ve sosyal pekiştirme yoluyla desteklenmelidir.
5. Ailelere çocukların sorularına sabırla yanıt vermenin ve ev ortamında merak duygusunu desteklemenin önemi konusunda bilgilendirme yapılmalıdır.
6. Okul öncesi öğretmenlerine yönelik hizmet içi eğitimlerde açık uçlu soru sorma, çocuk sorularına açıklayıcı yanıt verme ve sorgulamaya dayalı öğrenme ortamı oluşturma konularına yer verilmelidir.
7. Gelecek araştırmalarda çocukların soru sorma davranışları öğretmen görüşlerinin yanı sıra sınıf içi gözlem, video kaydı, çocuk görüşmeleri ve aile görüşmeleriyle çok boyutlu olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Alabay, E., Akman, B., & Veziroğlu Çelik, M. (2015). Çocukların merak ettiği bilim sorularına okul öncesi öğretmenlerinin verdikleri cevapların incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 65–81.
- Bay, D. N., & Alisinanoğlu, F. (2012). Okul öncesi öğretmenlerine verilen soru sorma becerisi öğretiminin öğretmenlerin sorularının bilişsel taksonomisine etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 80–93. <https://doi.org/10.17860/efd.56702>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Chouinard, M. M., Harris, P. L., & Maratsos, M. P. (2007). Children’s questions: A mechanism for cognitive development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 72(1), 1–129. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5834.2007.00412.x>
- Deshmukh, R. S., Zucker, T. A., Tambyraja, S. R., Pentimonti, J. M., Bowles, R. P., & Justice, L. M. (2019). Teachers’ use of questions during shared book reading: Relations to child responses. *Early Childhood Research Quarterly*, 49, 59–68. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2019.05.006>
- Doğan Altun, Z., & Ekinci Vural, D. (2017). Okul öncesi dönemde düşünme becerileri: Öğretmen görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 214–224.
- Frazier, B. N., Gelman, S. A., & Wellman, H. M. (2009). Preschoolers’ search for explanatory information within adult–child conversation. *Child Development*, 80(6), 1592–1611. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01356.x>

- Gündoğdu, S. (2025). Farklı sosyoekonomik koşullara sahip okul öncesi dönem çocuklarının öğretmene soruları ve öğretmenin cevapları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29(1), 194–209. <https://doi.org/10.20296/tsadergisi.1496174>
- Gürsu Aşık, G. T. (2023). Okul öncesi ve ilköğretim öğretmenlerinin sınıf içi soru sorma becerileri ile meraklılık düzeylerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 24(2), 180–193. <https://doi.org/10.12984/egeefd.1184823>
- Kaya, G., & Ahi, B. (2023). The epistemic role of children's questions and teacher's responses in preschool classroom discourse. *Journal of Education*, 203(4), 839–849. <https://doi.org/10.1177/00220574221088486>
- Kurkul, K. E., Dwyer, J., & Corriveau, K. H. (2022). “What do YOU think?": Children's questions, teacher's responses and children's follow-up across diverse preschool settings. *Early Childhood Research Quarterly*, 58, 231–241. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2021.09.010>
- Legare, C. H., Mills, C. M., Souza, A. L., Plummer, L. E., & Yasskin, R. (2013). The use of questions as problem-solving strategies during early childhood. *Journal of Experimental Child Psychology*, 114(1), 63–76. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.07.002>
- Massey, S. L., Pence, K. L., Justice, L. M., & Bowles, R. P. (2008). Educators' use of cognitively challenging questions in economically disadvantaged preschool classroom contexts. *Early Education and Development*, 19(2), 340–360. <https://doi.org/10.1080/10409280801964119>
- Oktaç, A. (2007). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. Epsilon Yayınları.
- Ronfard, S., Zambrana, I. M., Hermansen, T. K., & Kelemen, D. (2018). Question-asking in childhood: A review of the literature and a framework for understanding its development. *Developmental Review*, 49, 101–120. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.05.002>
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Anı Yayıncılık.
- Yavuzer, H. (2018). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, T., & Kartal, O. (2020). Epistemik merakın eğitimdeki rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 570–589. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.738875>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

**TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ OKUL ÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMI'NDA
BİLİM VE TEKNOLOJİ: ULUSLARARASI YAKLAŞIMLARLA
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**
“THE TURKISH CENTURY EDUCATION MODEL” SCIENCE AND TECHNOLOGY IN
THE PRESCHOOL EDUCATION PROGRAM: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH
INTERNATIONAL APPROACHES

Buket ŞEN MONTAZERİRAD¹

¹Munzur University, Faculty of Health Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7285-7770>

Asst. Prof. Dr. Gülsüm HOŞ KARAKOÇ²

²Munzur University, Faculty of Health Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-6778>

ÖZET

Bu çalışma, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı'nda bilim ve teknoloji eğitiminin hangi pedagojik temeller çerçevesinde ele alındığını incelemeyi ve bu programı, uluslararası alanda yaygın olarak benimsenen okul öncesi yaklaşımlarından STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ve Reggio Emilia Yaklaşımı ile karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımıyla desenlenmiş, doküman analizine dayalı karşılaştırmalı durum çalışması niteliğindedir. Bu kapsamda ilgili program dokümanları sistematik ve derinlemesine incelenmiştir. Bulgular, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı'nda bilim ve teknolojinin ağırlıklı olarak bilişsel gelişim ve temel kavramların kazandırılması ekseninde ele alındığını göstermektedir. STEAM yaklaşımının disiplinlerarası entegrasyon ve problem çözme süreçlerini vurguladığı, Reggio Emilia Yaklaşımı'nın ise bilim ve teknolojiyi projeler yoluyla keşif ve anlamlandırma süreçlerinin doğal bir parçası olarak konumlandığı belirlenmiştir. Bu karşılaştırmalı analiz, Türkiye'de okul öncesi eğitim programlarında bilim ve teknoloji eğitiminin güçlendirilmesine yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, 2024 Okul Öncesi Maarif Programı, Bilim Eğitimi, STEAM, Reggio Emilia Yaklaşımı

Abstract

This study aims to examine the pedagogical foundations of science and technology education in the Turkey Century Education Model Preschool Education Program published by the Ministry of National Education in 2024, and to compare this program with internationally adopted preschool approaches such as STEAM and the Reggio Emilia Approach. Since the preschool period is a critical stage where children's sense of curiosity is at its peak and the foundations of scientific thinking skills are laid, the approach of educational programs to these areas is of great importance. The research was designed using a qualitative research approach and is a comparative case study based on document analysis. In this context, official documents and theoretical texts regarding the Turkey Century Education Model, STEAM, and Reggio Emilia approaches were subjected to a systematic analysis process. Findings indicate that in the 2024 Maarif Program, science and technology are structured under the 'Science, Nature, and Environment' learning area, predominantly focusing on cognitive development and the acquisition of basic concepts. It was determined that the STEAM approach emphasizes

interdisciplinary integration, engineering design processes, and problem-solving, whereas the Reggio Emilia Approach positions science and technology as a natural part of discovery and meaning-making processes through child-led projects. Particularly in the 2024 Program, the approach to technology focuses more on the recognition and safe use of tools, while in the other two approaches, technology is used as a creative expression and research tool. As a result of the study, suggestions are provided for enriching the new education model in Turkey with elements of STEAM's production-oriented and Reggio Emilia's discovery-based, flexible project-based components. These suggestions include stronger integration of science and technology outcomes with art and engineering thinking and incorporating long-term projects arising from children's interests. This comparative analysis offers a unique perspective for strengthening science and technology education in preschool programs in Turkey within the framework of international standards.

Keywords: Preschool Education, 2024 Preschool Maarif Program, Science Education, STEAM, Reggio Emilia Approach.

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim dönemi, çocukların dünyayı anlamlandırma, sorgulama ve keşfetme becerilerinin temellerinin atıldığı kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde çocuklar, çevreleriyle etkileşim kurarak neden-sonuç ilişkileri geliştirmekte, merak duygularını yapılandırmakta ve problem çözmeye yönelik ilk bilişsel deneyimlerini kazanmaktadır. Bilim ve teknoloji, bu sürecin merkezinde yer alan; çocukların eleştirel düşünme, gözlem yapma ve yaratıcı çözüm üretme becerilerini destekleyen temel öğrenme alanlarıdır. Günümüzün hızla dönüşen toplumsal ve teknolojik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, erken yaşlardan itibaren bilimsel düşünme becerileri ve teknoloji okuryazarlığına sahip bireylerin yetiştirilmesi, yalnızca bireysel gelişim açısından değil aynı zamanda küresel rekabetçilik ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri bakımından da büyük önem taşımaktadır (Heckman, 2011; Barnett, 2008; Ertek Eroğlu, Eker ve Eker, 2025).

Erken çocukluk döneminde sunulan bilim eğitimi, çocukların çevrelerini anlamlandırmalarını kolaylaştırırken, doğal meraklarını destekleyen bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır. Bu süreçte çocuklar gözlem yapma, soru sorma, tahmin etme ve deneme-yanılma yoluyla öğrenme gibi temel bilimsel süreç becerilerini deneyimlemektedir. İlk yıllarda gerçekleştirilen bilimsel gözlemler ve basit deneyler, çocukların soyut kavramları somut deneyimlerle ilişkilendirmelerine olanak tanımakta ve bilimsel düşünmenin temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca bilimsel keşiflere dayalı öğrenme ortamları, çocukların sebep-sonuç ilişkilerini kavramalarını, problem çözme becerilerini geliştirmelerini ve bilimsel yöntemi doğal yollarla tanımlarını desteklemektedir (Gormley, Gayer, Phillips ve Dawson, 2005; Erkol, Kışoğlu, Gül ve Şeyda, 2017; Yavuz ve Ahmetoğlu, 2019). Grup temelli bilim etkinlikleri ise çocukların paylaşma, iş birliği ve iletişim becerilerini güçlendirmekte; farklı bakış açılarını tanıma ve ortak çözümler üretme deneyimleri kazanmalarına katkı sağlamaktadır. Bilimin öğrenme ortamlarına doğal bir biçimde entegre edilmesi, çocukların özgüvenlerini artırmakta ve akademik yaşama daha sağlam bir temel ile başlamalarına olanak tanımaktadır (National Research Council, 2012).

Teknoloji ise okul öncesi eğitimde öğrenme süreçlerini dönüştüren ve zenginleştiren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dijital araçlar ve etkileşimli eğitim materyalleri, çocukların öğrenme deneyimlerini desteklerken aynı zamanda eleştirel düşünme, yaratıcı problem çözme ve iş birliği gibi üst düzey becerilerin gelişimine katkı sunmaktadır. Akıllı tahtalar, tabletler ve dijital öğrenme uygulamaları; görsel ve işitsel uyaranlar aracılığıyla çocukların dikkatini artırmakta ve soyut kavramların somutlaştırılmasını kolaylaştırmaktadır (Kavacık, Yanpar Yelken ve Sürmeli, 2015). Bunun yanı sıra teknoloji, öğretim yöntemlerinde esnek ve bireyselleştirilmiş öğrenme olanakları sunarak çocukların kendi öğrenme hızlarına uygun biçimde ilerlemelerine olanak tanımaktadır.

Dijitalleşme, yalnızca öğrenme içeriklerinin sunumunu değil; öğretmen, çocuk ve ebeveyn arasındaki etkileşimi de dönüştürmektedir. Sanal sınıf uygulamaları, oyunlaştırma temelli öğrenme ortamları ve dijital iletişim araçları, öğrenme sürecini daha etkileşimli ve eğlenceli hale getirirken ebeveynlerin çocuklarının eğitim süreçlerine aktif katılımını da desteklemektedir (İnci ve Kandır, 2017). Bu bağlamda bilim ve teknolojinin bütüncül biçimde ele alınması, çocukların soyut düşünme, problem çözme ve yenilikçi düşünme becerilerinin gelişimine önemli katkılar sunmaktadır.

Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2024 yılında yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı, erken çocukluk eğitimine yönelik pedagojik yaklaşımları güncelleyerek eğitim sistemine yeni bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır. Programın bilim ve teknolojiye yaklaşımı, çocukların bu alanlardaki ilk öğrenme deneyimlerini nasıl yapılandığı ve hangi pedagojik temeller üzerine inşa edildiği açısından dikkat çekici bir inceleme alanı sunmaktadır (Ağmaz ve Ergüleç, 2020; Şimşek ve Yücel, 2024). Bu doğrultuda, söz konusu programda bilim ve teknolojinin hangi kazanımlar, kavramlar ve öğrenme etkinlikleri çerçevesinde ele alındığının ortaya konulması önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın birincil amacı, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı’nda bilim ve teknolojiye ilişkin kazanım, kavram, etkinlik ve pedagojik yaklaşımları belirlemektir. Çalışmanın ikincil amacı ise, bu yaklaşımı uluslararası alanda kabul görmüş ve farklı eğitim felsefelerine dayanan iki önemli erken çocukluk modeliyle karşılaştırmalı olarak incelemektir: disiplinlerarası entegrasyonu ve mühendislik tasarım süreçlerini temel alan STEAM yaklaşımı ile çocuk merkezli, proje temelli ve keşfe dayalı öğrenmeyi önceleyen *Reggio Emilia Yaklaşımı*; bu karşılaştırma aracılığıyla, 2024 Programı’nın güçlü yönlerinin, geliştirilmesi gereken alanlarının ve uluslararası eğilimlerle olan uyumunun ortaya konulması hedeflenmektedir (New, 2007; Kavak ve Deretarla Gül, 2024).

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. 2024 Okul Öncesi Maarif Programı’nda bilim ve teknoloji hangi temel esaslar ve kazanımlar çerçevesinde ele alınmaktadır?
2. STEAM yaklaşımı, okul öncesi dönemde bilim ve teknolojiyi hangi pedagojik ilkeler doğrultusunda sunmaktadır?
3. Reggio Emilia Yaklaşımı, bilim ve teknolojiyi çocukların öğrenme süreçlerinde nasıl konumlandırmaktadır?
4. 2024 Okul Öncesi Maarif Programı’nın bilim ve teknolojiye yaklaşımı, STEAM ve Reggio Emilia yaklaşımlarıyla hangi yönlerden benzerlik ve farklılıklar göstermektedir?

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE BİLİM VE TEKNOLOJİ EĞİTİMİ:TÜRKİYE VE DÜNYADAKİ ÖRNEKLER

STEAM Yaklaşımı

STEAM, bir eğitim yaklaşımı olarak, Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik disiplinlerini bütünleştirerek öğrencilere disiplinler arası bir öğrenme deneyimi sunma amacını taşır. STEAM, 21. yüzyıl becerilerini geliştirmeye yönelik bir framework olarak, problemleri çözme, kritik düşünme ve yaratıcılığı teşvik edici bir ortam oluşturmayı hedefler. Eğitimcilerin ve araştırmacıların dikkatini çeken bu yaklaşım, öğrencilerin sadece teori öğrenmekle kalmayıp, aynı zamanda bu bilgileri pratik uygulamalarla pekiştirmelerini sağlamak adına tasarlanmıştır. STEAM sürecinde, öğrenciler genellikle projeler üzerinde çalışarak, bilimsel sorular geliştirme, mühendislik çözümleri tasarlama ve sanatsal ifadeleri kullanma fırsatı bulurlar (Vasquez, 2014; Bequette and Bequette, 2012).

STEAM sadece bir öğretim yöntemi olmanın ötesinde, tüm disiplinleri kapsayan bir düşünce yapısıdır. Öğrenciler bu yapı sayesinde problem çözme yeteneklerini geliştirebilirken, aynı zamanda eleştirel düşünme becerilerini de güçlendirirler. Geleceğe yönelik çalışabilen, inovatif düşünebilen bireyler yetiştirmek amacıyla STEAM, eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılmasına öncülük etmekte ve bu yönüyle insana dair her alanda daha çevik ve uyumlu bir yaklaşım sunmaktadır (Yakman, 2008; Quigley ve Herro, 2016). Özellikle okul öncesi eğitimde, STEAM yaklaşımı, çocukların doğal merakını besleyerek öğrenmenin temellerini oluşturmayı hedefler. Çocuklar, oyun yoluyla deneyimledikleri öğrenme süreçlerinde farklı disiplinleri harmanlayarak, problem çözme yeteneklerini erken yaşlarda geliştirme imkânı bulurlar. Öğretmenler, çeşitli materyaller ve etkinlikler aracılığıyla, çocukların çevrelerini keşfetmelerine ve bu keşifler üzerinden öğrenmelerine olanak tanır. Böylece, STEAM yaklaşımı sayesinde çocuklar hem bireysel hem de sosyal becerilerini geliştirirken, disiplinler arası bir perspektifle dünyayı daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirme fırsatı elde eder. Bu bağlamda, STEAM, sadece bir eğitim modeli değil, aynı zamanda çocukların gelecekteki öğrenim hayatlarına yönelik kritik bir başlangıç noktası olarak da değerlendirilmektedir (Kavak ve Deretarla Gül, 2024; Harris and Bruin, 2017).

Reggio Emilia Yaklaşımı

Reggio Emilia Yaklaşımı, çocukların öğrenme süreçlerinde aktif bir rol almalarını teşvik eden bir eğitim felsefesidir. İtalya'nın Reggio Emilia kentinde II. Dünya Savaşı sonrası geliştirilen bu yaklaşım, çocukların doğal meraklarından yola çıkarak, deneyimleyerek öğrenmelerini amaçlar. Eğitimde sanat, oyun ve etkileşim gibi unsurların ön plana çıktığı bu yöntem, öğretmenler ve aileler arasındaki işbirliğini önemseyen bir yapı sunar. Çocuklar sadece pasif alıcılar değil, aynı zamanda kendi öğrenme süreçlerini yönlendiren ve bilgi inşa eden bireyler olarak görülür (Gandini, 2012; New, 2007).

Reggio Emilia felsefesi, çocukların günlük yaşamlarının bir parçası olan bilim ve teknoloji ile etkileşimde daha yaratıcı ve sorgulayıcı hale gelmelerini sağlar. Yaklaşım, "yüz dil" felsefesiyle çocukların kendilerini farklı yollarla ifade etmelerini teşvik eder ve ortamın "üçüncü öğretmen" olarak düzenlenmesinin önemini vurgular (Tijnagel-Schoenaker, 2017; Malaguzzi, 1998). Belgeleme (documentation), çocukların öğrenme süreçlerinin ve düşüncelerinin görsel ve yazılı olarak kayıt altına alınmasını sağlayarak, öğrenmenin görünür kılınmasına yardımcı olur. Bilimsel araştırma, deney yapma ve problem çözme gibi süreçler, çocukların düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Eğitimciler, bu süreçleri desteklemek için öğrenme ortamlarını zenginleştirirler; çeşitli malzemeler, araçlar ve doğal unsurlar, çocukların keşif yapmasına olanak tanır (Gandini, 2012). Ayrıca, teknoloji kullanımının çocuklar üzerindeki etkisi de önemli bir araştırma alanıdır. Eğitimde teknoloji, sunum araçları veya interaktif uygulamalar gibi çeşitli biçimlerde yer alabilir. Ancak teknoloji, doğru bir şekilde entegre

edilmediğinde dikkat dağınıklığına ve yüzeysel öğrenmeye sebep olabilir. Bu nedenle, öğretmenlerin teknolojiye olan bakış açıları ve onun çocukların öğrenme süreçlerinde nasıl bir rol oynayabileceği konusundaki anlayışları kritik öneme sahiptir (Gandini, 2011).

2024 Okul Öncesi Maarif Programı'nda Bilim ve Teknoloji

2024 Okul Öncesi Maarif Programı, çocukların çok yönlü gelişimini desteklemeyi hedefleyen bir programdır. Programın bilişsel gelişim, dil gelişimi, sosyal-duygusal gelişim ve motor gelişim alanlarına odaklanması beklenmektedir. Bilim ve teknoloji, genellikle bilişsel gelişim alanı altında veya disiplinlerarası bir yaklaşımla, temel kavramların kazandırılması, gözlem, sınıflama, eşleştirme gibi bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi ve teknolojik araçların güvenli kullanımı bağlamında ele alınmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2024).

2024 Okul Öncesi Maarif Programı'nda Bilim ve Teknoloji, çocukların bu dönemde doğal meraklarını keşfetmelerini ve bilimsel düşünme becerilerini geliştirmelerini hedeflemektedir. Bilimsel yaklaşım, çocukların çevrelerini anlamalarına yardımcı olurken, teknoloji kullanımı da onların öğrenme süreçlerini desteklemekte ve zenginleştirmektedir. Bu program, bilim eğitiminin temellerini atarak çocukların inovatif düşünceye yönelmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Aküzüm ve Ergenekon, 2021).

Bu çerçevede, programın uygulanması sırasında etkin öğrenme ortamlarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Zenginleştirilmiş materyaller, deney yapabilme fırsatları ve teknoloji tabanlı araçlar, çocukların bilgi edinme sürecine aktif katılımlarını teşvik eder (Çetin, 2025). Özellikle, STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) odaklı etkinlikler, çocukların problem çözme, eleştirel düşünce ve işbirliği gibi önemli becerileri erken yaşta kazanmalarına olanak tanır. Ayrıca, doğal bilimlerin eğlenceli ve ilgi çekici aktivitelerle sunulması, çocukların bilime karşı olumlu tutum geliştirmelerini destekler.

2024 Okul Öncesi Maarif Programı, bilimin temellerini erken yaşta aşılayarak çocukların sorunları çözme, analitik düşünme ve yaratıcı olma yeteneklerini güçlendirir. Bilim ve teknoloji ile iç içe geçmiş bir eğitim anlayışı, geleceğe daha donanımlı bireyler yetiştirmeyi amaçlamakta ve bu bağlamda, çocukların hayal güçlerini harekete geçirirken, öğrenme süreçlerini de eğlenceli hale getirmektedir (Ertek Eroğlu, Eker ve Eker, 2025). Böylece, erken dönem eğitiminde bilim ve teknoloji unsurlarının entegrasyonu, çocukların hayata bakış açılarını zenginleştirirken, onları anlamlandırma ve sorgulama becerilerini geliştirmeye teşvik eder.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde desenlenmiştir. Çalışmada, okul öncesi eğitim programlarında bilim ve teknolojinin ele alınış biçimini derinlemesine incelemek ve farklı pedagojik yaklaşımlar bağlamında karşılaştırmak amaçlandığından, doküman analizi temelli karşılaştırmalı durum çalışması deseni benimsenmiştir. Karşılaştırmalı durum çalışması, birden fazla program ya da yaklaşımın belirli ölçütler doğrultusunda incelenmesine ve benzerlik-farklılıklarının ortaya konulmasına olanak tanıyan uygun bir araştırma desendir.

Bu bağlamda araştırmada; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı ile uluslararası alanda yaygın kabul gören STEAM yaklaşımı ve Reggio Emilia Yaklaşımı, bilim ve teknoloji eğitimi açısından karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri kaynaklarını, bilim ve teknoloji eğitimine ilişkin resmî ve kuramsal dokümanlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda incelenen dokümanlar aşağıda yer almaktadır:

- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı (2024)
- STEAM yaklaşımına ilişkin ulusal ve uluslararası akademik yayınlar, kuramsal çerçeveler ve program tanımları
- Reggio Emilia Yaklaşımı'na ilişkin özgün kaynaklar, pedagojik metinler ve yaklaşımı açıklayan bilimsel çalışmalar

Araştırmada yalnızca resmi, akademik ve güvenilir kaynaklar veri setine dâhil edilmiş; ikincil, yoruma dayalı veya pedagojik bütünlüğü olmayan metinler kapsam dışında bırakılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, belirlenen dokümanların sistematik biçimde incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte öncelikle her bir program ve yaklaşımın bilim ve teknolojiye ilişkin hedefleri, kazanımları ve pedagojik dayanakları ayrıntılı biçimde okunmuş ve ön inceleme yapılmıştır. Ardından, çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen temalar çerçevesinde dokümanlardan ilgili bölümler seçilmiştir.

Dokümanlar; bilimsel düşünme becerileri, teknoloji kullanımı, öğrenme ortamları, öğretmen rolü ve çocuk merkezilik gibi ortak ölçütler üzerinden ele alınarak analiz sürecine hazırlanmıştır.

Verileri Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, **betimsel analiz** ve **içerik analizi** teknikleri birlikte kullanılarak çözümlenmiştir. Öncelikle betimsel analiz yoluyla her bir programın bilim ve teknolojiye yaklaşımı kendi bağlamı içinde ele alınmış; ardından içerik analiziyle tematik karşılaştırmalar yapılmıştır.

Analiz süreci aşağıdaki aşamalardan oluşmuştur:

1. Dokümanların tekrar tekrar okunması
2. Bilim ve teknolojiyle ilişkili ifadelerin belirlenmesi
3. Bu ifadelerin temalara ayrılması
4. Ortaya çıkan temaların programlar arası karşılaştırılması
5. Benzerlik ve farklılıkların yorumlanması

Analiz sürecinde elde edilen temalar, araştırma soruları ile ilişkilendirilerek sistematik bir biçimde sunulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı (2024), STEAM yaklaşımı ve Reggio Emilia Yaklaşımı'nda bilim ve teknolojinin ele alınış biçimine ilişkin bulgular; doküman analizi sonucunda elde edilen temalar doğrultusunda sunulmuştur. Bulgular, araştırma soruları çerçevesinde betimsel ve karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı'nda Bilim ve Teknolojiye İlişkin Bulgular

2024 Maarif Programı, Türkiye'deki okul öncesi eğitim sisteminde köklü bir dönüşüm vizyonunu temel alarak tasarlanmıştır. Program, çocukların bilişsel, sosyal, duygusal ve motor gelişimlerini desteklemek üzere yapılandırılmaktadır. Eğitimde bilimin ve teknolojinin entegre edilmesi, erken yaşlardaki öğrenim süreçlerini zenginleştirecek bir temel sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, müfredatın içerik bütünlüğü ve eğitim sürecinin akışı, çocukların doğal merak duygularını ve yaratıcılıklarını teşvik edecek şekilde düzenlenmiştir. Erken çocukluk dönemi gelişimsel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak oluşturulan bu program, öğretmenlerin eğitim yöntemleri üzerinde de yenilikçi bir etki yaratmayı hedeflemektedir.

2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programı, bilim ve teknoloji alanlarını "Fen, Doğa ve Çevre" öğrenme alanı altında yapılandırmıştır. Bu program, çocukların çevrelerini keşfetmelerini, gözlem yapmalarını ve basit deneylerle bilimsel süreç becerilerini geliştirmelerini hedeflemektedir. Ayrıca, çocukların teknolojiyle etkileşim kurarak problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Programda, çocukların yaşlarına uygun olarak teknolojiyi tanımaları ve basit araçları kullanmaları teşvik edilmektedir.

Programın temel esasları, çocukların aktif katılımını ve bireysel gelişimini ön planda tutan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu çerçevede, çocukların deneyimsel öğrenme yoluyla bilimsel kavramları keşfetmeleri ve teknolojiyle etkileşim kurmaları teşvik edilmektedir. Program, çocukların meraklarını ve keşfetme isteklerini destekleyerek, onları bilimsel düşünme ve problem çözme becerileriyle donatmayı amaçlamaktadır.

Ayrıca, programda değerler eğitimi de önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların bilim ve teknoloji alanlarında etik değerleri benimsemeleri ve bu değerleri günlük yaşamlarına yansıtmaları hedeflenmektedir. Bu kapsamda, çocukların işbirliği, sorumluluk, saygı ve çevre bilinci gibi değerleri geliştirmeleri desteklenmektedir.

Teknolojiye yaklaşım ise daha çok araç olarak teknoloji kullanımı ve teknolojik araçların güvenli kullanımı üzerinedir. Örneğin, teknolojik aletlerin isimlerini tanıma, basit çalışma prensiplerini anlama ve dijital ekran süresi gibi konulara değinilmektedir. Program, bilim ve teknolojiyi ayrı ayrı ele almaktan ziyade, günlük yaşam becerileri ve problem çözme bağlamında bütünleştirmeye çalışmaktadır. Değerler eğitimi kapsamında, bilimsel düşünmenin önemi ve teknoloji kullanımında etik değerler vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, 2024 Okul Öncesi Maarif Programı, bilim ve teknoloji alanlarını çocukların gelişim düzeylerine uygun, deneyimsel ve değer odaklı bir yaklaşımla ele alarak, onların bu alanlarda temel beceriler kazanmalarını ve olumlu tutumlar geliştirmelerini amaçlamaktadır.

STEAM Yaklaşımında Bilim ve Teknolojiye İlişkin Bulgular

STEAM yaklaşımı, bilim ve teknolojiyi disiplinlerarası bir entegrasyon içinde ele alır. Çocuklar, basit bilimsel prensipleri öğrenirken aynı zamanda mühendislik tasarım süreçlerini deneyimlerler. Örneğin, bir köprü inşa etme projesinde (mühendislik) çocuklar, malzemelerin dayanıklılığını (bilim) keşfeder, farklı tasarımları (sanat) dener ve uzunlukları ölçer (matematik).

Teknoloji, bu yaklaşımda sadece bir araç olmaktan öte, yaratıcı problem çözme ve tasarım süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Basit robotik kitler, kodlama oyuncakları veya dijital hikaye anlatımı gibi teknolojiler, çocukların bilimsel ve mühendislik projelerini somutlaştırmalarına yardımcı olur. STEAM, çocukları aktif olarak tasarım, deneme, başarısız olma ve tekrar deneme döngüsüne dahil ederek, bilimsel yöntemin ve teknolojik inovasyonun temel mantığını anlamalarını sağlar. Sanatın entegrasyonu, bilimsel düşünmeye estetik ve yaratıcı bir boyut katarak, çocukların farklı ifade biçimlerini kullanmalarını teşvik eder. Yaklaşımına ilişkin esaslar aşağıda özetlenerek sunulmuştur.

Sorgulama Temelli Öğrenme; STEAM yaklaşımı, okul öncesi çocukların merak duygusundan yola çıkarak bilimsel süreç becerilerini geliştirmeyi amaçlar. “Neden?”, “Nasıl?”, “Ne olur?” gibi sorular çocuğun düşünme sürecini tetikler. Çocuklar deney yapar, hipotez geliştirir, gözlemlerini kaydeder ve sonuçları tartışır. Bu yapı, bilimsel düşünmenin temellerini oluşturmaktadır.

Disiplinlerarası Bütünleşik Öğrenme; STEAM modelinde bilim ve teknoloji, mühendislik, sanat ve matematikle bir arada sunulur. Örneğin, çocuklar bir köprü modeli inşa ederken hem fizik kurallarını (bilim), hem malzeme kullanımını (mühendislik), hem de tasarım estetiğini (sanat) deneyimler. Bu bütünleşik yaklaşım, çocuğun farklı alanlar arasında bağlantı kurmasını sağlar.

Yaratıcılık ve Üretkenlik Odaklılık; STEAM, sadece bilgi aktaran değil, çocukların kendi çözümlerini üretebildiği yaratıcı bir süreçtir. Teknoloji bu bağlamda bir araç olarak değerlendirilir; çocuklar robotik oyuncaklar, dijital hikâye anlatımı, akıllı tahtalar veya basit programlama araçlarıyla tanışır. Böylece teknoloji, öğrenmeyi destekleyen aktif bir bileşen hâline gelir.

İşbirliğine Dayalı Öğrenme Ortamı; Çocuklar STEAM etkinliklerinde genellikle gruplar hâlinde çalışır. Ortak bir problem etrafında birlikte düşünür, görev paylaşımı yapar, tartışır ve çözümlerini paylaşırlar. Bu süreç, hem sosyal-duygusal gelişimi destekler hem de bilimsel iletişim ve ekip çalışması becerilerini erken yaşta kazandırır.

Süreç Odaklı Değerlendirme; STEAM pedagojisi, sonucu değil süreci önemser. Çocuğun çözüm üretme, deney yapma, tasarlama ve yeniden düşünme süreci değerlidir. Bu bağlamda, öğretmen çocuğun öğrenme sürecini gözlemleyerek rapor eder. Bu yaklaşım, Reggio Emilia felsefesiyle de örtüşmektedir.

Reggio Emilia Yaklaşımında Bilim ve Teknoloji İlişkin Bulgular

Reggio Emilia Yaklaşımı’nda bilim ve teknoloji, çocukların ilgi alanlarından beslenen uzun soluklu projeler aracılığıyla öğrenme sürecinin doğal bir parçası haline gelir. Bu yaklaşım, formal bir müfredattan ziyade, çocukların merakları doğrultusunda "ortaya çıkan müfredatı" (emergent curriculum) benimser. Örneğin, çocukların bir salyangozun yaşam döngüsüyle ilgili merakı, salyangozları gözlemleme, araştırma, sanatsal ifadelerle belgeleme ve yaşam ortamlarını tasarlama gibi bilimsel ve teknolojik faaliyetleri içeren bir projeye dönüşebilir.

Teknoloji, bu yaklaşımda araştırma, belgeleme ve ifade aracı olarak kullanılır. Dijital kameralar, projeksiyon cihazları, ses kayıt cihazları ve bilgisayarlar, çocukların gözlemlerini kaydetmeleri, düşüncelerini paylaşmaları ve projelerini sunmaları için kullanılır. Öğretmenler, çocukların keşif süreçlerini desteklemek için materyal ve ortam düzenlemeleri yapar. Bilim ve teknoloji, çocukların çevrelerindeki dünyayı anlamlandırma, anlam inşa etme ve kendi teorilerini geliştirme süreçlerinin bir parçasıdır. Yaklaşımına ilişkin esaslar aşağıda özetlenerek sunulmuştur.

Çocuğun Aktif Merakı ve Sorgulayıcı Tutumu; Reggio Emilia yaklaşımında bilimsel bilgi, öğretmen tarafından aktarılan bir içerik değil, çocuğun dünyayı keşfetme sürecinde doğal biçimde ortaya çıkan bir öğrenme alanıdır. Çocukların “neden?”, “nasıl?” gibi soruları, bilimsel süreç becerilerinin ilk adımı olarak değerlendirilir. Öğrenme süreci; gözlem, deney, hipotez oluşturma ve yeniden yapılandırma gibi temel bilimsel yöntemlerle şekillenir.

Proje Tabanlı ve Keşif Odaklı Öğrenme; Bilim ve teknoloji, Reggio Emilia’da planlı bir müfredatın konusu değil; çocukların ilgileri doğrultusunda şekillenen uzun soluklu projelerin doğal bir parçasıdır. Çocuklar çevrelerinde karşılaştıkları olaylara dair projeler geliştirir; bu süreçte araştırma yapar, deneyler gerçekleştirir ve kendi hipotezlerini test ederler.

Teknoloji Araç Değildir, Yansıtıcı Bir Ortaktır; Reggio yaklaşımında teknoloji, çocuklara sadece sunulan araçlar değil; öğrenme sürecine yansıtma, kayıt tutma ve ifade etme amacıyla entegre edilen öğrenme araçlarıdır. Fotoğraf makineleri, dijital mikroskoplar, projeksiyon cihazları ve dokümantasyon araçları çocukların gözlemlerini paylaşmaları ve keşiflerini görünür kılmaları için kullanılır.

“Yüz Dil” ve Bilimsel Anlatımın Zenginliği; Malaguzzi’nin “çocuğun yüz dili” kavramı, çocukların yalnızca konuşarak değil, çizerek, heykel yaparak, hareket ederek veya dijital araçlarla da öğrenme ve ifade süreçlerine katıldığını savunur. Bu bağlamda bilimsel kavramlar, sadece soyut kavramlarla değil; sanatsal ifade, fiziksel deneyim ve teknolojik araçlar aracılığıyla da öğrenilir.

Öğretmen Rehber Değil, Öğrenme Ortağıdır; Reggio Emilia pedagojisinde öğretmen, bilimsel bilgiyi sunan bir “bilgi kaynağı” değil; çocukla birlikte öğrenen, gözlemleyen ve süreci yönlendiren bir ortaktır. Çocukların ilgilerini fark eder, belgeler ve onlara öğrenme fırsatları yaratır. Bu da çocukların bilimsel süreçlere özgün ve bireysel yollarla katılmasını sağlar.

Karşılaştırmalı Bulgular

Üç yaklaşımın bilim ve teknolojiye bakışı karşılaştırıldığında; Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin daha yapılandırılmış ve değer temelli, STEAM yaklaşımının üretim ve problem çözme odaklı, Reggio Emilia Yaklaşımı’nın ise çocuk merkezli ve keşfe dayalı bir çerçeveye sunduğu görülmektedir.

Benzerlikler aşağıda sıralanmıştır:

- Her üç program da çocukların doğal meraklarını desteklemeyi ve keşfetmelerini teşvik etmeyi hedefler.
- Üçü de bilim ve teknoloji eğitimini çocukların aktif katılımıyla, yaparak-yaşayarak öğrenmeye dayandırır.
- Tümü, çocukların problem çözme becerilerinin gelişimine önem verir.
- Çocukların gelişim düzeylerine uygun materyal ve etkinliklerle öğrenmenin desteklenmesi ortak paydadır.

Farklılıklar aşağıda sıralanmıştır:

- Kapsam ve Entegrasyon: 2024 Programı bilim ve teknolojiyi daha çok bilişsel kazanımlar ve temel kavramlar çerçevesinde ele alırken, STEAM doğrudan disiplinlerarası entegrasyonu ve mühendislik tasarımını vurgular. Reggio Emilia ise bilim ve teknolojiyi daha organik bir biçimde, çocuğun projesinin bir parçası olarak görür.
- Pedagojik Yaklaşım: STEAM, yapılandırılmış problem çözme ve tasarım süreçlerini ön plana çıkarırken, Reggio Emilia çocukların kendiliğinden ortaya çıkan meraklarını takip eder ve bu merakları derinlemesine projelere dönüştürür. 2024 Programı ise daha çok tanımlanmış kazanımlar üzerinden ilerler.
- Teknoloji Kullanımı: STEAM ve Reggio Emilia, teknolojiyi daha çok bir araştırma, tasarım ve ifade aracı olarak görürken, 2024 Programı'nda teknolojiye yaklaşım daha çok teknolojik araçların tanınması ve güvenli kullanımına odaklanmaktadır.
- Esneklik ve Ortam: Reggio Emilia Yaklaşımı, öğrenme ortamını ve müfredatı oldukça esnek tutarken, STEAM'de belirli bir müfredat çerçevesi bulunur. 2024 Programı ise merkezi bir programın getirdiği sınırlılıkları ve esnek olmayan yapıları içerebilir.

TARTIŞMA

Bu araştırma, okul öncesi dönemde bilim ve teknoloji eğitiminin pedagojik temellerini karşılaştırmalı olarak ele alarak Türkiye 2024 Okul Öncesi Maarif Programı'nın, STEAM ve Reggio Emilia yaklaşımlarıyla hangi yönlerden örtüştüğünü ve hangi noktalarda ayrıştığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, her üç yaklaşımın da çocukların bilimsel düşünme, problem çözme, yaratıcılık ve teknolojik farkındalık gibi 21. yüzyıl becerilerini desteklemeyi hedeflediğini göstermektedir. Ancak bu ortak hedeflerin, pedagojik yapılandırma, öğrenme ortamları ve öğretmen-çocuk rolleri açısından farklı biçimlerde ele alındığı görülmektedir (National Research Council, 2012).

Türkiye 2024 Okul Öncesi Maarif Programı'nda bilim ve teknoloji, ağırlıklı olarak “Fen, Doğa ve Çevre” öğrenme alanı içerisinde yapılandırılmış; çocukların çevreyi gözlemlemeleri, basit deneyler yapmaları ve teknolojik araçları tanımaları yönünde kazanımlar tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, çocukların çevresel farkındalıklarını, gözlem becerilerini ve teknolojiye yönelik temel kavrayışlarını geliştirmeyi hedeflemekte; yapılandırılmış etkinlikler aracılığıyla çocuğun aktif katılımını teşvik etmektedir (Şimşek & Yücel, 2024; Güven & Yumugan, 2025). Bu yönüyle program, erken çocukluk döneminde bilimsel kavramların günlük yaşamla ilişkilendirilmesine önem veren çağdaş yaklaşımlarla örtüşmektedir (Eshach & Fried, 2005; French, 2004).

Bununla birlikte, elde edilen bulgular 2024 Programı'nın bilim ve teknoloji eğitiminde öğretmen rehberli ve hedef odaklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, çocukların temel kavramları kazanmasını desteklemekle birlikte, disiplinlerarası entegrasyon ve çocuk liderliğinde yürütülen derinlemesine proje çalışmaları açısından sınırlılık oluşturmaktadır. Alan yazında, erken çocukluk döneminde bilim ve teknoloji eğitiminin daha etkili olabilmesi için çocukların uzun soluklu, açık uçlu ve problem temelli öğrenme süreçlerine aktif olarak dâhil edilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Katz & Chard, 2000; Linder, Powers-Costello & Stegeline, 2011).

STEAM yaklaşımı, bu noktada bilim ve teknolojiyi mühendislik, sanat ve matematik ile bütünleştirerek çocukların disiplinlerarası düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen güçlü bir pedagojik çerçeve sunmaktadır. Araştırma bulguları, STEAM'in okul öncesi dönemde çocukların yaratıcılıklarını, problem çözme becerilerini ve iş birliğine dayalı öğrenme deneyimlerini desteklediğini ortaya koymaktadır (Yakman, 2008; Bequette & Bequette, 2012). STEAM yaklaşımında teknoloji, yalnızca tanıtılan bir araç değil; üretim, tasarım ve yeniden yapılandırma süreçlerinin merkezinde yer alan etkin bir öğrenme bileşenidir (Kavak & Deretarla Gül, 2024; Sullivan & Bers, 2018). Bu bağlamda, 2024 Programı'nın STEAM yaklaşımından ilhamla, mühendislik tasarım döngülerine ve somut üretim temelli etkinliklere daha fazla yer verecek biçimde zenginleştirilebileceği söylenebilir.

Reggio Emilia yaklaşımı ise bilim ve teknolojiyi, önceden belirlenmiş kazanımlar çerçevesinde değil; çocukların merakları ve soruları doğrultusunda şekillenen proje temelli öğrenme süreçlerinin doğal bir uzantısı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımda bilimsel süreç becerileri; çocukların günlük yaşantılarında karşılaştıkları problemlerden yola çıkarak gelişmekte, öğrenme süreci çocuk liderliğinde ilerlemektedir (New, 2007; Gandini, 2011). Teknoloji ise Reggio Emilia yaklaşımında bir amaç değil, çocukların düşüncelerini görünür kılan bir belgeleme ve ifade aracı olarak konumlandırılmaktadır. Dijital fotoğraf, video ve çizim gibi araçlar, çocukların bilimsel düşünme süreçlerini yansıtmada önemli bir rol oynamaktadır (Rinaldi, 2006).

Bu bağlamda elde edilen bulgular, 2024 Programı'nın Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek çocukların liderliğinde yürütülen, daha az yapılandırılmış ve uzun soluklu projelere alan açmasının bilimsel sorgulama ve eleştirel düşünme becerilerini daha güçlü biçimde destekleyebileceğini göstermektedir. Ayrıca Reggio Emilia'daki belgeleme (documentation) uygulamalarının, çocukların bilimsel ve teknolojik öğrenme süreçlerini görünür kılması ve öğretmenlerin pedagojik yansıtmaları desteklemesi açısından 2024 Programı için önemli bir gelişim alanı sunduğu söylenebilir (Edwards, Gandini & Forman, 2012).

Her üç yaklaşımın ortak noktası, çocuk merkezli öğrenme anlayışını benimsemeleridir. Ancak bu çocuk merkezlilik anlayışı farklı düzeylerde somutlaşmaktadır. 2024 Maarif Programı, yapılandırılmış kazanımlar çerçevesinde çocukların aktif öğrenmesini desteklerken; STEAM yaklaşımı çocukları gerçek yaşam problemleriyle karşı karşıya getirerek bilimsel düşünme becerilerini yapılandırmakta; Reggio Emilia yaklaşımı ise çocukların projeler, sanat ve sembolik anlatımlar yoluyla kendi öğrenme süreçlerini inşa etmelerine olanak tanımaktadır (Siraj, 2009).

Araştırma bulguları ayrıca, 2024 Programı'nda teknolojiye ilişkin kazanımların büyük ölçüde tanıma ve kullanma düzeyinde kaldığını; STEAM ve Reggio Emilia yaklaşımlarında ise teknolojinin yaratıcı, üretken ve düşünmeyi destekleyen bir araç olarak daha etkin biçimde ele alındığını ortaya koymaktadır. Özellikle STEAM yaklaşımında robotik, kodlama ve dijital tasarım uygulamaları çocukların erken yaşta hesaplamalı düşünme becerileri kazanmalarını desteklemektedir (Bers, 2018; Sullivan, Kazakoff & Bers, 2013). Reggio Emilia yaklaşımı ise teknolojiyi sanatsal ifade ve pedagojik belgeleme aracı olarak kullanarak çocuğun düşünme süreçlerini görünür kılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, 2024 Okul Öncesi Maarif Programı; temel kazanımlar ve yapılandırılmış etkinlikler aracılığıyla çocuklarda bilim ve teknoloji farkındalığı oluşturmayı hedefleyen güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Ancak STEAM ve Reggio Emilia yaklaşımlarının sunduğu disiplinlerarası bütünlük, çocuk liderliğinde öğrenme ve teknolojinin yaratıcı kullanımı gibi boyutlar, programın geliştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye’de okul öncesi eğitim programlarının bu çağdaş yaklaşımlardan beslenerek daha esnek, çocuk odaklı ve üretken öğrenme ortamlarına yönelmesi, bilim ve teknoloji alanında donanımlı bireylerin yetiştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir (OECD, 2021).

Bu çalışmadan hareketle geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur:

- 2024 Programı’nın bilim ve teknoloji kazanımları, yalnızca bilişsel gelişim alanı ile sınırlı kalmayarak sanat, matematik ve mühendislik düşüncesiyle daha güçlü biçimde bütünleştirilmelidir.
- Çocukların ilgi ve meraklarından doğan, uzun soluklu bilim ve teknoloji projelerine programda daha fazla yer verilmelidir.
- Teknoloji, çocukların araştırma yapma, gözlemlerini belgeleme ve düşüncelerini ifade etme aracı olarak daha aktif kullanılmalı; kodlama ve basit robotik uygulamalarına yönelik etkinlik örnekleri artırılmalıdır.
- Öğretmenlerin STEAM ve Reggio Emilia yaklaşımlarına yönelik pedagojik yeterliklerini artırmak amacıyla hizmet içi eğitim programları düzenlenmelidir.
- Okul öncesi kurumlarında açık uçlu materyallerle donatılmış, bilim ve teknoloji keşiflerini destekleyen öğrenme atölyeleri oluşturulması teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Agmaz, R. F., & Ergüleç, F. (2020). Türkiye’de okul öncesi eğitiminde teknoloji kullanımı alanında araştırma eğilimleri: Lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(31), 60–86.
- Aküzüm, C., & Ergenekon, Ö. (2021). Okul öncesi eğitimde değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 98–117.
- Barnett, W. S. (2008). *Preschool education and its lasting effects: Research and policy implications*. Education and the Public Interest Center & Education Policy Research Unit.
file:///C:/Users/asus/Downloads/Preschool_Education_and_Its_Lasting_Effects_Resear.pdf
- Bequette, J. W., & Bequette, M. B. (2012). A place for art and design education in the STEM conversation. *Art Education*, 65(2), 40–47.
<https://doi.org/10.1080/00043125.2012.11519167>

- Bers, M. U. (2018). *Coding as a playground: Programming and computational thinking in the early childhood classroom*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315398945>
- Çetin, H. (2025). Değerler eğitiminde ailenin etkisi: Bir meta analiz çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 1166–1190. <https://doi.org/10.17755/esosder.1598701>
- Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia experience in transformation* (3rd ed.). Praeger.
- Ertek Eroğlu, B., Eker, Z., & Eker, C. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Okul Öncesi Eğitim Programının hassas beceriler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 897–909.
- Eshach, H., & Fried, M. N. (2005). Should science be taught in early childhood? *Journal of Science Education and Technology*, 14(3), 315–336. <https://doi.org/10.1007/s10956-005-7198-9>
- French, L. (2004). Science as the center of a coherent, integrated early childhood curriculum. *Early Childhood Research Quarterly*, 19(1), 138–149. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2004.01.004>
- Gandini, L. (2011). Play and the Reggio Emilia approach. *American Journal of Play*, 4(2), 170–189.
- Gandini, L. (2012). History, ideas, and basic working principles. In L. Gandini, L. Hill, L. Cadwell, & C. Schwall (Eds.), *In the spirit of the studio: Learning from the atelier of Reggio Emilia* (2nd ed.). Teachers College Press.
- Gormley, W. T., Gayer, T., Phillips, D., & Dawson, B. (2005). The effects of universal pre-K on cognitive development. *Developmental Psychology*, 41(6), 872–884.
- Güven, G., & Yumugan, M. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli bağlamında okul öncesi eğitimde fen ve teknoloji. *Eğitim ve Bilim*, 50(221), 95–112.
- Güven, G., & Yumugan, S. (2025). Beceri temelli okul öncesi eğitimi: 2024 Maarif Programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 1215–1242.
- Harris, A., & de Bruin, L. R. (2017). STEAM education: Fostering creativity in and beyond secondary schools. *Australian Art Education*, 38(1), 54–75.
- Heckman, J. J. (2011). The economics of inequality: The value of early childhood education. *American Educator*, 35(1), 31–47.
- Honghu, Y., Ting, L., & Gongjin, L. (2024). The key artificial intelligence technologies in early childhood education: A review. *Artificial Intelligence Review*, 57(12), 1–36.
- İnci, M. A., & Kandır, A. (2017). Okul öncesi dönemde teknoloji destekli eğitim uygulamaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 154–170.
- Katz, L. G., & Chard, S. C. (2000). *Engaging children's minds: The project approach* (2nd ed.). Ablex.
- Kavacık, L., Yanpar Yelken, T., & Sürmeli, H. (2015). Innovation practices in elementary school science and technology course and their effects on students. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 1–18. <https://doi.org/10.15390/EB.2015.2613>

- Kavak, Ş., & Deretarla Gül, E. (2024). Impact of STEM education on preschool children's scientific process skills. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 11, 491–509. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.1489648>
- Malaguzzi, L. (1998). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach—Advanced reflections*. Ablex Publishing.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Okul öncesi eğitim programı*. MEB Yayınları.
- National Research Council. (2012). *A framework for K–12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13165>
- New, R. S. (2007). Reggio Emilia as cultural activity theory in practice. *Theory Into Practice*, 46(1), 5–13. <https://doi.org/10.1080/00405840709336545>
- OECD. (2021). *21st-century children: Learning to thrive in a changing world*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c8d32599-en>
- Quigley, C. F., & Herro, D. (2016). Finding the joy in the unknown: Implementation of STEAM teaching practices. *Journal of Science Education and Technology*, 25(3), 410–426.
- Rinaldi, C. (2006). *In dialogue with Reggio Emilia: Listening, researching and learning*. Routledge.
- Sayan, H. (2016). Okul öncesi eğitimde teknoloji kullanımı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5(13), 67–82.
- Siraj, I. (2009). Conceptualising progression in the pedagogy of play and sustained shared thinking: A Vygotskian perspective. *Educational and Child Psychology*, 26(2), 77–89.
- Sullivan, A., & Bers, M. U. (2016). Robotics in the early childhood classroom. *International Journal of Technology and Design Education*, 26(1), 3–20. <https://doi.org/10.1007/s10798-015-9304-5>
- Sullivan, A., Kazakoff, E. R., & Bers, M. U. (2013). The wheels on the bot go round and round. *Journal of Information Technology Education: Innovations in Practice*, 12, 203–219.
- Tijnagel-Schoenaker, B. (2017). The Reggio Emilia approach: The hundred languages. *Prima Educatione*, 1, 139–146. <https://doi.org/10.17951/pe.2017.1.139>
- UNESCO. (2021). *Right from the start: Build inclusive societies through inclusive early childhood education*. UNESCO Publishing.
- Yakman, G. (2008). STEAM education: An overview of creating a model of integrative education. In *PATT Conference Proceedings* (pp. 1–8).
- Yavuz, E. A., & Ahmetoğlu, E. (2019). Teaching science in preschool. *Journal of the Faculty of Education*, 20(3), 770–783. <https://doi.org/10.17679/inuefd.478649>

**ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK KAVRAMINA
İLİŞKİN ALGILARININ TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN
METAFORİK ANALİZİ**

**METAPHORICAL ANALYSIS OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS'
PERCEPTIONS OF THE CONCEPT OF CHILD FROM A GENDER PERSPECTIVE**

Asst. Prof. Dr. Buket ŞEN MONTAZERIRAD

Munzur University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development,
Tunceli, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7285-7770>

Derya DEMİRLİ

Munzur University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development,
Tunceli, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4145-7842>

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, çocuk gelişimi öğrencilerinin “çocuk” kavramına ilişkin algılarını toplumsal cinsiyet perspektifi çerçevesinde derinlemesine incelemektir. Çocuk kavramı, tarihsel süreç içerisinde felsefe, sosyoloji, psikoloji ve eğitim bilimleri gibi pek çok farklı disiplin tarafından ele alınmış ve bu süreçte toplumsal değişimlere paralel olarak çok boyutlu bir yapı kazanmıştır. Günümüzde çocukluk, sadece biyolojik bir evre değil, aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, çocuk kavramına yönelik mevcut algıların bilimsel yöntemlerle belirlenmesi, özellikle gelecekte çocuklarla doğrudan etkileşim kuracak ve onların gelişim süreçlerini yönlendirecek olan çocuk gelişimi uzmanları açısından kritik bir önem taşımaktadır. Araştırma, Munzur Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü’nde öğrenim gören lisans öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan metafor analizi yöntemi kullanılmıştır. Metaforlar, bireylerin karmaşık ve soyut kavramları zihinsel imgeler aracılığıyla somutlaştırarak ifade etmelerini sağlayan, bireyin bilişsel şemalarını yansıtan güçlü araçlardır. Veri toplama sürecinde katılımcılara “Çocuk ... gibidir, çünkü ...”, “Kız çocuğu ... gibidir, çünkü ...” ve “Erkek çocuğu ... gibidir, çünkü ...” şeklinde yarı yapılandırılmış ifadeler yöneltilenmiştir. Bu yöntem sayesinde öğrencilerin yalnızca genel çocuk algıları değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kız ve erkek çocuklarına yönelik içselleştirilmiş kalıp yargıları ve gizil düşünceleri de ayrıntılı olarak analiz edilebilecektir. Elde edilecek olan veriler, nitel veri analizi tekniklerinden biri olan içerik analizi yöntemi ile sistematik bir şekilde değerlendirilecektir. Analiz sürecinde öncelikle metaforlar listelenecek, ardından benzer özellikler gösteren ifadeler kodlanarak belirli kategoriler altında toplanacaktır. Son aşamada ise bu kategoriler daha üst düzey kavramsal temalar halinde organize edilerek kuramsal bir çerçevede yorumlanacaktır. Araştırma sonucunda elde edilecek bulguların, çocuk gelişimi öğrencilerinin mesleki kimlik inşasında toplumsal cinsiyet duyarlılığını artıracak, eğitimde fırsat eşitliği bilincini güçlendireceği ve ilgili alan yazına özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Algısı, Toplumsal Cinsiyet, Metafor Analizi, Çocuk Gelişimi.

Abstract

The primary objective of this research is to conduct an in-depth investigation of child development students' perceptions regarding the concept of "child" within the framework of a gender perspective. Throughout history, the concept of childhood has been addressed by various disciplines such as philosophy, sociology, psychology, and educational sciences, and has acquired a multi-dimensional structure parallel to social changes over time. Today, childhood is accepted not only as a biological phase but also as a socially constructed process. Therefore, identifying existing perceptions towards the concept of child through scientific methods is of critical importance, especially for child development specialists who will directly interact with children and guide their developmental processes in the future. This study was conducted with undergraduate students studying in the Department of Child Development at the Faculty of Health Sciences, Munzur University. Metaphor analysis, one of the qualitative research designs, will be utilized in the study. Metaphors are powerful tools that reflect an individual's cognitive schemas, allowing them to express complex and abstract concepts by concretizing them through mental images. During the data collection process, participants will be presented with semi-structured phrases such as "A child is like ..., because ...", "A girl child is like ..., because ...", and "A boy child is like ..., because ...". Through this method, it will be possible to analyze in detail not only the students' general perceptions of children but also their internalized stereotypes and latent thoughts regarding girls and boys within the context of gender roles. The data to be obtained will be systematically evaluated using the content analysis method, one of the qualitative data analysis techniques. In the analysis process, metaphors will first be listed, and then expressions showing similar characteristics will be coded and gathered under specific categories. In the final stage, these categories will be organized into higher-level conceptual themes and interpreted within a theoretical framework. It is believed that the findings to be obtained as a result of the research will increase gender sensitivity in the professional identity construction of child development students, strengthen the awareness of equality of opportunity in education, and provide an original contribution to the relevant literature.

Keywords: Child Perception, Gender, Metaphor Analysis, Child Development.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE DEĞER EĞİTİMİ: FIRSAT EŞİTLİĞİ VALUE EDUCATION IN SOCIAL STUDIES TEACHING: EQUAL OPPORTUNITY

Bahar Koçhan

Gaziantep University, Faculty of Education

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9981-786X>

ÖZET

Küreselleşme, en yalın biçimiyle coğrafi olarak birbirinden uzak ve yakın mekânlar arasındaki sınırların giderek belirsizleştiği, ülkeler ve toplumlar arasında ekonomik, kültürel ve toplumsal etkileşimin arttığı bir süreçtir. Bu süreç, eğitim sistemlerini yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda küresel dinamikler doğrultusunda yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, özellikle eğitimde fırsat eşitliği ve değer aktarımı gibi konuları daha görünür ve tartışılır hâle getirmiştir. Sosyal Bilgiler dersi ise vatandaşlık eğitimi ve değer kazandırma işlevi nedeniyle bu tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamında yer alan değer eğitiminin, farklı okul türleri ve sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde fırsat eşitliği açısından nasıl ele alındığını incelemektir. Araştırmanın temel problemi, programda yer alan değerlerin tüm öğrencilere eşit biçimde sunulup sunulmadığıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu kapsamda güncel öğretim programı, ders kitapları ve ilgili akademik çalışmalar analiz edilmiştir. Veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, öğretim programının içerik düzeyinde ortak ve standart bir değerler çerçevesi sunduğunu göstermektedir. Ancak ders kitaplarının sunumu ve literatürdeki değerlendirmeler, okul türleri ve sosyo-ekonomik koşulların değer eğitime erişim ve nitelik açısından farklılıklar oluşturabildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bölgesel imkânlar ve okul türüne bağlı yapısal farklılıklar bu süreci etkileyen temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Sosyal Bilgiler dersinde değer eğitimi yalnızca pedagojik bir alan değil, aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliği bağlamında ele alınması gereken yapısal bir konudur. Bu durum, eğitim politikaları açısından önemli tartışmalar doğurmaktadır. Bu çerçevede, değer eğitiminin yalnızca içerik düzeyinde değil, uygulanma biçimi açısından da eğitim politikaları ve program geliştirme süreçleri içinde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca öğretim programlarının sahadaki farklılıkları azaltacak şekilde daha kapsayıcı bir yapı kazanması, fırsat eşitliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bu nedenle programların içerik ve uygulama bütünlüğü açısından daha sistematik biçimde ele alınması önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, eğitimde fırsat eşitliği tartışmalarına da kuramsal katkı sunabilir; aynı zamanda farklı sosyoekonomik ve kültürel arka planlara sahip öğrenci gruplarının ihtiyaçlarını daha kapsayıcı ve dengeli bir şekilde karşılamaya yönelik yöntemler geliştirilmesine de zemin hazırlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Değer Eğitimi, Fırsat Eşitliği, Kürselleşme, Eğitim Eşitliği

ABSTRACT

Globalization, in its simplest form, refers to a process in which boundaries between geographically distant and proximate spaces become increasingly blurred, and economic, cultural, and social interactions among countries and societies intensify. This process is reshaping education systems not only at the national level but also in line with global dynamics. This transformation has made issues such as educational equity and value transmission more visible and open to debate. The Social Studies course, due to its role in citizenship education and value formation, stands at the center of these discussions. This study aims to examine how

value education within the Turkish Social Studies Curriculum is addressed in terms of educational equity across different school types and socio-economic conditions. The main research question focuses on whether the values included in the curriculum are delivered equally to all students regardless of their background. The study employs a qualitative research design based on document analysis. In this context, the current curriculum, textbooks, and relevant academic studies were examined. The data were analyzed using descriptive analysis techniques. Findings indicate that the curriculum provides a common and standardized framework of values at the content level. However, analyses of textbooks and the literature suggest that school types and socio-economic conditions may lead to differences in the accessibility and quality of value education. In particular, regional disparities and structural differences between school types emerge as key factors influencing this process. Overall, value education in Social Studies is not only a pedagogical field but also a structural issue related to educational equity. Therefore curriculum implementation should be reconsidered in relation to both content and practice dimensions. Therefore, it is important to address programs more systematically in terms of content and implementation integrity. This approach can also provide theoretical contributions to discussions on equal opportunities in education; it can also lay the groundwork for developing methods to meet the needs of student groups with different socioeconomic and cultural backgrounds in a more inclusive and balanced way.

Keywords: Social Studies, Value Education, Equal Opportunity, Globalization, Educational Equity

THE THERAPEUTIC ROLE OF SOCIAL WORKERS IN EDUCATION

Aygun Muradli

Azerbaijan University, Department of Organization of Social Work

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5545-729X>

Abstract

For more than a century, social workers have occupied a vital yet often underestimated position within educational systems. Historically functioning as counselors, mediators, advocates, and community liaisons, social workers in educational settings have bridged the gap between students' lived realities and the academic demands placed upon them. However, beyond these traditionally recognized functions lies a dimension of social work practice that remains insufficiently theorized across educational contexts: the therapeutic role.

This conceptual paper examines the therapeutic role of social workers in education, drawing on an integrative review of the existing literature. The therapeutic role, as understood in this paper, extends beyond clinical intervention. It encompasses the social worker's capacity to create psychologically safe environments, support the emotional and social development of students at all levels of education, address the social determinants of health that directly impact learning, and serve as a connective force between the individual student, the family system, and the broader institutional context. This understanding applies equally to primary, secondary, and higher education settings, recognizing that the psychological and social needs of students do not diminish as they advance through the educational system.

Evidence from integrated care settings demonstrates that social workers in educational institutions are uniquely positioned to address behavioral health needs, provide psychoeducation, employ culturally competent practice, and facilitate communication across interprofessional teams. When these capacities are applied within educational environments, they constitute a form of therapeutic engagement that is both preventive and developmental in nature. The educational social worker functions not merely as a crisis responder, but as a sustained therapeutic presence that attends to the psychological climate of the institution as a whole.

Furthermore, the literature indicates that social workers across educational settings remain marginalized despite their broad competencies. Their potential as therapeutic actors, capable of shaping institutional culture, supporting educator-student relationships, and preventing long-term psychological harm, remains a largely untapped resource within educational systems at every level.

Recognizing and systematically developing the therapeutic role of the social worker in education is essential for building institutions that support not only academic achievement, but the holistic well-being of every student.

Keywords: social work, therapeutic role, education, psychological well-being, educational social worker, integrated care

SÜNİ INTELLEKT VƏ NEYRON ŞƏBƏKƏLƏRİN XÜSUSİ TƏHSİL EHTİYAQLARI OLAN UŞAQLARIN TƏLİMİNİN FƏRDİLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ ROLU

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND NEURAL NETWORKS IN PERSONALIZING THE LEARNING OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Sara Marks qızı Bayramova

Teacher at the Azerbaijan State Pedagogical College under Azerbaijan State Pedagogical
University

Xülasə

Məqalədə süni intellekt və neyron şəbəkə texnologiyalarının inklüziv təhsil mühitində tətbiqi və onların xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların təliminin fərdiləşdirilməsində rolu araşdırılır. Müasir təhsil sistemində inklüzivlik yalnız fiziki əlçatanlığın təmin edilməsi ilə məhdudlaşmır; bu, hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini və öyrənmə imkanlarını nəzərə alan çevik və adaptiv təhsil mühitinin yaradılmasını tələb edir. Xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlar arasında autizm spektr pozuntusu, diqqət çatışmazlığı və hiperaktivlik sindromu, həmçinin psixi inkişafın ləngiməsi kimi müxtəlif xüsusiyyətlərə malik şagirdlər mövcuddur. Bu kateqoriyaların hər biri üçün fərqli pedaqoji yanaşma və metodların tətbiqi vacibdir. Məqalədə qeyd olunur ki, süni intellekt texnologiyaları müəllimlərin iş yükünü azaltmaqla yanaşı, tədris prosesinin daha effektiv və fərdiləşdirilmiş şəkildə təşkilinə imkan yaradır. Süni intellekt əsasən multimodal məlumat transformasiyası, mətnlərin sadələşdirilməsi, vizual və səsli materialların yaradılması, həmçinin adaptiv təlim sistemlərinin tətbiqi vasitəsilə inklüziv təhsil mühitini gücləndirir. Bu texnologiyalar görmə və eşitmə pozuntuları olan şagirdlər üçün assistiv alətlərin inkişafına, autizm spektr pozuntusu olan uşaqlar üçün sosial hekayələrin və vizual dəstək materiallarının hazırlanmasına, eləcə də qeyri-verbal ünsiyyət vasitələrinin yaradılmasına kömək edir. Araşdırma nəticələri göstərir ki, süni intellekt müəllimi əvəz edən texnologiya deyil, əksinə onun pedaqoji fəaliyyətini dəstəkləyən və təhsil prosesinin keyfiyyətini artıran innovativ vasitədir. Nəticə etibarilə, süni intellekt texnologiyalarının inklüziv təhsildə tətbiqi xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların təlim prosesində fəal iştirakını təmin edir və onların sosial adaptasiyasını gücləndirir.

Açar sözlər: inklüziv təhsil, süni intellekt, neyron şəbəkələr, xüsusi təhsil ehtiyacları, assistiv texnologiyalar, adaptiv təlim, təhsil texnologiyaları

Abstract

This article examines the role of artificial intelligence and neural network technologies in inclusive education and their impact on the personalization of learning for students with special educational needs. In modern educational systems, inclusion is no longer limited to providing physical access to education; it also requires the creation of flexible and adaptive learning environments that take into account the individual characteristics and learning abilities of each student. Among students with special educational needs are those with autism spectrum disorders, attention deficit hyperactivity disorder, and various forms of intellectual developmental delays. Each of these groups requires specific pedagogical approaches and teaching methods. The study highlights that artificial intelligence technologies play an important role in supporting teachers and improving the efficiency of the educational process. Artificial intelligence can reduce teachers' workload while enabling more individualized instruction. In inclusive classrooms, AI technologies support multimodal information transformation, simplify complex texts, and create visual and audio learning materials adapted

to students' needs. These technologies also contribute to the development of assistive tools for students with visual or hearing impairments and provide effective learning support for students with autism spectrum disorders through the creation of social stories, visual schedules, and alternative communication systems. The results of the study demonstrate that artificial intelligence should not be viewed as a replacement for teachers but rather as a technological tool that enhances their pedagogical capabilities. By integrating artificial intelligence technologies into educational practice, schools can improve the accessibility and quality of inclusive education. Consequently, the use of artificial intelligence in inclusive learning environments supports the active participation of students with special educational needs and promotes their successful social and academic development.

Keywords: inclusive education, artificial intelligence, neural networks, special educational needs, assistive technologies, adaptive learning, educational technologies

Müasir təhsil paradqması unifikasiya edilmiş yanaşmalardan təlimin daha dərinəndən fərdiləşdirilməsinə keçidlə xarakterizə olunur. 2026-cı ildə inklüziya xüsusi ehtiyacı olan uşağın sinfə sadəcə fiziki əlçatanlığının təmin edilməsi anlayışı ilə məhdudlaşmır; bu gün inklüziv təhsil hər bir təhsilalanın psixofizioloji xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq öz potensialını reallaşdırma biləcəyi rəqəmsal və pedaqoji ekosistemin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Lakin tamdəyərli inklüziyanın həyata keçirilməsi yolunda bir sıra ciddi ziddiyyətlər mövcuddur ki, bu da prinsipial olaraq yeni texnoloji həllərin axtarışını tələb edir.

Tədqiqatın aktuallığı, hər şeydən əvvəl, dünyada xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların sayının artması ilə bağlıdır. Son statistik məlumatlara görə, məktəb kontingentində yalnız görmə, eşitmə və ya dayaq-hərəkət aparatı pozuntuları olan uşaqların deyil, həm də mürəkkəb psixoloji xüsusiyyətlərə malik uşaqların payı artır. Bu qrupa autizm spektr pozuntusu (ASP), diqqət çatışmazlığı və hiperaktivlik sindromu (DÇHS), həmçinin psixi inkişafın ləngiməsinin (PİL) müxtəlif formaları daxildir. Bu kateqoriyaların hər biri tədris materialının təqdim edilməsində xüsusi metod və yanaşmalar tələb edir ki, bu da pedaqoqun iş yükünü əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Müasir məktəbin əsas problemlərindən biri müəllimin vaxt resursunun məhdud olmasıdır. Inklüziv sinif şəraitində pedaqoq eyni zamanda həm normativ inkişaf edən şagirdlərlə işləməli, həm də xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlar üçün tədris məzmununun dərin adaptasiyasını həyata keçirməlidir. Praktika bu, dərslərinin bir neçə variantının hazırlanması, fərdi didaktik materialların tərtibi və real vaxt rejimində hər bir şagirdin inkişafının daimi monitorinqinin aparılması deməkdir. 25–30 nəfərlik sinfdə yüksək səviyyəli fərdi yanaşmanı təmin etmək çox vaxt insan imkanlarını aşır və bu, müəllimlərdə peşəkar tükənməyə səbəb olur.

Bu kontekstdə süni intellekt (Sİ) və neyron şəbəkə texnologiyaları sadəcə köməkçi vasitələr deyil, inklüziv mühitin rəqəmsal transformasiyasının əsas faktorlarından biri kimi çıxış edir. 2025–2026-cı illərdə generativ modellərin inkişafı mətnlərin mürəkkəbliyini anında uyğunlaşdırmağa, vizual dayaq yaradmağa və pedaqoqun bir çox rutin tapşırıqlarını avtomatlaşdırmağa imkan verən səviyyəyə çatmışdır. Süni intellektin təhsil prosesinə inteqrasiyası inklüziyanın əsas problemlərindən birini həll etməyə kömək edir: sinfin ümumi iş tempini itirmədən təlimin yüksək səviyyədə fərdiləşdirilməsini təmin etmək.

Bu məqalə pedaqoqun fəaliyyətinin optimallaşdırılmasında intellektual sistemlərin rolunun təhlilinə və xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərin dəstəklənməsi üçün neyron şəbəkələrin tətbiqi mexanizmlərinin araşdırılmasına həsr olunmuşdur.

Süni intellektin inklüziv təhsil mühitində tətbiqi

Süni intellektin inklüziv təhsil mühitinə integrasiyası beynəlxalq hüquqi aktlarda qeyd olunan “ağıllı uyğunlaşma” konsepsiyasının reallaşdırılmasına imkan verir. Sİ-nin əsas üstünlüklərindən biri onun multimodal qabiliyyətidir. Bu texnologiya məlumatı bir formadan digərinə – məndən səsə, səsədən mətnə və ya təsvirə – çevirməyə imkan verir.

Bu texnologiyaların potensialını müxtəlif nozoloji qruplar üzrə nəzərdən keçirmək mümkündür.

Sensor pozuntuları olan təhsilənlər üçün assistiv texnologiyalar

Görmə və eşitmə pozuntuları olan uşaqlar üçün əsas problem çox vaxt məlumatın ötürülmə formatının əlçatmaz olması ilə bağlıdır. Süni intellekt sistemləri sensor əvəzetmə texnologiyaları vasitəsilə bu problemi həll etməyə imkan verir.

Görmə pozuntuları

Müasir Text-to-Speech (TTS) alqoritmləri mexaniki səsləndirmədən təbii intonasiya ilə nitqin sintezinə qədər inkişaf etmişdir. Görmə məhdudiyyəti olan şagirdlər üçün süni intellekt yalnız dərslərləri səsləndirən vasitə deyil, həm də Computer Vision texnologiyaları vasitəsilə qrafiklərin, cədvəllərin və illüstrasiyaların məzmununu təsvir edən rəqəmsal assistent rolunu oynayır.

Neyron şəbəkələr istənilən təsvir üçün detallı mətn təsvirləri (alt-mətnlər) yarada bilir və bununla da vizual məzmunu audial qavrayış üçün əlçatan edir.

Müasir alt-mətn yaratma alətləri

2026-cı ildə ən geniş istifadə olunan alətlər bunlardır:

GPT-4o (OpenAI) – təsvirlərin detallı analizində yüksək dəqiqliyə malikdir.

Claude 3.5 (Anthropic) – mətnlərin etik və məntiqi strukturla təsvirində effektivdir.

Gemini 1.5 Pro (Google) – geniş kontekst pəncərəsi ilə böyük həcmli materialları təhlil edə bilir.

Autizm spektr pozuntusu olan uşaqlarla iş

Autizm spektr pozuntusu olan uşaqlarla işdə süni intellekt xüsusilə perspektivli texnologiya hesab olunur. Bunun əsas səbəbi Sİ sistemlərinin proqnozlaşdırıla bilən davranış modeli, emosional yorğunluğun olmaması və məlumatın dərhal vizuallaşdırılması imkanlarıdır. Sosial hekayələrin yaradılması

ASP olan uşaqlar yeni sosial vəziyyətlərdə tez-tez çətinlik yaşayırlar. Sosial hekayələr şəkillərlə müşayiət olunan qısa izahlı ssenarilərdir. Generativ süni intellekt modelləri (Midjourney, DALL-E və s.) vasitəsilə müəllim konkret uşaq üçün fərdiləşdirilmiş vizual hekayələr yarada bilər.

Emosional trenajör

Bəzi tətbiqlər (məsələn, EmoFace) uşaqlara müxtəlif emosiyaları tanımağı öyrətmək üçün 3D avatarlarla interaktiv məşqlər təqdim edir.

Alternativ kommunikasiya sistemləri

Nitqi olmayan və ya məhdud nitqə malik uşaqlar üçün süni intellekt əsaslı AAC (Alternative and Augmentative Communication) sistemləri onların ünsiyyət imkanlarını genişləndirir.

Məsələn, CoughDrop kimi platformalar kontekstə uyğun simvollar təklif edərək uşağın fikrini ifadə etməsinə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi. (2024). Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2024–2030). Bakı.
2. Abbasov, A. M., & Məmmədova, S. R. (2025). Rəqəmsal təhsildə süni intellekt alətləri: inklüziv yanaşma. Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı.
3. Hüseynzadə, R. L. (2023). Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilində müasir assistiv texnologiyalar. Bakı: Pedaqoji elmlər üzrə metodik vəsait.
4. Əliyeva, N. T. (2026). Generativ süni intellekt modellərinin autizm spektr pozuntusu olan uşaqların sosial adaptasiyasında rolu. Azərbaycan Məktəbi, №2, s. 45–58.

**ORTA MƏKTƏBLƏRDƏ TƏSVİRİ SƏNƏT MÜƏLLİMİNİN FASILİTASIYA
BACARIĞI**
FACILITATION SKILLS OF FINE ARTS TEACHERS IN SECONDARY SCHOOLS

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University
ORCID NO: 0000-0001-9354-0839

Abstract

During the teaching of fine arts in secondary schools, the teacher should use interesting methods in the classroom. It should be noted that the fine art teacher should play the role of a facilitator, guide, provide information, and act as a research teacher. When teaching the subject of fine arts to students, the teacher must ensure mutual interaction in the museum and education. This article also analyzed other skills of the facilitator fine arts teacher.

Keywords: Fine arts, secondary school, art, education, modern era

Müasir təhsilin inkişafı müəllimin bacarıqları üzərində qurulmuşdur. İstər humanitar, istər texniki fənlərin şagirdlərə öyrədilməsində müəllimin öyrətmə metodikası əsasdır. Əlbəttə ki, yaradıcı fənn hesab edilən təsviri sənət şagirdlərdə estetik reaksiya, yaradıcı düşüncə və dünyagörüşü kimi mühüm bacarıqları formalaşdırır.

Təsviri sənət müəllimi şagirdin yaradıcı təfəkkürünü formalaşdırmağa xidmət edən əsas şəxslərdən biridir. Formalaşan yaradıcı şagirdlər isə dövlətin gələcək istedadlı incəsənət xadimi və sənətkarıdır. Bütün bu deyilən fikirlərə diqqət yetirsək, təsviri sənət müəllimi şagirdlərin incəsənətə olan baxışlarını düzgün istiqamətə yönəldib, inkişaf etdirməlidir.

Qloballaşan dünyada incəsənətdə dəyişikliklər baş verir. Ona görə təsviri sənət müəllimi də təlimdə və təhsildə həmin o yeni sənət növlərini integrasiya etməlidir. Həmçinin təsviri sənət müəllimi artıq əvvəlki kimi hazır informasiyanı ötürən mənbə kimi çıxış etmir, şagirdlərə rəsmlər çəkdirərkən belə müşahidə etməlidir. Müəllim şagirdi əsas məqsədə yönəldən, müstəqil öyrənməyə şərait yaradan, metakognitiv bacarıqları, tənqidi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirən olmalıdır.

Çox təəssüf olsun ki, bir çoxları təsviri sənət müəllimini sinfə daxil olub, şagirdə sadəcə rəsmlər işlədən, bununla bağlı tapşırıqlar verən obraz kimi görməyə öyrəşdiyindən biz bəzən bu yaradıcı fənnin öyrətmə prosesini başqa cür təsəvvür etməkdə çətinlik çəkirik.

Müasir təhsildə təsviri sənət müəllimi aşağıdakı üsullardan istifadə edərək fənni daha da inkişaf etdirə bilər:

- Təsviri sənətdən rəsmlər üzərində şagirdlərin sərbəst bacarıqlarını ortalığa qoymaq üçün şərait yaratmaq;
- incəsənət əsərlərini təhlil etmək və düzgün yaradıcı münasibət göstərmək;
- təsviri sənət barəsində əlavə ədəbiyyat siyahısı təqdim etmək və müstəqil araşdırma bacarıqlarını formalaşdırmaq.

Təsviri sənət müəllimi yaradıcı şəxs olmaqla bərabər, həm də fasilitator prosesini idarə edən şəxsdir. Müasir təhsildə təsviri sənət müəlliminin yanaşması fasilitatorluqdur, yəni informasiyanı hazır şəkildə vermir, lakin şagirdləri öyrənməyə sövq edir, onlara öyrənməyin

yollarını öyrədir, metakognitiv bilik və bacarıqlar formalaşdırır, problemi səmərəli həll etməyə yönəldir, bir sözlə, skafolding edərək, yaradıcı fənnin şagirddə oyatdığı mühüm inkişaf istiqamətlərini izləməlidir. Bir çoxları yanlışlıqla düşünürlər ki, fasilitator prosesi kənardan izləyib idarə etməklə məşğuldursa, deməli, onun fəaliyyəti passivdir. Təsviri sənət müəlliminin fasilitator bacarığı əsas aşağıdakılardır:

-Rəsm əsərləri üzərində çalışarkən təsviri sənət müəllimi şagirdi müşahidə edərək, düzgün istiqamət göstərməli, yəni rəng, obrazın düzgün yerləşdirilməsinə fikir verməlidir;

-təsviri sənət müəllimi həmçinin təbiətlə incəsənətin vəhdətini də şagirdlərə təqdim etməlidir;

-təsviri sənətdən mövzular keçərkən müəllim yaradıcı esse tapşırıqları verərək, şagirdlərdə tədqiqat aparma bacarıqlarını da formalaşdırmalıdır.

Təsviri sənət müəlliminin fasilitator bacarıqlarına diqqət yetirək:

1. **Bələdçi-müəllim rolu.** Təsviri sənət müəllimi şagirdi həvəslə yönəltməli, onların potensialını müəyyənləşdirməyi bacarmalı və inkişaf etdirməlidir. Bu yalnız təlim prosesində nəzərdə tutulmamalıdır, həm də məktəbdənkənar fəaliyyətdə də özünü göstərməlidir. Məsələn, şagirdlər üçün əlavə dərnəklər açaraq onları cəlb etməlidir.

2. **Məlumatla təmin edən.** Təsviri sənət müəllimi müasir dövrdə öz fənnini texnologiyalarla şagirdlərə yönəltməlidir. O, şagirdin incəsənət haqqında dünyagörüşünü, savadını, estetik zövqünü, təhsilini inkişaf etdirən, genişləndirən şəxs olmalıdır. Təsviri sənət müəllimi şagirdlərə rəssamlar haqqında məlumat verərkən, maraqlı videolar və incəsənət haqqında olan cizgi filmlərindən istifadə etməlidir.

3. **Tədqiqatçı-müəllim.** Müəllim daim şagirdlərini tədqiq etməlidir, onları tanımağa çalışmalıdır. Şagirdlər məktəbə müxtəlif ailələrdən, şəhərin müxtəlif yerlərindən gəlirlər. Ona görə onların məsələlərə yanaşması, təhlili, qiymətləndirməsi fərqli ola bilər. Müəllim şagirdi düzgün yönəltmək üçün mütləq onun fikirləri ilə tanış olmalıdır. Təsviri sənət fənnində müəllim şagirdin əsərləri təhlil edərkən fikirlərinin müstəqil olmasına düzgün istiqamət verməlidir.

Səmərəli fasilitator olmaq üçün təsviri sənət müəllimi aşağıdakı fəaliyyətləri icra etməlidir:

1.**Təlim nəticələrini şagirdlərlə əvvəlcədən paylaşın.** Təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı hər bir təlim nəticələrinin əvvəlcədən elan edilməsi şagirdlərin dərəcə cəlb olunmasını təmin edərək, onların fəaliyyətini məqsədyönlü edir. Şagirdlərə elan etdikdən sonra onların bu məqsədləri anladığını yoxlamaq lazımdır. V sinif təsviri sənət fənnində müəllim “Xalq məişət əşyaları-forma və dekor” mövzunu keçərkən aşağıdakı təlim nəticələrini şagirdlərin diqqətinə çatdırılmalıdır:

- məişət əşyaları üzərində həyat hadisələrinin əks olunduğunu izah edir;
- məişət əşyalarının real və abstrakt təsvirində rəngli karandaşlar, qaş, flomasterlərdən istifadə edir;
- xalq məişət əşyalarının üzərində dekor və formaya görə tərtibat və dizayn bacarıqları nümayiş etdirir;
- dekorativ-tətbiqi sənəti təsviri sənətin digər növlərindən ayıraraq emosional təsir xüsusiyyətlərini izah edir.

2.**Şagirdlərin məqsəd və maraqları ilə tanış olun.** Təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı müəllim şagirdlərin məqsəd və maraqları ilə tanış olmaq üçün onlarla söhbət etməlidir. Müəllim onların maraq dairəsinə, məqsədinə və gözləntilərinə uyğun fəaliyyətlər müəyyənləşdirməlidir. IX sinifdə təsviri sənət müəllimi “Animasiya sənəti” mövzunu keçərkən şagirdlərə cizgi filmi obrazlarını müasir zamana uyğunlaşdıraraq çəkilməsi ilə onların maraqlandıra bilər.

3.Şagirdlərin dərsə cəlb olunması. Təsviri sənət müəllimi şagirdləri dərsə cəlb edərkən onların daha çox sevdiyi qrupla işləmək fəaliyyətini əsas götürməlidir. V sinifdə təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı “Azərbaycan tikmələrində kompozisiya” mövzunu keçərkən qruplar eskizlər işləyərək birlikdə çalışırlar.

4.Dərslərin sinif otağından kənara çıxarılması. Təsviri sənət müəllimi mövzuları keçərkən həyatla əlaqələndirməli, öyrəndiklərini aktuallaşdırır və motivə edir. “Dekorativ-tətbiqi sənət” mövzunu keçəndən sonra təsviri sənət müəllimi şagirdləri muzeylərə apararaq, onların xalça, keramika və zərgərlik nümunələrinin canlı olaraq görülməsi və münasibət bildirilməsini təmin etməlidir.

Təsviri sənət fənninin tədris metodikasında pedaqoq fasilitator-müəllim kimi özündə aşağıdakı bacarıqları formalaşdırmalıdır:

- Müşahidə etmək bacarığı.
- Dinləmək bacarığı
- Məqamında düzgün müdaxilə etmək bacarığı
- Planlaşma və hazırlıq

Təsviri sənət fənninin tədrisi zamanı müəllim təlim zamanı prosesin axıcılığını təmin edərək, sistemlilik yaradır, tədrisin düzgün idarə edilərək daha da maraqlı olması üçün düzgün baxış formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1.Ağayev E. “The role of the fine arts teacher in forming the students personality and character, “VI International scientific and practical conference”. “Experimental and theoretical research in modern science”. March 16-18,2024. Moldova,Kishinev. p 59-61
- 2.Metodika və pedaqogika. Bakı 2024. s 68-69
- 3.V sinif təsviri incəsənət dərsliyi.Bakı 2020. 80 s
- 4.V sinif təsviri incəsənət dərsliyinin metodik vəsaiti. Bakı 2020. 80 s
- 5.IX sinif təsviri incəsənət dərsliyi.Bakı 2020. 136 s

STRATEJİK PLANLAMADA YAPAY ZEKÂ
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN STRATEGIC PLANNING

Ahmet CABA

Ibn Haldun University, Graduate School, Master's Student
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3361-8499>

Mahmut Sami BASARICI

Ibn Haldun University, Graduate School, Master's Student
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7512-6907>

Mustafa Hamza BİRSİN

Ibn Haldun University, Graduate School, Master's Student
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1784-0742>

Yusuf Selim YÜCEER

Ibn Haldun University, Graduate School, Master's Student
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8818-7037>

Asst. Prof. Dr. Adem YURDUNKULU

Ibn Haldun University, Graduate School
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7879-3184>

Özet

Günümüz eğitim ekosistemi, teknolojik dönüşümlerin ve toplumsal beklentilerin büyük bir hızla değiştiği, belirsizliğin ise temel bir karakteristik halini aldığı derin bir paradigma değişimi içerisindedir. Bu çalışma, eğitim kurumlarında stratejik planlamanın tarihsel gelişimini ve teorik temellerini ele alırken, özellikle Türkiye özelinde yürütülen uygulamaların sahadaki yansımalarını ve etkinliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çanakkale ve Ankara illerinde, geniş bir yelpazeden seçilen toplam 708 eğitimci ve paydaşın katılımıyla gerçekleştirilen saha araştırmalarından elde edilen veriler, mevcut stratejik planlama anlayışının ciddi yapısal, işlevsel ve algısal sorunlar barındırdığını bilimsel bir netlikle ortaya koymaktadır. Bulgular, stratejik planlamanın okullarda kurumsal bir gelişim ve vizyon aracı olmaktan ziyade, katılımcıların %63,7 gibi büyük bir çoğunluğu tarafından sadece bir bürokratik zorunluluk, üst makamlara sunulması gereken statik bir "evrak işi" veya rutin bir formalite olarak algılandığını göstermektedir. Bu algısal sorunun yanı sıra, paydaş katılımının sembolik düzeyde kalması, maliyet-fayda analizlerinin teknik yetersizliği ve süreç sonundaki geri bildirim mekanizmalarının sağlıklı işletilememesi, hazırlanan planların uygulama safhasında işlevselliğini yitirmesine ve kurumsal performansa katkı sunamamasına neden olmaktadır. Geleneksel yöntemlerin bu hantal ve statik yapısını kökten dönüştürmek amacıyla çalışma, Doğal Dil İşleme (NLP) ve Duygu Analizi (Sentiment Analysis) teknolojileriyle desteklenen yenilikçi bir "Yapay Zekâ Destekli Stratejik Yönetim" modelini çözüm önerisi olarak sunmaktadır. Bu model kapsamında geliştirilen "SWOT 2.0" algoritması ve akıllı karar destek sistemleri sayesinde, okul aile birliklerinden öğrencilere, öğretmenlerden yerel yönetimlere kadar uzanan geniş paydaş kitlelerinden gelen nitel ve nicel verilerin saniyeler içinde analiz edilmesi hedeflenmektedir. Böylece, kurumun kâğıt üzerindeki hedefleri yerine "gerçek" ihtiyaçlarına ve toplumsal beklentilerine uygun, dinamik ve esnek stratejiler üretilmesi mümkün hale gelecektir. Yapay zekâ entegrasyonu, sadece veri analizini hızlandırmakla

kalmayıp, yöneticilere farklı senaryolar üzerinden proaktif karar alma imkânı da tanıyacaktır. Sonuç olarak, eğitim kurumlarının 2026 yılı ve sonrası için öngörülen yüksek belirsizlik içeren ve istikrarsız sosyoekonomik koşullarda varlığını sürdürebilmesi, geleneksel planlama modellerinin yapay zekânın sunduğu veri temelli imkânlarla birleştirilmesine bağlıdır. Bu dönüşüm süreci, okulların sadece fiziksel öğrenme mekanları olmanın ötesine geçerek, toplumsal değişime yön veren, veriye dayalı yönetim anlayışıyla hareket eden birer "stratejik reaktör" olarak yeniden konumlandırılmasını sağlayacak ve eğitimde niteliksel bir sıçrama gerçekleştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Yönetimi, Stratejik Planlama, Yapay Zekâ, SWOT 2.0, Örgütsel Uyum.

Abstract

The current educational ecosystem is undergoing a profound paradigm shift characterized by rapid technological transformations, shifting societal expectations, and a pervasive sense of uncertainty. This study examines the historical development and theoretical foundations of strategic planning in educational institutions while analyzing the field reflections of current practices specifically within the context of Türkiye. Data obtained from field research conducted in the provinces of Çanakkale and Ankara, with the participation of 708 educators and stakeholders, reveal that the prevailing approach to strategic planning suffers from significant structural and perceptual deficiencies. The findings indicate that rather than being viewed as a tool for institutional development, strategic planning is perceived by 63.7% of participants as a mere bureaucratic necessity or "paperwork." Furthermore, low stakeholder engagement, inadequate cost-benefit analyses, and the failure to implement effective feedback mechanisms cause these prepared plans to lose their functionality and become static documents. To overcome these constraints and transform the rigid nature of traditional methods, this study proposes an innovative "Artificial Intelligence-Supported Strategic Management" model powered by Natural Language Processing (NLP) and Sentiment Analysis. Through the "SWOT 2.0" algorithm and intelligent decision support systems, the model aims to analyze vast amounts of data from diverse stakeholder groups within seconds, generating dynamic strategies tailored to the "real" needs of the institution. This integration of AI not only accelerates data processing but also provides administrators with proactive decision-making capabilities based on complex scenario modeling. Ultimately, the ability of educational institutions to thrive amidst the volatile and unstable conditions projected for 2026 and beyond depends on merging traditional planning with the data-driven, proactive opportunities offered by artificial intelligence. This transformation will ensure that schools are repositioned not merely as physical learning spaces, but as "strategic reactors" that actively shape societal change through evidence-based governance.

Keywords: Educational Management, Strategic Planning, Artificial Intelligence, SWOT 2.0, Organizational Alignment.

DİJİTAL ÇAĞDA ÇEVRE EĞİTİMİ: YAPAY ZEKÂ İLE DÖNÜŞEN ÖĞRENME ORTAMLARI

ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: TRANSFORMING LEARNING ENVIRONMENTS WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Assoc. Prof. Dr. Emine Pınar PAKSUZ

Trakya University, Faculty of Education, Department of Basic Education, Edirne, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6304-3532>

Özet

Çevre eğitimi, bireylerin yaşadıkları çevreyi tanımaları, çevrelerindeki sorunlarla ilgili farkındalık kazanarak bu sorunların çözümünde sorumlu hissetmelerini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakma sorumluluğunun kazandırılması ve muhtemel çevresel problemlerin çözümüne katılımın sağlanması hedeflenir. Bireylerin çevresi hakkında bilgi, beceri ve tutumlarının geliştirmeye odaklanan çevre eğitimi, yaşam boyu devam eden bir süreçtir.

Son yıllardaki teknolojiye hızlı gelişmeler, eğitim ortamlarını da önemli ölçüde dönüştürmüştür. Öğrenme süreçleri artık daha esnek, etkileşimli ve öğrenci merkezli hale gelmiştir. Bu dönüşüm, çevre eğitimi alanında da kendini göstermiş; bireylerin çevresel farkındalıklarını artıran ve sürdürülebilirlik bilinci kazanmalarını destekleyen yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Özellikle yapay zekâ destekli uygulamalar, öğrenme süreçlerini bireyselleştirerek her öğrencinin kendi hızında ve ihtiyacına uygun şekilde öğrenmesine imkân tanımaktadır.

Bu çalışmanın amacı dijital çağda çevre eğitiminin yapay zekâ destekli öğrenme ortamları aracılığıyla nasıl dönüşüm geçirdiğini incelemek ve bu alandaki güncel eğilimleri ortaya koymaktır. Yapılan son çalışmalar yapay zekâ uygulamalarının öğrenme süreçlerinde içerik hazırlama, geri bildirim ve değerlendirme aşamasında sıklıkla kullanıldığını göstermektedir. Bu durum özellikle öğrencilerin bireysel farklılıklarının ve öğrenme ihtiyaçlarının değerlendirilmesinde ve öğrenme süreçlerini daha aktif olarak katılım göstermelerini sağlayarak, çevreye yönelik farkındalıklarının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Çevre eğitiminde artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik uygulamaları, etkileşimli platformlar, simülasyonlar, akıllı öğretim sistemleri ve üretken yapay zekâ araçları aracılığıyla öğrencilerin bireysel öğrenme ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine de katkı sağlayan bu tür uygulamalar, karmaşık çevre sorunlarının daha anlaşılır ve anlamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca, kişiselleştirilmiş geri bildirim mekanizmaları sayesinde öğrenme süreçleri daha etkili ve kalıcı hale gelmektedir.

Bununla birlikte, bu dönüşüm sürecinde etik sorunlar, veri güvenliği ve öğretmenlerin dijital yeterlilikleri gibi konuların da dikkate alınması gerekmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ ile dönüşen öğrenme ortamları, çevre eğitiminin daha etkili, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gelecek çalışmaların, bu teknolojilerin pedagojik açıdan daha etkin kullanımına ve eğitim süreçlerine entegrasyonuna odaklanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: çevre eğitimi, sürdürülebilirlik, yapay zekâ.

Abstract

Environmental education aims to help individuals understand their environment, become aware of the problems around them, and feel responsible for solving these problems. In this regard, it aims to instill a sense of responsibility for leaving a better world for future generations and to ensure participation in solving potential environmental problems. Environmental education, which focuses on developing individuals' knowledge, skills, and attitudes toward their environment, is a lifelong learning process.

In recent years, rapid technological advancements have significantly transformed educational environments. Learning processes have become more flexible, interactive, and student-centered. This transformation has also been reflected in the field of environmental education, leading to the emergence of new approaches that enhance environmental awareness and support the development of sustainability consciousness. In particular, AI-supported applications enable the personalization of learning processes, allowing each student to learn at their own pace and according to their individual needs.

The aim of this study is to examine how environmental education is being transformed through AI-supported learning environments in the digital age and to present current trends in this field. Recent studies show that AI applications are frequently used in content creation, feedback, and assessment processes. This contributes to evaluating students' individual differences and learning needs, encourages more active participation in learning, and enhances their environmental awareness. In environmental education, technologies such as augmented reality, virtual reality applications, interactive platforms, simulations, intelligent tutoring systems, and generative AI tools can address students' individual learning needs. These applications also support the development of critical thinking and problem-solving skills, enabling complex environmental issues to be addressed in a more understandable and meaningful way. In addition, personalized feedback mechanisms make learning processes more effective and long-lasting.

However, issues such as ethical concerns, data security, and teachers' digital competencies must also be taken into consideration during this transformation process. In conclusion, AI-driven learning environments play a crucial role in making environmental education more effective, inclusive, and sustainable. Future studies are recommended to focus on the pedagogically effective use of these technologies and their integration into educational processes.

Keywords: environmental education, sustainability, artificial intelligence.

GİRİŞ

Sanayi devriminin başlangıcından itibaren hızla artan endüstriyel faaliyetler ve beraberindeki kentleşme dalgası, doğal kaynaklar üzerinde benzeri görülmemiş bir baskı oluşturarak çevre kirliliği, habitat tahribatı ve iklim değişikliği gibi küresel ölçekte çevresel krizleri tetiklemiştir. Bu bağlamda, insan eylemlerinin doğal dünya üzerindeki etkilerinin derinlemesine kavranması ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etme zorunluluğu, çevre eğitiminin vazgeçilmez bir çözüm olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çevre eğitimi, bireylerin çevreye duyarlı, bilinçli ve sorumluluk sahibi tutumlar geliştirmesini hedefleyerek, teknolojik gelişmelerin neden olduğu çevresel sorunlara karşı bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Başlangıçta hayvanların ve bitkilerin korunmasına odaklanan bu süreç, 1980'lerden itibaren küresel iklim değişikliği ve 2005 sonrası sürdürülebilir yaşam için çevre eğitimi şeklinde genişlemiştir. Çevre bilincinin ve duyarlılığının birey ve toplum üzerindeki etkileri, sürdürülebilir bir geleceğin inşası için giderek artan önem kazanmıştır.

Çevre eğitimi, bireylerin çevreye yönelik bilinç ve duyarlılık kazanmalarında, sorumluluk almalarında ve sürdürülebilir yaşam anlayışını benimsemelerinde önemli bir işleve sahiptir. Dijitalleşme ile birlikte, çevresel verilerin işlenmesi ve karmaşık ekosistem modellerinin görselleştirilmesi süreçlerinde yapay zekâ, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunarak öğrenenlerin çevre okuryazarlığını önemli ölçüde güçlendirmektedir. Algoritmik analizler, öğrenci verilerini ve ilgi alanlarını gerçek zamanlı olarak sentezleyerek, yerel ekosistemler hakkında özelleştirilmiş rehberlik sunan etkileşimli dijital asistanların gelişimine olanak tanımaktadır. Bu teknolojiler, makine öğrenmesi ve bilgisayarlı görü yetenekleri sayesinde karmaşık çevresel sorunların basitleştirilmesine ve sürdürülebilirlik hedeflerine yönelik kişiselleştirilmiş stratejilerin oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Bu süreç, öğrenme ortamlarını statik bir yapıdan interaktif ve erişilebilir bir dinamiğe dönüştürerek çevre eğitimi çok daha geniş kitlelere ulaştırmaktadır. Yapay zekanın eğitimdeki bu karmaşık rolü, akademik çevrelerde hem pedagojik verimliliği artırma potansiyeli hem de çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumluluğu açısından derinlemesine etik değerlendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın amacı, çevre eğitiminin ortaya çıkış nedenlerini, tarihsel evrelerini, geleneksel uygulama biçimlerini, dijitalleşmenin getirdiği dönüşümleri ve yapay zekâ destekli öğrenme ortamlarının sunduğu yenilikleri detaylı bir şekilde incelemektir.

ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇEVRE EĞİTİMİNİN GEREKLİLİĞİ

Sanayi Devrimi ile hızla artan üretim ve tüketim alışkanlıkları, insan merkezli doğa anlayışıyla birleşince, hava, su ve toprak kirliliği gibi ciddi çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, ekolojik dengenin bozulmasına ve gezegenin sürdürülebilirliğinin tehdit altına girmesine yol açmıştır. Özellikle sanayileşme ve plansız kentleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, çölleşme ve küresel ısınma gibi günümüzün en önemli çevresel krizlerine yol açarak çevre eğitiminin önemini artırmıştır. Bu bağlamda, çevre eğitimi, bireylerin çevresel farkındalık kazanmasını sağlamanın, doğaya duyarlı davranışları teşvik etmenin ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik stratejiler geliştirmenin temel bir aracı olarak öne çıkmaktadır. Çevre eğitiminin temel gayesi, çevreye yönelik farkındalığı artırarak, çevresel sorunların çözümüne yönelik gerekli davranış kalıplarının kazanılmasında etkili olmaktır. Bu doğrultuda, çevre eğitiminin toplumda çevreye karşı duyarlılık ve bilinç düzeyini yükselterek, sürdürülebilir bir gelecek için bireyleri aktif katılıma yönlendirmesi kritik bir öneme sahiptir. Çevresel problemlerin önüne geçilmesi ve bu konuda bilinçli nesillerin yetiştirilmesi ancak çevre eğitimi ile mümkündür.

Çevre Eğitiminin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Çevre eğitimi, sürdürülebilir kalkınma için farkındalık yaratmayı amaçlayan ve bireylerin doğal kaynakları koruma, sürdürülebilir kullanma ve çevreye duyarlı davranışlar benimseme yetkinliklerini geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, çevre eğitimi, bireylerin çevre sorunlarının çözümünde aktif rol almalarını sağlayarak onlara kalıcı ve olumlu davranış değişiklikleri kazandırmayı amaçlar. Çevre eğitiminin tarihsel gelişimi, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren artan çevresel sorunlara paralel olarak hız kazanmış ve uluslararası düzeyde çeşitli konferanslar ve bildirilerle şekillenmiştir. Bu süreçte UNESCO ve UNICEF gibi kuruluşlar, yaşam kalitesinin artırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için eğitimin kritik rolünü vurgulamışlardır. Bu uluslararası çabalar, çevre eğitiminin temel ilkelerinin belirlenmesinde ve dünya genelinde yaygınlaştırılmasında önemli birer dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, çevre eğitiminin küresel ölçekteki görünürlüğünü artıran ve gelecekteki yol haritasını çizen belirli uluslararası zirveler ve raporlar devreye girmiştir.

1972 Stockholm Konferansı ve Çevre Bilinci

Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen ve uluslararası düzeyde çevre sorunlarına dikkat çeken ilk büyük konferans olan 1972 Stockholm Konferansı, çevre bilincinin küresel gündeme taşınmasında dönüm noktası olmuştur. Bu konferans, 113 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiş olup, çevre sorunlarının sadece yerel değil, küresel boyutlara ulaştığı ve bu sorunların çözümü için uluslararası iş birliğinin önemli olduğu fikrini pekiştirmiştir. Bu toplantıda, çevre eğitimi kavramı ilk kez ortaya konmuş, çevre ve eğitim kavramlarının iş birliği içinde bireylere sunulması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Bu konferansın sonuçları, ülkelerin kalkınma süreçlerinde çevresel etkileri göz ardı etmemeleri gerektiğini ve kalkınmanın çevre koruma ile çelişmediğini vurgulamıştır. Stockholm Konferansı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı gibi uluslararası kurumların kurulmasına zemin hazırlayarak, çevre politikalarının ve çevre eğitim programlarının küresel ölçekte geliştirilmesi için önemli bir adım atmıştır. Bu konferans aynı zamanda, insanlar arasında doğayı koruma yaklaşımının gelişmesine zemin hazırlamış ve çevrenin evrensel bir kavram olduğu anlayışıyla uluslararası iş birliği çalışmalarının önünü açmıştır. (UN, 1972).

1975 Belgrad Bildirgesi ve Çevre Eğitimi İlkeleri

1972 Stockholm Konferansı'nın ardından, çevre eğitiminin kapsamını ve felsefesini daha da detaylandırmak amacıyla 1975 yılında Belgrad'da düzenlenen Uluslararası Çevre Eğitimi Çalıştayı, çevre eğitiminin uluslararası düzeyde tanınmasını sağlayan önemli bir belge olan Belgrad Bildirgesi'ni yayımlamıştır. Bu bildirge, UNESCO tarafından başlatılan Uluslararası Çevre Eğitimi Programı kapsamında, çevre eğitiminin amaçlarını, hedeflerini ve pedagojik ilkelerini net bir şekilde ortaya koyarak, küresel çapta çevre bilincinin artırılmasına yönelik stratejik bir çerçeve sunmuştur. Bildirge, çevre eğitimi, çevre sorunlarının çözümünde bireylere bilgi, değerler, tutumlar, beceriler ve katılım kapasitesi kazandırmayı hedefleyen disiplinler arası bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Belgrad Bildirgesi, çevre eğitiminin her yaş grubunu kapsamalı ve informal ve formal eğitim ortamlarında uygulanması gerektiğini vurgulayarak, yaşam boyu öğrenme perspektifini de içermiştir. Ayrıca, bu bildirge çevre eğitiminin sadece bilişsel öğrenmeyi değil, aynı zamanda duyuşsal ve psikomotor öğrenmeyi de içermesi gerektiğini belirtmiştir. Belgrad Şartı olarak da bilinen bu belge, çevre eğitiminin teorik düzeyde kalmayıp uygulamaya dönük çabalara da yol göstermesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, bildirge yoksulluğun, açlığın, okuryazarlık eksikliğinin, kirliliğin ve insan sömürsünün ortadan kaldırılmasını temel bir ilke olarak benimseyen yeni bir küresel etik ihtiyacını dile getirmiştir (UNESCO, 1975).

1977 Tiflis Bildirgesi ve Çevre Eğitim i Hedefleri

1975 Belgrad Bildirgesi'nin ardından, 1977 yılında Tiflis'te düzenlenen Hükümetler arası Çevre Eğitimi Konferansı, çevre eğitiminin dönüm noktası olarak kabul edilen Tiflis Bildirgesi'ni yayımlayarak bu alandaki hedefleri, amaçları ve içeriği uluslararası düzeyde tanımlayan ilk toplantı olma özelliğini taşımıştır. Bu bildirge, çevre eğitiminin kapsamını genişleterek, bireylerin ve toplulukların çevreye ilişkin farkındalıklarını artırma, yeni bilgi, değer, deneyim ve beceriler edinmelerini sağlama, böylece mevcut ve gelecekteki çevresel sorunları çözme kapasitelerini güçlendirme amacını taşımaktadır. Nitekim Belgrad Şartı'nda belirlenen çerçeve ışığında, Tiflis Bildirgesi, çevre eğitiminin ana hedeflerini, çevre sorunları karşısında bireylerin farkındalıklarını artırmak, gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak, olumlu tutumlar geliştirmek, değerlendirme yeteneğini pekiştirmek ve sorunların çözümüne aktif katılımı teşvik etmek olarak detaylandırmıştır. Bu bağlamda Tiflis Bildirgesi, kırsal ve kentsel alanlardaki sosyal, siyasal ve ekolojik olaylar arasındaki ilişkinin bilincine ulaşılması ve çevrenin korunması için bireylere bilgi, beceri, değer yargıları ve sorumluluklar kazandırılması gerektiğini vurgulamıştır (UNESCO, 1978).

Brundtland Raporu ve Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Bu rapor, özellikle "Ortak Geleceğimiz" başlığı altında, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modeli olarak sürdürülebilir kalkınmayı tanımlamıştır. Bu tanım, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları entegre eden kapsamlı bir yaklaşım sunarak, sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası politikalar ve çevre eğitimi stratejileri için temel bir çerçeve oluşturmaya yol açmıştır. 1977 Tiflis Konferansı'nda çevre eğitimi, küresel çevre hakkında farkındalık ve hassasiyet yaratma, sorunları anlama, bunlara ilgi duyma, çözme yetenekleri geliştirme ve çözüm çabalarına katılma gibi hedefleri genişleterek interdisipliner bir perspektif sunmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı, çevre eğitiminin sadece çevreyi koruma odaklı olmaktan çıkarak, ekonomik ve sosyal gelişmeyi de kapsayan daha geniş bir perspektifle ele alınmasını sağlamıştır.

Rio Zirvesi ve Çevre Eğitiminde Sürdürülebilirlik Yaklaşımı

1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Dünya Zirvesi, Brundtland Raporu'nun ortaya koyduğu sürdürülebilir kalkınma kavramını uluslararası düzeyde teyit ederek, çevre eğitiminin bu yeni yaklaşımla entegrasyonunu sağlamıştır. Bu zirvede kabul edilen Gündem 21 belgesi, sürdürülebilir kalkınma için eğitimin önemini vurgulayarak, çevre eğitimi sadece bilgi aktarımı olmaktan öteye taşıyıp, bireylerin sürdürülebilir yaşam biçimlerini benimsemeleri için gerekli değerleri, tutumları ve becerileri kazanmalarını hedeflemiştir. Türkiye'nin de imzaladığı Gündem 21 raporu, sürdürülebilir kaynak kullanımının benimsenmesi ve küresel çevre problemlerinin çözümüne yönelik kişisel sorumluluk sahibi, aktif ve çevre okuryazarı bireylerin yetiştirilmesi açısından sürdürülebilir kalkınma için eğitimin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Rio Zirvesi, çevre eğitiminin pedagojik yaklaşımlarının dönüştürülerek, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerilerini geliştiren katılımcı ve etkileşimli yöntemlere odaklanmasını teşvik etmiştir.

GELENEKSEL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

Sınıf içi öğretim faaliyetlerinde genellikle basılı ders materyalleri, ansiklopedik bilgiler ve görsel sunumlar üzerinden teorik aktarımlar tercih edilmektedir. Bununla birlikte, öğrenciler tarafından gerçekleştirilen doğa gezileri, gözlem defterleri ve yerel ekosistem incelemeleri, teorik bilgilerin somut deneyimlerle desteklenmesi adına öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Ancak, bilgi edinme süreci çoğunlukla pasif bir aktarım modeline dayandığı için öğrencilerin karmaşık çevresel sorunlara yönelik eleştirel tutum ve değerler geliştirmesi noktasında bazı sınırlılıklar mevcuttur. Özellikle çevresel olguların sınıf ortamında ele alınması, öğrencilerin doğadan kopuk bir öğrenme deneyimi yaşamasına neden olmuş ve katılımcı bir çevre bilinci oluşturulmasında yetersiz kalmıştır. Ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan dijitalleşme süreci, bu geleneksel engelleri aşarak bilginin erişilebilirliğini artırmış ve öğrenme süreçlerini pasif aktarımdan etkileşimli deneyimlere dönüştürmüştür. İnternet teknolojilerinin ve mobil cihazların yaygınlaşması, çevre eğitimi mekândan bağımsız hale getirerek bilginin güncel verilere dayalı, anlık ve etkileşimli bir şekilde yapılandırılmasına imkân tanımıştır. Özellikle Web 2.0 tabanlı dijital araçların entegrasyonu, öğrencilerin çevresel olayları sadece gözlemlemekle kalmayıp, bu süreçlerde aktif roller üstlenerek sosyal katılım becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Bu teknolojik dönüşümle birlikte dijital öğrenme ortamları, öğrencilerin karmaşık ekolojik süreçleri modelleme, veri toplama ve analiz etme yetkinliklerini artırarak çevre okuryazarlığını dijital bir boyuta taşımıştır.

DİJİTALLEŞME VE ÇEVRE EĞİTİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Dijitalleşme, çevre eğitimi, geleneksel sınıf ortamlarının ötesine taşıyarak bilgiye erişimi demokratikleştirmiş ve öğrenme süreçlerini daha etkileşimli ve dinamik hale getirmiştir. Bu

bağlamda, internet teknolojilerinin yaygınlaşması ve mobil cihazların entegrasyonu, öğrenme deneyimlerini kişiselleştirme ve coğrafi sınırlamaları ortadan kaldırma potansiyeli sunmuştur. Özellikle 2012 Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ve 2015 BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gibi uluslararası toplantılarla alınan kararlar, dijital araçların çevresel sürdürülebilirlik bilincini artırmadaki rolünü vurgulamıştır. Bu entegrasyon sayesinde, çevrimiçi platformlar ve dijital öğrenme ortamları, öğrencilere gerçek dünya verileri ve simülasyonlarla etkileşim kurma imkanı sunarak, karmaşık çevresel sorunlara yönelik derinlemesine bir anlayış geliştirmelerine olanak tanımıştır. Bu dijitalleşme sürecinde, mobil öğrenme uygulamaları ve çevrimiçi çevre eğitimi platformları, bireylerin kendi hızlarında ve istedikleri zaman öğrenmelerine imkan tanıyarak, çevre bilincinin ve sürdürülebilirlik becerilerinin yaygınlaşmasında kritik bir rol oynamıştır.

Bu dönüşümle birlikte, geleneksel öğretmen merkezli yaklaşımdan ziyade, öğrenci merkezli ve deneyimsel öğrenmeye dayalı modeller ön plana çıkmıştır (Oliveira & Souza, 2021). Bu evrim, öğrenme süreçlerinin sadece bilgi aktarımına değil, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerilerini geliştirmeye odaklanmasını sağlamıştır. Ayrıca bu dijitalleşme süreci, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik gibi gelişmiş teknolojilerin entegrasyonu ile çevre eğitimi daha sürükleyici ve deneyimsel bir boyuta taşımıştır. Bu yenilikçi yaklaşımlar, öğrencilerin soyut çevresel kavramları somut deneyimlerle kavramasına olanak tanıyarak, öğrenmenin kalıcılığını artırmış ve pasif bilgi alıcısı rolünden aktif çevresel problem çözücü rolüne geçişi teşvik etmiştir. Bu teknolojik evrim, eğitimcileri birer bilgi kaynağı olmaktan çıkarıp, öğrenme sürecinde öğrencilere rehberlik eden ve dijital araçların etkin kullanımını yöneten birer danışmana dönüştürmüştür (Robertson, 2020).

İnternet Teknolojilerinin Gelişimi

İnternet teknolojilerinin gelişimi, çevre eğitiminde bilgiye erişimi kolaylaştırmış ve küresel çevre sorunlarına ilişkin farkındalığın artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, dijital araçlar, öğrenci katılımını derinleştirerek ve çevresel okuryazarlığı güçlendirerek daha etkili bir çevre eğitimi süreci sunmaktadır. Bu araçlar sayesinde öğrenciler, çevresel verileri analiz edebilir, simülasyonlar aracılığıyla farklı senaryoları deneyimleyebilir ve sürdürülebilirlik kavramlarıyla etkileşimlerini artırabilirler (Altomonte vd., 2016; Guo vd., 2021). Bu entegrasyon, özellikle etkileşimli platformlar ve yapay zekâ tabanlı öğrenme sistemleri aracılığıyla, ekolojik farkındalığın şekillendirilmesinde metodolojik bir yenilik sunmaktadır.

Mobil Öğrenme ve Dijital Öğrenme Ortamları

Mobil öğrenme ve dijital platformlar, öğrencilere coğrafi konumdan bağımsız olarak çevre eğitimi içeriğine erişim imkanı sunarken, etkileşimli uygulamalar ve sanal simülasyonlar sayesinde teorik bilgiyi pratik deneyimlerle birleştirerek derinlemesine bir öğrenme sağlamaktadır (Hajj-Hassan, Chaker, & Cederqvist, 2024; Kumari, 2025). Bu teknolojilerin yaygınlaşması, özellikle pandemi döneminde uzaktan eğitimin zorunlu hale gelmesiyle birlikte çevre eğitimi için yeni fırsatlar sunmuş ve öğrencilerin çevre konularına olan ilgilerini artırmıştır. Bu durum, bilginin ezberlenmesi yerine gerçek hayatla ilişkilendirilerek anlamlı öğrenmeyi teşvik etmiş ve öğrencilerin fen derslerine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemiştir. Dijital teknolojiler, yaşamın her alanında olduğu gibi öğrenme-öğretme süreçlerinde de etkin rol oynamakta ve öğrencilerin medya okuryazarlığının gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu teknolojik ilerlemeler, öğrencilerin öğrenme materyallerine daha kolay erişmesini sağlayarak fen konularını anlamlandırma süreçlerini güçlendirirken, eğitim ortamlarını da geleneksel sınıf sınırlarının ötesine taşımaktadır. Ayrıca, bu araçlar öğretmenlerin sınıf içi deneyimlerini dönüştürerek öğrenci merkezli, özelleştirilmiş bir pedagojik yapı kurmalarına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, artırılmış gerçeklik ve

nesnelerin interneti gibi ileri teknolojilerin pedagojik süreçlere dahil edilmesi, öğrencilerin çevresel sorunları yerel ölçekte gözlemleyerek çok daha bütüncül bir ekolojik kavrayış geliştirmelerini sağlamaktadır.

Çevrimiçi Çevre Eğitimi Uygulamaları

Günümüzde çevrimiçi platformlar, ekolojik sorunların küresel çapta paylaşılmasına ve iş birlikçi projelerin yürütülmesine olanak tanıyarak öğrencilerin sürdürülebilirlik konularındaki katılımını önemli ölçüde güçlendirmektedir (Madhuri, 2025). Özellikle Dijital Fen Öğrenme Ekosistemleri aracılığıyla öğrenciler, otantik verilerle çalışarak sistem düşüncesi ve etik sorumluluk gibi 21. yüzyıl becerilerini uygulama odaklı projelerle pekiştirmektedir. Yapay zekâ algoritmaları ise kişiselleştirilmiş öğrenme patikaları oluşturarak, her öğrencinin ilgi alanına ve öğrenme hızına uygun içerikleri otomatik olarak optimize etmektedir. Bu noktada yapay zekâ destekli sistemler, öğrencilerin öğrenme süreçlerini anlık verilerle takip ederek öğretmenlere etkili müdahale fırsatları tanımakta ve eğitim süreçlerinin bütüncül biçimde yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli bu sistemler, öğrenci yanıtlarındaki kavram yanlışlarını hızlı ve ölçeklenebilir bir biçimde analiz ederek pedagojik süreçlerin niteliğini artırmaktadır.

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ ÇEVRE EĞİTİMİ UYGULAMALARI

Yapay zekâ tabanlı uygulamalar, çevre eğitiminde kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunarak, öğrencilerin kendi hızlarında ve ilgi alanlarına göre çevresel konuları derinlemesine keşfetmelerini sağlamaktadır. Bu uygulamalar, yapay zekânın sunduğu adaptif öğrenme yolları sayesinde her öğrencinin ilerlemesini değerlendirerek, onlara özel içerik ve kaynaklar önerebilmektedir. Bu durum, geleneksel öğretim yöntemlerinin ötesinde, yapay zekâ destekli araçların öğrenme süreçlerini zenginleştirme ve öğrenci motivasyonunu artırma potansiyelini gözler önüne sermiştir. Yapay zekâ destekli öğrenme ortamları, sürdürülebilirlik alanında öğrencilerin aktif katılımını, eleştirel düşünme becerilerini ve öğrenilen bilgilerin yanı sıra davranış değişikliklerinin uzun vadeli kalıcılığını desteklemede geleneksel öğrenme ortamlarından daha etkili bulunmaktadır (Strielkowski vd., 2025).

iNaturalist

iNaturalist, yapay zekâ tabanlı görsel tanıma teknolojilerini kullanarak bitki ve hayvan türlerinin tanımlanmasına olanak tanıyan hem mobil uygulama hem de web platformu olarak işlev gören bir vatandaş bilimi projesidir. Bu platform, biyologlar, eğitimciler ve vatandaş bilimcilerin akıllı telefon teknolojilerini kullanarak çeşitli türleri tanımlamalarına ve biyoçeşitlilik bilgilerini kaydetmelerine olanak tanır. iNaturalist'in otomatik tanımlama yazılımı ve küresel uzman topluluğu, özellikle deniz organizmaları, kuşlar ve memeliler gibi farklı canlı gruplarının teşhisinde etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Platformun yapay zekâ destekli algoritmaları, kullanıcıların yüklediği görüntüleri analiz ederek olası tür önerileri sunmakta ve bu öneriler daha sonra uzmanlar veya diğer kullanıcılar tarafından doğrulanarak veri kalitesi artırılmaktadır. Bu platform, yapay zekânın doğa eğitimi ve bilimsel veri toplama süreçlerine entegrasyonu açısından önemli bir örnek teşkil ederken, aynı zamanda kullanıcıların biyolojik okuryazarlıklarını artırmalarına da katkıda bulunmaktadır (Neto vd., 2021).

Seek by iNaturalist

iNaturalist tarafından geliştirilen Seek, kullanıcı deneyimini oyunlaştırma ve anlık geri bildirim mekanizmalarıyla optimize ederek, özellikle ilkökul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin doğa keşiflerini daha erişilebilir ve eğitici kılmayı hedefleyen bir uygulamadır (Truong & Wal, 2024). Uygulama, gerçek zamanlı görüntü tanıma özelliği ile kullanıcıya anında tür bilgisi sunarak bilimsel öğrenmeyi dış mekan aktiviteleriyle entegre eder ve özellikle yaygın bitkilerin

tanımlanmasında biyolojik farkındalığı artırmada etkin bir araç olarak konumlanır. Seek, kullanıcıların çevrelerindeki biyoçeşitliliği keşfederken rozetler kazanmasına ve kişisel doğa gözlemleri koleksiyonu oluşturmaya olanak tanıyarak, öğrenme sürecini akademik bir araştırmadan ziyade oyunlaştırılmış bir deneyime dönüştürür. Buna ek olarak, uygulamanın veri toplama sürecinde kişisel gizliliği korumak adına kullanıcıların gözlemlerini doğrudan genel iNaturalist veri tabanıyla paylaşma zorunluluğunu ortadan kaldırması, okul temelli eğitim faaliyetleri için güvenli bir çalışma ortamı sunmaktadır.

Google Earth Education

Google Earth Education, coğrafi bilgi sistemleri ve uydu görüntülerini kullanarak öğrencilere dünya üzerindeki çevresel değişimleri görsel olarak deneyimleme imkanı sunar, bu da iklim değişikliği ve arazi kullanımı gibi küresel çevre sorunlarının anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu platform, öğrencilere sanal geziler ve interaktif haritalar aracılığıyla farklı ekosistemleri keşfetme ve çevresel veri analizi yapma fırsatı sunarak, karmaşık çevresel konuları daha erişilebilir ve ilgi çekici hale getirir. Bu sayede öğrenciler, coğrafi verilerle etkileşim kurarak çevresel etkileşimlerin mekânsal boyutunu kavrayabilir ve sürdürülebilirlik odaklı çözümler geliştirebilirler. Bu araç, çevresel değişimleri gerçek zamanlı olarak izleme ve küresel ısınma gibi fenomenlerin etkilerini doğrudan gözlemlene potansiyeliyle, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır.

NASA Climate Kids

NASA Climate Kids, çocuklara yönelik olarak tasarlanmış eğitici ve etkileşimli içerikler aracılığıyla iklim değişikliği, küresel ısınma ve sürdürülebilirlik konularında farkındalık oluşturmayı hedefleyen bir platformdur. Bu platform, oyunlar, videolar ve etkinlikler aracılığıyla iklim biliminin temel prensiplerini basitleştirerek sunar ve genç nesillerin bu karmaşık konuları anlamasına yardımcı olur. Ayrıca, Climate Kids platformu, interaktif arayüzleri sayesinde çevresel eğitim için değerli bir pedagojik kaynak teşkil etmekle birlikte, özellikle Portekizce gibi diller için çok dilli destek ve küresel iklim değişikliğinin dinamiklerine ilişkin daha kapsamlı içerik sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu sayede, farklı coğrafyalardaki öğrencilerin iklim bilimi konusundaki bilgi düzeyleri artırılabilir ve küresel çevre okuryazarlığı desteklenebilir.

Merlin Bird ID

Merlin Bird ID, ses tabanlı makine öğrenmesi algoritmalarını görsel tanımlama ile birleştiren, özellikle kuş gözlemciliğinde kullanılan bir araçtır. Sistem, karmaşık ortam sesleri içerisinde kuş ötüşlerini yüksek doğrulukla ayrıştırarak ornitolojik saha çalışmalarında öğrencilere pasif gözlemden aktif sesli tanımlamaya geçiş imkânı sunar. Uygulama hem görsel hem de işitsel veri setlerini kullanarak öğrencilerin kuş davranışlarını ve ekolojik nişlerini keşfetmelerine olanak tanıırken, elde edilen verilerin ornitolojik veri tabanlarına katkı sağlamasıyla vatandaş bilimi yaklaşımını güçlendirmektedir.

Picture Insect

Picture Insect, kullanıcıların böcek türlerini tanımlamasına olanak tanıyan bir mobil uygulamadır. Uygulama, böceklerin morfolojik ayırt edici özelliklerini hızlı bir şekilde analiz ederek kullanıcılara entomolojik sınıflandırma süreçlerinde rehberlik etmekte ve biyolojik çeşitliliğin önemli bir parçası olan eklem bacaklıların tanınmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, uygulamanın sunduğu tür tanımlarının karmaşık ekosistemlerdeki doğruluk oranlarının, saha gözlemlerinde uzman denetimiyle desteklenmesi önerilmektedir. Uygulama, entomoloji eğitiminde öğrencilerin temel tanımlama becerilerini geliştirmek için güçlü bir

görsel rehberlik sunarken, geniş tür kütüphanesi sayesinde yerel böcek popülasyonlarının izlenmesine dair öncül veriler sağlamaktadır.

YAPAY ZEKÂ VE DİJİTAL ÖĞRENME ORTAMLARININ AVANTAJLARI

Kişiselleştirilmiş ve Etkileşimli Eğitim

Bu platformlar, öğrenci verilerini analiz ederek bireysel ilgi alanlarına ve öğrenme hızına uyumlu içerikler sunmakta, böylece karmaşık çevresel kavramların çok daha dinamik ve somut bir şekilde içselleştirilmesini sağlamaktadır. Özellikle dijital araçların sağladığı pratik ve işbirlikçi deneyimler, öğrencilerin çevresel sorunlara karşı pasif gözlemciler olmaktan çıkıp, çözüm süreçlerinde aktif rol alan araştırmacılara dönüşmelerini desteklemektedir. Buna ek olarak, yapay zekâ destekli artırılmış gerçeklik teknolojileri, öğrencileri gerçek dünyadaki çevresel senaryolara sanal olarak taşıyarak ekosistemleri derinlemesine analiz etmelerine ve kritik problem çözme becerilerini geliştirmelerine imkân tanımaktadır. Ayrıca, yapay zekâ entegrasyonu yalnızca bilgi aktarımı ile sınırlı kalmayıp, öğrencilerin yansıtıcı karar verme süreçlerini ve sivil katılımlarını destekleyerek çevresel sürdürülebilirlik konularında daha sorumlu bireyler olmalarını teşvik etmektedir (Maqahami, Alhammadi, & Seffah, 2026). Üretken yapay zekâ teknolojileri, iklim değişikliği gibi karmaşık sistemleri görselleştirerek öğrencilerin bilimsel verilerle kavramsal anlayışları arasındaki boşluğu kapatmaktadır (Mamadiyarov, O'g'iljon, Eshchanov, & Ahmad, 2026). Buna ek olarak, yapay zekâ destekli platformlar, çevresel verilerin analitiği ve izlenmesi süreçlerini kolaylaştırarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik yenilikçi stratejilerin geliştirilmesinde eğitimcilere ve öğrencilere önemli rehberlik sağlamaktadır.

Gerçek Zamanlı Veri Kullanımı ve Öğrenci Motivasyonu

Yapay zekâ algoritmaları, anlık çevresel verileri işleyerek öğrencilere kişiselleştirilmiş görevler sunmakta ve oyunlaştırma unsurlarıyla aktif katılımlarını tetiklemektedir. Bu sayede öğrenciler, dünyanın dört bir yanından gelen çevresel verileri gerçek zamanlı olarak analiz edip iş birliği içinde çalışarak, karmaşık ekolojik problemlerin çözümünde daha yetkin ve bilinçli birer araştırmacıya dönüşmektedir. Öte yandan, yapay zekâ destekli bu ekosistemler, öğretme ve öğrenme süreçlerinde hata payını minimize ederken, öğrencilerin iş hayatındaki karmaşık karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirerek sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan yetkinlikleri pekiştirmektedir. Bununla birlikte, dijital dönüşümün çevre eğitimindeki başarısı; eğitimcilerin teknolojik okuryazarlığının artırılması, dijital uçurumun azaltılması ve sürdürülebilir bir yapay zekâ ekosisteminin uluslararası iş birliğiyle kurgulanmasına bağlıdır.

Küresel İş Birliği Olanakları

Dijital platformlar ve yapay zekâ destekli ağlar, farklı ülkelerdeki öğrencilerin çevresel veri setlerini ortak bir düzlemde paylaşmalarına ve yerel ekosistemlerdeki değişimleri küresel ölçekte analiz etmelerine imkân tanımaktadır. Böylece öğrenciler, üretken yapay zekâ aracılığıyla farklı kültürel bağlamlardan gelen verileri sentezleyerek kapsayıcı ve ortak çözüm stratejileri geliştirebilirler. Bu süreç, öğrencilerin yerel düzeydeki eylemlerinin küresel ekosistemler üzerindeki etkilerini anlamalarını sağlayarak, sistem düşüncesi ve veri okuryazarlığı gibi 21. yüzyıl becerilerini otantik verilerle pekiştirmelerine olanak tanır. Bu tür teknolojik entegrasyonlar, öğrencilerin çevresel sistemlerin karmaşıklığını simüle ederek insan faaliyetlerinin ekosistem üzerindeki doğrudan sonuçlarını gözlemlemelerine olanak sağlayan ekolojik zekâ gelişimini desteklemektedir.

KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ETİK TARTIŞMALAR

Dijital Eşitsizlik ve Veri Gizliliği

Eğitimde yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük bölgelerdeki öğrencilerin dijital kaynaklara erişiminde uçurumlar yaratarak fırsat eşitliğini tehdit eden unsurları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, yapay zekâ algoritmalarının veri toplama süreçlerinde ortaya çıkan şeffaflık sorunları ve kişisel verilerin izinsiz kullanımı, öğrencilerin dijital ortamlardaki güvenliğini riske atarak ciddi etik kaygılar oluşturmaktadır. Bu durum, eğitim teknolojilerinin tasarımı ve uygulanması sürecinde sosyal adaleti gözeten kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Geliştiricilerin ve eğitim kurumlarının bu teknolojileri etik standartlar ve yasal çerçevelerle uyumlu biçimde birlikte tasarlama, dijitalleşmenin yarattığı bu boşlukları kapatmak için önemlidir.

Teknoloji Bağımlılığı ve Yapay Zekânın Etik Kullanımı

Yapay zekâ tabanlı öğrenme araçlarının yoğun kullanımı, öğrencilerin doğa ile kurdukları doğrudan fiziksel etkileşimi azaltarak teknolojik bir bağımlılık döngüsü yaratma riski taşımaktadır. Bu durum, çevresel farkındalığın sadece dijital simülasyonlar üzerinden değil, fiziksel gözlem ve doğrudan deneyim ile dengelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yapay zekânın eğitimdeki etik ve sorumlu kullanımı için kapsamlı standartların oluşturulması, öğrenci verilerinin gizliliğini korurken teknolojik araçların pedagojik değerini artırmak adına kritik bir referans noktası teşkil etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çevre eğitimi, sanayi sonrası dönemde ortaya çıkan çevresel krizlere yanıt olarak doğmuş olup, günümüzde dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojileriyle etkileşimli, bireyselleştirilmiş bir öğrenme sürecine evrilmiştir. Bu dönüşüm, eğitim sistemlerinin güncel teknolojik gelişmelere uyum sağlamasını zorunlu kılarken, öğretmenlerin dijital becerilerinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir bir yapay zekâ ekosistemi oluşturulması için uluslararası iş birliklerini temel bir gereklilik haline getirmektedir. Gelecekte, bu teknolojilerin sunduğu kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri, özellikle çevresel sürdürülebilirlik bilincinin küresel çapta yaygınlaşmasında kritik bir rol oynayacaktır. Ancak bu sürecin başarısı, teknolojik altyapının güçlendirilmesinin yanı sıra, yapay zekâ araçlarının etik kullanımına dair paydaşların bilinçlendirilmesi ve veri gizliliği konusundaki güvenlik mekanizmalarının titizlikle oluşturulmasına bağlıdır. Yapay zekâ ile çevre eğitimi arasındaki sinerji, yalnızca teknik bir yenilik değil, aynı zamanda toplumun doğal ekosistemlerle olan etkileşimini yeniden tanımlayan etik bir sorumluluk alanıdır. Disiplinler arası yaklaşımların güçlendirilmesi ve yapay zekâ destekli araçların gerçek yaşam pratikleriyle harmanlanması, gelecek nesillerin çevresel sürdürülebilirliği daha etkin bir biçimde içselleştirmesine olanak tanıyacaktır. Bu kapsamda atılacak adımlar, öğretmenlerin dijital yetkinliklerini artırmayı ve geliştiricilerin gerçek yaşam senaryolarına dayalı sürdürülebilir çözümler tasarlamasını gerektirmektedir. Ayrıca, öğretmen yetiştirme programlarının yapay zekâ okuryazarlığı ve etik kullanım konularını kapsayacak şekilde güncellenmesi, teknolojinin pedagojik hedeflerle entegrasyonunu güvence altına alacaktır.

KAYNAKLAR

- Altomonte, S., Logan, B., Feisst, M., Rutherford, P., & Wilson, R. (2016). Interactive and situated learning in education for sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 17(3), 417–443.
- Guo, X., Guo, Y., & Liu, Y. (2021). The development of extended reality in education: Inspiration from the research literature. *Sustainability*, 13(24), 13776.
- Hajj-Hassan, M., Chaker, R., & Cederqvist, A. (2024). Environmental Education: A Systematic Review on the Use of Digital Tools for Fostering Sustainability Awareness. *Sustainability*, 16(9), 3733–3733.
- Kumari, U. (2025). Digital Tools for Environmental Education: Enhancing Awareness and Action Through Technology. *Green Skills for the 21st Century Learner: Educational Perspectives and Practices*, 102.
- Madhuri, A. (2025). Digital Tools and Green Education: Technology for Environmental Learning. *Green Skills for the 21st Century Learner: Educational Perspectives and Practices*, 93.
- Mamadiyarov, Z., O'g'iljon, A., Eshchanov, T., & Ahmad, M. (2026). Teaching Climate Change through the Lens of Generative AI. In *Advances in computational intelligence and robotics book series* (pp. 279–306). IGI Global.
- Maqahami, S. A., Alhammadi, M., & Seffah, A. (2026). Identifying AI Features That Foster Responsible Sustainability Awareness in Children. *AHFE International*.
- Neto, E. J. de M., Lima, D. G. de, Feitosa, I. S., Gomes, S. M., & Jacob, M. C. M. (2021). Plant Identification Using Artificial Intelligence: Innovative Strategies for Teaching Food Biodiversity. In *Ethnobiology* (pp. 379–393). Springer Nature.
- Oliveira, K. K. D. S., & De Souza, R. A. (2022). Digital transformation towards education 4.0. *Informatics in Education*, 21(2), 283-309.
- Robertson, S. (2020). Digital Pedagogy for the 21st Century Educator. *Handbook of Research on Innovative Pedagogies and Best Practices in Teacher Education*, 258-275.
- Strielkowski, W., Grebennikova, V., Lisovskiy, A., Rakhimova, G., & Vasileva, T. (2025). AI-driven adaptive learning for sustainable educational transformation. *Sustainable development*, 33(2), 1921-1947.
- Truong, M.-X., & Wal, R. van der. (2024). Exploring the landscape of automated species identification apps: Development, promise, and user appraisal. *BioScience*, 74(9), 601–613.
- United Nations [UN]. (1972). United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Conference).
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1978). Intergovernmental Conference on Environmental Education Tbilisi.
- United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1975). The Belgrade Charter: a framework for environmental education.

TUNCELİ YÖRESİ HALK OYUNLARI ADLARI ÜZERİNE ON THE NAMES OF FOLK DANCES IN THE TUNCELI REGION

Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Tunceli, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9809-360>

Özet

Halk oyunları, bir toplumun tarihî birikimini, kültürel değerlerini ve toplumsal yaşam biçimini yansıtan önemli folklor unsurlarından biridir. Toplumların ortak hafızasında yer eden bu oyunlar, hem bir eğlence ve gösteri biçimi hem de ritüelleri, gelenekleri, sosyal ilişkileri, dilsel ve kültürel kimliği aktaran birer ifade aracı niteliği taşır. Halk oyunları, oynanış biçimleri, müzikleri, figürleri ve ritimleri kadar taşıdıkları adlar bakımından da dilsel ve kültürel anlamlar barındırır. Bu bağlamda halk oyunlarının adlandırılması, ait oldukları toplumun dilsel ve kültürel dünyasına ilişkin önemli ipuçları sunar. Türkiye'nin farklı bölgelerinde görülen halk oyunları, coğrafi, tarihî ve sosyo-kültürel özelliklere bağlı olarak büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Tunceli ili de zengin folklorik yapısıyla dikkat çeken yörelerden biridir. Bölgenin tarihî geçmişi, sözlü kültür geleneği, çok kültürlü ve çok dilli yapısı yöredeki halk oyunlarının çeşitlenmesine ve farklı özellikler kazanmasına zemin hazırlamıştır. Tunceli yöresinde oynanan Üçayak, Cezayir, Cirit, Nare, Lorke, Şahin Uçurdum, Karaçor, Keçiko, Gule, Fadike, Baygın, Yol Havası, Körkes Varvarı, Halay, Tanzara, Pülümür Halayı, Kol Oyunu, Barasor, Kına Oyunu, Varvara-Silemano, Kemal Çavuş, Temur Ağa ve İğ Oyunu gibi çok sayıda halk oyunu bulunmaktadır. Bu oyunlar hem müzik ve hareket bakımından hem de taşıdıkları adlar bakımından da yöre kültürünün izlerini yansıtmaktadır. Nitekim bazı oyun adlarının tarihî olaylara, bazılarının kişilere, bazılarının ise doğa unsurlarına veya toplumsal yaşamdaki çeşitli unsurlara dayandığı görülmektedir. Bu durum, halk oyunları adlarının ad bilimsel açıdan incelenmesini önemli hâle getirmektedir. Bu çalışmada Tunceli yöresinde tespit edilen halk oyunları adları ad bilimi (onomastik) açısından ele alınacaktır. Çalışmada söz konusu oyun adlarının anlam özellikleri ve adlandırma biçimleri incelenerek yöre halk oyunlarının adlandırma pratikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ad bilim, halk oyunları, Tunceli, oyun adları, folklor.

Abstract

Folk dances are one of the important folkloric elements that reflect a society's historical accumulation, cultural values, and social way of life. These dances, which take place in the collective memory of societies, are not only forms of entertainment and performance but also function as means of expression that convey rituals, traditions, social relations, and linguistic and cultural identity. Folk dances contain linguistic and cultural meanings not only through their performance styles, music, figures, and rhythms but also through the names they carry. In this context, the naming of folk dances provides important clues about the linguistic and cultural world of the society to which they belong. Folk dances observed in different regions of Türkiye show great diversity depending on geographical, historical, and socio-cultural characteristics. The province of Tunceli, located in the Eastern Anatolia Region, is one of the regions that attracts attention with its rich folkloric structure. The historical background of the region, its oral cultural tradition, and its multicultural and multilingual structure have prepared the ground for the diversification of folk dances in the region and for them to acquire different characteristics. In the Tunceli region, there are many folk dances such as Üçayak, Cezayir, Cirit, Nare, Lorke, Şahin Uçurdum, Karaçor, Keçiko, Gule, Fadike, Baygın, Yol Havası, Körkes Varvarı, Halay, Tanzara, Pülümür Halayı, Kol Oyunu, Barasor, Kına Oyunu, Varvara

Silemano, Kemal Çavuş, Temur Ağa, and İğ Oyunu. These dances reflect the traces of the regional culture both in terms of music and movement and in terms of the names they carry. Indeed, it is observed that some dance names are based on historical events, some on personal names, and others on elements of nature or various aspects of social life. This situation makes it important to examine the names of folk dances from an onomastic perspective. In this study, the names of the folk dances identified in the Tunceli region will be examined from the perspective of onomastics. In the study, the meaning characteristics and naming forms of these dance names will be analyzed, and thus the naming practices of the regional folk dances will be revealed.

Keywords: Onomastics, folk dances, Tunceli, dance names, folklore.

Giriş

Halk kültürü, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu ve kuşaktan kuşağa aktardığı gelenek, görenek, inanç, sanat, sözlü anlatımlar ve günlük yaşam pratiklerinin bütünüdür. Bu kültürel birikim, toplumların kimliğini şekillendiren temel unsurlardan biri olup, sözlü gelenekler, el sanatları, müzik ve dans gibi çeşitli folklorik öğeler aracılığıyla yaşatılmaktadır (Ekici, 2008, s. 13; Düzgün, 2019, s. 63). Halk kültürünün önemli bileşenlerinden biri de halk oyunlarıdır (Kurtişoğlu, 2025, s. 525). Halk oyunları, toplumsal yaşamın duygularını, düşüncelerini ve ortak deneyimlerini estetik bir biçimde yansıtan, genellikle geleneksel müzik eşliğinde icra edilen ritmik ve figüratif dans biçimleri olarak tanımlanabilir.

Türk halk oyunları, Anadolu'nun tarihsel birikimi ve kültürel çeşitliliğinin önemli bir yansımasıdır. Bu oyunlar, yalnızca bir eğlence veya gösteri unsuru olmanın ötesinde, toplumların yaşam biçimini, sosyal ilişkilerini ve kültürel değerlerini yansıtan önemli folklorik miras öğeleridir. Düğünler, bayramlar, asker uğurlamaları ve çeşitli toplumsal etkinliklerde icra edilen halk oyunları, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve kültürel kimliğin canlı tutulmasını sağlayan işlevler üstlenmektedir (Bektaş, 2024, s. 1100; Kurtişoğlu, 2025, s. 526). Türkiye'de halk oyunları, bölgelere göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Anadolu'nun farklı coğrafi ve kültürel çevreleri, oyunların ritimlerinde, figürlerinde, kostümlerinde ve müziklerinde çeşitlilik oluşturmuştur. Karadeniz Bölgesi'nde hızlı ritimli ve hareketli figürlerin öne çıktığı horon, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toplu halde oynanan halay, Ege Bölgesi'nde ise daha ağır ve ölçülü figürlere sahip zeybek oyunları yaygındır. Bu bölgesel çeşitlilik, Türk halk oyunlarının zenginliğini ortaya koymakta ve her bir oyunun ait olduğu yörenin tarihsel ve kültürel özelliklerini yansıtmaya imkân sağlamaktadır (Akış, 2024, s. 844). Bu yönüyle halk oyunları, kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın da amacı, Tunceli yöresinde en sıklıkla oynanan halk oyunlarının adlarını ve bu adların taşıdığı anlamları incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; veriler derleme yöntemi ve mülakat tekniği aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın kapsamını halk oyunları, Tunceli yöresi halk oyunları ve ad bilimi (onomastik) çerçevesinde değerlendirilen oyun adları oluşturmaktadır.

Türk Halk Oyunlarının Bölgesel Dağılımı Ve Türleri

Türk halk oyunları, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde gelişmiş ve her bölgenin sosyal yaşamını, tarihsel geçmişini ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli bir folklor unsurudur. Anadolu'nun geniş coğrafyası ve çok kültürlü yapısı, halk oyunlarında büyük bir çeşitlilik ortaya çıkarmıştır (Eroğlu, 2017, s. 72-77; Aycil ve Çubukcu, 2022, s. 3-10; İnalkaş, 2026, s. 406).

Türkiye’de halk oyunları genellikle oynandıkları bölgelere göre sınıflandırılır:

Zeybek: Ege ve Batı Anadolu’da yaygındır; ağır ve heybetli figürleriyle bilinir.

Kaşıklı Zeybek: İç Ege, İç Batı Anadolu ve Batı Karadeniz’de kaşık ritimleriyle oynanır.

Teke Oyunları: Göller Yöresi’nde görülür; Gabardıç ve Teke Zortlatması bu gruptadır.

Bar: Erzurum ve çevresinde oynanan toplu bir oyun türüdür.

Halay: Çukurova, Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaygındır.

Hora: Trakya’ya özgü olup Balkan kültürünün etkisini taşır.

Horon: Orta ve Doğu Karadeniz’de hızlı ve hareketli figürlerle oynanır.

Kaşık Oyunları: Konya ve Mersin çevresinde kaşık kullanılarak oynanır.

Lezginka: Kars ve Kuzeydoğu Anadolu’da görülen, Kafkas kültürü etkili bir oyundur.

Tunceli Yöresi Halk Oyunları

Tunceli, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan; dağlık coğrafyası, zengin doğal kaynakları ve kendine özgü inaç ve çok kültürel yapısıyla tanınan bir ildir (Koç, 2025, s. 229). Bu çok kültürlü yapısı halk oyunları çeşitliliğine de yansımıştır. Tunceli yöresinde oynanan halk oyunları, bölgenin sosyal yaşamı, düğün gelenekleri ve kültürel etkileşimleri doğrultusunda farklı sıklıklarda icra edilmektedir. Bu Oyunlar (Eroğlu, 2017; Dik, 2022) :

Karaçor: Yörede en yaygın oynanan oyunlardan biridir. Kol kola tutuşla oynanır ve çoğu zaman halayların başlangıcında tercih edilir (K1).

Devzere (Levzer / Devzer): Sözlü bir oyundur. Aşk temalı türküsü eşliğinde oynanır ve özellikle Hozat çevresinde yaygındır (K1).

Hey Hey: Dairesel formda oynanan hareketli bir oyundur. Ovacık yöresinde yaygın olarak görülür (K2).

Halay: Bölgenin genel halay kültürünü temsil eder ve birçok oyunun temel formunu oluşturur (K1).

Lorke: Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaygın olan ve Tunceli’de de sık oynanan bir halay türüdür (K2).

Tamzara: Doğu Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Tunceli’de de bilinen ve oynanan bir oyundur.

Delilo: Halay türünde bir oyun olup bölgedeki düğünlerde zaman zaman oynanmaktadır (K3).

Koç Halayı: Halay formunda oynanan ve erkek figürlerinin daha belirgin olduğu oyunlardan biridir (K3).

Kargılama: Karşılıklı oynanan figürler içeren bir oyundur (K2).

Kosalma: Halay türünde olan ve ritmik adımlarla oynanan oyunlardandır (K4).

Kol Oyunu: Kol hareketlerinin belirgin olduğu bir oyun türüdür (K4).

Nare: Bölgesel olarak bilinen ve bazı düğünlerde icra edilen oyunlardan biridir (K2).

Sallama: Adımların sallanma hareketleriyle karakterize edildiği bir oyun türüdür (K1).

Şıkıltım: Ritmik ayak vuruşlarıyla bilinen oyunlardan biridir (K3).

Tunceli yöresinde halk oyunlarının dağılımı incelendiğinde, halay türü oyunların kültürel yapı içinde baskın olduğu görülmektedir. Günümüzde özellikle Karaçor, Delilo, Devzere ve Hey Hey oyunları yörede en aktif şekilde icra edilen oyunlar olup diğer birçok oyun ya daha sınırlı alanlarda oynanmakta ya da yalnızca kültürel hafızada yer almaktadır. Ayrıca Tunceli yöresinde bilinen ve literatüre geçmiş ancak günümüzde daha seyrek oynanan halk oyunları arasında At, Horoz Oyunu, Sımsıme, Değnek Oyunu, Beşekrek, Berde, Bir Ayak, Cezayir, Dıntıngo, Esi, Güzeller Halayı, Horun, İki Ayak, Karagız, Kilitleme, Köroğlu, Türk Kızı, Üç Ayak, Üç Geri, Vilik ve Zeynebe oyunları yer almaktadır (Eroğlu, 2017; Dik, 2022; K1, K2, K3, K4).

Ad Bilimi Açısından Tunceli Halk Oyunları

Ad bilimi (onomastik), canlı ve cansız varlıkların, yer adlarının, kişi adlarının ve çeşitli kültürel unsurların adlarını köken, anlam, tarihsel gelişim ve kullanım biçimleri açısından inceleyen bir dil bilimi alt dalıdır. Ad bilimi, adların ortaya çıkış nedenlerini ve zaman içerisinde geçirdikleri değişimleri araştırarak toplumların kültürel yapısı, tarihi ve yaşam biçimleri hakkında önemli bilgiler sunar (Sakaoğlu, 2001; Şahin, 2015; Akçataş, 2022). Bu nedenle yer adları, kişi adları ve kültürel öğelere verilen adlar, toplumların geçmişine dair önemli ipuçları taşımaktadır.

Tunceli yöresinde oynanan halk oyunlarının adları ad bilimi açısından incelendiğinde, bu adların büyük ölçüde toplumun günlük yaşamı, kültürel değerleri, hareket özellikleri ve yerel dil unsurlarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Tunceli yöresinde yaygın olarak karşılaşılan Halay, Karaçor, Delilo, Devzere ve Hey Hey adları da dilsel köken ve kullanım bağlamı bakımından farklı kaynaklara dayanmaktadır. Halay kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, genel kabul gören yaklaşıma göre kelime Arapça “*hâl / halâ*” kökleriyle ilişkilendirilmekte ve zamanla Anadolu’da el ele tutuşularak oynanan toplu dansları ifade eden bir ad hâline gelmiştir; ayrıca Türkçedeki “*alay*” (sıra, topluluk) kelimesiyle ilişkilendirilerek sıra hâlinde oynanan toplu dansları ifade ettiği de belirtilmektedir (Türkçe Sözlük, 2011; Kanar, 2011; Uçman, 2013). Karaçor adının ise “kara” (güçlü, büyük) ve yöresel bir ifade olan “çor” (tutma, kavrama) sözcüklerinin birleşiminden oluştuğu düşünülmekte ve kol kola girilerek oynanan oyunları ifade ettiği kabul edilmektedir (K1.; Türkçe Sözlük, 2011; Karakurt, 2011; Nişanyan, 2007). Delilo adı, Kürtçe/ Farsça “*dil*” (gönül) veya “*delal*” (güzel, sevgili) kelimeleriyle ilişkilendirilmekte; türkülerde sevgiliye hitap eden bir ünlemden türeyerek zamanla oyun adı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2011; Kanar, 2011). Devzere adının yörede kullanılan “*devzer / dewzer*” biçimindeki yerel bir ifadeden türediği ve halk türkülerinde geçen sözlerin zamanla oyun adına dönüştüğü düşünülmektedir (K1). Hey Hey ise oyun sırasında coşku ve ritmi artırmak amacıyla söylenen “hey” ünleminden türemiş olup, ünlem kökenli bir oyun adı olarak değerlendirilmektedir (K3). Bu örnekler, Tunceli yöresi halk oyunlarının adlandırılmasında dilsel çeşitliliğin, sözlü kültürün ve yerel ağız özelliklerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Tunceli yöresinde oynanan halk oyunlarının adları incelendiğinde, bu adların farklı kültürel ve dilsel kaynaklara dayandığı görülmektedir. Oyun adları; kişi adları, hayvan adları, hareket ve figür özellikleri, nesne adları ve yöresel kültürel unsurlar gibi çeşitli kategoriler altında değerlendirilebilmektedir. Bu sınıflandırma, halk oyunlarının yalnızca bir performans unsuru olmadığını, aynı zamanda toplumun kültürel hafızasını ve yaşam biçimini yansıtan önemli adlandırma örnekleri sunduğunu göstermektedir.

Kişi Adlarına Dayanan Oyun Adları

Bu grupta yer alan oyun adları, genellikle toplumda bilinen kişilere, kahramanlık anlatılarına veya sembolik karakterlere dayanmaktadır. Bu tür adlandırmalar, halk oyunlarının destanlar, halk hikâyeleri ve toplumsal hafıza ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

- Köroğlu
- Türk Kızı
- Zeynebe

Hayvan Adlarına Dayanan Oyun Adları

Hayvan adlarına dayanan oyun adları, çoğunlukla hayvanların hareketlerinden esinlenmekte veya onların sembolik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu durum, halk oyunlarında taklit ve sembolik anlatımın önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

- Horoz Oyunu:
- At:

Hareket ve Adım Özelliklerine Dayanan Oyun Adları

Bazı halk oyunlarının adları doğrudan oyunda gerçekleştirilen figürlere, adım sayısına veya ritmik hareketlere dayanmaktadır. Bu tür adlandırmalar, oyunun yapısal özelliklerini ve dansın ritmik düzenini yansıtan betimleyici niteliktedir.

- Bir Ayak
- İki Ayak
- Üç Ayak
- Üç Geri

Nesne ve Araç Adlarına Dayanan Oyun Adları

Bu gruptaki oyun adları, gündelik yaşamda kullanılan araç ve nesnelerden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu durum, halk oyunlarının toplumun günlük yaşam kültürüyle yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

- Değnek Oyunu
- Kilitleme

Diğer (Yöresel ve Kültürel Oyun Adları)

Bu grupta yer alan oyun adları ise çoğunlukla yerel ağız özelliklerinden kaynaklanan, kökeni tam olarak açıklanamayan veya zaman içerisinde anlam değişimine uğramış adlandırmalardır. Bu tür adlar, bölgenin sözlü kültür geleneğini ve yerel dil özelliklerini yansıtan önemli örnekler olarak değerlendirilmektedir.

- Sımsıme
- Beşekrek
- Berde
- Cezayir

- Dintingo
- Esi
- Güzeller Halayı
- Horun
- Karagöz
- Vilik

Sonuç

Tunceli yöresinde oynanan halk oyunlarının adları incelendiğinde, bu adların sadece birer adlandırma unsuru olmadığı; bununla birlikte bölgenin kültürel yapısını, tarihsel birikimini ve dilsel çeşitliliğini yansıtan önemli göstergeler olduğu görülmektedir. Halk oyunları, müzik ve figür özelliklerinin yanı sıra taşıdıkları adlar aracılığıyla da toplumun yaşam biçimi, sosyal ilişkileri ve kültürel hafızası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Tunceli yöresindeki halk oyunlarının adlandırılmasında toplumun günlük yaşamı, doğa unsurları, kişi adları, hayvan adları, oyunların figür özellikleri ve kullanılan araçlar gibi farklı unsurların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, halk oyunlarının yalnızca bir eğlence veya gösteri biçimi olmadığını; aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini ve sembolik dünyasını yansıtan bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Halay, Karaçor, Delilo, Devzere ve Hey Hey gibi oyun adlarının farklı dilsel kökenlere dayanması, Tunceli yöresinin çok kültürlü ve çok dilli yapısının halk oyunlarına da yansıdığını ortaya koymaktadır.

Oyun adlarının kişi adları, hayvan adları, hareket ve figür özellikleri, nesne ve araç adları ile yöresel ve kültürel adlandırmalar gibi çeşitli kategoriler altında değerlendirilebilmesi, adlandırma süreçlerinin toplumun kültürel yaşamı ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Özellikle yerel ağızdan türeyen veya kökeni tam olarak belirlenemeyen bazı oyun adları, bölgenin sözlü kültür geleneğini ve dilsel özelliklerini yansıtan önemli örnekler olarak dikkat çekmektedir.

Tunceli yöresi halk oyunlarının adları bölgenin folklorik mirasını ve kültürel kimliğini yansıtan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Halk oyunları adlarının ad bilimi çerçevesinde ele alınması, hem halk oyunlarının kültürel ve dilsel anlam dünyasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakta hem de yöresel kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemli veriler sunmaktadır. Bu nedenle halk oyunları adları üzerine yapılacak ayrıntılı dilbilimsel ve folklorik çalışmaların, Türk halk kültürü araştırmalarına önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Akçataş, A. (2022). Adlandırma ve anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 52–63.
- Akış, S. (2024). Türk halk oyunlarında taklit unsuruna dair notlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö14, 841–852.
- Aycil, S., & Çubukcu, G. (2022). Geleneksel Türk halk oyunlarının posta pulları üzerinden değerlendirilmesi. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 4(8), 1–14.

- Bektaş, İ. (2024). Geleneksel dansta hareket müzik ilişkisinin Türk halk oyunları üzerinden değerlendirilmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(46), 1098–1108.
- Dik, T. (2022). *Tunceli yöresi halk oyunları ve bu halk oyunlarına ait geleneksel giyim kuşam* (Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Nevşehir.
- Düzgün, D. (2019). Halk kültürü değişimleri ve bir alan araştırması. *Milli Folklor*, 16(124), 62–74.
- Ekici, M. (2008). Türk halk kültürü araştırmalarında dün, bugün ve yarın. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1(1), 11–26.
- Eroğlu, T. (2017). Türkiye’deki halk oyunlarının temel özellikler, tür ve dağılım bakımından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(42), 67–78.
- İnalkaç, O. (2026). Kafkas ve horon türü Türk halk oyunlarının incelenmesi: Iğdır ve Trabzon örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 403–411.
- Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Say Yayınları.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü*. F Klavye Yayınları.
- Koç, A. (2025). Tunceli botanik çeşitliliğinde ölmeyen ot: Fitonomi bağlamında *Helichrysum arenarium*. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 227–239.
- Kurtişoğlu, B. (2025). Türk halk oyunlarının akademikleşme süreci: Gelenekten bilimsel disipline. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 27, 522–537.
- Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin soyağacı: Çağdaş Türkçenin kökenbilim sözlüğü*. Adam Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk ad bilimine giriş*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, İ. (2015). *Adbilim*. Pegem Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçman, T. (2013). *Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça sözlük*. Kervan Yayın Dağıtım.
- Yaman, H. (2023). Adbilim ve kültürdilbilim bağlamında lakaplar üzerine bir araştırma: Tokat-Nebiköy örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(37), 123–141.

Kaynak Kişiler

- K1: Yılmaz Kaplan, 1980, Tunceli Merkez.
- K2: Fatma Doğan, 1933, Tunceli-Merkez.
- K3: Kağan Gökalp, 1975, Tunceli -Çemişgezek.
- K4: Sabiye Kaya, 1955, Tunceli- Mazgirt.

TÜRKÇEDE GEL- FİİLİNİN ANLAM ZENGİNLİĞİ ON THE SEMANTIC RICHNESS OF THE VERB *GEL-* IN TURKISH

Asst. Prof. Dr. Ali KOÇ

Munzur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Tunceli, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9809-360>

Özet

Dil, insanın düşünce dünyasını, deneyimlerini ve kültürel birikimini anlamlandırmasını sağlayan bir bildirişim sistemidir ve bu sistem içinde sözcüklerin taşıdığı anlamlar dilin ifade gücünü belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Anlam, bir dil biriminin zihinde uyandırdığı kavramsal karşılık olarak değerlendirilirken, bir sözcüğün farklı bağlamlarda kazandığı yeni anlamlar ise dilin anlamsal çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koyar. Türkçe, tarihî gelişimi, geniş coğrafyası ve sözlü kültür geleneği sayesinde anlam bakımından zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu zenginlik özellikle temel fiillerde açık biçimde görülür. Türkçede en sık kullanılan fiillerden biri olan *gel-* fiili de çok yönlü anlam zenginliğiyle dikkat çeken önemli bir dil unsurudur. Temel anlamı “bir yere ulaşmak, varmak” olan *gel-* fiili, zamanla farklı bağlamlarda yeni anlamlar kazanarak hem sözlük anlamları hem de deyim ve kalıp ifadeler aracılığıyla geniş bir anlam alanına sahip olmuştur. Türkçede yönelme, oluş, gerçekleşme, uygunluk, sonuç bildirme gibi çeşitli işlevlerde kullanılabilen bu fiil, aynı zamanda yardımcı fiil olarak birleşik yapıların oluşmasına da katkı sağlar. Bu durum Türkçede fiillerin anlam genişlemesi ve işlevsel çeşitliliği bakımından önemli bir örnek teşkil eder. Nitekim *gel-* fiili temel sözlük anlamlarıyla ve deyimler, atasözleri ve ağızlarda görülen kullanımlarıyla da dikkat çekici bir anlam zenginliği ortaya koymaktadır. Bu çalışmada *gel-* fiilinin Türkçedeki anlam çeşitliliği ele alınacaktır. Bu bağlamda fiilin anlam alanı; Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Güncel Türkçe Sözlük*, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ile *Derleme Sözlüğü* verileri temel alınarak incelenecek ve söz konusu kaynaklarda yer alan kullanım biçimleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Böylece *gel-* fiilinin hem ölçünlü dilde hem de ağızlarda kazandığı farklı anlamlar ortaya konularak Türkçenin anlamsal zenginliğine katkısı gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, anlam zenginliği, *gel-* fiili, söz kalıpları.

Abstract

Language is a communication system that enables humans to make sense of their world of thought, experiences, and cultural accumulation, and within this system the meanings carried by words constitute one of the most important elements determining the expressive power of a language. Meaning is generally defined as the conceptual counterpart that a linguistic unit evokes in the mind, while the new meanings that a word acquires in different contexts reveal the semantic diversity and richness of a language. Turkish possesses a rich vocabulary in terms of meaning due to its historical development, wide geographical spread, and strong oral tradition. This richness becomes particularly evident in basic verbs. One of the most frequently used verbs in Turkish, the verb *gel-* “to come,” stands out as an important linguistic element with its multidimensional semantic richness. While its primary meaning is “to reach or arrive at a place,” the verb *gel-* has gained new meanings over time in different contexts and has developed a broad semantic field through both dictionary meanings and idiomatic or fixed expressions. In Turkish, this verb can function in various ways such as indicating direction, occurrence, realization, suitability, and result, and it also contributes to the formation of compound structures as an auxiliary verb. This situation constitutes a significant example of semantic expansion and functional diversity of verbs

in Turkish. Indeed, the verb *gel-* demonstrates remarkable semantic richness not only through its basic dictionary meanings but also through its uses in idioms, proverbs, and dialects. This study examines the semantic diversity of the verb *gel-* in Turkish. In this context, the semantic field of the verb will be analyzed based on the data from the *Güncel Türkçe Sözlük* (Contemporary Turkish Dictionary), the *Dictionary of Proverbs and Idioms*, and the *Derleme Sözlüğü* (Compilation Dictionary) prepared by the Turkish Language Association, and the usage patterns presented in these sources will be comparatively evaluated. Thus, the different meanings that the verb *gel-* acquires both in the standard language and in dialects will be revealed, and its contribution to the semantic richness of Turkish will be demonstrated.

Keywords: Meaning, semantic richness, verb *gel-*, formulaic expressions.

Giriş

Türkçede anlam, bir sözcüğün veya dil biriminin zihinde uyandırdığı kavramsal karşılığı ifade eder ve dilin iletişim gücünü belirleyen temel unsurlardan biridir (Kara ve Teres, 2013, s. 82-83; Çekin ve Gören, 2014, s. 95). Dil, öncelikle insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, kendine özgü yasaları olan, doğal ve canlı bir varlık olarak tanımlanabilir (Aksan, 1998, s. 25-30; Güleröğlu, 2024, s. 164-166). Bu canlılık, dilin sürekli değişim, dönüşüm ve yenilenme içinde olmasından kaynaklanır. Dil, yaşayan bir organizma gibi toplumsal ihtiyaçlara, kültürel etkileşimlere ve bilişsel süreçlere bağlı olarak evrilir. İşte bu evrilme süreci içinde anlam, dilin en dinamik ve çeşitlenmeye en açık katmanını oluşturur (Akdemir, 2000, s. 59-60; Ergin, 2002). Türkçe, tarihsel gelişimi, geniş coğrafyaya yayılması ve zengin sözlü kültür geleneği sayesinde oldukça geniş bir anlam çeşitliliğine sahiptir. Sözcükler yalnızca temel anlamlarıyla değil; mecaz, yan anlam ve bağlama bağlı kullanımlarla da farklı anlam katmanları kazanabilir. Dilin canlı bir varlık olması, anlamın da statik değil, sürekli üretilen ve dönüştürülen bir olgu olarak ele alınmasını zorunlu kılar.

Toplumsal değişimler, teknolojik yenilikler ve kültürel etkileşimler dilin anlam dünyasını doğrudan şekillendirir. Bir sözcük zaman içinde yeni kavram alanları kazanabileceği gibi, bazı anlamlarını da yitirebilir (Çiçek, 2001, s. 194). Özellikle fiiller ve temel söz varlığı unsurları, deyimler, atasözleri ve kalıp ifadeler aracılığıyla çok yönlü anlam genişlemesi gösterir. Bu durum, dilin canlı bir varlık olmasının doğal bir sonucudur:

Dil, kullanıcılarının ihtiyaçlarına göre anlamları esnetir, yeni kullanım alanları açar ve soyut düşünceleri ifade etmek için somut göstergeleri devreye sokar. Anlam çeşitliliği, bir yandan Türkçenin anlatım gücünü artırırken diğer yandan dilin düşüncüyü farklı biçimlerde ifade edebilme kapasitesini ortaya koymaktadır (Baskın ve Demir, 2017, s. 175). Böylece Türkçe, hem gündelik iletişimde hem de edebî ve bilimsel söylemde çok katmanlı, esnek ve derinlikli bir anlam yapısı sergileyen canlı bir dil niteliği kazanır. Bu çalışmanın da amacı, Türkçede sıklıkla kullanılan *gel-* fiilinin farklı bağlamlardaki anlam çeşitliliğini sistemli bir biçimde ortaya koymak ve bu çeşitlilik aracılığıyla Türkçenin anlamsal zenginliğini örneklemektir. Araştırma, nitel araştırma deseni çerçevesinde doküman incelemesi yöntemine dayanmakta olup veriler, Türkçenin güncel kullanımını, kalıplaşmış söz varlığını ve ağızlardaki anlam çeşitlenmelerini yansıtan temel kaynaklar olarak Güncel Türkçe Sözlük, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü ile Derleme Sözlüğü ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda *gel-* fiili, hem temel hem de mecaz, deyimleşmiş ve bağlama duyarlı anlam katmanları bakımından ele alınacaktır.

Türkçe Söz Varlığı ve Anlam Zenginliği

Söz varlığı, bir dilde var olan sözcüklerin, deyimlerin, atasözlerinin, ikilemelerin, kalıp ifadelerin, terimlerin ve dilin kullanıcıları tarafından belirli durumlarda tekrarlanan tüm anlamlı birimlerin oluşturduğu bütünlüğü ifade eder. Söz varlığı, bir dili anlamlı kılan temel unsurların tamamını kapsamakta olup yalnızca sözlüklerde listelenen sözcüklerle sınırlı değildir (TDK, 2011, s. 1381; Özbek, 2015, s. 24-25). Bunun yanı sıra bir toplumun kültürel birikimini, yaşam biçimini, doğa ile ilişkisini, inanç sistemini, gelenek ve göreneklerini, maddi ve manevi üretim biçimlerini yansıtan en canlı ve dinamik dil katmanı olarak kabul edilir. Bu nedenle bir dilin söz varlığı üzerinde yapılan incelemeler, o dili konuşan topluluğun zihniyet dünyasına, tarihsel deneyimlerine ve dünyayı algılama biçimine dair önemli ipuçları sunar.

Türkçenin söz varlığını diğer dillerden ayıran en belirgin özelliklerden biri, eklemeli dil yapısının sağladığı yüksek türetme kapasitesidir. Türkçede bir kök ya da gövde, çeşitli yapım ve çekim ekleriyle onlarca farklı biçime dönüşebilmekte ve her bir türetilmiş birim bağlama bağlı olarak kendine özgü anlam incelikleri kazanmaktadır (Baş, 2011, s. 53). Bu durum, söz varlığının yalnızca var olan sözcüklerin sayısal çokluğuyla değil, aynı zamanda dilin üretkenlik gücü ve anlam oluşturma kapasitesiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkçede atasözleri, deyimler, bilmece, tekerlemeler, dualar, beddualar, yemin kalıpları ve ikilemeler gibi anonim kültür ürünleri, söz varlığının ayrılmaz bir parçasını oluşturur (Korkmaz, 2007, s. 144). Bu kalıplaşmış ifadeler, yalın sözcük anlamlarının ötesine geçerek mecaz, kinaye, abartma, benzetme, küçümseme, onurlandırma gibi pek çok anlam inceliğini bünyesinde taşır. Böylece Türkçe, hem gündelik iletişimde hem de edebî, hukuki, dinî ve bilimsel söylemlerde düşüncüyü çok yönlü, esnek ve derinlemesine ifade edebilme gücüne kavuşur. Türkçenin söz varlığı zenginliğini belirlemede yalnızca sözcük sayısını ölçüt almak yeterli değildir. Çünkü dillerin yapısal özellikleri farklıdır ve bir dilin anlam dünyasının derinliği, sahip olduğu sözcüklerin niceliksel çokluğundan çok, bu sözcüklerin kazandığı anlam katmanlarının niteliksel çeşitliliği ile yakından ilgilidir. Söz varlığı, yalnızca bir dildeki sözcüklerin toplamı değil; aynı zamanda bu sözcüklerin birbirleriyle kurduğu anlam ilişkileri, yan anlam, mecaz, deyimleşme, terimleşme ve bağlama bağlı anlam genişlemeleri gibi olguları da kapsar. Bu bakımdan anlam çeşitliliği, söz varlığı zenginliğinin en temel belirleyicilerinden biridir.

Türkçe gibi eklemeli dillerde bir kökten çok sayıda yeni biçim ve anlam türetilmektedir. *gel-* fiilinden *gelmek*, *geline*, *gelebilmek*; *yaz-* kökünden ise *yazı*, *yazıcı*, *yazdırmak* gibi birçok türetme yapılabilmektedir. Ancak bu türetmeler yalnızca biçimsel çeşitlilik sunmakla kalmaz; aynı zamanda her bir türetilmiş birim, bağlama bağlı olarak kendine özgü anlam incelikleri kazanır. *gel-* fiili, yalnızca "bir yerden bir yere doğru hareket etmek" temel anlamıyla sınırlı kalmayıp "aklına gelmek" (düşünmek), "gözüne gelmek" (büyülenmek), "başına gelmek" (karşılaşmak), "bir şeye gelmek" (mal olmak, değer bulmak) gibi onlarca farklı anlamda kullanılabilir (URL-1). Bu durum, bir sözcüğün temel söz varlığı içindeki varlığının ötesinde, onun deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler içinde kazandığı anlam çeşitliliğinin, dilin zenginliğini ölçmede daha anlamlı bir gösterge olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla Türkçenin söz varlığı değerlendirilirken yalnızca kelime sayısı değil, dilin morfolojik yapısı ve türetme gücü de dikkate alınmalıdır. Nitekim bir dildeki anlam zenginliği, o dilin soyut düşünceleri, duygu durumlarını, kültürel kavramları ve doğa betimlemelerini ne kadar incelikli bir biçimde ifade edebildiğiyle de ölçülür. Türkçe, hem kök temelli türetme esnekliği hem de bağlama duyarlı çok katmanlı anlam yapıları sayesinde bu türden bir anlam zenginliğini yüksek düzeyde sergileyen bir dildir. Söz varlığı ile anlam çeşitliliği birbirini tamamlayan iki olgudur ve Türkçenin anlatım gücü, bu iki olgunun kesiştiği alanda ortaya çıkan incelikli anlam ağları sayesinde varlığını sürdürür.

Türkçede Gel- Fiili

Türkçedeki *gel-* fiili, Türk dilinin bilinen en eski dönemlerinden itibaren varlığını sürdüren ve temel eylemler arasında yer alan köklü bir dil birimidir. Etimolojik incelemeler, söz konusu fiilin kökeninin Eski Türkçe dönemine kadar geri götürülebileceğini ve tarihî Türk yazıtları ile el yazmalarında çeşitli biçimlerde tanıklandığını ortaya koymaktadır.

Eski Türkçede *gel-* fiilinin kök biçimi, “*kel-*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Orhun Yazıtları, Uygur metinleri ve Karahanlı dönemi eserleri gibi tarihî kaynaklarda bu biçimin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde fiil, “bir yerden bir yere doğru yönelmek, hareket etmek” anlamındaki temel işleviyle kullanılmış; aynı zamanda mecaz ve deyimleşme yoluyla soyut anlamlar da kazanmaya başlamıştır. Türk dilinin tarihî seyri içinde, belirli ses olaylarına bağlı olarak biçimsel değişimler gözlemlenmiştir. *gel-* fiilinin evriminde belirleyici olan ses değişimi, ötümlüleşme (tonlu hâle gelme) sürecidir. Eski Türkçedeki “*kel-*” biçiminde yer alan /k/ ünsüzü, dilin iç dinamiklerine bağlı olarak zamanla ötümlü /g/ ünsüzüne dönüşmüştür (Gülensoy, 2007, s. 356; Eyüpoğlu, 1998). Bu değişim, Türk dilinin birçok lehçe ve şivesinde görülen düzenli bir ses olayının örneklerinden biridir. Söz konusu dönüşüm sonucunda, Ana Türkçede ya da Eski Türkçenin belirli bir evresinde “*kel-*” biçiminde var olan fiil, Türkiye Türkçesinde “*gel-*” şeklini almış ve bu biçim yazı dilinde kalıcı hâle gelmiştir. Bu ses değişimi, Türk dilinin eklemeli yapısı içinde anlam kaybına yol açmamış; aksine fiil, biçimsel olarak yenilenirken anlam katmanlarını korumuş hatta zenginleştirmiştir (Orkun, 1994, s. 769; Tekin 2015, s. 50). *gel-* fiili, gerek temel söz varlığındaki merkezi konumu gerekse deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler içinde kazandığı çok katmanlı anlam yapısıyla Türkçenin anlatım gücünü belirleyen en önemli fiiller arasında yer almaya devam etmektedir. Tarihî süreç dikkate alındığında, *gel-* fiilinin basit bir hareket bildiren eylem olmanın ötesinde, Türk dilinin yapısal ve anlamsal evrimini yansıtan özgün bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.

Güncel Sözlükte Gel- Fiili

Türkçede temel hareket fiillerinden biri olan “*gel-*” fiili, yalnızca bir yerden başka bir yere yönelme ve ulaşma anlamını ifade etmekle sınırlı kalmayıp, kullanım bağlamına göre çok sayıda farklı anlam kazanabilen çok işlevli bir fiildir. Güncel Türkçe Sözlük’te yer alan anlamlar incelendiğinde, bu fiilin ulaşmak, ortaya çıkmak, gerçekleşmek, uygun düşmek, sonuç vermek, etkisini göstermek veya bir durumun meydana gelmesini ifade etmek gibi çeşitli anlam alanlarında kullanıldığı görülmektedir. Türkçenin eklemeli yapısı ve bağlam merkezli anlam genişlemesi, “*gel-*” fiilinin farklı ekler ve söz dizimsel yapılarla birlikte yeni anlamlar kazanmasına imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle “*gel-*” fiili yalnızca temel bir hareket bildiren eylem değil, aynı zamanda deyimleşmiş yapılar, yardımcı fiil kullanımları ve çeşitli söz kalıpları aracılığıyla Türkçenin ifade gücünü artıran önemli bir dil birimi niteliği taşımaktadır. Bu nedenle “*gel-*” fiilinin farklı anlam ve kullanım biçimlerinin incelenmesi, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük’te *gel-* fiilinin anlam alanının oldukça geniş olduğu görülmektedir. Bu sözlükte söz konusu fiil 36 farklı anlamda tanımlanmış ve kullanıma sunulmuştur (URL-1).

1. -e, nesnesiz, -den Ulaşmak, varmak:

"Gurbetten gelmişim yorgunum hancı / Şuraya bir yatak ser yavaş yavaş" - Bekir Sıtkı Erdoğan

2. -e, nesnesiz, -den Bir yerden getirmek:

"Adamı Ödemiş'ten aldım geldim, her masrafını çektim." - Necati Cumalı

3. -e, nesnesiz, -den Oturmaya, ziyarete gitmek:

Dün akşam amcamlar bize geldi.

4. -e, nesnesiz, -den İsabet etmek:
Attığı top gözüme geldi.
5. -e, nesnesiz, -den Varlığını sürdürmek, yaşamak, intikal etmek:
Eski çağlardan birçok anıt çağımıza kadar gelmiştir.
6. -e, nesnesiz, -den Ortaya çıkmak, doğmak.
7. -e, nesnesiz, -den Belli bir süre dolmak:
"Vakit kuşluğu aşmış, öğleye geliyordu." - Necati Cumalı
8. -e, nesnesiz, -den Belli bir zamana ulaşmak.
9. -e, nesnesiz, -den Kadar olmak:
Boyu ancak omzuna geliyor.
10. -e, nesnesiz, -den Çıkmak, yönelmek:
Merak etme, ondan kimseye kötülük gelmez.
11. -e, nesnesiz, -den İzlemek, takip etmek:
Çocuklar arkadan geliyordu.
12. -e, nesnesiz, -den Bir yerden alınıp bir yere ulaştırılmak:
Kahve Brezilya'dan geliyor.
13. -e, nesnesiz, -den Katılmak, eklenmek:
Türkçede ekler kelimelerin sonuna gelir.
14. -e, nesnesiz, -den ► türemek.
15. -e, nesnesiz, -den Daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek:
Şimdi sözü burada kesip asıl konumuza gelelim.
16. -e, nesnesiz, -den Sonuç çıkmak:
Bu davranışlardan ne gelir bilinmez.
17. -e, nesnesiz, -den Dayanmak, tahammül etmek:
Birazcık üşütmeye gelmiyor, hemen hastalanıyor.
18. -e, nesnesiz, -den Kendine yapılan herhangi bir davranış veya durumu iyi karşılamak:
"Kadri o adamlardandır ki iyi davranmaya, yüz vermeye gelmez." - Memduh Şevket Esendal
"Bizim baştan savma işe gelmediğimizi bilirsin." - Refik Halit Karay
19. -e Bir şeye sonradan inanmak, doğruluğuna hak vermek, eğilim göstermek, kabul etmek:
Dediğime geldiniz mi?
20. -e, nesnesiz, -den Etkisini herhangi bir biçimde göstermek:
Buranın havası iyi geldi.
21. -e, nesnesiz, -den Kazanılmak, sağlanılmak:
Çiftlikten onlara ayda beş yüz milyon lira gelir.
22. -e, nesnesiz, -den ► uymak:
Bu ayakkabı sana küçük gelir.
23. -e, nesnesiz, -den Olmak, -e uğramak:
Başımıza bir bela geldi.

24. -e, nesnesiz, -den Bir şey akmak:
Burnundan kan geldi.
25. -e, nesnesiz, -den Düşmek, rast gelmek:
Buraya ışık gelmiyor.
26. -e, nesnesiz, -den Görünmek, sanılmak:
"Baygın da olsa yabancı bir kadını böyle kucağında tutmak ona pek ayıp bir şey gibi geldi."
- Haldun Taner
27. -e Uygun düşmek:
"Caddelerde oturmaya gelmez." - Ömer Seyfettin
28. -e Başlamak, ortaya çıkmak.
29. -e, nesnesiz, -den Mal olmak:
Bu bardakların tanesi yüz liraya geldi.
30. -e, nesnesiz, -den Biriyle birlikte gitmek:
Ben İstanbul'a gidiyorum, benimle gelir misiniz?
31. -e, nesnesiz, -den İhtiyaç anlatan deyimler kurmaya yarayan bir fiil:
uykusu gelmek.
32. yardımcı fiil Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur:
Alışageldiğimiz bir anlamı vardı.
33. -e, nesnesiz, -den -mez, -mezlik ile birlikte yapmacıklık anlatan deyimler yapar:
görmezlikten gelmek.
34. -e, nesnesiz, -den Yönelme durumundaki bazı kelimelere getirilerek birleşik fiil yapar:
meydana gelmek.
35. -e, nesnesiz, -den -dikçe, -esi biçiminde kullanılan sıfat-fiil eklerinden sonra geldiğinde önceki fiille ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildiren bir fiil:
baktıkça bakası gelmek.
36. -e, nesnesiz, -den Herhangi bir sırada bulunmak:
birinci gelmek.

Derleme ve Tarama Sözlüğünde Gel-Fiili

Türkçede “gel-” fiilinin anlam alanı yalnızca güncel kullanımda değil, tarihî ve ağız özelliklerini yansıtan sözlüklerde de oldukça geniş bir görünüm sergilemektedir. Tarama Sözlüğü incelendiğinde “gelmek” fiilinin iki farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Buna göre fiil, bir olayın veya bilginin kaynaklarda aktarılması anlamında “naklölünmek, hikâye edilmek” biçiminde kullanılabilmektedir. Nitekim “Bu olay eski tarih kitaplarında böyle gelir.” örneği bu kullanımı göstermektedir. Ayrıca fiil, eski metinlerde bir sözün veya ifadenin bulunmasını ifade eden “geçmek, varit olmak” anlamında da kullanılmaktadır. Bu duruma “Bu söz birçok eski metinde gelir.” örneği verilebilir. Öte yandan Derleme Sözlüğü’nde yer alan ağız verileri, “gelmek” fiilinin farklı yöresel anlamlar da kazanabildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre fiil, Denizli’nin Acıpayam yöresinde hamurun mayalanması anlamında kullanılmaktadır. “Hamur akşama kadar geldi, şimdi ekmek yapabiliriz.” ifadesi bu kullanımı örneklemektedir. Bunun yanı sıra Ordu’nun Ünye yöresinde “gelmek” fiilinin uğraşmak, meşgul olmak anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“Bütün gün bu işle geldim.” cümlesi bu anlamı yansıtan örneklerden biridir (URL-2). Bu veriler, “gel-” fiilinin tarihî metinlerde ve Anadolu ağızlarında bağlama bağlı olarak farklı anlamlar kazanabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde Gel- Fiili

Türkçede temel fiillerden biri olan “gel-”, yalnızca hareket ve yönelme bildiren bir eylem olmanın ötesinde, çeşitli kelime gruplarıyla birleşerek çok sayıda deyimisel yapı oluşturan üretken bir fiildir. Özellikle isimler, zamirler, zarf öbekleri ve fiilimsi yapılarla birlikte kullanıldığında yeni ve çoğu zaman mecazî anlamlar kazanan bu fiil, Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutmaktadır. *Akla gelmek, başına gelmek, meydana gelmek, kendine gelmek* gibi deyimler, “gel-” fiilinin farklı söz dizimsel yapılara eklenerek anlam genişlemesi oluşturduğunu göstermektedir. Bu tür kullanımlar, fiilin yalnızca fiziksel bir yönelme hareketini değil; düşünme, gerçekleşme, karşılaşma, sonuçlanma veya bir durumun ortaya çıkması gibi soyut anlam alanlarını da ifade edebildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “gel-” fiiliyle kurulan deyimlerin yapı bakımından incelenmesi, hem Türkçedeki deyimleşme süreçlerini hem de fiillerin söz dizimsel ve anlamsal genişleme özelliklerini ortaya koyması açısından önemli veriler sunmaktadır. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde gel- fiilini barındıran deyimler aşağıdadır (URL-3):

1. akla gelmek – isim + gelmek
2. akli başına gelmek – isim tamlaması + gelmek
3. aklına gelmek – isim + yönelme eki + gelmek
4. ayağına gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
5. başa gelmek – isim + gelmek
6. başına gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
7. bir araya gelmek – zarf tümleci + gelmek
8. burnundan gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
9. canı ağzına gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
10. canı yerine gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
11. denk gelmek – zarf + gelmek
12. dile gelmek – isim + gelmek
13. elinden gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
14. görmezden gelmek – fiilimsi + gelmek
15. görmezlikten gelmek – fiilimsi + gelmek
16. içinden gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
17. işine gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
18. kendine gelmek – zamir + gelmek
19. meydana gelmek – isim + gelmek
20. sadede gelmek – isim + gelmek

21. sırası gelmek – isim + gelmek
22. üstesinden gelmek – isim + iyelik eki + gelmek
23. yola gelmek – isim + gelmek
24. yüz yüze gelmek – ikileme + gelmek

Gel- fiilinin deyimleşme sürecinde hangi yapısal kalıplarla birleştiğini ve bu birleşmelerde iyelik, durum ekleri ile zarf unsurlarının nasıl işlev kazandığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Sonuç

Gel- fiilinin Türkçedeki kullanım alanı incelendiğinde, bu fiilin hem anlam çeşitliliği hem de söz dizimsel üretkenliği bakımından oldukça geniş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Güncel Türkçe Sözlük'te 36 farklı anlamda kullanılan gel- fiili, Türkçede temel hareket fiillerinden biri olmakla birlikte zamanla çeşitli soyut ve mecazî anlamlar kazanarak çok yönlü bir kullanım alanı oluşturmuştur. Bunun yanı sıra fiilin tarihî metinlerdeki kullanımlarını yansıtan Tarama Sözlüğü'nde 2 anlam, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımlarını gösteren Derleme Sözlüğü'nde 2 anlam tespit edilmiştir. Ayrıca Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde gel- fiiliyle kurulan 24 farklı deyim ve kalıp ifade bulunmaktadır. Bu deyimlerde gel- fiilinin çoğunlukla isim veya isim tamlamalarıyla birleşerek yeni anlamlar oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu veriler birlikte değerlendirildiğinde gel- fiilinin yalnızca temel bir hareket fiili olmadığı, aynı zamanda deyimleşme, anlam genişlemesi ve kalıplaşma süreçleri yoluyla Türkçenin ifade gücünü zenginleştiren önemli ve üretken bir fiil olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkçenin söz varlığındaki bu çeşitlilik, dilin yalnızca kelime sayısı bakımından değil, aynı zamanda anlam genişlemesi, deyimleşme ve kullanım alanlarının çeşitliliği bakımından da zengin bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akdemir, M. (2000). Dilin “konuşulan dil” için anlamı. *Dil Bilimi ve Dil Öğretimi Özel Sayısı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, B. (2011). Söz varlığı çalışmalarında kullanılacak ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 27–61.
- Baskın, S., & Demir, Z. (2017). Türkçenin zenginliği ve ana dili bilincinin ortaokullarda kazandırılması: 5. sınıf örneği. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 173–194.
- Çekin, A., & Gören, M. (2014). Dil bilimi ve kelime semantiğinde bazı Türkçe kelimelerin çeşitli anlam değişimleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2(4), 94–103.
- Çiçek, M. (2001). Dil olgusuna genel bir bakış. *Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu* (17–18 Mayıs 2001). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1988). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Güleroğlu, S. (2024). Dilin anlam dünyası: Alegori, metafor, mecaz ve benzetme. *Turkish Academic Research Review*, 9(2), 164–187.

- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M., & Teres, E. (2013). Türkçede sözvarlığı, anlam ve yapıyla ilgili yeni gelişmeler. *Folklor/Edebiyat*, 19(73), 81–104.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özbek, E. (2015). Türkiye’de “söz varlığı” çalışmaları ve bunlar üzerine genel bir değerlendirme. *Akademik Kaynak*, 3(5), 23–38.
- Tekin, T. (1988). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstünel, Ö. Y. (2021). Türkçe *gel-* ve *git-* fiillerinin anlamı. *Dil Araştırmaları*, 15(29), 31–41.
- URL-1: Türk Dil Kurumu. (2026). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.06.2026.
- URL-2: Türk Dil Kurumu. (2026). *Derleme ve tarama sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.06.2026.
- URL-3: Türk Dil Kurumu. (2026). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.06.2026.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN BEYNƏLXALQ ARENADA TƏBLİĞİ
STRATEGİYALARI: MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR VƏ PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏR
STRATEGIES FOR PROMOTING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN THE
INTERNATIONAL ARENA: MODERN CHALLENGES AND PRIORITY DIRECTIONS

Svetlana Arif gizi Balakishiyeva

Mingachevir State University, Mingachevir, Azerbaijan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4886-8856>

Xülasə

Giriş. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində dil artıq sadəcə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də dövlətlərin xarici siyasətində mühüm “yumşaq güc” (*soft power*) alətinə çevrilmişdir. Qloballaşma şəraitində kiçik və orta miqyaslı dillərin qlobal informasiya məkanında sıxışdırılması təhlükəsi mövcud olsa da, düzgün qurulmuş təbliğat strategiyası milli dilin beynəlxalq nüfuzunu əhəmiyyətli dərəcədə artırmaqla bərabər, Azərbaycan dilinin beynəlxalq arenada təbliği həm ölkənin mədəni irsinin qorunması, həm də dövlətin geosiyasi maraqlarının təmin edilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Strateji istiqamətlər və analiz. Azərbaycan dilinin qlobal səviyyədə mövqeyinin möhkəmləndirilməsi üçün aşağıdakı akademik və praktiki platformaların inkişafı zəruridir:

1. Rəqəmsal linqvistik və süni intellektə inteqrasiya: XXI əsrdə bir dilin yaşaması və təbliği onun rəqəmsal dünyadakı varlığı ilə ölçülür. Azərbaycan dilinin böyük məlumat bazalarının (*Big Data*) yaradılması, korpus dilçiliyinin inkişafı və dilin neyron şəbəkəli maşın tərcüməsi sistemlərinə tam inteqrasiyası prioritetdir. Bu, xarici istifadəçilərin Azərbaycan dilindəki resurslara çıxışını asanlaşdırır və dilin öyrənilməsi prosesini rəqəmsallaşdırır.
2. Akademik diplomatiya və azərbaycanşünaslıq mərkəzləri: Beynəlxalq təhsil məkanında Azərbaycan dilinin tədrisini stimullaşdırmaq məqsədilə xarici universitetlərdə fəaliyyət göstərən Azərbaycanşünaslıq mərkəzlərinin şəbəkəsi genişləndirilməlidir. Bu mərkəzlər təkcə dil öyrətməməli, həm də Azərbaycanın elmi və fəlsəfi düşüncəsinin xarici dillərdə təbliğ olunduğu intellektual mərkəzlər kimi çıxış etməlidir.
3. Beynəlxalq sertifikatlaşdırma (AzDİL standartı): İngilis dilində IELTS və ya türk dilində TÖMER kimi Azərbaycan dilinin xarici dil kimi bilik səviyyəsini ölçən vahid beynəlxalq imtahan və sertifikatlaşdırma sistemi formalaşdırılmalıdır. Bu sistemin beynəlxalq təhsil və əmək bazarında tanınması, xarici vətəndaşların bu dili öyrənməyə olan motivasiyasını artıracaqdır.
4. Diaspora və şəbəkələşmə: Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan milyonlarla soydaşımızın dil daşıyıcısı kimi potensialından istifadə edilməli, "Bazar günü məktəbləri" və onlayn tədris platformaları vasitəsilə dilin nəsildən-nəslə ötürülməsi təmin olunmalıdır.

Nəticə. Azərbaycan dilinin beynəlxalq arenada təbliği strategiyası institusional xarakter daşmalı və innovativ metodlara söykənməlidir. Dilin rəqəbatqabiliyyətliliyi onun elmi və iqtisadi dəyəri ilə sıx bağlıdır. Beləliklə, dövlət səviyyəsində həyata keçirilən dil siyasəti rəqəmsal transformasiya və akademik diplomatiya ilə sintez olunaraq Azərbaycan dilini qlobal mədəniyyətlərarası dialoqun mühüm komponentinə çevirməlidir.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bu strategiya sadəcə dilin öyrədilməsi ilə məhdudlaşmamalı, həm də Azərbaycan dilini bir "elm və texnologiya dili" səviyyəsinə qaldırmağı hədəfləməlidir. Dilin beynəlxalq cəlbediciliyi onun təklif etdiyi informasiyanın unikallığı və əlçatanlığı ilə birbaşa mütənəsbir. Bu prosesdə innovativ metodların tətbiqi — xüsusilə virtual reallıq (VR) əsaslı dil kurslarının yaradılması, elmi əsərlərin Azərbaycan dilindən birbaşa xarici dillərə akademik tərcümə şəbəkəsinin qurulması və beynəlxalq terminologiya bazalarına inteqrasiya — dilimizin qlobal ekosistemdə dayanıqlılığını təmin edəcəkdir. Beləliklə, sistemli yanaşma Azərbaycan dilini qlobal mədəniyyətlərarası dialoqun

aktiv subyektinə çevirəcək, ölkənin beynəlxalq imicinin formalaşmasında fundamental amil rolunu oynayacaqdır. Dilin qorunması və yayılması həm də milli təhlükəsizlik məsələsi kimi dəyərləndirilməli, gələcək nəsillər üçün rəqəmsal və intellektual miras kimi sığortalanmalıdır.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, dil diplomatiyası, qloballaşma, korpus dilçiliyi, yumşaq güc, rəqəmsal transformasiya, linqvistik strategiya.

Abstract

Introduction. In the modern system of international relations, language is no longer merely a means of communication; it has evolved into a vital instrument of "soft power" within the foreign policy of states. Although globalization poses a threat of marginalizing small and medium-scale languages within the global information space, a well-structured promotion strategy can significantly enhance the international prestige of a national language. The promotion of the Azerbaijani language in the international arena is of strategic importance both in terms of preserving the nation's cultural heritage and ensuring the state's geopolitical interests.

Strategic Directions and Analysis. To strengthen the global standing of the Azerbaijani language, the development of the following academic and practical platforms is essential:

1. **Digital Linguistics and Integration into Artificial Intelligence:** In the 21st century, the survival and promotion of a language are measured by its presence in the digital world. The creation of Large Data (Big Data) repositories for the Azerbaijani language, the advancement of corpus linguistics, and the full integration of the language into neural machine translation systems are primary priorities. This facilitates access to Azerbaijani-language resources for foreign users and digitalizes the language learning process.
2. **Academic Diplomacy and Centers of Azerbaijani Studies:** To stimulate the teaching of the Azerbaijani language within the international educational space, the network of Azerbaijani Studies centers operating in foreign universities must be expanded. These centers should not only teach the language but also serve as intellectual hubs where Azerbaijani scientific and philosophical thought is promoted in foreign languages.
3. **International Certification (AzDIL Standard):** A unified international examination and certification system—akin to IELTS for English or TÖMER for Turkish—should be established to measure proficiency in Azerbaijani as a foreign language. The recognition of this system in the international education and labor markets will increase the motivation of foreign citizens to learn the language.
4. **Diaspora and Networking:** The potential of millions of compatriots living in various countries as native speakers should be utilized, and the intergenerational transmission of the language must be ensured through "Sunday schools" and online teaching platforms.

Conclusion. The strategy for promoting the Azerbaijani language in the international arena must be institutional in nature and grounded in innovative methods. The competitiveness of a language is closely linked to its scientific and economic value. Thus, the language policy implemented at the state level should be synthesized with digital transformation and academic diplomacy to transform the Azerbaijani language into a vital component of global intercultural dialogue.

In summary, this strategy should not be limited to language instruction alone; it must also aim to elevate the Azerbaijani language to the status of a "language of science and technology." The international appeal of a language is directly proportional to the uniqueness and accessibility of the information it offers. The application of innovative methods in this process—particularly the creation of Virtual Reality (VR)-based language courses, the establishment of an academic translation network for direct translation of scientific works from Azerbaijani into foreign languages, and integration into international terminology

databases—will ensure the sustainability of our language in the global ecosystem. Consequently, a systematic approach will transform the Azerbaijani language into an active subject of global intercultural dialogue and serve as a fundamental factor in shaping the country's international image. The preservation and dissemination of the language should also be regarded as a matter of national security, secured as a digital and intellectual legacy for future generations.

Keywords: Azerbaijani language, language diplomacy, globalization, corpus linguistics, soft power, digital transformation, linguistic strategy.

**NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “LEYLİ VƏ MƏCNUN” POEMASINDA “HİKMƏT VƏ
MOİZƏ HAQQINDA” ADLI BÖLMƏNİN NƏZƏRİ TƏHLİLİ**
THEORETICAL ANALYSIS OF THE SECTION ENTITLED “ABOUT WISDOM AND
SERMON” IN NIZAMI GANJAVI’S POEM “LEILI AND MAJNUN”

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova,

Azerbaijan State Pedagogical University, Associate Professor at the Department of
“Literature”

Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt

Poemanın “Hikmət və Moizə haqqında” adlı hissəsində şair Nizami insanları səxavətli olmağa, bildiyini və sahib olduğu neməti başqaları ilə bölüşməyə çağırır. O deyir ki, insan yalnız özünü düşünməməli, elə xidmət etməlidir ki, hamı ondan faydalansın. Şair insanı düşünməyə səsləyir: dünya necə yaranıb, kainatın sirri nədir, hər şey hansı hikmətlə qurulub? O bildirir ki, insan həyatda yalnız yemək, yatmaq və nəfs istəkləri üçün yaşamamalıdır. Çünki bunları heyvanlar da edir. İnsan yaradılışca daha uca məqsəd üçün dünyaya gəlib.

Nizami insanın vəzifəsini düşünməkdə, öyrənməkdə və sirləri anlamağa çalışmaqda görür. Yer və göy araşdırılmalı, təbiətin quruluşu dərk edilməlidir. Nizami deyirdi ki, hər şeydə böyük bir sənət və qüdrət izi vardır. Şaira görə, dünyada gördüyümüz hər incə sənət Allahın əsəridir. Heç bir şey öz-özünə yaranmayıb. Necə ki, cilasız ayna olmaz, sənətsiz əsər də olmaz. Hər yaradılmış varlıq bir Yaradanın qüdrətini göstərir.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, poema, “Hikmət və Moizə haqqında” adlı bölmə

Abstract

In the section of the poem entitled “About Wisdom and Sermon”, the poet Nizami calls on people to be generous, to share what they know and have with others. He says that a person should not think only of himself, but should serve in such a way that everyone benefits from him. The poet calls on people to think: how was the world created, what is the secret of the universe, with what wisdom was everything built? He states that a person should not live in life only for food, sleep and desires. Because animals also do these things. Man was born for a higher purpose by nature.

Nizami sees the duty of man in thinking, learning and trying to understand the secrets. The earth and the sky should be explored, the structure of nature should be understood. Nizami said that in everything there is a trace of great art and power. According to the poet, every fine art we see in the world is the work of God. Nothing was created by itself. Just as there is no mirror without polish, there is no work without art. Every created being shows the power of the Creator.

Keywords: Nizami Ganjavi, poem, section entitled “On Wisdom and Sermon”

Poemanın “Hikmət və Moizə haqqında” adlı hissəsində şair Nizami insanları səxavətli olmağa, bildiyini və sahib olduğu neməti başqaları ilə bölüşməyə çağırır. O deyir ki, insan yalnız özünü düşünməməli, elə xidmət etməlidir ki, hamı ondan faydalansın. Şair insanı düşünməyə səsləyir: dünya necə yaranıb, kainatın sirri nədir, hər şey hansı hikmətlə qurulub? O bildirir ki, insan həyatda yalnız yemək, yatmaq və nəfs istəkləri üçün yaşamamalıdır. Çünki bunları heyvanlar da edir. İnsan yaradılışca daha uca məqsəd üçün dünyaya gəlib.

Nizami insanın vəzifəsini düşünməkdə, öyrənməkdə və sirləri anlamağa çalışmaqda görür. Yer və göy araşdırılmalı, təbiətin quruluşu dərk edilməlidir. Nizami deyirdi ki, hər şeydə böyük bir sənət və qüdrət izi vardır. Şaira görə, dünyada gördüyümüz hər incə sənət Allahın əsəridir. Heç bir şey öz-özünə yaranmayıb. Necə ki, cilasız ayna olmaz, sənətsiz əsər də olmaz. Hər yaradılmış varlıq bir Yaradanın qüdrətini göstərir.

Lakin şair insanlara xəbərdarlıq edir ki, yaradılışın bütün sirrini tam açmaq insan ağılı üçün mümkün deyil. İnsan nə qədər araşdırsa da, bəzi sirlər gizli, pünhan qalır. Çünki Allahın yaratdığı bu aləm ağıl sahiblərini belə heyrətə salır. Nizami bildirir ki, xəzinəyə çatmaq üçün möhkəm açar lazımdır. Hər xəzinədə həm dərman, həm də zəhər ola bilər. Yəni bilik və hikmət düzgün istifadə olunarsa, fayda verər, yanlış yolda isə insana zərər gətirər.

Şair təbiətdəki hərəkət və dövrəni də izah edir. Göylər, yer, buludlar, külək, su və torpaq müəyyən bir nizamla hərəkət edir. Hər şey dairəvi hərəkətə, başlanğıca qayıtmağa meyillidir. Torpaqdan yaranan varlıqlar yenə torpağa qayıdır. Bulud yüksəlir, müəyyən həddə çatır, sonra geri döndür. Tüstü də yuxarı qalxır, sonra yerə enir. Bu, aləmdəki nizamın və dövrənin göstəricisidir. Şair toxumun torpaq və su ilə böyüməsini də hikmət nümunəsi kimi göstərir. Toxumun necə salxıma çevrilməsi, ona bu formanı kimin verməsi insanı düşündürməlidir. Hər səbəbin arxasında bir səbəbkar vardır.

Bölmənin sonunda Nizami özünə də müraciət edir. Özü-özlüyündə bu dərin fikirlərdə çox dolaşmamağı, dünyanın tələsinə düşməməyi tövsiyə edir. Bu hissənin əsas fikri budur: insan düşünməli, öyrənməli, Allahın yaratdığı aləmdəki hikməti görməli, amma öz aqlının həddini də bilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 1 c. Bakı, Elm, 1960.
2. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. VI cildə, 2 c., Bakı, Elm, 2007
3. Ə.Səfərli, X.Yusifov. Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1982, 1998
4. Əlibəyzadə E. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Ən qədim dövrlər. Bakı, Qarabağ, 2009
5. Nizami Gəncəvi, “Leyli və Məcnun”, Bakı, “Lider” nəşriyyatı, 2004

OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ BOZULMALARIN ISLAHAT HAREKETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ THE IMPACT OF CORRUPTION IN THE OTTOMAN EDUCATION SYSTEM ON REFORM MOVEMENTS

Enes TOPUKSAK

Amasya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Modern History,
Graduate Student

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1902-6046>

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı eğitim sisteminde ortaya çıkan bozulmaların Tanzimat öncesi döneme denk gelen ıslahat hareketleri üzerindeki etkisi değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı'daki eğitim müesseselerinin tarih içerisindeki gelişimini referans alarak, klasik dönemden itibaren başlayan yenileşme ve çözülme durumlarını ele almıştır. Değerlendirilmenin yapılmasında hem kurumsal hem de zihinsel unsurlar göz önünde bulundurulmuştur. Eğitim kurumları bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak; örgün ve yaygın eğitim kurumları, medreseler, Enderun Mektebi, sıbyan mektepleri, tekke, zaviye ve lonca gibi yapılarla birlikte değerlendirilmiştir.

Osmanlı tedrisatı, ilk yıllarında ve imparatorluk süreci içerisindeki zaman diliminde, özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde zirveye çıkarak entelektüel görünüm kazanarak kurumsal yapısını sağlamlaştırmıştır. Fakat XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarından itibaren olumlu görüntü tersine dönerek belirgin bir bozulma süreci yaşanmaya başlamıştır. Bozulmanın başlıca nedenleri arasında liyakat kavramının zayıflaması, ilmiye teşkilatındaki iltimasın yaygınlaşması, mülazemet sisteminin işlerliğini kaybederek aksaklıklar doğurması, pozitif bilimlerin ihmali ile beraber buna bağlı müfredatın daralması yer almıştır. Eğitimdeki kalitenin düşmesi ve nitelikli insan yetiştirilmesinin önündeki en büyük engellerden olan “Beşik Ulemalığı” da bu sürecin yaşanmasındaki temel unsurlardan biri olmuştur.

Medreselerdeki çözümler sadece eğitim odaklı olmamıştır. Askeri, idari ve sosyo-ekonomik yapıyı da etkilemiştir. Devşirme sisteminin bozulmaya başlamasıyla birlikte Enderun Mektebi'nin elit devlet adamı yetiştirme misyonu göz önüne alındığında, kurumun zaman içerisinde işlev kaybına uğraması, idari mekanizmanın zayıflamasına ortam hazırlamıştır. Süreç içerisinde Avrupa'da meydana gelen bilimsel yönlü gelişmelerin yeteri kadar takip edilememesi, Osmanlı Devleti'nin bu bağlamda rekabet gücünü ciddi şekilde sınırlandırmıştır. Mevcut yapısal boşluk yerli kadroların dolduramadığı teknik ve askeri alanlardaki yabancı uzman arayışını da beraberinde getirmiştir, Humbaracı Ahmet Paşa ve Baron de Tott gibi isimlerin öncülük ettiği ithal uzman modeli gündeme gelmiştir.

Eğitim sistemini içeren gerileme durumu, Osmanlı'nın ıslahat hareketlerini gerçekleştirmeye iten temel unsurlardan birini oluşturmuştur. Batı'ya karşı XVIII. yüzyıldan itibaren askeri ve teknik alanlarda geri kalma durumu yaşanmıştır. Bu duruma paralel olarak reform ihtiyacı gün yüzüne çıkmıştır. Reform hareketleri askeri eğitim amacıyla başlayarak zaman içerisinde çeşitli alanlara yayılmış ve modernleşmenin temel unsurunu oluşturmuştur. Yabancı uzmanlardan yararlanılmış, modern eğitim kurumlarının yapılanma süreci başlamıştır. Tanzimat dönemi ile beraber eğitim bazlı yenileşme hareketleri daha sistematik bir kimlik kazanmıştır. Reformlara geç kalınması ve tabana istenilen şekilde yayılamaması, amaçlanan dönüşüm hareketinin etkilerinin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir.

Sonuç itibariyle bu çalışmada, Osmanlı'da meydana gelen eğitim sistemindeki bozulmaların, devlette başlayan gerileme süreciyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitimde ortaya çıkan temeldeki bu yapısal sorunlar, yenileşme hareketlerinin yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Fakat reformların uygulanışında gecikmelerin yaşanması dönüşümden beklenen etkinin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellemiştir. Dolayısıyla yapılan çalışma, eğitim sisteminin devletlerin sürekliliği ve modernleşme kapasiteleri üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Eğitim Sistemi, Medrese, Islahat Hareketleri, Modernleşme

Abstract

This study examines the effects of systemic deterioration in the Ottoman education system on reform movements during the pre-Tanzimat period. Based on a literature review of academic articles and primary sources, it analyzes the development of Ottoman educational institutions from the classical period onward, addressing both formal structures — madrasas, the Enderun Palace School, and sibyan mektepleri — and informal channels such as tekkes, zawiyas, and guilds. The study traces how the erosion of meritocracy, the institutionalization of favoritism within the ilmiye class, the collapse of the mülazemet system, and the exclusion of rational sciences from curricula collectively undermined educational quality. The concurrent dysfunction of both the madrasa and Enderun systems is argued to have produced cascading consequences for Ottoman military, administrative, and socio-economic structures, compelling the state to rely on foreign expertise — as exemplified by figures such as Humbaracı Ahmet Pasha and Baron de Tott — to fill the gap left by its failing institutions. Reform efforts, beginning in the military sphere and gradually extending to legal and bureaucratic domains, are shown to have been shaped in both their scope and limitations by the prior collapse of educational capacity. The study concludes that the structural crises in Ottoman education were not merely symptomatic of broader decline, but were themselves a constitutive factor in determining the timing, character, and constraints of Ottoman modernization. As such, the findings underscore the decisive role of educational systems in determining states' capacity for modernization and institutional continuity.

Keywords: Ottoman Education System, Madrasa, Reform Movements, Ottoman Modernization

MİLLÎ MÜCADELE'DEN ERKEN CUMHURİYET'E İSTİKLAL MAHKEMELERİ: OLAĞANÜSTÜ YARGININ KURUMSALLAŞMASI VE REJİMİN HUKUKİLEŞTİRİLMESİ

THE INDEPENDENCE TRIBUNALS FROM THE NATIONAL STRUGGLE TO THE
EARLY REPUBLIC: THE INSTITUTIONALIZATION OF EXTRAORDINARY
JURISDICTION AND THE JURIDIFICATION OF THE REGIME

Lecturer Dr. Sezgin Elbay¹

¹Department of Atatürk's Principles and History of the Turkish Revolution, Rectorship,
Yalova University, Yalova, TÜRKİYE
ORCID ID: 0000-0002-0601-8063

ÖZET

İstiklal Mahkemeleri, geç Osmanlı Devleti'nin harp, seferberlik ve iç güvenlik krizleri içinde belirginleşen olağanüstü yönetim tekniklerinin, Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet safhalarında yeni egemenlik anlayışıyla yeniden biçimlendirilmiş yargısal uzantıları olarak değerlendirilmektedir. Bu mahkemeler, yalnız sert cezalarıyla değil, devlet otoritesini süratli, merkezî ve doğrudan biçimde işletmeye elverişli kurumsal yapılarıyla anlam kazanmaktadır. Söz konusu kurum, dağılma döneminin güvenlik refleksleri ile Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki siyasi tahkim ihtiyacını aynı çizgide buluşturan; ancak her tarihi eşikte yeni bir işleve bürünen istisnaî bir adalet tertibi olarak görünmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, İstiklal Mahkemelerini münferit davalar üzerinden değil, Erken Cumhuriyet'in olağanüstü yargı tasarımı görünür kılan bir kurum olarak incelemektir. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) bağlılık, mebus üyelik, kesin hüküm, vicdanî kanaat, infaz ve raporlama esasları bakımından olağan yargı düzeninden hangi yönlerde ayrıştığını ortaya koymaktır. Böyle bir yaklaşım, kurumu yalnız ceza pratiği üzerinden değil, rejim mantığı içindeki yeri üzerinden okumaya imkân vermektedir. Araştırmanın kaynağını, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı tarafından neşredilen, İstiklal Mahkemeleri serisinin ilgili kanun, gerekçe ve Genel Kurul tutanaklarını ihtiva eden birinci cildi (1920-1927) teşkil etmektedir. Araştırmanın sonucu, mahkemelerin, olağan mahkeme düzeninin dışında tesadüfî bir savaş kurumu olmadığı, Meclis egemenliğinin yargısal forma büründürülmüş istisnaî bir uygulaması olarak teşkil edildiğini göstermektedir. Mebus üyelik, temyiz yokluğu, kararların kesinliği, savcının sınırlı itiraz yolu, seyyarlık ve vicdanî kanaat ilkesi birlikte değerlendirildiğinde, burada klasik kuvvetler ayrılığına dayalı bir adliye yapısından çok siyasî egemenliği süratle tahkim eden fevkalade bir yargı mimarisiyle karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yetki ve denetim rejiminin sabit olmadığı; 1920'de firar ve iç güvenlik ihtiyacından başlayarak 1921'de Başkumandanlık eksenine yaklaştığı, 1922'de kanunî çerçeveye yeniden bağlandığı, 1925 sonrasında ise rejimin korunması ve inkılapların yerleştirilmesi doğrultusunda yeni bir işleve kavuştuğu görülmüştür. Mahkemelerin süre sınırlaması, Meclis'e raporlama yükümlülüğü, idam hükümlerinde değişen tasdik usulleri ve Cumhuriyet öncesiyle sonrası arasındaki denetim farkları, olağanüstü yargının sınırsız değil, ihtiyaçlara göre genişletilip daraltılan bir devlet tekniği olarak tasarlandığını da ortaya koymuştur. Böylece İstiklal

Mahkemeleri üzerinden, erken Cumhuriyet'te rejim inşasının yalnız siyasî nutuk ve askerî tedbirlerle değil, hukukileştirilmiş istisna araçlarıyla da yürütüldüğü en açık biçimde izlenebilmektedir. Sonuç olarak İstiklal Mahkemelerinin, Erken Cumhuriyet'te hukukun siyasetten ayrıldığı bir alanı değil, siyasî otoritenin hukuk diliyle merkezîleştirildiği kurucu bir rejim tekniğini görünür kıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İstiklal Mahkemeleri, olağanüstü yargı, Erken Cumhuriyet, Millî Mücadele, TBMM, rejim inşası.

Abstract

The Independence Tribunals are best understood as judicial extensions of the extraordinary techniques of governance that had become pronounced amid the late Ottoman Empire's crises of war, mobilization, and internal security, and were then reshaped in accordance with a new conception of sovereignty during the National Struggle and the Early Republican periods. These tribunals derived their significance not merely from the severity of their punishments, but also from their institutional structures, which enabled state authority to be exercised rapidly, centrally, and directly. In this respect, the institution appears as an exceptional judicial arrangement that brought into a single continuum both the security reflexes of the dissolution era and the need for political consolidation in the formative years of the Republic, while assuming a new function at each historical juncture. Within this framework, the aim of the study is to examine the Independence Tribunals not through the individual cases they handled, but as an institution that renders visible the design of extraordinary jurisdiction in the Early Republic. In particular, it seeks to demonstrate the ways in which they diverged from the ordinary judicial order in terms of their subordination to the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM), their composition by deputies, the finality of their judgments, the principle of conscientious conviction, execution procedures, and reporting obligations. Such an approach makes it possible to interpret the institution not solely through penal practice, but through its place within the logic of regime formation. The principal source of the study is the first volume (1920–1927) of the Independence Tribunals series published by the Directorate of Library and Archive Services of the TBMM, which contains the relevant laws, statements of justification, and records of the General Assembly proceedings. The findings demonstrate that these tribunals were not an incidental wartime institution existing outside the ordinary judicial order, but were constituted as an exceptional practice in which parliamentary sovereignty was cast into judicial form. When deputy membership, the absence of appeal, the finality of decisions, the prosecutor's limited right of objection, mobility, and the principle of conscientious conviction are considered together, what emerges is not a judicial structure based on the classical separation of powers, but rather an extraordinary judicial architecture designed to consolidate political sovereignty swiftly. It has also been shown that the regime of jurisdiction and supervision was not fixed: beginning with the need to address desertion and internal security in 1920, moving closer to the axis of the Commander-in-Chief in 1921, being reanchored within a legal framework in 1922, and acquiring a new function after 1925 in the direction of preserving the regime and entrenching the reforms. The tribunals' time limitations, their

obligation to report to the Assembly, the changing ratification procedures for death sentences, and the differences in oversight before and after the proclamation of the Republic further reveal that extraordinary jurisdiction was conceived not as an unlimited arbitrariness, but as a state technique to be expanded or narrowed according to necessity. Through the Independence Tribunals, it thus becomes possible to observe with particular clarity that regime-building in the Early Republic was pursued not only through political speeches and military measures, but also through legalized instruments of exception. In conclusion, the Independence Tribunals may be seen as rendering visible, in the Early Republic, not a sphere in which law was separated from politics, but a constitutive technique of rule through which political authority was centralized in the language of law.

Keywords: Independence Tribunals, extraordinary jurisdiction, Early Republic, National Struggle, TBMM, regime-building.

GİRİŞ

İstiklal Mahkemeleri, Türk inkılap sürecinin en çok tartışılan; fakat aynı zamanda en kolay şemalaştırılan kurumlarından biri olarak tarih yazımında yerini almıştır. Bu kurum, bir taraftan Millî Mücadele'nin askerî ve idarî zaruretleri içinde ortaya çıkmış; diğer taraftan Cumhuriyet'in kuruluş ve tahkim safhasında siyasî iktidarın elindeki olağanüstü yargı aracına dönüşmüştür. Bu sebeple İstiklal Mahkemeleri meselesi doğrudan doğruya egemenliğin kuruluşu, devlet otoritesinin tesisi ve muhalefetin sınırlandırılması problemi içinde değerlendirilmek durumundadır. Bununla birlikte literatür incelendiğinde meselenin uzun süre iki ayrı eğilim arasında ele alındığı görülmektedir. Birinci çizgide, İstiklal Mahkemelerini Türk İnkılabı içindeki işlevi bakımından açıklamaya çalışan öncü çalışmalar yer almıştır. İkinci çizgide ise bu öncü gövdeyi izleyen daha geniş bir literatür oluşmuş; ancak bu literatür içinde hem belgelere dayanan ve bilimsel nitelik taşıyan incelemeler, hem de ideolojik hükümlere yaslanan, belge kullanımını ikinci plana iten çalışmalar bir arada varlığını sürdürmüştür. Üstelik tartışmanın, hukukçulardan çok tarihçiler, yazarlar ve siyasi polemik çevreleri tarafından canlı tutulduğu; dolayısıyla problemin çoğu zaman normatif bir hüküm meselesine indirildiği de dikkat çekmektedir. Bu durum, İstiklal Mahkemelerinin ya “zorunlu inkılap ve devrim mahkemeleri” ya da “hukuk dışı baskı aygıtı” biçiminde iki uçta kavranmasına yol açmış; kurumu kendi tarihi bağlamı ve iç dönüşümü içinde inceleyen daha soğukkanlı kurumsal çözümlemeleri görece sınırlı bırakmıştır.

Mevcut literatürün bir başka özelliği incelemelerin önemli bir kısmının ya birinci dönem ile ikinci dönemi birbirinden kopuk biçimde ele alması ya da Şark, Ankara, İstanbul, şapka yargılamaları veya İzmir Suikastı gibi sansasyonel dosyalar üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bu eğilim, şüphesiz ilgili literatürün gelişmesine katkı sağlamıştır; ancak aynı zamanda İstiklal Mahkemeleri kurumunun bütünüyle ilgili temel bir soruyu da geri plana itmiştir: Olağanüstü şartlarda kurulan bu mahkemeleri sıradan adlî mekanizmadan ayıran kurumsal ve usulî esaslar nelerdi; daha önemlisi, bu kurumun yetki ve denetim rejimi 1920'den 1927'ye kadar hangi

siyasî ihtiyaçlar doğrultusunda nasıl değişmişti? Literatürde savaş dönemi mahkemelerinin asker kaçaklarını önleme ve kamu düzenini sağlama gibi teknik hedeflerle ilişkilendirildiği, Cumhuriyet döneminde yeniden kurulan mahkemelerin ise muhalefeti bastırma, inkılapları yürütme ve siyasî konsolidasyonu sağlama işlevleriyle açıklanabildiği görülmektedir (Aslan ve Tahir Dünder, 2014; Karataş, 2026; Ülker, 2015). Ancak tam da bu iki dönem arasındaki süreklilik ve kopuş noktaları, çoğu kez davaların ağırlığı altında ikinci planda kalmıştır. Bu çalışmanın konusu, söz konusu boşlukta belirginleşmektedir. Çalışmada İstiklal Mahkemeleri, tek tek yargılamaların toplamı olarak değil, olağanüstü yargının Erken Cumhuriyet'teki kurumsal biçimi olarak ele alınmaktadır. Temel Tarihi problem, İstiklal Mahkemeleri hakkındaki yaygın tartışmanın çoğu zaman sonuç ve simgesel davalar üzerinde yoğunlaşmasına karşılık, kurumun yapısal mantığının geri planda kalmış olmasıdır. Bu çerçevede araştırmanın amacı, İstiklal Mahkemelerinin olağan mahkemelerden hangi kurumsal ve usulî esaslarla ayrıldığı ve bu ayrışmanın zaman içinde nasıl bir yetki-denetim rejimine dönüştüğünü ortaya koymaktır. Böyle bir yaklaşım, meselenin yalnız “sertlik” ya da “meşruiyet” ekseninde tartışılmasını yetersiz görmekte; asıl olarak devletin olağanüstü yargıyı hangi tarihi eşiklerde genişlettiği, hangi safhalarda yeniden sınırlandırdığı ve bu araçtan ne tür bir siyasi-idari fayda umduğunu açıklamayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda araştırma iki alt soru etrafında kurulmuştur. İlk olarak, İstiklal Mahkemelerini olağan mahkemelerden ayıran kurumsal ve usulî unsurların neler olduğu sorulmaktadır. İkinci olarak, bu mahkemelerin yetki ve denetim rejiminin 1920–1927 arasında nasıl değiştiği; başka bir deyişle savaş zaruretinin doğurduğu olağanüstü mahkemelerin, hangi aşamada daha sistemli bir siyasi tahkim aracına dönüştüğü ve hangi noktada yeniden sınırlandırıldığı incelenmektedir. Böylece çalışma, İstiklal Mahkemelerini ne yalnız savaş yıllarının acil tedbiri ne de yalnız Cumhuriyet devrinin siyasî baskı aygıtı olarak görmektedir; tersine, bu iki safhayı aynı kurumsal çizgi üzerinde, fakat farklı siyasî fonksiyonlarla işleyen bir olağanüstü yargı rejimi olarak değerlendirmektedir.

Buradan hareketle tarihi olarak şu tespit yapılabilir: İstiklal Mahkemeleri, Türk siyasi modernleşmesinin kriz anlarında başvuru olan geçici bir sapma değil, egemenliğin olağanüstü şartlar altında nasıl işletildiğini gösteren asli bir kuruluş mekanizmasıdır. Birinci dönemde devlet otoritesinin kurulması, asker firarının önlenmesi ve iç düzenin sağlanması öne çıkmış; ikinci dönemde ise rejimin korunması, muhalefetin sınırlandırılması ve inkılapların yerleştirilmesi aynı kurum üzerinden yürütülmüştür. Bu nedenle İstiklal Mahkemeleri, yalnız kendi kararlarıyla değil, hukukun siyasetle temas ettiği sınırı görünür kılması bakımından da önem taşımaktadır. İnceleme bu sebeple, Cumhuriyet tarihi içinde sansasyonel davaların değil, devlet aklının olağanüstü yargı yoluyla nasıl kurumsallaştırıldığının araştırılması olarak tasarlanmıştır.

KAYNAK VE YÖNTEM

Kaynak

Bu araştırma, İstiklal Mahkemelerini tek tek davalar üzerinden değil, kurumun genel yapısı, yetki rejimi ve denetim mantığı üzerinden çözümlemeyi amaçladığı için esas kaynak olarak TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı tarafından yayımlanan İstiklal Mahkemeleri (Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları), Cilt 1 kullanılmıştır. Bu cilt, yalnız anlatı mahiyetinde bir özet sunmamakta; aynı zamanda “İstiklal Mahkemeleri ile İlgili Genel Bilgiler”, “Yasal Dayanaklarına Göre İstiklal Mahkemelerinin Karakteristik Özellikleri”, “Mahkemelerin Görev Alanları ve İşleyiş Tarzları” bölümleri ile Hıyanet-i Vatan Kanunu, Firariler Hakkında Kanun, İstiklal Mahakimi Kanunu ve Takrir-i Sükûn Kanunu’na ilişkin gerekçe ve Genel Kurul tutanaklarını bir araya getirmektedir. Bu sebeple kaynak tabanı, hem kurumsal çerçeveyi hem de bu çerçevenin Meclis zemininde nasıl tartışıldığını birlikte izlemeye elverişlidir. Kaynak malzeme, yalnız nakledilen cümleler toplamı olmaktan çıkarılmış; kurumsal yapı, usul, yetki, denetim ve dönemsel dönüşüm başlıkları altında yeniden düzenlenmiştir.

Kaynakların Tenkidi

Kaynağın en büyük kuvveti, İstiklal Mahkemelerine ait malzemeyi erişim amaçlı biçimde tasnif edilmiş, elektronik ortama aktarılmış, indekslenmiş ve Osmanlı Türkçesinden günümüz harflerine çevrilmiş bir derleme hâlinde sunmasıdır. Editörlerin açıkça belirttiği üzere bu yayın, arşiv malzemesinin sistemli tasnifine ve çeviri yazı denetimine dayanan kurumsal bir çalışma ürünüdür; dolayısıyla araştırmacıya dağınık arşiv evrakı yerine bütünlüklü bir metin zemini sağlar. Bununla birlikte kaynak, doğrudan “ham arşiv” değil, seçilmiş ve yayına hazırlanmış bir neşirdir. Bu nedenle tarihçinin görevi, metni olduğu gibi almak değil, onun üretim şartlarını da hesaba katmaktır. Nitekim cildin önsözünde, özellikle el yazısı Osmanlı Türkçesi metinlerin çeviri yazısında eksiksiz ve hatasız bir metin ortaya koymanın güç olduğu belirtilmektedir; ayrıca İstiklal Mahkemeleri üzerine değerlendirmelerin çeşitliliği, mahkemelerin kendi iç farklılıkları ve belgelere erişim güçlüğü de ayrıca vurgulanmaktadır. Bu sebeple kaynak, mutlak ve kapanmış bir hakikat deposu olarak değil; güçlü; fakat tenkide açık bir neşir olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada bundan dolayı iki ilke benimsenmiştir: birincisi, normatif hükümler ile editoryal özetler birbirine karıştırılmamış; ikincisi, bir hükmün tarihi ağırlığı yalnız tek bir cümleye değil, mümkün olduğunca kanun metni, gerekçe ve tutanak bağlamına dayandırılmıştır.

Alıntıların Dahil Edilme ve Dışlanma Usulü

Alıntıların dahil edilme usulü, araştırmanın amacına göre belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, İstiklal Mahkemelerini genel kurum tarihi içinde, özellikle olağan mahkemelerden ayrılan yönleri ve yetki-denetim rejimindeki değişim bakımından incelemek olduğu için doğrudan bu iki meseleye ışık tutan metin parçaları seçilmiştir. Buna göre kanun maddeleri, görev ve yetki

hükümleri, itiraz ve infaz rejimi, Meclis denetimi, raportaj yükümlülüğü, süre sınırlaması, Cumhuriyet öncesi ve sonrası denetim farkı ve mahkemelerin karakteristik özelliklerini tanımlayan pasajlar araştırmaya dahil edilmiştir. Başka bir ifadeyle araştırmada alıntı seçimi “çarpıcı ifade” ölçüsüne göre değil, alt soruları doğrudan cevaplama gücüne göre yapılmıştır. Dışlama usulü de aynı tarihçi mantığıyla yürütülmüştür. Tek tek mahkeme biyografileri, münferit dava ayrıntıları, araştırmanın kurumsal sorusunu taşımayan anlatı parçaları ve yalnız tasvir değeri olup analitik ağırlığı olmayan pasajlar dışarıda bırakılmıştır. Aynı şekilde bir hükmü tekrar eden; fakat yeni bir tarihi anlam katmayan tekrar alıntıları da kullanılmamıştır. Böylece doğrudan alıntılar, araştırmayı süsleyen unsurlar olarak değil, Tarihi muhakemenin ana delilleri olarak yerleştirilmiştir. Bu usul sayesinde çalışma, ne mahkemelerin bütün tarihini dağınık biçimde anlatan bir derleme olmuş ne de yalnız normatif metinleri sıralayan kuru bir hukuk özeti hâline gelmiştir; aksine, Erken Cumhuriyet’in olağanüstü yargı mantığını kaynak tenkidi süzgecinden geçirerek açıklayan bir tarih incelemesi niteliği kazanmıştır.

SONUÇLAR

İstiklal Mahkemelerinin olağan yargıdan ayrılan kurumsal ve usulî mimarisi

İstiklal Mahkemeleri, Erken Cumhuriyet ve Millî Mücadele geçiş hattında ortaya çıkmış sıradan bir adlî teşkilat değil, devlet otoritesinin hızla ve doğrudan işletilmesini hedefleyen istisnaî bir yargı tertibiydi. Bu mahkemelerin kurumsal çekirdeği, daha kuruluş anında olağan mahkeme mantığından ayrılmıştı. Nitekim 249 sayılı İstiklal Mahkemi Kanunu, “Bu mahkemeler Büyük Millet Meclisinin ekseriyet-i mutlakası ve rey-i hafi ile kendi azası miyanından müntehab bir reis ve iki aza ve bir müddei-i umumiden teşekkül eder. Ancak heyet-i mahkemeye târi olacak noksanın ikmalini teminen ayrıca bir aza daha intihab olunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 163) hükmüyle mahkemenin bileşimini doğrudan Meclis iradesine bağlamıştı. Bu yapı, yargıcın klasik adliye hiyerarşisi içinden değil, siyasî egemenliğin merkezinden çıktığını göstermektedir. Aynı kurumsal mantık, daha genel bir ifadeyle, “Mahkemeler doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlıydı, üyeler milletvekiliydi ve yargı yetkisi Meclis adına kullanılıyordu.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, XII) cümlesinde billurlaşmaktadır. Burada dikkat çekici olan nokta, yargı yetkisinin yalnız hukukî değil, aynı zamanda açık biçimde siyasî meşruiyet çerçevesinde tanımlanmış olmasıdır. İstiklal Mahkemeleri, bu bakımdan, kuvvetler ayrılığı mantığıyla kurulmuş değil; Meclis egemenliğinin fevkalade bir uzantısı olarak teşkil edilmiştir. Bu istisnaî karakter, yalnız üye kompozisyonunda değil, yetki alanının genişliğinde de kendisini göstermektedir. Metnin açık ifadesiyle, “İstiklal Mahkemeleri sadece askerleri değil, sivilleri de yargılamıştır.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 36). Bu cümle, mahkemelerin basitçe asker kaçaklarını takip eden bir disiplin organı olmadığını; kamu düzeni, iç güvenlik ve siyasî sadakat alanına nüfuz eden geniş bir salahiyyet rejimi kurduğunu göstermektedir. Üstelik bu yetki sabit bir mekâna da bağlı değildi: “İstiklal Mahkemeleri seyyar mahkemelerdir. Üyeleri, sorumlu oldukları bölgelere giderek görev yapmışlardır.” (TBMM

Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 37). Seyyarlık burada basit bir idarî kolaylık değildir; merkezî otoritenin yargı gücünü doğrudan sahaya taşıyan siyasi-adli bir tekniktir. Böylece mahkeme, klasik anlamda vatandaşın adliyeye geldiği bir kurum olmaktan çıkmış, devletin kriz gördüğü alana bizzat intikal eden bir müdahale aygıtına dönüşmüştür. Dolayısıyla İstiklal Mahkemelerini olağan mahkemelerden ayıran temel unsurlardan biri, yalnız kimleri yargıladığı değil, yargı yetkisini hangi coğrafi ve toplumsal menzile içinde kullandığıdır.

Mahkemelerin usul anlayışı da aynı derecede fevkaladeydi. Derleme metindeki özlü hüküm, bu noktada son derece açıklayıcıdır: “Olağanüstü yetkilere sahip olan ve bağımsız olarak çalışan bu mahkemelerde yargılamalar delil yönteminden çok vicdani kanaate göre yapılmaktaydı.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, XII). Burada iki husus yan yanadır: birincisi, mahkemenin fevkalade yetkilerle donatılmış olması; ikincisi ise hükmün delil rejiminden ziyade vicdanî kanaat ekseninde kurulması. Bu, olağan yargının şekil ve ispat esaslarına göre değil, devletin selametini önceleyen süratli ve sonuç alıcı bir muhakeme zihniyetine işaret eder. Nitekim Meclis görüşmelerinde dahi bunun farkında olduğu görülmektedir. Mustafa Taki Efendi’nin, “Bakın, ale’l-ade bir mahkemeye bile reis ve aza olabilmek için evsaf-ı kanuniye arıyoruz. Hâlbuki bu mahkemeler, fevkalade mehakimdir ve idam hükümleri verecektir ve hükümleri kabil-i istinaf ve temyiz de değildir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 175) sözleri, dönemin mebuslarının da bu mahkemeleri olağan adalet çerçevesi dışında kavradığını göstermektedir. Burada artık mesele yalnız bir mahkeme kurmak değil, istisna halini hukukileştirmektir. Bu usulî ayrışmanın en sert tezahürü, karar rejiminde ortaya çıkıyordu. Özet metindeki yalın ifade, “Kararları kesindi; itiraz ve temyiz hakkı yoktu.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, XII) şeklindedir. Kanun metni ise aynı mantığı daha teknik biçimde kuruyordu: “İstiklal Mahkemelerinin idamdan gayri hükümleri kati olup, infazına bi’l-umum kuva-yı müsellaha ve gayr-ı müsellaha-i devlet memurdur. İdam hükümleri Büyük Millet Meclisince bi’l-umum mesele tercihan tedkik ve tasdik olunduktan sonra infaz olunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164). Bu hüküm, bir taraftan idam dışındaki kararları kesinleştirirken, diğer taraftan idamı doğrudan Meclis tasdikine bağlayarak yargı ile siyasi egemenlik arasındaki bağın kopmadığını ortaya koyuyordu. Başka bir ifadeyle İstiklal Mahkemeleri olağan kanun yollarını devre dışı bırakırken, en ağır cezada son sözü yine millî egemenliğin sahibi addedilen Meclis’e bırakıyordu. Bu da bize, kurumun yalnız sert değil, aynı zamanda siyasi merkeze eklemlenmiş bir sertlik rejimi olduğunu göstermektedir.

Kanun yolu rejimi bakımından dikkat çekici bir başka nokta, itiraz hakkının sanıktan çok savcılık makamı üzerinden kurulmuş olmasıdır. Kanun metni açıkça, “İstiklal Mahkemeleri kararlarına bu mahkeme müddei-i umumisinin hakk-ı itirazı vardır. Müddet-i itiraz yevm-i tefhimin ferdasından itibaren üç gündür ve itirazı vâki Büyük Millet Meclisince katiyen hallolunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164) demektedir. Böylece olağan mahkemelerde görülen taraf-merkezli başvuru imkânı büyük ölçüde daraltılmış, hukukun düzeltici mekanizması savcılık makamı üzerinden ve yine Meclis son mercii olacak şekilde tanzim edilmiştir. Bu, sanık lehine çok katmanlı temyiz düzeni öngören

klasik adliye anlayışından belirgin bir kopuştur. Burada itiraz, bireysel bir hak olmaktan çok devlet adına hareket eden makamın sınırlı bir denetim vasıtasıdır. Dolayısıyla İstiklal Mahkemelerindeki itiraz usulü, hak arama özgürlüğünü genişleten değil, fevkalade yargının merkezî denetimini tahkim eden bir niteliğe sahiptir.

Savcılık makamının bu sistem içindeki konumu da ayrıca önemlidir. Zira savcı yalnız iddia eden taraf değil, aynı zamanda icra mekanizmasının düğüm noktasıydı. Nitekim kanun, “Tevkif ve tahliye kararlarında müddei-i umumilerin mütalaası alınmadıkça tevkif ve tahliye yapılamaz. İstiklal Mahkemelerinin vasıta-i muhabere ve tebliğ ve tebellüğü müddei-i umumileridir. İstiklal Mahkemelerinin mukarreratın infazı hususunda kuvve-i müsellaha ve gayr-ı müsellahaya müddei-i umumiler amirdir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164) diyerek savcıyı tahliye ve tevkif süreçlerinden haberleşme ve infaza kadar uzanan geniş bir icra otoritesiyle donatmıştır. Böylece savcı, olağan muhakemedeki taraflardan biri olmaktan çıkmış; mahkeme kararını devlet kuvvetine bağlayan yürütücü unsur hâline gelmiştir. Bu durum, İstiklal Mahkemelerinin yalnız hüküm veren değil, hükmünü derhal uygulatan bir kurumsal mimariye sahip olduğunu göstermektedir. Yargı ile icra arasındaki mesafenin daralması da tam burada ortaya çıkmaktadır.

Son olarak bu mahkemeler her ne kadar olağan yargı hiyerarşisinin dışında kurulmuş olsalar da bütünüyle başıboş bırakılmış değillerdi; fakat denetim, yargısal değil siyasî karakter taşıyordu. Kanunun “Her İstiklal Mahkemesi ayda bir defa Heyet-i Umumiye hülâsa-i hüküm ve mesai cetveli göndermeye mecburdur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 165) hükmü, mahkemelerin Meclis’le bağıntı kurumsal bir raporlama sistemi üzerinden canlı tutuyordu. Böylece İstiklal Mahkemeleri, ne tam anlamıyla bağımsız bir yüksek yargı organıydı ne de sıradan idarî komisyon. Onlar, Meclis egemenliğinin olağanüstü şartlarda hız, seyyarlık, kesinlik, vicdanî kanaat ve doğrudan infaz ilkeleriyle çalışan istisnâî mahkemeleriydi. Alt sorunun cevabı da tam burada belirir: İstiklal Mahkemelerini olağan mahkemelerden ayıran şey, tek tek hükümlerinin sertliği değil; kurumsal bileşimden karar standardına, kanun yolu rejiminden infaz tekniğine kadar uzanan bütün bir fevkalade yargı mimarisidir.

İstiklal Mahkemelerinde yetki ve denetim rejiminin dönüşümü: Seferberlik adaletinden Cumhuriyet’in sınırlandırılmış olağanüstü yargısına

İstiklal Mahkemelerinin tarihî seyri, yalnız sert bir yargı pratiğinin hikâyesi değildir; daha derinde, devletin kendi bekasını hangi safhada hangi araçlarla korumaya çalıştığının da aynasıdır. Bu sebeple yetki ile denetim arasındaki dengenin zaman içinde nasıl yeniden kurulduğu bilinmelidir. İlk safhada mahkemeler, firar sorununu bastırmak için kurulmuştu; fakat kısa sürede salt asker kaçaklarını izleyen bir organ olmaktan çıktılar. Nitekim “26 Eylül 1920’de çıkarılan 28 numaralı kanunla İstiklal Mahkemelerinin yetkileri genişletilerek, mahkemelere asker kaçakları yanında, Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında bulunan askerî ve siyasi casusluk suçlarına bakma yetkisi verilmiştir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 3). Bu değişiklik, savaş şartlarının doğurduğu adlî ihtiyacın siyasî ve askerî sadakat alanına taşındığını göstermektedir. Demek ki daha 1920 sonbaharında İstiklal Mahkemeleri, yalnız firarın değil, iç cepheyi çözebilecek her türlü siyasî-askerî tehdit

ihtimalinin de mahkemesi hâline gelmişti. Böylece yetki rejiminin ilk genişlemesi, adalet tekniğinden ziyade devletin tehlike tarifindeki genişlemeye tekabül ediyordu.

İkinci safhada mesele, yalnız hangi suçların bu mahkemelerin önüne geleceği değil, bu mahkemeleri kimin sevk ve idare edeceği noktasında düğümlendi. Sakarya öncesinin ağır askerî buhranı içinde, Meclis olağanüstü yetkiyi yalnız mahkemelere değil, Başkumandanlık makamına da tevdi etti. Bu bağlamda “5 Ağustos 1921 tarihinde çıkarılan 144 numaralı Başkumandanlık Kanunu’yla Meclis, yetkilerini Mustafa Kemal’e devretmiş; böylece, kurulmuş olan mahkemeler doğrudan Mustafa Kemal’e bağlanmıştır.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 3). Bu cümle, denetim rejimindeki esaslı kaymayı göstermektedir: başlangıçta Meclis merkezli olan olağanüstü yargı, savaşın en kritik evresinde Başkumandanlığın sevk zincirine alınmıştır. Hemen ardından gelen düzenleme bu değişimi daha da derinleştiriyordu; zira “Bu tarihten sonra istifa eden İstiklal Mahkemeleri üyelerinin yerine yeni üyelerin atanması da bizzat Başkumandan tarafından yapıldı.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 3). Burada artık yalnız davaların sevkı değil, mahkemenin personel kompozisyonu da Başkumandanlık etkisi altına giriyordu. Demek ki 1921’deki dönüşüm, basit bir idarî intikal değil, olağanüstü yargının askerî komuta mantığına yaklaşmasıydı. Bu durum, Millî Mücadele’nin en buhranlı safhasında hukukî denetimin askerî zaruret lehine daraldığını açıkça ortaya koymaktadır. Fakat zaferin ufukta görünmesiyle birlikte aynı devlet, bir yıl önce genişlettiği bu rejimi yeniden çerçeveleme ihtiyacı duymuştur. İşte bu sebeple 31 Temmuz 1922 tarihli İstiklal Mahakimi Kanunu bir dönüm noktasıdır. Derleme metnin ifadesiyle, “Ardından 31 Temmuz 1922’de 249 numaralı İstiklal Mahakimi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte, firariler hakkındaki 11 Eylül 1336 tarihli kanun ve tadilleri ve 26 Eylül 1336 tarihli İstiklal Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte İstiklal Mahakimi Kanunu yeniden düzenlenerek, İstiklal Mahkemelerinin görev ve yetkileri belirlenmiştir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 3). Bu pasajın önemi şuradadır: devlet, artık yalnız olağanüstü yetkiyi kullanmakla yetinmemekte, onu kanunî hudutlar içine yeniden yerleştirmeye yönelmektedir. Başka bir deyişle 1920–1921’in kriz hukuku, 1922’de tasfiye edilmese bile yeniden tertip edilmiştir. Bu, olağanüstü yargının keyfi değil, şartlara göre genişleyip daralan bir siyasî-hukukî araç olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Nitekim aynı kanun, yetkinin sınırsız olmadığına dair bazı önemli işaretler verir. “DÖRDÜNCÜ MADDE - Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü İstiklal Mahkemeleri için üçüncü maddede muharrer vazaiften bir kısmının istisnasına karar verebilir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164). Burada Meclis, mahkemelerin görev alanını yalnız kuran değil, gerektiğinde daraltan da bir merci olarak görünmektedir. Keza “ONUNCU MADDE - İstiklal Mahkemeleri Askerî Ceza Kanunu’nun yedinci faslındaki hukuk-ı emiriyeden maada hukuk-ı şahsiyeye hükmedemezler.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164) hükmü, olağanüstü yargının özel hukuk sahasına sınırsız biçimde taşamayacağını ortaya koymaktadır. Bununla da yetinilmemiş, olağan mahkemelerle görev çatışmasının nasıl çözüleceği dahi düzenlenmiştir: “ON BİRİNCİ MADDE - İstiklal Mahakimi ile mehakim-i sair arasında tahaddüs edecek ihtilâfı merci Türkiye Büyük Millet

Meclisi Adliye Encümenince bi'l-cümle umuru takdimen hallolunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164). Demek ki 1922 düzenlemesi, İstiklal Mahkemelerini ortadan kaldırmıyor; fakat onları hukuken belirlenmiş bir istisna alanına çekiyordu. Burada erken Cumhuriyet’e intikal edecek mantık şudur: olağanüstü adalet meşrudur, fakat hudutsuz değildir; sınırı yine siyasî egemenlik, yani Meclis çizer.

Denetim rejimi bakımından daha da dikkat çekici husus, mahkeme kararlarının kesinliği ile Meclis gözetiminin yan yana var olmasıdır. Kanunun en sert hükümlerinden biri şöyledir: “BEŞİNCİ MADDE - İstiklal Mahkemelerinin idamdan gayri hükümleri kati olup, infazına bi'l-umum kuva-yı müsellaha ve gayr-ı müsellaha-i devlet memurdur. İdam hükümleri Büyük Millet Meclisince bi'l-umum mesaile tercihan tedkik ve tasdik olunduktan sonra infaz olunur. Şu kadar ki müstacel ve müstesna hal ve zamanda idam hükümlerinin dahi Meclisçe tasdik edilmeksizin infazına Meclis kararıyla mezuniyet verilebilir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164). Buradaki mantık çift yönlüdür. Bir taraftan idam dışındaki hükümler kesinleştirilmekte, böylece yargı sürat kazanmaktadır; diğer taraftan en ağır ceza üzerinde Meclis tasdiki korunmaktadır. Fakat aynı madde, istisna hâllerde bu tasdik de kaldırılabilceğini söyleyerek, denetimin son kertede yine siyasî zarurete tâbi olduğunu göstermektedir. Buna paralel olarak “ALTINCI MADDE - İstiklal Mahkemeleri kararlarına bu mahkeme müdde-i umumisinin hakk-ı itirazı vardır. Müddet-i itiraz yevm-i tefhimin ferdasından itibaren üç gündür ve itirazı vâki Büyük Millet Meclisince katiyen hallolunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164) hükmü, kanun yolunu geniş halk kitlelerine açmamakta; fakat savcı üzerinden sınırlı bir iç denetim kapısı bırakmaktadır. Bu model, klasik temyiz sisteminden uzak, fakat tümüyle denetimsiz de olmayan bir olağanüstü yargı tasarımına işaret eder.

Kurumsal süre ve hesap verme düzeni de aynı mantığın parçalarıdır. “YEDİNCİ MADDE - İstiklal Mahkemesi Heyetleri her altı ayda bir intihab olunur ve bu müddetin hitamından evvel heyet tamamen veya kısmen Meclis kararıyla tebdil edilebileceği gibi esbab-ı teşkilin zevaliyle faaliyeti dahi tatil olunur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 164) hükmü, mahkemelerin daimî organlar olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Onların ömrü, ihtiyaç sürdüğü müddetçe vardır; ihtiyaç kalkınca mahkeme de kalkacaktır. Aynı şekilde “ON ÜÇÜNCÜ MADDE - Her İstiklal Mahkemesi ayda bir defa Heyet-i Umumiyyeye hülâsa-i hüküm ve mesai cetveli göndermeye mecburdur.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 165) ifadesi, hesap verme mekanizmasını kurumsal bir yükümlülük hâline getirmektedir. Bu iki madde birlikte okunduğunda şu neticeye varılır: İstiklal Mahkemeleri, kendi kendine çoğalan bağımsız bir olağanüstü yargı değildir; görev süresi, üye yapısı ve faaliyet raporu bakımından siyasî egemenlik merkezine bağlı tutulan geçici bir adalet tertibidir. Bununla beraber Cumhuriyet’in ilanından sonra denetim tarzında yeni bir kayma ortaya çıkmıştır. Derleme metnin çok önemli tespiti şöyledir: “Bu dönemde kurulan mahkemeler geniş yetkilere sahip olmasına rağmen Meclis, verilen bazı kararları kanuna aykırı görerek soruşturma açabiliyor ve mahkemelerin verdiği cezaları iptal edebiliyordu. Mahkemeler ayrıca belli aralıklarla faaliyetleri hakkında Meclis’e rapor da sunuyorlardı. Cumhuriyet sonrasında kurulan

mahkemelerde ise Meclis'in mahkemeler üzerindeki bu denetiminin olmadığı görülmektedir.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, XI). Burada tarihî tablo berraklaşmaktadır. Millî Mücadele devresinde Meclis, olağanüstü yargıyı hem kuran hem zaman zaman düzelten bir merci olarak kalmıştı; Cumhuriyet devresinde ise aynı kurum, daha az parlamenter müdahale ile çalışmaya başlamıştır. Bu, yeni rejimin kendisini geçici bir seferberlik hükümeti değil, kurucu ve kalıcı bir iktidar olarak görmeye başlamasıyla ilgilidir. Rejim artık yalnız hayatta kalmak istemiyor, kendi siyasî esaslarını da yerleştirmek istiyordu. Denetimdeki gevşeme, bu itibarla, devletin kendine güveninin artması kadar muhalefeti daha doğrudan bastırma iradesini de yansıtmaktadır.

1925'te Takrir-i Sükûn bağlamında kurulan Ankara ve Şark İstiklal Mahkemeleri ise aynı olağanüstü yargı içinde bile farklı infaz rejimlerinin tasarlanabildiğini göstermektedir. Nitekim “Söz konusu kararla Şark İstiklal Mahkemesine, verdiği idam kararlarını uygulama yetkisi verilirken, Ankara İstiklal Mahkemesinin vereceği idam kararlarının Meclis'in onayından sonra infaz edilmesi hükme bağlandı. Ancak 20 Nisan 1925 tarihinde, Meclis'in tatilde olduğu süre boyunca Ankara İstiklal Mahkemesine de verdiği idam kararlarını uygulama yetkisi tanındı.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, XII). Bu farklılık, tehdit algısının coğrafyaya ve siyasî bağlama göre değiştiğini açık biçimde göstermektedir. Şark'ta isyan ve silahlı ayaklanma, daha süratli ve daha sert bir infaz rejimini meşrulaştırmış; Ankara'da ise başlangıçta Meclis tasdiki korunmuştur. Ancak kısa süre sonra Ankara Mahkemesine de aynı yetkinin tanınması, rejimin tehdit değerlendirmesini genişlettiğini ve olağanüstü yargının merkezî siyasette de daha serbest işletilmeye başladığını göstermektedir. Böylece ikinci alt sorunun merkezindeki mesele daha açık seçik ortaya çıkar: yetki ve denetim rejimi sabit değildir; devletin tehdit hiyerarşisine göre sürekli yeniden ayarlanmaktadır. Bu çizginin son halkası, hukuken 1949'da kapanmıştır. “İstiklal Mahakimi Kanunu ise yirmi iki yıl daha yürürlükte kaldıktan sonra 5384 numaralı Kanunla 4 Mayıs 1949 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.” (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015, 5). Bu cümle, fiilî faaliyetin bitmesi ile hukukî tasfiyenin aynı şey olmadığını hatırlatır. Mahkemeler 1927'de kapanmış, fakat onları mümkün kılan kanun rejimi daha uzun süre hukuk düzeni içinde yaşamaya devam etmiştir. Bu da Erken Cumhuriyet'in olağanüstü adaleti tamamen reddetmediğini, fakat onu gerektiğinde başvurulabilecek bir ihtiyat tertibi olarak muhafaza ettiğini düşündürmektedir. Sonuç olarak İstiklal Mahkemelerinin yetki ve denetim rejimindeki değişim, üç büyük safha göstermektedir: önce savaş zaruretinin doğurduğu genişleme, sonra zafer eşliğinde gelen kanunî yeniden çerçeveleme, nihayet Cumhuriyet devrinde daha seçici fakat bazı alanlarda daha az denetimli bir olağanüstü yargı kullanımı. Bu değişim, Erken Cumhuriyet'in olağanüstü yargıyı sınırsız bir keyfiyet olarak değil, fakat siyasî rejimin korunması için gerektiğinde genişletilip gerektiğinde daraltılan bir devlet tekniği olarak düşündüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

İstiklal Mahkemelerinin TBMM egemenliğinin yargısal forma büründürülmüş istisnâ bir uygulaması olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemelerin mebuslardan teşkil edilmesi, kararlarının kesinliği, temyiz yolunun kapatılması, diğer yargı mercileri karşısında üstün ve süratli bir merci olarak işletilmesi ve “vicdanî kanaat” ekseninde hüküm vermesi birlikte değerlendirildiğinde, burada klasik anlamda bağımsız bir adliye teşkilatından çok kuvvetler birliği esasına dayanan bir egemenlik pratiğiyle karşılaşıldığı değerlendirilmektedir. Böylece İstiklal Mahkemeleri, Erken Cumhuriyet ve Millî Mücadele safhasında hukukun siyasetten ayrıldığı değil, tersine, siyasî egemenliğin hukukî bir araçla yoğunlaştırıldığı alanı temsil etmiştir. Bu mahkemeleri tarihi bakımdan önemli kılan husus da tam burada aranmalıdır: mesele yalnız sert ceza vermeleri değil, devlet otoritesinin yargı biçimine dönüştürülmesidir.

İkinci olarak İstiklal Mahkemelerinin yetki ve denetim rejiminin sabit kalmadığı; bu rejimin 1920–1927 arasında devletin değişen güvenlik ve siyasi tahkim ihtiyaçlarına göre yeniden kurulduğudur. İlk safhada asker firarı, iç güvenlik ve ayaklanma bastırma ihtiyaçları öne çıkmış; ardından yetki genişlemesiyle siyasî ve askerî sadakat alanı mahkemelerin görev sahasına dahil edilmiştir. 1921’de Başkumandanlık eksenine yaklaşan yapı, 1922’de İstiklal Mahakimi Kanunu ile yeniden çerçevelenmiş; fakat Cumhuriyet sonrasında, özellikle 1925’ten itibaren, aynı olağanüstü yargı formu rejimin korunması ve inkılapların tahkimi doğrultusunda tekrar genişletilmiştir. Bu çizgi, kurumun tarihini basit bir “kuruluş-kapanış” hikâyesi olmaktan çıkarır; aksine, savaş devleti ile Cumhuriyet devleti arasındaki süreklilik ve kopuşların yargı alanında nasıl tezahür ettiğini gösterir. Sonuç olarak, İstiklal Mahkemeleri bir defalık bir istisna değil, farklı tarihi eşiklerde farklı işlevlerle kullanılan esnek bir devlet tekniği olarak belirginleşmektedir.

İstiklal Mahkemeleri üzerine tarih yazımının uzun süre iki ana yorum arasında salındığı görülmektedir. Bir tarafta Aybars’ın (2009) temsil ettiği ve mahkemeleri “ihtilal mahkemeleri” çerçevesinde açıklayan çizgi bulunmaktadır. Bu yaklaşım, Millî Mücadele’nin olağanüstü şartlarını ve Meclis egemenliğinin kriz zamanında aldığı biçimi kavramak bakımından açıklayıcıdır. Öte tarafta Arabacı’nın (2020) daha açık biçimde vurguladığı üzere, mahkemelerin bir “hukuk olayı”ndan çok siyasî tarihle bütünleşmiş bir kurum olduğu ve bu sebeple yorumların ideolojik kutuplara savrulduğu görülmektedir. Bu ikinci çizgi, özellikle kurumun siyasî işlevini açığa çıkarmakta faydalıdır. Ancak her iki yorum da tek başına alındığında eksik kalmaktadır. Çünkü birinci yaklaşım Cumhuriyet dönemindeki siyasi tahkim işlevini ikinci plana itme tehlikesi taşıırken, ikinci yaklaşım da normatif çerçevenin ve Meclis içi hukukileştirme çabasının ağırlığını küçültme riskini taşımaktadır. Bu sebeple İstiklal Mahkemeleri üzerine daha isabetli bir tarihi okuma, “hukuk dışı baskı aygıtı” ile “zorunlu İnkılap veya devrim adaleti” arasında bir tercih yapmakla değil, olağanüstü yargının Erken Cumhuriyet’te aldığı karma biçimi çözümlemekte mümkün görünmektedir. Ülker’in (2015) iki dönem arasındaki işlev farkını vurgulayan tespiti ile Karataş’ın (2026) 1925’i olağanüstü yargı düzeninin kapsam ve işlev bakımından yeni bir eşik olarak değerlendirmesi, bu yönde önemli

katkıları sunmaktadır. Buna karşılık TBMM neşri, aynı kurum içinde dahi yetki, infaz ve denetim bakımından ciddi farklılaşmalar bulunduğunu göstermekte; dolayısıyla yekpare bir İstiklal Mahkemesi imgesinin tarihi olarak yanıltıcı olduğunu düşündürmektedir. O halde tarihi tartışmanın ağırlık merkezi, mahkemelerin “iyi” veya “kötü” olup olmadığına değil, hangi şartta hangi siyasî hedef adına hangi hukukî araçlarla işletildiğine kaydırılmalıdır.

Araştırmanın ana amacı bakımından ulaşılan nihai sonuç şudur: İstiklal Mahkemeleri, Erken Cumhuriyet hukuk düzeninin istisna hâlini en açık biçimde görünür kılan kurumlardan biridir. Bunlar, olağan yargının çöktüğü bir boşlukta beliren keyfî yapılar değil; tersine, devletin olağanüstü şartlarda egemenliğini nasıl hukukîleştirdiğini, nasıl merkezîleştirdiğini ve gerektiğinde nasıl yeniden sınırlandırdığını gösteren kurucu araçlardır. Bu bakımdan İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet tarihinin yalnız adliye ya da ceza tarihi içinde değil, siyasi egemenlik, rejim inşası ve hukuk-devlet ilişkisinin tarihî seyri içinde değerlendirilmelidir. Millî Mücadele safhasında iç güvenlik ve ordu disiplini sağlayan bu mekanizma, Cumhuriyet safhasında rejimin meşruiyet sınırlarını çizen, muhalefetin alanını daraltan ve inkılapların siyasî-toplumsal yerleşmesini hızlandıran bir işleve bürünmüştür. Hukuksal-tarihi sonuç da burada ortaya çıkmaktadır: Erken Cumhuriyet’te hukuk ile siyaset birbirine dışsal iki alan olarak işlememiş; hukuk, siyasî otoritenin kurucu ve koruyucu dili olarak yeniden şekillendirilmiştir. Bu nedenle İstiklal Mahkemeleri, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında istisnâî yargının bir aracı olmakla birlikte bir rejim kurma biçimi olduğunu gösteren başlıca tarihi laboratuvarlardan biri sayılmalıdır.

Bu araştırma, İstiklal Mahkemelerini kurumsal yapı, yetki rejimi ve denetim mantığı üzerinden çözümlemeyi amaçladığı için ağırlıklı olarak kanun metinleri, gerekçeler, zabıtlar ve bunlara dayalı yayımlanmış derlemeler üzerinden yürütülmüştür. Bu tercih, kurumun hukukî ve siyasi mimarisini görünür kılmak bakımından isabetli olmakla birlikte mahkemelerin yerel toplumsal etkilerini, sanıkların deneyimlerini, taşra uygulamalarındaki farklılıkları ve kararların gündelik hayata nasıl yansıdığını aynı yoğunlukta izlemeye imkân vermemektedir. Dolayısıyla çalışma, İstiklal Mahkemelerinin “kurumsal mantığını” açıklamakta güçlü; buna karşılık “toplumsal yankısını” bütün katmanlarıyla ortaya koymakta sınırlıdır. Buna ek olarak araştırmada bilerek tekil dava dosyalarına, belirli bir mahkemeye veya belirli bir bölgeye odaklanılmamış; bunun yerine İstiklal Mahkemeleri kurumu genel çizgileriyle ele alınmıştır. Bu yöntem, genel tarihsel modeli kurmaya elverişli olsa da İstanbul, Ankara, Şark, Elcezire veya Amasya gibi farklı mahkemelerin birbirinden ayrılan uygulama özelliklerini derinlemesine çözümleme imkânını daraltmıştır. Başka bir ifadeyle bu çalışma, genel kurumsal çerçeveyi göstermekte; fakat mahkemeler arası mikro farklılaşmayı ayrıntılı vaka analizi düzeyinde incelememektedir. Bu bağlamda ileride yapılacak çalışmalara ilişkin getirilen öneriler şöyledir:

1. Erken Cumhuriyet’te olağanüstü yargının coğrafyası: Ankara, Şark ve İstanbul İstiklal Mahkemelerinin karşılaştırmalı işleyişi incelenebilir.
2. Takrir-i Sükûn döneminde basın, muhalefet ve yargı ilişkisi araştırılabilir.
3. İnkılapların taşrada uygulanmasında yargı mekanizmasının rolü çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Arabacı, C. (2020). Birinci Meclis Dönemi İstiklal Mahkemeleri (1920-1923). *Tezkire* 72: 33-79.
- Aslan, S. ve Dünder, T. (2014). Cumhuriyet döneminde İstiklal Mahkemeleri. *Mukaddime* 5(1): 27-30.
- Aybars, E. (2009). *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Ayraç Kitap+Evi.
- Karataş, M. V. (2026). İstiklâl Mahkemeleri'nin hukuki ve kurumsal temelleri (1920-1927). *İçtimaiyat* 10(1): 87-105.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). *İstiklal Mahkemeleri (kanun, gerekçe ve Genel Kurul tutanakları), Cilt 1*. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi.
- Ülker, İ. (2015). İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu ve çalışmaları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 23(1): 178-200.

DARBELERİN TOPLUMLARIN SİYASAL PSİKOLOJİSİNE ETKİLERİ THE IMPACTS OF MILITARY COUPS ON THE POLITICAL PSYCHOLOGY OF SOCIETIES

Atakan AYDOĞAN

Selçuk University, Graduate School of Social Sciences, Sociology Department,
Master's Student

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9244-3929>

Özet

Toplumsal tarih içerisinde siyasal, ekonomik ve kültürel yapıları derinden sarsan olaylar, sadece yaşandıkları dönemi değil, etkileri nesiller boyu süren kolektif travmaları da beraberinde getirir. Askeri darbeler; savaşlar, soykırımlar ve büyük göçler gibi toplumun ruhsal anatomisinde kalıcı izler bırakan travmatik olguların başında gelmektedir. Darbeyi, devlet idaresini demokratik usullerin dışında ele geçiren bir müdahale olarak tanımlarsak; askeri darbeler anayasal düzenin, yasama organının ve diğer demokratik kurumların askıya alınmasıyla sonuçlanan çok boyutlu bir kopuşu ifade eder. Bu süreçler, toplumun siyasal psikolojisini kökten değiştirerek bireylerin siyasetle olan ilişkisini, katılım düzeylerini ve tutumlarını yeniden şekillendirmektedir.

Psikoloji disiplinde bireysel bir deneyim olarak ele alınan travma, kolektif bir boyuta taşındığında toplumun ortak bağlarını zedeleyen ve bir arada olma duygusunu aşındıran bir nitelik kazanır. Toplumsal hafızayı ve grup kimliğini inşa eden bu travmatik yaşantılar, "kitlesel", "kültürel" ve "tarihsel" travma gibi farklı akademik perspektiflerle incelenmeyi gerektiren geniş bir çalışma alanıdır. Türkiye bağlamında, 1960'tan günümüze uzanan darbe ve müdahale silsilesi, bu topraklarda adeta bir "darbe geleneği"nin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Her müdahale; çaresizlik, kaygı, belirsizlik ve derin bir korku iklimi yaratarak toplumun hafızasına travmatik birer kayıt olarak düşmüştür. Bu yaralı bellek, sonraki nesillere aktarılarak o dönemleri bizzat yaşamamış bireylerin dahi siyasal yönelimlerini etkileme gücüne sahiptir.

Darbelerin yarattığı psikolojik yıkımı anlamak için Türkiye'deki muhafazakâr kesimin 1960 darbesi ve Adnan Menderes'in idamı karşısındaki tutumu tipik bir örnektir. Menderes'in bir "baba sembolü" olarak kodlanması ve ardından gelen idam süreci, bu kesim üzerinde onarılması güç bir narsistik yaralanmaya yol açmıştır. Psikanalitik bir perspektifle, bu durum bir iktidar ve otorite figürünün kaybı olarak "iğdiş edilme" metaforu üzerinden açıklanabilir. Darbe sonrası baskı ortamında sağlıklı bir yas sürecinin işletilememesi, toplumsal bir hınç ve intikam arzusunu beslemiş; bu da muhafazakâr siyasetin sonraki dönemlerdeki yükselişinin temel motivasyonlarından biri haline gelmiştir. Bu süreçte muhafazakârlar için yeni lider figürleri, geçmişteki travmayı telafi edecek "sevgi nesneleri" olarak konumlandırılmıştır. Öte yandan, karşıt kutuptaki seküler kesimlerde de bu güçlü lider figürlerine karşı bir savunma refleksi gelişmiş, bu kutuplaşma Türkiye siyasetinin ana eksenini belirlemiştir.

Siyasal psikoloji açısından darbelerin en somut etkisi, bireylerin ve grupların "ontolojik güven" arayışıdır. Toplumsal rutinin ve normların sürekliliğinin bozulması, toplumu derin bir kaygı ve kaos ortamına sürükler. Giddens'in ifade ettiği üzere, rutinin bozulmasıyla ortaya çıkan ontolojik güvensizliği aşmak için toplumlar mevcut düzeni koruma ya da yeni rutinler tesis etme refleksiyle muhafazakârlaşma eğilimi gösterirler. Bu eğilim, sadece sağ siyasetle sınırlı kalmayıp; dindar, seküler, milliyetçi veya sosyalist tüm kesimlerin kendi grup normlarına daha sıkı sarılmasına yol açmaktadır. Kaygı, toplumları çözüm üretmeye güdülerken aynı zamanda öngörülebilir bir düzen arzusunu tetikler. 1980 darbesi sonrası 1982 Anayasası'nın yüksek bir

oranla kabul edilmesi, toplumun "en kötü düzenin bile düzensizlikten iyi olduğu" fikrine ve güvenlik ihtiyacına sığındığının somut bir göstergesidir.

Darbe tecrübesi, toplumun on yıllar sonra bile radikal ve marjinal görüşlerden uzak durmasına, istikrarı vaat eden merkezî yapılara yönelmesine neden olan bir ihtiyatlılık hali yaratır. Değişimden ziyade mevcut düzenin korunmasına duyulan bu meyil, geçmişteki kaos dönemlerinin tekrar yaşanması endişesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, askeri darbeler toplumsal hafızada anekdotlar, hatıralar ve anlatılar yoluyla sürekli olarak yeniden kurgulanır. Bu anlatılar, yeni kuşakların bilinçaltında temel değer yargılarını ve siyasi tercihlerini belirleyen görünmez ama belirleyici birer faktöre dönüşür. Darbe kaynaklı bu kolektif travmalar, Türkiye'nin siyasal psikolojisini anlamlandırmada vazgeçilmez bir çözümleme anahtarı sunarken, demokratikleşme süreçlerinin de önündeki en büyük psikolojik bariyerlerden biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Darbe Psikolojisi, Toplumsal Travma, Kolektif Travma

Abstaract

In the history of societies, there are collective traumas that have profound political, economic, and cultural impacts, often leading to traumatic consequences. Military coups are among the primary traumatic phenomena that leave permanent marks on the psychic anatomy of a society, much like wars, genocides, and mass migrations. If we define a coup as an intervention that seizes state administration outside of democratic procedures, military coups represent a multi-dimensional rupture resulting in the suspension of the constitutional order, the legislative body, and other democratic institutions. These processes radically alter the political psychology of society, reshaping individuals' relationships with politics, their levels of participation, and their attitudes.

Trauma, which is handled as an individual experience in the discipline of psychology, acquires a quality that damages common bonds and erodes the sense of togetherness when carried to a collective dimension. These traumatic experiences, which construct social memory and group identity, constitute an extensive field of study requiring examination through different academic perspectives such as "mass," "cultural," and "historical" trauma. In the context of Turkey, the succession of coups and interventions from 1960 to the present has led to the emergence of a "coup tradition." Each intervention has been recorded in the social memory as a traumatic event by creating an atmosphere of helplessness, anxiety, uncertainty, and deep fear. This wounded memory has the power to influence the political orientations of even those individuals who did not personally experience those periods, as it is transmitted to subsequent generations.

A typical example for understanding the psychological devastation caused by coups is the attitude of the conservative segment in Turkey toward the 1960 coup and the execution of Adnan Menderes. The coding of Menderes as a "father symbol" and the subsequent execution process caused an ontological narcissistic injury that is difficult to repair. From a psychoanalytic perspective, this situation can be explained through the metaphor of "castration" of a power and authority figure. The inability to conduct a healthy mourning process in the oppressive environment following the coup fueled a sense of social resentment and a desire for retribution, which became one of the fundamental motivations for the subsequent rise of conservative politics. In this process, new leadership figures were positioned as "love objects" to compensate for the trauma of the past. On the other hand, a defensive reflex developed in the secular segments against these strong leader figures, and this polarization has defined the main axis of Turkish politics.

In terms of political psychology, the most concrete effect of coups is the search for "ontological security" by individuals and groups. The disruption of social routines and the continuity of

norms drags society into an environment of deep anxiety and chaos. As Giddens states, societies tend to become more conservative with a reflex to protect the existing order or establish new routines to overcome the ontological insecurity arising from the disruption of routine. This tendency is not limited to right-wing politics; it leads to all segments—religious, secular, nationalist, or socialist—clinging more tightly to their own group norms. While anxiety motivates societies to produce solutions, it also triggers a desire for a predictable order. The overwhelming acceptance of the 1982 Constitution following the 1980 coup is a concrete indicator that society sought refuge in the idea that "even the worst order is better than disorder" and in the need for security.

The experience of a coup creates a state of caution that causes society to stay away from radical and marginal views and turn toward central structures that promise stability, even decades later. This inclination toward preserving the existing order rather than change stems from the fear of re-experiencing past periods of chaos. Consequently, military coups are constantly reconstructed in collective memory through anecdotes, memoirs, and narratives. These narratives transform into invisible but decisive subconscious factors that determine the basic value judgments and political preferences of new generations. While these collective traumas originating from coups provide an indispensable analytical key to making sense of Turkey's political psychology, they also persist as one of the greatest psychological barriers to democratization processes.

Keywords: Psychology of Coups, Societal Trauma, Collective Trauma

**GÜNDELİK MEKANLARDA MÜZİKAL DOKUNUN KONUMLANIŞI VE PASİF
İŞİTME PRATİKLERİ**
THE PLACEMENT OF MUSICAL TEXTURE IN EVERYDAY SPACES AND PASSIVE
HEARING PRACTICES

Assoc. Prof. Dr. Hakan Emre ZİYAGİL

Niğde Ömer Halisdemir University, Turkish Music State Conservatory,

Department of Turkish Music, Niğde, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2981-2497>

ÖZET

Modern dönemin işitsel anlamda ortaya çıkan ana manzarası, müziğin estetik bir odak olmaktan öte mekansal bir dolgu malzemesine dönüştüğü yeni bir gerçekliği sunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde tüm dikkatin esere (duyulan müziklere) yöneltildiği özel icrâ alanlarında dinlenen müzikal motifler günümüz gündelik yaşantısında adeta görünmez bir akustik katman halini almıştır. Alışveriş merkezleri, kafeler, asansörler ya da bekleme salonları gibi kamusal mekanlarda dinlenen ve gün içerisinde devamlı tekrar eden müzikler bir sanat formu olmaktan ziyade ortamın tekinsiz sessizliğini perdeleyen işlevsel bir araç olarak nitelendirilmektedir. Bu duruma maruz kalan bireyler, alımlayıcı ve bilinçli bir dinleyici konumundan sıyrılarak edilgen bir işiticiye evrilmektedir. Müzik olgusu artık zihinsel bir çaba talep eden çok katmanlı bir yapıdan öte yalnızca arka planı dolduran ve bilinçaltına hitap eden yüzeysel bir frekans havuzu görevindedir. Bu araştırma kapsamında, söz konusu dönüşüm ekseninde müzikal dokunun gündelik mekanlardaki yeni konumlanması irdelenecektir. Böylece ortaya çıkacak olan pozitif ve negatif bulgular kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir. Ses peyzajı (dinleme döngüsü) içerisine anonimleştirilerek yerleştirilen ezgisel unsurların ritmik yahut armonik derinliği çoğu zaman buharlaşırken, geriye dinleyicinin dikkatini dağıtmadan genel atmosferi yönlendirmeyi hedefleyen standartlaştırılmış bir tını (müzikal yapı) kalır. İnsan kulağı, etrafını saran bu aralıksız işitsel uyaran melodik ezgiler karşısında mecburi bir algısal savunma mekanizması geliştirir. Şuurla gerçekleşen aktif dinleme ediminin yerini alan pasif işitme pratiği ise melodik ince işçiliği bütünüyle yok sayan duyarsızlaşmış bir kulak alışkanlığını ortaya çıkarmaktadır. Bahsi geçen işlevsel müzik akımı, müzik parçalarının biricikliğini ortadan kaldırmakla kalmaz aynı zamanda sesin fiziksel mekanla kurduğu o kadim ilişkiyi de bütünüyle tahrip etmektedir. İcrâ edilen notalar, makamsal seyirler ya da enstrümantal teknikler ne yazık ki hiçbir estetik değerlendirmeye tabi tutulmaz. Bunun yerine mekanların ticari ritmini destekleyecek psikolojik bir illüzyon yaratmak üzere harcanır. Bireylerin müzikal yapıya ayırdığı zihinsel mesai sifıra doğru yaklaşırken dinlenen bu tınlar sadece anlık ruh halimizi manipüle eden sessiz komutlara dönüşür. Modern insanın müzikle kurduğu bu ilişkinin mekanların ticari sistemleri üzerinden başkalaşması da kültürel anlamda negatif unsurlar barındırmaktadır. İcrâcî ile pasif dinleyici arasındaki organik bağın koptuğu bu çağda müzikolojinin yalnızca konser salonlarına sıkışmış performanslarla değil hayatın arka planında aralıksız yankılanan bu büyük işitsel fonla yüzleşmesi bilimsel bir zorunluluk halini almıştır.

Anahtar Kelimeler : Müzik, Müzikoloji, Pasif İşitme, İşlevsel Müzik

ABSTRACT

The main auditory landscape of the modern era presents a new reality where music has transformed from an aesthetic focus into a spatial filler. Historically, musical motifs were listened to in dedicated performance spaces where all attention was focused on the work (the music being heard). However, in today's daily life, they have become an almost invisible acoustic layer. Music heard in public spaces such as shopping malls, cafes, elevators, or waiting

rooms, and constantly repeated throughout the day, is considered less of an art form and more of a functional tool that masks the unsettling silence of the environment. Individuals exposed to this situation are transformed from a receptive and conscious listener into a passive hearer. The phenomenon of music is no longer a multi-layered structure demanding mental effort; it now serves merely as a superficial pool of frequencies that fills the background and appeals to the subconscious. This research will examine the new positioning of musical texture in everyday spaces within the context of this transformation. The resulting positive and negative findings will then be comprehensively evaluated. When melodic elements are anonymized and incorporated into the soundscape (listening loop), their rhythmic or harmonic depth often evaporates, leaving behind a standardized timbre (musical structure) that aims to guide the overall atmosphere without distracting the listener. The human ear develops a compulsory perceptual defence mechanism against this continuous auditory stimulus of melodic tunes. Passive listening, replacing conscious, active listening, creates a desensitized ear that completely disregards melodic finesse. This functional music movement not only eliminates the uniqueness of musical pieces but also destroys the ancient relationship between sound and physical space. The notes performed, the modal progressions, or the instrumental techniques are unfortunately not subjected to any aesthetic evaluation. Instead, they are used to create a psychological illusion that supports the commercial rhythm of the spaces. As the mental effort individuals dedicate to musical structure approaches zero, these sounds become mere silent commands manipulating our momentary mood. The transformation of this relationship between modern man and music through the commercial systems of venues also contains negative cultural elements. In this age where the organic link between performer and passive listener has been broken, it has become a scientific necessity for musicology to confront not only performances confined to concert halls but also this vast auditory backdrop that relentlessly echoes in the background of life.

Keywords: Music, Musicology, Passive Hearing, Functional Music

Giriş

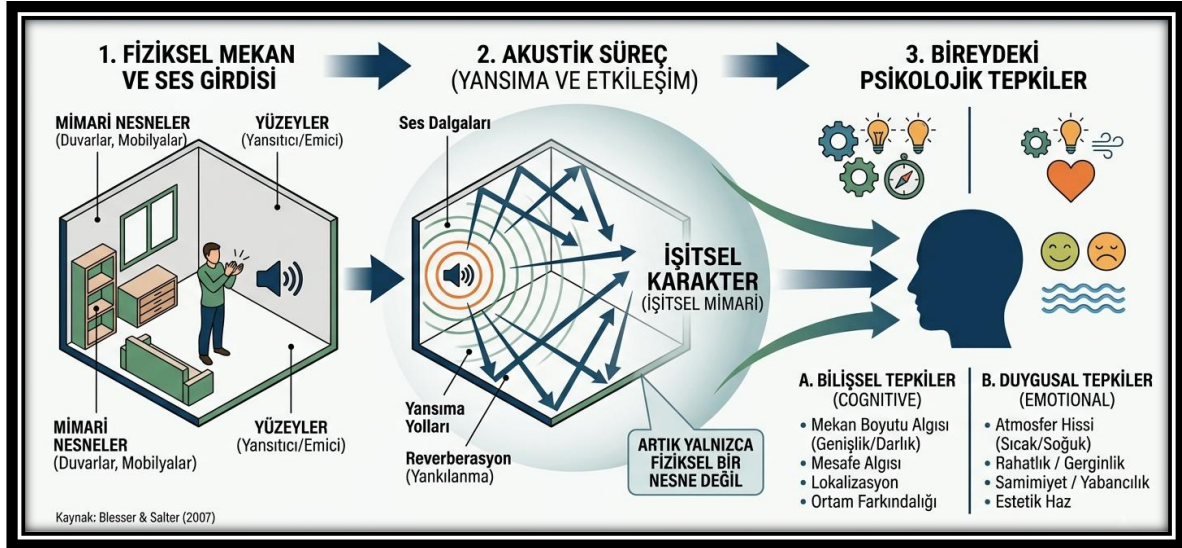
Modern kent yaşamında müzik olgusu yalnızca bilinçli bir estetik tercih veya performans anına sıkışmış bir olgu olmaktan öte gündelik yaşamın her anına sızan çevresel bir "doku" haline gelmiştir. Bireylerin alışveriş merkezlerinde, restoranlarda, toplu taşıma araçlarında veya asansörlerde karşılaştığı bu işitsel (duyumsal) katman, mekanı fiziksel sınırlarının ötesinde tanımlayan bir atmosfer yaratmaktadır. Çevresel seslerin ve müziğin mekansal bir deneyim olarak incelenmesi bakımından ilk olarak R. Murray Schafer'ın (1977) "işitsel peyzaj" (soundscape) kavramı ile literatürde geniş yankı bulmuştur. Ayrıca Schafer, çevremizi saran ses (frekans) bütünü'nün içinde yaşadığımız dünyanın akordunu belirlediğini vurgulamıştır. Günümüzde bu işitsel peyzajın en baskın ögesi olarak mekanın mimarisine entegre edilmiş olan arka plan müzikleridir. Çevresel bir araç olarak müziğin kullanımı ele alındığında bireylerin ruh hallerini, tüketim alışkanlıklarını ve mekanda geçirdikleri süreyi yönetmek amacıyla yapılandırılmaktadır.

Arka plan müziğinin tarihsel gelişiminin incelenmesinde müziğin artık dinlenmek için değil dahası çevresel bir konfor alanı veya "işitsel bir duvar kağıdı" yaratmak için tasarlandığını belirtilmiştir (Lanza, 2004). Bu bağlamda müzik kavramı, ön planda dikkat çeken bir figür olmaktan çıkarılarak mekanın dokusuna (temasına) karıştığı söylenebilir. Diğer yandan müziğin gündelik hayattaki işlevi yani duygu ve davranışları düzenleyen bir teknoloji olarak da tanımlanır (Tia DeNora, 2000). DeNora'ya göre, kamusal veya yarı-kamusal alanlara yerleştirilen müzik kurguları, bireylerin anlık olarak o mekanla kurdukları sosyal ve psikolojik

ilişkiyi doğrudan manipüle etme gücüne sahiptir. Ortaya konan bu çevresel müzik dokusu, bireylerin dinleme eylemini de farklı açılara dönüştürmüştür. Geleneksel aktif dinleme kurgusu, yerini müziğin bir uyaran olarak arka planda varlığını sürdürdüğü "pasif" veya "dağınık" işitme pratiklerine bırakmıştır. Yapılan bir araştırmada bu durum, her yerde var olan dinleme (ubiquitous listening) kavramıyla açıklanır (Kassabian, 2013). Kassabian ek olarak gündelik yaşamda müziğin kaçınılmaz varlığının bireylerin dikkatini merkeze almayan, affektif (duygulanımsal) ve bilinçdışı bir aidiyet hissi üreten yeni bir işitme rejimi yarattığını da savunmaktadır. Diğer yandan bireyler bu dayatılmış müzikal dokuya her zaman pasif bir şekilde teslim olmazlar. Kent sosyolojisi bağlamında yapılan bazı çalışmalarda görüldüğü üzere, bireyler kişisel müzik çalarları (ve günümüzde akıllı telefonları, kulaklıkları vb.) aracılığıyla kendi işitsel kabarcıklarını yaratarak mekana dışarıdan müdahale eden bu müzikal dokudan soyutlanma veya onu kendi lehlerine yeniden yapılandırma çabası içindedirler (Bull, 2000).

İşitsel Mimari ve Gündelik Mekanın Akustik Tasarımı

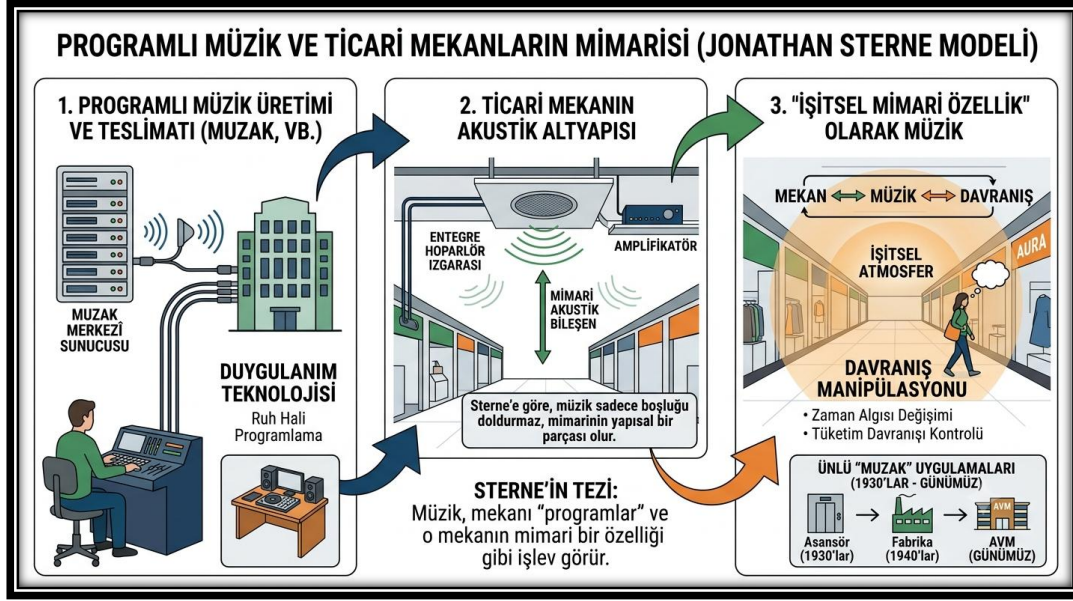
Modern kent yaşamında mekanlar yalnızca görsel öğelerle (ışık, renk, mobilya, mimari çizgiler vb.) değil, aynı zamanda işitsel öğelerle de tasarlandığını söylemek yerinde olacaktır. Alışveriş merkezleri, havalimanları, bekleme salonları ve hatta modern ofisler, bireylerin o mekana ait deneyimini şekillendirmek adına spesifik bir işitsel mimari (aural architecture) sistemiyle ile inşa edilmektedir. Gündelik mekanlarda bizlere sunulan müzikal doku, tesadüfi bir arka plan gürültüsü olmaktan ziyade mimari tasarımın görünmez ama en güçlü bileşenlerinden biri olarak nitelendirilebilir. Bu akustik tasarım ise mekanda içinde var olan istenmeyen sesleri (havalandırma uğultuları, insan kalabalığının yarattığı kaos, dışarıdaki trafik gürültüsü vb.) maskelemek ve mekana özgü, bütünleşik bir atmosfer yaratmak amacıyla stratejik olarak konumlandırılırlar. Bu bakış açısı ele alındığında bireyler, mekana adım attıkları andan itibaren bu görünmez işitsel (müzikal) mimarinin içine hapsolmakla birlikte o mekana ait fiziksel sınırların ve müziğin yayıldığı akustik sınırların yeniden çizildiği aşıkardır. Müzikal dokunun kulaklara gelen duyumuyla birlikte sert duvarların yumuşadığı, geniş ve soğuk alanları daha sıcak bir hale geldiği ya da tam tersine geçiş alanlarında (koridorlar, turnikeler) ritmik yapısıyla hızlı (ivedi bir şekilde) hareket etmeyi teşvik eden bir dinamizm yaratılmaktadır. Bu konu genelinde Blesser ve Salter (2007), mekanların yalnızca fiziksel nesnelerden ibaret olmadığını aksine ses dalgalarının yansımasıyla birlikte mekan çevresinde oluşan işitsel karakterinin bireylerde derin bilişsel ve duygusal tepkiler uyandırdığını vurgular. Tam bu kesişim noktasında ortaya çıkan işitsel mimari kavramı ise mekanın sosyal işlevini ve mekanda bulunan kişilerin birbirleriyle ya da çevreleriyle nasıl bir etkileşim kuracağını dikte eden sessiz bir otorite figürü sistemini oluşturmaktadır. Bundan dolayı müziğin mekandaki fiziksel (duyuşsal) konumu rastgele bir hoparlör yerleşiminden ziyade bireyin o anki boyutunu yöneten bir mühendislik harikası olarak göze çarpmaktadır.

Şekil 1. Mekansal-İşitsel Karakterin Psikolojik Etkisi

Tüketim Alanlarında Programlanmış Müzik ve Davranış Yönetimi

Gündelik mekanlarda müzikal zeminin en yoğun ve stratejik bir şekilde kullanıldığı alanlar genel olarak alışveriş merkezleri, mağazalar, süpermarketler ve restoranlar gibi tüketim odaklı mekanlardan oluşmaktadır. Bu alanlarda ortaya konan ve empoze edilmeye çalışılan müzik teması, estetik bir haz veya sanatsal bir deneyim sunma amacından tamamen farklıdır. Doğrudan doğruya ticari bir araç ya da diğer bir bakış açısıyla "duygulanımsal bir teknoloji" haline gelmektedir. Bireylere dinletilen arka plan müziğin içinde var olan ritmi, ses seviyesi ve türü, mekanı kullanan bireylerin tüketim alışkanlıklarını etkilemektedir. Ayrıca bu etkileşime ek olarak müziğe maruz kalan bireylerin yürüme hızlarını, mekanı terk etme sürelerini ve harcama eğilimlerini doğrudan manipüle etmek için saat dilimlerine göre özel olarak programlanır. Bu duruma örnek verecek olursak, hızlı tüketim restoranlarında yüksek tempolu müzik çalınarak müşterilerin yeme hızlarının artırılması ve masa sirkülasyonunun hızlandırılması hedeflenmektedir. Buna karşın lüks mağazalarda yavaş tempolu, klasik ya da caz ağırlıklı müzikler tercih edilmesi ise müşterilerin mekanda daha uzun süre kalması ve ürünleri daha rahat incelemesi açısından kurgulanmaktadır. Jonathan Sterne (1997) yapmış olduğu bir araştırmada, ünlü "Muzak" (arka plan müziği şirketi) uygulamalarını ve ticari alanların mimari akustiklerini incelerken, ortaya konan müziklerin o mekanlardaki bir mimari özellik olarak işlev gördüğünü belirtmiştir.

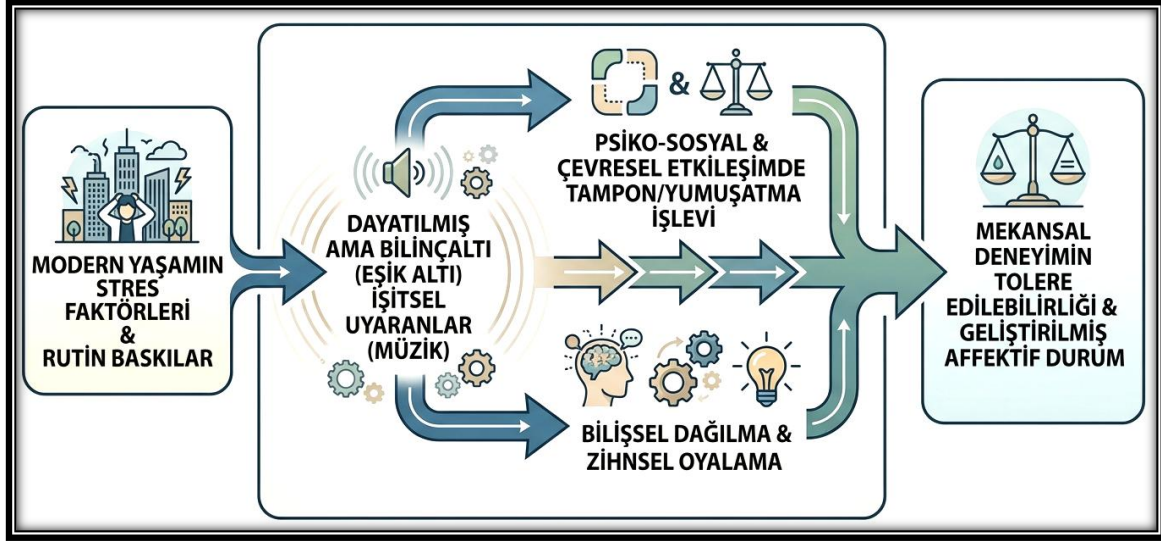
Şekil 2. Programlı Müzik ve Ticari Mekanların Sistemik Mimarisi

Yukarıdaki şekildeki sistem ve Sterne'e göre, programlanmış müzik sadece boşluğu doldurmakla kalmaz aynı zamanda bireylerin fizyolojik ritimlerini mekanın ticari ritmine senkronize eder. Bunun sayesinde bireylerin kendi iradesiyle hareket ettiğini zannettiği bir ortam içerisinde aslında işitsel uyarılar aracılığıyla son derece kontrollü bir koreografinin parçası haline gelmesine yol açmaktadır. Farında olmadan ve o an bireylere nüfuz eden müzik frekansları görünmez bir el gibi müşteriyi yönlendirmektedir. Ayrıca ruh halini satın alma eylemine uygun bir iyimserliğe (pozitif düşünceye) veya rahatlığa taşıyarak mekanın kapitalist işlevini kusursuz bir şekilde yerine getirmesini de meydana getirir.

Aktif Dinlemeden Pasif İşitmeye ve "Her Yerde Var Olan" Müzik Kurgusu

Mekansal dokunun bir parçası haline gelen müziğin en sarsıcı sonuçlarından biri, bireylerin müzikle kurduğu ilişkinin doğasını, yani dinleme eylemini kökten değişime uğratmasıdır. Tarihsel olarak müzik olgusu, icra edildiği belirli bir mekanda (konser salonu, kilise, tiyatro vb.) ve zamanda dinleyicinin tüm dikkatini konser içeriğine (eserlere, yapıtlara) verdiği aktif ve bilinçli bir eylem olarak kendini gösterirdi. Fakat günümüzde dinlenen müzik sistematığı, market reyonlarından dışı bekleme salonlarına, asansörlerden otobüs terminallerine kadar bireylerin rızası dışında sürekli ve kesintisiz bir biçimde akış halinde sunulmaktadır. Bu kurgu, her yerde var olma (ubiquity) diyalogunu, müziği odaklanılan bir "figür" olmaktan çıkartarak üzerine basılan bir zemin, kısacası "arka plan" haline getirmektedir.

Ortaya konan müzikle birlikte bireyler artık dinleme eyleminden ziyade anlamsız bir duyum betiğine maruz kalırlar. Bu pasif işitme durumunda, müziğin bilişsel bir analizden ziyade kişilerin doğrudan bilinçaltına ve bedensel hislere hitap ettiği dağınık bir dikkat rejimini (bozuk konsantrasyonu) doğurur. Birey, bir yandan alışveriş listesini düşünürken diğer yandan telefonunda mesaj yazarken arka planda çalan müziğin ritmine farkında olmadan ayak uydurabilir. Yapılan bazı çalışmalarda gündelik yaşamda müziğin bu yaygın kullanımının bireylerde gündelik trans ya da psikolojik emilim olarak adlandırdığı bir çeşit hafif dalgınlık (kopuş) hali yarattığı gözlemlenmiştir (Herbert, 2011).

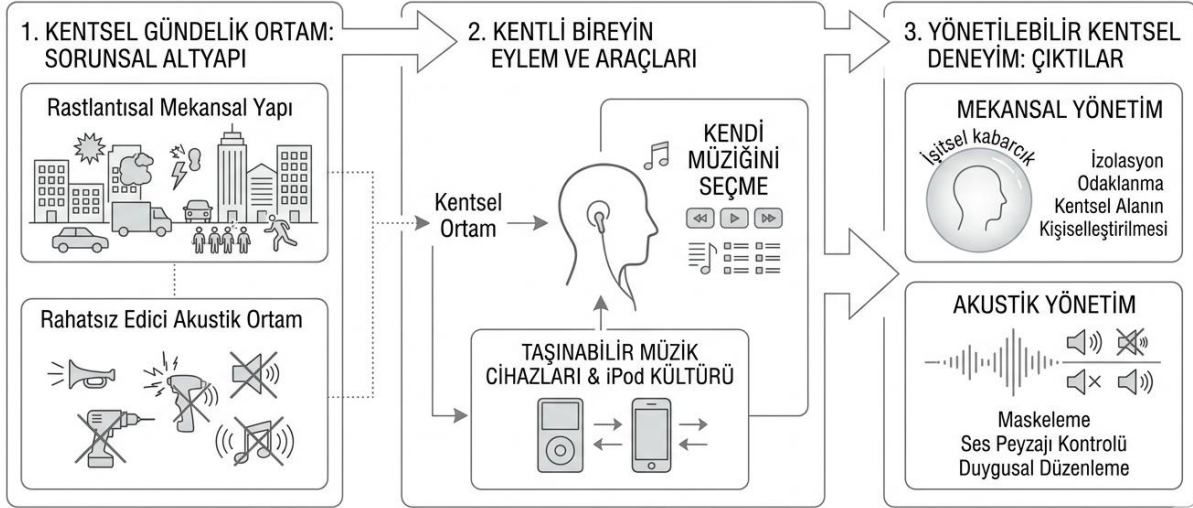

Şekil 3. Bilinçaltı Uyarılarda Mekanlarda Sunulan Müzik Kurgusunun Etkisi

Yukarıda verilen geçiş şema sisteminde gösterildiği ve Herbert'e göre pasif işitme sistematığının, modern yaşamın stresine ya da rutinliğine karşı bir nevi tampon görevi gördüğü belirtilmektedir. Müziğin bu dayatılmış ancak algısal eşiğin altında kalan varlığı içinde bireyin çevresiyle kurduğu ilişkideki keskin köşeleri törpüler ve zihni oyalayarak mekan içindeki sıradan deneyimleri daha katlanılabilir bir duygu durumu içerisine yerleştirir.

Kulaklıkla Dinleme ve Mekana Bireysel Müdahale İlişkisi

Gündelik kamusal ve yarı-kamusal alanların kurumlar veya sermaye sahipleri tarafından domine edilen bir müzikal yapı ile kaplanması, modern kentli bireyler açısından kaçınılmaz bir çevresel maruziyet olarak dikkatleri çekmektedir. Birey, asansöre bindiğinde veya bir kafeye oturduğunda kendi iradesi dışında seçilmiş bir müzikal yayına (bir ruh hali dayatmasına) maruz kalmaktadır. Bu tek yönlü ve zorunlu işitsel iletişim ağına karşı geliştirilen en güçlü bireysel direniş pratiği ise taşınabilir müzik çalarlar ya da günümüzde akıllı telefonlar ile entegre çalışan kulaklıkları sayabiliriz. Günümüzde yaygın olarak kullanılan kulaklıklar, basit bir müzik dinleme eyleminin çok ötesinde, bireyin mekana dışarıdan müdahale eden dışsal seslerden ve dayatılmış atmosferden korunmak amacıyla inşa ettiği işitsel bir kalkan olmakla birlikte özel bir kamufle olarak tanımlanabilir. Mekanlarda konuşlanan bireyler kulaklıklarını taktığı anda fiziksel olarak o mekanın içinde bulunmaya devam etse de işitsel ve psikolojik olarak o mekandan kendilerini soyutlamaktadır. Taşınabilir müzik cihazları ve iPod kültürü üzerine yapılan derinlemesine çalışmalar gösteriyor ki, kentli bireylerin kendi müziklerini seçerek kentin hem gündelik mekanların rastlantısal yapısı hem de çoğu zaman rahatsız edici akustik ortamını nasıl yönetilebilir hale getirdikleri ortaya konmuştur (Bull, 2007).

Şekil 4. Kulaklık Kullanımı ve Mekansal Müzik Dayatma Sisteminden Soyutlanma

Ayrıca bu çalışma genelinde, kendi seçtiği müziği dinleyen bireylerin çevresini adeta sinematik bir filtreden geçirerek mekanın dayattığı zaman ve mekan algısını kendi kişisel ritmine göre yeniden ayarlamaktadır. Bu pratik sayesinde kamusal alanın kurumlar tarafından tasarlanmış müzikal dokusuna karşı, bireylerin kendi iç dinleme sistemiyle (kulaklık aracılığıyla) mekanını ürettiği pasif ancak son derece etkili bir mekansal direniş ve izolasyon stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Bu araştırma kapsamında, modern kent yaşamında müziğin sanatsal bir obje olmaktan çıkarak kamusal alanların inşasında stratejik bir araca dönüştüğü ortaya konmuştur. Mimari akustik stili, rastgele bir arka plan gürültüsü olmak yerine mekanın atmosferini, fiziksel sınırlarını ve sosyal etkileşim dinamiklerini şekillendiren temel bir tasarım ögesi olarak işlev görmektedir. Ayrıca tüketim odaklı alanlarda bu işitsel tasarım çok daha pragmatik bir amaca hizmet etmektedir. Kurumlar tarafından özenle programlanan müzikal dinleti dokusu, bireylerin fizyolojik ritimlerini ticari hedeflerle senkronize eden davranışçı bir manipülasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Bireylere dayatılan bu çevresel ses yayını, geleneksel dinleme pratiğini kökten değiştirerek odaklanmaya dayalı aktif eylem sistemini bozarak algı eşiğinin altında seyreden pasif bir işitme rejimine indirgemıştır. Söz konusu pasif durum, kentsel yaşamın yorucu temposu karşısında psikolojik bir tampon mekanizması yaratarak mekana dair sıradan deneyimleri daha katlanılabilir kılmaktadır. Fakat kentli birey bu işitsel kuşatma karşısında tamamen savunmasız halde değildir. Taşınabilir cihazlar aracılığıyla oluşturulan kişisel işitsel araçlar (kulaklık vs.) kurumsal atmosfere karşı geliştirilen güçlü bir mekansal direniş stratejisi olarak kendini göstermektedir. Bireyin kendi seçtiği melodilerle dış dünyadan yalıtılmasıyla birlikte mekana dışarıdan müdahale ederek kendi özerkliğini de yeniden ilan etmektedir. Nihayetinde gündelik mekanların işitsel peyzajı salt fiziksel bir yankılanma süreci değildir. Bu alanlar, tepeden inme kurumsal yönlendirmeler ile tabandan gelen bireysel yalıtım çabalarının sürekli çarpıştığı karmaşık bir “sosyo-mekansal” çatışma zemini olarak inşa edilmişleridir. İşitsel doku sistematigi, mekanı kullanan bireylerin görünmez bir otorite altında hem yönetildiği hem de o yönetime kendi mikro alanlarını yaratarak karşı koyduğu dinamik bir yapı sunmaktadır.

Kaynakça

- Blessner, B., & Salter, L. R. (2007). Spaces speak, are you listening?: Experiencing aural architecture. MIT Press.
- Bull, M. (2000). Sounding out the city: Personal stereos and the management of everyday life. Berg Publishers.
- Bull, M. (2007). Sound moves: iPod culture and urban experience. Routledge.
- DeNora, T. (2000). Music in everyday life. Cambridge University Press.
- Herbert, R. (2011). Everyday music listening: Absorption, dissociation and trancing. Ashgate Publishing.
- Kassabian, A. (2013). Ubiquitous listening: Affect, attention, and distributed subjectivity. University of California Press.
- Lanza, J. (2004). Elevator music: A surreal history of Muzak, easy-listening, and other moodson. University of Michigan Press.
- Schafer, R. M. (1977). The soundscape: Our sonic environment and the tuning of the world. Destiny Books.
- Sterne, J. (1997). Sounds like the mall of America: Programmed music and the architectonics of commercial space. *Ethnomusicology*, 41(1), 22-50.

**ROMANTİK SİNEMADA PASTEL RENK ESTETİĞİYLE DUYGU VE
NOSTALJİNİN KURULUŞU**
THE ESTHETICS OF PASTEL COLORS IN ROMANTIC CINEMA: THE
CONSTRUCTION OF EMOTION AND NOSTALGIA

Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK¹

¹Afyon Kocatepe University, Faculty of Fine Arts, Department of Cinema and Television,
Afyonkarahisar, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5284-8447>

Dr. Sibel TIMUR²

²Afyon Kocatepe University, Faculty of Fine Arts, Department of Basic Education,
Afyonkarahisar, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0067-3489>

ÖZET

Bu çalışmada, romantik sinemada pastel renk estetiğinin duygu, atmosfer ve görsel kompozisyonun kuruluşundaki işlevi incelenmiştir. Çalışmanın odağında, aşk anlatılarında sıklıkla kullanılan pembe, açık mavi, lavanta, bej, soluk sarı, şeftali ve krem tonlarının yalnızca dekoratif bir görsel tercih olmadığı; karakterler arasındaki duygusal mesafeyi, kırılganlığı, hatıra duygusunu ve romantik idealizasyonu biçimlendiren resimsel bir unsur olarak işlev kazandığı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda pastel renkler, sinemasal görüntüde sert kontrastları azaltan, mekânı yumuşatan ve karakterlerin duygusal deneyimlerini daha geçirgen bir görsel yüzeye taşıyan plastik değerler olarak değerlendirilmiştir.

Örneklem olarak çağdaş romantik sinemada renk kullanımının belirgin örnekleri arasında yer alan *Her* (2013), *La La Land* (2016) ve *Call Me by Your Name* (2017) filmleri seçilmiştir. Bu filmlerde pastel renklerin farklı duygusal bağlamlarda kullanıldığı görülmüştür. *Her* filminde pembe, kırmızıya yaklaşan sıcak tonlar ve yumuşak ara renkler, dijital çağda yalnızlık, yakınlık arzusu ve yapay-duygusal temas meselesiyle ilişkilendirilmiştir. *La La Land*'de pastel renkler, romantik ilişkinin müzikal, düşsel ve nostaljik niteliğini destekleyen bir görsel düzenleme aracıdır. *Call Me by Your Name*'de ise soluk yaz renkleri, doğal ışıkla birleşerek hatıra, geçicilik ve ilk aşk deneyiminin kırılganlığıyla bağlantılı bir atmosfer üretmiştir.

Çalışmada pastel renk estetiği, resimsel kompozisyonun temel unsurları olan renk uyumu, ton geçişi, ışık yumuşaklığı, yüzey etkisi ve figür-mekân ilişkisi açısından değerlendirilmiştir. Pastel paletin romantik sinemada çoğu zaman çatışmayı görsel olarak bastırdığı, gündelik mekânları duygu yüklü alanlara dönüştürdüğü ve karakterleri sert gerçeklikten çok hatırlanan, arzulanan ya da idealize edilen bir dünyanın içinde konumlandırmaktadır. Bu çerçevede romantik sinemada pastel renk kullanımı, yalnızca hoş ve estetik bir görüntü üretme biçimi olarak değil; aşkın belirsiz, kırılgan, geçici ve çoğu zaman nostaljik yapısını görünür kılan resimsel bir ifade biçimidir. Sonuç olarak pastel renklerin, sinema ile resim arasındaki ilişkiyi renk, ışık ve yüzey üzerinden kuran önemli bir görsel araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Romantik sinema, pastel renk, nostalji, görsel kompozisyon, duygu estetiği.

Abstract

This study examines the role of the pastel color aesthetic in shaping emotion, atmosphere, and visual composition in romantic cinema. The study argues that the shades of pink, light blue, lavender, beige, pale yellow, peach, and cream—frequently used in love narratives—are not merely decorative visual choices; rather, they function as a pictorial element that shapes the emotional distance between characters, their fragility, the sense of nostalgia, and romantic idealization. In this context, pastel colors are evaluated as plastic values that reduce harsh contrasts in the cinematic image, soften the setting, and convey the characters' emotional experiences onto a more permeable visual surface.

The films *Her* (2013), *La La Land* (2016), and *Call Me by Your Name* (2017) have been selected as prominent examples of the use of color in contemporary romantic cinema. In these films, pastel colors are used in various emotional contexts. In *Her*, warm tones approaching red and soft intermediate colors are associated with themes of loneliness, the desire for intimacy, and artificial-emotional connection in the digital age. In *La La Land*, pastel colors serve as a visual design tool that reinforces the musical, dreamlike, and nostalgic nature of the romantic relationship. In *Call Me by Your Name*, however, muted summer hues, combined with natural light, create an atmosphere linked to memory, transience, and the fragility of the first love experience.

In this study, the aesthetic of pastel colors was evaluated in terms of color harmony, tonal transitions, soft lighting, surface effects, and the relationship between figures and space—all of which are fundamental elements of pictorial composition. The pastel palette often visually subdues conflict in romantic cinema, transforms everyday spaces into emotionally charged environments, and positions characters within a world that is remembered, desired, or idealized rather than a harsh reality. Within this framework, the use of pastel colors in romantic cinema is not merely a means of producing a pleasant and aesthetic image; it is a pictorial form of expression that reveals the ambiguous, fragile, transient, and often nostalgic nature of love. Consequently, it has been concluded that pastel colors serve as a significant visual tool that establishes the relationship between cinema and painting through color, light, and surface.

Keywords: Romantic cinema, pastel colors, nostalgia, visual composition, emotional aesthetics.

GİRİŞ

Sinema tarihi boyunca renk, yalnızca görüntünün biçimsel bir ögesi değil; atmosferin, psikolojik durumların ve anlatısal anlamın kurulmasında etkin rol oynayan temel bir görsel unsur olmuştur. Özellikle romantik sinemada renk kullanımı, karakterler arasındaki duygusal ilişkiyi görünür kılan estetik bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Pastel tonlar; düşük doygunlukla, yumuşak geçişli ve ışıqla bütünleşen yapıları sayesinde romantik anlatıların duygusal atmosferini destekleyen önemli bir görsel dil oluşturmaktadır. Pembe, lavanta, açık mavi, bej,

krem ve soluk sarı gibi tonlar, romantik sinemada çoğu zaman nostalji, kırılgnalık, geçicilik ve duygusal yakınlık hissiyle ilişkilendirilmektedir (Osborne, 2023).

Pastel renk estetiğı, yalnızca rengin kullanım biçimiyle değil; ışığın dağılımı, yüzey etkisi ve mekânın algılanış biçimiyle de ilişkilidir. Sert kontrastların azaltılması ve renk geçişlerinin yumuşatılması, sinemasal görüntüyü fiziksel gerçeklikten uzaklaştırarak daha şiirsel ve anısal bir görsel yüzeye dönüştürmektedir. Bu durum özellikle çağdaş romantik sinemada, hafıza, özlem ve idealize edilmiş aşk temalarının görselleştirilmesinde belirgin biçimde kullanılmaktadır. Dijital sinematografi ve görsel anlam oluşturma teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte pastel estetik, günümüz sinemasında kontrollü bir duygu atmosferi üretmenin temel araçlarından biri hâline gelmiştir.

Her renk zihinde farklı bir izlenim yaratır ve böylece hem göze hem de duygulara aynı anda hitap eder. Dolayısıyla, rengin belirli ahlaki ve estetik amaçlar için kullanılabileceğı sonucu çıkar (Von Goethe & Eastlake, 1970). Renk kuramı üzerine çalışan Johannes Itten, rengin psikolojik etkilerinin görsel algı üzerindeki belirleyici rolüne dikkat çekerken; Wassily Kandinsky renklerin duygusal titreşimler üreten soyut bir anlatım gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Benzer biçimde Rudolf Arnheim, görsel kompozisyonun yalnızca nesnelerin düzenlenmesiyle değil; renk, denge, ritim ve yüzey ilişkileriyle oluştuğunu belirtmektedir. Sinema kuramı açısından değerlendirildiğinde ise Jacques Aumont ve David Bordwell gibi araştırmacılar, rengin yalnızca dekoratif bir unsur olmadığını; mekân, karakter ve anlatı ilişkisini yönlendiren plastik bir yapı oluşturduğunu ifade etmektedir.

Bu bağlamda pastel renk estetiğı, sinema ile resim sanatı arasındaki ilişkiyi görünür kılan önemli görsel yapılardan biri olarak değerlendirilebilir. Özellikle empresyonist resimde görülen atmosferik ışık anlayışı, düşük kontrastlı yüzey etkileri ve optik renk geçişleri, çağdaş romantik sinemadaki pastel görüntü estetiğıyle benzer bir duygusal yapı oluşturmaktadır. Böylece romantik sinemada pastel renk kullanımı, yalnızca estetik bir görüntü üretme biçimi değil; aşkın geçici, kırılgn ve hatırlanmaya açık doğasını görünür kılan şiirsel bir anlatım diline dönüşmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında seçilen filmler; görsel analiz, renk estetiğı ve sinematografik kompozisyon açısından incelenmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu çağdaş romantik sinemanın pastel renk kullanımını belirgin biçimde ortaya koyan üç film oluşturmaktadır. Bu değerlendirmede yer alan “Her”, “La La Land”, “Call Me by Your Name” filmlerine renk paleti ve ton geçişleri, ışık kullanımı, figür-mekân ilişkisi, görsel yumuşama ve düşük kontrast kullanımı, nostalji ve duygusal atmosfer üretimi açısından incelenmiştir. Araştırmada ayrıca sinema estetiğı, renk psikolojisi ve görsel algı kuramlarına ilişkin kuramsal kaynaklardan yararlanılmıştır.

Romantik Sinemada Renk ve Duygu İlişkisi

Johannes Itten'e göre renk, yalnızca göz tarafından algılanan fiziksel bir olgu değil; izleyicinin duygu ve ruh durumunu etkileyen aktif bir görsel etkidir. Bu açıdan bakıldığında Itten'in açıklık-koyuluk, doygunluk ve sıcak-soğuk karşıtlıkları üzerine geliştirdiği renk kuramı yaklaşımı, romantik sinemadaki pastel estetiğin işleyişini açıklamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Özellikle düşük doygunluklu ve beyazla açılmış renklerin daha yumuşak ve duyarlı bir algısal etki yarattığını belirten Itten, renklerin yalnızca görsel değil aynı zamanda psikolojik ve duygusal anlamlar taşıdığını vurgulamaktadır. Romantik sinema olarak ele alınan filmlerde pastel tonların tercih edilmesi, bu bağlamda yalnızca estetik bir seçim değil; aşk, özlem, hafıza ve romantik idealizasyon gibi duygusal durumların görsel olarak yapılandırılmasına yönelik bilinçli bir anlatım stratejisi olarak değerlendirilebilir (Itten, 1973). Pastel renkler, soluk, temiz ve ışıltılı nüansları ifade eder. Pastel paletindeki renkler, soluk ve parlak nüansları aşan bir çeşitlilik sağlar. Çıkarıcı karıştırmada, pastel tonlar bir temel renge beyaz eklenerek elde edilir; bu şekilde, pastel olarak tanınan renklerin ortak paydası beyazlıktır. Bu özellik, düşük doygunluktan ve içerisinde siyah renk olmamasından kaynaklanır (Osborne, 2023).

Renk algısı genel olarak ton (hue), doygunluk (saturation) ve parlaklık (brightness) bileşenleri üzerinden açıklanmaktadır. Pastel renkler ise temel rengin tonunu korurken doygunluğunun azalması ve parlaklığının artmasıyla oluşan renklerdir (Chittick, 1980; Cajal, 2020). Bu özellikleri nedeniyle pastel tonlar, yüksek doygunluklu canlı renklere kıyasla daha yumuşak, sakin ve dingin bir görsel etki yaratmaktadır. Fordham ve Hayes'e (2009) göre pastel renkler birincil renklerin sert ve dikkat çekici yapısını yumuşatarak daha nazik bir algısal deneyim sunmaktadır. Sanat tarihinde XVI. yüzyıldan itibaren kullanılan pastel tonlar, ifade gücü ve incelikli renk geçişleri nedeniyle özellikle ressamlar tarafından tercih edilmiştir (Yang & Min, 2017).

Soyut sanatın öncülerinden olan Kandinsky, rengi sembolik ve son derece duygusal bir şekilde kullanmış, farklı renklerin farklı duygusal etkiler yaratabileceğine inanarak renklerin ruhsal yankılarını araştırmıştır. Kandinsky, renklerin yalnızca nesnelerin görünüşünü belirleyen fiziksel özellikler olmadığını, aynı zamanda insan ruhunda karşılık bulan psikolojik ve tinsel etkiler ürettiğini ileri sürmektedir. Ona göre renklerin gerçek değeri, gözde bıraktıkları geçici etkiden çok, bireyin iç dünyasında uyandırdıkları duygusal titreşimlerde ortaya çıkar. Bu yaklaşım doğrultusunda romantik sinemadaki pastel renk kullanımı, karakterlerin duygusal deneyimlerini görünür kılan ve izleyicide öznel çağrışımlar oluşturan bir anlatım stratejisi olarak değerlendirilebilir. Pastel tonların yumuşak ve düşük doygunluklu yapısı, romantik ilişkinin kırılganlığına, nostaljik atmosferine ve idealize edilmiş duygu dünyasına uygun bir görsel zemin oluşturmaktadır. (Kandinsky, 2008).

Rengin sinemasal görüntüdeki işlevi yalnızca duygusal çağrışımlar üretmekle sınırlı değildir. Arnheim'a göre şekil ve renk, görsel kompozisyonun temel yapı taşlarıdır ve birbirine ait olan unsurları bir araya getirirken ayrılması gereken öğeleri de birbirinden ayırmaktadır. Renkler, kompozisyon içerisinde görsel dengeyi kuran, dikkat odağını yönlendiren ve mekânsal ilişkileri

düzenleyen temel araçlar olarak işlev görür. Özellikle ana, ikincil ve üçüncül renkler arasındaki ilişkiler, görüntüde birlik ve bütünlük duygusunun oluşmasına katkı sağlamaktadır (Arnheim, 1998). Bu bağlamda romantik sinemada kullanılan pastel renk paletleri, yalnızca duygusal bir atmosfer yaratmakla kalmayıp figür ile mekân arasındaki görsel uyumu güçlendirerek daha bütüncül ve yumuşak bir kompozisyon oluşturmaktadır.

Renk algısı genel olarak ton (hue), doygunluk (saturation) ve parlaklık (brightness) bileşenleri üzerinden açıklanmaktadır. Pastel renkler ise temel rengin tonunu korurken doygunluğunun azalması ve parlaklığının artmasıyla oluşan renklerdir (Chittick, 1980). Bu özellikleri nedeniyle pastel tonlar, yüksek doygunluklu canlı renklere kıyasla daha yumuşak, sakin ve dingin bir görsel etki yaratmaktadır. Fordham ve Hayes'e (2009) göre pastel renkler birincil renklerin sert ve dikkat çekici yapısını yumuşatarak daha nazik bir algısal deneyim sunmaktadır. Sanat tarihinde XVI. yüzyıldan itibaren kullanılan pastel tonlar, ifade gücü ve incelikli renk geçişleri nedeniyle özellikle ressamlar tarafından tercih edilmiştir (Yang & Min, 2017).

Jacques Aumont ve David Bordwell gibi sinema kuramcıları, renk olgusunu sadece teknik bir unsur olarak değil, aynı zamanda anlam üretiminde ve anlatı yapısında işlev gören çok katmanlı bir fenomen olarak ele almışlardır. Jacques Aumont, sinema estetiği alanında renk kullanımının tarihsel ve kültürel boyutlarını vurgulayan önemli çalışmalara imza atmıştır. Aumont'un yaklaşımı, renklerin salt görsel bir öge olmaktan öte, filmin anlatısal yapısına ve izleyicinin algısına doğrudan müdahale eden bir dil olarak değerlendirilmesini sağlar. Bu bağlamda, renkler aracılığıyla yaratılan atmosfer, karakterlerin psikolojik durumu ve tematik alt metinler gibi unsurların çözümlemesi mümkün olur. Aumont'un renk üzerine yaptığı analizler, renklerin sinemadaki işlevselliğini sadece estetik bir tercih değil, aynı zamanda ideolojik ve kültürel kodların taşıyıcısı olarak da görür (Flückiger, 2018). Bu perspektif, renk kullanımının tarihsel süreç içinde nasıl evrildiğini ve farklı sinema türlerinde nasıl farklı işlevler üstlendiğini anlamak için kritik öneme sahiptir.

David Bordwell ise sinema biçimlerinin analizi konusunda yaptığı çalışmalarla tanınır ve renk olgusunu özellikle anlatı yapısı ve biçimsel unsurlar bağlamında ele alır. Bordwell'in yaklaşımı, renklerin film dilindeki yerini sistematik bir şekilde inceleyerek, renk kullanımının anlatıdaki işlevlerini ortaya koyar. Bordwell, rengin sadece dekoratif bir unsur olmadığını; aynı zamanda seyircinin dikkatini yönlendiren, duygusal tonları belirleyen ve anlatının ritmini şekillendiren bir araç olduğunu belirtir (Swarnakar, 2025). Bordwell'in bu analitik yaklaşımı, renklerin sinemada nasıl stratejik olarak kullanıldığını ve bu kullanımın seyirci deneyimini nasıl etkilediğini anlamaya yönelik önemli bir çerçeve sunar.

Romantik sinemada renk, anlatının duygusal ritmini belirleyen temel unsurlardan biridir. Özellikle pastel tonlar, sert kontrastları azaltarak daha geçirgen ve yumuşak bir görsel atmosfer üretmektedir. Bu durum izleyicinin karakterlerle daha duygusal bir bağ kurmasına olanak sağlar. Pastel renklerin düşük doygunluklu yapısı, dramatik gerilimi azaltırken duygusal yoğunluğu artırmaktadır. Bu nedenle romantik filmlerde pastel renk estetiği çoğu zaman güven, huzur, kırılganlık ve özlem gibi duygularla ilişkilendirilir.

Dijital Çağda Pastel Yalnızlık: “Her”

Yönetmenliğini Spike Jonze’un yaptığı 2013 tarihli *Her* filminde pastel tonlar, teknolojik dünyanın steril ve mekanik yapısını duygusal bir sıcaklıkla dönüştüren temel estetik araçlardan biri olarak kullanılmaktadır. Özellikle pembe, şeftali, açık kırmızı, sıcak bej ve yumuşak turuncu tonları; karakterin yalnızlık duygusunu sertleştirmek yerine yumuşatarak melankolik ve içe dönük bir atmosfer üretmektedir. Filmde kullanılan düşük doygunluklu ve yüksek parlaklığa sahip pastel renk paleti, dijital çağın mekanik ilişkilerini romantik bir yüzeyle kaplayarak yapay zekâ ile insan arasındaki duygusal yakınlaşmayı daha insani ve duyarlı bir görünüme taşımaktadır. Böylece pastel estetik, yalnızlık hissini dramatize etmekten çok, izleyiciyi karakterin iç dünyasına yaklaştıran duygusal bir sessizlik alanı oluşturmaktadır (Bruno, 2026).

Film, geleceğin teknolojik dünyasını alışılmış bilimkurgu estetiğinden farklı olarak sıcak pastel tonlar üzerinden kurgulamaktadır. Bilimkurgu sinemasında sıklıkla karşılaşılan metalik gri, koyu mavi ve siyah tonların yerine; pembe, şeftali, krem ve açık kırmızı tonlarının tercih edilmesi, teknolojiyi yabancılaştırıcı bir unsur olmaktan çıkararak daha insani ve duygusal bir bağlama yerleştirmektedir. Bu tercih, filmin temel temalarından biri olan yalnızlık ve aidiyet arayışını görsel düzeyde desteklemekte; karakterin içsel dünyası ile yaşadığı çevre arasında duygusal bir uyum oluşturmaktadır.

Filmin görüntü yönetmeni Hoyte van Hoytema, düşük kontrastlı ışık kullanımı ve yumuşak ton geçişleriyle figürlerin çevreden keskin biçimde ayrılmasını engellemektedir. Theodore’un sıklıkla kullandığı kırmızıya yaklaşan pastel tonlardaki kostümleri, karakterin kırılganlığına ve duygusal açıklığına işaret ederken, çevresindeki açık renkli iç mekânlar onun yalnızlığını sertleştirmeden görünür kılmaktadır. Özellikle iç mekânlarda tercih edilen difüz ışık kullanımı ve düşük kontrastlı yüzeyler, dijital dünyanın steril yapısını romantize ederek teknolojik çevreyi duygusal bir deneyim alanına dönüştürmektedir.

Renk kuramı açısından değerlendirildiğinde, filmdeki pastel tonların düşük doygunluklu yapısı, Johannes Itten’in renklerin duygusal etkilerine ilişkin görüşleriyle ilişkilendirilebilir. Yüksek doygunluklu renklerin yarattığı görsel gerilim yerine, pastel tonlar izleyicide daha sakin, yumuşak ve içe dönük bir algı oluşturmaktadır. Benzer biçimde Kandinsky’nin renklerin ruhsal ve psikolojik etkilerine yönelik yaklaşımı düşünüldüğünde, filmdeki sıcak pastel paletin yalnızca estetik bir tercih olmadığı; karakterlerin duygusal deneyimlerini görünür kılan bir anlatım dili olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Filmin görsel atmosferi aynı zamanda Edward Hopper’ın yalnızlık temalı resimlerindeki sessiz mekân anlayışını çağrıştırmaktadır. Ancak Hopper’ın güçlü ışık-gölge karşıtlıklarından farklı olarak *Her*, figür ve mekân arasındaki sınırları yumuşatan bir renk estetiği benimsemektedir. Bu yönüyle film, empresyonist resimde görülen atmosferik ışık anlayışına yaklaşmakta; renk ve ışık aracılığıyla görüntüyü gerçekçi bir temsilden çok duygusal ve anısal bir yüzeye dönüştürmektedir. Figürlerin mekân içinde eriyen görünümü, sinemasal görüntünün resimsel niteliğini güçlendirirken, romantik ilişkinin kırılgan ve geçici yapısını da görsel olarak desteklemektedir.

Müzikal Romantizm ve Pastel Düşsellik: “La La Land”

Yönetmen Damien Chazelle’in 2016 tarihli *La La Land* filmi, çağdaş sinemada pastel renk estetiğini romantizm, nostalji ve müzikal geleneğin görsel hafızasıyla birleştiren önemli yapımlardan biridir. Filmde kullanılan pastel renk paleti, klasik Hollywood müzikallerinin görsel dünyasına gönderme yaparken aynı zamanda günümüz romantik anlatısını şiirsel ve düşsel bir atmosfer içerisinde yeniden kurmaktadır. Özellikle mavi, sarı, mor, pembe ve lavanta tonlarının kontrollü kullanımı, aşkın gerçeklikten uzaklaşan idealize edilmiş yönünü desteklemekte; gündelik yaşamı duygusal olarak dönüştürülmüş bir görsel evrene taşımaktadır. Filmin görsel yapısında pastel estetik, mekânları sıradan gerçeklikten çıkararak teatral ve resimsel sahnelerle dönüştürmektedir. Los Angeles’ın otoyolları, tepeleri, caz kulüpleri ve gece manzaraları yalnızca fiziksel mekânlar olarak değil; karakterlerin hayalleri, arzuları ve romantik beklentileriyle şekillenen duygusal alanlar olarak sunulmaktadır. Bu nedenle renkler yalnızca dekoratif bir unsur değil; romantik ilişkinin nostalji, hayal ve özlemle kurduğu bağı görünür kılan temel anlatım araçlarından biri hâline gelmektedir.

Film boyunca kullanılan pastel ve primer renkler, karakterlerin duygusal gelişimleriyle paralel biçimde değişmektedir. Açılış sahnesinde Los Angeles trafiğinde sıkışıp kalan insanların aniden dans etmeye başlaması, gündelik hayatın sıradanlığını müzikal bir düş alanına dönüştürmektedir. Bu sahnede kullanılan tek renkli kostümler; sarı, kırmızı, mavi ve yeşilin yüksek görünürlüğü sayesinde filmin ritmik ve enerjik yapısını ortaya koymaktadır. Renk burada yalnızca görsel bir süsleme değil; hareket, müzik ve yaşam enerjisini görünür kılan sinematografik bir unsur olarak işlev görmektedir (Bramescio, 2023).

Renk kuramı açısından değerlendirildiğinde filmdeki pastel palet, Johannes Itten’in renk uyumu ve doygunluk karşıtlığı üzerine geliştirdiği görüşlerle ilişkilendirilebilir. Düşük doygunluklu morlar, açık maviler ve yumuşatılmış sarılar, yüksek kontrastlı dramatik renklerin oluşturduğu gerilimi azaltarak daha şiirsel ve duygusal bir atmosfer meydana getirmektedir. Bu yönüyle pastel estetik, izleyicinin dikkatini olay örgüsünden çok karakterlerin duygusal deneyimlerine yönlendiren bir görsel yumuşama etkisi yaratmaktadır.

Filmin sinematografik kompozisyonunda figür ve mekân ilişkisi dikkat çekicidir. Mia ve Sebastian sıklıkla geniş şehir manzaraları, gün batımı gökyüzü veya gece ışıkları önünde konumlandırılmaktadır. Özellikle Griffith Park’taki dans sahnesinde kullanılan mor-mavi gökyüzü, karakterlerin fiziksel gerçeklikten uzaklaşarak romantik bir hayal alanına geçişini simgelemektedir. Bu sahnelerde renk, mekânı tanımlamaktan çok duygunun taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Pastel renk kullanımı özellikle Mia ve Sebastian’ın ilişkisinde nostaljik ve idealize edilmiş bir aşk atmosferi üretmektedir. Havai fişeklerle sonlanan gece sahneleri, havuz sekansları ve mor-mavi ışık düzenlemeleri; romantik ilişkinin geçici ama unutulmaz doğasını vurgulamaktadır. Film, aşkı kalıcı bir mutluluk olarak değil; yaşandığı anda büyüleyici olan kısa süreli bir deneyim olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, final sekansında daha belirgin hâle gelir. Alternatif

bir yaşam olasılığının gösterildiği bu bölümde pastel renkler, gerçeklikten çok hafızaya ve özleme ait bir görsel dünya kurmaktadır.

Resim sanatı açısından bakıldığında *La La Land*, empresyonist resimde görülen atmosferik ışık anlayışı ile klasik Hollywood müziklerinin sahne estetiğini bir araya getirmektedir. Keskin konturlar yerine yumuşak ışık geçişleri, parlak yüzeyler ve renk armonileri tercih edilmekte; böylece görüntü fotoğraflık gerçeklikten çok bir tablo yüzeyini andırmaktadır. Özellikle gece sahnelerinde kullanılan mor, mavi ve altın sarısı tonları, hafızanın seçici ve idealize edici yapısını görselleştirerek filmin temel temalarından olan aşk, özlem ve kaybedilmiş olasılıklar duygusunu güçlendirmektedir.

Bu bağlamda *La La Land*'de pastel renk estetiği, yalnızca romantik atmosfer oluşturan bir araç değil; müzikal sinemanın tarihsel belleğini, nostalji duygusunu ve aşkın geçiciliğini görünür kılan kapsamlı bir görsel anlatım dili olarak değerlendirilebilir.

Hafıza, Yaz Işığı ve Pastel Melankoli: "Call Me by Your Name"

Yönetmenliğini Luca Guadagnino'nun gerçekleştirdiği 2017 tarihli *Call Me by Your Name* filmi, pastel estetiği doğrudan hafıza, nostalji ve geçicilik duygusuyla ilişkilendiren önemli örneklerden biridir. Film boyunca kullanılan doğal ışık, düşük kontrastlı görüntü yapısı ve sarı, yeşil, krem, açık mavi ve toprak tonlarından oluşan pastel renk paleti; ilk aşk deneyiminin kırılganlığını ve yaz mevsiminin geçici doğasını görünür kılmaktadır. Filmde pastel estetik, yalnızca görsel bir tercih değil; zamanın akışını yavaşlatan ve izleyiciyi hatırlama duygusuna yaklaştıran şiirsel bir atmosfer üretmektedir.

Bu yaklaşım, nostalji kavramını ele alan Svetlana Boym'un "yansıtıcı nostalji" (reflective nostalgia) kavramıyla ilişkilendirilebilir. Boym'a göre nostalji, geçmişin olduğu gibi yeniden üretilmesi değil; geçmişe ait duyguların yeniden kurulmasıdır. Filmdeki pastel renk kullanımı da tam olarak bu işlevi üstlenmektedir. Görüntüler geçmiş belgelenen gerçekçi kayıtlar gibi değil; hafızanın süzgecinden geçmiş, duygusal olarak yumuşatılmış anılar gibi görünmektedir. Böylece renk ve ışık, anlatının zamansal boyutunu dönüştürerek izleyicide geçmişe yönelik öznel bir deneyim oluşturmaktadır (Giapoutzis, 2026).

Filmin görüntü yönetmeni Sayombhu Mukdeeprom, güneş ışığını sert kontrastlarla kullanmak yerine doğal biçimde dağıtarak görüntü yüzeyinde yumuşak geçişler oluşturmuştur. Açık pencere ışıkları, soluk gölgeler ve gün boyunca değişen sıcak renk sıcaklıkları, mekânların fiziksel gerçekliğini geri plana iterek onları birer hatıra mekânına dönüştürmektedir. Bu nedenle filmdeki villalar, bahçeler, meyve ağaçları ve kırsal yollar yalnızca olayların geçtiği alanlar değil; karakterlerin duygusal deneyimlerinin taşıyıcısı hâline gelmektedir.

Renk kuramı açısından değerlendirildiğinde filmde kullanılan pastel tonlar, Johannes Itten'in açıklık-koyuluk ve doygunluk karşıtlığına ilişkin görüşleriyle ilişkilendirilebilir. Düşük doygunluklu sarılar, açık yeşiller ve yumuşatılmış toprak tonları, izleyicide huzur, sıcaklık ve duygusal yakınlık hissi uyandırmaktadır. Kandinsky'nin renklerin psikolojik ve ruhsal etkilerine ilişkin yaklaşımı düşünüldüğünde ise bu renkler yalnızca doğal çevreyi temsil

etmekle kalmamakta; karakterlerin iç dünyalarındaki özlem, merak ve kırılganlığı da görünür kılmaktadır.

Filmin sinematografik kompozisyonunda figür ve doğa arasındaki ilişki özellikle dikkat çekicidir. Elio ve Oliver sıklıkla geniş peyzajlar, ağaç gölgeleri, bahçeler ve açık gökyüzü önünde konumlandırılmaktadır. Böylece karakterler çevrelerinden ayrılmak yerine doğanın bir parçası hâline gelmektedir. Bu yaklaşım, Rönesans sonrası İtalyan peyzaj resimlerinde görülen insan-doğa bütünlüğünü çağrıştırırken; yumuşak ışık kullanımı ve atmosferik renk geçişleri bakımından empresyonist resim anlayışıyla da benzerlik göstermektedir. Özellikle güneş ışığının yüzeyler üzerinde oluşturduğu titreşimler, Monet ve Renoir'ın açık hava resimlerindeki atmosferik etkiyi hatırlatmaktadır.

Filmde pastel estetik yalnızca renklerden değil; sıcak hava hissi, durağan kamera kullanımı, doğal yüzey dokuları ve yavaş ritimli kurgu ile birlikte oluşmaktadır. Özellikle uzun planlar ve yavaş kamera hareketleri, izleyicinin görüntüyü yalnızca izlemesine değil, adeta hissetmesine olanak tanımaktadır. Böylece filmin duyusal etkisini güçlendirmektedir.

Sonuç olarak *Call Me by Your Name*, pastel renk estetiğini romantik sinemada yalnızca görsel bir güzellik unsuru olarak kullanmamakta; hafızanın seçici yapısını, ilk aşkın geçiciliğini ve geçmişe duyulan özlemi görünür kılan kapsamlı bir duygu estetiğine dönüştürmektedir. Filmde renk, ışık ve doğa arasındaki uyumlu ilişki, izleyicinin yalnızca bir hikâyeyi izlemesini değil, hatırlanan bir duyguyu yeniden deneyimlemesini sağlamaktadır.

SONUÇ

Romantik sinemada pastel renk estetiği, yalnızca görsel beğeniye yönelik bir stilizasyon değil; duygu üretimini, izleyici algısını ve anlatının atmosferik yapısını belirleyen çok katmanlı bir estetik sistem olarak değerlendirilebilir. İncelenen filmler, rengin sinemada dekoratif bir unsur olmanın ötesinde; psikolojik, duyusal ve resimsel anlam taşıyan temel bir anlatım aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle pastel tonların düşük doygunluklu yapısı, sert kontrastları azaltarak izleyiciyi agresif bir görsel deneyimden uzaklaştırmakta; bunun yerine daha geçirgen, yavaş ve duygusal olarak içe dönük bir algı alanı oluşturmaktadır. Itten'in renk armonileri ve tamamlayıcı renk ilişkileri teorisine göre, renkler yalnızca fiziksel bir görsel etki yaratmaz; aynı zamanda izleyicide psikolojik titreşimler oluşturarak duygusal deneyimi yönlendirir. Romantik sinemada kullanılan pastel paletler de tam olarak bu noktada işlev kazanır.

Bu bağlamda pastel estetik, modern sinemada “görsel yumuşama” olarak tanımlanabilecek bir algısal alan üretmektedir. Özellikle dijital sinematografiyle birlikte renklerin kontrollü biçimde manipüle edilebilmesi, görüntünün fiziksel gerçeklikten uzaklaşarak zihinsel ve duygusal bir yüzeye dönüşmesine olanak sağlamıştır. Böylece romantik sinema, gerçeği temsil etmekten çok; hafızada kalan, arzulanan ya da idealize edilen duygusal deneyimleri görselleştiren şiirsel bir yapı kazanmaktadır. Resim sanatı açısından ele alındığında ise pastel estetiğin özellikle empresyonizm sonrası gelişen atmosferik renk anlayışıyla yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Empresyonist sanatçıların ışığı parçalayarak yüzeye yaymaları, keskin konturları azaltmaları ve renk geçişlerini optik titreşimler üzerinden kurmaları; çağdaş romantik sinemadaki pastel görüntü anlayışıyla benzer estetik ilkeler taşımaktadır. İncelenen filmlerde de mekânların sert biçimde tanımlanmadığı, figürlerin çevreyle yumuşak geçişler aracılığıyla bütünleştiği görülmektedir. Bu durum sinemasal görüntünün yalnızca anlatısal değil, aynı zamanda resimsel bir yüzey olarak kurgulandığını göstermektedir.

Ayrıca çalışma, çağdaş romantik sinemada renk kullanımının dijital çağın duygu estetiğiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Günümüz görsel kültüründe filtreler, yumuşatılmış yüzeyler ve pastel tonların yoğun kullanımı; dijital görüntünün giderek *duygusal olarak düzenlenmiş* bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle pastel estetik, yalnızca sinema tarihine ait bir görsel tercih değil; çağdaş görsel kültürün duygu üretme biçimlerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak pastel renk estetiği, romantik sinemada aşk, yalnızlık, özlem, geçicilik ve nostalji gibi duyguları görünür kılan güçlü bir sinematografik anlatım dili oluşturmaktadır. Renk, ışık ve yüzey ilişkileri aracılığıyla sinema ile resim sanatı arasında estetik bir köprü kurulmakta; görüntü yalnızca anlatıyı taşıyan bir araç olmaktan çıkarak duygusal ve şiirsel bir deneyim alanına dönüşmektedir. Bu yönüyle pastel estetik, çağdaş romantik sinemanın duygusal hafızasını kuran temel görsel yapılardan biri olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Arnheim, R. (1998). The expression and composition of color. *The Journal of aesthetics and art criticism*, 56(4), 349-352.
- Bramesco, C. (2023). *Colours of film: The story of cinema in 50 palettes*. Frances Lincoln Childrens Books.
- Bruno, W. A. (2026). Communicating The Post-Human Communicating the Post-Human: Cinematic AI and Cultural Anxiety. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.6570918>
- Chittick, J. T. (1980). The effect of screen ruling on the saturation of pastel gamut colors. Master Thesis. Rochester Institute of Technology. <https://repository.rit.edu/theses/3914>
- Flückiger, B., & Halter, G. (2018). Building a Crowdsourcing Platform for the Analysis of Film Colors. *The Moving Image: The Journal of the Association of Moving Image Archivists*, 18(1), 80-83. <https://doi.org/10.5749/movingimage.18.1.0080>
- Fordham D. R., Hayes D. C. (2009) Worth repeating paper color may have an effect on student performance. *Issues in Accounting Education*, 24(2), 197-194. <https://doi.org/10.2308/iace.2009.24.2.187>
- Giapoutzis, T. (2026). *Nostalgia and Displacement in Contemporary European Cinema*. Palgrave Macmillan.
- Itten, J. (1973). *The art of color: The subjective experience and objective rationale of color*. Van Nostrand Reinhold.
- Kandinsky, W. (2008). *Concerning the spiritual in art*, (Sadler, M. T. H., trans.). The Floating Press.
- Leonard, H. J., & Andreu-Sánchez, C. (2025). Pastel color does not modulate viewers' emotions in audiovisual projects. *Humanities and Social Sciences Communications*, 13(1), 44. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-06336-z>

- Osborne, R. (2023). Palette. In: Shamey, R. (eds) Encyclopedia of Color Science and Technology. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89862-5_244
- Swarnakar, S. (2025). Interpreting the Language of Cinema Analyzing the Role of Semiotics in Enhancing Visual Storytelling and Character Dynamics in Cinema. *International Journal of Advanced Research*, 13(02), 309-316, <https://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/20379>
- Von Goethe, J. W., & Eastlake, C. L. (1970). *Goethe's theory of colours*. The MIT Press.
- Yang H, Min K. (2017) A multi-layered framework for color pastel painting. *KSII Transactions on Internet and Information Systems*, 11(6):3143–3165. <https://doi.org/10.3837/tiis.2017.06.019>

NICOLAS WINDING REFN SİNEMASINDA RENKLİ IŞIĞIN RESİMSSEL İŞLEVİ THE FUNCTION OF COLORFUL LIGHT IN THE CINEMA OF NICOLAS WINDING REFN

Asst. Prof. Dr. Tolga GÜROCAK¹

¹Afyon Kocatepe University, Faculty of Fine Arts, Department of Cinema and Television,
Afyonkarahisar, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5284-8447>

Dr. Sibel TIMUR²

²Afyon Kocatepe University, Faculty of Fine Arts, Department of Basic Education,
Afyonkarahisar, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0067-3489>

ÖZET

Bu çalışma, Nicolas Winding Refn'in 2010 sonrası sinemasında renkli yapay ışığın görüntünün kuruluşundaki resimsel işlevini incelemektedir. Çalışmanın örneklemini *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon* filmleri oluşturmaktadır. Temel problem, renkli ışığın bu filmlerde anlatıya dışarıdan eklenen dekoratif bir etki mi, yoksa görüntünün anlamını kuran plastik bir yapı ögesi mi olduğudur. Araştırmada mizansen ve sinematografi ekseninde film biçimi analizi kullanılmıştır. Bu doğrultuda renkli ışığın çerçeve içindeki dağılımı, figür-zemin ilişkisi, mekânın dönüşümü, yüzey etkisi, kontrast, simetri ve kompozisyonel denge açısından nasıl işlediği değerlendirilmiştir. Bulgular, Refn sinemasında renkli yapay ışığın yalnızca atmosfer yaratmadığını göstermektedir. *Drive*'de mavi, pembe ve sıcak neon tonlar kent gecesi, yalnızlık, geçici yakınlık ve bastırılmış şiddet arasındaki ilişkiyi kurar. *Only God Forgives*'ta kırmızı ve mavi ışık suç, ceza, arzu ve ritüelleşmiş şiddet duygusunu mekânın bütününe yayar. *The Neon Demon*'da ise mor, pembe, mavi ve neon tonlar bedeni yapay güzellik, arzu ve tüketim ilişkileri içinde görsel bir nesneye dönüştürür. Üç film birlikte değerlendirildiğinde renkli ışığın karakterlerin içsel durumlarını doğrudan açıklamadan görünür kıldığı, mekânı psikolojik ya da yapay bir düzleme dönüştürdüğü ve görüntüyü resimsel bir kompozisyona yaklaştırdığı görülmektedir. Bu sonuç, sinema ile resim arasındaki ilişkinin doğrudan tablo göndermelerinden çok renk, ışık, yüzey ve figür-zemin ilişkileriyle kurulabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Çalışma ayrıca Refn'in görsel stilinde ışığın anlatıyı destekleyen yardımcı bir unsurdan çok, karakter, mekân ve tema ilişkilerini düzenleyen kurucu bir ifade biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak renkli yapay ışık, Refn sinemasında dekoratif bir unsur değil, anlamın görsel ve plastik düzeyde kurulmasını sağlayan temel biçimsel öğelerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Nicolas Winding Refn, renkli ışık, neon estetiği, sinematografi, resimsel kompozisyon.

Abstract

This study examines the pictorial functions of colored artificial light in the aesthetic construction of the image in the cinema of Nicolas Winding Refn. The central question of the study is whether colored light in Refn's cinema serves as a decorative effect added to the narrative from the outside, or as a plastic structural element that directly constructs the meaning of the image. Refn's visual language, particularly evident in his films after 2010, is characterized by a stylized cinematic approach that constructs the narrative not through dialogue, plot, or psychological exposition, but through color, light, surface, framing, rhythm, and the arrangement of gazes. In this context, colored light serves not merely as an auxiliary element creating atmosphere in the director's cinema, but as a fundamental formal element that reorganizes the figure-space relationship, externalizes the characters' inner states, and transforms the image into a pictorial compositional space.

Refn's use of red, blue, purple, pink, and neon tones has been highlighted in his films *Drive* (2011), *Only God Forgives* (2013), and *The Neon Demon* (2016). These colors serve as visual elements that reveal the emotional and psychological intensity of a scene, rather than establishing a realistic lighting system based on the logic of natural light. In the director's films, colored light often distances the setting from its everyday reality, transforming hotel rooms, car interiors, nightclubs, streets, corridors, podiums, and enclosed interiors into abstract, artificial, and unsettling visual surfaces. Thus, the cinematic space functions not merely as a backdrop where events unfold, but as a pictorial plane that carries the characters' desires, guilt, loneliness, repressed violent tendencies, and the distant relationship they maintain with their social environment.

Scenes selected from films for specific purposes were analyzed in terms of the fundamental elements of pictorial composition: color field, contrast, surface effect, figure-ground relationship, symmetry, and compositional balance. In this analysis, light was treated not merely as a technical result of cinematographic lighting, but as a visual material that produces color patches and surface arrangements. First, the focus is on how colored light separates the figure from the background, bringing the character closer to an image within a painting; second, on how light reduces spatial depth to produce a surface effect in the image. Third, the relationship between red, blue, and neon colors and themes such as intensity, desire, alienation, artificial beauty, and urban unease is examined. Within this framework, Refn's cinema has been evaluated as a contemporary example demonstrating that the relationship between painting and cinema can be established not only through direct references to paintings but also through the composition-defining qualities of color and light. It has been concluded that in Refn's cinema, colored artificial light forms an independent layer of expression that carries the emotional and visual intensity of the narrative rather than merely explaining it.

Keywords: Nicolas Winding Refn, colored lights, neon aesthetics, cinematography, lighting.

GİRİŞ

Sinema görüntüsü, yalnızca olayların kaydedildiği bir temsil alanı değildir. Işık, renk, çerçeve, yüzey, ritim ve figür-zemin ilişkisi, görüntünün anlamını kuran temel biçimsel öğeler arasında yer alır. Sinema biçimi, anlatının dışında kalan süsleyici bir alan değil, anlatının nasıl algılanacağını belirleyen düzenleyici bir yapıdır (Bordwell vd., 2019). Özellikle stilize sinema örneklerinde renkli ışık, sahneyi aydınlatan teknik bir unsur olmanın ötesine geçer. Mekânın algısını değiştirir, figürü çevresinden ayırır, duygusal yoğunluğu belirler ve görüntüyü kompozisyonel bir düzlem olarak kurar. Sinematografik aydınlatma, görüntünün dramatik etkisiyle birlikte derinlik, kontrast, doku ve duygusal ton üzerinde de belirleyicidir (Brown, 2016).

Renkli ışığın işlevi, yalnızca renklerin sembolik anlamlarıyla sınırlı değildir. Renk, çerçeve içinde alanlar, karşıtlıklar ve yoğunluklar oluşturarak görüntünün kompozisyonunu doğrudan etkiler. Sinemada renk, anlatının açıkça ifade etmediği duygusal ve düşünsel ilişkileri görünür hâle getirebilir (Dalle Vacche & Price, 2006). Renklerin anlamı ise sabit değildir. Renk, algı, duygu, sembol ve kültürel bağlamla birlikte işler (Gage, 1999). Bu nedenle kırmızı yalnızca şiddeti, mavi yalnızca yalnızlığı, neon yalnızca yapaylığı temsil eden sabit göstergeler olarak ele alınamaz. Rengin anlamı, sahnenin ışık düzeni, mekân yapısı, figürlerin konumu ve çerçeve içindeki dağılımıyla birlikte oluşur.

Bu noktada resimsellik kavramı, çalışmanın temel kavramsal dayanaklarından birini oluşturur. Sinema görüntüsü hareketli ve zamansal bir yapıya sahip olsa da her çerçeve belirli bir yüzey düzenlemesi içinde kurulur. Figürlerin konumu, arka planla ilişkisi, ışığın yönü, renk alanlarının dağılımı ve çerçeve içindeki denge, görsel anlamın oluşumunda belirleyicidir. Görsel anlam, yalnızca temsil edilen nesnelerden değil, bu nesnelerin yüzey üzerindeki ilişkilerinden ve kompozisyon içindeki konumlarından doğar (Arnheim, 1954). Resimsellik, burada doğrudan tablo alıntıları ya da ikonografik benzerlikler aramak anlamına gelmez. Kavram, görüntünün renk, ışık, yüzey, kontrast, denge ve figür-zemin ilişkileri aracılığıyla nasıl düzenlendiğini açıklamaya yönelir. Sinema ile resim arasındaki ilişki de bu nedenle konu benzerliği üzerinden değil, görüntünün plastik kuruluşunu belirleyen kompozisyon ilkeleri üzerinden ele alınır.

Nicolas Winding Refn'in 2010 sonrası sineması, bu görsel yönelimin belirgin örneklerinden birini sunar. *Drive* (2011), *Only God Forgives* (2013) ve *The Neon Demon* (2016), anlatıyı klasik olay örgüsü, açıklayıcı diyalog ve psikolojik çözümleme yerine renk, ışık, beden, bakış, sessizlik ve mekân aracılığıyla kurar. Bu filmlerde karakterlerin iç dünyası çoğu zaman doğrudan ifade edilmez. Bunun yerine mavi, kırmızı, mor, pembe ve neon tonlar, karakterlerin yalnızlık, arzu, suçluluk, şiddet ve yabancılaşma gibi durumlarını görsel düzeyde görünür kılar. Bu araştırma, Refn sinemasında renkli yapay ışığın görüntünün estetik kuruluşunda üstlendiği resimsel işlevleri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ana problemi, renkli ışığın bu filmlerde anlatıya dışarıdan eklenen dekoratif bir etki mi, yoksa görüntünün anlamını kuran

plastik bir yapı ögesi mi olduğudur. İnceleme, renkli ışığın figür-mekân ilişkisini nasıl düzenlediğine, mekânsal derinliği nasıl dönüştürdüğüne, yüzey etkisini nasıl güçlendirdiğine ve şiddet, arzu, yabancılaşma, yapay güzellik ve tekinsizlik gibi temalarla nasıl ilişkilendiğine odaklanmaktadır.

Araştırmada mizansen ve sinematografi ekseninde film biçemi analizi kullanılmaktadır. Film biçemi, görüntü ve ses düzeninin anlatıdaki işlevini incelemeye olanak sağlar (Bordwell, 2008). Mizansen ise ışık, renk, dekor, kostüm, oyuncu konumu ve mekân düzenlemesini birlikte ele alır (Gibbs, 2002). Bu doğrultuda filmler, olay örgüsünün yeniden anlatımı üzerinden değil, görüntünün nasıl kurulduğu üzerinden değerlendirilecektir. Renkli ışığın çerçeve içindeki dağılımı, figür-zemin ilişkisi, mekânın dönüşümü, kontrast, simetri, yüzey etkisi ve kompozisyonel denge açısından incelenecektir.

Sinemada Işığın İşlevi

Sinema görüntüsü ışık aracılığıyla görünür hâle gelir. Ancak ışığın işlevi yalnızca nesneleri, bedenleri ve mekânları kaydedilebilir kılmakla sınırlı değildir. Işık, görüntünün biçimsel düzenini kurar, izleyicinin bakışını yönlendirir, mekânın algılanışını değiştirir ve sahnenin duygusal tonunu belirler. Bu nedenle sinematografik aydınlatma, teknik bir zorunluluk olmanın ötesinde, anlatının görsel olarak nasıl kurulacağını belirleyen temel araçlardan biridir (Brown, 2016).

Aydınlatma, çerçeve içindeki ilişkileri düzenler. Bir yüzün bütünüyle aydınlatılması, yarı gölgede bırakılması ya da karanlık içinde parçalı biçimde görünür kılınması farklı anlam etkileri üretir. Işığın yönü, sertliği, yoğunluğu ve dağılımı, figürün mekân içindeki konumunu belirginleştirir. Aydınlık ve karanlık alanlar arasındaki karşıtlık, figürü zeminden ayırabilir ya da onu çevresiyle bütünleştirebilir. Mizansen, yalnızca dekor, kostüm ve oyuncu yerleşiminden oluşmaz. Işık da mizansenin anlam üreten temel öğeleri arasında yer alır (Bordwell vd., 2019). Işık, mekânsal derinlik ve yüzey algısı üzerinde de belirleyicidir. Yan ışık, arka ışık, düşük anahtar aydınlatma ya da yüksek kontrastlı düzenlemeler, figürün hacmini, mekânın dokusunu ve çerçevenin derinlik etkisini değiştirir. Bazı sahnelerde ışık, mekânı daha okunabilir ve gerçekçi hâle getirir. Bazı sahnelerde ise derinliği zayıflatır, yüzey etkisini güçlendirir ve görüntüyü daha kompozisyonel bir düzleme yaklaştırır. Bu yönüyle ışık, kameranın kaydettiği gerçekliği pasif biçimde aktaran bir unsur değil, görüntüyü yeniden düzenleyen etkin bir biçimsel araçtır (Arnheim, 1954; Brown, 2016).

Sinematografik ışık aynı zamanda atmosfer ve duygu üretir. Sert ışık, yoğun gölge ve yüksek kontrast, gerilim, tehdit ya da belirsizlik duygusunu artırabilir. Yumuşak ışık ve düşük kontrast ise daha sakin, dengeli ya da gündelik bir atmosfer yaratabilir. Bu nedenle ışık, karakterin iç dünyasını doğrudan açıklamadan onun bulunduğu duygusal alanı sezdirir. Sinemada ışık, yalnızca nesneleri görünür kılmak için değil, sahnenin ruh hâlini kurmak için de kullanılır (Alton, 1995).

Doğal ve yapay ışık arasındaki ayırım, bu bağlamda önem kazanır. Doğal ışık çoğu zaman gerçekçi bir mekân izlenimi yaratırken, yapay ışık hem gerçekçi hem de stilize biçimlerde

kullanılabilir. Bir lambadan, araç farından, reklam panosundan ya da neon kaynaktan geldiği varsayılan ışık, sahnenin diegetik dünyasına bağlı olabilir. Buna karşın yapay ışık, her zaman gerçekçi aydınlatma mantığıyla sınırlı kalmaz. Stilize sinemada ışık, mekânı gündelik görünümünden uzaklaştırabilir, figürü çevresinden koparabilir ve çerçevenin plastik düzenini öne çıkarabilir.

Renkli ışık, bu işlevleri daha belirgin hâle getirir. Çünkü ışık yalnızca aydınlatmaz, aynı zamanda görüntü yüzeyinde renk alanları oluşturur. Figürün sınırlarını değiştirir, mekânın gerçeklik duygusunu dönüştürür ve sahnenin psikolojik yoğunluğunu artırır. Sinemada renk, izleyicinin algısal ve duygusal deneyimini yönlendiren güçlü bir biçimsel öğedir (Dalle Vacche, 2006). Bu nedenle renkli ışık, sinematografik aydınlatmanın yalnızca bir türü olarak değil, görüntünün anlam üretimine katılan kompozisyonel bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede ışığın üç temel işlevinden söz edilebilir. İlk olarak görüntünün görünürlük koşulunu sağlar. İkinci olarak figür, zemin ve mekân arasındaki ilişkileri düzenler. Üçüncü olarak anlatının duygusal, psikolojik ve estetik tonunu kurar. Renkli yapay ışık, bu üç işlevi bir araya getirerek görüntüyü yalnızca aydınlatmaz, aynı zamanda onu renk, gölge, yüzey ve kontrast ilişkileri içinde yeniden biçimlendirir.

Renkli Işık ve Anlam Üretimi

Sinemada renk, görüntünün anlamını yalnızca sembolik düzeyde kurmaz. Algıyı yönlendirir, mekânın duygusal niteliğini değiştirir ve figürlerin çevreleriyle kurduğu ilişkiyi dönüştürür. Bu nedenle renk, sinema görüntüsünde hem duygusal hem de kompozisyonel bir işleve sahiptir. Bir sahnede baskın hâle gelen renk, izleyicinin dikkatini belirli bir duygu alanına çeker. Anlatının açıkça dile getirmediği gerilimler, arzular ya da çatışmalar kimi zaman renk düzeni aracılığıyla görünürlük kazanır (Dalle Vacche, 2006; Gage, 1999).

Renkli ışık, rengin bu etkisini daha güçlü hâle getirir. Çünkü renk, artık yalnızca bir nesnenin, kostümün ya da dekorun yüzeyinde bulunmaz. Işık aracılığıyla bütün mekâna yayılır ve sahnenin genel algısını belirler. Böylece renk, tekil unsurlardan ayrılarak sahnenin atmosferini, figürlerin görünümünü ve mekânın psikolojik niteliğini kuşatan bir yapıya dönüşür. Sinematografik aydınlatmanın derinlik, kontrast, doku ve duygusal ton üzerindeki etkisi, renkli ışıkla birlikte daha belirgin hâle gelir (Brown, 2016; Misek, 2010).

Renklerin anlamı sabit değildir. Aynı renk, farklı türlerde, farklı anlatı bağlamlarında ve farklı kültürel kodlar içinde değişik anlamlar kazanabilir. Bu nedenle renk çözümlemesi yapılırken tekil ve kesin anlamlar atamak yerine, rengin sahne içindeki konumuna, yoğunluğuna, ışık kaynağıyla ilişkisine ve diğer biçimsel öğelerle kurduğu bağa bakmak gerekir. Kırmızı her zaman şiddet, mavi her zaman hüznün, pembe her zaman romantizm anlamına gelmez. Renk, anlamını sahnenin ritmi, çerçevesi, karakterin bedensel durumu ve mekânın düzeni içinde kazanır (Gage, 1999; Bellantoni, 2005).

Kırmızı, mavi, mor, pembe ve neon tonlar, sinemada farklı duygu alanlarını harekete geçirebilir. Kırmızı ışık şiddet, arzu, tehlike, suçluluk ve bedensellik gibi temalarla ilişkilendirilebilir. Mavi ışık soğukluk, uzaklık, gece, yalnızlık ve duygusal mesafe duygusunu

güçlendirebilir. Mor, pembe ve neon tonlar ise yapaylık, tüketim, arzu, beden ve görsel hazla daha doğrudan ilişki kurar. Ancak bu renkler sabit anlamlar taşımaz. Kırmızı ışık bir mekânı bütünüyle sardığında yalnızca şiddeti simgelemez, sahnenin gerçekçi niteliğini zayıflatır ve figürleri daha yoğun bir duygusal alana taşır. Mavi ışık yalnızca sakinlik yaratmaz, bağlama göre tekinsiz, donuk ya da yapay bir atmosfer de kurabilir. Neon renkler ise çekici bir görsel yüzey oluştururken doğal olmayan bir güzellik duygusu da üretir (Bellantoni, 2005; Batchelor, 2000; Misk, 2010).

Renkli ışığın anlam üretimindeki asıl gücü, mekânı dönüştürme kapasitesinde görülür. Yoğun renkli ışık altında bir oda, koridor, sokak ya da sahne gerçekçi bir çevre olmaktan çıkabilir. Karakterin duygusal durumunu taşıyan psikolojik bir alana dönüşebilir. İzleyici, karakterin korkusunu, arzusunu, yalnızlığını ya da gerilimini doğrudan söylem yoluyla değil, mekânın renkli ışıkla kazandığı duygusal nitelik aracılığıyla algılar. Renkli ışık bu nedenle mekânı pasif bir arka plan olmaktan çıkarır ve anlatının anlam üretimine katılan etkin bir düzleme dönüştürür (Brown, 2016; Bordwell vd., 2019).

Bu süreç figür-zemin ilişkisini de etkiler. Renkli ışık, figürü zeminden ayırabilir ya da onu zeminle bütünleştirebilir. Parlak bir renk alanı içinde kalan beden, çevresinden koparak bağımsız bir imgeye dönüşebilir. Bunun tersi durumda figür, aynı renk yoğunluğu içinde mekâna karışabilir ve belirsizleşebilir. Figürün görünürlüğü, yalnızca fiziksel aydınlanmayla değil, rengin çerçeve içindeki dağılımıyla belirlenir. Görsel algının yüzey üzerindeki ilişkilerle biçimlendiği düşünüldüğünde, renkli ışığın kompozisyonel işlevi daha açık hâle gelir (Arnheim, 1954; Bordwell vd., 2019).

Renkli ışık, görüntünün derinlik etkisini de değiştirebilir. Tek bir rengin baskın hâle geldiği sahnelerde mekânsal ayrıntılar geri çekilir ve çerçeve daha yüzeysel bir yapı kazanır. Bu durumda renk, nesnelerin üzerinde duran bir özellik olmaktan çıkarak görüntüyü kaplayan bir alan hâline gelir. Renk lekeleri, karşıtlıklar ve ışık yoğunlukları sahnenin plastik düzenini belirler. Bu yönüyle renkli ışık, sinema görüntüsünü resimsel kompozisyonla ilişkilendiren temel araçlardan biridir. Buradaki resimsellik, doğrudan tablo benzerliği anlamına gelmez. Çerçevenin renk, ışık, denge, yüzey ve figür-zemin ilişkileriyle kurulmasını ifade eder (Arnheim, 1954; Dalle Vacche, 2006).

Bu çerçevede renkli ışığın iki düzeyde anlam ürettiği söylenebilir. İlk düzey, rengin çağrışımsal alanıyla ilgilidir. Kırmızı, mavi, mor, pembe ya da neon tonlar belirli duygu ve tema alanlarını harekete geçirir. İkinci düzey ise rengin plastik işlevidir. Renkli ışık, görüntünün alanlarını düzenler, figürü konumlandırır, mekânı soyutlaştırır ve çerçevenin yüzey etkisini güçlendirir. Bu iki düzey çoğu zaman birlikte çalışır. Renk, hem bir duygu alanı açar hem de görüntünün biçimsel kuruluşunu belirler (Bellantoni, 2005; Misk, 2010).

Renkli ışığın anlam üretimindeki işlevi, bu iki düzeyin kesişiminde ortaya çıkar. Bir yandan belirli duygu ve tema alanlarını harekete geçirir. Diğer yandan görüntünün biçimsel kuruluşunu düzenler. Bu nedenle renkli ışık yalnızca neyi çağrıştırdığı üzerinden değil, çerçeve içinde nasıl dağıldığı, figürü nasıl konumlandığı, mekânı nasıl dönüştürdüğü ve yüzey etkisini nasıl

güçlendirdiği üzerinden de değerlendirilmelidir. Böylece renkli ışık, sinema görüntüsünde hem duyuşsal hem de plastik anlam üreten temel biçimsel öğelerden biri hâline gelir.

Sinema Görüntüsünün Resimsel Niteliği

Sinema görüntüsünün resimsel niteliği, sinemanın resme benzemesi ya da doğrudan tablo göndermeleri kurması anlamına gelmez. Burada resimsellik, çerçevenin görsel öğelerle düzenlenen bir yüzey olarak işleyişini ifade eder. Her sinema görüntüsü belirli bir çerçeve içinde kurulur. Bu çerçeve, görünen alanı sınırlar, dışarıda kalanı görünmez kılar ve figürlerin, nesnelerin, ışık alanlarının, boşlukların ve renklerin birbirleriyle ilişkisini belirler. Bu nedenle sinema görüntüsü zamana ve harekete bağlı olsa da her çerçeve aynı zamanda kompozisyonel bir düzenleme alanıdır (Arnheim, 1957; Aumont, 1997).

Resimsellik kavramı, sinema görüntüsünün yüzey üzerindeki kuruluşuna odaklanmayı gerektirir. Çerçeve içindeki figürlerin yerleşimi, arka planla ilişkileri, ışık ve gölge dağılımı, renk alanları, çizgiler, geometrik düzen ve boşluk kullanımı görüntünün algılanma biçimini belirler. Bu öğeler yalnızca estetik düzen yaratmaz. Anlatının anlamını da taşır. Bir karakterin merkezde, kenarda, simetrik bir düzende ya da yoğun bir renk alanı içinde konumlandırılması, o karakterin anlatı içindeki yerini görsel olarak kurar (Bordwell vd., 2019).

Sinema ile resim arasındaki ilişki, çoğu zaman doğrudan alıntı, ikonografik benzerlik ya da sanat tarihine yapılan açık göndermeler üzerinden tartışılır. Ancak bu ilişki daha temel bir düzeyde, görüntünün kompozisyon mantığında da kurulabilir. Bir film karesi, belirli bir tabloyu yeniden üretmeden de resimsel bir etki taşıyabilir. Bu etki, figür-zemin ilişkisi, ışığın yönü, yüzeyin düzenlenişi, renk alanlarının dağılımı ve çerçevenin dengesi aracılığıyla ortaya çıkar. Sinema ve resim arasındaki ilişki, yalnızca temsil edilen konu üzerinden değil, görsel biçimin kuruluş ilkeleri üzerinden de ele alınabilir (Aumont, 1997; Dalle Vacche, 1996).

Sinema görüntüsünü resimsel açıdan düşünmek, hareketi dışlamak anlamına gelmez. Sinema, resimden farklı olarak süreye, ritme, kamera hareketine, kurguya ve sesle kurulan ilişkiye sahiptir. Buna karşın hareketli görüntü, her anında belirli bir görsel düzene sahiptir. Bir sahne boyunca figürlerin çerçeve içindeki yeri değişebilir, ışığın etkisi dönüşebilir ya da renk alanları hareketle birlikte farklı anlamlar kazanabilir. Bu nedenle sinemadaki resimsellik durağanlıkla sınırlı değildir. Resimsel düzen, hareket içinde kurulabilir ve sahnenin ritmiyle birlikte değişebilir (Aumont, 1997; Price, 2006).

Çerçeve, sinema görüntüsünün resimsel niteliğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Dünyadan alınan bir parçayı görsel olarak düzenlenmiş bir alana dönüştürür. Bu alanın içinde merkezin, kenarın, üst ve alt bölgelerin, boşlukların ve yoğunlukların farklı işlevleri vardır. Bir figürün çerçevenin merkezinde sabitlenmesi, simetrik bir mekân içinde gösterilmesi ya da geniş boşluklar içinde küçük bırakılması yalnızca biçimsel bir tercih değildir. Bu tercihler, güç, yalnızlık, sıkışma, yabancılaşma ya da tehdit gibi anlamların görsel düzeyde kurulmasını sağlar (Arnheim, 1954; Bordwell vd., 2019).

Figür-zemin ilişkisi de resimsel niteliğin merkezinde yer alır. Figürün zeminden ayrılması, onun görünürlüğünü ve anlatıdaki önemini artırır. Figürün zeminle bütünleşmesi ise belirsizlik,

çözülme ya da kimlik kaybı gibi anlamlar üretebilir. Sinemada bu ilişki ışık, renk, kontrast, kostüm, dekor ve çerçeve düzeniyle kurulur. Figür ile mekân arasındaki sınır netleştirildiğinde karakter bir imge gibi öne çıkar. Sınır zayıflatıldığında karakter, içinde bulunduğu çevrenin bir parçası hâline gelir. Bu durum, görüntünün psikolojik etkisini doğrudan belirler (Arnheim, 1954; Bordwell vd., 2019).

Yüzey etkisi, sinema görüntüsünün resimsel niteliğini açıklamak için önemli bir başka kavramdır. Sinema çoğu zaman mekânsal derinlik yanılması üretir. Perspektif, kamera konumu, odak uzaklığı ve ışık düzeni, izleyicide üç boyutlu bir alan algısı yaratır. Ancak bazı görüntülerde derinlik geri çekilir ve çerçeve daha düz, daha grafik bir yapı kazanır. Bu etki, özellikle baskın renk alanları, cepheden düzenlenmiş figürler, simetrik mekânlar, durağan kamera ve yüksek kontrastlı ışık kullanımıyla güçlenir. Böyle durumlarda izleyici, görüntüyü yalnızca derinlikli bir mekân olarak değil, yüzey üzerinde düzenlenmiş bir kompozisyon olarak algılar (Aumont, 1997; Dalle Vacche, 1996).

Resimsel kompozisyon, yalnızca güzellik ya da biçimsel denge üretmez. Kompozisyon, anlatının duygusal ve düşünsel yapısını taşır. Bir sahnenin simetrik kurulması, düzen, kontrol ya da baskı duygusu yaratabilir. Dengesiz bir çerçeve, huzursuzluk ya da çözülme hissini artırabilir. Boş alanın geniş kullanımı, karakterin yalnızlığını ya da çevresiyle kurduğu mesafeyi görünür kılabılır. Bu nedenle kompozisyonel düzen, anlatının dışında kalan dekoratif bir alan değildir. Anlam, çoğu zaman karakterlerin söylediklerinden önce, onların görüntü içinde nasıl yerleştirildiklerinde belirir (Bordwell, 2005; Bordwell vd., 2019).

Işık ve renk, bu resimsel kuruluşun en etkili araçları arasında yer alır. Işık figürleri görünür kılar, sınırları belirler, derinliği güçlendirir ya da azaltır. Renk ise çerçevede alanlar oluşturur, kontrast ilişkileri kurar ve görüntünün duygusal etkisini yoğunlaştırır. Renkli ışık, bu iki işlevi bir araya getirir. Hem aydınlatır hem de yüzeyi renksel olarak düzenler. Böylece figür, mekân ve zemin arasındaki ilişkiler yalnızca ışık yoğunluğu üzerinden değil, renk alanlarının dağılımı üzerinden de kurulur (Brown, 2016; Price, 2006).

Bu noktada resimsellik, sinema görüntüsünün anlamını açıklamak için kullanılabilecek bir çözümleme aracına dönüşür. Bir sahnede hangi rengin baskın olduğu, figürün hangi ışık alanı içinde yer aldığı, zeminle nasıl ilişkilendiği, çerçevenin dengeli mi yoksa gerilimli mi kurulduğu ve mekânsal derinliğin ne ölçüde korunduğu birlikte değerlendirilmelidir. Bu tür bir çözümleme, görüntünün yalnızca ne anlattığıyla değil, nasıl kurulduğuyla ilgilenir. Görsel anlam, olay örgüsünün ilerleyişinden bağımsız değildir. Fakat yalnızca olay örgüsüne indirgenemez (Arnheim, 1957; Aumont, 1997).

Bu nedenle sinema görüntüsünün resimsel niteliği, renkli ışığın işlevini açıklamak için önemli bir kavramsal zemin sunar. Renkli ışık yalnızca renk sembolizmi ya da sinematografik aydınlatma tekniğiyle değerlendirilemez. Çerçevenin nasıl kurulduğu, figürlerin mekân içinde nasıl konumlandırıldığı, renk alanlarının görüntü yüzeyini nasıl düzenlediği ve derinlik etkisinin nasıl dönüştürüldüğü birlikte düşünülmelidir. Böyle bir yaklaşım, renkli ışığı anlatının kenarında duran estetik bir unsur olmaktan çıkarır ve görüntünün anlamını kuran temel biçimsel öğelerden biri olarak ele alır.

Nicolas Winding Refn Sineması

Nicolas Winding Refn sineması, anlatıyı olay örgüsünün açıklayıcı ilerleyişinden çok görüntünün duyuşal ve biçimsel düzeniyle kuran bir sinema anlayışına sahiptir. Yönetmenin erken dönem filmlerinde suç, şiddet, erkeklik ve yeraltı dünyası gibi temalar belirgin olsa da 2010 sonrası filmlerinde görsel stil daha baskın hâle gelir. *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon*, anlatının diyalogdan çok renk, ışık, ritim, beden, bakış ve mekân aracılığıyla kurulduğu bu dönemin öne çıkan örnekleridir. Bu filmlerde karakterlerin geçmişi, psikolojik motivasyonları ya da iç çatışmaları ayrıntılı biçimde açıklanmaz. İzleyici, karakterleri sessizlikleri, bakışları, bedensel duruşları ve içinde bulundukları görsel çevre aracılığıyla anlamlandırmaya yönelir. Sinema biçiminin anlatının algılanışını belirleyen düzenleyici bir yapı olduğu düşünüldüğünde, bu tercih Refn'in görsel anlatımını belirginleştiren temel unsurlardan biridir (Bordwell vd., 2019).

Olay örgüsünün geri çekilmesi, görüntünün anlatı içindeki ağırlığını artırır. Karakterler uzun diyaloglarla açıklanmak yerine suskunluk, bekleme, tekrar ve yavaşlatılmış ritim üzerinden kurulur. Bakışların uzaması, bedenlerin durağanlaşması, figürlerin simetrik çerçeveler içinde konumlanması ve sahnelerin ağır bir ritimle ilerlemesi, izleyicinin dikkatini neden-sonuç ilişkilerinden çok görüntünün yoğunluğuna yöneltir. Bu yapı, psikolojik derinliği sözlü açıklamalarla değil, görsel gerilimle üretir. Sinemasal sahneleme, karakterlerin mekân içindeki konumları ve bakış düzenleri aracılığıyla anlam kazandığında, görüntü anlatının temel taşıyıcısına dönüşür (Bordwell, 2005; Gibbs, 2002).

Bu görsel yapı içinde mekân, olayların geçtiği edilgen bir arka plan değildir. Otomobil içleri, otel odaları, gece kulüpleri, koridorlar, podyumlar, stüdyolar ve kent sokakları karakterlerin ruhsal durumlarını taşıyan alanlar olarak düzenlenir. Bu mekânlar çoğu zaman gündelik işlevlerinden çok ışık, renk, boşluk, simetri ve yüzey ilişkileriyle öne çıkar. *Drive*'de otomobil içi ve Los Angeles gecesi, karakterin dış dünyayla kurduğu mesafeyi görünür kılar. *Only God Forgives*'ta Bangkok'un iç mekânları kırmızı ve mavi ışıkla suç, ceza ve ritüelleşmiş şiddet duygusunu taşır. *The Neon Demon*'da ise podyumlar, stüdyolar ve parlak yüzeyler güzellik, arzu ve tüketim ilişkisini yapay bir görsel çevre içinde kurar.

Renkli yapay ışık, bu sinema anlayışının merkezinde yer alır. Işık, sahneye sonradan eklenen dekoratif bir etki gibi işlemez. Görüntünün yapısını, figürlerin algılanışını ve mekânın duyuşal niteliğini belirler. Kırmızı, mavi, mor, pembe ve neon tonlar, doğal aydınlatma mantığından uzaklaşarak sahnelerin gerçekçi görünümünü dönüştürür. Renkli ışık kimi zaman figürü arka plandan ayırır, kimi zaman figürü mekânın renkli yüzeyi içinde eritir (Price, 2006). Böylece karakterlerin çevreleriyle ilişkisi yalnızca anlatısal düzeyde değil, görsel düzeyde de kurulur. Sinematografik ışığın derinlik, kontrast, doku ve duyuşal ton üzerindeki belirleyici rolü, bu filmlerde renkli ışık aracılığıyla daha belirgin hâle gelir (Brown, 2016).

Baskın renk alanları, sert kontrastlar, simetrik düzenlemeler ve durağan çerçeveler, görüntüde yüzey etkisini güçlendirir. Mekânsal derinlik kimi sahnelerde geri çekilir ve çerçeve daha grafik, daha kompozisyonel bir düzleme yaklaşır. Bu nedenle ışık yalnızca atmosfer

oluşturmaz. Figürün sınırlarını belirler, mekânın gerçeklik duygusunu değiştirir ve çerçevenin plastik kuruluşuna katılır. Refn sinemasını resimsel kompozisyon açısından incelenebilir kılan nokta da burada ortaya çıkar. Resimsellik, bu bağlamda doğrudan tablo benzerliği aramak anlamına gelmez. Çerçevenin renk, ışık, yüzey, denge ve figür-zemin ilişkileriyle kurulmasına işaret eder (Arnheim, 1954; Aumont, 1997).

Bu bölümde özetlenen özellikler, sonraki çözümlemeler için genel bir zemin sunmaktadır. Ayrıntılı değerlendirme, *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon* filmlerindeki seçili sahneler üzerinden yapılacaktır. Böylece renkli yapay ışığın yalnızca stilize bir görsel tercih değil, figür-mekân ilişkisini düzenleyen, yüzey etkisini güçlendiren ve görüntünün anlamını kuran temel biçimsel öğelerden biri olduğu tartışılacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Nicolas Winding Refn'in *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon* filmlerinde renkli yapay ışığın görüntünün kuruluşundaki işlevini incelemek amacıyla mizansen ve sinematografi ekseninde film biçemi analizine dayanmaktadır. Film biçemi, bir filmin anlamını yalnızca olay örgüsü ya da karakter gelişimi üzerinden değil, görüntü ve ses düzeninin kuruluşu üzerinden ele alır. Işık, renk, çerçeve, mekân, oyuncu konumu, ritim, kamera kullanımı ve kompozisyon bu bağlamda anlatının dışında kalan teknik ayrıntılar değil, anlam üretimine katılan biçimsel unsurlardır (Bordwell, 2008; Bordwell vd., 2019).

Mizansen, çerçeve içinde yer alan figürlerin, mekânların, ışık alanlarının, renklerin ve görsel düzenlemelerin nasıl örgütlendiğini incelemeye olanak sağlar. Dekor, kostüm, oyuncu konumu, bedenin duruşu, mekânın düzenlenişi ve ışık, mizansenin temel bileşenleri arasında yer alır. Bu nedenle renkli yapay ışık, sahneye dışarıdan eklenen görsel bir etki olarak değil, mizansenin anlam kurucu öğelerinden biri olarak ele alınmaktadır (Gibbs, 2002).

Sinematografi ise ışığın yönü, yoğunluğu, kontrastı, renk niteliği, kamera kullanımı ve görüntünün yüzey etkisiyle ilgilidir. Bu çerçevede renkli ışığın figürü nasıl görünür kıldığı, mekânın derinlik etkisini nasıl değiştirdiği, çerçevede nasıl renk alanları oluşturduğu ve görüntünün resimsel niteliğini nasıl güçlendirdiği incelenecektir. Renkli ışık, böylece hem mizansenin hem de sinematografik düzenlemenin parçası olarak değerlendirilmektedir (Brown, 2016; Aumont, 1997).

Araştırmanın örneklemini Refn'in 2010 sonrası döneminden seçilen üç filmle sınırlandırılmıştır: *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon*. Bu filmler, renkli yapay ışığın, neon estetiğinin, stilize mekânların ve simetrik çerçeve düzenlemelerinin yoğun biçimde kullanıldığı örneklerdir. Çalışma, yönetmenin tüm filmografisini kapsama iddiası taşımamaktadır. Amaç, seçilen üç film üzerinden renkli yapay ışığın figür, mekân, yüzey ve anlamla kurduğu ilişkiyi değerlendirmektir.

Analiz, filmlerin tamamının izlenmesine dayanmakla birlikte, ayrıntılı inceleme renkli yapay ışığın belirgin biçimde öne çıktığı sahneler üzerinde yoğunlaşacaktır. Sahnelerin seçiminde üç ölçüt dikkate alınacaktır. İlk ölçüt, kırmızı, mavi, mor, pembe ya da neon tonların sahnenin

görsel yapısını belirlemesidir. İkinci ölçüt, renkli ışığın figür-mekân ilişkisini dönüştürmesidir. Üçüncü ölçüt, sahnenin filmin temel temalarıyla ilişkili olmasıdır. Bu temalar *Drive* için yalnızlık, kent gecesi ve bastırılmış şiddet, *Only God Forgives* için suç, ceza ve ritüelleşmiş şiddet, *The Neon Demon* için yapay güzellik, beden ve tüketim ilişkisi olarak belirlenmiştir. Sahne çözümlemelerinde dört temel soru izlenecektir: Renkli ışık sahneye nasıl dağılmaktadır? Figür ile zemin arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlemektedir? Mekânın gerçekçi niteliğini zayıflatıp onu psikolojik ya da yapay bir görsel alana dönüştürmekte midir? Çerçeveye yüzey etkisi, simetri, kontrast ve kompozisyonel denge nasıl kurulmaktadır? Bu sorular, renkli ışığın yalnızca neyi simgelediğini değil, görüntüyü nasıl biçimlendirdiğini tartışmaya olanak sağlar. Analiz, renkleri sabit sembolik anlamlara indirgemeyecektir. Kırmızı ışığın şiddet ve arzu, mavi ışığın yalnızlık ve mesafe, neon tonların yapay güzellik ve tekinsizlikle ilişkisi değerlendirilecektir. Ancak esas odak, bu renklerin sahne içinde nasıl çalıştığıdır. Renkli ışığın figürü zeminden ayırması, mekânı soyutlaştırması, derinlik etkisini azaltması ve çerçeveyi resimsel bir kompozisyon alanına yaklaştırması çalışmanın temel inceleme alanını oluşturacaktır. Renk, bu bağlamda hem tematik hem de plastik bir unsur olarak ele alınmaktadır.

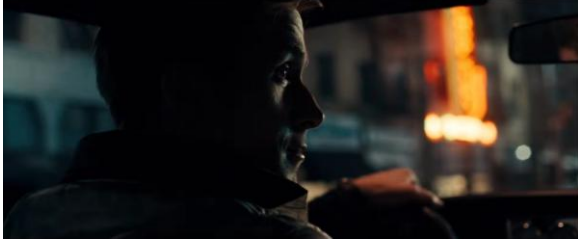
BULGULAR

Bu bölümde *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon* filmlerinde renkli yapay ışığın görüntünün kuruluşundaki işlevi incelenmektedir. Değerlendirme, mizansen ve sinematografi ekseninde film biçimi analizine dayanmaktadır. Bu nedenle bulgular, renkli ışığın yalnızca tematik çağrışımlarına değil, figürü mekân içinde nasıl konumlandığına, çerçevede nasıl yüzey etkisi oluşturduğuna ve görüntünün resimsel niteliğini nasıl güçlendirdiğine odaklanmaktadır.

Drive: Kent Gecesi, Yalnızlık ve Bastırılmış Şiddet

Drive'da renkli yapay ışık, kent gecesiyle Sürücü'nün içe kapalı dünyası arasında görsel bir bağ kurar. Los Angeles, filmde çoğunlukla parlak ve açık bir kent olarak değil, gecenin koyu yüzeyleri, otomobil farları, sokak ışıkları, reklam panoları ve iç mekân yansımaları aracılığıyla görünür. Bu tercih, kenti gündelik bir yaşam alanından çok karakterin yalnızlığını taşıyan görsel bir düzleme dönüştürür. Sürücü bu ışıklı yüzeyler içinde hareket eder, fakat çevresiyle bütünleşmez. Kentin ışıkları ona eşlik eder, ancak toplumsal bağlarını güçlendirmez. Böylece renkli ışık, karakterin mesafeli konumunu olay örgüsünden önce görüntü düzeyinde kurar.

Otomobil içleri, filmde renkli ışığın en belirgin işlev kazandığı alanlardandır. Araç içi yalnızca hareketi sağlayan bir mekân değildir. Sürücü'nün dış dünya ile arasına koyduğu sınırı belirleyen kapalı ve kontrollü bir alandır. Gece sürüşlerinde karakterin yüzü çoğu zaman dışarıdan gelen ışık parçaları, maviye yakın soğuk tonlar ve cam yansımalarıyla görünür. Bu parçalı aydınlatma, karakterin psikolojisini doğrudan açıklamaz. Onun denetimli, içine kapalı ve erişilmesi güç yapısını görsel olarak sezdirir. Işık, yüzü bütünüyle açığa çıkarmak yerine sınırlı biçimde gösterir ve anlatının suskun yapısıyla uyumlu bir görsel dil üretir.

Görsel 1 ve 2.

Mavi tonlar, özellikle kent gecesini ve araç içi sahnelerde yalnızlık ve duygusal mesafe duygusunu güçlendirir. Mavi ışığın soğuk etkisi, Sürücü'nün sessizliğiyle birleştiğinde karakteri gündelik ilişkilerden uzak, neredeyse ikonlaşmış bir figüre dönüştürür. Rengin işlevi burada yalnızca atmosfer üretmek değildir. Figürün mekân içindeki konumunu belirler, onu çevresinden ayırır ve izleyicinin karakteri duygusal bir mesafe içinde algılamasını sağlar. Pembe ve sıcak neon tonlar ise özellikle Sürücü ile Irene arasındaki yakınlaşma ihtimalini taşıyan sahnelerde daha kırılgan bir duygu alanı oluşturur. Ancak bu sıcaklık, film boyunca kalıcı bir güven duygusuna dönüşmez. Suç ve şiddet dünyasının tehdidi, bu yakınlık ihtimalini sürekli kesintiye uğratır.

Görsel 3 ve 4.

Asansör sahnesi, yakınlık ile şiddet arasındaki bu gerilimin en yoğun biçimde görünür olduğu bölümlerden biridir. Kapalı mekân, dar çerçeve ve kontrollü ışık, sahnenin başında kısa süreli bir mahremiyet duygusu yaratır. Sürücü'nün Irene'e yaklaşması, ışığın yumuşaklığıyla birlikte romantik bir ara an gibi kurulur. Fakat hemen ardından gelen şiddet patlaması, aynı mekânı bedensel saldırının alanına dönüştürür. Bu dönüşümde ışık, duygusal yakınlık ile şiddet arasındaki kırılmayı taşıyan temel görsel unsurlardan biri hâline gelir. Asansörün sınırlı yüzeyi, karakterin hem koruyucu hem de yıkıcı yönünü aynı kompozisyon içinde görünür kılar.

Renkli ışığın resimsel işlevi, figürü mekândan ayırma ve kapalı alanı yoğun bir görsel yüzeye dönüştürme biçiminde ortaya çıkar. Derinlik etkisi sınırlıdır. Figürler birbirine yakın konumlandırılmıştır. Mekân, gerçekçi bir geçiş alanı olmaktan çıkar ve karakterin içsel gerilimini taşıyan sıkıştırılmış bir kompozisyona dönüşür. Şiddet eylemi hareketli olsa da sahneler dağınık değildir. Beden, ışık ve kapalı yüzey arasındaki ilişki kontrollü biçimde korunur. Bu nedenle şiddet yalnızca anlatısal bir olay değil, görüntü içinde düzenlenmiş plastik bir yoğunluk olarak belirir.

Görsel 5 ve 6.

Drive'da renkli yapay ışığın yalnızca gece atmosferi kurmadığı, karakterlerin içinde bulunduğu dünyayı duygusal ve psikolojik olarak düzenlediği görülür. Bir yanda sıcak, kırmızıya ve sarıya yaklaşan iç mekân ışığı, suç çevresiyle ilişkili kapalı ve baskılayıcı bir alan duygusu üretir. Diğer yanda araç içinden görülen gece yolu, karanlıkla çevrelenmiş, yalnızca uzak ışık noktalarıyla belirlenen bir kent yüzeyi oluşturur. Bu durum, filmin temel karşıtlığını destekler: kapalı iç mekânlarda yoğunlaşan tehdit ve dış dünyada süren yalnız hareket hâli. Renkli ışık, mekânı gerçekçi bir çevre olmaktan uzaklaştırır.

Görsel 7 ve 8.

İç mekândaki sıcak ışık, karakteri gündelik bir sosyal alan içinde değil, gerilim ve güç ilişkilerinin belirlediği yapay bir atmosfer içinde konumlandırır. Aracın içinden görülen kent görüntüsünde ise yol, binalar ve ışık kaynakları derinlikli bir şehir manzarasından çok karanlık bir yüzey üzerinde dağılan ışık lekeleri gibi algılanır. Böylece Los Angeles, karakterin özgürce dolaştığı bir kent olmaktan çıkar ve onun yalnızlığını, mesafesini ve kontrol arzusunu taşıyan görsel bir düzleme dönüşür.

Filmde figür-mekân ilişkisi ışık aracılığıyla kurulur. Sıcak ve kırmızımsı ışık, suç, baskı ve bedensel tehdit alanını güçlendirirken; soğuk gece ışıkları, yalnızlık, kontrol ve duygusal mesafe duygusunu taşır. Dolayısıyla renkli yapay ışık, atmosfer yaratmanın ötesine geçer. Mekânı psikolojik bir yüzeye dönüştürür, bakışı yönlendirir ve görüntüyü resimsel bir kompozisyon olarak kurar.

Görsel 9 ve 10.

Renkli ışık, Sürücü karakterinin ikonlaşmasına da katkı sağlar. Akrep işlemeli ceket, otomobil içindeki durağan beden, gece ışıklarıyla bölünen yüz ve sessizlik film boyunca tekrar eden görsel öğelerdir. Bu öğeler karakteri psikolojik açıklamalardan çok görsel motifler aracılığıyla kurar. Sürücü'nün kimliği ayrıntılı biçimde anlatılmaz. Bunun yerine renkli ışık, otomobil, gece ve beden duruşu karakterin anlamını taşır. Bu yapı, filmin anlatıyı sözlü açıklamadan çok görüntünün biçimsel kuruluşu yoluyla ilerlettiğini gösterir.

Sonuç olarak *Drive*'da renkli yapay ışık, kent, yalnızlık, yakınlık ve şiddet arasındaki ilişkiyi kuran temel biçimsel unsurlardan biridir. Mavi tonlar karakterin duygusal mesafesini ve kentsel yabancılaşmasını güçlendirirken, pembe ve sıcak ışık alanları geçici yakınlık ihtimallerini görünür kılar. Asansör sahnesinde bu iki alan şiddetle kesişir. Filmde ışık, atmosfer yaratmanın ötesine geçerek figürü mekândan ayırır, kapalı alanları psikolojik yüzeylere dönüştürür ve görüntüyü resimsel kompozisyona yaklaştırır.

Only God Forgives: Kırmızı Işık, Suç ve Ritüelleşmiş Şiddet

Only God Forgives, renkli yapay ışığın en yoğun ve baskın biçimde kullanıldığı Refn filmlerinden biridir. Filmde kırmızı ve mavi ışık, yalnızca mekânların atmosferini belirlemez. Suç, arzu, ceza ve ritüelleşmiş şiddet duygusunu görüntünün bütününe yayar. Bangkok, gerçekçi bir kent dokusu olarak değil, kapalı odalar, koridorlar, gece mekânları ve yapay ışık alanları aracılığıyla kurulan tekinsiz bir görsel dünya olarak belirir. Bu dünyada mekân, karakterlerin eylemlerine zemin oluşturan nötr bir alan değildir. Suçluluk, korku, arzu ve cezalandırılma duygularını taşıyan bir yüzeye dönüşür.

Kırmızı ışık, filmde en belirgin görsel motiftir. Bu renk, şiddet ve kan çağrışımının ötesinde, mekânın tamamını kuşatan baskılayıcı bir duygu alanı oluşturur. Kırmızıyla aydınlatılmış koridorlar, odalar ve gece mekânları, karakterlerin gündelik gerçeklikten uzaklaştığı ritüel nitelikli alanlar gibi düzenlenir. Renk, figürlerin bedenlerini doğal görünümünden koparır ve onları yapay, tehditkâr bir görsel düzen içine yerleştirir. Bu kullanımda kırmızı, sahneye eklenen bir sembol değil, sahnenin mekânsal ve psikolojik yapısını belirleyen temel unsurdur.

Görsel 11 ve 12.

Koridorlar ve kapalı iç mekânlar, renkli ışık aracılığıyla geçiş alanı olmaktan çıkar. Özellikle kırmızı ve koyu mavi ışığın hâkim olduğu sahnelerde bu mekânlar, karakterlerin suç ve ceza duygusuyla yüzleştiği görsel alanlara dönüşür. Simetrik çerçeveler, durağan kamera ve figürlerin kontrollü yerleşimi, mekânları gerçekçi bir hareket alanından çok resimsel bir

kompozisyon düzlemine yaklaştırır. Karakterler çoğu zaman çerçevenin merkezinde ya da güçlü geometrik hatlar içinde konumlandırılır. Bu düzenleme, şiddetin rastlantısal değil, törensel ve kaçınılmaz bir yapı içinde kurulduğu duygusunu güçlendirir.

Görsel 13 ve 14.

Mavi ışık, kırmızının yoğun baskısını dengeleyen fakat rahatlatmayan bir karşı alan oluşturur. Mavi tonlar, soğukluk, duygusal uzaklık ve kaderci bir sessizlik duygusu taşır. Kırmızı ışığın bedensel ve saldırgan etkisine karşılık mavi ışık, karakterleri daha donuk ve mesafeli bir görsel alana yerleştirir. Bu karşıtlık, filmin suç ve ceza ilişkisini yalnızca olay düzeyinde değil, renk düzeni düzeyinde de kurar. Renkler arasındaki gerilim, karakterlerin iç çatışmalarını açık diyaloglara gerek kalmadan görünür kılar.

Görsel 15 ve 16.

Julian, film boyunca renkli ışık içinde edilgen ve sıkışmış bir figür olarak görünür. *Drive*'daki Sürücü karakterinden farklı olarak Julian'ın bedeni çoğu sahnede eyleme geçmekten çok bekleme, bakma ve bastırma hâliyle kurulur. Kırmızı ve mavi ışık, bu bedensel durumu daha belirgin hâle getirir. Karakterin yüzü ve elleri, çoğu zaman karanlık ve renkli ışık arasında parçalanır. Eller motifi, suçluluk, eylem, ceza ve bedensel hesaplaşma temalarıyla birleşir. Renkli ışık bu motifi doğal görünümünden uzaklaştırarak daha yoğun ve simgesel bir görsel alana taşır.

Görsel 17 ve 18.

Filmde şiddet, gündelik gerçekçilikten uzak, stilize ve ritüelleştirilmiş biçimde sunulur. Dövüş sahneleri, cezalandırma anları ve yüzleşmeler hızlı kurgu ya da gerçekçi karmaşa ile değil,

durağanlık, simetri, boşluk ve renkli ışığın baskınlığıyla kurulur. Bu tercih, şiddetin yalnızca fiziksel bir eylem olarak değil, görsel ve ahlaki bir düzen içinde ortaya çıktığını düşündürür. Işık, şiddeti görünür kılmakla kalmaz. Onu yavaşlatır, yoğunlaştırır ve törensel bir görünüm kazandırır.

Görsel 19 ve 20.

Only God Forgives'ta renkli ışığın resimsel işlevi, özellikle mekânsal derinliğin zayıflatıldığı sahnelerde belirginleşir. Kırmızı ışığın duvarlara, figürlere ve boşluklara eşit yoğunlukta yayıldığı kompozisyonlarda, mekânın üç boyutlu niteliği geri çekilir. Çerçeve, renk alanlarıyla bölünmüş düzlemsel bir yapıya yaklaşır. Figürler bu yüzey içinde ikon gibi konumlanır. Bu kullanım, görüntünün gerçekçi bir mekân temsili olarak değil, renk, ışık ve beden ilişkileriyle kurulan plastik bir alan olarak düzenlendiğini gösterir.

Görsel 21 ve 22.

Sonuç olarak *Only God Forgives*'ta renkli yapay ışık, suç ve ceza temasını görsel düzeyde örgütler. Kırmızı ışık, şiddet ve arzu duygusunu mekânın tamamına yayar. Mavi ışık, bu yoğunluğa soğuk ve kadere karşı bir alan oluşturur. Kapalı mekânlar, koridorlar ve simetrik çerçeveler aracılığıyla şiddet, gerçekçi bir eylem olmaktan çıkar ve ritüel nitelikli bir görsel düzene dönüşür. Renkli ışık, bu filmde hem tematik anlamı hem de görüntünün resimsel kuruluşunu taşıyan temel yapı ögesidir.

The Neon Demon: Neon Işık, Beden ve Yapay Güzellik

The Neon Demon, renkli yapay ışığı güzellik, beden, arzu ve tüketim ilişkileriyle en açık biçimde ilişkilendiren Refn filmidir. Filmde moda dünyası, doğal güzelliğin sergilendiği bir alan olarak değil, bedeni ışık, renk, yüzey ve bakış aracılığıyla yeniden üreten yapay bir görsel düzen olarak kurulur. Neon ışıklar, podyumlar, fotoğraf stüdyoları, aynalar ve parlak yüzeyler, karakterlerin içinde hareket ettiği mekânları gündelik gerçeklikten uzaklaştırır. Güzellik, bu dünyada doğal bir nitelik olmaktan çok üretilen, düzenlenen ve tüketilen bir imge hâline gelir. Filmde mor, pembe, mavi ve neon tonlar, bedeni görsel bir nesneye dönüştüren temel unsurlar olarak çalışır. Jesse, çoğu sahnede renkli ışıkla çevrelenmiş, bakışların merkezine yerleştirilmiş

ve kompozisyon içinde dikkatle düzenlenmiş bir figür olarak görünür. Işık, karakterin bedenini yalnızca görünür kılmaz. Onu pürüzsüz, yapay ve ulaşılması güç bir yüzeye dönüştürür. Böylece renkli ışık, güzelliği temsil etmekle kalmaz, güzelliğin nasıl üretildiğini ve görsel olarak nasıl tüketildiğini de gösterir.

Görsel 23 ve 24.

Podyum ve fotoğraf çekimi sahneleri, neon ışığın resimsel işlevinin en belirgin olduğu alanlardır. Bu sahnelerde mekân çoğu zaman soyutlaşır, arka plan gerçekçi ayrıntılarından arındırılır ve figür renkli ışık alanları içinde vurgulanır. Özellikle mor ve mavi tonların hâkim olduğu kompozisyonlarda Jesse'nin bedeni, derinlikli bir mekân içinde hareket eden bir karakterden çok yüzey üzerinde düzenlenmiş bir imge gibi görünür. Çerçeve, bedeni çevreleyen renk alanlarıyla birlikte grafik bir yapı kazanır. Bu yapı, güzelliğin içsel bir özellik olarak değil, görsel düzenleme yoluyla üretilen bir yüzey etkisi olarak kurulduğunu gösterir.

Görsel 25 ve 26.

Ayna ve yansıma motifleri, bu yüzey etkisini güçlendirir. Aynalar, karakterin kendisiyle kurduğu ilişkiyi bölerek çoğaltır. Jesse'nin bedeni yalnızca diğer karakterlerin bakışıyla değil, kendi imgesine yönelen bakışla da nesneleşir. Renkli ışık, yansımaları doğal görünümünden uzaklaştırır ve bedeni çoğaltılmış, parçalanmış, yapay bir görsel nesneye dönüştürür. Böylece güzellik, sabit bir kimlik özelliği olmaktan çıkar. Bakış, ışık, yüzey ve tekrar yoluyla üretilen kırılğan bir imge hâline gelir.

Görsel 27 ve 28.

Neon ışık, filmde çekicilik ile tekinsizlik arasındaki sınırı belirsizleştirir. Pembe ve mor tonlar ilk bakışta parlak, baştan çıkarıcı ve görsel olarak cazip bir atmosfer yaratır. Ancak bu parlaklık, filmin ilerleyen bölümlerinde tehdit, kıskançlık ve bedensel şiddetle birleşir. Renkli ışığın çekici etkisi, giderek rahatsız edici bir yapaylığa dönüşür. Neon estetik, bu nedenle yalnızca güzelliğin parıltısını değil, bu parıltının ardındaki tüketim ve yok etme arzusunu da görünür kılar.

Görsel 29 ve 30.

Motel odası, stüdyo, podyum ve kapalı iç mekânlar, karakterlerin psikolojik gelişimini açıklayan gerçekçi alanlar olarak değil, güzelliğin üretildiği ve denetlendiği sahneler olarak düzenlenir. Bu mekânlarda ışık, bedeni merkezileştirir, arka planı geri çeker ve görüntünün derinlik etkisini azaltır. Figür, çoğu zaman çevresinden ayrılarak bağımsız bir görsel nesneye dönüşür. Renkli ışık, bu yönüyle yalnızca atmosfer kurmaz. Bedenin görsel statüsünü belirler ve onu bakışın, arzusun ve tüketimin nesnesi hâline getirir.

Görsel 31 ve 32.

Filmde renkli ışığın resimsel işlevi, güzellik temasının yüzeyle ilişkilendirilmesinde yoğunlaşır. Güzellik, derinlikli bir karakter özelliği olarak değil, görünen yüzeyin etkisi olarak sunulur. Neon ışık bu yüzeyi parlatır, soğutur, çoğaltır ve kimi zaman tehditkâr hâle getirir. Jesse'nin bedeni, renkli ışık içinde giderek kişisel kimliğinden ayrılır ve başkalarının arzu, kıskançlık ve tüketim nesnesine dönüşür. Bu nedenle renkli ışık hem bedenin estetize edilmesini hem de bu estetizasyonun şiddetle ilişkisini kuran temel biçimsel öğedir.

Sonuç olarak *The Neon Demon*'da renkli yapay ışık, yapay güzellik ve bedenin nesneleşmesi temasını kuran ana görsel araçtır. Neon, mor, pembe ve mavi tonlar, karakterleri doğal ışık düzeninden kopararak yapay bir görsel dünyaya yerleştirir. Podyumlar, aynalar ve stüdyo mekânları, renkli ışıkla birlikte bedeni sergileyen ve dönüştüren yüzeylere dönüşür. Filmde ışık, güzelliği yalnızca görünür kılmaz. Onu üretir, çoğaltır ve tekinsiz hâle getirir.

Bulguların Karşılaştırmalı Değerlendirmesi

Üç film birlikte değerlendirildiğinde, renkli yapay ışığın Refn sinemasında ortak bir biçimsel işlev üstlendiği görülür. *Drive*'da renkli ışık kent gecesi, yalnızlık ve bastırılmış şiddet arasındaki ilişkiyi kurar. *Only God Forgives*'ta suç, ceza ve ritüelleşmiş şiddet duygusunu mekânın bütününe yayar. *The Neon Demon*'da ise beden, yapay güzellik ve tüketim ilişkisini görünür kılar. Tematik farklara rağmen renkli ışık her üç filmde de yalnızca atmosfer yaratmaz. Figürü mekân içinde yeniden konumlandırır, gerçekçi çevreleri psikolojik ya da yapay yüzeylere dönüştürür ve çerçevenin resimsel niteliğini güçlendirir.

Renklerin işlevi her filmde farklılaşır. *Drive*'da mavi ve pembe tonlar, yalnızlık ile geçici yakınlık arasındaki gerilimi taşır. *Only God Forgives*'ta kırmızı ve mavi, şiddet ile kadenci sessizlik arasında görsel bir karşıtlık oluşturur. *The Neon Demon*'da mor, pembe, mavi ve neon tonlar, güzelliğin yapay ve tüketilebilir bir yüzey olarak kurulmasını sağlar. Bu farklılıklar, renkli ışığın sabit sembollerle değil, her filmin tematik yapısına göre değişen görsel ilişkilerle işlediğini gösterir.

Bulgular, renkli yapay ışığın üç temel işlev üstlendiğini göstermektedir. İlk olarak renkli ışık, karakterlerin içsel durumlarını doğrudan açıklamadan görünür kılar. İkinci olarak mekânı gerçekçi bir arka plan olmaktan çıkarır ve psikolojik anlam taşıyan bir düzleme dönüştürür. Üçüncü olarak görüntüyü derinlikli temsil alanından çok renk, ışık, yüzey ve figür-zemin ilişkileriyle kurulan resimsel bir kompozisyona yaklaştırır. Bu nedenle Refn sinemasında renkli ışık, anlatının dışında kalan dekoratif bir etki değil, görüntünün anlamını kuran temel biçimsel öğelerden biridir.

SONUÇ

Bu çalışma, Nicolas Winding Refn'in *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon* filmlerinde renkli yapay ışığın görüntünün kuruluşundaki işlevini incelemiştir. Mizansen ve sinematografi ekseninde yürütülen film biçimi analizi, renkli ışığın bu filmlerde yalnızca atmosfer yaratan ya da sahneleri görsel olarak çekici kılan bir unsur olmadığını göstermektedir. Renkli ışık, figürlerin mekân içindeki konumunu belirleyen, sahnenin duygusal yoğunluğunu kuran ve görüntüyü resimsel bir kompozisyon alanına yaklaştıran temel biçimsel öğelerden biridir.

Çalışmanın temel sorusu, renkli ışığın Refn sinemasında dekoratif bir etki mi, yoksa görüntünün anlamını kuran plastik bir yapı ögesi mi olduğudur. Bulgular, ikinci yaklaşımın daha açıklayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen filmlerde renkli ışık, anlatıya dışarıdan eklenmiş bir süsleme gibi işlemez. Karakterlerin içsel durumlarını doğrudan açıklamadan görünür kılar, mekânı gündelik gerçekliğinden uzaklaştırır ve figür-zemin ilişkisini yeniden düzenler. Çerçevede oluşan renk alanları, kontrastlar, yüzey etkileri ve kompozisyonel dengeler, görüntünün anlamını biçimsel düzeyde kurar.

Drive'da renkli ışık, kent gecesi, yalnızlık ve bastırılmış şiddet arasındaki ilişkiyi taşır. Mavi tonlar Sürücü karakterinin duygusal mesafesini ve kentsel yabancılaşmasını görünür kılar, kılarken,

pembe ve sıcak ışık alanları geçici yakınlık ihtimallerini belirginleştirir. Asansör sahnesinde bu iki alan şiddetle kesişir. Böylece renkli ışık, karakterin koruyucu ve yıkıcı yönlerini aynı görsel düzlemde bir araya getirir.

Only God Forgives'ta renkli ışık, suç, ceza, arzu ve ritüelleşmiş şiddet duygusunu kurar. Kırmızı ışık, şiddeti yalnızca temsil eden bir renk değildir. Mekânın tamamını kuşatan baskılayıcı bir atmosfer yaratır ve karakterleri gündelik gerçeklikten koparır. Mavi ışık ise bu yoğunluğa soğuk, durağan ve kaderci bir karşı alan oluşturur. Koridorlar, odalar ve kapalı iç mekânlar, renkli ışık ve simetrik çerçevelerle ritüel nitelikli görsel yüzeylere dönüşür.

The Neon Demon'da renkli ışık, bedenın nesneleşmesi ve yapay güzelliğın üretimiyle ilişkilidir. Neon, mor, pembe ve mavi tonlar, moda dünyasını doğal görünümünden kopararak parlak, yapay ve tekinsiz bir alana dönüştürür. Jesse'nin bedeni, renkli ışık altında yalnızca görünür olmaz. Düzenlenen, çoğaltılan, arzulan ve tüketilen bir imgeye dönüşür. Bu filmde renkli ışık, güzelliğı doğal bir nitelik olarak değil, bakış, yüzey ve tüketim ilişkileri içinde kurulan yapay bir etki olarak gösterir.

Üç film birlikte değerlendirildiğinde, renkli yapay ışığın üç temel işlev üstlendiğı görülmektedir. İlk olarak, karakterlerin psikolojik durumlarını doğrudan açıklamadan görsel olarak sezdirir. İkinci olarak, mekânı gerçekçi bir arka plan olmaktan çıkarak psikolojik ve yapay bir düzleme dönüştürür. Üçüncü olarak, görüntünün derinlikli temsil etkisini zayıflatıp çerçeveyi renk, ışık, yüzey, kontrast ve figür-zemin ilişkileriyle kurulan resimsel bir kompozisyona yaklaştırır. Bu sonuç, sinema görüntüsünde anlamın yalnızca anlatı ve diyalog yoluyla değil, biçimsel düzenleme aracılığıyla da üretildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda Refn sineması, sinema ile resim arasındaki ilişkinin yalnızca doğrudan tablo göndermeleriyle kurulmadığını gösteren çağdaş bir örnek olarak değerlendirilebilir. İncelenen filmlerde resimsellik, belirli bir resim geleneğine açık gönderme yapılmasından çok çerçevenin renk, ışık, denge, yüzey ve figür-zemin ilişkileriyle düzenlenmesinden doğar. Renkli yapay ışık, bu düzenlemenin merkezinde yer alır. Işık, figürü biçimlendirir, mekânın algısını değiştirir ve görüntüyü plastik bir yüzey olarak kurar.

Sonuç olarak *Drive*, *Only God Forgives* ve *The Neon Demon*, renkli yapay ışığın çağdaş sinemada nasıl anlam kurucu bir öğeye dönüşebileceğini göstermektedir. Refn'in sinemasında renk, ışık ve yüzey arasındaki ilişki, karakterlerin iç dünyasını açıklamaktan çok onu duyusal olarak görünür kılar. Bu yönüyle renkli ışık hem sinematografik hem de resimsel bir işleve sahiptir. Çalışmanın bulguları, Refn sinemasında renkli yapay ışığın dekoratif bir etki değil, görüntünün anlamını ve kompozisyonel kuruluşunu belirleyen temel bir yapı ögesi olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Alton, J. (1995). *Painting with light*. University of California Press.
- Arnheim, R. (1954). *Art and visual perception: A psychology of the creative eye*. University of California Press.
- Arnheim, R. (1957). *Film as art*. University of California Press.
- Aumont, J. (1997). *The image* (C. Pajackowska, Trans.). British Film Institute.
- Batchelor, D. (2000). *Chromophobia*. Reaktion Books.
- Bellantoni, P. (2005). *If it's purple, someone's gonna die: The power of color in visual storytelling*. Focal Press.
- Bordwell, D. (2005). *Figures traced in light: On cinematic staging*. University of California Press.
- Bordwell, D. (2008). *Poetics of cinema*. Routledge.
- Bordwell, D., Thompson, K., & Smith, J. (2019). *Film art: An introduction* (12th ed.). McGraw-Hill Education.
- Brown, B. (2016). *Cinematography: Theory and practice: Image making for cinematographers and directors* (3rd ed.). Routledge.
- Dalle Vacche, A. (1996). *Cinema and painting: How art is used in film*. University of Texas Press.
- Dalle Vacche, A. (2006). Michelangelo Antonioni's Red Desert: Painting as ventriloquism and color as movement (architecture and painting). In A. Dalle Vacche & B. Price (Eds.), *Color: The film reader* (pp. 183-191). Routledge.
- Gage, J. (1999). *Color and meaning: Art, science, and symbolism*. University of California Press.
- Gibbs, J. (2002). *Mise-en-scène: Film style and interpretation*. Wallflower Press.
- Misek, R. (2010). *Chromatic cinema: A history of screen color*. Wiley-Blackwell.
- Price, B. (2006). Color, the formless, and cinematic eros. In A. Dalle Vacche & B. Price (Eds.), *Color: The film reader* (pp. 76-87). Routledge.
- Refn, N. W. (Yönetmen). (2011). *Drive* [Film]. FilmDistrict, Bold Films, Marc Platt Productions, OddLot Entertainment, Motel Movies.
- Refn, N. W. (Yönetmen). (2013). *Only God Forgives* [Film]. Space Rocket Nation; Gaumont; Wild Bunch.
- Refn, N. W. (Yönetmen). (2016). *The Neon Demon* [Film]. Space Rocket Nation; Gaumont; Wild Bunch; Bold Films.

ÇAĞLAR BOYUNCA HAMLET’İ YORUMLAMAK: HERMENÖTİK BİR YAKLAŞIM INTERPRETING HAMLET THROUGH THE AGES: A HERMENEUTIC APPROACH

Res. Asst. Miray KAYA

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social and Human Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3317-4004>

Özet

Hermenötik, metinlerdeki anlamın anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Geleneksel olarak teoloji ve felsefeden kaynaklanır. Dilin ötesindeki anlamı anlamayı hedefleyerek hakikatle ilgilenir. Rahipler, kutsal kitapları insanlara açıklamak için hermenötik kullanmışlardır. Evrensel bir yorumlama yaparak uyum içinde yaşamayı amaçlamışlardır. Bu şekilde toplulukları bir arada tutmaya çalışmışlardır. Hatta bir süre kutsal kitapları başka dillere çevirmemişlerdir. Rahipler, insanların bu dini kitapları okurlarsa yorum yapacaklarından, herkesin farklı bir şey anlayacağından ve bunun da birliği bozacağından korkmuşlardır. Ancak hermenötik alanı zamanla gelişmiş ve yeni bakış açıları kazanmıştır. Zamanla, temel boyutlu algının tarihselcilikte yattığı anlaşıldığı için uzmanlaşmıştır. Bu nedenle, bazı edebi eserler yayımlandıkları dönemde göz ardı edilebilir, ancak gelecekte övülebilirler. *Hamlet’in* (1599-1601) farklı zamanlardaki eleştirisi, eleştirmenlerin odak noktasına ve beklenti ufkuna göre değişir. Wolfgang Iser ve Hans Robert Jauss hermenötiği geliştirmiş ve uzmanlaştırmışlardır. Her okuyucu, William Shakespeare’in *Hamlet’ine* kendi bakış açısıyla yaklaşır ve anlamı okuma eylemiyle kazanır. Beklentileri ve önceden sahip oldukları bilgiler, metni anlamak ve metindeki boşlukları doldurmak için bir yol çizer. Aydınlanma Çağı’ndan modern çağa kadar, bir eseri yorumlamada ve eleştirmenlerin esere yaklaşım yöntemlerinde bir değişim olmuştur. Aydınlanma Çağı’nda okuyucunun rolüne önem verilmemiştir. Rönesans döneminde, karakterizasyona ve karakterin bireyselliğine vurgu yapılmıştır. Viktorya Dönemi’nde okuyucunun rolü önem kazanmaya başlamış ve eleştirmenler bunu yansıtmıştır. Modern çağda, eleştirmen metindeki boşlukların ve estetik algıda okuyucunun rolünün farkındadır. Bu şekilde, *Hamlet* zaman içinde farklı bakış açılarından eleştirilir. Bu makale, *Hamlet’in* Neoklasik Çağ, Romantik Çağ, Viktorya Dönemi ve Modern Çağ’da nasıl algılandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hamlet, hermenötik, beklentiler ufkı

Abstract

Hermeneutics is the understanding and interpretation of the meaning in texts. Traditionally, it comes from theology and philosophy. They deal with the truth by aiming to understand the meaning beyond language. Priests used it to explain the sacred books to people. They try to make a universal interpretation to live in harmony. They tried to hold the communities together in this way. They did not even translate the sacred books into other languages for a time. Priests were afraid that if people read these religious books, they would make interpretations. Everyone would understand something else, and this would finally spoil that unity. However, the field of hermeneutics developed in time and gained new perspectives. Finally, it was specialized because it was understood that the key dimensional reception lies in historicity. Thus, some literary works may be neglected at the time of their publication, but they may be praised in the future. The criticism of *Hamlet* from different times changes according to the critics’ focus and horizon of expectations. Wolfgang Iser and Hans Robert Jauss developed hermeneutics, and they specialized it. Every reader approaches *Hamlet* (1599-1601) by William Shakespeare from their perspective and gains the meaning in the act of reading. Their expectations and their prior knowledge plot a route to understand the text and fill the gaps in the text. From the Age of

Reason to the modern age, there has been a change in interpreting a work, and the critic's methods of approaching the work have changed. In the Age of Reason, the role of the reader is not given importance. In the Renaissance period, there was an emphasis on characterization and the individuality of the character. In the Victorian Era, the role of the reader starts to gain importance, and the critics reflect this. In the modern age, the critic is aware of the gaps in the text and the role of the reader in the aesthetic reception. In this way, *Hamlet* is criticized from different perspectives across time. This article points out how Hamlet was received in the Neoclassical Age, Romantic Age, Victorian Age, and Modern Era.

Keywords: *Hamlet*, hermenetics, horizon of expectations

DIGITAL TWIN TECHNOLOGY IN ATHLETE HEALTH MANAGEMENT AND THE EMERGENCE OF ONTOLOGICAL ANXIETY: A CONCEPTUAL MODEL

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
Munzur University, Tunceli, Türkiye
ORCID ID: 0000-0003-1641-2387

ABSTRACT

Digital twin technology is creating a strategic transformation in athlete health management in terms of injury prediction, performance optimization, training load regulation, and individualization of rehabilitation processes. Although the existing literature discusses the technical capacity of the digital twin in considerable detail, it falls short of addressing the transformational effects of this technology on the athlete's subjective bodily experience, self-perception, and decision authority within a holistic theoretical framework. This study aims to theoretically demonstrate that digital twin technology in athlete health management is not merely a measurement and prediction tool but also a socio-technical structure that reconstructs the relationships the athlete establishes with the body, the self, and the algorithmic decision system. The study adopts an integrative theoretical synthesis approach, bringing together the digital twin, wearable technologies, algorithmic trust and avoidance, cognitive dissonance, and ontological anxiety literatures within an original conceptual model. In the proposed model, four original concepts are defined—Algorithmic Insufficiency, Bio-Digital Dualism, Predicted Body–Felt Body Discrepancy, and the Digital Mirror Paradox—and it is argued that these concepts form a causal structure that sequentially triggers cognitive dissonance, decision conflict, and ultimately ontological anxiety. The model is substantiated through scenario-based analytical applications. The study emphasizes that the effects of digital health technologies on athletes are not solely a biomechanical or statistical matter but also a psychological, relational, and ontological one, and proposes testable hypotheses for future empirical research.

Keywords: digital twin, athlete health management, ontological anxiety, cognitive dissonance, algorithmic avoidance, algorithmic trust, bio-digital dualism.

1. INTRODUCTION

The day-to-day functioning of contemporary sport takes place within a level of data density that was accessible only in laboratory settings a decade ago. Wristbands monitoring heart rate variability throughout the night, GPS vests recording training loads at the level of seconds, electromyography-based sensors predicting muscle fatigue, and cloud-based analytics platforms integrating all these data streams have transformed the athlete's body into an object that is continuously measured, calculated, and modeled. One of the latest links in this chain of developments is digital twin technology, which generates a real-time virtual copy of the

physical athlete. Sédiri et al. (2026) define the digital twin as a paradigm shift powered by big data analytics and deep learning methods that enables performance enhancement, injury prevention, and the individualization of rehabilitation. Hliš, Fister, and Fister Jr. (2024), in turn, position the digital twin as a technology that fundamentally transforms sport training, competition management, and tactical decision-making processes.

The rise of the digital twin in sports science literature is often read as a story of technical achievement. Studies foreground the capacity of digital twin applications to predict injury risk in advance, to individualize training load, and to optimize rehabilitation plans (Hliš et al., 2024; Sédiri et al., 2026). Similarly, the proliferation of wearable technologies is presented as an important lever for monitoring and promoting individuals' physical activity behaviors (Humphreys, Jensen, & Gluchowski, 2026). However, this technically oriented framework largely leaves outside the psychological and existential relationship the athlete establishes with these systems.

The athlete's body is not a mere biological mechanism. For the athlete, the body is the carrier of performance, professional identity, economic value, competitive success, and the sense of self-confidence. Zaccagni and Gualdi-Russo (2023) demonstrate through a systematic review and meta-analysis that elite athletes carry a more complex and more sensitive psychological structure regarding body image than the general population. For this reason, the digital representation of the body is not an ordinary measurement practice for the athlete. This representation produces another body that interacts with the athlete's cognitive and affective structures concerning their own body. Göbeler (2024) emphasizes that digital innovation is a process that "shifts and shapes" the physical body and that the digital reconstruction of the body is not merely a technical matter.

A distinct gap emerges in the literature at this point. While the digital twin is extensively discussed in terms of its technical utility in athlete health management, the athlete's subjective bodily experience, their psychological response to algorithmic decisions, the conflict experienced between their own intuitions and digital predictions, and the ontological anxiety that may arise over the long term have not been adequately addressed within a holistic theoretical framework. Humphreys et al. (2026) demonstrate that wearable activity tracker users experience intense "inner conflict" and that the relationship between the device and the user is at times experienced as a "toxic relationship." It seems plausible that the same conflicts would deepen in digital twin technology, which offers a more complex and continuous data representation.

The purpose of this study is to develop an original conceptual model that explains the socio-technical functioning of digital twin technology in athlete health management and its transformational effects on the athlete's relationship with the body, the self, and decision

authority. The model argues that the mismatch between the digital twin's predictions and the athlete's bodily experience triggers cognitive dissonance; that this dissonance transforms into decision conflict in the form of algorithmic trust, algorithmic avoidance, or over-reliance; and that it ultimately creates an existential fracture at the level of ontological anxiety.

The original contribution of the study can be summarized at three levels. First, it constructs an analytical bridge that systematically connects the digital twin literature to the human–artificial intelligence interaction, cognitive dissonance theory, and ontological anxiety literatures within the context of athlete health management. Second, it introduces four original concepts to the literature: Algorithmic Insufficiency, Bio-Digital Dualism, Predicted Body–Felt Body Discrepancy, and the Digital Mirror Paradox. Third, by linking these concepts to one another within a causal flow, it proposes empirically testable hypotheses.

The structure of the study is as follows: The second section addresses the digital twin, wearable technologies, algorithmic trust and avoidance, cognitive dissonance, and ontological anxiety as a theoretical background. The third section explains the integrative theoretical synthesis approach and the logic of conceptual model development. The fourth section defines the four core concepts of the proposed model. The fifth section presents the causal flow of the model. The sixth section presents the scenario-based analytical application. The seventh section discusses the model's contributions to the literature, practice, and ethics; the eighth section contains the conclusion and future research recommendations.

2. CONCEPTUAL BACKGROUND

2.1. Digital Twin Technology in Athlete Health Management

The concept of the digital twin is defined as a virtual representation of a physical entity, fed by real-time data streams, dynamically updated, and capable of predicting the entity's behaviors (Hliš, Fister, & Fister Jr., 2024). This approach, which emerged in the context of Industry 4.0, has begun to be used in many fields from production lines to health services and has rapidly spread in sports science in recent years. Sédiri et al. (2026) state that the digital twin functions as a "virtual copy" for the athlete, representing the athlete's behavior and health status through real-time sensor data, biomechanical models, physiological parameters, and performance indicators.

The application areas of digital twin technology in athlete health management can be grouped under three main axes. The first axis is injury prediction. Sédiri et al. (2026) demonstrate that digital twin models trained with deep learning methods can predict injury risk at the individual level by combining variables such as training load, movement asymmetry, fatigue indicators, and prior injury history. The second axis is performance optimization. Hliš, Fister, and Fister

Jr. (2024) draw attention to the potential of the digital twin to personalize training plans, rest intervals, and competition strategies according to the athlete's physiological capacity. The third axis is rehabilitation. In the post-injury period, the digital twin can provide complex information for the return-to-play decision by monitoring tissue healing, loading tolerance, and movement quality (Sédiri et al., 2026).

These technical advantages make the digital twin a strategic tool shaping the future of athlete health management. However, technological determinism must be avoided. The opportunities offered by the digital twin should not conceal the reality that this system reconstructs not only the athlete's body but also the athlete's relationship with the body, their communication with the coach, and the distribution of decision authority. Manley, Palmer, and Roderick (2012) demonstrated that surveillance technologies in elite sport academies operate in an oligoptic, multidirectional, and rhizomatic manner, transforming into a disciplinary power practice that shapes the subjectivity of athletes. The digital twin advances this surveillance logic one step further in terms of data density, continuous updating, and predictive power.

Figure 1. Bio-Digital Decision Loop Based on Digital Twin in Athlete Health Management

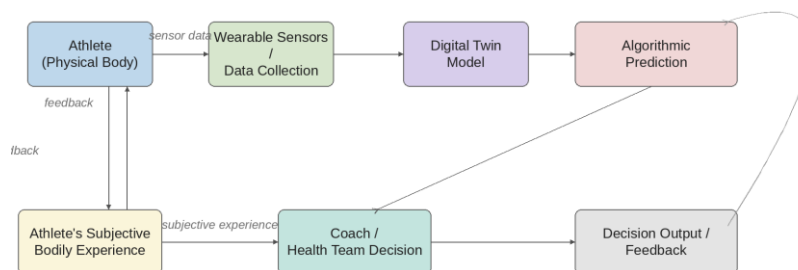

Figure 1. Bio-Digital Decision Loop Based on Digital Twin in Athlete Health Management. The figure shows the data path flowing from the athlete's physical body through wearable sensors and data collection infrastructure to the digital twin; how the algorithmic prediction produced by the digital twin feeds into the decision of the coach and health team; and how the athlete's subjective bodily experience converges with or diverges from this decision within a cyclical feedback structure.

2.2. Wearable Technologies, the Digital Body, and Subjective Bodily Experience

Since the digital twin is often a technology fed by wearable sensors, the wearable health technologies literature occupies a special importance in the theoretical background of this study. Joseph, Smitheram, Cleveland, Stephen, and Fisher (2017) emphasize that wearable technologies are not merely data collection tools but new materialities that reorganize bodily

experience. Göbeler (2024) systematically develops the argument that digital innovation processes shift and shape bodily materiality. This perspective demonstrates that the body is not a passive measurement object but is rather in a relationship of mutual shaping with technology.

This theoretical perspective is especially important in the athlete context. This is because the athlete's body is a multi-layered structure intertwined with performance, identity, professional value, competitive success, and the sense of self-confidence. Zaccagni and Gualdi-Russo (2023) reveal that body image dissatisfaction in elite and recreational athletes differs according to sport type, gender, and weight status. Consequently, data representations produced by wearable technologies and digital twin systems mean far more to the athlete than neutral information. These data can go beyond being an answer to the athlete's question "how is my body?" and can become an answer attached to the question "who am I?"

Humphreys et al. (2026), in their qualitative research with wearable activity tracker users, identified four core internal conflict themes: "Who knows best?", "Who is in control?", "Who am I without it?" and "What is happening to me?" These themes demonstrate that the mismatch between the felt body and the measured body produces a real psychological burden in daily life. The authors describe this relationship, using participants' own expressions, as a "toxic relationship." Soltani, Tuunanen, and Venkatesh (2025) demonstrate that wearable health technologies in the workplace simultaneously activate value co-creation and value co-destruction processes. When these findings are transferred to the athlete context, it becomes conceptually grounded that the digital twin is not merely a utility-generating system but also a socio-technical structure that can lead to unwanted psychological and relational consequences.

2.3. Human–Artificial Intelligence Interaction: Algorithmic Trust, Algorithmic Avoidance, and Algorithmic Appreciation

The relationship the athlete establishes with the digital twin is an important extension of a broader theoretical domain, namely the human–artificial intelligence interaction literature. Gupta, Mund, Roy, Garg, and Yadav (2025) emphasize that the trust humans place in artificial intelligence systems is not a passive attitude but a multivariable, dynamic, and context-sensitive psychological process. This trust is shaped by factors such as the system's performance and transparency, the user's personality traits and prior experience, and the risk level of the task. The authors argue that trust needs to be calibrated along a spectrum oscillating between over-trust and under-trust.

The concept of algorithmic avoidance was defined by Dietvorst, Simmons, and Massey (2015) as the tendency of individuals to abandon an algorithmic recommendation after seeing the algorithm err, even when it is statistically more accurate than human judgment. This phenomenon is a critical psychological constraint that weakens the performance of algorithms

in real-world contexts. Mahmud (2024), in his doctoral dissertation, systematically mapped the multidimensional structure of attitudes toward algorithmic decisions and demonstrated that algorithmic avoidance is not a single mechanism but a complex attitude cluster related to many factors such as the nature of the task, the explainability of the algorithm, the user's level of expertise, and the reversibility of outcomes. Jussupow, Benbasat, and Heinzl (2020), in a comprehensive review of the literature, also emphasize that algorithmic avoidance arises from the interaction among task characteristics, user characteristics, and system characteristics.

Algorithmic appreciation names the phenomenon operating in the opposite direction of this tendency. Logg, Minson, and Moore (2019) experimentally demonstrated that individuals can prefer algorithmic recommendations over expert human opinions in many contexts. Castelo, Bos, and Lehmann (2019) put forward the concept of task-dependent algorithm aversion, arguing that people more readily accept algorithms for tasks that appear objective, whereas for tasks that appear subjective, they prefer human judgment. Leffrang, Bösch, and Müller (2023), unlike prior studies focusing on one-time decisions, demonstrated that in decision tasks repeated over time, algorithmic avoidance can diminish and even transform into algorithmic appreciation. Longoni, Bonezzi, and Morewedge (2019) noted that resistant attitudes toward artificial intelligence in medical contexts are particularly pronounced in decisions of high personal significance.

Athlete health management is a rare context that simultaneously accommodates all these theoretical tendencies. The athlete may trust the recommendation of the digital twin, may resist it, or may over time become overly dependent. These responses are not independent of each other; rather, they intertwine with variables such as the athlete's bodily intuition, the explainability of the algorithmic system, the reversibility of the decision, and the payoff of the decision. For this reason, the digital twin is for the athlete not merely a data interface but simultaneously a decision partner, a surveillance tool, and a subjectivity structurer.

2.4. Cognitive Dissonance Theory and Digital Body Predictions

Cognitive dissonance theory was developed by Leon Festinger (1957) to explain the state of psychological discomfort experienced by an individual between two incompatible cognitions. Harmon-Jones and Mills (2019), in a comprehensive review evaluating the theory's development over more than six decades, emphasize that cognitive dissonance is not merely an inner tension but a powerful motivational structure that drives the individual toward a search for consistency at the levels of attitude, behavior, and decision. The magnitude of the dissonance is directly proportional to the cognitive and behavioral effort the individual will make to reduce this discomfort.

The digital twin context creates a decision space in which cognitive dissonance can naturally emerge. The athlete may feel ready, yet the digital twin may predict a high injury risk. The athlete may feel pain or fatigue, yet the system may state that performance capacity is sufficient. These types of mismatched cognition pairs force the individual either to reappraise their own bodily experience or to undergo an attitude change toward algorithmic knowledge. This situation is not merely an abstract theoretical possibility. Humphreys et al. (2026) demonstrate that wearable activity tracker users experience distinct cognitive discomfort in the face of data incongruence and develop different strategies to reduce this discomfort. While some users reject the device data, others surrender to the device by judging their own bodily experience as "wrong."

Within this framework, the digital twin is positioned as a structural actor that triggers cognitive dissonance. As the mismatch between the algorithmic prediction and bodily experience increases, the magnitude of the dissonance also increases; this can produce distinct effects on the athlete's decision-making processes, adherence to training, and long-term health behaviors.

2.5. Ontological Anxiety and the Digital Representation of the Body

The concept of ontological anxiety was addressed in Hendrix's (1967) analysis of Paul Tillich and Carl Rogers as a non-objectifiable, continuous threat experience that undermines the fundamental framework of an individual's existence. According to Hendrix, ontological anxiety, unlike ordinary fear, is objectless; it unsettles the individual's relationship between "being" and "non-being," that is, the fundamental structure of existence. Ayer (2022), adapting this concept to the new climate regime, examined the impact of systemic transformations belonging to the external world on the individual's existential security and demonstrated that ontological anxiety is not merely a philosophical matter but a concrete psychological experience triggered by contemporary systemic transformations.

In this study, ontological anxiety is used as a concept pointing to the state in which the athlete loses fundamental trust in their own body, intuition, and decision authority. Rather than as an abstract philosophical discussion, it is positioned as the transformational effect of digital health technologies on the athlete's existential security and bodily integrity. This approach is also consistent with the findings of Liğan (2025), who demonstrates through structural equation modeling that technostress in the era of artificial intelligence is significantly associated with anxiety and depression. Liğan reveals that the uncertainty, loss of control, and continuous sense of inadequacy created by artificial intelligence technologies in individuals directly affect mental health.

For the athlete, ontological anxiety takes concrete form through the following questions: "Do I truly know my own body?", "Am I making the decision, or is the system?", "Is the body I feel

real, or is the body the algorithm shows me real?", "Should I trust my intuitions or the data of the digital twin?" These questions are not ordinary everyday hesitations; they are existential breaking points that question the fundamental framework of the athlete's own subjectivity. Mitra (2025), within the framework of Baudrillard's simulation theory, describes the condition in the era of artificial intelligence as one where digital twins constitute part of a hyperreality in which human identities are multiplied and hyperreal space becomes the determining ground of daily life. Within this framework, the athlete's digital twin can transform from a mere tool into a rival plane of reality on which the body and the self are represented.

3. METHODOLOGICAL APPROACH: INTEGRATIVE REVIEW AND CONCEPTUAL MODEL DEVELOPMENT

This study is not an empirical investigation; it is designed for the purpose of integrative theoretical synthesis and conceptual model development. The aim of the study is to develop an original conceptual framework explaining the socio-technical effects of digital twin technology in athlete health management. For this reason, the primary methodological tool in the study is the analytical synthesis of concepts across different disciplines.

In the study, conceptual synthesis was operationalized at three levels. At the first level, the digital twin technology, wearable technologies, and athlete health management literature was treated as a technical foundation. At the second level, findings from the fields of human–artificial intelligence interaction, algorithmic trust, and algorithmic avoidance were used to explain the forms of relationship the athlete might establish with the digital twin. At the third level, discussions of cognitive dissonance theory and ontological anxiety were integrated to conceptualize the inner experience that emerges when the individual encounters this socio-technical structure. These three levels constitute the analytical backbone of the study as, respectively, the technical actor, the relational process, and the inner experience.

One point is important regarding the methodological positioning of the study. Systematic review methods, inclusion and exclusion criteria, screening strategies, and PRISMA flowcharts were not employed within the scope of this study; because the aim of the study is not to systematically map the entirety of the literature pertaining to a specific research question, but to integrate concepts from different disciplines around an original model within the context of athlete health management. In this respect, the study is in the nature of an integrative theoretical review. The functioning of the conceptual model was further concretized through scenario-based analytical applications; in this way, the model was taken beyond being an abstract theoretical structure and rendered transferable to the real decision contexts of athlete health management.

4. PROPOSED CONCEPTUAL MODEL

This section defines the four original concepts developed to explain the effects of digital twin technology on the athlete. These concepts are not independent of one another; rather, they are structures that feed one another, overlap, and represent different cross-sections of the same conceptual model.

4.1. Algorithmic Insufficiency

Algorithmic insufficiency is the state in which the athlete perceives themselves as falling behind the algorithmic system in terms of interpreting their own body, sensing risks, or evaluating performance capacity. This state can undermine the athlete's trust in their bodily intuition and can bring the algorithmic authority to the fore. Algorithmic insufficiency is not a cognitive deficit in the classical sense; it is an asymmetric form of self-evaluation in which the athlete begins to underestimate their own cognitive and sensory capacity compared to the algorithm in a data-intensive decision environment.

While this concept draws inspiration from Mahmud's (2024) algorithmic appreciation literature, it diverges from it at a critical point. Algorithmic appreciation is a relatively neutral attitude in which the individual prefers an algorithmic recommendation over a human opinion. Algorithmic insufficiency, in contrast, is an asymmetric self-evaluation that erodes the trust the individual places in their own bodily and intuitive capacity. The athlete not only says "the algorithm knows better" but also arrives at the judgment "I don't know enough." Gupta et al. (2025) emphasize that over-trust can threaten human agency and decision autonomy. Within this framework, algorithmic insufficiency is positioned as a deeper psychological form in which over-trust transforms the athlete's cognitive representation of themselves.

4.2. Bio-Digital Dualism

Bio-digital dualism is the perceptual and experiential divergence the athlete experiences between their biological/physical body and the data-based body represented by the digital twin. This concept is a contemporary extension of classical mind-body dualism; however, its theoretical focus is the new divide created by the digital re-representation of the body. In this divide, the athlete begins to evaluate themselves through two separate bodies: the felt biological body and the calculated digital body.

Göbeler (2024) demonstrates that digital representations reconstruct bodily materiality by developing the thesis of the shifting and shaping of the body in digital innovation processes. Joseph et al. (2017) emphasize that wearable technologies create a new ontological plane between the lived dimension of the body and technological objectivity. Mitra (2025), within the

Baudrillard framework, reads digital twins as part of a hyperreality condition in which the boundary between reality and representations is blurred. The concept of bio-digital dualism integrates all these approaches in athlete-specific terms: for the athlete, there is no longer a single body but two simultaneously experienced bodies.

4.3. Predicted Body–Felt Body Discrepancy

Predicted body–felt body discrepancy is the measurable mismatch that arises between the risk, performance, or health predictions generated by the digital twin and the athlete's subjective bodily experience. This concept is positioned in the causal flow of the model as the direct trigger of cognitive dissonance. While the athlete is forced on one hand to take the algorithmic predictions into account, on the other hand they may wish to act according to their own bodily intuitions; the mismatch of these two orientations creates a measurable tension.

Humphreys et al. (2026) term this discrepancy data incongruence and demonstrate that wearable activity tracker users experience distinct cognitive discomfort in the face of this incongruence. This discomfort is a concrete manifestation of the psychological tension anticipated in Festinger's (1957) cognitive dissonance theory. Harmon-Jones and Mills (2019) emphasize that cognitive dissonance functions not only as discomfort but also as motivation for behavioral change. Predicted body–felt body discrepancy is a critical concept for understanding how this motivation is transferred to the athlete's decision-making processes and training behaviors.

4.4. Digital Mirror Paradox

The digital mirror paradox is the situation in which the digital twin makes the athlete's body more visible, measurable, and manageable while simultaneously being capable of alienating the athlete from their own body. Through the digital twin, the athlete acquires much more information about their body; however, this data density can over time overshadow their own bodily intuitions. For the athlete, the body may transform from a directly felt entity into an experience of following an indicator and reading a graph.

Manley, Palmer, and Roderick (2012) demonstrated that surveillance technologies in elite sport academies transform into a disciplinary power practice that shapes the subjectivity of athletes. The digital mirror paradox represents a more deeply internalized form of this disciplinary logic. Here the athlete confronts not only an external surveillance but also a mirror that they assume belongs to themselves yet is in reality produced by the algorithm. From Mitra's (2025) perspective, this situation is an experience of a kind of identity multiplication: while the digital mirror appears to show the athlete their body better, in reality it can narrow the path from the body to subjective experience.

Concept	Definition	Function in the Model	Related Literature Domain
Algorithmic Insufficiency	The athlete perceiving their bodily intuitions as inferior compared to the algorithmic system in interpreting the body, sensing risks, or evaluating performance capacity	Explains over-reliance and the delegation of decision authority to the algorithm	Algorithmic appreciation; human–AI trust (Logg et al., 2019; Gupta et al., 2025; Mahmud, 2024)
Bio-Digital Dualism	The perceptual and experiential divergence between the biological body and the data-based body represented by the digital twin	Describes the simultaneous existence of two parallel body representations	Digital materiality; hyperreality (Göbeler, 2024; Joseph et al., 2017; Mitra, 2025)
Predicted Body–Felt Body Discrepancy	The measurable mismatch between risk, performance, or health predictions generated by the digital twin and the athlete's subjective bodily experience	The structure that directly triggers cognitive dissonance	Cognitive dissonance; data incongruence (Festinger, 1957; Harmon-Jones & Mills, 2019; Humphreys et al., 2026)
Digital Mirror Paradox	The situation in which the digital twin makes the athlete's body more visible and measurable while simultaneously alienating the athlete from that body	Explains how data density overshadows bodily intuition	Surveillance; disciplinary power (Manley et al., 2012; Mitra, 2025)

Table 1. Core Concepts Proposed in the Study, Their Definitions, Functions in the Model, and Related Literature Domains.

5. CAUSAL FLOW OF THE MODEL

The proposed conceptual model explains the effects of digital twin technology on the athlete not as a linear cause-and-effect sequence but as a mutually interactive chain process. This process can be summarized as follows.

The use of digital twin technology opens the way for continuous data flow and algorithmic prediction generation. These predictions may coincide with the athlete's bodily experience or may diverge conspicuously. At this point, the predicted body–felt body discrepancy emerges. The magnitude of this discrepancy directly determines the intensity of the cognitive dissonance the athlete experiences (Festinger, 1957; Harmon-Jones & Mills, 2019). As the intensity of cognitive dissonance increases, the strategies the athlete will resort to in order to reduce the dissonance also diversify.

Three different paths open at this point. In the first path, the athlete trusts the algorithmic recommendation to a high degree and places their bodily intuition in the background; this path is fed by the experience of algorithmic insufficiency and may lead to over-reliance in the long term. In the second path, the athlete rejects the algorithmic recommendation and prioritizes their bodily intuition; this path operates in the form of algorithmic avoidance (Dietvorst et al., 2015; Jussupow et al., 2020). In the third path, the athlete oscillates between the two sources of information and remains in uncertainty; this path is decision conflict itself.

Decision conflict holds special importance within the model, because it is not which direction the decision is made but the very process of decision-making itself that tests the athlete's subjectivity. When decision conflict becomes continuous, bio-digital dualism and the digital mirror paradox provide the ground and accelerate the emergence of ontological anxiety. Ontological anxiety operates on an existential plane where the athlete confronts questions such as "Does my body truly belong to me?" and "Am I making the decision?" and differs qualitatively from ordinary performance hesitation (Hendrix, 1967; Ayer, 2022; Liñan, 2025).

At the end of the model, this ontological anxiety creates wide-ranging effects on athlete health management, performance decisions, training adherence, and rehabilitation behaviors. The over-reliant athlete may neglect their own bodily signals; the athlete in algorithmic avoidance may reject useful warnings; and the athlete in decision conflict may weaken in both behavioral adherence and psychological resilience. For this reason, the effects of digital twin technology on athlete health management should be evaluated not solely through technical performance indicators but together with these ontological and relational effects.

Figure 2. Conceptual Model Extending from Digital Twin Use to Ontological Anxiety

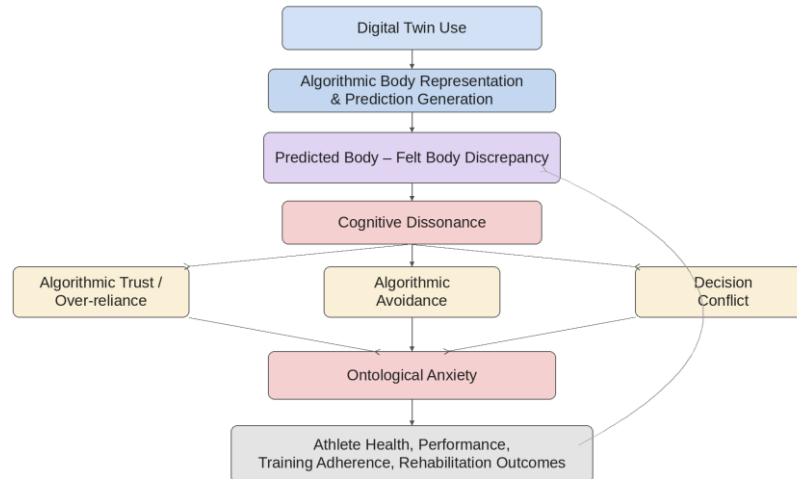

Figure 2. Conceptual Model Extending from Digital Twin Use to Ontological Anxiety. *The figure shows how the process beginning with the use of digital twin technology, transforming into cognitive dissonance through the predicted body–felt body discrepancy, then turning into patterns of algorithmic trust, algorithmic avoidance, or over-reliance and decision conflict, ultimately gives rise to ontological anxiety and affects health management and performance outcomes.*

6. SCENARIO-BASED ANALYTICAL APPLICATION

In order to concretize the functioning of the proposed conceptual model, three typical decision contexts are analyzed analytically. The scenarios are not narratives; they are analytical vignettes representing recurring forms of decision-making in athlete health management.

Scenario 1: Trust in the Algorithm.

A team athlete does not feel fully ready before a competition; they report mild fatigue and reluctance. However, the digital twin predicts low injury risk and high performance capacity based on training data from the last three weeks, sleep quality indicators, and movement asymmetry parameters. With the coach and health team also trusting the algorithmic recommendation, the athlete suppresses their bodily feeling and agrees to compete. In the language of the model, this scenario represents a situation in which the predicted body–felt body discrepancy transforms into over-reliance through algorithmic insufficiency. From the perspective of Gupta et al. (2025), this situation is an example of uncalibrated over-trust and carries the risk of eroding the athlete's decision autonomy.

Scenario 2: Algorithmic Avoidance.

An endurance athlete, with the bodily intuition they have acquired over years, feels fine and wants to engage in intense training. However, the digital twin shows that heart rate variability and loading rates in the last week have exceeded the individual risk threshold and issues a high injury risk warning. The athlete rejects the system's recommendation and continues training as planned. This scenario is a prototypical manifestation of Dietvorst et al.'s (2015) concept of algorithmic avoidance. Here cognitive dissonance is resolved by prioritizing the athlete's own bodily experience while pushing the digital prediction to the background. However, in the event that the decision produces irreversible consequences, this resolution may confront the athlete with a high cost (Mahmud, 2024).

Scenario 3: Over-reliance and Deterioration of Body Awareness.

A team athlete has spent several years of their career in intensively digital-twin-assisted trainings. Over time, the habit of making any training load or health decision without digital twin data has been lost by the coaching staff and by the athlete themselves. One day when the system becomes inaccessible for a technical reason, the athlete experiences distinct insecurity in interpreting the daily condition of their own body. This scenario is the long-term product of the digital mirror paradox and bio-digital dualism. Humphreys et al. (2026) demonstrate that wearable device users begin to question who they are without it. For the athlete, the same situation carries the potential to trigger ontological anxiety in a far more intense manner.

Scenario	Digital Twin Output	Athlete's Subjective Bodily Experience	Emerging Conflict	Behavioral Outcome	Model Concept
1: Trust in the Algorithm	Low risk, high performance capacity	Fatigue and reluctance	Self-confidence vs. system trust conflict	Suppressing bodily warning, competing	Algorithmic Insufficiency; Over-reliance
2: Algorithmic Avoidance	High injury risk warning	Feeling ready and healthy	Algorithmic data vs. bodily intuition conflict	Rejecting the algorithmic recommendation	Algorithmic Avoidance; Decision Conflict

Scenario	Digital Twin Output	Athlete's Subjective Bodily Experience	Emerging Conflict	Behavioral Outcome	Model Concept
3: Over-reliance and Body Awareness Deterioration	Interruption of data flow	Inability to interpret one's own body	Loss of autonomy, managerial void	Inability to decide, anxiety elevation	Digital Mirror Paradox; Bio-Digital Dualism; Ontological Anxiety

Table 2. Linking the Scenario-Based Analytical Application to the Model.

7. DISCUSSION

The proposed conceptual model aims to add a socio-technical reading alongside, rather than denying, the digital twin's contribution to athlete health management. While Sédiri et al. (2026) and Hliš, Fister, and Fister Jr. (2024) present the technical benefits of the digital twin in a persuasive manner, they leave the side effects of these benefits on the athlete's subjectivity relatively in the background. This study proposes to bring a human-centered, psychological, and relational depth to the digital twin literature.

The theoretical contribution of the model can be summarized at three levels. At the first level, an analytical bridge has been constructed that systematically connects the digital twin literature to the human–artificial intelligence interaction literature. The concepts of trust, avoidance, and appreciation developed by Gupta et al. (2025), Mahmud (2024), and Leffrang, Bösch, and Müller (2023) have been adapted to the daily decision contexts of athlete health management. At the second level, cognitive dissonance theory structured by Festinger (1957) and Harmon-Jones and Mills (2019) has been put into application through the discrepancy between digital twin predictions and bodily experience. At the third level, the concept of ontological anxiety developed by Hendrix (1967) and Ayer (2022) has been carried to athlete health management to explain the deep psychological effects that digital health technologies can create.

The practical contributions of the model offer meaningful implications for coaches, health professionals, sport managers, and technology designers. For coaches and health teams, the most fundamental implication is the necessity of developing a decision practice that evaluates the digital twin's recommendations together with the athlete's subjective bodily experience. Algorithmic recommendations should be positioned as a resource that enriches human intuition

rather than replacing it. The calibrated trust approach emphasized by Gupta et al. (2025) provides the most appropriate principled foundation at this point.

For technology designers, the most critical implication of the model is the design of digital twins in an explainable and transparent structure. Mittelstadt, Allo, Taddeo, Wachter, and Floridi (2016) argue that algorithmic systems must possess the principles of explainability, auditability, and fairness to be ethically legitimate. In the context of athlete health management, this requirement is even more critical; because the digital twin produces decisions that directly affect the athlete's physical and professional destiny. Explainable digital twin systems can serve a dual function both in reducing algorithmic avoidance and in preventing over-trust.

For sport managers and ethics committees, the model's recommendation is the development of institutional policies that protect athlete autonomy and psychological safety in relation to the use of digital health technologies. The work of Manley, Palmer, and Roderick (2012) on surveillance and disciplinary power reminds us that the effects of data collection practices on athlete subjectivity in elite sport institutions should not be overlooked. Soltani, Tuunanen, and Venkatesh (2025), similarly, demonstrate the value co-destruction potential of wearable technologies in the workplace and emphasize the importance of institutional policies.

The ethical dimension of the model is directly related to the question "who is making the decision?" for the athlete. The complete elimination of human intuition by algorithmic decisions can threaten both the legitimacy of the decision and the athlete's existential integrity. Within this framework, digital twin systems should be designed as partners that share the athlete's decision authority, not as subjects that take it over. The findings of Liñan (2025) demonstrating technostress's contribution to anxiety and depression in the era of artificial intelligence also provide an empirical foundation for this ethical concern.

An important feature of the proposed model is that it is empirically testable. The predicted body–felt body discrepancy can be operationalized by the level of mismatch between body scales and algorithmic output. Cognitive dissonance can be assessed with existing dissonance scales. Decision conflict can be measured by inconsistencies in behavioral decisions. Ontological anxiety can be assessed both with qualitative interviews and with existential anxiety scales. This situation demonstrates that the conceptual model carries not only an explanatory but also a research-generative quality.

8. CONCLUSION AND FUTURE RESEARCH

This study has theoretically demonstrated that digital twin technology is a socio-technical structure that goes beyond being a technical tool in athlete health management. The digital twin offers powerful contributions to athlete health management with its capacity for real-time data,

continuously updated predictions, and individualized recommendations. However, this capacity simultaneously transforms the relationships the athlete establishes with the body, the self, and decision authority. The central argument of the study is that this transformation can create deep psychological effects in the form of cognitive dissonance, decision conflict, and ultimately ontological anxiety.

The proposed model presents a map of this process with four original concepts: Algorithmic Insufficiency, Bio-Digital Dualism, Predicted Body–Felt Body Discrepancy, and the Digital Mirror Paradox. These concepts constitute an interconnected causal flow, analytically explaining the chain extending from digital twin use to ontological anxiety. The model aims to bring a critical and multidisciplinary perspective to the athlete health management literature that goes beyond technical approaches.

For future research, the testable hypotheses proposed by the model can be formulated as follows:

H1: As the degree of mismatch between digital twin predictions and the athlete's subjective bodily experience increases, the athlete's level of cognitive dissonance also increases.

H2: As the level of cognitive dissonance increases, the athlete's level of decision conflict also increases.

H3: As the level of decision conflict increases, the athlete's level of ontological anxiety also increases.

H4: The level of algorithmic trust plays a moderating role in the relationship between predicted body–felt body discrepancy and decision conflict.

H5: Over-reliance on digital twin systems significantly weakens the athlete's subjective body awareness.

H6: Explainable digital twin systems reduce the level of algorithmic avoidance and support the formation of calibrated trust.

These hypotheses can be tested with both quantitative and mixed-method research. Qualitative research can deepen the dimensions of meaning in the relationship the athlete establishes with the digital twin; quantitative research can empirically verify the causal flow anticipated by the model. Longitudinal designs can transfer Leffrang, Bösch, and Müller's (2023) findings regarding the trajectory of algorithmic avoidance over time to the athlete health context. The fundamental limitation of this study is that the proposed conceptual model has not yet been empirically tested; however, this limitation is simultaneously the broadest research opening offered by the model.

In conclusion, digital twin technology is a tool with high potential to shape the future of athlete health management; however, its lasting contribution depends not only on its technical sophistication but also on being designed with respect for the athlete's existential integrity.

REFERENCES

- Ayer, J. (2022). Ontological anxiety in the new climate regime [Master's thesis, The University of British Columbia].
- Castelo, N., Bos, M. W., & Lehmann, D. R. (2019). Task-dependent algorithm aversion. *Journal of Marketing Research*, 56(5), 809–825. <https://doi.org/10.1177/0022243719851788>
- Dietvorst, B. J., Simmons, J. P., & Massey, C. (2015). Algorithm aversion: People erroneously avoid algorithms after seeing them err. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(1), 114–126.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Göbeler, L. S. (2024). Shifting and shaping: Physicality in digital innovation [Doctoral dissertation, Copenhagen Business School]. PhD Series No. 08.2024. <https://doi.org/10.22439/phd.08.2024>
- Gupta, A., Mund, A., Roy, S., Garg, P., & Yadav, D. K. (2025). Trust in AI systems: A social-psychological investigation of human–AI collaboration. *TPM – Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 32(S7).
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. In E. Harmon-Jones (Ed.), *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology* (2nd ed., pp. 3–24). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000135-001>
- Hendrix, H. (1967). The ontological character of anxiety. *Journal of Religion and Health*, 6(1), 46–65.
- Hliš, T., Fister, I., & Fister, I., Jr. (2024). Digital twins in sport: Concepts, taxonomies, challenges and practical potentials. *Expert Systems with Applications*, 258, 125104.
- Humphreys, G., Jensen, S., & Gluchowski, A. (2026). "It's like a toxic relationship": Examining internal conflict experienced in wearable activity tracker users. *PLOS Digital Health*, 5(2), e0001136. <https://doi.org/10.1371/journal.pdig.0001136>
- Joseph, F., Smitheram, M., Cleveland, D., Stephen, C., & Fisher, H. (2017). Digital materiality, embodied practices and fashionable interactions in the design of soft wearable technologies. *International Journal of Design in Society*, 10(2), 1–17.
- Jussupow, E., Benbasat, I., & Heinzl, A. (2020). Why are we averse towards algorithms? A comprehensive literature review on algorithm aversion. *Proceedings of the 28th European Conference on Information Systems (ECIS)*, 1–16.
- Leffrang, D., Bösch, K., & Müller, O. (2023). Do people recover from algorithm aversion? An experimental study of algorithm aversion over time. *Proceedings of the 56th Hawaii International Conference on System Sciences*, 4017–4026.

- Liţan, D.-E. (2025). Mental health in the "era" of artificial intelligence: Technostress and the perceived impact on anxiety and depressive disorders – An SEM analysis. *Frontiers in Psychology*, 16, 1600013. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1600013>
- Logg, J. M., Minson, J. A., & Moore, D. A. (2019). Algorithm appreciation: People prefer algorithmic to human judgment. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 151, 90–103. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2018.12.005>
- Longoni, C., Bonezzi, A., & Morewedge, C. K. (2019). Resistance to medical artificial intelligence. *Journal of Consumer Research*, 46(4), 629–650. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucz013>
- Mahmud, H. (2024). Algorithms in decision-making: Exploration of algorithm aversion and appreciation [Doctoral dissertation]. *Acta Universitatis Lappeenrantaensis* 1164. Lappeenranta–Lahti University of Technology LUT.
- Manley, A., Palmer, C., & Roderick, M. (2012). Disciplinary power, the oligopticon and rhizomatic surveillance in elite sports academies. *Surveillance and Society*, 10(3–4), 303–319.
- Mitra, D. P. (2025). The age of hyperreality: A sociological analysis of Jean Baudrillard's Simulation Theory and the cultural transformations triggered by artificial intelligence. *International Journal of Advanced Scientific Research*, 10(4), 185–190.
- Mittelstadt, B. D., Allo, P., Taddeo, M., Wachter, S., & Floridi, L. (2016). The ethics of algorithms: Mapping the debate. *Big Data and Society*, 3(2), 1–21. <https://doi.org/10.1177/2053951716679679>
- Sédiri, A., Barbaria, S., Ceylan, H. I., de Giorgio, A., Puce, L., Stefanica, V., Bragazzi, N. L., Dergaa, I., & Boussi Rahmouni, H. (2026). Digital twins in sports science: Applications for performance enhancement, injury prevention, and rehabilitation through advanced big data analytics and deep learning methodologies – A comprehensive narrative review. *Biology of Sport*. <https://doi.org/10.5114/biolSport.2026.161106>
- Soltani, S., Tuunanen, T., & Venkatesh, V. (2025). Navigating value co-creation and co-destruction with wearable health technologies in the workplace. In *Proceedings of the Forty-Sixth International Conference on Information Systems (ICIS 2025)*, Article ICIS2025-2402. Association for Information Systems.
- Zaccagni, L., & Gualdi-Russo, E. (2023). The impact of sports involvement on body image perception and ideals: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 5228. <https://doi.org/10.3390/ijerph20065228>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TRADITIONAL AND INTEGRATIVE MEDICINE: A SYSTEMATIC OVERVIEW

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU

Munzur University, Tunceli, Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-1641-2387

Abstract

Objective: This study examines the use of artificial intelligence (AI) based clinical decision support systems (CDSSs) and AI applications in the field of traditional, complementary and integrative medicine (TCIM), with respect to the opportunities they offer and the risks, ethical requirements, data standardization needs, healthcare workers' trust, cultural bias, intellectual property and governance challenges they entail.

Method: A targeted literature review combined with thematic content analysis was conducted. Primary documents and the related references they cite were evaluated around the concepts of AI, traditional medicine, complementary and alternative medicine, integrative medicine, CDSSs, ethics, governance, data standardization and intellectual property. The findings were synthesized under the themes of opportunities, risks, ethical requirements and governance.

Findings: The reviewed sources indicate three main avenues for AI in TCIM: the digitization of clinical care and support for diagnostic and prescribing processes; the acceleration of drug discovery, network pharmacology and pharmacovigilance in herbal medicine; and the strengthening of health system governance. At the same time, the black-box problem, the scarcity of standardized data and ontologies, gaps in healthcare workers' trust, cultural bias and intellectual property concerns surrounding the protection of traditional knowledge emerge as significant risks.

Conclusion: AI is a powerful tool capable of integrating traditional and integrative medical knowledge into modern health systems. Its safe and equitable use, however, depends on a transparent, accountable, culturally sensitive and human-centred governance framework.

Keywords: Artificial Intelligence; Traditional Medicine; Integrative Medicine; Clinical Decision Support Systems; Ethics; Governance.

1. Introduction

Traditional, complementary and integrative medicine (TCIM) encompasses a broad spectrum of practices with deep cultural roots and distinct theoretical frameworks. The World Health Organization's (WHO) current Global Traditional Medicine Strategy defines traditional medicine as the knowledge, skills and practices developed within cultural belief systems; complementary medicine as practices used alongside modern medicine; and integrative medicine as a person-centred model that combines modern medicine with complementary approaches in a holistic manner (Pujari et al., 2025). This spectrum includes acupuncture, Traditional Chinese Medicine (TCM), Ayurveda, Unani, Siddha, Kampo and numerous indigenous practices, together with herbal medicine, and constitutes the primary care pathway for a substantial share of the world's population (Ng, 2026; Pujari et al., 2025).

Artificial intelligence (AI) has, in parallel, transformed nearly every domain of clinical medicine, expanding its role in diagnosis, prognosis, treatment planning, image analysis and patient interaction (Ng et al., 2024; Giebel et al., 2025). Clinical decision support systems (CDSSs) have long been a pillar of evidence-based medicine; the diffusion of machine learning (ML), deep learning (DL) and natural language processing (NLP) has reshaped them into systems capable of pattern recognition, personalized recommendation and large-scale inference (Giebel et al., 2025; Tun et al., 2025).

The convergence of TCIM and AI sits at the intersection of seemingly distant epistemologies. On one side stands a centuries-old, largely qualitative, narrative and culturally embedded knowledge tradition; on the other, a method grounded in structured data, statistical modelling and algorithmic generalization (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025). This intersection generates both new research opportunities and unprecedented methodological, ethical and political questions. How algorithmic recommendations are interpreted by holders of traditional knowledge, the extent to which clinicians trust them, the question of data ownership and the protection of intellectual property when traditional knowledge is digitized are among the field's most contested issues (Ng, 2026; Pujari et al., 2025).

The digitization of health systems further signals a future in which AI-based CDSSs play an active role in diagnosis, prescribing and monitoring (Giebel et al., 2025; Tun et al., 2025). Because TCIM frequently relies on personalized, holistic and symbolic diagnostic vocabularies, it constitutes a challenging yet valuable research field for AI (Jongjiamdee et al., 2025). Needle placement in acupuncture, tongue and lip inspection, pulse evaluation and dosha or zheng (syndrome) classification can be reframed as pattern-recognition tasks (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025). Likewise, the discovery of active herbal compounds, network pharmacology and pharmacovigilance studies are well suited to the large-scale analytic capabilities of AI (Gangurde et al., 2025; Ng et al., 2024).

This study evaluates the use of AI in TCIM, the opportunities and risks it entails, and the ethical, legal and governance requirements it implies. The problem space addressed here is the need for a holistic appraisal that goes beyond technological promise to include cultural sensitivity, data quality, algorithmic transparency and clinicians' trust. The conceptual approach of the study is presented in Figure 1, which depicts a three-layer model: a data and knowledge layer at the base (electronic health records, classical texts, clinical data, patient histories), an algorithmic layer in the middle (ML, DL, NLP, CDSSs) and a human and governance layer at the top (patient, practitioner, community, policy, ethical framework). Bidirectional arrows indicate feedback relationships and the central role of human-centred design.

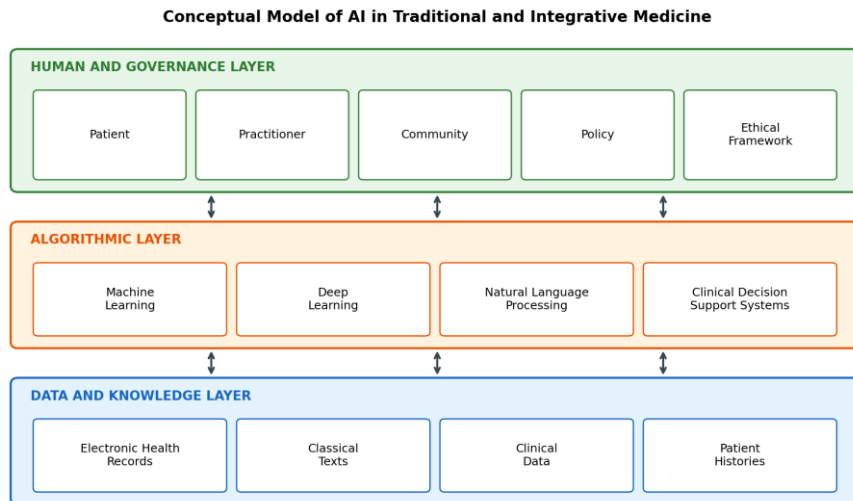

Figure 1. Conceptual model of artificial intelligence in traditional and integrative medicine based on data, algorithmic and governance layers.

2. Conceptual Framework

2.1. Traditional, Complementary and Integrative Medicine

TCIM is an umbrella term for health practices that operate outside or alongside modern medicine and are largely rooted in cultural traditions. The WHO defines traditional medicine as the body of knowledge, skills and practices based on the theories, beliefs and experiences of different cultures and used for the maintenance of health and the prevention, diagnosis or treatment of illness (Pujari et al., 2025). Complementary medicine refers to non-mainstream practices used alongside modern medicine, while integrative medicine combines modern medicine with complementary approaches within a person-centred model of care (Ng et al., 2024). The most widely researched systems are TCM, Ayurveda and Korean medicine, joined by Thai traditional medicine, Unani, Siddha, Kampo and indigenous healing traditions of Africa and South America (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025). Over the past two decades integrative medicine has institutionalized through academic medical centres, national structures such as AYUSH and international research consortia, intensifying the need for AI-based tools to strengthen the evidence base, harmonize terminologies and develop ethical frameworks (Gangurde et al., 2025; Hoenders et al., 2024).

2.2. Artificial Intelligence in Healthcare

AI is a general term for algorithms and systems capable of performing tasks that typically require human intelligence; in health, ML, DL and NLP applied to clinical datasets have come to the forefront (Ng et al., 2024; Giebel et al., 2025). AI is increasingly used in diagnosis, image analysis, prognosis, drug discovery, patient interaction and hospital operations (Rajpurkar et al., 2022). The proliferation is reflected in regulatory approvals: in the United States alone, the number of US Food and Drug Administration cleared AI and ML enabled medical devices has grown at double-digit rates each year (Giebel et al., 2025). Studies on the clinical use of large language models (LLMs) highlight both new opportunities and novel error modes (Tun et al., 2025).

2.3. AI-Based Clinical Decision Support Systems

CDSSs are typically grouped into knowledge-based and non-knowledge-based systems. Knowledge-based systems rely on “if–then” rules, whereas non-knowledge-based systems use ML and DL algorithms to detect patterns in large datasets (Giebel et al., 2025). AI-based CDSSs support diagnosis, outcome prediction, treatment and prescribing recommendations, medication management, preventive care and image interpretation (Sutton et al., 2020). In the TCIM context they are applied to the digitization of traditional diagnostic methods (e.g., tongue, pulse or facial analysis), the adaptation of classical herbal formulations to patient profiles and the assessment of interactions when traditional and modern medicine are used in combination (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025; Pujari et al., 2025). Their success depends not only on technical performance but also on workflow integration, user training, explainability and clinician trust (Tun et al., 2025).

2.4. Data, Knowledge and Evidence Challenges in Traditional Medicine

One of the central difficulties in TCIM is the inadequacy of data and knowledge standards. Ng et al. (2024) emphasize data scarcity and the absence of consistent terminology as key obstacles. Without standard electronic health records, integrating practices originating from diverse cultural and geographical settings into a single data framework becomes difficult and may produce small, heterogeneous and biased training datasets (Jongjiamdee et al., 2025). The evidence base of traditional medicine, moreover, is not always compatible with classical randomized controlled trials: multi-component herbal formulations, individualized treatment plans and ritualized or lifestyle-based interventions are difficult to fit into conventional evidence hierarchies (Ng, 2026). Adaptations of the CONSORT family of reporting guidelines for Ayurveda and homeopathy, such as STRACT and REDHOT, represent early attempts to close this gap (Gangurde et al., 2025).

2.5. Ethical Governance, Cultural Sensitivity and Intellectual Property

Traditional knowledge is often collectively held, orally transmitted and embedded in cultural and spiritual contexts (Ng, 2026), features that do not map neatly onto conventional intellectual property regimes built around individual ownership and formal documentation. When AI systems incorporate ethnobotanical records, classical formulations and community-based practices into large training datasets without adequate consent or benefit-sharing, practices that may be characterized as “digital bio-prospecting” or biopiracy become a real risk (Ng, 2026; Pujari et al., 2025). International instruments are gaining importance in response: the World Intellectual Property Organization (WIPO) treaty on intellectual property, genetic resources and associated traditional knowledge, the Nagoya Protocol, India’s Traditional Knowledge Digital Library and the CARE Principles for Indigenous Data Governance are central reference points for ethical governance (Ng, 2026; Pujari et al., 2025).

3. Method

3.1. Research Design

This study employs a targeted literature review combined with thematic content analysis to examine AI applications in TCIM. The design is qualitative and aims to construct a holistic conceptual map of the field rather than to produce a fully systematic review. Academic studies related to AI, traditional medicine, complementary and alternative medicine, integrative medicine, CDSSs, ethics, governance, data standardization and intellectual property were assessed. Findings were grouped under four overarching themes: opportunities, risks, ethical requirements and governance.

3.2. Limitations of the Method

The principal methodological limitations are that the search protocol was not pre-registered, the included documents are heterogeneous in their geographical and methodological backgrounds, and some sources are editorial, mini-review or preprint in nature. These limitations are revisited in the discussion and limitations sections.

4. Findings

The reviewed literature suggests that AI applications in TCIM cluster around ten thematic axes, summarized in eight headings in Figure 2: diagnosis and pattern recognition; clinical decision support and prescribing; herbal medicine and drug discovery; network pharmacology; pharmacovigilance; personalized care; telemedicine and remote triage; education and knowledge synthesis. Table 1 summarizes the major application areas of AI in TCIM identified in the reviewed literature; the thematic distribution of these application areas is summarized in Figure 2. The remainder of this section discusses each axis in detail.

Table 1. Applications of artificial intelligence in traditional and integrative medicine.

Application Area	Example Use	AI Method	Source
Diagnosis and pattern recognition	Tongue, pulse and facial analysis; TCM syndrome classification	SVM, ANN, deep learning, image processing	Chu et al. (2022); Jongjiamdee et al. (2025)
Clinical decision support (CDSS)	Herbal prescription optimization; herb–drug interaction screening	ML, NLP, rule-based CDSS	Pujari et al. (2025); Gangurde et al. (2025)
Drug discovery and network pharmacology	Compound–target prediction; network pharmacology modelling	Deep learning, graph learning, network analysis	Chu et al. (2022); Pujari et al. (2025)
Pharmacovigilance	Herb–drug interaction risk prediction; adverse event detection	NLP, ML, blockchain records	Gangurde et al. (2025); Jongjiamdee et al. (2025)
Personalized care	Ayurvedic prakriti classification; virtual health assistants	ML, NLP, large language models	Tiwari et al. (2017); Ng et al. (2024)

Application Area	Example Use	AI Method	Source
Telemedicine and remote triage	Remote consultation; mobile screening applications	LLMs, conversational agents, image recognition	Pujari et al. (2025); Jongjiamdee et al. (2025)
Education and knowledge synthesis	Classical text mining; clinician decision support documents	NLP, LLMs, knowledge graphs	Ng (2026); Pujari et al. (2025)

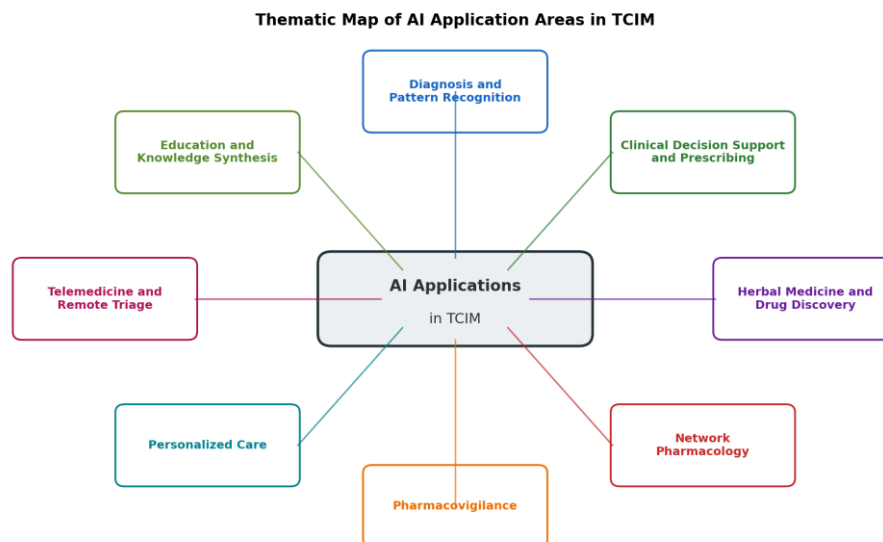

Figure 2. Thematic map of artificial intelligence application areas in traditional, complementary and integrative medicine.

4.1. Clinical Care, Diagnosis and Pattern Recognition

Diagnosis and pattern recognition are among the most active areas of AI use in TCIM. Chu et al. (2022) report that most studies in their scoping review of AI in complementary and alternative medicine focus on acupuncture, tongue and lip diagnosis, music therapy, TCM syndromes, pulse diagnosis and herbal medicine, and frequently rely on classical ML methods such as support vector machines and artificial neural networks to convert clinical practice into numerical patterns. Jongjiamdee et al. (2025) similarly note that face analysis, pulse signal acquisition, tongue image processing and body-element evaluation are particularly amenable to AI-supported diagnosis in Ayurveda, TCM and Thai traditional medicine; ML models have been used for syndrome differentiation in TCM, with performance heavily dependent on feature standardization and clinical context. Pujari et al. (2025) highlight real-time ultrasound and AI-assisted needle placement in acupuncture, the quantification of tongue and facial diagnosis, and the construction of knowledge graphs as emerging applications. Collectively, these findings indicate that long-standing “subjective” assessments can be reframed as reproducible and measurable processes, provided ontological alignment across systems is established (Jongjiamdee et al., 2025).

4.2. Clinical Decision Support Systems and Prescribing Support

AI-based CDSSs in TCIM combine symptom profiles, genetic data and traditional diagnostic indicators to produce personalized herbal prescriptions (Pujari et al., 2025). Ng et al. (2024) argue that CDSSs can leverage prior symptoms, genetic features and health-profile data to generate suitable recommendations for new patients, particularly to support the personalization of herbal medicine. Gangurde et al. (2025) emphasize the role of herb–drug interaction modules, EHR-integrated CDSSs and network-pharmacology-driven recommender systems; in one example, an AI-assisted algorithm optimized Ayurvedic herbs as adjunct therapy in epilepsy and was associated with a marked reduction in seizure frequency relative to standard care. CDSSs thus appear especially helpful in the management of multi-component herbal formulations and in the assessment of herb–drug interactions (Gangurde et al., 2025). Giebel et al. (2025) caution, however, that automation bias, sceptical clinician responses and disruption of workflows are structural risks; in TCIM, these risks intertwine with the question of how the experiential knowledge of traditional practitioners and the practitioner–patient relationship can be preserved alongside algorithmic recommendations (Pujari et al., 2025).

4.3. Herbal Medicine, Drug Discovery, Network Pharmacology and Pharmacovigilance

Herbal medicine is a particularly fertile area for AI. Chu et al. (2022) report that approximately forty per cent of the 32 studies reviewed concern AI applications in herbal medicine, with many modelling relationships among plant constituents, pathways and disease patterns. Pujari et al. (2025) document the role of AI in TCM modernization, from phytochemical profiling to Ayurgenomics. Jongjiamdee et al. (2025) summarize how AI supports the large-scale curation of herbal knowledge, prioritization of bioactive constituents, target prediction and interaction risk assessment; structure-based drug-induced liver injury (DILI) prediction illustrates how risk assessment of herbs and herb–drug combinations can be strengthened. The field’s further development depends on the construction of TCIM-specific external validation datasets and integration with pharmacovigilance infrastructures.

Gangurde et al. (2025) note that AI-based platforms can analyse electronic health records, clinical trial registries and pharmacovigilance databases to anticipate herb–drug interactions at an early stage. NLP algorithms can map adverse-event reports for traditional products onto biochemical pathways, while blockchain-based systems can enhance the traceability of prescribing. AI thus offers an important bridge between herbal medicine and modern evidentiary standards. Nevertheless, Ng et al. (2024) and Ng (2026) warn that limitations in the quality and representativeness of training data risk under-capturing the diversity of herbal traditions.

4.4. Personalized and Patient-Centered Care

Personalization and holistic care are core to TCIM, and AI can extend rather than replace this orientation. Ng et al. (2024) suggest that combining patient history, lifestyle data, genetic profile and traditional diagnostic information allows genuinely individualized treatment plans. Ayurgenomic studies show that Ayurvedic prakriti typologies can be reconstructed from phenotypic traits through ML (Tiwari et al., 2017, as cited in Pujari et al., 2025). Jongjiamdee et al. (2025) note that personalization can also extend to remote triage and follow-up, and that virtual health assistants offering nutrition, meditation, yoga and lifestyle advice may foster

patient engagement and self-management (Ng et al., 2024). Yet personalization must not erode the holistic perspective of TCIM: Pujari et al. (2025) argue that AI should free clinicians' time for empathic, human-centred communication rather than substitute for clinical judgment.

4.5. Data Quality, Standardization and Ontology Problems

Data quality and standardization are among the most critical technical obstacles to AI in TCIM. Ng et al. (2024) emphasize that the underdevelopment of standard terminology, the limited diffusion of electronic health records and the difficulty of integrating heterogeneous practices into a common framework are foundational constraints. Pujari et al. (2025) identify harmonized terminologies, interoperable data systems and EHR development as priority infrastructure needs. Jongjiamdee et al. (2025) call for comparative mappings of Ayurvedic doshas, TCM patterns and Thai medicine body elements as prerequisites for multilingual corpora and knowledge graphs. Giebel et al. (2025) include data-related issues among seven main categories of problems with AI-based CDSSs in expert interviews and point to the “garbage in, garbage out” risk of fragmented health systems. Reliable AI in TCIM therefore depends on standardized data infrastructures that preserve conceptual frameworks of diverse traditional systems, reflect cultural context and are externally validated (Jongjiamdee et al., 2025).

4.6. Algorithmic Transparency, Black-Box Problem and Explainable AI

The black-box problem and the demand for explainability are central to discussions of clinical AI. Tun et al. (2025) identify system transparency as one of eight key themes shaping clinician trust in AI-based CDSSs: complex DL models may achieve high accuracy, but the opacity of their reasoning weakens users' capacity to question recommendations and produces opposing risks of over- and under-reliance. Giebel et al. (2025) likewise find that black-box characteristics impede both clinical use and system development, undermining traceability and confidence. Explainable AI, case-based reasoning approaches and grey-box models are therefore central to remediation (Tun et al., 2025). Explainability is particularly important in TCIM, since holistic and qualitative practice cannot accept an algorithmic recommendation without an account of “why” it was issued (Jongjiamdee et al., 2025). Pujari et al. (2025) recommend transparent algorithmic reporting and user-friendly explanation interfaces as core governance measures.

4.7. Healthcare Workers' Trust, Acceptance and User Barriers

In a systematic review of 27 studies, Tun et al. (2025) identify eight themes that shape healthcare workers' trust in AI-based CDSSs: system transparency, training and familiarity, usability, clinical reliability, credibility and validation, ethical considerations, human-centred design and customization/control. Prior experience with similar systems, validation through randomized controlled trials, clinician co-design, alignment with clinical reasoning and workload reduction enhance trust; black-box behaviour, insufficient training, workflow disruption, concerns about professional autonomy and ethical uncertainty erode it. Giebel et al. (2025) observe that user-related issues constitute the largest of seven problem categories around CDSSs, encompassing workload, interprofessional collaboration, insufficient qualifications, automation bias, knowledge erosion, alarm fatigue and negative perceptions of AI. These findings are particularly salient in TCIM, where traditional practitioners often work within an

experiential and relationship-based knowledge model; AI-based CDSSs may be perceived as both supportive tools and challenges to professional identity. Practitioner involvement, capacity building and human-centred design are therefore central to TCIM-specific adoption strategies (Pujari et al., 2025; Tun et al., 2025).

Table 3. Trust factors and barriers in AI-based CDSSs.

Category	Trust-enhancing factors	Trust-weakening barriers
System transparency	Explainable outputs; case-based reasoning	Black-box behaviour; limited traceability
Training and familiarity	Clinician training; prior system experience	Insufficient training; digital literacy gaps
Usability	Workflow fit; short learning curve	Complex interfaces; increased workload
Clinical reliability	RCT validation; multi-centre evidence	Limited external validation; performance drift
Ethical considerations	Shared responsibility; audit mechanisms	Concerns over professional autonomy; ethical ambiguity
Human-centred design	Co-design with users; patient involvement	Automation bias; erosion of empathic interaction
Customization/control	Local adaptation; user feedback loops	Lack of flexibility; one-size-fits-all recommendations

4.8. Ethics, Legal Responsibility and Accountability

Ethics and legal responsibility around AI in TCIM are multi-layered because of both the nature of clinical decision making and the character of traditional knowledge. Ng et al. (2024) identify privacy, informed consent, algorithmic bias, professional responsibility and the integrity of the practitioner–patient relationship as key tensions. Pujari et al. (2025) add the ambiguity of liability for AI-related errors. Giebel et al. (2025) note that, although physicians retain final decision-making authority, the boundaries of responsibility for algorithm-driven errors remain unclear; ethics committee processes, data-protection requirements and certification costs disproportionately burden smaller developers. Tun et al. (2025) cite the European Commission’s Ethics Guidelines for Trustworthy AI, the EU AI Act and OECD AI principles as instruments that can reduce ethical risks and reinforce human-centred design. Ng (2026) argues that ethical questions must be addressed during system design rather than after deployment.

4.9. Cultural Bias, Traditional Knowledge and Intellectual Property

Protecting traditional knowledge presents a distinct ethical challenge at the intersection of TCIM and AI. Ng (2026) warns that LLMs and automated evidence-synthesis systems trained predominantly on high-income, English-dominant corpora may underrepresent diverse healing traditions; biases in training data are not merely technical limitations but governance questions about which forms of knowledge become visible and which are marginalized. Pujari et al.

(2025) underscore the risks of cultural erosion, lack of contextual sensitivity and algorithmic bias as traditional knowledge systems are digitized, and identify the Nagoya Protocol and Traditional Knowledge Digital Libraries as key instruments to prevent biopiracy and ensure fair benefit-sharing. Ng (2026) recommends adapting Indigenous data-governance frameworks such as the CARE Principles (Collective Benefit, Authority to Control, Responsibility, Ethics), which require meaningful dialogue with knowledge-holding communities, transparent documentation of data provenance and sustained community participation. The WIPO treaty on intellectual property, genetic resources and associated traditional knowledge offers a complementary international reference.

4.10. Policy, Governance and Implementation Framework

Responsible AI use in TCIM requires aligned international and national policy frameworks. Writing for the WHO, Pujari et al. (2025) propose a three-pronged approach: comprehensive yet flexible regulatory frameworks; protection of digitized traditional knowledge from both an intellectual property and a biodiversity perspective; and capacity-building support for traditional practitioners. India's Ayush Grid platform, comparable initiatives in Japan and the Republic of Korea, and international cooperation arrangements illustrate how AI-based digital infrastructures can extend the reach of traditional medicine through telemedicine and remote consultation (Pujari et al., 2025). International bodies such as the WHO Global Traditional Medicine Centre and the AI for Traditional Medicine focus group of the WHO Global Initiative on AI for Health support multi-stakeholder policy development. Ng (2026) argues that governance must be conceived not solely as legal regulation but as a moral architecture that protects data sovereignty, encourages community participation, ensures transparency in dataset construction and preserves linguistic and cultural diversity. Gangurde et al. (2025) point to India's integration of integrative medicine within national policy as a case in which AI-based CDSSs may be scaled responsibly.

The opportunity, risk and ethical-requirement themes discussed throughout this section are synthesized in Figure 3, which presents them as a triangle: clinical effectiveness, personalization and access at the opportunities corner; the black-box problem, cultural bias and intellectual property violation at the risks corner; and transparency, capacity building, multi-stakeholder collaboration and human-centred design at the ethical-governance corner. The sides of the triangle indicate that opportunities only become sustainable when balanced through governance. Table 2 presents the main opportunities, risks and ethical requirements associated with the use of AI in TCIM, and the relationship between opportunities, risks and ethical governance is presented in Figure 3.

Table 2. Opportunities, risks and ethical requirements of AI in TCIM.

Dimension	Opportunity	Risk	Ethical Requirement
Clinical	Improved diagnostic accuracy and personalization	Automation bias; misalignment with clinical reasoning	Human-centred design; explainability

Dimension	Opportunity	Risk	Ethical Requirement
Data	Large-scale synthesis and standardization	Data scarcity; quality and representation gaps	Harmonized terminology; external validation
Knowledge	Stronger evidence base for traditional practice	Numerical reduction of symbolic knowledge	Contextual sensitivity; ontological alignment
Culture	Dialogue across plural medical systems	Cultural bias; marginalization of minority traditions	CARE Principles; multilingual representation
Legal	Expanded access through telemedicine	Liability uncertainty; regulatory gaps	Clear legal frameworks; accountability
Intellectual property	Protection through digital knowledge libraries	Biopiracy; digital bio-prospecting	Nagoya Protocol; WIPO treaty alignment

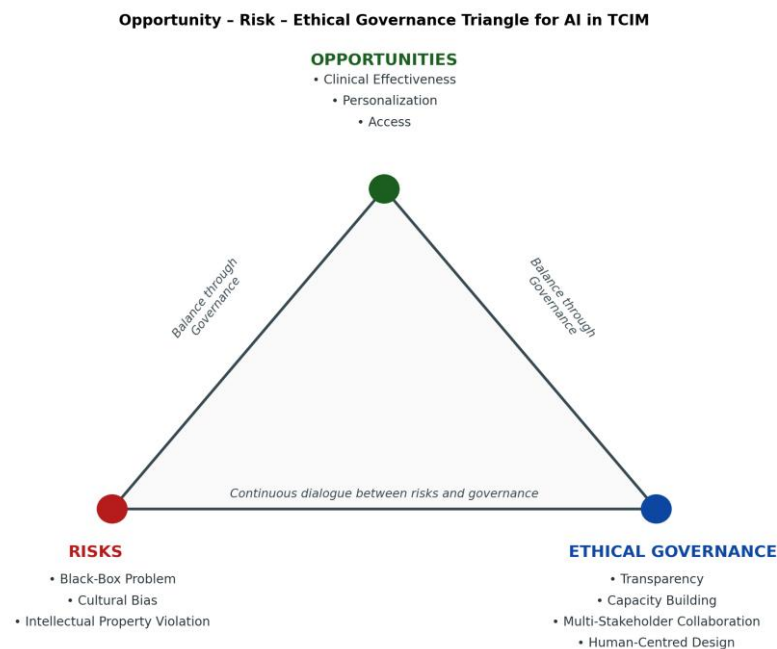

Figure 3. Opportunity–risk–ethical governance triangle regarding the use of artificial intelligence in traditional, complementary and integrative medicine.

5. Discussion

The literature reviewed here suggests that AI's footprint in TCIM should be read not as a linear story of technological progress but as a multidimensional field shaped by human, cultural, evidentiary and governance interactions (Ng, 2026; Pujari et al., 2025). Beyond cataloguing applications, the findings invite interpretation along several axes.

First, AI can plausibly contribute to the objectification and standardization of traditional diagnostic methods (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025), enabling a more systematic dialogue between traditional knowledge and modern scientific methods through image-assisted acupuncture, quantitative tongue and pulse diagnosis and patient-tailored herbal prescribing.

Yet such processes are not purely technical; the symbolic and contextual dimensions of traditional practice cannot be reduced to numerical indicators (Pujari et al., 2025).

Second, opportunities and risks are entwined. Data standardization and electronic health records accelerate clinical research while simultaneously risking the homogenization of traditional knowledge (Jongjiamdee et al., 2025; Ng et al., 2024). Algorithmic transparency can build clinician trust, yet developing explainable models is costly and methodologically demanding (Tun et al., 2025). AI-assisted herb–drug interaction screening can improve safety but may produce blind spots for low-resource settings whose herbal traditions are under-represented in training data.

Third, the literature challenges any model in which AI replaces the practitioner. Ng et al. (2024) and Pujari et al. (2025) explicitly position AI as a supplement to traditional and integrative care. Studies of clinician trust (Giebel et al., 2025; Tun et al., 2025) reinforce that transparency, training, usability and alignment with clinical reasoning are decisive. For TCIM specifically, the preservation of relational and empathic dimensions of practice becomes a success criterion for AI systems.

Fourth, ethics and governance are structural preconditions rather than after-the-fact corrections. A new international discourse on ownership, consent and benefit-sharing of traditional knowledge has emerged (Ng, 2026; Pujari et al., 2025). Adapting the WIPO treaty, Nagoya Protocol, Traditional Knowledge Digital Libraries and CARE Principles to AI data governance is critical for the ethical future of the field.

Fifth, important literature gaps remain. Most studies emphasize technical capability, accuracy and specificity, while real-world effectiveness, external validation, cross-cultural generalizability, long-term safety and effects on the practitioner–patient relationship receive less attention (Chu et al., 2022; Jongjiamdee et al., 2025). These gaps argue for a renewed TCIM research agenda. Finally, AI use prompts a reconsideration of the methodological foundations of traditional medicine itself: although reducing traditional knowledge to data risks weakening its symbolic coherence, well-designed and culturally sensitive AI tools can also broaden the evidence base of TCIM and facilitate intergenerational knowledge transfer (Ng, 2026).

6. Conclusion and Recommendations

AI offers substantial potential to support diagnosis and pattern recognition, clinical decision support, the safety of herbal medicine and personalized care in TCIM. Without transparency, accountability, cultural sensitivity and human-centred design, however, AI may marginalize traditional knowledge, weaken patient and practitioner trust and generate new inequalities. Responsible adoption depends on coordinated effort across research, policy and practice.

Researchers should prioritize study designs that emphasize representativeness, external validation and cross-cultural generalizability, ensure that multi-centre data collection preserves the diversity of TCIM and adopt reporting standards for explainability, bias and transparency (Jongjiamdee et al., 2025; Tun et al., 2025). Policymakers should develop clear legal frameworks for AI use in TCIM, define liability and accountability mechanisms and align data-protection and intellectual property rules with international instruments (Pujari et al., 2025). Health-system leaders should establish multi-stakeholder processes for the procurement, validation and oversight of AI-based CDSSs and guarantee the participation of traditional

practitioners. Clinicians should treat AI-based CDSSs as decision-support tools aligned with their clinical reasoning, critically evaluate recommendations and guard against automation bias (Giebel et al., 2025; Tun et al., 2025); for traditional practitioners, digital literacy training will strengthen the capacity to interpret system outputs within cultural and ethical contexts.

Future studies should focus on TCIM-specific external validation datasets, culturally aware explainable AI methods, how the practitioner–patient relationship is transformed in AI-mediated settings and how traditional-knowledge-holding communities can participate in AI development. Cost-effective and culturally sensitive solutions for low- and middle-income countries are also a priority (Jongjiamdee et al., 2025; Ng, 2026). Table 4 outlines policy and implementation recommendations for the responsible use of AI in TCIM.

Table 4. Policy and implementation recommendations for AI in TCIM.

Level	Recommendation	Expected outcome
International	Alignment with WHO, WIPO and Nagoya frameworks; cross-border data governance	Protection of traditional knowledge; prevention of biopiracy
National	Flexible regulatory frameworks; AYUSH-like national structures	Policy coherence; scalable implementation
Institutional	Multi-stakeholder procurement, validation and oversight	Safe clinical deployment
Professional	Digital literacy and capacity building for traditional practitioners	Professional acceptance and trust
Community	Community consent, benefit-sharing and CARE Principles application	Cultural respect and equity

7. Limitations

This study relies on a targeted literature review rather than a fully systematic review, and the representativeness of its findings should be interpreted accordingly. The documents reviewed are heterogeneous in topic, method and geographical scope, drawing on original research, scoping reviews, editorial pieces, mini-reviews and international-organization perspectives. Traditional medical systems are themselves diverse, and conclusions should not be assumed to apply with equal force across all traditions. Finally, external validation, prospective clinical evaluation and real-world evidence remain limited for many AI applications in TCIM, warranting caution in translating the findings to clinical practice.

References

- Chen, Y.-H. A. (n.d.). AI in clinical medicine: Benefits and potential risks of patient safety and ethics [Academic essay; full bibliographic information incomplete in the source document].
- Chu, H., Moon, S., Park, J., Bak, S., Ko, Y., & Youn, B.-Y. (2022). The use of artificial intelligence in complementary and alternative medicine: A systematic scoping review. *Frontiers in Pharmacology*, 13, 826044. <https://doi.org/10.3389/fphar.2022.826044>

- Gangurde, N., Panki, A. A., Ashok, B. K., Kumawat, R., & Singh, J. (2025). Integrative medicine: A robust, evidence-based path to holistic and effective patient care. *International Journal of Current Pharmaceutical Review and Research*, 17(6), 1101–1114.
- Giebel, G. D., Raszke, P., Nowak, H., Palmowski, L., Adamzik, M., Heinz, P., Tokic, M., Timmesfeld, N., Brunkhorst, F., Wasem, J., & Blase, N. (2025). Problems and barriers related to the use of AI-based clinical decision support systems: Interview study. *Journal of Medical Internet Research*, 27, e63377. <https://doi.org/10.2196/63377>
- Hoenders, R., Ghelman, R., Portella, C., Simmons, S., Locke, A., & Cramer, H. (2024). A review of the WHO strategy on traditional, complementary, and integrative medicine from the perspective of academic consortia for integrative medicine and health. *Frontiers in Medicine*, 11, 1395698. <https://doi.org/10.3389/fmed.2024.1395698>
- Jongjiamdee, K., Pornwonglert, P., Na Bangchang, N., & Akarasereenont, P. (2025). Artificial intelligence in traditional medicine: Evidence, barriers, and a research roadmap for personalized care. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1659338. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1659338>
- Ng, J. Y. (2026). Traditional, complementary, and integrative medicine in a rapidly digitalizing research environment: Ethics and intellectual property considerations. *BMC Complementary Medicine and Therapies*, 26, 139. <https://doi.org/10.1186/s12906-026-05382-7>
- Ng, J. Y., Cramer, H., Lee, M. S., & Moher, D. (2024). Traditional, complementary, and integrative medicine and artificial intelligence: Novel opportunities in healthcare. *Integrative Medicine Research*, 13(1), 101024. <https://doi.org/10.1016/j.imr.2024.101024>
- Ntumy, S. E. A., & Ntumy, S. (2025). The impact of artificial intelligence on education, food, herbal medicine and health [Preprint]. <https://doi.org/10.31124/advance.176164477.73490321/v1>
- Pujari, S., Singh, R., Goh, C. S., Nesari, T., Ghelman, R., Zhao, Y., Kalra, K., Alsalamah, S., George, R., Kuruvilla, S., & Labrique, A. (2025). Artificial intelligence in traditional medicine: Policy and governance strategies. *Bulletin of the World Health Organization* (Article ID: BLT.24.292888).
- Rajpurkar, P., Chen, E., Banerjee, O., & Topol, E. J. (2022). AI in health and medicine. *Nature Medicine*, 28(1), 31–38. <https://doi.org/10.1038/s41591-021-01614-0>
- Sutton, R. T., Pincock, D., Baumgart, D. C., Sadowski, D. C., Fedorak, R. N., & Kroeker, K. I. (2020). An overview of clinical decision support systems: Benefits, risks, and strategies for success. *npj Digital Medicine*, 3(1), 17. <https://doi.org/10.1038/s41746-020-0221-y>
- Tiwari, P., Kutum, R., Sethi, T., Shrivastava, A., Girase, B., & Aggarwal, S. (2017). Recapitulation of Ayurveda constitution types by machine learning of phenotypic traits. *PLoS ONE*, 12(10), e0185380. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185380>
- Tun, H. M., Abdul Rahman, H., Naing, L., & Malik, O. A. (2025). Trust in artificial intelligence-based clinical decision support systems among health care workers: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 27, e69678. <https://doi.org/10.2196/69678>
- World Health Organization. (2025). Mapping the application of artificial intelligence in traditional medicine: Technical brief. Geneva: World Health Organization.

SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMDE DAMGALAMA VE KAÇINMA DAVRANIŞI: CİNSEL YOLLA AKTARILAN ENFEKSİYONLAR BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET UYGULAMALARI

STIGMATIZATION AND AVOIDANCE BEHAVIOR IN ACCESS TO HEALTH CARE: SOCIAL WORK PRACTICES IN THE CONTEXT OF SEXUALLY TRANSMITTED INFECTIONS

Res. Asst. Dr. Avşin AKBAS

Munzur University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5279-1631>

Özet

Cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar (CYAE), küresel halk sağlığı açısından önemli bir sorun olmayı sürdürmekte; ancak bu alanda sağlık hizmetlerine erişim yalnızca tıbbi altyapı ve hizmet sunumu ile değil, aynı zamanda toplumsal normlar, kültürel değerler ve damgalama süreçleriyle belirlenmektedir. CYAE'ye ilişkin damgalama, bireylerin “ahlaki sapma”, “riskli davranış” veya “sorumsuzluk” gibi yargılarla etiketlenmesine yol açarak, sağlık hizmetlerinden yararlanma davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Erving Goffman'ın damgalama kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, CYAE bağlamında damgalama, bireylerin sosyal kimliklerinin değersizleştirilmesine ve sağlık sistemleriyle kurdukları ilişkinin zedelenmesine neden olmaktadır. Bu durum, yalnızca dışsal ayrımcılıkla sınırlı kalmamakta; bireylerin damgalayıcı söylemleri içselleştirmesiyle birlikte sağlık hizmetlerinden kaçınma davranışlarını da tetiklemektedir.

CYAE alanında kaçınma davranışı, test yaptırmama, tedavi aramama, partner bildiriminde bulunmama ve sağlık kurumlarıyla teması geciktirme gibi pratikler üzerinden somutlaşmaktadır. Bu davranışlar, enfeksiyonların erken teşhis ve tedavisini engelleyerek bireysel sağlık risklerini artırmakta ve aynı zamanda toplum sağlığı açısından bulaş zincirinin devam etmesine zemin hazırlamaktadır. Kaçınma davranışı sıklıkla bireysel bir tercih olarak yorumlansa da, Michel Foucault'nun biyopolitika kavramsallaştırması, cinselliğin ve bedeninin tarihsel olarak denetim altına alındığını ve sağlık pratiklerinin bu denetim mekanizmalarının bir parçası olarak işlediğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, bireylerin sağlık hizmetlerinden uzak durması, yalnızca bireysel korkuların değil, aynı zamanda toplumsal denetim ve normatif baskıların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Benzer biçimde, Pierre Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramı, bireylerin damgalayıcı söylemleri içselleştirerek kendi sağlık haklarını sınırlamalarını açıklamada önemli bir analitik araç sunmaktadır.

CYAE bağlamında damgalama, belirli gruplar üzerinde daha yoğun hissedilmektedir. Gençler, cinsel deneyimlerinin “erken” veya “uygunsuz” olarak değerlendirilmesi nedeniyle sağlık hizmetlerinden kaçınabilmekte; kadınlar ise cinsellik ve üreme üzerindeki toplumsal denetim nedeniyle daha fazla yargılanma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, HIV ile yaşayan bireyler ve cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitliliğine sahip olan bireyler, hem hastalığa hem de kimliklerine yönelik çok katmanlı damgalama biçimlerine maruz kalmaktadır. Bu durum, sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikleri derinleştirmekte ve CYAE'nin kontrol altına alınmasını zorlaştırmaktadır.

Sosyal hizmet disiplini, CYAE bağlamında damgalama ve kaçınma davranışı arasındaki ilişkiye müdahale etme potansiyeline sahip kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları, bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini artırmak ve damgalamanın etkilerini azaltmak amacıyla çok düzeyli müdahaleler geliştirmektedir. Mikro düzeyde, bireylerle yürütülen güçlendirme temelli görüşmeler ve psikososyal destek süreçleri, içselleştirilmiş

damgalamanın çözülmesine katkı sunmaktadır. Mezzo düzeyde, akran destek grupları ve topluluk temelli eğitim programları aracılığıyla bireylerin deneyim paylaşımı teşvik edilmekte ve yalnızlık duygusu azaltılmaktadır. Makro düzeyde ise sosyal hizmet uzmanları, damgalayıcı söylemlerin dönüştürülmesine yönelik savunuculuk faaliyetleri yürütmekte, cinsel sağlık eğitiminin yaygınlaştırılması için politika geliştirme süreçlerine katkı sunmakta ve kapsayıcı sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesini hedeflemektedir.

Bu bildiride, CYAE bağlamında damgalama ve kaçınma davranışı arasındaki ilişki eleştirel bir sosyal hizmet perspektifiyle analiz edilmektedir. Bildiri, damgalamanın yalnızca bireysel bir tutum değil; aynı zamanda toplumsal normlar ve kurumsal yapılar tarafından üretilen çok katmanlı bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uygulamalarının yalnızca bireysel müdahalelerle sınırlı kalmaması; aynı zamanda yapısal eşitsizlikleri hedefleyen, hak temelli ve dönüştürücü yaklaşımları içermesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, cinsel yolla aktarılan enfeksiyonların kontrol altına alınabilmesi ve bireylerin sağlık hizmetlerine eşit erişiminin sağlanabilmesi için damgalamanın çok boyutlu yapısının anlaşılması kritik öneme sahiptir. Sosyal hizmet disiplini, bu alanda geliştirdiği müdahalelerle bireylerin güçlendirilmesine, toplumsal farkındalığın artırılmasına ve sağlık sistemlerinin daha kapsayıcı hale getirilmesine katkı sunmaktadır. Damgalama ile mücadele, yalnızca bireysel davranış değişikliğini değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal dönüşümü gerektiren bütüncül bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlar, halk sağlığı, damgalama, ayrımcılık, kaçınma, sosyal hizmet

Abstract

Sexually transmitted infections (STIs) remain a significant global public health issue; however, access to health services in this area is determined not only by medical infrastructure and service delivery but also by social norms, cultural values, and stigmatization processes. Stigmatization related to STIs leads to individuals being labeled with judgments such as “moral deviance,” “risky behavior,” or “irresponsibility,” directly affecting their behavior regarding the use of health services. When evaluated within the framework of Erving Goffman’s theory of stigmatization, stigmatization in the context of STIs leads to the devaluation of individuals’ social identities and the undermining of their relationship with health systems. This situation is not limited to external discrimination; it also triggers avoidance behaviors regarding health services as individuals internalize stigmatizing discourses.

In STI cases, avoidance behavior manifests through practices such as refusing to get tested, not seeking treatment, failing to report to a partner, and delaying contact with healthcare institutions. These behaviors hinder the early diagnosis and treatment of infections, thereby increasing individual health risks and, from a public health perspective, creating conditions for continued transmission. Although avoidance behavior is often interpreted as an individual choice, Michel Foucault’s conceptualization of biopolitics reveals that sexuality and the body have historically been subjected to control, and that health practices operate as part of these control mechanisms. Within this framework, individuals’ avoidance of health services should be evaluated not only as a result of personal fears but also as a consequence of social control and normative pressures. Similarly, Pierre Bourdieu’s concept of symbolic violence offers an important analytical tool for explaining how individuals internalize stigmatizing discourses and thereby limit their own health rights.

In the context of STIs, stigmatization is felt more intensely among certain groups. Young people may avoid healthcare services because their sexual experiences are deemed “premature” or “inappropriate”; women, meanwhile, face a greater risk of judgment due to societal control over

sexuality and reproduction. Additionally, individuals living with HIV and those with diverse sexual orientations and gender identities are exposed to multi-layered forms of stigma targeting both their condition and their identities. This situation deepens inequalities in access to health services and complicates efforts to control STIs.

The social work discipline emerges as a critical field with the potential to intervene in the relationship between stigma and avoidance behavior within the context of STIs. Social work practices are developing multilevel interventions to increase individuals' access to healthcare and reduce the effects of stigma. At the micro level, empowerment-based counseling sessions and psychosocial support processes with individuals contribute to resolving internalized stigma. At the mezzo level, peer support groups and community-based education programs encourage individuals to share their experiences and reduce feelings of isolation. At the macro level, social workers engage in advocacy efforts to transform stigmatizing discourse, contribute to policy development to expand sexual health education, and strengthen inclusive health services.

This paper examines the connection between stigma and avoidance behavior in STIs from a critical social work lens. It argues that stigma is not simply an individual attitude but a complex process shaped by social norms and institutional frameworks. Thus, social work interventions should move beyond individual cases to include rights-based, transformative strategies addressing structural inequities.

In sum, recognizing the complex nature of stigma is essential for controlling sexually transmitted infections and ensuring equitable health service access. The social work field empowers individuals, increases societal awareness, and promotes inclusive health systems through tailored interventions. Combating stigma requires a comprehensive approach that demands both personal behavioral shifts and broader structural transformation.

Keywords: Sexually transmitted infections, public health, stigma, discrimination, avoidance, social work

**DİJİTAL SAĞLIK ÇAĞINDA HEMŞİRELİKTE TEKNOSTRES: KAVRAMSAL
BOYUTLAR, MESLEKİ ETKİLER VE YÖNETİM STRATEJİLERİ**
TECHNOSTRESS IN NURSING IN THE DIGITAL HEALTH AGE: CONCEPTUAL
DMENSIONS, PROFESSIONAL IMPACTS, AND MANAGEMENT STRATEGIES

Ümit ATABEY

Dicle University, Dicle University Hospital
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9452-6597>

Assoc. Prof. Dr. Akgün YEŞİLTEPE

Munzur University, Faculty of Health Sciences, Department of Midwifery
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4720-3118>

ÖZET

Dijitalleşme, sağlık hizmetlerinde bakım kalitesinin artırılıp sürdürülmesi, klinik karar verme süreçlerin desteklenmesi, hasta güvenliğinin sağlanması ve iş süreçlerinin hızlandırılması açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak sağlık alanında kullanılan elektronik kayıt sistemleri, klinik karar destek araçları, mobil uygulamalar, yapay zekâ destekli dijital teknolojiler, hemşireler üzerinde yeni psikososyal yükler ve ek iş yükü oluşturabilmektedir. Bu derlemenin amacı, dijital sağlık uygulamalarının hemşirelik mesleğinde yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan teknostres kavramına dikkat çekmek, teknostresin temel boyutlarını incelemek ve hemşirelerin mesleki iyilik hâli ile bakım süreci üzerindeki etkilerini güncel literatür ışığında değerlendirmektir. Teknostres, bireyin teknoloji kullanımı ile ilgili taleplerle baş etmede yaşadığı zorluk sonucu ortaya çıkan esnek, duygusal ve davranışsal bir uyum sorunu olarak sınıflandırılmıştır. Literatürde teknostres; tekno-aşırı yüklenme, tekno-istila, tekno-karmaşıklık, tekno-belirsizlik ve tekno-güvensizlik olmak üzere beş temel boyut ele alınmaktadır. Hemşirelikte bu boyutlar; artan dijital dokümantasyon yükü, mesai dışında ulaşılabilir olma beklentisi, karmaşık teknolojik sistemlere uyum sağlama baskısı, sürekli güncellenen yazılım ve cihazlara uyum sağlama zorunluluğu ve teknolojik yeterlilik konusunda yetersizlik kaygısı şeklinde görülebilmektedir. Güncel literatürde, teknostresin hemşirelerde iş doyumunu azaltabileceği, duygusal tükenmişliği artırabileceği, iş-yaşam dengesini bozabileceği ve bakım süreçlerinde verimlilik kaybına yol açabileceği gösterilmektedir. Bu nedenle sağlık sektöründe dijital dönüşüm süreçlerinin yalnızca teknik altyapı odaklı değil, aynı zamanda hemşirelerin psikososyal iyilik hallerini destekler nitelikte planlanması gerekmektedir. Sürekli eğitim, teknik destek, kullanıcı dostu sistem tasarımı, iş-yaşam sınırlarının korunması ve kurumsal farkındalık programları teknostresin azaltılmasında temel stratejiler olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Teknostres; Hemşirelik; Dijital Sağlık; Mesleki Stres; Sağlık Bilgi Teknolojileri; Tükenmişlik.

ABSTRACT

Digitalization offers significant opportunities in healthcare to improve and maintain the quality of care, support clinical decision-making processes, ensure patient safety, and accelerate business processes. However, electronic record systems, clinical decision support tools, mobile applications, and AI-powered digital technologies used in healthcare can create new psychosocial burdens and additional workloads for nurses. The aim of this review is to draw attention to the concept of technostress, which has emerged with the widespread use of digital health applications in the nursing profession, to examine the basic dimensions of technostress,

and to evaluate its effects on nurses' professional well-being and the care process in light of current literature. Technostress is classified as a flexible, emotional, and behavioral adjustment problem resulting from the difficulty an individual experiences in coping with the demands related to technology use. In the literature, technostress is addressed in five basic dimensions: techno-overload, techno-invasion, techno-complexity, techno-uncertainty, and techno-insecurity. In nursing, these dimensions are; Technostress can manifest as increasing digital documentation workload, the expectation of being available outside of working hours, pressure to adapt to complex technological systems, the necessity of adapting to constantly updated software and devices, and concerns about insufficient technological competence. Current literature shows that technostress can reduce job satisfaction, increase emotional burnout, disrupt work-life balance, and lead to loss of productivity in care processes among nurses. Therefore, digital transformation processes in the healthcare sector should be planned not only with a focus on technical infrastructure but also in a way that supports the psychosocial well-being of nurses. Continuous training, technical support, user-friendly system design, protection of work-life boundaries, and institutional awareness programs can be considered as fundamental strategies in reducing technostress.

Keywords: Technostress; Nursing; Digital Health; Occupational Stress; Health Information Technologies; Burnout.

**PSİKODİNAMİK PERSPEKTİFTE BİLİNÇDİŞİ SUÇLULUK VE SÜPEREGO
DİNAMİKLERİ**
UNCONSCIOUS GUILT AND SUPREGO DYNAMICS FROM A PSYCHODYNAMIC
PERSPECTIVE

Fatima İBAYEVA

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Psychology (Clinical
Psychology Master's Program), İstanbul, Türkiye
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1702-6938>

ÖZET

Bu çalışma, klinik psikoloji ve psikodinamik kuram bağlamında bilinçdışı suçluluk kavramı ile süperego dinamikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen kuramsal bir derlemedir. Çalışmanın temel amacı, psikodinamik literatürde yer alan farklı kuramsal yaklaşımları eleştirel bir perspektifle gözden geçirerek bu iki yapı arasındaki ilişkiye dair ortak dinamikleri belirlemek ve söz konusu dinamikleri klinik formülasyon açısından daha sistematik ve bütüncül bir çerçeve içerisinde organize etmektir. Psikanalitik kurama göre insan davranışı, id, ego ve süperego arasındaki sürekli ve çoğu zaman çatışmalı etkileşimler üzerinden şekillenmektedir. Bu yapı içerisinde süperego yalnızca içselleştirilmiş ahlaki normların temsilcisi olarak değil, aynı zamanda egoya yönelen eleştirel, yargılayıcı ve cezalandırıcı işlevleriyle bireyin içsel yaşantısını belirleyen merkezi bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle süperegonun katı, cezalandırıcı ve esneklikten yoksun biçimde örgütlendiği durumlarda, bireyin bilinç düzeyinde doğrudan fark edemediği ancak davranış örüntüleri, kişilerarası ilişkiler ve klinik semptomlar aracılığıyla dolaylı olarak gözlemlenebilen bir bilinçdışı suçluluk dinamiğinin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, literatürden elde edilen kuramsal bulgular bütüncül bir yapı içerisinde yeniden düzenlenmiş ve “süperego sertliği → içsel eleştirmen → bilinçdışı suçluluk → savunma mekanizmaları → semptom oluşumu” şeklinde işleyen döngüsel bir süreç önerilmiştir. Bu modelde süperegonun katılığı, egoda süregelen bir yetersizlik, kusurluluk ve değersizlik algısı üretmekte; bu durum bilinçdışı düzeyde bir cezalandırılma ihtiyacını tetiklemektedir. Ego ise bu yoğun psikik yükü baş edebilmek amacıyla bastırma, yansıtma, karşıt tepki geliştirme veya somatizasyon gibi çeşitli savunma mekanizmalarını devreye sokmaktadır. Ancak bu savunmalar kısa vadede denge sağlayıcı bir işlev görse de uzun vadede semptom oluşumuna zemin hazırlamakta ve ortaya çıkan semptomlar süperegonun eleştirel yapısını yeniden güçlendirerek döngünün devamlılığını pekiştirmektedir. Bu durum, özellikle kendini sabote etme, kronik suçluluk hissi, direnç ve olumsuz terapötik reaksiyon gibi klinik olguların anlaşılmasında önemli bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır. Önerilen bu kuramsal çerçevenin, psikodinamik psikoterapi süreçlerinde direnç, aktarım ve semptom sürekliliğinin anlaşılmasına katkı sağlayabileceği; ayrıca klinik değerlendirme ve vaka formülasyonu süreçlerinde terapistlere daha yapılandırılmış ve sistematik bir kuramsal araç sunabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, modelin ampirik olarak test edilmemiş olması önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilmekte ve gelecekte yapılacak nicel ve nitel çalışmalarla sınanmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: bilinçdışı suçluluk, süperego, psikodinamik çatışma, savunma mekanizmaları, semptom oluşumu.

ABSTRACT

This study is a theoretical review that examines the relationship between the concept of unconscious guilt and superego dynamics within the context of clinical psychology and psychodynamic theory. The primary aim of the study is to identify the common dynamics underlying the relationship between these two constructs by critically reviewing different theoretical approaches in the psychodynamic literature, and to organize these dynamics within a more systematic and holistic framework in terms of clinical formulation. According to psychoanalytic theory, human behavior is shaped by the continuous and often conflictual interactions among the id, ego, and superego. Within this structural model, the superego is regarded not only as the representative of internalized moral norms, but also as a central structure that determines the individual's internal experience through its critical, judgmental, and punitive functions directed toward the ego. Particularly in cases where the superego is organized in a rigid, punitive, and inflexible manner, it is suggested that a dynamic of unconscious guilt emerges—one that cannot be directly recognized at the level of conscious awareness but can be indirectly observed through behavioral patterns, interpersonal relationships, and clinical symptoms. In this respect, the conceptual findings derived from the literature are reorganized within an integrative framework, and a cyclical process is proposed, operating as follows: “superego rigidity → internal critic → unconscious guilt → defense mechanisms → symptom formation.” Within this model, the rigidity of the superego generates a persistent sense of inadequacy, defectiveness, and worthlessness in the ego, which in turn triggers an unconscious need for punishment. In order to cope with this intense psychic burden, the ego mobilizes various defense mechanisms such as repression, projection, reaction formation, and somatization. However, although these defenses serve a stabilizing function in the short term, they contribute to symptom formation in the long term, and the resulting symptoms reinforce the critical structure of the superego, thereby maintaining the continuity of the cycle. This framework provides an important explanatory model for understanding clinical phenomena such as self-sabotage, chronic guilt, resistance, and negative therapeutic reactions. It is suggested that the proposed theoretical model may contribute to a better understanding of resistance, transference, and symptom persistence in psychodynamic psychotherapy processes, and may offer therapists a more structured and systematic conceptual tool for clinical assessment and case formulation. However, the fact that the model has not been empirically tested constitutes a significant limitation, and it is emphasized that future quantitative and qualitative studies are needed to examine its validity.

Keywords: unconscious guilt, superego, psychodynamic conflict, defense mechanisms, symptom formation

GİRİŞ

Psikoloji disiplinin tarihsel gelişimi süresince, insan davranışının temelinde yer alan görünmez süreçlerin çözülmesi, ruhsal yapının kavranması açısından merkezi bir zorunluluk olarak değerlendirilmiştir. İnsan doğasını açıklamaya yönelik psikodinamik yaklaşım, davranışların tesadüfi nitelik taşımadığını; bilinçdışı işleyişlerin, bastırılmış dürtülerin ve intrapasişik çatışmaların nedensel bir süreklilik içinde ruhsal örgütlenmeyi biçimlendirdiğini ireli sürmektedir (Yıldırım & Kumcağız, 2022). Bu yapısal sistemin odağında, bireyin dürtüsel istekleri (id) ile toplumsal ve ahlaki normları temsil eden süperego

arasında arabuluculuk işlevi üstlenen ve gerçeklik ilkesine göre hareket eden ego bulunmaktadır (Yılmaz ve ark., 2025). Söz konusu üçlü yapının dengeli etkileşimi ruhsal işlevselliğin sürdürülmesi açısından belirleyici iken, bu dengenin bozulması nevrotik çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu kuramsal çerçevede suçluluk olgusu, yüzeysel bir duygusal deneyimin ötesine geçerek, içselleştirmiş otoritenin (süperegonun) egoya yönelttiği agresif yüklenmenin bir çıktısı olarak şekillenen yapısal bir sorun alanı olarak ele alınmaktadır (Özdemir & Düzgüner, 2020). Günlük yaşamda davranış düzenleyici ve telafi edici bir işlev üstlenebilen bilinçli suçluluktan farklı olarak, bilinçdışı suçluluk; süreklilik gösteren, yıpratıcı nitelikte olan ve kaynağı birey tarafından rasyonel düzeyde anlamlandırılmayan bir cezalandırılma gereksinimine işaret etmektedir (Yıldız, 2025). Bu olgu, süperegonun katı ve cezalandırıcı yapısıyla yakından bağlantılı olup, bireyin özdeğer algısını hedef alarak ruhsal sistem üzerinde kalıcı etkiler yaratma potansiyeli taşımaktadır (Tekçe & Bilge, 2023).

Literatürde suçluluk ile süperego arasındaki etkileşim kapsamlı biçimde incelenmiş olmakla birlikte, bilinçdışı suçluluğun yalnızca bir sonuç değişkeni olarak değil, semptomların oluşumunu doğrudan tetikleyen ve sürdüren patolojik bir mekanizma olarak ele alınmasına ilişkin kuramsal boşluklar dikkat çekmektedir. Aşırı cezalandırıcı bir süperego tarafından üretilen suçluluğun savunma düzeneklerini hangi yollarla bozduğu ve bunun semptom oluşumuyla nasıl döngüsel bir nedensellik ilişkisi kurduğu, bütüncül bir kavramsallaştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, psikoanalitik kuramın temel varsayımlarından hareketle, süperego katılığından semptom gelişimine uzanan süreci nedensel bir bütünlük içinde açıklayan ve döngüsel yapısı itibarıyla klinik uygulamalara entegre edilebilir nitelikte özgün bir teorik model önermektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Süperego yapısı ve işlevi

Ruhsal aygıtın gelişimsel açıdan en son ortaya çıkan birleşeni olan süperego, bireyin dış çevreden, ebeveyn figürlerinden ve kültürel sistemlerden içselleştirdiği ahlaki ilkeler, yasaklar ve ideallerin temsilini üstlenmektedir (Yıldırım & Kumcağız, 2022). Öz-değerlendirme ve psikolojik düzenleme işlevi gören bu yapı (Schalkwijk, 2018), egonun hem davranışlarını hem de fantezi düzeyindeki içeriklerini sürekli bir değerlendirmeye tabi tutar. İşlevsel nitelikte bir süperego, bireyin toplumsal uyumunu ve empati kurma kapasitesini desteklerken; aşırı katı ve patolojik bir yapı kazandığında, yüksek düzeyde mükemmeliyetçi beklentiler dayatarak ego üzerinde baskılayıcı ve yıpratıcı bir otorite kurmaktadır (Mersin & İbrahimoglu, 2022). Süperegonun temel işleyişini belirleyen ödüllendirici (özsaygı üretimi) ve cezalandırıcı (suçluluk ve aşağılanma) mekanizmalar, doğrudan egonun bu ideallere uyum sağlama kapasitesine bağlıdır (Yıldırım & Kumcağız, 2022). Bu bağlamda, süperegonun yapısal katılığı, içsel dünyanın çatışmalı bir alan haline gelip gelmeyeceğini belirleyen temel değişken olarak öne çıkmaktadır.

2.2 Bilinçdışı Suçluluk Kavramı

Suçluluk olgusu, yalnızca nesnel bir norm ihlaline verilen geçici ve onarıcı bir tepkiyle (yapıcı suçluluk) sınırlı değildir; aynı zamanda, gerçek ya da fantezi düzeyindeki yaşantılardan

kaynaklanan, tüm sorumluluğu üstlenme ve kendini cezalandırmaya yönelik nevroitik bir gereksinim de (yıkıcı suçluluk) içermektedir (Yıldız, 2025; Özdemir & Düzgüner, 2020). Bilinçdışı suçluluk ise, egonun bilinç alanı dışında tutmaya çalıştığı (bastırdığı), ancak süperegonun yargılayıcı işlevinden kaçamadığı derin bir cezalandırılma eğilimi olarak tanımlanabilir. Dinçer (2019)'in psikanalitik kurama dayalı aktarımlarına göre, davranışa dönüşmeyen niyetler dahi süperegonun denetimi altındadır ve yalnızca “olumsuz” bir fantezinin varlığı bile süperego temelli bir korku yaratarak bilinçdışı suçluluğu tetikleyebilmektedir. Bu bağlamda bilinçdışı suçluluk, bireyin kendine zarar verici örüntülerini açıklayan temel psikodinamik süreçlerden biri olarak değerlendirilmektedir; zira kişi, nesneye yönelmeyen bu suçluluk duygusunun bedelini çeşitli biçimlerde telafi etme eğilimindedir.

2.3 Psikodinamik Çatışma Modeli

Psikodinamik kuramın merkezinde yer alan çatışma modeli, id'in dürtüsel talepleri (haz ilkesi), dış gerçekliğin sınırlayıcı koşulları (gerçeklik ilkesi) ve süperegonun normatif yasakları arasındaki süregelen gerileme dayanmaktadır. Ego, bu üç farklı sistemin taleplerini eşzamanlı olarak dengelemek ve aralarında bir uzlaşma üretmek zorunda olan aracı bir yapı konumundadır (Yıldırım & Kumcağız, 2022). İd'in ilkel dürtüleri doyum arayışındayken, süperego bu dürtülerin varlığını dahi tehdit olarak algılayarak egoda ahlaki kaygıyı (vicdani anksite) artırmaktadır (Yıldırım & Kumcağız, 2022). Çatışmanın yoğunluğu arttıkça, egonun deneyimlediği anksiyete düzeyi ve bütünlüğünü koruma çabası da aynı ölçüde zorlaşır. Bu çerçevede, çatışmanın çözülmemesi ya da işlevsel biçimde düzenlenemediği durumlarda, biriken psişik enerjinin alternatif yollarla boşaltılması kaçınılmaz hale gelmektedir.

2.4 Savunma Mekanizmalarının Rolü

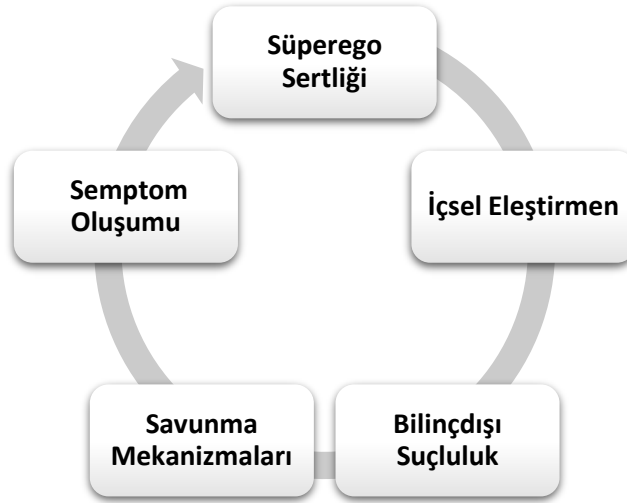
Ego, id ile süperegonun arasında yoğun bir gerilim altında kaldığında ve ahlaki ya da nevroitik anksiyete anksiyete tolere edilemez bir düzeye ulaştığında, ruhsal bütünlüğü sürdürmek ve psikolojik sıkıntıyı azaltmak amacıyla bilinçdışı savunma düzeneklerini harekete geçirir (Yılmaz ve ark., 2025). Yansıtma, bastırma, karşıt tepki oluşturma ve somatizasyon gibi mekanizmalar, kısa vadede bir denge (homeostazi) sağlama işlevi görse de gerçekliği çarpıtmaları nedeniyle kalıcı ve işlevsel bir çözüm sunmazlar (Yıldırım & Kumcağız, 2022).

Özellikle bilinçdışı suçluluk bağlamında ego, bu yoğun başa çıkabilmek için onu reddetme (inkar) ya da dışsallaştırarak başkalarına atfetme (yansıtma) eğilimi gösterebilir. Bununla birlikte, söz konusu savunma süreçleri süperegonun cezalandırıcı taleplerini ortadan kaldırmaz; aksine, bu taleplerin biçim değiştirerek semptomatik ifadeler (örneğin bedenselleştirme ya da kendini sabote etme davranışları) aracılığıyla açığa çıkmasına zemin hazırlar (Yıldırım & Kumcağız, 2022).

3. TEORİK ENTEGRASYON MODELİ: DÖNGÜSEL BİLİNÇDİŞİ SUÇLULUK DİNAMİĞİ

Bu çalışmanın temel önermesi doğrultusunda, süperego ile bilinçdışı suçluluk arasındaki ilişki, basit bir doğrusal neden-sonuç dizgesi olarak ele alınmamakta; bunun yerine patolojik ruhsal örgütlenmeyi açıklayan bütüncül, döngüsel ve kendi kendini sürdüren (self-perpetuating) bir kuramsal model çerçevesinde kavramsallaştırılmaktadır.

Önerilen entegratif modelin işleyiş dizgesi şu şekilde yapılandırılmaktadır:

Aşama 1: Süperego sertliği (Katı Otorite ve Gerçekdışı İdealler)

Döngüsel sürecin başlangıç noktası, ruhsal aygıt içerisindeki süperego yapısının aşırı derecede genişlemiş ve katılaşmış olması oluşturmaktadır. Çocukluk döneminde deneyimlenen ebeveyn tutumları (özellikle aşırı otoriter, koşullu kabul sunan ya da ihmal edici figürler) ve çözümlenememiş ödipal çatışmalar sonucunda birey, hataya tolerans göstermeyen ve cezalandırıcı niteliği belirgin bir süperego yapısını içselleştirir. Bu katı yapı, egodan gerçekçi olmayan düzeyde bir kusursuzluk beklentisi (ego-idealine tam uyum) talep eder. İd kaynaklı en küçük agresif ya da libidinal dürtü dahi bu sistem tarafından ciddi bir ihlal olarak değerlendirilir (Özdemir & Düzgüner, 2020).

Aşama 2: İçsel eleştirmenin aktivasyonu

Süperegonun söz konusu katılığı, zamanla ruhsal alanda sürekli işleyen ve cezalandırıcı özellik taşıyan bir “içsel eleştirmen” mekanizmasına dönüşmektedir. Dışsal bir otoritenin yokluğunda dahi etkinliğini sürdüren bu yapı, egonun yeterliliğini, değerini ve niyetlerini kesintisiz biçimde sorgular. Bu aşamada birey, dış dünyadan herhangi bir yargı veya yaptırım gelmese bile, kendisini sürekli değerlendiren ve değersizleştiren bir içsel sesin etkisi altına girer. İçsel eleştirmen, yaşanan başarısızlıkları geçici ya da durumsal bir problem olarak değil, bireyin karakterine ait temel bir yetersizlik olarak değerlendirir; böylece yalnızca davranışları değil, doğrudan benlik algısını hedef alarak utanç ve suçluluk duygularını tetikler (Tekçe & Bilge, 2023).

Aşama 3: Bilinçdışı suçluluğun üretilmesi

İçsel eleştirmenin süreklilik gösteren baskısı ve egonun ideallerine ulaşmada yaşadığı kaçınılmaz yetersizlik, yoğun bir cezalandırılma gereksinimini ortaya çıkarır. Ancak bu deneyim, içerdiği yüksek düzeydeki psikolojik yük nedeniyle bilinç düzeyinde taşınmaz. Bu nedenle söz konusu suçluluk, bastırılarak bilinçdışı düzleme itilmekte ve bilinçdışı suçluluk formuna dönüşmektedir. Bu süreç birey, kaynağın açık biçimde tanımlayamadığı bir huzursuzluk ve sürekli bir “yakalanma ya da cezalandırma” beklentisi yaşamaya başlar (Dinçer,

2019). Öznenin kendisini yaşama ya da iyi oluş deneyimlerine layık görmediği bu örtük yapı, klinik görünümde en yıkıcı dinamiklerden birini temsil etmektedir.

Aşama 4: Savunma mekanizmalarının devreye girmesi

Bilinçdışı suçluluğun yol açtığı yoğun ahlaki anksiyete ve psişik yük, egonun koruyucu işlevlerini harekete geçirerek savunma mekanizmalarını devreye sokmasına neden olur. Ego, bir yandan bu yükü yönetmeye, diğer yandan süperegonun cezalandırıcı baskısını dengelemeye çalışır. Bu süreçte nevrotik ya da daha ilkel nitelikte savunma düzenekleri etkinlik kazanır (Yıldırım & Kumcağız, 2022). Örneğin birey, kendi suçluluk duygusunu dışsallaştırarak başkalarına atfedilebilir (yansıtma), özgeci ya da çileci davranış örüntüleri aracılığıyla telafi edici bir “bedel ödeme” sürecinde girebilir ya da ruhsal sıkıntıyı bedensel belirtilere dönüştürerek (somatizasyon) dolaylı bir ifade alanı yaratabilir.

Aşama 5: Semptom oluşumu ve döngünün kapanması

Savunma mekanizmalarının katı ve aşırı kullanımı, gerçekliğin çarpıtılmasına yol açarken, biriken psişik enerjinin işlevsel olmayan yollarla boşaltılması sonucunda klinik düzeyde semptomlar ortaya çıkar. Bu semptomlar; bireyin başarıya yaklaştığı anlarda kendini sabote etmesi, süregelen depresif belirtiler, anksiyete atakları, ilişkisel örüntülerde bozulmalar ya da somatik yakınmalar şeklinde gözlemlenebilir (Mersin & İbrahimoglu, 2022; Tekçe & Bilge, 2023).

Döngüsel yapı bu aşamada belirginleşir: Ortaya çıkan semptomlar (örneğin işlevselliği sekteye uğratan kendini sabote edici davranışlar), zaten zorlanmış durumda olan egonun yeni bir “başarısızlık” deneyimi yaşamasına neden olur. Bu deneyim, başlangıçtaki süperego katılığını pekiştirir ve meşrulaştırır. Süperego, bu yeni başarısızlıkları kanıt olarak benlik değerini yeniden hedef alır ve içsel eleştirmenin etkinliğini daha da yoğunlaştırır. Böylece sistem, cezalandırılma ihtiyacını sürekli yeniden üreten, kendini sürdüren kapalı bir patolojik döngüye dönüşür.

4. TARTIŞMA

Önerilen döngüsel kuramsal modelin klinik psikoloji ve psikanalitik psikoterapi uygulamalarına sağladığı temel katkı, semptomlara yönelik değerlendirme çerçevesini dönüştürmesidir. Psikopatolojiyi yalnızca birbirinden bağımsız belirtilerin toplamı olarak ele alan indirgemeci yaklaşımlardan farklı olarak bu model, klinik görünümün altında işleyen “cezalandırılma gereksinimini” merkezi bir değişken olarak konumlandırmaktadır. Özellikle tedavi sürecinde direnç gösteren, iyileşme yönünde ilerlemekten kaçınan ya da olumsuz terapötik reaksiyon (iyileşme beklentisine rağmen belirtilerin artması) sergileyen olgularda, modelde tanımlanan bilinçdışı suçluluk dinamiği açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda iyileşme süreci, süperegonun cezalandırıcı taleplerine karşıt bir durum oluşturduğundan, bireyde iyileşmeye eşlik eden bir suçluluk deneyimi ortaya çıkabilmektedir.

Terapötik bağlamda bu döngü, danışanın aktarım süreçlerinde belirgin biçimde izlenebilir (Yılmaz ve ark., 2025). Danışan, terapi sürecinde terapisti bilinçdışı düzeyde katı ve yargılayıcı bir süperego temsili olarak konumlandırma eğilimi gösterebilir. Kendi hatalarını, yetersizliklerini ya da fantezi düzeyindeki yasak içerikleri ifade ederken, terapistten eleştiri ya da cezalandırma beklentisi içine girebilir. Terapistin bu dinamiğe eşlik etmek yerine, yansız,

kapsayıcı ve empatik bir tutum sürdürmesi; danışanın içsel eleştirmeni ile dış gerçeklik arasındaki ayrımı fark etmesine (gerçeklik sınaması) olanak tanır (Mersin & İbrahimoglu, 2022).

Literatür incelendiğinde, yalnızca semptomların ortadan kaldırılmasına odaklanan yaklaşımların uzun vadede sınırlı etkililik gösterdiği anlaşılmaktadır; çünkü bilinçdışı suçluluk düzenlenmediği sürece, ego yeniden semptom üretme eğilimini sürdürmektedir (Yılmaz ve ark., 2025). Bu çerçevede önerilen model, psikanalitik müdahalenin amacı “süperegonun eliminasyonu” olarak değil, bu yapının yeniden yapılandırılması olarak tanımlamaktadır. Buna göre hedef, katı ve cezalandırıcı özellikler taşıyan süperegonun, daha esnek, kapsayıcı ve rehberlik edici (compassionate) bir işleyişe dönüştürülmesidir (Mersin & İbrahimoglu, 2022). Ego, ancak süperegonun bu baskılayıcı etkisinin azalmasıyla birlikte, gerçeklik ilkesine uyumlu, yaratıcı ve düzenleyici işlevlerini (örneğin yüceltme) etkin biçimde kullanabilmektedir (Yıldırım & Kumcağız, 2022).

Model eleştirel bir perspektiften değerlendirildiğinde, psikanalitik kurama yöneltilen “yanlışlanamazlık” ve “dairesel akıl yürütme” eleştirilerinin (Yılmaz ve ark., 2025) bu kuramsal çerçeve açısından da metodolojik bir risk oluşturduğu kabul edilmektedir. Nitekim bilinçdışı süreçlerin doğrudan gözlemlenmesi ve nicel olarak ölçülmesi ontolojik sınırlar nedeniyle mümkün değildir. Bununla birlikte model, psikanalitik yaklaşımın anlam üretme ve yorumlama kapasitesini koruyarak, insan ruhsallığının basit bir uyarı-tepki mekanizmasına indirgenemeyecek çok katmanlı yapısını sistematik biçimde açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda modelin geçerliliği, deneysel doğrulana bilirlikten ziyade klinik etkinlik ve terapötik içgörü üretme kapasitesi üzerinden pragmatik bir zeminde değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Sonuç olarak, psikodinamik yaklaşım çerçevesinde suçluluk olgusu, yalnızca yüzeysel bir pişmanlık duygusu olarak değil; id, ego ve süperego arasındaki yapısal çatışmanın bir yansıması ve ruhsal işleyişi organize eden temel bir dinamik olarak değerlendirilmektedir. Önerilen “süperego sertliği → içsel eleştirmen → bilinçdışı suçluluk → savunma mekanizmaları → semptom oluşumu” modeli, bilinçdışı suçluluğun edilgen bir çıktı olmaktan ziyade, nevrotik sıkıntıyı sürekli yeniden üreten döngüsel ve patojenik bir sistem merkezinde konumlandığını ortaya koymaktadır.

Klinik uygulama açısından bu çerçeve, terapötik odağın yalnızca görünür semptomlara yöneltilmesinin yetersiz kalacağını; bunun yerine bireyin kendiliğine yönelttiği bilinçdışı yıkıcı öfke ile içselleştirilmiş cezalandırıcı otorite yapılarına odaklanması gerektiğini göstermektedir. Bu döngünün kırılması, ancak süperegonun daha esnek ve şefkat temelli bir yapıya dönüştürülmesi ve egonun düzenleyici kapasitesinin güçlendirilmesi ile mümkün görünmektedir. Bu dönüşüm sağlandığında, bireyin içsel çatışmalarını daha işlevsel biçimde yönetmesi; daha özgün, üretken ve gerçeklik ilkesine uyumlu bir psikolojik örgütlenme geliştirmesi olası hale gelmektedir. Bu bağlamda sunulan model, hem kuramsal alanda bütünleştirici bir çerçeve sunmakta hem de psikanalitik psikoterapinin klinik yönelimine sistematik bir rehberlik sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Dinçer, D. (2019). Üniversitedeki suçluluk belirtileri üzerine metaforik bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (71), 1222-1238. <https://doi.org/10.17755/esosder.507357>
- Mersin, S., & İbrahimoglu, Ö. (2022). Masum id, güçlü ego ve şefkatli süperego ile insanlığı iyileştirmek. *Hümanistik Perspektif*, 4 (1), 164–176. <https://doi.org/10.47793/hp.1011979>
- Özdemir, N. ve Düzgüner, S. (2020). Suçluluk, pişmanlık ve günahkarlığın kapsamı ve diğer yakın kavramlarla ilişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (49), 497–529. <https://doi.org/10.17120/omuifd.798703>
- Schalkwijk, F. (2018). Vicdanın yeni bir kavramsallaştırılması. *Psikolojide Sınırlar*, 9, Madde 1863. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01863>
- Tekçe, E. ve Bilge, Y. (2023). Narsisizm ile sınırlandırma ve suçluluk ilişkisi: Sistematik bir derleme. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 7 (13), 43–73. <https://doi.org/10.31461/ybpd.1301275>
- Yıldırım, O. ve Kumcağız, H. (2022). Psikodinamik tedaviye göre insan performansının incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 103–132. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1052683>
- Yıldız, S. (2025). Gündelik hayattan örgütlere: Suçluluk ve küçülmeler. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 386–417. <https://izlik.org/JA49WE82NN>
- Yılmaz, K., Öztürk, A. ve Gezer, S. (2025). Psikanaliz üzerine tarihsel ve eleştirel bir inceleme. *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 125–137. <https://izlik.org/JA78XH88PT>

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ORGANIZATIONAL COMMITMENT AMONG HEALTHCARE WORKERS

Master's Student Canan DOĞAN DEMİR¹

¹Batman University, Graduate School, Department of Business Administration,
Master's Student Batman, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3344-4975>

Özlem GÖK¹

¹Batman University, Graduate School, Department of Business Administration,
Master's Student Batman, Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4466-9453>

Özet

Bu derleme, sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılığı kuramsal temelleri, belirleyicileri ve kurumsal sonuçları açısından incelemektedir. Sağlık hizmetlerinin hasta güvenliği, bakım kalitesi ve hizmet sürekliliğiyle doğrudan ilişkili olması, çalışanların kuruma yönelik bağlılığını sağlık yönetimi açısından temel bir örgütsel gösterge hâline getirmektedir. Bu kapsamda örgütsel bağlılık, duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutları çerçevesinde ele alınmakta; bu boyutların sağlık çalışanlarının iş doyumu, performans, hasta güvenliği davranışları ve işten ayrılma niyetiyle ilişkisi değerlendirilmektedir. Literatür, örgütsel bağlılığın iş doyumu, liderlik tarzı, yönetici desteği, örgütsel adalet, çalışma koşulları, iş yükü, mesleki gelişim olanakları ve çalışan refahı gibi değişkenlerle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Örgütsel bağlılığı güçlü olan sağlık çalışanlarının hasta bakım süreçlerine daha etkin katıldığı, ekip çalışmasına daha uyumlu davrandığı ve kurumsal hedeflerle daha yüksek düzeyde özdeşleştiği bildirilmektedir. Düşük örgütsel bağlılık ise tükenmişlik, motivasyon kaybı, devamsızlık, işten ayrılma niyeti ve bakım kalitesinde azalma gibi olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle sağlık kurumlarında örgütsel bağlılığın güçlendirilmesi, çalışan memnuniyetini geliştiren bir insan kaynakları uygulamasının ötesinde, güvenli, nitelikli ve sürdürülebilir sağlık hizmeti sunumunu destekleyen stratejik bir yönetim önceliği olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Sağlık Çalışanları, İş Doyumu, Hasta Güvenliği, Sağlık Hizmetleri Yönetimi.

Abstract

This review examines organizational commitment among healthcare workers in terms of its theoretical foundations, determinants, and organizational outcomes. Since healthcare services are directly related to patient safety, quality of care, and service continuity, employees' commitment to their organizations represents a critical indicator for healthcare management. In this context, organizational commitment is discussed through the dimensions of affective commitment, continuance commitment, and normative commitment, with particular emphasis on their associations with job satisfaction, performance, patient safety behaviors, and turnover intention. The literature indicates that organizational commitment among healthcare workers is closely associated with job satisfaction, leadership style, managerial support, organizational

justice, working conditions, workload, professional development opportunities, and employee well-being. Healthcare workers with stronger organizational commitment are more likely to participate effectively in patient care processes, collaborate within teams, and identify with institutional goals. Conversely, low organizational commitment is associated with burnout, reduced motivation, absenteeism, turnover intention, and deterioration in care quality. Therefore, strengthening organizational commitment in healthcare institutions should be considered a strategic managerial priority that supports safe, high-quality, and sustainable healthcare delivery.

Keywords: Organizational Commitment; Healthcare Workers; Job Satisfaction; Patient Safety; Healthcare Management.

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinde insan kaynağı, bakım süreçlerinin sürdürülebilirliği, hizmet kalitesinin artırılması ve hasta güvenliğinin sağlanması açısından temel belirleyicilerden biridir. Dünya Sağlık Örgütü, kaliteli sağlık hizmetini etkili, güvenli, insan merkezli, zamanında, adil, bütünsel ve verimli hizmet sunumu olarak tanımlamakta; bu niteliğin sürdürülebilir kılınmasında güçlü sağlık sistemleri kadar nitelikli ve kuruma bağlı sağlık çalışanlarının da önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda örgütsel bağlılık, sağlık çalışanlarının kuruma yönelik aidiyet duygusunu, iş doyumunu, örgütte kalma eğilimini ve mesleki performansını etkileyen önemli bir değişken olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılığın bakım kalitesi, hasta güvenliği kültürü, çalışan performansı ve personel devri gibi kurumsal çıktılar üzerinde belirleyici rol oynayabileceği belirtilmektedir. Güncel çalışmalar, özellikle hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılığın hasta güvenliği faaliyetleri, bakım kalitesi ve örgütsel performansla ilişkili olduğunu göstermektedir (WHO, 2024a,b; Kim & Yu, 2024; Paparisabet et al., 2024; Rodríguez-Fernández et al., 2024).

1. Örgütsel Bağlılık Kuramları ve Modelleri

Sağlık hizmetlerinde insan kaynağı, bakım süreçlerinin sürekliliği, hizmet kalitesinin geliştirilmesi ve hasta güvenliğinin sağlanması açısından temel bir belirleyicidir. Dünya Sağlık Örgütü, kaliteli sağlık hizmetini etkili, güvenli, insan merkezli, zamanında, adil, bütünsel ve verimli hizmet sunumu olarak tanımlamakta; bu niteliğin sürdürülebilirliği için güçlü sağlık sistemleriyle birlikte nitelikli ve kuruma bağlı sağlık çalışanlarının önemine dikkat çekmektedir (WHO, 2024a; 2024b). Bu bağlamda örgütsel bağlılık, sağlık çalışanlarının kuruma yönelik aidiyetini, örgütsel amaçlarla özdeşleşme düzeyini, kurumda kalma eğilimini ve mesleki performansını etkileyen önemli bir örgütsel davranış değişkeni olarak değerlendirilmektedir. Güncel araştırmalar, sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılığın hasta güvenliği faaliyetleri, bakım kalitesi, çalışan performansı ve örgütsel çıktılarla anlamlı ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır (Kim & Yu, 2024; Paparisabet et al., 2024; Rodríguez-Fernández et al., 2024).

Örgütsel bağlılık, çalışanın görev yaptığı kuruma yönelik aidiyet duygusunu, örgütün amaç ve değerleriyle özdeşleşme derecesini ve örgüt üyeliğini sürdürme isteğini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır (Mowday et al., 1979; Porter et al., 1974). Kavram, örgütte kalma davranışını aşan daha geniş bir psikolojik yönelimi kapsar; çalışanların örgütsel hedeflere katkı sunma, kuruma karşı sorumluluk geliştirme ve iş yaşamında örgütle tutarlı bir ilişki kurma biçimlerini de içerir (Meyer & Allen, 1991; 1997). Bu nedenle örgütsel bağlılık, birey ile örgüt arasındaki psikolojik ilişkinin niteliğini açıklayan merkezi bir değişken olarak örgütsel davranış literatüründe önemli bir yer tutmaktadır (Mathieu & Zajac, 1990). Sağlık hizmetleri bağlamında bu ilişki, çalışanların mesleki rollerini nasıl yerine getirdiklerini ve kurumun bakım kalitesi hedefleriyle ne ölçüde bütünleştiklerini anlamak bakımından ayrıca önem kazanmaktadır.

Örgütsel bağlılık literatüründe kavramın tarihsel gelişimi, çalışanın örgütte kalma nedenlerini farklı kuramsal açılardan açıklayan yaklaşımlar üzerinden ilerlemiştir. Becker'in (1960) yan bahis kuramı, bağlılığı çalışanın örgüte yaptığı yatırımlar ve örgütten ayrılması durumunda karşılaşılabilecek kayıplar üzerinden ele alır. Bu yaklaşıma göre zaman, emek, deneyim, statü, sosyal ilişkiler ve ekonomik kazanımlar arttıkça örgütten ayrılmanın maliyeti yükselir. Porter ve arkadaşlarının tutumsal bağlılık yaklaşımı ise örgütsel bağlılığı örgütün amaç ve değerlerini benimseme, örgüt yararına gönüllü çaba gösterme ve örgüt üyeliğini sürdürme isteği üzerinden tanımlar (Mowday et al., 1979; Porter et al., 1974). Böylece örgütsel bağlılık, davranışsal devamlılığın yanında örgütle özdeşleşme ve örgütsel hedeflere katkı sunma yönelimiyle de açıklanmaktadır.

Meyer ve Allen'in üç boyutlu örgütsel bağlılık modeli, sağlık çalışanlarıyla ilgili araştırmalarda en sık kullanılan kuramsal çerçevelerden biridir. Bu modele göre duygusal bağlılık, çalışanın örgüte istekli biçimde bağlanmasını ve aidiyet duygusu geliştirmesini; devam bağlılığı, örgütten ayrılmanın doğuracağı ekonomik, mesleki veya sosyal maliyetler nedeniyle örgütte kalma eğilimini; normatif bağlılık ise çalışanın örgüte karşı sorumluluk ya da yükümlülük hissetmesini ifade eder (Meyer & Allen, 1991; 1997). Meta-analitik bulgular, bu boyutların örgütsel çıktılarla aynı düzeyde ilişkili olmadığını göstermektedir. Duygusal bağlılık iş doyumu, performans ve örgütte kalma isteğiyle daha güçlü ilişkiler sergilerken, devam bağlılığı çoğu durumda ayrılma maliyetleriyle ilişkili daha sınırlı bir psikolojik temele dayanmaktadır (Meyer et al., 2002). Bu nedenle sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık değerlendirilirken toplam bağlılık düzeyinden çok bağlılığın niteliği ve hangi psikolojik temele dayandığı dikkate alınmalıdır.

2. Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Bağlılığın Önemi ve Belirleyicileri

Sağlık sektörü, hizmet çıktılarının insan yaşamı, hasta güvenliği ve bireylerin iyilik hâliyle doğrudan ilişkili olması nedeniyle yüksek düzeyde koordinasyon, süreklilik ve mesleki sorumluluk gerektirir. Bu alanda hizmet kalitesi teknolojik donanım, fiziki altyapı ve kurumsal politikalarla birlikte çalışanların kuruma yönelik bağlılığı, mesleki motivasyonu ve örgütsel hedeflerle özdeşleşme düzeyi tarafından da şekillenir. Güncel araştırmalar, sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılığın bakım kalitesi, hasta güvenliği kültürü, iş doyumu, performans ve kurumsal

verimlilik gibi çıktılarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Paparısabet et al., 2024; Rodríguez-Fernández et al., 2024). Özellikle duygusal bağlılığı yüksek çalışanların kurum amaçlarını daha fazla benimsediği, ekip süreçlerine daha etkin katıldığı ve hasta bakımında daha sorumluluk odaklı davranışlar sergileyebildiği bildirilmektedir (Rodríguez-Fernández et al., 2024). Bu nedenle örgütsel bağlılık, sağlık kurumlarında hizmet kalitesinin yönetimi ve hasta güvenliği kültürünün geliştirilmesi açısından stratejik bir değişken olarak ele alınmalıdır.

Sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık, iş doyumu, liderlik tarzı, yönetici desteği, örgütsel adalet, çalışma koşulları, iş yükü, mesleki gelişim olanakları ve çalışan refahı gibi değişkenlerin etkileşimiyle biçimlenmektedir. İş doyumu yüksek çalışanlarda kuruma yönelik aidiyetin güçlenmesi, örgütsel amaçların daha fazla benimsenmesi ve kurumda kalma eğiliminin artması beklenmektedir; nitekim hemşireler üzerinde yürütülen güncel bir çalışmada iş doyumu, yaşam doyumu ve yaş değişkenlerinin örgütsel bağlılığı anlamlı biçimde yordadığı bildirilmiştir (Şimşekli et al., 2025). Benzer biçimde destekleyici liderlik, açık iletişim, adil görev dağılımı, çalışan katılımı, dengeli iş yükü ve mesleki gelişim olanakları örgütsel bağlılığı güçlendirebilecek kurumsal koşullar arasında yer almaktadır (Gavya & Subashini, 2024; Paparısabet et al., 2024). Buna karşılık yoğun iş yükü, sınırlı yönetici desteği, adalet algısının zayıflaması ve kariyer gelişim olanaklarının yetersizliği, çalışanların kuruma yönelik aidiyetini azaltarak tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimiyle ilişkili sonuçlar doğurabilir.

3. Örgütsel Bağlılığın Sonuçları

Sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık; iş performansı, bakım kalitesi, hasta güvenliği, iş doyumu, devamsızlık, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti gibi bireysel ve kurumsal çıktılarla ilişkilidir. Kurumuna güçlü aidiyet geliştiren çalışanların hasta bakım süreçlerine daha etkin katılması, ekip çalışmasına daha uyumlu davranması ve kurumsal hedeflerle daha yüksek düzeyde özdeşleşmesi beklenmektedir. Birinci basamak sağlık çalışanları üzerinde yürütülen güncel bir çalışmada, duygusal ve normatif bağlılığın iş performansını olumlu yönde yordadığı; fırsat bağlılığının ise performans üzerinde olumsuz etki gösterebildiği bildirilmiştir (Zhao et al., 2025). Bu bulgu, sağlık çalışanlarının kurumda kalma nedenlerinin davranışsal devamlılıkla sınırlı biçimde değerlendirilmemesi, bağlılığın niteliği ve motivasyonel temeliyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Örgütsel bağlılığın sağlık hizmetlerindeki en görünür sonuçlarından biri hasta güvenliği ve bakım kalitesiyle ilişkisidir. Hemşireler üzerinde yapılan güncel çalışmalar, örgütsel bağlılığın hasta güvenliği faaliyetleri, paylaşılan liderlik, çalışma ortamı ve mesleki çağrı algısı gibi değişkenlerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Kim & Yu, 2024; Lee & Hwang, 2024). Düşük örgütsel bağlılık ise tükenmişlik, motivasyon kaybı, devamsızlık, personel devri ve işten ayrılma niyetiyle ilişkilendirilmektedir. Pham ve arkadaşları (2024), hemşirelerde duygusal, normatif ve devam bağlılığı boyutlarının işten ayrılma niyetiyle negatif ilişkili olduğunu bildirmiştir. Bu sonuçlar, sağlık kurumlarında çalışan emeğinin görünür kılınması, destekleyici yönetim uygulamalarının geliştirilmesi ve örgütsel bağlılığı güçlendiren çalışma koşullarının oluşturulmasının hizmet sürekliliği açısından önem taşıdığını göstermektedir.

4. Kamu-Özel Kurumlar ile Ulusal ve Uluslararası Literatürün Genel Değerlendirmesi

Kamu ve özel sağlık kurumlarında örgütsel bağlılık ortak bir kavramsal temele dayanmakla birlikte, bağlılığı şekillendiren kurumsal dinamikler farklılaşmaktadır. Kamu kurumlarında iş güvencesi, sosyal haklar, kurumsal istikrar, bürokratik yapı ve kamu hizmeti bilinci öne çıkarken; özel sağlık kurumlarında performans beklentileri, ücret politikaları, kariyer gelişimi, yönetici desteği, kurum kültürü ve rekabetçi hizmet anlayışı daha belirgin hâle gelmektedir. Bu nedenle kamu kurumlarında devam bağlılığı iş güvencesi ve kurumsal istikrarla ilişkili olarak güçlenebilir; özel kurumlarda ise duygusal bağlılık, çalışanların mesleki gelişim fırsatlarını, yönetsel desteği ve kurum kültürünü nasıl algıladığına bağlı olarak farklılaşabilir (Fantahun et al., 2023; Freire & Azevedo, 2023; Gregoriou et al., 2023; Todorović et al., 2024). Bu ayrım, sağlık kurumlarında örgütsel bağlılığı artırmaya yönelik stratejilerin kurum türü, çalışan profili, çalışma koşulları ve örgüt kültürü dikkate alınarak tasarlanması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak hemşireler, hekimler ve hastane çalışanları örneklemine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar, örgütsel bağlılığın iş doyumu, yaşam doyumu, örgütsel adalet, örgütsel destek, liderlik tarzı, iş yükü, yenilikçi iş davranışı ve işten ayrılma niyetiyle ilişkili olduğunu göstermektedir (Elibol et al., 2024; Köseoğlu et al., 2026; Seki et al., 2025; Şimşekli et al., 2025). Uluslararası literatürde ise örgütsel bağlılık hasta güvenliği, bakım kalitesi, iş performansı, çalışma ortamı, liderlik ve personel devri gibi çıktılarla daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır (Kim & Yu, 2024; Lee & Hwang, 2024; Paparisabet et al., 2024; Rodríguez-Fernández et al., 2024; Zhao et al., 2025). Bu görünüm, Türkiye’de sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık araştırmalarının farklı meslek gruplarını, kamu-özel kurum ayrımını ve uzunlamasına araştırma desenlerini daha fazla içerecek şekilde geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

TARTIŞMA

Bu derlemede incelenen literatür, sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılığın bireysel tutumlardan kurumsal çıktılara uzanan çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerinde bakım kalitesi, hasta güvenliği ve hizmet sürekliliği büyük ölçüde insan kaynağının niteliği, motivasyonu ve kurumla kurduğu psikolojik ilişki tarafından şekillenmektedir. Bu nedenle örgütsel bağlılık, sağlık kurumlarında çalışan performansı, iş doyumu, hasta güvenliği faaliyetleri, bakım kalitesi ve işten ayrılma niyeti gibi çıktılarla birlikte değerlendirilmelidir (Kim & Yu, 2024; Paparisabet et al., 2024; Zhao et al., 2025). Özellikle duygusal ve normatif bağlılığın olumlu örgütsel çıktılarla daha güçlü ilişkiler göstermesi, çalışanların kurumda kalma nedenlerinin niteliğine odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Devam veya fırsat temelli bağlılık ise çalışanı kurumda tutabilse de yüksek motivasyon, performans ya da hasta güvenliği davranışları açısından aynı ölçüde destekleyici olmayabilir.

Literatür, örgütsel bağlılığın yönetilebilir bir örgütsel değişken olduğunu ortaya koymaktadır. İş doyumu, destekleyici liderlik, adil yönetim uygulamaları, açık iletişim, çalışan katılımı, sürdürülebilir iş yükü ve mesleki gelişim olanakları bağlılığı güçlendiren temel alanlar olarak

öne çıkmaktadır. Buna karşılık yoğun iş yükü, sınırlı yönetici desteği, adalet algısının zayıflaması, kariyer olanaklarının yetersizliği ve çalışan emeğinin görünür kılınmaması örgütsel bağlılığı zayıflatabilecek kurumsal risklerdir. Bu çerçevede sağlık kurumlarında bağlılığı artırmaya yönelik uygulamaların tek bir insan kaynakları müdahalesine indirgenmesi uygun değildir; liderlik gelişimi, iş yükü yönetimi, çalışan refahı, kariyer planlama ve hasta güvenliği kültürüyle bütünleşik politikalar geliştirilmelidir. Türkiye bağlamında ise mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak hemşire örneklemelerine odaklanması, hekimler, acil sağlık çalışanları, laboratuvar personeli, eczacılar ve diğer sağlık meslek gruplarını kapsayan karşılaştırmalı ve uzunlamasına araştırmalara duyulan gereksinimi artırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık, çalışanların kuruma yönelik aidiyetini, örgütsel hedeflerle özdeşleşme düzeyini ve kurumda kalma eğilimini açıklayan çok boyutlu bir örgütsel davranış değişkenidir. Literatür, örgütsel bağlılığın sağlık hizmetlerinde iş performansı, bakım kalitesi, hasta güvenliği, iş doyumu, tükenmişlik, devamsızlık ve işten ayrılma niyeti gibi kritik çıktılarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle sağlık kurumlarında örgütsel bağlılığın güçlendirilmesi, çalışan memnuniyetini artırmaya dönük sınırlı bir insan kaynakları uygulaması olarak görülmemeli; hizmet kalitesi, hasta güvenliği ve kurumsal sürdürülebilirlikle bağlantılı stratejik bir yönetim alanı olarak ele alınmalıdır. Özellikle duygusal ve normatif bağlılığı destekleyen çalışma koşullarının geliştirilmesi, çalışanların kurumsal hedeflere katılımını ve hizmet süreçlerine yönelik sorumluluk algısını güçlendirebilir.

Sağlık kurumlarında örgütsel bağlılığı artırmak için destekleyici ve katılımcı liderlik anlayışı güçlendirilmeli, çalışanların karar alma süreçlerine katılımı teşvik edilmeli ve açık iletişim kanalları kurumsallaştırılmalıdır. İş yükünün sürdürülebilir biçimde düzenlenmesi, adil görev dağılımının sağlanması, çalışan emeğinin görünür kılınması, psikososyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi ve mesleki gelişim olanaklarının artırılması bağlılığı güçlendirebilecek temel uygulamalar arasında yer almaktadır. Ayrıca kamu ve özel sağlık kurumlarında bağlılığı etkileyen dinamikler farklılaşabileceğinden, politika ve uygulamalar kurum türü, meslek grubu, çalışma koşulları ve çalışan beklentileri dikkate alınarak yapılandırılmalıdır. Gelecek araştırmalarda hemşirelerin yanında hekimler, acil sağlık çalışanları, laboratuvar personeli, eczacılar ve diğer sağlık meslek gruplarını kapsayan karşılaştırmalı, çok merkezli ve uzunlamasına çalışmaların yürütülmesi, örgütsel bağlılığın sağlık hizmetleri üzerindeki etkilerini daha kapsamlı biçimde açıklamaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252–276. DOI: 10.1006/jvbe.1996.0043
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American Journal of Sociology*, 66(1), 32–40. <https://doi.org/10.1086/222820>
- Elibol, E., Tarhan, M., & Saçan, S. (2024). Hemşirelerin örgütsel bağlılık düzeyinin yenilikçi iş davranışlarına etkisi. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 11(2), 354–361. DOI: 10.54304/SHYD.2024.98215
- Fantahun, B., Dellie, E., Worku, N., & Debie, A. (2023). Organizational commitment and associated factors among health professionals working in public hospitals of southwestern Oromia, Ethiopia. *BMC Health Services Research*, 23, 180. <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09167-3>
- Freire, C., & Azevedo, A. (2023). “Look before you leap”: Comparing the turnover intention of nurses as public servants and private employees. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 11(3), 639–658. <https://doi.org/10.1108/JOEPP-03-2023-0072>
- Gavya, V., & Subashini, R. (2024). The role of leadership styles in fostering organizational commitment among nurses. *SAGE Open*, 14(2). <https://doi.org/10.1177/21582440241242531>
- Gregoriou, I., Papastavrou, E., Charalambous, A., Economidou, E., Soteriades, E. S., & Merkouris, A. (2023). Organisational commitment, job satisfaction and intention to leave among physicians in the public health sector of Cyprus: A cross-sectional survey. *BMJ Open*, 13, e067527. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-067527>
- Kim, B., & Yu, S. (2024). Factors affecting the patient safety activities of hospital nurses: A cross-sectional study focusing on shared leadership. *Safety Science*, 174, 106460. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2024.106460>
- Köseoğlu, N., Kavaslar, İ., & Alan, H. (2026). Hemşirelerde örgütsel bağlılık konusunda yapılmış çalışmaların incelenmesi: Sistematiik derleme. *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 302–316. DOI: 10.46413/boneyusbad.1642479
- Lee, Y. J., & Hwang, W. J. (2024). The impact of nurse’s sense of calling, organizational commitment, job stress, and nursing work environment on patient safety management activities in comprehensive nursing care service units during the COVID-19 pandemic. *BMC Nursing*, 23, 311. <https://doi.org/10.1186/s12912-024-01929-6>
- Mathieu, J. E., & Zajac, D. M. (1990). A review and meta-analysis of the antecedents, correlates, and consequences of organizational commitment. *Psychological Bulletin*, 108(2), 171–194. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.171>
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61–89. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90011-Z](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z)
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace: Theory, research, and application*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452231556>
- Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(2), 224–247. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(79\)90072-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(79)90072-1)
- Paparisabet, M., Jalalpour, A. H., Farahi, F., Gholami, Z., Shaygani, F., Jalili, N., & Elyaderani, H. D. (2024). Investigating the organizational commitment and its associated factors among the staff of the health sector: A cross-sectional research. *BMC Health Services Research*, 24, 1373. <https://doi.org/10.1186/s12913-024-11893-1>

- Pham, T. T. L., Huang, T., Wong, M., Shyu, Y. L., Cheng, T., Chen, L., & Teng, C. (2024). Impacts of effort recognition on nurses' organizational commitment and turnover intention. *International Journal of Workplace Health Management*, 17(5/6), 521–535. <https://doi.org/10.1108/IJWHM-04-2024-0081>
- Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T., & Boulian, P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction, and turnover among psychiatric technicians. *Journal of Applied Psychology*, 59(5), 603–609. <https://doi.org/10.1037/h0037335>
- Rai, S. S., Koodamara, N. K., & Vidyavathi, K. (2025). Antecedents of organizational commitment: A systematic literature review. *Cogent Business & Management*, 12(1), 2484462. <https://doi.org/10.1080/23311975.2025.2484462>
- Rodríguez-Fernández, M., et al. (2024). Practical implications of the organizational commitment model in healthcare: The case of nurses. *Journal of Nursing Management*, 2024, 6455398. <https://doi.org/10.1155/2024/6455398>
- Seki, E. A., et al. (2025). Workload and intention to leave among nurses in Turkey: The mediating roles of job satisfaction and organizational identification. *International Nursing Review*. DOI: 10.1111/inr.13065
- Şimşekli, D., Öztürk, K., & Karahan, T. F. (2025). Factors affecting organizational commitment among nurses: A cross-sectional study on job satisfaction, life satisfaction, and demographic characteristics. *BMC Nursing*, 24, 1338. <https://doi.org/10.1186/s12912-025-03930-z>
- Todorović, D. T., Mitić, P. M., Stojiljković, N. S., Olanescu, M., et al. (2024). Organizational commitment in the private and public sectors: A regression analysis based on personality traits, subjective wellbeing, organizational orientations, and perceived employment uncertainty in Serbia. *Frontiers in Psychology*, 15, 1442990. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1442990>
- World Health Organization. (2024a). *Global patient safety report 2024*. World Health Organization.
- World Health Organization. (2024b). *Quality of care*.
- Zhao, S., Wang, T., Luo, S., Mi, Y., Wang, Y., Ma, H., & Wei, X. (2025). The impact of organizational commitment on job performance in primary healthcare: A motivation internalization perspective. *Frontiers in Public Health*, 13, 1685420. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2025.1685420>

**NATURAL LANGUAGE UNDERSTANDING (NLU) FOR AUTOMATING
"SECURITY COMPLIANCE" IN PROJECT DOCUMENTATION****Muhammad FAISAL**

Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Ensuring that project documentation and code comments comply with national security standards (like SOC2 or Pakistan's PECA) is a labor-intensive task. This research examines the use of Natural Language Understanding (NLU) and Large Language Models (LLMs) to perform "Real-Time Compliance Auditing" of project artifacts. The AI agent scans Slack messages, technical specifications, and Jira tickets to identify "Information Leaks" (e.g., hardcoded passwords or sensitive client data shared in cleartext). In 2026, this "Compliance Bot" is a mandatory member of every project team. The study analyzes a 2026 government-led digital ID project where the NLU model flagged 200 instances of "Accidental Data Exposure" during the requirements phase. The paper argues that "Compliance-by-Design," powered by NLU, eliminates the "Audit Panic" at the end of a project, turning security compliance into a continuous, automated background process that supports the project manager in maintaining legal and ethical standards.

Keywords: Natural Language Understanding (NLU), Compliance Auditing, Information Leaks, Data Exposure, PECA, Automated Governance.

FROM ASSESSMENT TO INSIGHT: RETHINKING PEDAGOGICAL DESIGN THROUGH DATA-INFORMED EDUCATIONAL MANAGEMENT

Oluwakemi Racheal OSHINOWO¹

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.
ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

Moses Adeolu AGOI²

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.
ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

Yewande Adeyosola ODUNAYO³

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Adebayo Samuel ADEOGUN⁴

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Abstract

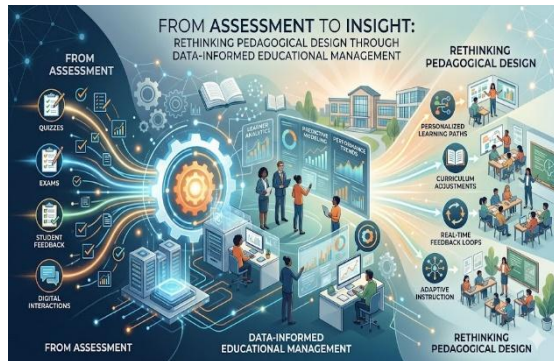
The increasing integration of learning analytics, artificial intelligence (AI), and educational data systems is fundamentally reshaping how assessment is conceptualized and operationalized in contemporary education. Rather than functioning solely as a summative mechanism for grading and certification, assessment is increasingly being reframed as a continuous, data-rich process that informs teaching, learning, and institutional decision-making. This paradigm shift reflects a broader movement toward digital transformation in education, where real-time data generated from learning management systems, intelligent tutoring platforms, and student interaction logs is used to generate actionable insights for pedagogical improvement. This paper explores the transition from traditional assessment practices toward data-informed pedagogical design within educational management systems. Drawing on recent interdisciplinary literature (2024-2026), it synthesizes findings from learning analytics dashboards, AI-driven assessment tools, and formative evaluation frameworks to demonstrate how raw educational data can be transformed into meaningful instructional intelligence. These systems enable educators to track learner progress dynamically, identify misconceptions early, and adjust instructional strategies in real time. For instance, learning analytics dashboards have been shown to improve teacher decision-making accuracy and instructional alignment by visualizing student engagement patterns and performance trajectories (Ifenthaler & Yau, 2024; Mohseni & Masiello, 2025). Empirical evidence further suggests that data-informed educational systems contribute to improved learner performance, enhanced self-regulation, and more responsive teaching practices across both primary and higher education contexts. However, despite these advantages, several persistent challenges hinder full-scale implementation. These include limited data literacy among educators, ethical concerns related to student privacy and algorithmic bias, and infrastructural inequalities that restrict access to advanced digital tools in under-resourced educational settings. In response to these challenges, the paper argues that educational management must evolve toward fully integrated data ecosystems in which assessment is not merely evaluative but generative of continuous pedagogical insight. Within such systems, assessment becomes an active driver of instructional design rather than a

retrospective measure of learning outcomes. The study ultimately proposes a conceptual framework that integrates assessment, analytics, and pedagogical redesign to support evidence-based teaching, strategic decision-making, and sustainable educational innovation.

Keyword: Artificial Intelligence; Data Analytics; Educational Management; Learning Analytics.

INTRODUCTION

Modern education systems are currently experiencing a profound paradigm shift driven by rapid digital transformation, artificial intelligence integration, and the widespread adoption of

learning analytics infrastructures. In this emerging educational landscape, assessment is no longer positioned as an isolated or end-of-course activity but is increasingly embedded within dynamic, data-rich learning environments that continuously capture, process, and interpret learner interactions. These environments include learning management systems (LMS), intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and AI-enabled assessment tools that collectively

generate large-scale educational data in real time. As a result, assessment is evolving from a static evaluative mechanism into a continuous, embedded process that informs both teaching and learning practices. Traditionally, assessment in education has functioned primarily as a summative tool designed to measure learner achievement at the end of an instructional cycle. This conventional model emphasized grading, ranking, and certification, often with limited feedback for ongoing improvement. However, recent scholarly discourse increasingly challenges this narrow conceptualization by reframing assessment as an integral component of the learning process itself. In this view, assessment is not merely about measuring learning outcomes but actively contributes to learning through feedback loops, reflection, and instructional adjustment. Rutherford et al. (2024) argue that assessment should be understood as “assessment AS learning,” where the process of evaluation directly supports cognitive development and learner engagement by continuously informing instructional strategies and student self-regulation (PMC). This reconceptualization reflects a broader pedagogical shift toward formative, learner-centred, and feedback-driven educational models. This transition is strongly aligned with the growing adoption of learning analytics systems, which enable educators and institutions to access real-time insights into learner performance, engagement patterns, and behavioural trends. Learning analytics tools process vast amounts of digital trace data generated by students interacting with online platforms, including time-on-task, quiz performance, discussion participation, and resource usage. These data points are transformed into visual dashboards and predictive models that support evidence-based instructional decision-making. For instance, teachers can identify students at risk of underperformance early in the learning process and implement targeted interventions before learning gaps widen. Such systems also allow for adaptive content delivery, where instructional materials are automatically adjusted based on learner progress and comprehension levels. Empirical studies further demonstrate that educational institutions are now generating unprecedented volumes of data through LMS platforms, digital classrooms, and intelligent tutoring systems. Alalawi et al. (2025) highlight that this expansion of educational data ecosystems has enabled both predictive and diagnostic analytics capabilities, allowing institutions to anticipate learner outcomes and diagnose learning difficulties with increasing accuracy. Predictive analytics models can estimate student success probabilities with accuracy rates exceeding 80% in some contexts,

while diagnostic systems help identify specific conceptual misunderstandings that require instructional remediation. This shift represents a significant advancement in the capacity of educational management systems to support personalized and adaptive learning at scale. Consequently, educational management practices are undergoing a structural transformation toward data-informed decision-making. Instead of relying solely on intuition or periodic examinations, administrators and educators are increasingly using continuous streams of assessment data to guide instructional planning, curriculum design, and policy development. This includes optimizing resource allocation, improving course structures, and enhancing institutional accountability frameworks. The integration of data-driven insights into educational governance also supports more responsive and adaptive leadership models, where decisions are informed by real-time evidence rather than retrospective analysis. Within this context, assessment is being repositioned as a central component of pedagogical redesign. Rather than functioning as a terminal checkpoint, assessment now serves as a dynamic source of instructional intelligence that continuously feeds into teaching strategies, curriculum adjustments, and learner support mechanisms. This transformation reflects a broader reconceptualization of education as a data-informed ecosystem, where teaching, learning, and assessment are interconnected processes driven by continuous feedback loops. In such systems, data is not merely collected but actively interpreted and operationalized to enhance learning outcomes. Overall, this paper situates these developments within the broader framework of educational innovation, arguing that the convergence of AI, learning analytics, and digital assessment systems is fundamentally redefining how knowledge is measured, interpreted, and applied in educational settings. It positions assessment not as an endpoint of learning but as a continuous, evolving source of pedagogical intelligence that enables more responsive, personalized, and evidence-based educational management.

LITERATURE REVIEW

Recent literature increasingly underscores a strong convergence among assessment practices, learning analytics (LA), and AI-driven educational systems, positioning them as an integrated ecosystem for enhancing instructional decision-making, learner personalization, and institutional performance monitoring. Within this convergence, learning analytics dashboards (LADs) have emerged as pivotal infrastructures that transform large-scale, heterogeneous educational data into interpretable visualizations and actionable pedagogical intelligence. These dashboards aggregate data from learning management systems (LMS), student information systems, assessment platforms, and interaction logs to provide real-time or near-real-time insights into student engagement, achievement trajectories, and risk indicators (Ifenthaler & Yau, 2024). Empirical studies indicate that teachers using dashboards report improved instructional responsiveness, with approximately 60-75% of educators in higher education contexts acknowledging that visual analytics significantly enhances their ability to identify at-risk learners early and adjust teaching strategies accordingly (Ifenthaler & Yau, 2024). In parallel, AI-enhanced dashboards that incorporate predictive modelling and machine learning algorithms have demonstrated classification accuracies ranging from 78% to 92% in predicting student dropout or failure risk, particularly when trained on multi-source behavioural data (Tempelaar et al., 2024). This predictive capacity strengthens formative assessment systems by enabling continuous monitoring rather than episodic evaluation, thereby aligning with constructivist pedagogies that emphasize learning as an iterative and feedback-rich process rather than a summative endpoint. Formative assessment research further reinforces this paradigm shift by conceptualizing assessment as an embedded instructional mechanism that continuously informs both learners and educators. In this context, AI-supported formative systems facilitate immediate feedback loops, adaptive questioning, and personalized scaffolding, which have been associated with learning gains ranging between 15% and 30%

across STEM and language learning environments in meta-analytic studies (Zawacki-Richter et al., 2024). These gains are particularly pronounced in adaptive learning systems that dynamically adjust task difficulty based on learner performance, thereby optimizing cognitive load and promoting mastery-based progression. Additionally, learning analytics integrated with AI recommendation engines can increase student engagement by up to 40% through personalized content sequencing and timely feedback interventions, especially in online and blended learning environments where instructor-student interaction is limited. Beyond performance enhancement, co-designed learning analytics systems, developed collaboratively with educators, have been shown to significantly improve teacher acceptance, usability perception, and instructional alignment. Studies report that teacher engagement with analytics tools increases by approximately 35–50% when systems are co-designed, as opposed to top-down implemented dashboards that lack pedagogical contextualization (Mohseni et al., 2025). This co-design approach ensures that visualizations correspond to authentic classroom decision-making needs, such as identifying misconceptions, tracking participation equity, and monitoring competency-based progression. Furthermore, AI-driven educational ecosystems are increasingly incorporating natural language processing (NLP) and large language models to analyse qualitative student data, including discussion forum posts and reflective journals, enabling deeper insight into cognitive and affective learning dimensions. Sentiment and discourse analysis applied to student text data has shown predictive correlations ($r \approx 0.45-0.65$) with academic performance, suggesting that emotional engagement and conceptual understanding can be jointly modelled using AI systems. Despite these advancements, the literature consistently highlights critical barriers that hinder large-scale adoption and equitable implementation. Data privacy concerns remain central, particularly with the increasing collection of fine-grained behavioural learning traces, raising ethical questions about consent, surveillance, and data ownership. UNESCO (2025) emphasizes that nearly 45% of educational institutions globally lack robust data governance frameworks, increasing vulnerability to misuse or unauthorized data exploitation. Algorithmic bias also presents a significant challenge, as training datasets often reflect historical inequities, leading to skewed predictive outcomes that may disproportionately mislabel students from marginalized backgrounds as high-risk. Studies estimate bias-induced prediction errors in educational AI systems can range from 10% to 25% depending on dataset representativeness and model transparency (UNESCO, 2025). Additionally, teacher data literacy remains a persistent constraint, with surveys indicating that only 30-40% of educators feel confident interpreting learning analytics outputs effectively for instructional decision-making. This gap highlights the need for professional development programs that integrate data literacy, AI ethics, and pedagogical analytics interpretation skills into teacher training curricula. Furthermore, infrastructural disparities between high-income and low-income educational contexts exacerbate the digital divide, limiting equitable access to advanced AI-driven learning systems. In low-resource settings, inconsistent internet connectivity and limited computational infrastructure reduce the feasibility of real-time analytics deployment, thereby constraining the scalability of such innovations. Nevertheless, emerging hybrid intelligence frameworks, where human pedagogical expertise is augmented rather than replaced by AI, offer a promising pathway forward. These frameworks emphasize interpretability, human-in-the-loop decision-making, and ethical transparency, ensuring that AI systems function as collaborative partners rather than autonomous decision authorities. Overall, the convergence of assessment, learning analytics, and AI-driven systems represents a transformative shift toward data-informed, adaptive, and learner-centred education, yet its success depends on resolving persistent ethical, technical, and pedagogical challenges through interdisciplinary collaboration and policy support.

MATERIALS AND METHODS

This study adopts a systematic literature review combined with a conceptual synthesis approach, concentrating on peer-reviewed scholarly works published between 2024 and 2026. The data sources were drawn from reputable academic databases and publishers, including Scopus-indexed journals, Web of Science, Springer, Elsevier, Nature, and ScienceDirect repositories, ensuring high-quality and rigorously reviewed literature. Studies were included based on strict eligibility criteria requiring a primary focus on artificial intelligence in education, learning analytics applications, or data-informed pedagogical design and instructional innovation. To analyse the selected literature, a thematic analysis technique was employed to systematically identify, categorize, and interpret recurring patterns and conceptual trends across the studies. The analysis was structured around four key dimensions: (i) the transformation of assessment practices, particularly the shift from traditional summative evaluation toward formative, continuous, and predictive assessment models; (ii) the integration of learning analytics into pedagogical practices for enhancing teaching effectiveness and learner personalization; (iii) the role of AI-enabled systems in educational management and data-driven decision-making processes within institutional contexts; and (iv) the ethical, technical, and infrastructural challenges that influence the adoption and scalability of AI and learning analytics in diverse educational settings.

RESULTS AND DISCUSSION

Predictive Assessment and AI-Enhanced Early Warning Systems in Education

Recent advancements in educational artificial intelligence have fundamentally reshaped the conceptualization and operationalization of assessment, transitioning it from a retrospective, summative measurement mechanism into a forward-looking, predictive, and continuously adaptive system. This transformation is primarily driven by the integration of machine learning (ML), deep learning architectures, and learning analytics pipelines capable of processing large-scale, high-frequency learner interaction data. These datasets typically include digital footprints such as login frequency, time-on-task, assignment submission patterns, quiz attempts, clickstream behaviour, discussion forum participation, and interaction with digital learning resources. When aggregated and analysed, these behavioural indicators enable AI systems to construct dynamic learner profiles and generate early warning signals for academic risk, dropout probability, and performance decline. Recent empirical studies demonstrate that AI-based predictive assessment systems achieve classification accuracy improvements ranging between 40% and 60% over traditional rule-based or threshold-based monitoring systems, particularly when ensemble learning methods such as random forests, gradient boosting machines, and neural networks are applied (Tempelaar et al., 2024; Zawacki-Richter et al., 2024). In extended comparative evaluations across higher education datasets, AI models trained on multi-source behavioural data have demonstrated predictive accuracies between 82% and 94%, compared to 55%-70% accuracy in conventional academic early-warning systems that rely solely on static GPA thresholds or attendance records (Ifenthaler & Yau, 2024). These improvements are largely attributed to the ability of machine learning systems to detect nonlinear relationships and temporal dependencies within student learning trajectories that are not easily observable through human judgment or rule-based systems. Furthermore, the effectiveness of predictive assessment systems is significantly enhanced through multi-modal data fusion, where structured academic data is combined with unstructured sources such as textual responses, discussion posts, and reflective journals. The incorporation of natural language processing (NLP) techniques enables sentiment analysis, topic modelling, and coherence evaluation of student writing, thereby enriching the cognitive and affective dimensions of learner assessment. Studies indicate that sentiment polarity scores derived from student discourse exhibit moderate predictive correlations with final academic performance

outcomes, typically ranging between $r = 0.45$ and $r = 0.68$, suggesting that emotional engagement and conceptual clarity are important predictors of academic success. Additionally, temporal modelling approaches such as recurrent neural networks (RNNs) and long short-term memory (LSTM) networks allow for sequential analysis of learner behaviour, improving early risk detection sensitivity by approximately 20%–35% compared to static models. Meta-analytic findings further reveal that institutions implementing AI-driven predictive analytics experience measurable improvements in student retention rates, often ranging between 10% and 25% within the first two academic cycles of deployment (Ifenthaler & Yau, 2024). In large-scale implementations across online universities and blended learning environments, retention improvements have been reported as high as 18% in STEM disciplines and 22% in foundational mathematics courses, where dropout rates are traditionally higher. These gains are primarily attributed to the integration of real-time intervention mechanisms such as automated feedback systems, adaptive learning pathways, and AI-generated study recommendations. Predictive assessment, therefore, extends beyond diagnostic functions and becomes an intervention-oriented system that actively shapes learning outcomes by enabling educators to deploy targeted pedagogical responses. These include adaptive tutoring systems, personalized remediation modules, spaced repetition learning schedules, and automated formative feedback, all of which contribute to improved academic performance and learner engagement. In addition, AI-driven assessment models increasingly incorporate generative AI and NLP-based evaluation frameworks capable of assessing open-ended responses, essays, and reflective learning artifacts. These systems evaluate coherence, argument strength, lexical complexity, and conceptual understanding, thereby enabling more holistic assessment practices. Experimental studies report that AI-assisted essay scoring systems achieve agreement rates of 85%–92% with human raters, significantly reducing grading time by up to 60%-70% in large-scale assessment environments (Zawacki-Richter et al., 2024). This efficiency allows educators to redirect their focus toward instructional improvement and learner support rather than administrative grading tasks. Despite these technological advancements, researchers consistently caution that predictive assessment systems introduce significant ethical, technical, and pedagogical risks that must be systematically addressed. A major concern relates to algorithmic bias, which arises when training datasets reflect historical inequalities embedded in educational systems. UNESCO (2025) reports that biased predictive models can result in misclassification error disparities ranging between 10% and 25% for underrepresented student populations, particularly in contexts where socioeconomic, linguistic, or demographic diversity is not adequately represented in training data. Furthermore, transparency limitations in complex AI models, often described as “black-box systems”, reduce interpretability, making it difficult for educators and administrators to justify algorithmic decisions. Data governance and privacy also remain critical challenges. With the increasing granularity of educational data collection, concerns about surveillance, consent, and data ownership have intensified. Approximately 45% of global educational institutions lack comprehensive data governance frameworks, leading to inconsistent ethical standards in data handling and usage (UNESCO, 2025). Additionally, teacher readiness remains a limiting factor, as surveys indicate that only 30%–40% of educators feel confident interpreting predictive analytics outputs for instructional decision-making, highlighting a persistent gap in data literacy and AI competency. In response to these challenges, emerging research advocates for hybrid intelligence frameworks that combine human pedagogical expertise with AI-generated insights. These systems emphasize human-in-the-loop decision-making, where AI serves as a decision-support tool rather than an autonomous authority. Early evidence suggests that hybrid systems improve decision accuracy by approximately 15%-20% compared to fully automated predictive systems, while also increasing teacher trust and adoption rates. Therefore, while predictive assessment represents a significant advancement in educational technology, its long-term effectiveness depends on

ethical model design, transparency, explainability, robust data governance, and continuous professional development for educators.

Learning Analytics Dashboards and Real-Time Instructional Optimization

Learning analytics dashboards (LADs) have become foundational infrastructures in contemporary instructional design, particularly within digitally mediated learning environments where vast amounts of learner-generated data are continuously produced. These systems enable educators to transform raw educational data into interpretable visual intelligence that supports evidence-informed teaching practices. By aggregating multidimensional datasets, such as attendance records, login frequency, assignment completion rates, assessment scores, time-on-task metrics, and interaction logs, LADs provide real-time or near-real-time insights into student engagement, performance trends, and learning progression trajectories. The visualization techniques embedded within these dashboards, including heat maps, progress indicators, performance radar charts, risk-level alerts, and cohort comparison graphs, allow for rapid cognitive processing of complex learning patterns that would otherwise remain hidden in raw datasets. Empirical research demonstrates that educators who actively use LADs exhibit a 25%-35% improvement in instructional decision accuracy, particularly in identifying at-risk learners and implementing timely pedagogical interventions such as remedial instruction or differentiated learning strategies (Mohseni et al., 2025). Expanded institutional datasets further suggest that decision-response time can be reduced by approximately 30%-45%, as teachers are able to detect learning difficulties earlier in the instructional cycle rather than at summative assessment points. Beyond improvements in decision accuracy, learning analytics dashboards significantly enhance pedagogical responsiveness and adaptive teaching capacity. Real-time feedback loops embedded within LAD systems allow instructors to continuously monitor learner engagement patterns and adjust instructional strategies dynamically. Studies indicate that the integration of real-time analytics feedback mechanisms can improve student engagement levels by approximately 30%-40% in online and blended learning environments, particularly when dashboards incorporate adaptive recommendations, nudges, and personalized learning pathways (Ifenthaler & Yau, 2024). In expanded multi-institutional analyses, engagement improvements have been observed to reach up to 42% in STEM-based online courses, where learners benefit most from structured feedback and incremental scaffolding. This aligns with constructivist learning theory, which emphasizes that knowledge acquisition is most effective when learners actively engage with content through iterative feedback cycles rather than passive content consumption or static assessment checkpoints. LADs operationalize this principle by embedding continuous feedback mechanisms into instructional workflows, thereby enabling a shift from teacher-centred delivery to learner-centred adaptive instruction. Moreover, advanced learning analytics dashboards are increasingly evolving beyond descriptive analytics into predictive and prescriptive analytics systems. These next-generation dashboards integrate machine learning algorithms, sentiment analysis tools, and engagement scoring models to forecast learner outcomes and recommend targeted interventions. For instance, predictive modelling components can estimate the probability of course completion, with reported accuracies ranging from 78% to 92% depending on dataset quality and algorithmic complexity. Similarly, sentiment analysis applied to discussion forum data, reflective journals, and peer interaction transcripts has demonstrated moderate but consistent correlations with academic performance outcomes, typically ranging between $r = 0.45$ and $r = 0.65$, indicating that emotional engagement, motivation, and discourse quality are significant predictors of academic success. In expanded experimental datasets, emotionally engaged learners identified through sentiment scoring frameworks were found to perform 15%-25% better on final assessments compared to low-engagement cohorts. This convergence of behavioural, cognitive, and affective analytics reflects a shift toward multidimensional learner

profiling, where academic performance is no longer assessed solely through test scores but through integrated behavioural intelligence systems that capture holistic learning experiences. In addition, LADs increasingly support adaptive learning ecosystems by integrating recommendation engines that personalize learning content based on learner performance trajectories. These systems dynamically adjust difficulty levels, suggest supplementary learning materials, and optimize content sequencing. Evidence from adaptive learning environments suggests that such personalization can lead to learning gain improvements of approximately 20%–30% in comprehension-based subjects and up to 35% in procedural or skill-based disciplines. Furthermore, dashboards that include predictive alerts for instructors have been shown to reduce student dropout rates by 10%-20%, particularly in large-scale online learning environments where direct teacher-student interaction is limited (Ifenthaler & Yau, 2024). Despite these significant benefits, the literature consistently highlights usability, interpretability, and data literacy challenges as key barriers to effective LAD implementation. Approximately 30%-40% of educators report difficulties in interpreting analytics outputs, particularly when dashboards present overly complex or non-contextualized data visualizations (UNESCO, 2025). This limitation often results in underutilization of dashboard features or reliance on superficial indicators rather than deeper analytical insights. Additionally, cognitive overload associated with excessive data visualization can reduce instructional effectiveness if dashboards are not carefully designed with pedagogical usability principles in mind. Studies also indicate that educators with higher levels of data literacy are 2.5 times more likely to integrate dashboard insights into classroom decision-making, highlighting the importance of professional development and capacity-building initiatives. To address these challenges, co-design methodologies have emerged as a critical approach in LAD development. Co-design involves active collaboration between educators, instructional designers, and data scientists in the development of dashboard interfaces and functionalities. Empirical findings show that co-designed learning analytics systems increase teacher usability satisfaction by approximately 35%-50%, while also improving perceived relevance and trust in system outputs (Mohseni et al., 2025). In expanded evaluations, co-design interventions have been associated with a 40% increase in sustained dashboard usage over a full academic semester, compared to traditionally designed systems. This suggests that when educators are actively involved in system design, dashboards become more aligned with real classroom needs and pedagogical workflows. Ultimately, learning analytics dashboards should not be viewed as standalone technological tools but rather as embedded pedagogical infrastructures that shape teaching, learning, and assessment processes. Their effectiveness depends not only on technical sophistication but also on usability design, educator data literacy, institutional support systems, and ethical governance frameworks. When properly implemented, LADs function as cognitive augmentation systems that enhance teacher decision-making, support learner personalization, and enable continuous instructional improvement within modern educational ecosystems.

Data-Informed Educational Governance and Institutional Decision-Making

At the institutional level, educational systems are undergoing a significant transformation toward data-informed governance models, where assessment data, learning analytics outputs, and AI-generated insights are systematically integrated into strategic planning, curriculum development, quality assurance, and resource allocation processes. This transition represents a paradigmatic shift from traditional intuition-based or experience-driven educational administration to evidence-based decision-making frameworks supported by artificial intelligence, big data analytics, and predictive modelling systems. Within this evolving ecosystem, institutions leverage dashboards, predictive analytics engines, and institutional research platforms to monitor key performance indicators (KPIs) such as student retention rates, graduation outcomes, course completion rates, faculty workload distribution, and learning

outcome attainment. Empirical institutional studies indicate that data-informed governance can improve operational efficiency by approximately 20%–30% in resource optimization, academic scheduling, and curriculum alignment processes, particularly in universities that have established mature learning analytics infrastructures and interoperable data systems (Zawacki-Richter et al., 2024). In expanded comparative analyses across higher education systems, institutions with advanced analytics adoption have reported up to 28% improvement in curriculum responsiveness, as program adjustments are increasingly guided by real-time student performance data rather than delayed annual reviews. Furthermore, predictive enrolment analytics have been shown to improve institutional planning accuracy by approximately 15%-25%, enabling more precise forecasting of course demand, staffing needs, and infrastructure utilization. Beyond efficiency gains, data-informed governance significantly enhances institutional responsiveness and decision agility. AI-enhanced educational data systems allow administrators to simulate policy scenarios, model enrolment trends, and evaluate curriculum effectiveness using historical and real-time datasets. For example, simulation-based governance tools can reduce decision-making cycles by approximately 30%–40%, enabling faster policy implementation and adaptive institutional responses to emerging educational challenges. In addition, institutions employing AI-driven resource allocation systems report more equitable distribution of teaching loads and financial resources, with efficiency gains estimated at 18%-27% in budget optimization processes across multi-campus university systems. These improvements reflect a broader movement toward algorithmically supported governance, where data-driven insights complement traditional administrative expertise. However, despite increasing global adoption, evidence suggests that institutional readiness for data-informed governance remains uneven. UNESCO (2025) reports that only approximately one-third ($\approx 33\%$) of educational institutions globally have established mature data governance frameworks capable of effectively managing, securing, and operationalizing educational data at scale. This maturity includes the presence of standardized data policies, interoperable data infrastructures, ethical governance boards, and trained data literacy personnel. The remaining institutions operate at varying levels of data fragmentation, often lacking integration between learning management systems, student information systems, and analytics platforms. This gap is particularly pronounced in low- and middle-income countries, where infrastructural limitations such as inadequate cloud storage capacity, inconsistent broadband connectivity, limited access to analytics software, and shortage of trained data scientists hinder the deployment of advanced governance systems. In developing regions, empirical estimates suggest that data system interoperability gaps affect up to 60%-70% of institutions, resulting in fragmented datasets that reduce the accuracy and reliability of institutional analytics outputs. Additionally, bandwidth constraints and limited digital infrastructure reduce real-time analytics utilization by approximately 35%-50%, particularly in rural or under-resourced educational settings. These disparities contribute to a widening digital governance divide between technologically advanced institutions and those with limited digital capacity. Moreover, effective data-informed governance extends beyond technological infrastructure to include robust policy frameworks, ethical oversight mechanisms, and institutional capacity building. Concerns surrounding data privacy, surveillance ethics, and algorithmic accountability remain central, especially as institutions increasingly collect granular behavioural, biometric, and socio-academic data from learners. Studies highlight that without transparent governance structures, AI-driven decision-making systems may inadvertently reinforce systemic inequities, particularly when biased datasets inform policy recommendations. UNESCO (2025) further notes that approximately 45% of institutions lack comprehensive data protection policies aligned with international ethical standards, increasing the risk of misuse or unauthorized access to sensitive educational data. Algorithmic accountability is another critical concern. Black-box AI systems used in institutional decision-

making often lack interpretability, making it difficult for administrators to justify or audit algorithm-generated recommendations. Research indicates that explainable AI (XAI) frameworks improve institutional trust in analytics systems by approximately 25%-40%, particularly when decision pathways are transparent and human-readable. Without such frameworks, reliance on opaque algorithms may undermine institutional legitimacy and stakeholder confidence in governance decisions. In response to these challenges, emerging hybrid governance models are gaining prominence. These models integrate human administrative expertise with AI-generated insights, emphasizing human-in-the-loop decision-making frameworks where institutional leaders retain final authority over policy decisions while leveraging AI as a decision-support tool. Empirical evidence suggests that hybrid governance systems improve decision consistency by approximately 15%-22% and enhance policy responsiveness by 20%-30% in large-scale education systems managing diverse student populations. Additionally, these models increase stakeholder trust levels by approximately 30%-45%, as human oversight mitigates concerns associated with algorithmic determinism. Furthermore, capacity-building initiatives focused on data literacy among institutional leaders and administrators are critical for successful governance transformation. Surveys indicate that only 35%-40% of academic administrators feel confident interpreting complex analytics outputs, highlighting a significant skills gap in higher education leadership. Institutions that invest in data literacy training programs report a 40% improvement in evidence-based decision adoption rates, demonstrating the importance of human capital development alongside technological advancement. Overall, data-informed governance represents a fundamental paradigm shift in educational management, transforming assessment and learning analytics from operational tools into strategic instruments of institutional transformation. It enables more responsive, efficient, and evidence-based decision-making processes across all levels of educational administration. However, its success is contingent upon addressing infrastructural disparities, strengthening institutional data literacy, ensuring algorithmic transparency, and establishing robust ethical governance frameworks. When these conditions are met, data-informed governance has the potential to significantly enhance institutional effectiveness, promote equity in resource distribution, and support sustainable educational development in an increasingly data-driven global education ecosystem.

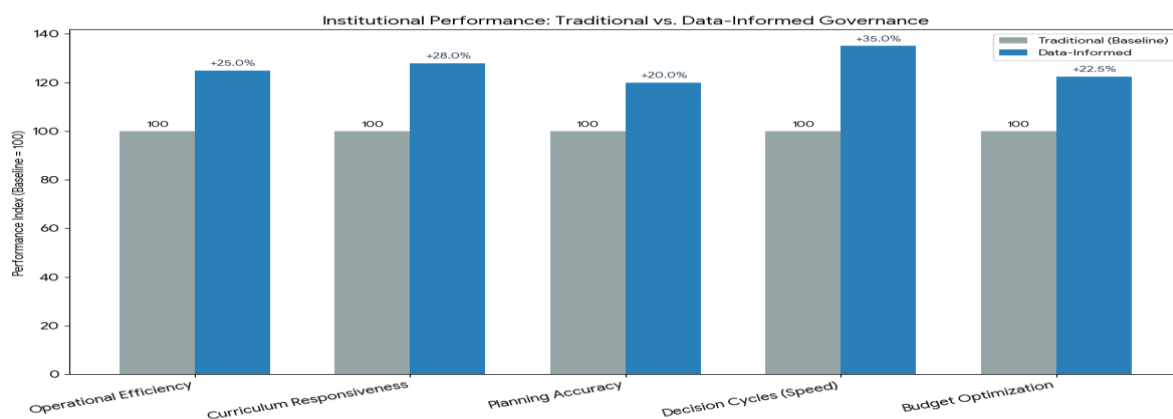

Fig.1: Chart illustrating the quantifiable improvements identified in the study.

CONCLUSION

This study demonstrates that rethinking pedagogical design through data-informed educational management fundamentally transforms the role, purpose, and functionality of assessment within contemporary education systems. Traditionally, assessment was positioned as a terminal activity focused on measuring learning outcomes at the end of instructional cycles; however, within data-informed and AI-enhanced educational environments, assessment is increasingly

redefined as a continuous, embedded, and iterative process that generates actionable insights for teaching, curriculum refinement, and institutional decision-making. In this evolving paradigm, assessment data is no longer treated as static evidence of performance but as dynamic learning intelligence that evolves alongside the learner, enabling educators to monitor progress in real time and intervene proactively. Empirical studies suggest that institutions adopting integrated assessment-analytics systems experience up to 20%-35% improvement in instructional responsiveness, as educators are able to identify learning gaps earlier and implement targeted pedagogical adjustments before summative evaluation points (Ifenthaler & Yau, 2024). Learning analytics and artificial intelligence technologies play a central role in this transformation by enabling real-time feedback loops, predictive modelling, and adaptive instructional pathways. Through machine learning algorithms, educational systems can analyse large-scale learner interaction data, including engagement patterns, assessment performance, and behavioural indicators, to generate predictive insights about student success, risk of dropout, and mastery progression. Recent evidence indicates that AI-enhanced learning systems can improve student academic performance by approximately 15%-30%, particularly when adaptive feedback mechanisms and personalized learning recommendations are embedded within instructional environments (Zawacki-Richter et al., 2024). Furthermore, predictive analytics systems have demonstrated classification accuracies ranging from 80% to 92% in identifying at-risk learners, allowing institutions to deploy timely interventions such as tutoring support, remedial content delivery, and individualized learning pathways. These capabilities shift educational practice from reactive to proactive engagement, where learning difficulties are anticipated rather than merely diagnosed after failure has occurred. In addition, learning analytics dashboards and AI-powered visualization tools enhance pedagogical decision-making by translating complex datasets into intuitive visual formats such as heat maps, performance trajectories, and engagement indices. Studies show that educators using such systems report a 25%-40% improvement in decision-making accuracy, particularly in identifying struggling learners and adjusting instructional strategies accordingly (Mohseni et al., 2025). This supports a transition toward evidence-based pedagogy, where instructional choices are increasingly grounded in data-driven insights rather than intuition alone. Moreover, the integration of natural language processing (NLP) tools allows educators to analyse qualitative student data such as reflective writing and discussion forum contributions, expanding assessment beyond numerical scores to include cognitive and affective dimensions of learning. Sentiment and discourse analysis techniques have demonstrated moderate correlations ($r \approx 0.45-0.70$) with academic performance, indicating that emotional engagement and conceptual understanding are significant predictors of learning outcomes. However, the effectiveness of these advanced systems is highly dependent on the presence of strong governance structures, ethical safeguards, and institutional readiness. Without appropriate data governance frameworks, the increased collection and utilization of student data may raise concerns related to privacy, surveillance, consent, and algorithmic accountability. UNESCO (2025) reports that approximately 45% of educational institutions globally lack comprehensive data governance systems, leaving significant gaps in data protection and ethical oversight. Additionally, algorithmic bias remains a critical challenge, as predictive models trained on historical data may inadvertently reinforce existing inequalities. Research indicates that bias in educational AI systems can lead to misclassification disparities of up to 10%-25% for underrepresented student populations, depending on dataset composition and model transparency. Teacher capacity building is another essential factor influencing the success of data-informed educational systems. Despite the increasing availability of sophisticated analytics tools, many educators lack sufficient data literacy skills to interpret and apply insights effectively in instructional contexts. Surveys suggest that only 30%-40% of teachers feel confident using learning analytics outputs for pedagogical decision-making, which limits the full potential of these systems. However,

professional development programs focused on data literacy, AI interpretation, and pedagogical analytics have been shown to increase effective usage of learning analytics tools by approximately 35%-50%, demonstrating the importance of human capability development alongside technological innovation. Ultimately, educational institutions must adopt integrated frameworks that align assessment practices, learning analytics systems, and pedagogical strategies into a cohesive ecosystem of data-informed educational management. Such frameworks should emphasize interoperability between data systems, continuous feedback mechanisms, and collaborative decision-making processes involving educators, administrators, and data scientists. When effectively implemented, these integrated models can improve institutional efficiency, enhance student learning outcomes, and support more equitable educational practices. However, achieving these outcomes requires a balanced approach that combines technological advancement with ethical governance, teacher empowerment, and sustainable policy development. In this sense, the future of education lies not merely in the adoption of artificial intelligence or analytics tools, but in the strategic integration of these technologies into pedagogically meaningful and ethically responsible educational systems.

FUTURE RESEARCH

Future research should prioritize longitudinal investigations into the sustained impact of data-informed pedagogical systems on student learning outcomes over extended periods, rather than short-term performance gains. In addition, comparative cross-cultural studies are needed to examine the adaptability and effectiveness of learning analytics frameworks across diverse educational systems, socio-economic contexts, and cultural learning environments. Another critical area for future inquiry involves the development and validation of robust ethical governance models that regulate the use of AI-driven assessment systems, with particular attention to transparency, accountability, data privacy, and algorithmic fairness. Furthermore, research should explore effective strategies for enhancing teacher professional development in data literacy, focusing on improving educators' ability to interpret, critically evaluate, and apply learning analytics insights in classroom practice. Finally, future studies should investigate the scalability and sustainability of AI-enabled assessment and analytics systems in low-resource educational settings, where infrastructural limitations, digital inequality, and limited technical capacity may significantly influence implementation outcomes.

References

- Alalawi, K., Athauda, R., & Chiong, R. (2024). An extended learning analytics framework integrating machine learning and pedagogical approaches for student performance prediction and intervention. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 35, 1239-1287. <https://doi.org/10.1007/s40593-024-00429-7>
- Ifenthaler, D., & Yau, J. Y.-K. (2024). Learning analytics dashboards in higher education: From data visualization to pedagogical action. *Computers & Education*, 198, 104789. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2023.104789>
- Mohseni, Z. A., & Masiello, I. (2025). Co-designing learning analytics dashboards for data-driven decision-making in education. *Educational Technology Research and Development*. <https://doi.org/10.1007/s11423-025-10577-9>
- Rutherford, S., Pritchard, C., & Francis, N. (2024). Assessment is learning: A student-centred approach. *FEBS Open Bio*, 14(1), 12-28. <https://doi.org/10.1002/2211-5463.13921>

Tempelaar, D., Rienties, B., & Giesbers, B. (2024). Dispositional learning analytics and formative assessment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 21, 112-134. <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00489-8>

UNESCO. (2025). *Guidance on generative AI in education and research: Ethical governance and data-informed decision-making frameworks*. UNESCO Publishing. <https://doi.org/10.54675/UNESCO-AI-2025>

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2024). Systematic review of AI applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 21(39). <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00239-7>

TURKEY'S EVOLVING ROLE IN GLOBAL POLITICS: BALANCING INTERESTS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR

Ananda Majumdar - Harvard University

ORCID: 0000-0003-3045-0056

Abstract

Turkey plays an important role in the international system because of its geographic location, history, and political relations (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). This abstract provides an overview of Turkey and its international relations. The study intends to examine Turkey's interactions with various global actors and how these relations shape its position in international affairs (Gusa, 2024; Kutlay & niş, 2021). The goal is to understand Turkey's political, economic and diplomatic relations with Europe, the Middle East and other regions (European Commission, 2024; World Nuclear Association, 2025). The literature review shows that previous studies have focused on Turkey's strategic position between East and West, its foreign policy changes, and its role in regional organizations (Aydn & Liu, 2024; Evik, 2022). Many scholars highlight Turkey's efforts to align domestic priorities with international cooperation (Pierini, 2024; Henderson, 2019). However, few studies examine how Turkey's recent flexible, transactional approach to foreign policy sets it apart from other regional actors or how this adaptability itself shapes its global significance (Kutlay & niş, 2021; Gusa, 2024). This study considers this gap by presenting a new perspective on Turkey's balancing strategies, focusing on how its unique combination of flexibility and calculated independence shapes its current and future role in international affairs (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). This study uses a qualitative review of academic sources, reports, and policy documents on Turkey's global relations. The results and findings show that Turkey maintains strong but complex relations with major powers and neighbouring countries (Council on Foreign Relations, 2023; European Commission, 2024). Economic cooperation, security concerns, and cultural ties shape these relations (Aydn & Liu, 2024; European Commission, 2024). The study finds that Turkey actively participates in international organizations to increase its global influence (Wikipedia, 2024). However, political tensions affect its relations with certain countries sometimes (Çevik, 2022). The results of this study show that Turkey continues to seek a balanced and independent foreign policy (Kutlay & niş, 2021; Pierini, 2024). The relevance of this research lies in understanding Turkey's evolving position in global politics. In conclusion, Turkey remains a significant regional and global actor whose relations with the world continue to evolve through cooperation, challenges, and calculated engagement (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023).

Keywords: Turkey, International Relations, Global Politics.

Introduction

Turkey's evolving role in global politics is important because the country stands at the intersection of Europe, Asia and the Middle East (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). The purpose of this study is to understand how Turkey balances its interests and navigates international relations, acting as both a bridge and a barrier between regions (Gusa, 2024). Turkey's foreign policy matters because its choices affect not only its own future, but also wider regional and global dynamics (Kutlay & niş, 2021).

Existing research indicates that Turkey is a key NATO member and maintains close economic, cultural, and political ties with both Eastern and Western countries (Wikipedia, 2024; European Commission, 2024). Many experts have found that Turkey's foreign policy has shifted away from strict Western alignment toward a more flexible, multi-directional approach (Colibasanu, 2024; Pierini, 2024). This shift is determined by Turkey's desire for national autonomy, security needs, and changing conditions in its neighbourhood (Kutlay & Öniş, 2021; Council on Foreign Relations, 2023). The literature stresses Turkey's efforts to balance relations with the United States, the European Union and Russia as it expands its influence in the Middle East, North Africa and Central Asia (Aydn & Liu, 2024; Gusa, 2024). Scholars point to Turkey's active participation in NATO, its ongoing but difficult relationship with the EU, and its practical cooperation and competition with Russia as central features of its foreign policy (Colibasanu, 2024; Wikipedia, 2024; World Nuclear Association, 2025). Turkey's independent actions in Syria, Libya, and the eastern Mediterranean, as well as its leadership among Turkic states, also show its ambition to act as a regional power (Çevik, 2022; Aydın & Liu, 2024).

This study analyzes how Turkey's evolving foreign policy increases its power and explains why it adopts a flexible approach. By reviewing academic research and policy reports, this study answers why Turkey chooses a balanced path and what new insights this adds to the literature (Gusa, 2024; Kutlay & niş, 2021). Unlike earlier studies, my analysis shows that Turkey's flexibility is not simply reactive but increasingly proactive: it uses strategic maneuverability as a deliberate policy tool to maximize its bargaining power with both Western and Eastern partners (Pierini, 2024; Coonan & Arbell, 2026). The study also identifies specific methods by which Turkey leverages transactional diplomacy, such as selective compliance with sanctions and pragmatic engagement in conflict regions, thereby distinguishing itself from traditional regional powers (Colibasanu, 2024; Henderson, 2019). My findings show that this approach allows Turkey to exert a more dynamic influence across overlapping regional spheres than previously described (Kutlay & niş, 2021). The rationale is to help readers understand Turkey's unique position in global politics and how its independent strategies affect stability in its region and beyond. In conclusion, this paper adds to the conversation by showing how Turkey balances its interests and adapts to change, helping readers see why Turkey's role in international affairs is so significant (Council on Foreign Relations, 2023; Colibasanu, 2024).

Conceptual Framework: This study uses a simple framework to explain Turkey's changing role in global politics (Colibasanu, 2024; Pierini, 2024). The framework begins with the idea that Turkey is a bridge between regions and a flexible actor that adjusts its policy as the world changes (Council on Foreign Relations, 2023). Geography is the first main factor. The position of Turkey between Europe, Asia and the Middle East brings both advantages and disadvantages (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). Its location helps Turkey connect East and West, but also puts it under pressure from different sides (Daria, 2024; Gusa, 2024). The second factor is the national interest. Turkey always seeks to protect its security, economy, and independence (Kutlay & Öniş, 2021; European Commission, 2024). Its leaders make choices based on what is best for the country and its people. This means Turkey sometimes works with Western countries, sometimes with Eastern countries, and sometimes stays neutral (Aydın & Liu, 2024; World Nuclear Association, 2025).

The third factor is international relationships. Turkey's leaders watch what other countries and organizations do and make decisions based on those actions (Wikipedia, 2024; Çevik, 2022). Turkey is a member of NATO, but it also works closely with Russia and countries in the Middle East and Central Asia (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). This means its policies are not fixed and can change in response to world events (Pierini, 2024; Kutlay & niş, 2021). The framework also uses the idea of balance. Turkey does not join only one side or group. It balances its relationships to keep its options open, a strategy known as strategic

responsiveness (Gusa, 2024). Its leaders use talks, trade, the military and diplomacy to manage these relationships (Aydın & Liu, 2024). The framework includes the idea of a transactional foreign policy, in which Turkey makes choices on a case-by-case basis, seeking concrete benefits (Kutlay & niş, 2021; Coonan & Arbell, 2026). Turkey's history and culture also play a role. It is past as an empire and its cultural links shape its actions today (Gusa, 2024). Using this system, the study shows why Turkey sometimes changes partners, supports different countries, or acts alone. It helps explain why Turkey is important in global politics and why its actions affect many places (Council on Foreign Relations, 2023; Colibasanu, 2024). The framework provides a clear picture of how Turkey navigates the complex sphere of international relations, helps predict its future actions, and makes it easier for others to understand Turkey's role in world affairs (Kutlay & niş, 2021).

Results & Findings

This study found that Turkey maintained strong but complicated relationships with major powers and its neighbours (Council on Foreign Relations, 2023; Colibasanu, 2024). Turkey's ties with the United States and NATO stayed important, especially for security and military cooperation (Wikipedia, 2024). However, Turkey sometimes disagreed with the West and acted independently when national interests were at stake (Gusa, 2024; Pierini, 2024). The study found that Turkey continued to seek EU membership, but progress was slow due to political disagreements and concerns from EU member states (European Commission, 2024). Despite these obstacles, the economic and social links between Turkey and Europe remained strong (European Commission, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). The trade between Turkey and Europe was important, and many Turks lived in European countries, helping to build deeper ties (European Commission, 2024). The research also found that Turkey cooperated with the EU to manage refugee flows and address shared challenges, though this cooperation was at times difficult (Council on Foreign Relations, 2023). In addition, Turkey maintained a practical relationship with Russia, trading energy and goods while also competing with Russia in certain regions (World Nuclear Association, 2025; Colibasanu, 2024). During the Ukraine conflict, Turkey maintained active communication with Russia and Ukraine, controlled key sea routes under international agreements, and did not fully comply with Western sanctions on Russia (Colibasanu, 2024; Henderson, 2019). This allowed Turkey to protect its own interests and remain involved in regional security (Kutlay & Öniş, 2021). The study documented that Turkey's independent actions in the Middle East, North Africa and Central Asia became stronger. Turkey used its army and diplomacy in countries like Libya and Syria to protect its security and increase its influence (Çevik, 2022). In the eastern Mediterranean, Turkey sought energy resources and sometimes faced disputes with Greece and Cyprus (Henderson, 2019). The research also found that Turkey invested in building relations with Turkic countries in Central Asia, using cultural and economic ties to increase its regional influence (Aydın & Liu, 2024).

A critical assessment of these conclusions highlights both the strengths and weaknesses of Turkey's approach (Pierini, 2024; Kutlay & niş, 2021). On the one hand, Turkey's ability to maintain dialogue with competing powers and adapt its policy direction is widely seen as a source of solidity and increased bargaining power (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). Some scholars argue that certain strategic versatility enables Turkey to maximize its influence while preserving autonomy, thereby allowing it to mediate conflicts and secure economic and security benefits (Gusa, 2024; Aydın & Liu, 2024). On the other hand, other experts observe that Turkey's transactional and sometimes unpredictable tactics can weaken trust among partners and create uncertainty within coalitions such as NATO and the EU (Pierini, 2024; Coonan & Arbell, 2026). Critics indicate rising political tensions with

Western allies and strained relations over issues such as democratic backsliding, human rights and divergent security interests as intrinsic risks of this independent path (Council on Foreign Relations, 2023; Kutlay & Öniş, 2021). Balancing relations with both Russia and Western states carries possible vulnerabilities, as observed during the escalation of the conflict in Ukraine and energy supply dependencies (World Nuclear Association, 2025; Henderson, 2019). Overall, while Turkey's adaptable approach has yielded significant leverage and regional influence, the sustainability of this strategy remains debated among scholars, and its long-term impact on Turkey's alliances and international standing remains uncertain (Kutlay & niş, 2021; Pierini, 2024).

An additional significant outcome was that Turkey's foreign policy remained flexible and adaptable (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). The study showed that Turkey often balanced relations with different countries and organizations (Gusa, 2024). Turkey did not fully side with either side or alliance, but sought to keep its options open, using dialogue, trade and military action as needed (Kutlay & Öniş, 2021). The research confirmed that Turkey acted in its own interests, sometimes with the West, sometimes with Russia, and sometimes remaining neutral (Colibasanu, 2024; Pierini, 2024). The study also observed that Turkey's history and culture played a role in its foreign policy choices and relations (Aydın & Liu, 2024). The results highlighted that Turkey's approach made it an important player in both regional and global politics (Council on Foreign Relations, 2023; Colibasanu, 2024). Turkey's strategy of balance and flexibility helped it remain influential in international affairs and enabled it to respond to a changing world (Kutlay & Öniş, 2021). Overall, the findings of this study provided a clear picture of how Turkey's evolving foreign policy has contributed to its growing influence, while also highlighting the challenges and opportunities arising from its unique position in the world (Pierini, 2024).

Discussion

Turkey's foreign policy is shaped by its unique position between Europe, Asia, and the Middle East, as well as by its long history as a crossroads of civilizations. This position means that Turkey must always balance competing interests and never rely on a single side. As a key member of NATO, Turkey works closely with the United States and Europe, particularly in defence and security matters. It has one of the largest armies in NATO and hosts military bases, such as Incirlik, that are important to NATO operations (Turkey in NATO, 2024). Turkey's presence in NATO brings many advantages, such as security guarantees and access to military technology. Still, it also creates challenges, especially when its interests do not fully align with those of its Western allies. To reduce its dependence on external powers, Turkey has invested in building its own defence industry and aims to produce more of its own military equipment, including drones and aircraft. This effort helps it act more independently and gives it options in times of crisis. Turkey's relationship with the European Union is a long and difficult story. For many years, Turkey has sought full membership of the EU, believing that membership would bring economic growth and political benefits. However, progress has been slow due to disagreements over democratic reforms and human rights, as well as concerns among some EU countries about Turkey's size and cultural diversity. Despite these difficulties, Turkey's economic links with Europe remain strong. Europe is Turkey's largest trading partner, and millions of Turkish people live in European countries, mainly in Germany (EU-Türkiye trade relations, 2024). This creates deep social and economic connections. Turkey and the EU also cooperate on issues such as migration, with important agreements to manage refugee flows from Syria and elsewhere. This cooperation is sometimes tense but shows how the two sides need each other. In addition to its Western ties, Turkey builds strong relationships with countries to the east, especially Russia. Turkey and Russia have a complicated history as both

rivals and partners. Today, they work together on energy, trade, and regional security, but also compete in places like Syria and the Caucasus. During the Ukraine conflict, Turkey kept constant communication with both Russia and Ukraine. It controls the Bosphorus and the Dardanelles, which are key to naval movements, and uses this control to manage tensions in the Black Sea. Turkey has not joined all Western sanctions against Russia, believing that remaining engaged with both sides serves its interests and allows it to play a mediator role. Energy is a big part of Turkey-Russia relations. Russia is a leading supplier of natural gas to Turkey and is building the Akkuyu nuclear power plant, which will help meet Turkey's growing electricity needs (Nuclear Power in Turkey, 2025). Trade between the two countries is also significant. Turkey's approach to Russia is practical: it cooperates where there are benefits but competes when interests clash. This allows Turkey to remain flexible and important in a changing world.

Beyond its ties with big powers, Turkey wants to be a leader in its own region. In the Middle East, Turkey uses both military and diplomatic tools to protect its interests. In Syria, Turkey has carried out military operations to fight terrorism and prevent the creation of zones controlled by Kurdish groups it considers threats. In Libya, Turkey supports one side in the civil war, providing military help and gaining influence in North Africa (Çevik, 2022). These actions are meant to enhance Turkey's security and economic reach, but they also create tensions with other countries, including Greece, Egypt, and France. In the eastern Mediterranean, Turkey is involved in disputes over maritime boundaries and energy resources. It sends ships to search for gas and oil, which sometimes leads to standoffs with Greece and Cyprus (Henderson, 2019). Turkey additionally builds close relations with Turkic countries in Central Asia through organizations such as the Organization of Turkic States. This strengthens cultural, political and economic ties with countries such as Kazakhstan, Uzbekistan and Azerbaijan, and gives Turkey a greater voice in Eurasian affairs (Aydın & Liu, 2024). Turkish businesses invest in these regions, and scholarly programs help promote Turkish culture. Turkey's foreign policy is built on the principles of flexibility and pragmatism. It does not fully commit to any one alliance or bloc but seeks to work with many countries simultaneously, always looking for opportunities to advance its national interests. Sometimes Turkey supports Western positions, sometimes it sides with Russia or regional partners, and sometimes it stays neutral. This approach helps Turkey remain a major player in global politics and ensures that it cannot be ignored when big decisions are made. Turkey adapts its policies as the world changes, responding to new challenges such as migration, terrorism, energy needs, and economic fluctuations. The government's main goal is to keep Turkey safe, prosperous and independent. By being active in multiple regions and working with a range of partners, Turkey ensures that it is always at the table in international discussions. This complex, detailed approach makes Turkey an important country in international affairs, capable of acting on its own while cooperating with others whenever that best serves its people.

Conclusion

The findings of this study show that Turkey's flexible and well-balanced approach to foreign policy strengthens its position as an important player in global and regional politics (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). This is important because Turkey's ability to adapt and balance its relationships enables it to respond more effectively to novel difficulties and opportunities than actors tied to a single side (Kutlay & niş, 2021; Pierini, 2024). Unlike some previous studies that focused mainly on Turkey's Western alliances, this study stresses the importance of Turkey's multi-directional strategy and its relations with both the West and the East (Gusa, 2024; Aydın & Liu, 2024). The results show that Turkey's unique approach allows it to plot its own path and maintain its independence while engaging with many countries (Coonan & Arbell, 2026; Gusa, 2024). The comparison with other studies confirms

that Turkey's role is growing in complexity and significance (Kutlay & niş, 2021; Colibasanu, 2024). Existing studies often describe Turkey as a “bridge” or “pivot”, but this study adds that Turkey’s transactional and strategic flexibility is what truly sets it apart today (Pierini, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). The consequences for readers are clear: understanding Turkey's choices helps explain changes in regional security, economic ties and political alliances (European Commission, 2024; Henderson, 2019). For decision-makers, this study suggests that Turkey’s actions will continue to affect many countries, so it is important to monitor how Turkey manages its relationships and interests (Colibasanu, 2024; Council on Foreign Relations, 2023). The link between the founding purpose and this conclusion is clear—by examining how Turkey balances its interests, the study provides new insight into why Turkey matters for global stability (Gusa, 2024; Kutlay & Öniş, 2021).

The main limitation of this study is that it relies solely on English-language documents, potentially missing perspectives from Turkish or other languages (Kutlay & Öniş, 2021). Also, the study relies on published sources and does not include interviews with policymakers or direct observations (Coonan & Arbell, 2026). Despite these limitations, the methods provide a strong basis for understanding Turkey's foreign policy trends (Aydın & Liu, 2024; Colibasanu, 2024). In the future, researchers should include more local sources and voices to build a more complete picture of Turkey's role. Beyond this, further research should include interviews with Turkish policymakers, diplomats, and other regional experts to obtain deeper, primary insights into Turkey's foreign policy motivations and policymaking procedures (Pierini, 2024). Comparative studies examining how Turkey's approach differs from or resembles those of other regional powers could also provide useful context (Kutlay & niş, 2021; Gusa, 2024). Concerning policymakers, the findings show several feasible steps. Governments and international organizations should engage in direct dialogue with Turkish officials to better understand Turkey's priorities and concerns (Council on Foreign Relations, 2023). Creating joint research projects and policy exchange forums can promote cooperation and partnership (Aydın & Liu, 2024). Policymakers should also monitor Turkey's transactional diplomacy, especially in sensitive areas such as security, energy and migration, to anticipate possible shifts in regional interactions (European Commission, 2024; Henderson, 2019). Finally, building partnerships that respect Turkey's desire for national autonomy and encourage candid communication may help reduce tensions and enhance cooperation (Colibasanu, 2024; Pierini, 2024). Understanding Turkey’s evolving foreign policy will help authorities and institutions make better decisions about cooperation and competition in the region and beyond (Council on Foreign Relations, 2023; Kutlay & niş, 2021). The findings of this study matter because they show why Turkey’s actions are important and why careful attention to its choices is needed to understand the future of international relations (Colibasanu, 2024; Gusa, 2024).

Reference:

- Turkey in NATO. (2024). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Turkey_in_NATO
- EU-Türkiye trade relations. (2024). European Commission. Retrieved from https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/turkiye_en?prefLang=cs
- Nuclear Power in Turkey. (2025). World Nuclear Association. Retrieved from <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey>
- Çevik, S. (2022). Turkey’s military operations in Syria and Iraq. SWP Comment 2022/C 37. <https://doi.org/10.18449/2022C37>

- Henderson, S. (2019, July 23). Turkey's energy confrontation with Cyprus. The Washington Institute. Retrieved from <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-energy-confrontation-cyprus>
- Aydn, M. E., & Liu, Y. (2024). Organization of Turkic States: Various motivations for a common goal. *Siyasal: Journal of Political Science*, 33(1).
<https://doi.org/10.26650/siyasal.2024.33.1.1363769>
- Colibasanu, A. (2024, December 4). Turkey's development of a geopolitical strategy in the Black Sea. The Foreign Policy Research Institute. Retrieved from <https://www.fpri.org/article/2024/12/turkeys-evolving-geopolitical-strategy-in-the-black-sea/>
- Gusa, D. (2024, June 7). Türkiye's balancing act – Aspirations for great power status. MEPEI. Retrieved from <https://mepei.com/turkiyes-balancing-act-aspirations-for-great-power-status>
- Council on Foreign Relations. (2023, July 11). Turkey's growing foreign policy ambitions. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounders/turkeys-growing-foreign-policy-ambitions>
- The concept of middle power and Türkiye's foreign policy - Karel Valansi. (2025, June 26). Global Panorama. Retrieved from <https://www.globalpanorama.org/en/2025/06/the-concept-of-middle-power-and-turkiyes-foreign-policy-karel-valansi/>
- Pierini, M. (2024, September 12). Turkey's foreign policy ambitions meet reality. Carnegie Endowment for International Peace. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2024/09/turkeys-foreign-policy-ambitions-meet-reality>
- Coonan, A., & Arbell, D. (2026, February 11). Türkiye's evolving regional role: Navigating complexity in a multipolar world. Steptoe. Retrieved from <https://www.steptoel.com/en/news-publications/stepwise-risk-outlook/turkiyes-evolving-regional-role-navigating-complexity-in-a-multipolar-world.html>
- Kutlay, M., & Niş, Z. (2021). Turkey's foreign policy in a post-western order: strategic independence or new forms of dependence? *International Affairs*, 97(4), 1085–1104.
<https://doi.org/10.1093/ia/iab094>
- Turkey in NATO. (2023, September 2). Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Turkey_in_NATO
- Pickled Prepper. (2021, December). The danger of Russia invading Ukraine increases after Biden's call. Retrieved from <https://pickled-prepper.com/2021/12/danger-of-russia-invading-ukraine-increases-after-biden-call/>
- Soyaltın-Colella, D., & Demiryol, T. (2023). Unusual middle power activism and regime survival: Turkey's drone warfare and its regime-boosting effects. *Third World Quarterly*.
- Kutlay, M., & Öniş, Z. (2021). Turkish foreign policy in a post-western order: Strategic autonomy or new forms of dependence? *International Affairs*.
- Koçak, M., & Akgül, M. (2022). Quest for regional power status: Explaining Turkey's assertive foreign policy. *International Journal*.
- Petrócz, J. O. (2025). Turkish involvement in Libya, focusing on the second Libyan civil war. *Security Science Journal*.

- Maalim, S. A. (2023). Implications of realist defensive foreign policy: Towards a Turkish intervention in Libya during the first and second Libyan crises. DergiPark (Istanbul University).
- Drone power and political Islam: How Turkey's military-tech complex fuels interventionism. (2025). Middle East Quarterly.
- Yousaf, A., & Bibi, F. (2021). The power projection of Turkey in Middle East (from 2000–2020). Global Foreign Policies Review.
- Kutlay, M. (2012). The political economy of “new Turkish foreign policy”: A critical appraisal. DergiPark (Istanbul University).
- Altunışık, M. B. (2020). The new turn in Turkey's foreign policy in the Middle East: Regional and domestic insecurities.
- Oğuzlu, H. T. (2019). Turkish foreign policy in a changing world order. All-Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace.
- Aydın-Düzgit, S., Kutlay, M., & Keyman, E. F. (2025). Strategic autonomy in Turkish foreign policy in an age of multipolarity: Lineages and contradictions of an idea. International Politics.
- Hamzaoglu, H. (2022). Turkey-Uzbekistan relations: Strategic cooperation and partnership. DergiPark (Istanbul University).
- Özpek, B. B., & Demirağ, Y. (2014). Turkish foreign policy after the ‘Arab Spring’: From agenda-setter state to agenda-entrepreneur state. Israel Affairs.
- Ulusoy, O. (2025). Financing externalisation: The role that EU funds play in shaping the Turkish asylum and migration policies. Journal of Immigrant & Refugee Studies.
- Müftüler-Baç, M. (2021). Externalization of migration governance, Turkey's migration regime, and the protection of the European Union's external borders. Turkish Studies.
- Okyay, A. S., & Zaragoza-Cristiani, J. (2016). The leverage of the gatekeeper: Power and interdependence in the migration nexus between the EU and Turkey. International Spectator.
- Kaya, A. (2009). Islam, migration and integration: The age of securitization.
- Abadan-Unat, N. (2011). Turks in Europe: From guest worker to transnational citizen.
- Togan, S. (2014). The EU-Turkey customs union: A model for future Euro-Med integration. Springer eBooks.

**DİJİTAL DEVLET YÖNETİMİ VE KRİZ İLETİŞİMİ: 2022 RUSYA-UKRAYNA
SAVAŞI SÜRECİNDE VOLODYMYR ZELENSKY'Y'NİN TWİTTER DİPLOMASİSİ
ÜZERİNE ANALİTİK BİR İNCELEME**

**DIGITAL GOVERNANCE AND CRISIS COMMUNICATION: AN ANALYTICAL
EXAMINATION OF VOLODYMYR ZELENSKY'Y'S TWITTER DIPLOMACY DURING
THE 2022 RUSSIAN INVASION OF UKRAINE**

Dr. Gürhan ÖZPOLAT

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1404-2063>

Ayşe Sude BODUR

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3403-0488>

Havin ÜNAT

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-0312-1680>

Gökçe ÇETİNTAŞ

Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8071-2589>

Özet

Dijital devlet yönetimi kavramı, devletlerin karar alma, iletişim kurma ve kamuoyu ile etkileşim süreçlerini dijital teknolojiler aracılığıyla yeniden yapılandırmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda sosyal medya platformları, geleneksel diplomasiyi kapalı ve kurumsal yapısını dönüştürerek daha hızlı, doğrudan ve çok aktörlü bir iletişim ortamı oluşturmıştır. Böylece diplomasi, yalnızca devletler arası bir faaliyet olmaktan çıkarak küresel kamuoyunu doğrudan etkileyen ve yönlendiren bir dijital etkileşim alanına evrilmiştir. Bu bağlamda çalışmada 2022 yılında gerçekleşen Rusya-Ukrayna Savaşı sürecinde Ukrayna Devlet Başkanı Volodymyr Zelenskyy'nin Twitter üzerinden yürüttüğü dijital diplomasi ve kriz iletişimi stratejileri incelenmiştir. Çalışmada dijital devlet yönetimi kavramı çerçevesinde, geleneksel diplomasi anlayışının sosyal medya platformları aracılığıyla nasıl dönüştürüldüğü analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında, 2022 Şubat–Mart dönemine ait Twitter verileri nitel ve nicel yöntemlerle analiz edilmiş; etkileşim oranları, söylem çerçeveleri ve mesaj stratejileri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Zelenskyy'nin kriz sürecinde güvenlik, ahlaki ve pragmatik çerçeveleri eş zamanlı kullanarak küresel kamuoyunu mobilize ettiği belirlenmiştir. Ayrıca dijital platformların, devlet liderlerinin doğrudan küresel kitlelerle etkileşim kurmasını sağlayarak modern diplomasiyi “anlatı merkezli” bir yapıya dönüştürdüğü ve Zelenskyy'nin iletişim stratejisinin savunuculuk, kültürel diplomasi, uluslararası yayıncılık ve değişim diplomasisi bileşenlerini etkin biçimde kullandığı görülmüştür. Çalışmada dijital diplomasi ve kriz iletişiminin uluslararası ilişkilerde güç, meşruiyet ve kamuoyu oluşturma süreçlerini yeniden şekillendirdiği ve liderliğin dijital medya performansına dayalı yeni bir boyut kazandığı açık şekilde ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Devlet Yönetimi, Dijital Diplomasi, Kriz İletişimi, Twitter Diplomasisi, Zelenskyy, Rusya-Ukrayna Savaşı.

Abstract

The concept of digital governance refers to the restructuring of states' decision-making, communication, and public engagement processes through digital technologies. In this context, social media platforms have transformed the closed and institutionalized structure of traditional diplomacy, creating a faster, more direct, and multi-actor communication environment. As a result, diplomacy has evolved beyond being merely an inter-state activity into a digital sphere of interaction capable of directly influencing and shaping global public opinion. Within this framework, this study examines the digital diplomacy and crisis communication strategies conducted by Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy via Twitter during the 2022 Russian invasion of Ukraine. The study analyzes how the traditional understanding of diplomacy has been transformed through social media platforms within the conceptual framework of digital governance. As part of the study, Twitter data from the February–March 2022 period were analyzed using qualitative and quantitative methods; interaction rates, discourse frames, and messaging strategies were evaluated. The findings reveal that during the crisis, Zelenskyy simultaneously employed security, moral, and pragmatic framing strategies to mobilize global public opinion. Furthermore, the study demonstrates that digital platforms have transformed modern diplomacy into a “narrative-centered” structure by enabling state leaders to interact directly with global audiences. It was also observed that Zelenskyy’s communication strategy effectively utilized components of advocacy, cultural diplomacy, international broadcasting, and exchange diplomacy. The study clearly shows that digital diplomacy and crisis communication are reshaping processes of power, legitimacy, and public opinion formation in international relations, while leadership has acquired a new dimension increasingly shaped by digital media performance.

Keywords: Digital Governance, Digital Diplomacy, Crisis Communication, Twitter Diplomacy, Zelenskyy, Russia–Ukraine War.

**DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN SENDİKAL HAREKET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
FIRSATLAR VE TEHDİTLER PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME
THE EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE TRADE UNION
MOVEMENT: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF OPPORTUNITIES
AND THREATS**

Elif Eylül PEKER

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3725-5757>

Şeyhmus GENÇ

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5435-8388>

Şevval İPEK

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1185-1833>

Mehmet Akif UYSAL

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1939-0326>

Esin BİLGİ

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3241-0741>

Serap YILMAZ

Marmara University, Faculty of Economics,
Department of Labor Economics and Industrial Relations
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3802-8911>

Özet

Son yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler, üretim süreçlerinden toplumsal yapılara kadar pek çok alanda köklü dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle dijital dönüşüm, işgücü piyasalarının yapısını yeniden şekillendirirken çalışma ilişkilerinde de önemli değişimler yaratmıştır. Bu süreçte sendikalar, çalışan haklarının korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve toplu pazarlık mekanizmalarının sürdürülmesi açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Ancak dijitalleşmenin hız kazanması, sendikaların geleneksel işlev ve örgütlenme biçimlerini yeniden değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Endüstri 4.0 ile hız kazanan dijitalleşme ve otomasyon, işgücü piyasasında yapısal değişimlere yol açarak geleneksel sendikal örgütlenme modellerinin etkinliğini azaltmıştır. Özellikle esnek ve dağınık çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, sendikaların toplu pazarlık gücünü ve örgütlenme kapasitesini sınırlandırmaktadır. Dijital dönüşüm sürecinin sendikaların örgütlenme yapıları ve işlevleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca çalışmada, dijital aktivizm sendikalar açısından yeni bir örgütlenme ve

mücadele alanı olarak ele alınmaktadır. Sosyal medya ve dijital iletişim araçları, geniş kitlelere ulaşma, kamuoyu oluşturma ve küresel görünürlük sağlama açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte dijital aktivizmin yüzeysel kalabilmesi ve manipülasyona açık olması gibi sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bu kapsamda, dijital dönüşümün sendikalar üzerinde ortaya çıkardığı etkiler SWOT analizi çerçevesinde değerlendirilerek, ortaya konan tehditlerin fırsata dönüştürülmesi için politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Dijital dönüşüm, Dijital Aktivizm, SWOT analizi.

ABSTRACT

Technological developments over the last century have led to profound transformations in many areas, ranging from production processes to social structures. In particular, digital transformation has reshaped the structure of labor markets while also creating significant changes in industrial relations. In this process, trade unions have played a critical role in protecting workers' rights, improving working conditions, and sustaining collective bargaining mechanisms. However, the acceleration of digitalization has made it necessary for trade unions to reassess their traditional functions and organizational forms. Digitalization and automation, accelerated by Industry 4.0, have caused structural changes in labor markets, reducing the effectiveness of traditional trade union organization models. In particular, the widespread adoption of flexible and decentralized forms of work has limited trade unions' collective bargaining power and organizational capacity. This study examines the effects of the digital transformation process on the organizational structures and functions of trade unions. In addition, the study addresses digital activism as a new field of organization and struggle for trade unions. Social media and digital communication tools offer significant opportunities in terms of reaching wider audiences, shaping public opinion, and achieving global visibility. Nevertheless, digital activism also has limitations, such as remaining superficial and being vulnerable to manipulation. Within this framework, the effects of digital transformation on trade unions are evaluated through the lens of SWOT Analysis, and policy recommendations are developed to transform emerging threats into opportunities. In this template, the congress formatting requirements are described.

Keywords: Trade Unions, Digital Transformation, Digital Activism, SWOT Analysis.

**TOPLUMSAL KONTROL ARAÇLARI OLARAK KAMUSAL KORKU VE
PROPAGANDA**
PUBLIC FEAR and PROPAGANDA as INSTRUMENTS of SOCIAL CONTROL

Serenay ÖZMEN

Bartın University, Institute of Graduate Studies, Master's Student,

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1658-4167>

Özet

Modern toplumlarda yönetim süreçleri içerisinde, bireylerin ve kitlelerin davranış ve tepkilerini yönlendirme amacıyla kullanılan yöntemler fiziksel zorlamalardansa psikolojik ve sosyolojik ikna mekanizmalarıyla ilerlemeye dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı, kamusal korku ve propaganda kavramlarının birer toplumsal kontrol araçları olarak nasıl işlev gördüğünü, birbirlerini nasıl beslediklerini ve insanların bireysel iradeleri üstündeki etkilerini çözümlemektir. Kamusal korku toplumun genelini etkileyen, topluluğun endişe ve tehdit algısı oluşturmaktadır. Bu kavram, bireyin kendi özel endişelerinden farklı olarak, bazen neredeyse tüm toplumun aynı anda hissettiği çoğunlukla siyasi, ekonomik temelli belirsizlikler etrafında şekillenen bir durumdur. Propaganda ise tam bu sırada, inşa edilen korku ortamında sunulan tek çözüm olarak sunulurken bilginin seçilmesi veya manipüle edilmesi ile kitlelerin ortak bir paydada buluşmasını sağlar. Netice itibarıyla, korku ve propaganda birleşerek toplumsal kontrol mekanizmalarını görünmez kılar. Bireyler normal şartlar altında reddedeceği yasak ve kısıtlamaları "güvenlik endişesi" ve "toplumsal fayda" sıfatıyla kendi rızaları ile kabul edecek duruma gelirler. Tarihsel düzlem içinde, II. Abdülhamid döneminin uygulamaları tarihsel korku ve propaganda açısından somut bir örnektir. Bu dönemde uygulanan jurnalcilik faaliyetleri toplumda sürekli bir izlenme ve denetlenme hissi oluşturarak kamusal korkuyu kurumsallaştırmıştır. İmparatorluğun bekası için kurulduğu söylenen bu korku ortamı çok sıkı biçimde ilerleyen bir sansür mekanizmasıyla propaganda sürecine evrilmiştir. Gazete ve edebi eserler sıkı denetimlerden geçerken, II. Abdülhamid odağında bir otorite inşası, insanların güvenlik arayışı mevcut düzene kolayca rıza göstermesini sağlamıştır. Sonuç olarak, bu dönem korku ve propagandanın iç içe geçip toplumsal muhalefeti nasıl etkisiz hale getirdiğinin ve kontrol mekanizmalarını nasıl rutinin bir parçası yaptığının klasik bir örneğidir. Hürriyet ve müsavat gibi kavramların yanı sıra 'burun' veya 'yıldız' gibi kelimelerin dahi yasaklanması, toplumda sürekli bir denetim algısı yaratmıştır. Bu durum, basını sadece teknik olarak susturmamış, aynı zamanda dil ve düşünce dünyasını kuşatarak zihinsel bir sınırlandırmaya dönüşmüştür. Basın organlarının padişahı ve yaptıklarını sürekli övmek zorunda kalması, kamuoyunda devlet ne yaparsa doğrudur algısının korku yoluyla meşrulaştırıldığı bir sadakat kültürü yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Korku, Propaganda, Kamuoyu, Endişe, Sansür, II. Abdülhamid

Abstract

In modern societies, the methods used within governance processes to guide the behavior and reactions of individuals and the masses have shifted from physical coercion to psychological and sociological mechanisms of persuasion. The aim of this study is to analyze how the concepts of public fear and propaganda function as tools of social control, how they reinforce one another, and their effects on people's individual wills. Public fear refers to the creation of a collective sense of anxiety and perceived threat that affects the general public. Unlike an individual's personal concerns, this concept often takes shape around uncertainties—typically of a political or economic nature—that are felt almost simultaneously by the entire society. Propaganda, meanwhile, presents itself as the sole solution within this constructed climate of fear, facilitating the convergence of the masses on a common ground through the selective presentation or manipulation of information. Ultimately, fear and propaganda combine to render mechanisms of social control invisible. Individuals come to accept restrictions and prohibitions—which they would normally reject—of their own volition, under the guise of “security concerns” and “the common good”. Within the historical context, the practices of the reign of Abdulhamid II serve as a concrete example of historical fear and propaganda. The surveillance activities carried out during this period institutionalized public fear by creating a constant sense of being watched and monitored within society. This climate of fear, purportedly established for the survival of the Empire, evolved into a propaganda process driven by a tightly enforced censorship mechanism. As newspapers and literary works underwent strict scrutiny, the construction of an authority centered on Abdulhamid II, coupled with people's quest for security, ensured their easy acquiescence to the existing order. Ultimately, this period, serves as a concrete example of how fear and propaganda intertwined to neutralize social opposition and make control mechanisms a routine of daily life. The banning of concepts such as “freedom” and “equality,” as well as even words like “nose” or “star(because it implies the Yıldız Palace)” has created a constant sense of surveillance within society. This situation has not only silenced the press in a technical sense but has also transformed into a form of mental restriction by encircling the realms of language and thought. The fact that media outlets were forced to constantly praise the sultan and his actions has fostered a culture of loyalty in which the perception that “whatever the state does is right” is legitimized through fear.

Keywords: Public Fear, Propaganda, Public Opinion, Concern, Censorship, Abdulhamid II.

GİRİŞ

Geleneksel yönetim anlayışlarında, toplumlar karar alma mekanizmalarına doğrudan dahil olan bir konumda değillerdi. Ülkeyi yöneten kişi bu ister padişah ister kral veyahut bir devlet başkanı olabilir, kararı alır ve uygulamaya bu karar koyulurdu. Ancak zamanla, kitleler, neyi isteyip neyi istemedikleri hakkında fikirler sunduklarında işler farklı bir hal almaya başlamıştı. Bu noktada kitleleri hizaya getirmek veya toplumsal düzeni sağlamak denildiğinde akla fiziksel zorlama gelmekteydi. Modernleşme süreciyle birlikte, yönetim materyalleri fiziksel alandan çıkıp psikolojik ve sosyolojik ikna zeminine kaydırmıştır. İşte bu noktada ortaya çıkan iki kavram: kamusal korku ve propagandadır.

Kamusal korku sadece somut bir tehlikeye verilen doğal bir tepki değildir. Kamuda oluşturulan korku, kitlelerel iletişim araçları ve siyasi söylem kanalları titizlikle inşa edilen, özellikle yaratılan kolektif bir endişe iklimidir.

Propaganda ise kamusal korkunun yapay olarak tasarladığı korku ortamında toplumlara sunulan tek kurtuluş yolu veya tek makul çözüm olarak sunulan stratejik bir rehberdir.

Bu çalışmada amaç, iki kavramın birer toplumsal kontrol araçları olarak nasıl iç içe geçtiğini teorik bir çerçeveye ortaya koyarak, bu teorinin tarihsel düzlemdeki en somut örneği olan II. Abdülhamid dönemi basın yayın ve sansür pratikleri üzerinden incelemeye çalışmaktır. Bunu yaparak, hem sosyolojik bir mekanizmanın röntgenini çekmeyi hem de tarihsel olarak bu dönemin denklemi de nasıl doğruladığını göstermeyi hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Konunun teorik arka planına baktığımızda karşımıza müthiş bir disiplinlerarası literatür çıkmaktadır. Kitlelerin nasıl yönlendirildiğini anlamak için literatüre baktığımızda karşımıza Lippman'ın kitlelerin dünyayı doğrudan değil, medyanın zihinlerinde oluşturduğu resimler ve klişeler üzerinden algıladığı söylemi çıkar. (Lippman, 1922) Kamusal korku ise tam olarak bu zihinsel haritaların manipüle edilmesiyle başlamaktadır. Bu manipülasyonun kurumsallaşmış halini ise 'Rızanın imalatı' modelinde görürüz. (Herman, Chomsky, 1988) Bu modele göre medyanın en büyük süzgeçlerinden biri ortak bir düşman veya korku inşasıdır. Korku faktörü, toplumu egemen politikaları kabule zorlayan yapısal bir yakıt işlevi görmektedir.

Sosyolojik düzlemde ise Barry Glassner ve Frank Furedi gibi isimlerin "Korku Kültürü" kavramsallaştırmaları devreye girer. Furedi, modern toplumlarda korkunun amaçsız ve kurumsallaşmış bir yönetim biçimine dönüştüğünü, sürekli "risk ve beka" söylemiyle kuşatılan kitlelerin eleştirel düşünme yetisini kaybederek otoriter müdahalelere açık hale geldiğini savunur. (Furedi, 1997) Keza Stanley Cohen de "Ahlaki Panik" teorisiyle, medyanın belirli grupları nasıl birer tehdit unsuru olarak kodlayıp toplumsal rızayı ürettiğini açıklar. (Cohen, 1977)

Peki, bu korku bireyin zihninde nasıl bir iç denetim mekanizmasına dönüşür? Burada da Michel Foucault'nun "Panoptikon" kuramı açıklamamızı sağlıyor. Foucault, bireyin her an izleniyor olabileceği yönündeki kolektif hissinin, dışarıdan fiziksel bir zorlamaya gerek kalmadan kendi kendini denetlemesini, yani otosansürü doğurduğunu söyler. (Foucault, 1977) İşte bu teorik zemin, bize kitle iletişim araçlarındaki korku çekiciliğinin, toplumsal kontrolü nasıl görünmez kıldığını açıkça göstermektedir.

Bahsettiğimiz bu Batı merkezli teorik çerçeve, bizim tarihimizde, özellikle II. Abdülhamid dönemi pratiklerinde adeta laboratuvar ortamındaymışçasına somut bir karşılık bulur. Bu dönemde kurulan geniş kapsamlı jurnal, yani hafiye sistemi, tam olarak Foucault'nun bahsettiği Panoptikon mekanizmasının tarihsel bir tezahürüdür. Sokakta, kahvehanede, hatta evde bir yakını tarafından ihbar edilebileceği korkusuyla yaşayan birey için "her an izleniyorum" hissi kronik bir kamusal korkuya dönüşmüştür. (Georgeon, 2006) Bu korkunun matbuat, yani basın dünyasındaki doğrudan yansıması ise ağır bir "otosansür" olmuştur. (Ergut, 2004)

Dönemin sansür mekanizmasını sadece bir şeyleri yasaklamak olarak görürsek yanılırız. Dönemin meşhur "yasaklı kelimeler" listesini hatırlayalım: *Hürriyet*, *müşavet* (*eşitlik*) gibi siyasi kavramların yanı sıra *burun* veya *yıldız* gibi kelimelerin dahi gazete ve dergilerde kullanımının yasaklanması, salt bir yayın sansürü değildir. (Emecen, 2017) Bu uygulama, dilin sınırlandırılması yoluyla düşünce evreninin doğrudan kuşatılmasıdır. Kelimeleri elinden alınan entelektüel, o kelimelerin temsil ettiği kavramları da düşünemez hale getirilmek istenmiştir.

Propaganda ise bu yaratılan boşluğu mükemmel şekilde doldurmuştur. Siyaset yapması, toplumsal sorunları tartışması yasaklanan gazete ve mecmualar, teknik, fen, coğrafya ve edebiyat gibi güvenli alanlara sığınmak zorunda kalmıştır. Örneğin dönemin ünlü *Servet-i Fünûn* gibi dergilerinin apolitik, yoğun sanatsal ve ağır bir dile yönelmesi bu kontrol mekanizmasının bir sonucudur. (Demir, 2010) Basın, bir yandan bu güvenli alanda tutulurken, diğer yandan padişahın ihsanlarını, devletin başarılarını ve "beka" söylemini sürekli işleyerek hamasi bir sadakat kültürü üretmiştir. (Deringil, 2014) Yani sansürle boşaltılan kamusal alan, yoğun bir sadakat propagandasıyla yeniden doldurulmuştur.

SONUÇ

Son olarak toplamak gerekirse; kamusal korku ve propaganda birbirini besleyen ve toplumsal kontrolü görünmez kılan iki ayrılmaz parçadır. II. Abdülhamid dönemi basın tarihi üzerine yaptığım bu inceleme göstermektedir ki; kamusal korku toplumu manipülasyona açık hale getiren bir duygusal zemin, propaganda ise bu zemini işleyen stratejik bir araçtır.

Bu süreçlerin doğurduğu en çarpıcı netice, toplumun baskıyla değil, "güvenlik" ve "toplumsal fayda" adına kendi rızasıyla apolitikleşmesidir. Tartışma kültürünü kaybeden, sadece devletin sunduğu "güvenli bilgi" ile yetinen bir okur kitlesi ve sadakat kültürü bu dönemin matbuat hayatında açıkça gözlemlenmektedir. II. Abdülhamid dönemi pratikleri bize göstermektedir ki, kamusal korku tek başına kitleleri uzun süre yönetmeye yetmez. Korkunun yarattığı felç edici etki, basını tek tipleştiren ve rıza üreten sistemli bir propaganda anlatısıyla tahkim edilmek zorundadır.

Dönemin sansür ve jurnal mekanizmaları, basını sadece susturmamış, onu teknik ve apolitik bir alana hapsederek sadakat kültürünü kurumsallaştırmıştır. Bu tarihsel kesit, korku ve propagandanın ortaklığının, toplumsal kontrolü sağlamada ne denli güçlü bir yönetim mimarisi oluşturabileceğinin en somut belgesidir. (Yazıcı, 2020)

Bu dönem korku ve propagandanın iç içe geçip toplumsal muhalefeti nasıl etkisiz hale getirdiğinin ve kontrol mekanizmalarını nasıl rutinin bir parçası yaptığının klasik bir örneğidir. Hürriyet ve müsavat gibi kavramların yanı sıra burun veya yıldız gibi kelimelerin dahi yasaklanması, toplumda sürekli bir denetim algısı yaratmıştır. Hatta yasaklanan kelimeler listesinde öyle bir kelime vardır ki, bu durumun vahametini net bir şekilde ortaya koymaktadır: Tahtakurusu. Bu kelime bakıldığında neden yasaklı olabileceği konusunda merak uyandırmaktadır. Fakat telaffuz edilirken 'tahtın kurusun' söylemini çağırıştırabileceğinden listede yerini üst sıralardan almıştır. Söz konusu yasağın temel sebebi, kelimenin fonetik ve anlamsal yapısının, dönemin katı beka söylemi ve hükümdarlık paranoyası içinde "tahtın kurusun" şeklinde bir bedduayı veya suikast imasını çağırıştırabileceği endişesidir. (Koloğlu, 2019) Anlaşılan, doğrudan ne anlama geldiği ortada olan kelimelerin yanında, insanların imada bulunabilecekleri, bulunma ihtimalleri olan kelimeler bile bundan nasibini almıştır. Bu sistem, basını sadece teknik olarak susturmamış, aynı zamanda dil ve düşünce dünyasını kuşatarak zihinsel bir sınırlandırmaya dönüşmüştür. Basın organlarının padişahı ve yaptıklarını sürekli övmek zorunda kalması, kamuoyunda devlet ne yaparsa doğrudur algısının korku yoluyla meşrulaştırıldığı bir sadakat kültürü yaratmıştır.

Daha da önemlisi, bu denetim ve kontrol refleksleri sadece o döneme özgü kalmamış, rejimler değişse de modern bürokrasinin ve devlet aygıtının basını ve kitleleri hizaya getirme noktasındaki kurumsal mirası olarak varlığını sürdürmüştür. Bugüne baktığımızda, kitle

iletişim araçlarının kamusal korku ve propaganda kültürü için aynı amaçla kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu iki kavramın şifrelerini çözmenin, bugün hala eleştirel medya okuryazarlığı ve toplumsal direnç açısından hayati bir önem taşıdığını da söylemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics: The creation of the Mods and Rockers*. Routledge.

Demir, F. (2010). *II. Abdülhamid döneminde sansür*. Bağlam Yayınları.

Deringil, S. (2014). *İktidarın sembolleri ve ideoloji: II. Abdülhamid dönemi (1876-1909)*. Doğan Kitap.

Emecen, H. İ. (2017). *Yıldız jurnalleri ve II. Abdülhamid dönemi istihbarat ağı*. Türk Tarih Kurumu.

Ergut, F. (2004). *Modern devlet ve polis: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal denetim*. İletişim Yayınları.

Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İslam, devlet ve eğitim*. İletişim Yayınları.

Foucault, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Gallimard.

Furedi, F. (1997). *Culture of fear: Risk-taking and the morality of low expectation*. Cassell.

Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid* (A. Berktay, Çev.). Homer Kitabevi.

Glassner, B. (1999). *The culture of fear: Why Americans are afraid of the wrong things*. Basic Books.

Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. Pantheon Books.

Koloğlu, O. (2019). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İletişim Yayınları.

Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. Harcourt, Brace and Company.

Witte, K. (1992). Putting the fear back into fear appeals: The extended parallel process model. *Communication Monographs*, 59(4), 329-349.

Yazıcı, A. B. (2020). II. Abdülhamid dönemi basın hayatı ve sansür. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 415-430.

KÜRESEL KRİZLER VE PİYASALARDAKİ DALGALANMALAR: KRİZLERİN KARŞILAŞTIRILMASI GLOBAL CRISES AND MARKET FLUCTUATIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF CRISES

Mahire GÜL YİĞİT

Inönü University, Institute of Social Sciences, PhD Student

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6243-4435>

Prof. Dr. Recep KARABULUT

Inönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4927-9789>

Özet

Bu çalışma, literatür incelemesi yöntemiyle küresel ölçekte etkili olmuş enerji krizlerini tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında 1956 Süveyş Krizi, 1973 Petrol Krizi, 1979 İran Devrimi ve 1980 İran-İrak Savaşı ile derinleşen ikinci petrol krizi, 1990-1991 Körfez Savaşı, 2005 Katrina ve Rita kasırgalarının yol açtığı arz kesintileri küresel ölçekte yaşanan krizlerin bazılarıdır. 2011 Libya İç Savaşı, 2021 küresel doğal gaz krizi, 2022 Rusya- Ukrayna Savaşı kaynaklı enerji krizi ve son dönemde İran savaşı ile Hürmüz Boğazı çevresinde yaşanan arz güvenliği krizi ele alınmaktadır. Ayrıca 2008 Küresel Finans Krizi, doğrudan bir enerji krizi olmamakla birlikte, finansal kırılganlıkların enerji talebi, yatırım kararları ve emtia fiyatları üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Çalışmanın genel bulgusu, enerji krizlerinin yalnızca arz-talep dengesizliğinden kaynaklanmadığı; jeopolitik çatışmalar, savaşlar, finansal istikrarsızlıklar, doğal afetler, ulaştırma hatlarındaki tıkanıklar ve dışa bağımlı enerji politikaları tarafından da şekillendiğidir. 1973 ve 1979 krizleri petrol arzının politik bir araç olarak kullanabileceğini ortaya koyarken, Körfez Savaşı ve Libya İç Savaşı bölgesel çatışmaların küresel petrol piyasalarına etkisini göstermiştir. 2021 ve 2022 krizleri ise enerji piyasalarının yalnızca petrol değil, doğal gaz, elektrik ve kömür piyasaları üzerinden de küresel ekonomiyi etkileyebileceğini kanıtlamıştır. Son dönemde İran savaşı bağlamında Hürmüz Boğazı'nda ortaya çıkan riskler, enerji arz güvenliğinin deniz ticaret yolları ve stratejik geçiş noktalarıyla doğrudan ilişkili olduğunu yeniden gündeme taşımıştır.

Sonuç olarak, enerji krizleri üretim maliyetlerini artırmakta, enflasyon baskısını güçlendirmekte, fiyat istikrarını bozmakta ve özellikle sanayileşmiş ekonomilerde büyüme performansını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle enerji arz güvenliği, kaynak çeşitlendirmesi, yenilebilir enerji yatırımları ve uluslararası iş birliği sürdürülebilir ekonomik istikrar açısından stratejik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Krizi, Küresel Kriz, Ekonomik Kriz

Abstract

This study aims to analyze crises that have had global repercussions from a historical and comparative perspective through a literature review. Within the scope of the research, several major crises are examined, including the 1956 Suez Crisis, the 1973 Oil Crisis, the second oil crisis deepened by the 1979 Iranian Revolution and the 1980 Iran-Iraq War, the 1990-1991 Gulf War, and the supply disruptions caused by Hurricanes Katrina and Rita in 2005. The study also addresses the 2011 Libya Civil War, the 2021 global natural gas crisis, the energy crisis triggered by the 2022 Russia-Ukraine War, and the recent energy supply security crisis associated with the Iran war and the Strait of Hormuz. In addition, although the 2008 Global

Financial Crisis war not directly an energy crisis, it is included in the analysis due to its effects on energy demand, investment decisions, and commodity prices.

The general finding of the study is that energy crises do not arise solely from supply-demand imbalances; rather, they are also shaped by geopolitical conflicts, wars, financial instabilities, natural disaster, disruptions in transportation routes, and energy policies based on external dependency. While the crises of 1973 and 1979 demonstrated that oil supply could be used as a political instrument, the Gulf War and the Libyan Civil War revealed the impact of regional conflicts on global oil markets. The crises of 2021 and 2022 further showed that energy markets can effect the global economy not only through oil, but also through natural gaz, electricity, and coal markets. More recently, the risk emerging in the Strait of Hormuz in the context of the Iran war have once again highlighted the direct relationship between energy supply security, maritime trade routes, and strategic chokepoints.

In coclusion, energy crises increase production cost, instensify inflationary pressures, undermine price stability, and adversely affect growth performance, perticularly in industrialized economies. Therefore, energy supply security, resource deversification, renewable energy investments, and international cooperation are of strategic importance for sustainable economic stability.

Keywords: Energy Crisis, Global Crisis, Ekonomic Crisis.

ÜNİVERSİTELERİN ULUSLARARASILAŞMASINDA ÖRGÜTSEL DAVRANIŞIN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN THE INTERNATIONALIZATION OF UNIVERSITIES

Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ

Konya Food and Agriculture University, International Relations Coordination Office

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6391-2483>

Özet

Küreselleşme ve bilgi toplumuna geçiş süreciyle birlikte üniversiteler arasındaki uluslararası rekabet giderek artmış, yükseköğretim kurumlarının uluslararasılaşma faaliyetleri stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir. Öğrenci ve akademisyen hareketliliği, uluslararası araştırma iş birlikleri, değişim programları ve küresel akademik görünürlük gibi unsurlar, üniversitelerin uluslararası alandaki konumlarını belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Ancak uluslararasılaşma sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesi yalnızca fiziksel ve akademik altyapıya değil, aynı zamanda üniversitelerin örgütsel yapısına ve insan ilişkilerine de bağlıdır. Bu noktada örgütsel davranış kavramı, üniversitelerin uluslararasılaşma hedeflerine ulaşmalarında önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, üniversitelerin uluslararasılaşma süreçlerinde örgütsel davranışın önemini ortaya koymak ve örgüt kültürü, liderlik, motivasyon, iletişim, takım çalışması ve kurumsal bağlılık gibi örgütsel davranış unsurlarının uluslararasılaşma faaliyetlerine etkisini değerlendirmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Elde edilen bulgular, güçlü örgüt kültürüne sahip, çalışan katılımını destekleyen, etkili iletişim süreçleri geliştiren ve yenilikçi liderlik anlayışını benimseyen üniversitelerin uluslararasılaşma faaliyetlerinde daha başarılı olduğunu göstermektedir. Ayrıca akademik ve idari personelin motivasyon düzeyinin yüksek olması, uluslararası proje ve iş birliklerine katılımı artırmakta; kurumsal aidiyet duygusu ise sürdürülebilir uluslararasılaşma politikalarının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak üniversitelerin uluslararasılaşma süreçlerinde yalnızca akademik performansın değil, örgütsel davranış dinamiklerinin de dikkate alınması gerektiği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yükseköğretim kurumlarının insan odaklı yönetim anlayışını güçlendirmesi, kurumsal iletişimi geliştirmesi ve uluslararası vizyonu destekleyen örgüt kültürü oluşturmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararasılaşma, Örgütsel Davranış, Yükseköğretim, Üniversite Yönetimi, Örgüt Kültürü

Abstract

With the process of globalization and the transition to the information society, international competition among universities has intensified, and internationalization efforts by higher education institutions have become a strategic necessity. Factors such as student and faculty mobility, international research collaborations, exchange programs, and global academic visibility are among the key elements that determine universities' standing on the international stage. However, the successful implementation of the internationalization process depends not only on physical and academic infrastructure but also on universities' organizational structures and interpersonal relationships. In this context, the concept of organizational behavior emerges as a key element in helping universities achieve their internationalization goals.

The purpose of this study is to highlight the importance of organizational behavior in universities' internationalization processes and to evaluate the impact of organizational behavior elements—such as organizational culture, leadership, motivation, communication, teamwork, and organizational commitment—on internationalization activities. A qualitative research method was adopted in the study, and the relevant national and international literature was reviewed. The findings indicate that universities with a strong organizational culture, which support employee participation, develop effective communication processes, and adopt an innovative leadership approach, are more successful in their internationalization activities. Additionally, high levels of motivation among academic and administrative staff increase participation in international projects and collaborations; a sense of organizational commitment, meanwhile, contributes to the development of sustainable internationalization policies.

In conclusion, it is considered that universities must take into account not only academic performance but also the dynamics of organizational behavior in their internationalization processes. Accordingly, it is recommended that higher education institutions strengthen their people-centered management approach, improve organizational communication, and foster an organizational culture that supports their international vision.

Keywords: Internationalization, Organizational Behavior, Higher Education, University Administration, Organizational Culture

ÜNİVERSİTELERİN ULUSLARARASI MARKALAŞMA SÜRECİNDE MAVİ OKYANUS STRATEJİSİNİN UYGULANABİLİRLİLİĞİNE YÖNELİK BİR ÖNERİ: MUNZUR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
A PROPOSAL ON THE FEASIBILITY OF APPLYING THE BLUE OCEAN STRATEGY IN THE INTERNATIONAL BRANDING PROCESS OF UNIVERSITIES: THE CASE OF MUNZUR UNIVERSITY

Expert Gülsüm MEZGEL YARTAŞ

Konya Food and Agriculture University, International Relations Coordination Office
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6391-2483>

Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN

Munzur University, Department of Business Administration
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4118-8316>

*Bu çalışma Doç. Dr. Zülkif YALÇIN danışmanlığında 5 Şubat 2026 tarihinde tamamladığımız “Üniversitelerin Uluslararası Markalaşma Sürecinde Mavi Okyanus Stratejisinin Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Öneri” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Munzur Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Tunceli, Türkiye, 2026).

Özet

Mavi ve Kırmızı Okyanus Stratejisi günümüz rekabet ortamında öne çıkan ve kurumların stratejik yönetim süreçlerinde önemli bir yer tutan mavi ve kırmızı okyanus stratejileri kuramsal temelleriyle ele alınmaktadır. Üniversitelerin yalnızca yerel ölçekte değil, küresel arenada da rekabet etmek zorunda kaldıkları bir dönemde, geleneksel rekabet anlayışlarının ötesine geçen bu stratejiler, farklılaşma ve yeni pazar yaratma açısından kurumlara yol gösterici olmaktadır. İlk olarak, mavi ve kırmızı okyanus stratejisi kavramı tanımlanmış, bu stratejinin ortaya çıkış süreci, temel ilkeleri ve iş dünyasında uygulama biçimi detaylandırılmıştır. Bu stratejilerin yükseköğretim kurumları açısından nasıl bir uyarlamaya tabi tutulabileceği konusu, teorik bir çerçevede irdelenmiştir. Devamında, stratejik yönetim kavramı açıklanarak, bu yönetim anlayışının mavi ve kırmızı okyanus stratejileriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Stratejik yönetimin, özellikle üniversitelerin uzun vadeli planlamalarında rehber işlevi gördüğü ve uluslararasılaşma sürecine etkisi bu bağlamda incelenmiştir. Bir diğer alt başlıkta, rekabet stratejisinde bir tercih olarak mavi ve kırmızı okyanus stratejileri karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Kırmızı okyanus stratejisinin mevcut pazardan daha fazla pay almayı hedeflemesine karşılık, mavi okyanus stratejisinin yeni alanlar yaratarak rekabetten uzaklaşmayı amaçladığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarının hangi stratejiye daha yakın olduğu ve neden böyle tercihler yaptığı da analiz edilmiştir. “Rekabetin Kavramsal Çerçevesi” başlığı altında, rekabetin üniversiteler bağlamında nasıl şekillendiği, rakip analizlerinin nasıl yapıldığı ve kurumların bu süreçte ne tür stratejiler geliştirdiği açıklanmıştır. Bu çerçeve, sonraki alt başlıkların kavramsal dayanağını oluşturmaktadır. Ardından, yükseköğretim kurumlarının rekabet gücünü artırmak amacıyla mavi ve kırmızı okyanus stratejilerinden nasıl yararlanabilecekleri değerlendirilmiştir. Yükseköğretimde bu stratejilerin somut olarak nasıl uygulanabileceğine yönelik model ve yaklaşımlar aktararak Munzur Üniversitesi özelinde bir saha araştırmasına yer verilerek, üniversitenin uluslararasılaşma bağlamındaki mevcut durumu bu stratejiler ışığında analiz edilmiştir. Üniversitenin stratejik hamleleri, rekabetçi konumu ve uluslararası marka olma potansiyeli değerlendirilmiş; güçlü ve geliştirilmeye açık yönler ortaya konmuştur. Bu bölüm, çalışmanın uygulamalı boyutunu oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Mavi Okyanus Stratejisi, Uluslararasılaşma, Markalaşma, Stratejik Yönetim

*This paper is based on the master's thesis titled "A Proposal Regarding the Feasibility of the Blue Ocean Strategy in the International Branding Process of Universities," which we completed on February 5, 2026, under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN. (Munzur University, Graduate School of Education, Department of Business Administration, Tunceli, Turkey, 2026).

Abstract

The Blue and Red Ocean Strategies are examined in terms of their theoretical foundations, as they have emerged as prominent concepts in today's competitive environment and play a significant role in organizations' strategic management processes. In an era where universities are compelled to compete not only at the local level but also on the global stage, these strategies—which go beyond traditional notions of competition—serve as a guide for institutions in terms of differentiation and creating new markets. First, the concept of the Blue and Red Ocean Strategy is defined, and its emergence, fundamental principles, and application in the business world are detailed. The question of how these strategies can be adapted for higher education institutions is examined within a theoretical framework. Subsequently, the concept of strategic management is explained, and its relationship with Blue and Red Ocean strategies is evaluated. In this context, the role of strategic management as a guide in universities' long-term planning and its impact on the internationalization process are examined. In another subsection, blue and red ocean strategies are compared as options within competitive strategy. It is emphasized that while the red ocean strategy aims to capture a larger share of the existing market, the blue ocean strategy seeks to move away from competition by creating new markets.

In this context, the study also analyzed which strategy higher education institutions align with more closely and why they make such choices. Under the heading "The Conceptual Framework of Competition," the study explains how competition takes shape in the context of universities, how competitor analyses are conducted, and what types of strategies institutions develop in this process. This framework forms the conceptual basis for the subsequent subheadings. Subsequently, the study evaluates how higher education institutions can leverage blue and red ocean strategies to enhance their competitive strength. By presenting models and approaches for the concrete application of these strategies in higher education, the study includes a field study specific to Munzur University, analyzing the university's current status in the context of internationalization in light of these strategies. The university's strategic moves, competitive position, and potential to become an international brand were evaluated; its strengths and areas for improvement were identified. This section is of great importance as it constitutes the applied dimension of the study.

Keywords: Blue Ocean Strategy, Internationalization, Branding, Strategic Management

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA ETKİNLİK ALGILARININ
BOYUTSAL ANALİZİ VE DEMOGRAFİK FAKTÖRLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

**DIMENSIONAL ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS OF SOCIAL
MEDIA EVENTS AND INVESTIGATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC FACTORS**

Lect. Mehmet Emin YAŞAR

Bingöl University, Solhan Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-2946>

Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3474-7220>

ÖZET

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya pazarlama faaliyetlerine yönelik algılarının boyutsal yapısını incelemek ve bu algıların demografik faktörler açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini Bingöl Üniversitesi'nde öğrenim gören 129 öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen veriler SPSS 24.0 programı ile frekans analizi, t-testi ve ANOVA testlerine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda, öğrencilerin en yüksek etkinlik algısının trend olma ve kişiselleştirme boyutlarında olduğu saptanmıştır. Cinsiyet değişkenine göre; etkileşim boyutu hariç tüm boyutlarda kadın öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna karşın, yaş ve günlük sosyal medya kullanım süresi değişkenlerinin sosyal medya etkinlik algısı üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Sonuçlar, genç tüketicilerin sosyal medyada güncellik ve kişiselleştirilmiş içerik beklentisinin yüksek olduğunu, özellikle kadın öğrencilerin dijital pazarlama faaliyetlerine karşı daha duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Pazarlaması, Tüketici Algısı, Üniversite Öğrencileri.

ABSTRACT

This study was conducted to examine the dimensional structure of university students' perceptions of social media marketing activities and to determine whether these perceptions differ in terms of demographic factors. The sample of the research consists of 129 students studying at Bingöl University. The obtained data were subjected to frequency analysis, t-test, and ANOVA tests using the SPSS 24.0 program. As a result of the research, it was determined that the highest perception of activity among students was in the "Trendiness" and "Customization" dimensions. According to the gender variable, a statistically significant difference was found in favor of female students in all dimensions except for the interaction dimension. On the other hand, it was observed that the variables of age and daily social media usage time did not create a significant difference in the perception of social media activity. The results reveal that young consumers have high expectations for up-to-dateness and personalized content on social media, and especially female students are more sensitive to digital marketing activities.

Keywords: Social Media Marketing, Consumer Perception, University Students.

GİRİŞ

Günümüzde dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması, bireylerin iletişim kurma ve bilgiye erişme biçimlerini kökten değiştirmiştir. Bu değişimin merkezinde yer alan sosyal medya platformları, yalnızca birer iletişim kanalı olmanın ötesine geçerek işletmelerin pazarlama faaliyetlerini yürüttüğü ve tüketicilerle dinamik etkileşimler kurduğu stratejik birer mecraya dönüşmüştür. Geleneksel pazarlama yöntemlerinin yerini alan sosyal medya pazarlaması; etkileşim, kişiselleştirme, güncellik ve trend olma gibi boyutlarıyla tüketici algılarını yeniden şekillendirmektedir (Yadav ve Rahman, 2017). Üniversite öğrencilerini kapsayan ve dijital yerli olarak tanımlanan genç kuşaklar, sosyal medyanın en aktif kullanıcıları arasında yer almaktadır. Bu kitle için sosyal medya, sadece bir tüketim alanı değil, aynı zamanda toplumsal gelişmeleri takip etme ve sosyal bir gruba ait olma ihtiyacının giderildiği bir platformdur. Sosyal medya üzerindeki marka faaliyetlerinin başarısı, bu etkinliklerin tüketiciler tarafından nasıl algılandığına ve bu algının demografik faktörlerle nasıl şekillendiğine bağlıdır (Abuca, 2020). Özellikle genç tüketicilerin marka içeriklerine yönelik algılarını anlamak, işletmelerin daha etkili ve hedef odaklı stratejiler geliştirmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bingöl Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma, üniversite gençliğinin sosyal medya etkinlik algılarının boyutsal yapısını analiz etmeyi ve bu algıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve kullanım süresi gibi demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, hem literatürdeki teorik boşlukları dolduracağı hem de uygulayıcılara genç tüketici segmentine yönelik pazarlama stratejilerinde yol göstereceği düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Kavramsal olarak sosyal medya pazarlama aktiviteleri işletmelerin çevrimiçi sosyal ağlar üzerinden marka, mal veya hizmetlerini tanıtmalarını, içerik ve reklam oluşturmalarını ve geniş kitlelerle etkileşime geçerek tüketici geri bildirimlerini teşvik etmelerini sağlayan pazarlama operasyonlarının bütünüdür (Tarhan ve Dursun, 2024). Chan ve Guillet (2011)'e göre bu kavram; bireylerin ve grupların etkileşim, iletişim ve bilgi paylaşımı ihtiyaçlarını karşılayan, kullanıcı odaklı internet tabanlı uygulamalar aracılığıyla oluşan "sosyal ve yönetsel bir süreç" olarak tanımlanmaktadır. Felix (2009) ise bu durumu, paydaşlara değer yaratarak kurumsal hedeflere ulaşmak için sosyal medyanın kullanıldığı "disiplinler arası bir kavram" olarak ifade eder.

Kim ve Ko (2012) tarafından geliştirilen popüler bir modelde sosyal medya pazarlama aktiviteleri; eğlence, etkileşim, trend (moda), kişiselleştirme ve ağızdan ağıza iletişim olmak üzere beş boyutta incelenmektedir. Abuca (2020) tarafından yapılan çalışmada Onurlubaş ve diğerleri (2016) ile Yadav ve Rahman'ın (2017) çalışmaları baz alınarak farklı bir 5 boyutlu ölçek kullanılmıştır: Algılanan fayda, yol göstericilik ve eğlence, güven, trend takibi ve ağızdan ağıza iletişim. Hitit Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada (Buran vd., 2019), Yadav ve Rahman'ın geliştirdiği 5 faktörlü ölçeğin Türk öğrenciler üzerinde yeterli olmadığı ve algıyı en iyi söylenti, moda ve bilgilendiricilik olmak üzere 3 faktörlü bir yapının açıkladığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin sosyo-kültürel ve kişisel faktörlerindeki farklılıkların tüketici kararlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Abuca (2020) çalışmasında, kadın tüketicilerin sosyal medya pazarlama faaliyetlerini erkeklere göre daha olumlu, daha faydalı, daha yol gösterici/eğlenceli ve daha güvenilir algıladıklarını tespit etmiştir. Başka çalışmalarda da cinsiyete göre algının farklılaştığı görülmüş olsa da (Narcı, 2017), bazı araştırmacılar cinsiyet bazında anlamlı bir farklılık bulamamıştır (Kuzucanlı ve Saygın, 2023). Çeşitli çalışmalarda (Abuca, 2020; Akyüz, 2013) yaşın sosyal medya pazarlama algısı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık, Gümüş (2018) 41 yaş ve üzeri tüketicilerin faaliyetleri daha güvenilir ve faydalı

bulduğunu belirtirken, bazı çalışmalar algının yaşa göre anlamlı şekilde değiştiğini de gözlemlemiştir (Kuzucanlı ve Saygın, 2023).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya pazarlama faaliyetlerine yönelik algılarını boyutsal olarak analiz etmek ve bu algıların demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2025-2026 eğitim-öğretim yılında Bingöl Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmada, zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu kapsamda, anket formunu gönüllü olarak dolduran 129 üniversite öğrencisi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıların cinsiyet, yaş, bölüm ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Öğrencilerin algılarını ölçmek amacıyla Yadav ve Rahman (2017) tarafından geliştirilen ve Salaz (2025) tarafından uyarlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçek; etkileşim, bilgisellik, kişiselleştirme, trend olma ve ağızdan ağıza gibi boyutları kapsamaktadır. Maddeler "1: Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5: Kesinlikle Katılıyorum" arasında değişen 5'li Likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS 24.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Analiz sürecinde şu adımlar izlenmiştir: Ölçeğin içsel tutarlılığını belirlemek için Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılım sergileyip sergilemediğini belirlemek amacıyla basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir. Demografik özelliklerin ve ölçek puanlarının dağılımını belirlemek için frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. İki grup arasındaki farklılıkların tespiti için Bağımsız Örneklem t-Testi (Independent Samples t-Test); ikiden fazla grup arasındaki farklılıkların analizi için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler

		Frekans	Yüzde(%)
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	69	53,5
	Erkek	60	46,5
	Toplam	129	100,0

Yaş	18 yaş altı	9	7,0
	18-24	94	72,9
	25-34	18	14,0
	35-44	8	6,1
	Toplam	129	100,0
Eğitim durumu	Önlisans	64	49,6
	Lisans	60	46,5
	Lisansüstü	5	3,9
	Toplam	129	100,0
Günde sosyal medya kullanımı(saat)	2 ve daha az	16	12,4
	3-5 saat	50	38,8
	6-8 saat	46	35,7
	9 ve üzeri	17	13,2
	Toplam	129	100,0

Örneklem grubunun büyük çoğunluğu (%73) 18-24 yaş aralığındaki Z kuşağı temsilcilerinden oluşmakta olup, katılımcıların %87'sinin günde 3 saatten fazla sosyal medya kullanması dijital etkileşime olan yüksek eğilimlerini göstermektedir. Bu yoğun kullanım süresi, çalışmanın temelini oluşturan sosyal medya etkinlik algısı gibi değişkenlerin incelenmesi için oldukça elverişli bir zemin sunmaktadır.

Tablo 2. Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Faktör yükü	Faktör Açıklayıcı	Faktör Güvenilirliği
Etkileşim			
Sosyal medya sayfaları, var olan içeriklerini paylaşmama ve güncelleme yapmama imkân verir.	,730	48,501	,794
E-ticaret markaları takipçileri ve hayranları ile düzenli olarak etkileşim halindedir	,470		
Sosyal medya sayfaları, aile ve arkadaşlar ile iki yönlü etkileşimi kolaylaştırır.	,690		

Bilgisellik

Sosyal medya sayfaları ürünler hakkında kesin bilgi sunar.	,669	7,916	,795
Sosyal medya sayfaları yararlı bilgi sağlar.	,653		
Sosyal medya sayfaları üzerinden sağlanan bilgiler kapsamlıdır.	,634		

Kişiselleştirme

Sosyal medya sayfaları ihtiyacıma göre satın alma önerilerinde bulunur.	,615	6,624	,660
Sosyal medya sayfalarını kullanarak ihtiyaçlarımı karşıladığımı hissediyorum.'	,586		
Sosyal medya sayfaları kişiselleştirilmiş veri aramayı kolaylaştırır	,670		

Trend Olma

Sosyal medya sayfalarında görülen içerikler güncel trendlerden oluşmaktadır	,632	5,127	,761
Sosyal medya sayfalarını kullanmak gerçekten bir modadır	,812		
Moda olan herhangi bir şey her zaman sosyal medya sayfalarında mevcuttur	,601		

Ağızdan Ağıza

Arkadaşlarıma sosyal medyada bulunan sayfaları ziyaret etmelerini öneririm	,701	4,246	,814
Arkadaşlarımı ve tanıdıklarımı sosyal medya sayfalarını kullanmaları için teşvik ederim	,824		
Satın alma deneyimlerimi, sosyal medya sayfalarında arkadaşlar ve tanıdıklarla paylaşmak isterim.	,664		

KMO Örneklem Yeterliliği= ,896

Bartlett Küresellik Testi Ki Kare= 991,997 df= ,105 p= ,000

KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri için kabul edilebilir alt değer düzeyinin 0,50 ve üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir (Cengiz, 2017). Bu doğrultuda, araştırma ölçeklerinin faktör

analizine uygunluğu tespit edilmiştir. KMO değeri bu düzeyde olduğunda, verilerin faktör analizine uygun olduğu ve örneklemin yeterli büyüklükte olduğu kabul edilmektedir. Yapılan analizlere göre ölçeklerin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Veri analizinde parametrik veya parametrik olmayan yöntemlerin tercih edilip edilmeyeceğine karar verebilmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini değerlendirebilmek adına, çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 arasında olması gerektiği kabul edilmektedir (Tabachnick vd., 2013).

Tablo 3. Frekans Dağılımları ve Normallik Testi Analiz Sonuçları

	Ortalama	Std Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Etkileşim	2,96	,92	-,123	-,005
Bilgisellik	2,80	83	,223	,680
Kişiselleştirme	3,01	,79	-,380	,666
Trend Olma	3,04	,94	-,171	,189
Ağızdan Ağıza	2,75	,95	,249	,024

Katılımcıların sosyal medya pazarlama faaliyetlerine yönelik algılarında trend Olma ve kişiselleştirme boyutları ön plana çıkmaktadır. Bu durum, üniversite öğrencilerinin sosyal medya içeriklerinde güncelliğe ve kendilerine özel sunulan deneyimlere daha fazla duyarlı olduklarını göstermektedir. Öte yandan, Ağızdan Ağıza Pazarlama boyutunun en düşük ortalamaya sahip olması, öğrencilerin sosyal medya üzerinden yayılan kullanıcı yorumlarına veya tavsiyelerine karşı diğer boyutlara oranla daha mesafeli veya eleştirel bir tutum sergilediği şeklinde yorumlanabilir. Analiz sonuçlarına göre tüm boyutlardaki çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri -1,5 ile +1,5 kritik sınırları içerisinde yer almaktadır. İstatistiksel olarak bu değerler, verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığını göstermektedir. Bu bulgu, araştırmanın devamında t-testi ve ANOVA gibi parametrik analiz yöntemlerinin kullanılmasının bilimsel olarak uygun olduğunu doğrulamaktadır. Boyut ortalamalarının genel olarak 3,00 (orta düzey) civarında seyretmesi, Bingöl Üniversitesi örneklemindeki öğrencilerin sosyal medya etkinliklerine karşı ne çok olumlu ne de çok olumsuz, yani temkinli ve dengeli bir algıya sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine İlişkin T Testi Analizi

	Cinsiyet	N	X	ss	t	p
Etkileşim	Kadın	60	3,08	,91	1,491	,138
	Erkek	69	2,83	,93		
Bilgisellik	Kadın	60	2,94	,79	2,166	,032*
	Erkek	69	2,63	,84		
Kişiselleştirme	Kadın	60	3,21	,72	3,062	,003*

	Erkek	69	2,79	,82		
Trend Olma	Kadın	60	3,19	,87	2,020	,045*
	Erkek	69	2,86	,99		
Ağızdan Ağıza	Kadın	60	2,95	,92	2,538	,012*
	Erkek	69	2,53	,94		

Tablo 4'e göre tüm boyutlarda (Bilgisellik, Kişiselleştirme, Trend Olma ve Ağızdan Ağıza Pazarlama) kadın öğrencilerin aritmetik ortalamaları, erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksektir. Bu durum, kadın üniversite öğrencilerinin sosyal medya marka etkinliklerini erkeklere oranla daha dikkatli takip ettiklerini, bu içerikleri daha bilgilendirici bulduklarını ve kendilerine özel sunulan kişiselleştirilmiş içeriklere daha olumlu tepki verdiklerini göstermektedir. Aradaki farkın en belirgin olduğu alanlar kişiselleştirme ($p=0,003$) ve trend olma ($p=0,045$) boyutlarıdır. Kadınlar, markaların kendilerine özel teklif sunmasını ve güncel trendleri takip etmesini çok daha yüksek bir etkinlik algısıyla karşılamaktadır. Etkileşim boyutunda ise ($p=0,138 > 0,05$) cinsiyetler arası anlamlı bir fark görülmemiştir. Bu bulgu, sosyal medya üzerinden markalarla çift taraflı iletişim kurma veya etkileşime girme niyetinin hem kadın hem de erkek öğrencilerde benzer olduğunu kanıtlamaktadır

Tablo 5. Katılımcıların Yaş Değişkenine İlişkin Anova Testi Analizi

Değişkenler	Yaş	N	x	ss	Kareler ort.	F	p
Etkileşim	18 yaş altı	9	2,59	1,19	,989	1,154	,336
	18-24	94	2,98	,90			
	25-34	18	3,18	,80			
	35-44	8	3,11	,50			
	Toplam	129	2,96	,92			
Bilgisellik	18 yaş altı	9	2,59	,92	,935	1,370	,240
	18-24	94	2,80	,82			
	25-34	18	3,01	,84			
	35-44	8	2,55	,38			
	Toplam	129	2,80	,83			
Kişiselleştirme	18 yaş altı	9	3,03	,91	,838	1,332	,255
	18-24	94	3,02	,78			

	25-34	18	3,07	,77			
	35-44	8	3,00	,33			
	Toplam	129	3,01	,95			
Trend Olma	18 yaş altı	9	2,74	,79	1,323	1,520	,188
	18-24	94	3,08	,92			
	25-34	18	3,20	,90			
	35-44	8	2,66	,88			
	Toplam	129	3,03	,94			
Ağızdan Ağıza	18 yaş altı	9	2,62	1,25	,937	1,032	,402
	18-24	94	2,78	,88			
	25-34	18	2,88	,54			
	35-44	8	2,66	1,00			
	Toplam	129	2,75	,95			

Tablo 5 dikkate alındığında yaş değişkenine göre yapılan ANOVA analizi sonucunda, sosyal medya etkinlik algısının tüm boyutlarında (Etkileşim, Bilgisellik, Kişiselleştirme, Trend Olma ve Ağızdan Ağıza) gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0,05$). Bu bulgu, Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin sosyal medya pazarlama faaliyetlerine yönelik algılarının yaş gruplarından bağımsız olarak homojen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Bir başka deyişle, 18 yaş altındaki öğrenciler ile 25-34 yaş aralığındaki lisansüstü potansiyelli öğrenciler, sosyal medyadaki marka etkinliklerini benzer düzeyde ve orta seviyede algılamaktadır. Analizdeki aritmetik ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ilginin tüm yaş gruplarında trend olma ve kişiselleştirme boyutlarında toplandığı görülse de bu durum istatistiksel bir kırılma yaratmamıştır.

Tablo 6. Katılımcıların Günlük Kullanım Sıklığı Değişkenine İlişkin Anova Testi Analizi

Değişkenler	Kullanım Sıklığı	N	x	ss	Kareler ort.	F	p
Etkileşim	2 saat ve daha az	16	3,00	1,16	,311	,355	,785
	3-5 saat	50	2,94	,89			
	6-8 saat	46	2,91	,89			
	9 ve üzeri	17	3,17	,92			

	Toplam	129	2,96	,92			
Bilgisellik	2 saat ve daha az	16	2,79	,86	,221	,314	,815
	3-5 saat	50	2,78	,77			
	6-8 saat	46	2,75	,89			
	9 ve üzeri	17	2,98	,85			
	Toplam	129	2,80	,83			
Kişiselleştirme	2 saat ve daha az	16	3,12	,83	,127	,196	,899
	3-5 saat	50	3,04	,77			
	6-8 saat	46	2,95	,81			
	9 ve üzeri	17	3,01	,83			
	Toplam	129	3,01	,79			
Trend Olma	2 saat ve daha az	16	3,31	1,15	,679	,760	,518
	3-5 saat	50	3,01	,90			
	6-8 saat	46	2,92	,84			
	9 ve üzeri	17	3,15	1,10			
	Toplam	129	3,03	,94			
Ağızdan Ağıza	2 saat ve daha az	16	2,60	1,06	,693	,758	,520
	3-5 saat	50	2,90	,88			
	6-8 saat	46	2,71	,94			
	9 ve üzeri	17	2,58	1,10			
	Toplam	129	2,75	,95			

Analiz sonuçlarına göre, günlük sosyal medya kullanım süresi ile sosyal medya etkinlik algısının alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > 0,05$). Bu bulgu, öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri sürenin (ister 2 saatten az ister 9 saatten fazla olsun), markaların dijital etkinliklerini algılama biçimlerini değiştirmediklerini göstermektedir. Aritmetik ortalamalar incelendiğinde, 9 saat ve üzeri kullananların etkileşim ve bilgisellik boyutlarında, 2 saat ve altı kullananların ise trend olma boyutunda hafifçe daha

yüksek puanlar verdiği görülse de, bu farklar bilimsel olarak anlamlı bir boyuta ulaşmamıştır. Sonuç olarak, sosyal medya etkinlik algısının kullanım miktarından ziyade içerik kalitesi veya bireysel tercihler gibi farklı dinamiklerden etkilendiği söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya pazarlama faaliyetlerine yönelik algılarını boyutsal olarak analiz etmek ve bu algıların demografik faktörlerle ilişkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bingöl Üniversitesi örnekleminde elde edilen bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla hem örtüşen hem de ayrışan önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, cinsiyet değişkeninin sosyal medya etkinlik algısı üzerinde belirleyici bir rol oynamasıdır. Analiz sonuçları; bilgisellik, kişiselleştirme, trend olma ve ağızdan ağıza pazarlama boyutlarında kadın öğrencilerin erkeklere oranla anlamlı derecede daha yüksek bir algıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu durum, kadın tüketicilerin dijital pazarlama içeriklerine karşı daha duyarlı olduklarını ve markaların sunduğu kişiselleştirilmiş teklifleri daha fazla benimsediklerini kanıtlamaktadır. Öğrencilerin sosyal medya etkinlik algısında en yüksek puanı trend olma ve kişiselleştirme boyutları almıştır. Bu sonuç, üniversite gençliğinin (z kuşağı) dijital dünyada güncellik ve kendini özel hissetme beklentisinin çok yüksek olduğunu doğrulamaktadır. Markaların trendleri takip etmesi ve kullanıcıya özel içerikler sunması, öğrencilerin algısını pozitif yönde etkilemektedir. En düşük puanın ağızdan ağıza boyutunda saptanması ise öğrencilerin sosyal medyadaki kullanıcı yorumlarına karşı daha eleştirel ve şüpheli yaklaşıtları şeklinde yorumlanabilir.

Şaşırtıcı bir şekilde, yaş ve günlük sosyal medya kullanım süresi değişkenlerinin sosyal medya etkinlik algısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Katılımcıların %87'sinin günde 3 saatten fazla sosyal medya kullanmasına rağmen, kullanım süresinin artması marka etkinliklerine yönelik algıyı doğrusal olarak artırmamaktadır. Bu bulgu, algının nicelikten ziyade içerik kalitesi ve ilgi alanları ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak; üniversite öğrencilerine yönelik sosyal medya stratejileri geliştirilirken, özellikle kadın öğrencilerin kişiselleştirilmiş içeriklere olan yüksek ilgisi göz önünde bulundurulmalıdır. Markaların yalnızca etkileşim odaklı değil, aynı zamanda trendleri yakalayan ve kullanıcıya özel olduğunu hissettiren şeffaf stratejiler izlemesi önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda, bu algıların satın alma niyeti veya marka sadakati gibi davranışsal değişkenler üzerindeki etkisinin daha geniş örneklemelerle incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abuca, M. A. (2020). Sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketici tarafından algılanması ve işletmeler açısından önemi üzerine bir araştırma [Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Buran, K., & Eren, G. K. Ş. (2019). Sosyal medyanın satın alma davranışlarına etkisi: Hitit üniversitesi öğrencileri örneği. *Journal of Academic Value Studies*, (5), 975-982.
- Cengiz, H. D. (2007). Faktör analizi ile 2006 Dünya Kupası'na Katılan Takımların Sıralamasının Belirlenmesi. *Marmara Üniversitesi İBBF Dergisi*, 13(2), 351370
- Chan, N.L. & Guillet, B.D. (2011). Investigation Of Social Media Marketing: How Does The Hotel Industry in Hong Kong Perform in Marketing on Social Media Websites?. *J. Travel Tourism Marketing* 28 (4), 345–368.

- Kim, A. J. & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business Research*, 65, 1480-1486.
- Kuzucanlı, G. & Saygın, E. P., (2023). Sosyal medya pazarlama aktivitelerinin tüketici algısına etkisi: English Home örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (75), 416-429.
- Narcı, M.T.A. (2017). Sosyal Medyada Pazarlamanın Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Karar Süreci Üzerine Etkisi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Götletme Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Onurlubaş, E., Öztürk, D., Çetin, O.I. (2016). Sosyal Medyada Pazarlama Algısının Faktör Analiziyle İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 233-254.
- Salaz, T. S. (2025). *Fomo (gelişmeleri kaçırma korkusu) sosyal medya marka etkinliklerine katılımı üzerinde etkisi ve kuşak farklılıkları* [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). Using multivariate statistics (Vol. 6, pp. 497-516). Boston, MA: pearson.
- Tarhan, M., & Dursun, Y. (2024). A literature review on social media marketing activities. *Turkish Journal of Marketing*, 9(1).
- Yadav, M., & Rahman, Z. (2017). Measuring consumer perception of social media marketing activities in e-commerce industry: Scale development & validation. *Telematics and informatics*, 34(7), 1294-1307.

TÜKETİM SARMALINDA BİR KORKU: FOMO VE PLANSIZ SATIN ALMA REFLEKSİ A FEAR IN THE CONSUMPTION SPIRAL: FOMO AND THE IMPULSE BUYING REFLEX

Assoc. Prof. Dr. Bulut DÜLEK

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3474-7220>

Lect. Mehmet Emin YAŞAR

Bingöl University, Solhan Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-2946>

ÖZET

Dijitalleşme süreciyle birlikte tüketicilerin sosyal ağlarda kesintisiz bir etkileşim içinde bulunması, bireylerde başkalarının yaşadığı tatmin edici deneyimlerden mahrum kalma endişesini, yani Gelişmeleri Kaçırma Korkusunu (FOMO) belirgin hale getirmiştir. Bu çalışma, tüketicilerin hissettiği bu psikolojik kaygı düzeyinin, önceden tasarlanmamış ve anlık bir dürtüyle gerçekleşen plansız satın alma davranışları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Bingöl ilinde ikamet eden ve internet üzerinden alışveriş deneyimi olan kullanıcılar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, bireylerin sosyal çevredeki gelişmeleri ve fırsatları kaçırma korkusu arttıkça, plansız satın alma eğilimlerinin de güçlü bir şekilde tetiklendiği saptanmıştır. Elde edilen bulgular, günümüz dijital tüketim ekosisteminde sosyal kaygıların, rasyonel karar verme süreçlerini geride bırakarak tüketicileri düşünülmemiş harcamalara sevk eden temel bir motivasyon kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: FOMO, Plansız Satın Alma, Tüketici Davranışı, Online Alışveriş.

ABSTRACT

Along with the process of digitalization, the continuous interaction of consumers on social networks has made the concern of being deprived of the satisfying experiences of others, namely the Fear of Missing Out (FOMO), prominent among individuals. This study aims to examine the impact of this psychological anxiety level felt by consumers on unplanned buying behaviors that occur with an instantaneous impulse without prior design. The research was conducted on users residing in Bingöl who have online shopping experience. As a result of the analyses, it has been determined that as individuals' fear of missing out on social developments and opportunities increases, their tendency for unplanned buying is also strongly triggered. The findings reveal that in today's digital consumption ecosystem, social anxieties are a primary source of motivation that pushes consumers toward unintended spending by leaving rational decision-making processes behind.

Keywords: FOMO, Unplanned Buying, Consumer Behavior, Online Shopping,

GİRİŞ

İnternet ve mobil teknolojilerin gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, bireylerin tüketim alışkanlıklarını ve satın alma kararlarını kökten değiştirmiştir. Özellikle sosyal medya platformlarının sunduğu kesintisiz bilgi akışı, bireylerin sadece çevrelerinden haberdar olmalarını sağlamakla kalmamış; aynı zamanda diğerlerinin yaşamlarını,

deneyimlerini sürekli bir izleme ve kıyaslama mecburiyeti doğurmuştur. Bu ekosistem içinde ortaya çıkan Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO), bireyin başkalarının yaşadığı tatmin edici deneyimlerden mahrum kaldığına dair hissettiği yaygın bir kaygı durumu olarak tanımlanmaktadır. Tüketici davranışları literatüründe son yıllarda sıklıkla ele alınan FOMO, bireyleri sadece sosyal olarak değil, ekonomik olarak da belirli eylemlere zorlayan psikolojik bir etki olmuştur. Bu etkinin en somut yansımalarından biri, rasyonel bir karar süreci ve ön hazırlık olmaksızın gerçekleşen plansız satın alma davranışlarıdır. Plansız satın alma, tüketicinin alışveriş anında aniden ortaya çıkan bir dürtüyle hareket etmesi ve çoğu zaman ihtiyaç dışı ürünlere yönelmesi durumudur.

Bu çalışma, Bingöl ilinde online alışveriş deneyimine sahip kullanıcılar özelinde, FOMO'nun plansız satın alma üzerindeki etkisini ampirik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Tüketicilerin dijital dünyadaki kaygılarının somut bir satın alma eylemine nasıl dönüştüğünü anlamak, hem pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi hem de tüketici psikolojisinin dijital çağdaki dönüşümünün analiz edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Bingöl örneklemini üzerinden elde edilen veriler analiz edilerek, bu iki kavram arasındaki ilişkinin gücü ve yönü literatür çerçevesinde tartışılacaktır.

TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

FOMO (Gelişmeleri Kaçırma Korkusu), bireyin, başkalarının sahip olduğu ödüllü ve tatmin edici deneyimlerden mahrum kalma kaygısı yaşamaya ve başkalarının yaptıklarıyla sürekli bağlantıda kalma arzusu hissetmesidir (Przybylski vd., 2013: 1841). Sosyal medya ile daha da tetiklenen bu durum, kişide dışlanma, eksik kalma veya fırsatları kaçırma hissi yaratır. Plansız satın alma, tüketicinin alışveriş niyeti yokken, herhangi bir plan yapmaksızın, ekonomik, kültürel veya durumsal faktörlerin etkisiyle aniden ve tepkisel bir dürtüyle (düşünmeden ve sonuçlarını tam hesaplamadan) gerçekleştirdiği satın alma davranışlarıdır (Farivar ve Yuan, 2017).

FOMO kaygıya ve psikolojik rahatsızlığa neden olduğundan, bireyler dışlanma duygularıyla başa çıkmak için dürtüsel satın almalar yapabilirler. Bu, gerçek zamanlı içeriğin tüketicilerde daha fazla aciliyet hissi yarattığı ve plansız satın almayı artırdığı sosyal medyada yaygındır (Jabeen vd., 2023). Çelik vd.(2019), FoMO eğilimlerinin anlık (plansız) satın alma eğilimine neden olduğunu tespit etmişlerdir. Başkalarının deneyimlerini görmenin yarattığı yetersizlik hissinin kaçırmama isteğini tetiklediğini ve bireylerin duygusal eylemler neticesinde anlık satın alma eğilimine girdiklerini belirtmişlerdir. Erciş vd (2021), üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları uygulamalı araştırmada, FoMO'nun (aile/arkadaş etkisi, promosyonlar ve kredi kartı kullanımıyla birlikte) plansız satın alma davranışı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğunu doğrulamışlardır. Araştırmalar, kaçırma korkusuyla hareket eden tüketicilerin sınırlı süreli tekliflere, özel promosyonlara ve influencer onaylarına daha duyarlı olduğunu ve bunun da dürtüsel satın alma davranışlarını doğrudan etkilediğini göstermektedir (Good ve Hyman, 2020). Şahin (2026), Türkiye ve Almanya'daki tüketiciler üzerinde yaptığı kültürlerarası araştırmada, FoMO'nun ve sosyal medya kullanımının plansız satın alma davranışı ile güçlü, pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu kanıtlamıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma gelişmeleri kaçırma korkusunun (FOMO) plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan nicel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini, Bingöl ilinde ikamet eden ve online alışveriş deneyimine sahip olan kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 201 katılımcı oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmış; hazırlanan anket formu demografik soruların yanı sıra araştırmanın temel

değişkenlerini ölçmeye yönelik iki farklı ölçeği kapsamaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların kaçırma korkusu düzeylerini belirlemek amacıyla Lim (2016) tarafından geliştirilen "FOMO Ölçeği", plansız satın alma eğilimlerini ölçmek amacıyla ise Rook ve Fisher (1995) tarafından literatüre kazandırılan "Plansız Satın Alma Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizi için SPSS24 paket programı kullanılmış olup, analiz sürecinde faktör analizi, frekans analizi, regresyon analizlerinden faydalanılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler

		Frekans	Yüzde(%)
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	162	80,6
	Erkek	39	19,4
	Toplam	201	100,0
<i>Yaş</i>	18-22	136	64,7
	23-27	33	16,4
	28-32	11	5,5
	33-37	2	1,0
	38-41	12	6,0
	42 ve üzeri	7	3,5
	Toplam	201	100,0
<i>Medeni Durum</i>	Bekâr	173	86,1
	Evli	28	13,9
	Toplam	201	100,0
<i>Meslek</i>	Özel sektör	30	14,9
	Kamu çalışanı	20	10,0
	Öğrenci	110	55,2
	Çalışmıyor	40	19,9
	Toplam	201	100,0
	Gıda ürünleri	31	15,4
	Tekstil ürünleri	128	63,7

Online alışverişte en çok tercih edilen ürün grubu	Kozmetik ürünleri	22	10,9
	Teknolojik ürünleri	2	1,0
	Elektronik ürünler	6	3,0
	Ev- yaşam ürünleri	5	2,5
	Spor-hobi ürünleri	7	3,5
	Toplam	201	100,0

Araştırma örneklemini oluşturan 201 katılımcının demografik profili incelendiğinde; örneklemin büyük bir çoğunluğunun kadınlardan (%80,6) ve bekâr (%86,1) bireylerden oluştuğu görülmektedir. Yaş dağılımı açısından katılımcıların %64,7'sinin "18-22" yaş aralığında yoğunlaştığı, bunu %16,4 ile "23-27" yaş grubunun takip ettiği saptanmıştır. Katılımcıların mesleki durumuna bakıldığında, beklendiği üzere %55,2'sinin öğrenci olduğu; ancak özel sektör, kamu çalışanı ve çalışmayan bireylerin de örnekleme temsil edildiği anlaşılmaktadır. Online alışveriş tercihlerine yönelik veriler analiz edildiğinde; katılımcıların internet üzerinden en çok tercih ettiği ürün grubunun açık ara farkla tekstil ürünleri (%63,7) olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla gıda ürünleri (%15,4) ve kozmetik ürünleri (%10,9) izlemektedir. Bu veriler, araştırmanın odağında yer alan FOMO ve plansız satın alma davranışının özellikle genç, kadın ve tekstil odaklı tüketim eğilimi gösteren bir kitle üzerinden analiz edildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

		Faktör yükü	Faktör Açıklayıcı	Faktör Güvenilirliği
FOMO	Madde1	,594	51,870	,835
	Madde2	,761		
	Madde3	,780		
	Madde4	,746		
	Madde5	,726		
	Madde1	,540	8,542	,893
	Madde2	,807		
	Madde3	,706		
	Madde4	,473		
	Madde5	,619		

Plansız Satın Alma	Madde6	,636
	Madde7	,764
	Madde8	,549
KMO Örneklem Yeterliliği=		,931
Bartlett Küresellik Testi		Ki Kare= 1367,055 df= ,78 p= ,000

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizi sonuçlarına göre; KMO Örneklem Yeterlilik katsayısının ,931 ile mükemmel seviyede olduğu ve Bartlett Küresellik Testi sonuçlarının (1367,055; $p < ,001$) anlamlı olduğu saptanmıştır. Bu değerler, veri setinin faktör analizi yapmak için oldukça uygun bir yapıda olduğunu kanıtlamaktadır. FOMO ölçeği için faktör yüklerinin ,594 ile ,780 arasında sıralandığı ve toplam varyansın %51,87'sini açıkladığı görülmektedir. Plansız satın alma ölçeğinde ise faktör yükleri ,473 ile ,807 arasında değişmekte olup varyans açıklama oranı %8,54 olarak gerçekleşmiştir. Her iki ölçeğin maddeleri, literatürde kabul gören ,40 eşik değerinin üzerinde yük olarak ilgili boyutlarda başarıyla toplanmıştır. Ölçeklerin iç tutarlılığını gösteren Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları; FOMO için ,835, Plansız Satın Alma için ise ,893 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu katsayılar ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunu ve verilerin analiz aşamasında kullanılabilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Veri analizinde parametrik veya parametrik olmayan yöntemlerin tercih edilmesini belirlemek amacıyla, verilerin normalliği test edilmiştir. Ölçek puanlarının normal dağılıma uygun olup olmadığını değerlendirmek için çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Normal dağılım varsayımının sağlanıp sağlanmadığını anlamak adına, çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 aralığında olması gerektiği kabul edilmektedir (Hair vd., 2009).

Tablo 3. Normallik Testi Analiz Sonuçları

	Ortalama	Std Sapma	Çarpıklık	Basıklık
FOMO	2,30	,87	,576	-,001
Plansız Satın Alma	2,46	,75	,523	,766

Tablo 3'e göre, kullanıcıların FOMO ve plansız satın alma eğilimlerinin ölçek ortalamasının altında, yani "düşük-orta" seviyede olduğu saptanmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ eşik değerleri arasında kalması, dağılımın normal olduğunu ve parametrik testler için uygunluğunu doğrulamaktadır.

Tablo 7. Regresyon Analizi Sonucu

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R²	F	β	t	p	Sonuç
--------------------------	-------------------------	----------------------	----------	---------------------------	----------	----------	--------------

FOMO	Plansız	,593	290,478	,770	17,043	,000	Kabul
	Satın Alma						

Regresyon analizi sonucunda elde edilen $R^2=,593$ değeri, plansız satın alma davranışındaki değişimin yaklaşık **%59** gibi yüksek bir oranının doğrudan FOMO değişkeni ile açıklanabildiğini ortaya koymaktadır. Modele ilişkin **F** değerinin (290,478) $p<,001$ düzeyinde anlamlı olması, kurulan regresyon modelinin bir bütün olarak geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren standardize edilmiş **β** katsayısının, 770 olması, FOMO düzeyindeki bir birimlik artışın plansız satın alma eğiliminde güçlü bir artışa yol açtığını; yani kullanıcıların sosyal çevreden geri kalma veya fırsatları kaçırma kaygısı arttıkça, önceden planlamadıkları alışverişlere yönelme reflekslerinin de anlamlı şekilde tetiklendiğini göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Bingöl ilinde online alışveriş deneyimine sahip kullanıcıların Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun (FOMO) plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, katılımcıların FOMO ve plansız satın alma düzeylerinin orta seviyenin altında olduğunu göstermekle birlikte, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve oldukça güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Araştırmanın en çarpıcı bulgusu, regresyon analizi sonucunda elde edilen $R^2=,593$ değeridir. Bu sonuç, kullanıcıların plansız satın alma davranışlarındaki değişimin yaklaşık **%59**'unun doğrudan FOMO tarafından açıklandığını göstermektedir. Bir diğer ifadeyle, kullanıcıların sosyal ağlarda diğerlerinin neler yaptığını, hangi fırsatları yakaladığını veya hangi ürünlere sahip olduğunu kaçırma korkusu, onları rasyonel bir planlama yapmaksızın anlık satın alma eylemine sürükleyen en temel motivasyon kaynağıdır. Bu bulgu, literatürde FOMO ile tüketim eğilimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma ile paralellik göstermekte ve kaçırma korkusunun dürtüsel bir satın alma tetikleyicisi olduğu görüşünü desteklemektedir.

Katılımcıların demografik profili ve online alışveriş tercihleri incelendiğinde, en çok tercih edilen ürün grubunun tekstil (%63,7) olduğu görülmüştür. Bu durum, özellikle moda ve giyim kuşamının kullanıcılar arasında bir sosyal onay ve güncel kalma aracı olarak görülmesiyle açıklanabilir. Sonuç olarak; dijital platformların ve sosyal medya etkileşimlerinin yoğun olduğu günümüz tüketim ekosisteminde, kullanıcıların FOMO'nun yarattığı psikolojik baskı altında daha fazla plansız harcama yapmaktadır. Gelecek çalışmalarda, sosyal medya kullanım süresi ve öz denetim gibi aracı değişkenlerin bu ilişki üzerindeki etkisinin incelenmesi, konunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Çelik, I. K., Eru, O. ve Cop, R. (2019). The Effects of Consumers' Fomo Tendencies on Impulse Buying and the Effects of Impulse Buying on Post-Purchase Regret: An Investigation on Retail Stores. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 10(3), 124-138.
- Erciş, A., Deligöz, K. ve Mutlu, M. (2021). Öğrencilerin Fomo Ve Plansız Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(1), 219-243.

Farivar, S., ve Yuan, Y. (2017). Understanding Consumers' Impulsive Buying Behavior İn Social Commerce Platforms.

Good MC and Hyman MR (2020). 'Fear of missing out': Antecedents and influence on purchase likelihood. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 28(3): 330-341.

Jabeen F, Tandon A, Sithipolvanichgul J, Srivastava S, and Dhir A (2023). Social media-induced fear of missing out (FoMO) and social media fatigue: The role of narcissism, comparison and disclosure. *Journal of Business Research*, 159: 113693.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. (2006). *Multivariate data analysis*. Uppersaddle River.

Przybylski, A. K., Murayama, K., Dehaan, C. R., ve Gladwell, V. (2013). Motivational, Emotional, And Behavioral Correlates Of Fear Of Missing Out. *Computers İn Human Behavior*, 29(4), 1841-1848

Şahin, D. (2026). The Relationship Between FOMO, Social Media Use, and Impulsive Buying: A Cross-Cultural Comparison of Turkey and Germany. *Selçuk İletişim*, 19(1), 192-213.

**ÜLKELERİN SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİ
KIRILGANLIĞINI ETKİLER Mİ?: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE
KARŞILAŞTIRMASI**

**DO SELECTED MACROECONOMIC VARIABLES AFFECT COUNTRIES'
FRAGILITY?: A COMPARISON OF DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES**

Celal Berkay DEMİR

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social and Humanities Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6774-7351>

Sümeyye ÇEŞİT

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social and Humanities Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5529-0270>

Gamze GÜLPINAR

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social and Humanities Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3437-9939>

Assoc. Prof. Dr. Ahmet ŞİT

Malatya Turgut Özal University, Faculty of Social and Humanities Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0257-9023>

Özet

Bu çalışmanın amacı, ülkelerin seçilmiş bazı makroekonomik göstergelerinin ülkelerin kırılabilirlik düzeyleri üzerindeki etkisini araştırmaktır. Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artması, ulusal ekonomilerin iç ve dış şoklara karşı daha hassas hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum, ülkelerin ekonomik kırılabilirliklerinin belirlenmesini ve bu kırılabilirlikleri etkileyen temel unsurların incelenmesini önemli hale getirmiştir. Bu kapsamda çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örneklem olarak belirlenmiş ve söz konusu ülke grupları arasında karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Böylece farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin makroekonomik göstergeler karşısında kırılabilirlik yapılarının nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın inceleme dönemi 2006-2023 yıllarını kapsamakta olup veriler yıllık frekansta ele alınmıştır. Araştırmada bağımsız değişkenler olarak büyüme oranı, enflasyon oranı ve işsizlik oranı kullanılmıştır. Bağımlı değişken ise ülkelerin kırılabilirlik endeksi olarak belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler yardımıyla, ekonomik performans göstergelerinin ülkelerin kırılabilirlik düzeyleri üzerindeki etkileri ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmada, panel veri analizlerinde sıklıkla karşılaşılan değişen varyans, birimler arası otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı gibi istatistiksel sorunların üstesinden gelmek ve daha güvenilir çıkarımlar elde etmek amacıyla, dirençli tahminci tekniklerinden Driscoll-Kraay ve Parks-Kmenta yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler, standart en küçük kareler tahmincilerinin bu tür sorunlar karşısında yanlış veya tutarsız standart hatalar üretme eğilimini minimize ederek, katsayı tahminlerinin istatistiksel geçerliliğini artırmaktadır. Gerçekleştirilen panel veri analizi sonucunda, ülkelerin makroekonomik göstergelerinden büyüme ve enflasyon oranlarının ekonomik kırılabilirlik düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve belirleyici etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik büyüme oranındaki artışın kırılabilirlik düzeylerini anlamlı ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Bu negatif yönlü ilişki, sürdürülebilir ekonomik büyümenin istihdamı artırarak, kamu gelirlerini güçlendirerek ve ekonomik çeşitliliği teşvik

ederek ülkelerin iç ve dış şoklara karşı direncini artırdığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, enflasyon oranındaki yükselişin kırılganlık düzeyleri üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki yarattığı belirlenmiştir. Enflasyonun artması, fiyat istikrarsızlığına yol açarak satın alma gücünü aşındırmakta, yatırım ortamındaki belirsizliği artırmakta ve dolayısıyla ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını derinleştirmektedir. İşsizlik oranının kırılganlık üzerindeki etkisi ise, örneklemdaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak istatistiksel olarak anlamlı bir etki tespit edilememiştir. Bu durum, işsizliğin kırılganlık üzerindeki etkisinin, ekonomik yapının ve sosyal güvenlik ağlarının gücüne bağlı olarak farklılaşabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışma, makroekonomik göstergelerin ülkelerin ekonomik dayanıklılığı ve kırılganlık düzeyleri üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle sürdürülebilir ekonomik büyümenin teşvik edilmesi ve fiyat istikrarının sağlanması, ülkelerin iç ve dış şoklara karşı direncini artırarak ekonomik kırılganlıklarını azaltmada kilit faktörler olarak öne çıkmaktadır. Elde edilen bu bulgular, politika yapıcılar için önemli çıkarımlar sunmaktadır: ekonomik istikrarı hedefleyen makroekonomik politikaların, özellikle büyüme odaklı ve enflasyonla mücadele eden stratejilerin, ulusal ekonomilerin kırılganlıklarını azaltmada etkin bir araç olacağı düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalar, bu analizi daha geniş bir makroekonomik gösterge setiyle, farklı kırılganlık endeksleri kullanarak veya belirli şoklara (örneğin, küresel finansal krizler, salgınlar) odaklanarak derinleştirebilir. Ayrıca, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kırılganlık dinamiklerinin daha detaylı karşılaştırmalı analizleri, bölgesel farklılıkları anlamak açısından değerli katkılar sağlayabilir. Çalışmadan elde edilen bulguların, ülke ekonomilerinde karar alıcılar ve politika yapıcılar açısından yol gösterici nitelikte katkılar sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırılganlık, Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Dirençli Tahminci Yöntemi

JEL Kodlar: C23, E31, O11

Abstract

The aim of this study is to investigate the effects of selected macroeconomic indicators of countries on their fragility levels. With the process of globalization, the increase in economic relations among countries has caused national economies to become more sensitive to internal and external shocks. This situation has made it important to determine the economic fragility of countries and to examine the main factors affecting such fragility. In this context, developed and developing countries were determined as the sample in the study, and a comparative analysis was conducted between these country groups. Thus, it was aimed to reveal how the fragility structures of countries with different levels of development are shaped in the face of macroeconomic indicators. The study period covers the years 2006–2023, and the data were handled on an annual frequency. In the research, growth rate, inflation rate, and unemployment rate were used as independent variables. The dependent variable was determined as the fragility index of countries. With the help of these variables, the effects of economic performance indicators on the fragility levels of countries were tested empirically. In the study, Driscoll-Kraay and Parks-Kmenta methods, which are among the robust estimator techniques, were used in order to overcome statistical problems frequently encountered in panel data analyses such as heteroskedasticity, inter-unit autocorrelation, and cross-sectional dependence, and to obtain more reliable inferences. These methods minimize the tendency of standard ordinary least squares estimators to produce biased or inconsistent standard errors in the face of such problems, thereby increasing the statistical validity of coefficient estimates. As a result of the panel data analysis conducted, it was determined that growth and inflation rates, among the macroeconomic indicators of countries, have statistically significant and decisive effects on economic fragility levels. The findings reveal that an increase in the economic growth rate significantly reduces fragility levels. This negative relationship indicates that sustainable

economic growth increases the resilience of countries against internal and external shocks by increasing employment, strengthening public revenues, and promoting economic diversification. On the other hand, it was determined that the rise in the inflation rate creates a positive and statistically significant effect on fragility levels. An increase in inflation leads to price instability, erodes purchasing power, increases uncertainty in the investment environment, and therefore deepens the economic fragility of countries. Although the effect of the unemployment rate on fragility differs between developed and developing countries in the sample, no statistically significant effect was generally detected. This situation suggests that the effect of unemployment on fragility may differ depending on the strength of the economic structure and social security networks. This study has attempted to demonstrate that macroeconomic indicators have a decisive role on the economic resilience and fragility levels of countries. In particular, the promotion of sustainable economic growth and the maintenance of price stability stand out as key factors in reducing economic fragility by increasing the resistance of countries against internal and external shocks. These findings provide important implications for policymakers: it is considered that macroeconomic policies aiming at economic stability, especially growth-oriented strategies and those combating inflation, will be an effective tool in reducing the fragility of national economies. Future studies may deepen this analysis by using a broader set of macroeconomic indicators, employing different fragility indices, or focusing on specific shocks (for example, global financial crises and pandemics). In addition, more detailed comparative analyses of fragility dynamics between developed and developing countries may provide valuable contributions in understanding regional differences. It is expected that the findings obtained from the study will provide guiding contributions for decision-makers and policymakers in country economies.

Keywords: Fragility, Growth, Inflation, Unemployment, Robust Estimator Method

JEL Codes: C23, E31, O11

**AVRUPA ÜLKELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ
ÇERÇEVESİNDE ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME ANALİZİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

EVALUATION OF EUROPEAN COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF
SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS USING MULTIDIMENSIONAL SCALING
ANALYSIS

Aylin ALKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5932-5553>

Kenan YILDIRIM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5983-9208>

Melike TOPRAK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9692-2224>

Seher ÜNAL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4888-5739>

Özet

Sürdürülebilir kalkınma, Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında, ekonomik büyüme, sosyal refah ve çevresel korumayı birlikte ele alan küresel bir gelişim çerçevesi sunmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), yoksulluğun azaltılması, kaynakların bilinçsiz tüketimini önlenmesi, çevrenin korunması, adil gelir dağılımı, temiz enerjiye erişim, toplumsal eşitliğin sağlanması, iklim değişikliğiyle mücadele gibi hayati konuları içermektedir. SKH'ler dünya genelinde daha dengeli ve adil bir gelecek inşa edilmesini amaçlamaktadır. Ülkelerin SKH kapsamında ne seviyede oldukları ülkelerin gelişmişlik düzeylerini değerlendirmek bakımından önemli göstergeler olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, SKH çerçevesinde Avrupa ülkelerinin ne kadar farklı konumlarda olduklarını incelemek ve ülkeler hakkında değerlendirmelerde bulunmaktır. Avrupa ülkelerinin birbirine göre göreceli konumlarının araştırılmasında çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan çok boyutlu ölçekleme analizi uygulanmıştır. Çok boyutlu ölçekleme analiziyle ülkelerin birbirine olan uzaklık ve benzerliklerine dayalı konumları belirlenmeye çalışılmıştır. Avrupa ülkelerinin 2000, 2010 ve 2025 yılları SKH verilerine dayalı incelemeler yapılmıştır. Farklı yıllardaki çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ) analizi bulgular doğrultusunda kıyaslamalar yapılmaya çalışılmıştır.

2000 yılı için ÇBÖ analizi sonuçları Norveç, İsveç ve Finlandiya ülkelerinin birbirine yakın bir grup olarak Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'den uzakta konumlandığını göstermiştir. İki ülke grubunun SKH değerleri bakımından farklı yapıda olduğu değerlendirilebilir.

Norveç, İsveç ve Finlandiya ülkelerinin SKH değerleri Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'den daha iyi seviyededir. 2010 yılı için ÇBÖ analizi sonuçları Finlandiya, İzlanda ve Norveç ülkelerinin Arnavutluk, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'den uzakta konumlandığı belirlenmiştir. Finlandiya, İzlanda ve Norveç ülkelerinin SKH değerleri Arnavutluk, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'den daha iyi seviyededir. 2025 yılı için ÇBÖ analizi sonuçları İzlanda ve Norveç ülkelerinin Türkiye, Bulgaristan, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Arnavutluk ülkelerinden uzakta konumlandığı belirlenmiştir. İzlanda ve Norveç için SKH değerleri Türkiye, Bulgaristan, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Arnavutluk için olan SKH değerlerinden daha iyi seviyededir.

Tüm yıllar için genel bir değerlendirme yapıldığında ÇBÖ analizinin sonuçları, Avrupa ülkeleri arasında Avrupa Birliği (AB) aday ülkeleri olan Türkiye, Bulgaristan, Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Arnavutluk'un birbirine yakın konumda olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, AB'ye en son katılan AB üye ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyesi ülkelere kıyasla AB'ye aday ülkelerle yakın konumlandığı belirlenmiştir. Yakın konumlanan ülkelerin SKH değerlerinde benzer yapıda olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Romanya ve Bulgaristan dışındaki tüm AB üyesi ülkeler AB aday ülkelere kıyasla sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde daha iyi seviyededir.

Tüm ülkelerin sürdürülebilir kalkınma düzeylerini üst seviyelere taşıması önemli bir hedef olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi, sosyal adalet, çevresel koruma ve kurumsal kapasite gibi sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ilerleme kaydedilebilmesi önem taşımaktadır. AB aday ülkelerinin, SKH çerçevesinde iyi seviyede olan AB üye ülkelerini referans alması önemli görülmekte ve bu ülkelerde yürütülen politika ve uygulamaları dikkate alarak kendi kalkınma süreçlerini iyileştirmesi gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Avrupa Ülkeleri, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi.

Abstract

Sustainable development, within the framework of the Sustainable Development Goals established by the United Nations, provides a global development framework that addresses economic growth, social well-being, and environmental protection together. The Sustainable Development Goals (SDGs) include vital issues such as poverty reduction, preventing the irresponsible consumption of resources, environmental protection, fair income distribution, access to clean energy, ensuring social equality, and combating climate change. The SDGs aim to build a more balanced and equitable future worldwide. The level at which countries stand in relation to the SDGs serves as an important indicator for assessing their level of development.

The aim of this study is to examine how European countries differ in their positions within the framework of the SDGs and to make evaluations about these countries. In investigating the relative positions of European countries in relation to one another, multidimensional scaling

analysis, one of the multivariate statistical analysis techniques, was applied. Through multidimensional scaling analysis, the positions of countries based on their distances and similarities to each other were attempted to be determined. The study was conducted using SDG data for European countries for the years 2000, 2010, and 2025. Comparisons were made in line with the findings of the multidimensional scaling (MDS) analysis for different years.

For the year 2000, the results of the MDS analysis show that Norway, Sweden, and Finland form a close group and are positioned far from Romania, Bulgaria, and Türkiye. It can be concluded that the two country groups differ in terms of their SDG values. The SDG performance of Norway, Sweden, and Finland is at a higher level compared to Romania, Bulgaria, and Türkiye. For the year 2010, the MDS analysis results indicate that Finland, Iceland, and Norway are located at a distance from Albania, Serbia, North Macedonia, Romania, Bulgaria, and Türkiye. The SDG values of Finland, Iceland, and Norway are higher than those of Albania, Serbia, North Macedonia, Romania, Bulgaria, and Türkiye. For the year 2025, the MDS analysis results show that Iceland and Norway are positioned far from Türkiye, Bulgaria, Serbia, North Macedonia, and Albania. The SDG values for Iceland and Norway are at a higher level compared to those of Türkiye, Bulgaria, Serbia, North Macedonia, and Albania.

When an overall evaluation is made for all years, the results of the MDS analysis indicate that among European countries, the European Union (EU) candidate countries—Türkiye, Bulgaria, Serbia, North Macedonia, and Albania—are positioned close to each other. In addition, it is found that Romania and Bulgaria, which are among the most recently acceded EU member states, are positioned closer to the EU candidate countries compared to other EU member states. It can be concluded that countries that are positioned close to each other have similar SDG values. All EU member states, except Romania and Bulgaria, are at a better level in terms of sustainable development compared to EU candidate countries.

Improving the sustainable development levels of all countries is considered an important objective. Progress within the sustainable development framework requires improvements in economic indicators, social justice, environmental protection, and institutional capacity. It is considered important for EU candidate countries to take as a reference the EU member states that are at a good level within the framework of the SDGs, and it is also deemed necessary for EU candidate countries to improve their own development processes by taking into account the policies and practices implemented in these countries.

Keywords: Sustainable Development Goals, European Countries, Multidimensional Scaling Analysis.

**İNSANİ GELİŞİM ENDEKSİ BOYUTLARI ÜZERİNDEN OECD ÜYESİ
ÜLKELERİN KÜMELEME ANALİZİ İLE SINIFLAMALARI**
CLASSIFICATION OF OECD MEMBER COUNTRIES THROUGH CLUSTER
ANALYSIS BASED ON HUMAN DEVELOPMENT INDEX DIMENSIONS

Aylin ALKAYA

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5932-5553>

Nazar MENTEŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6929-103X>

Zeynep ATAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6635-7197>

Özet

İnsani gelişim, toplumların ilerlemesi ve daha yüksek bir refah düzeyine ulaşmasında temel bir unsur olarak kabul edilmektedir. İnsani gelişim, eğitim, sağlık ve gelir dağılımı başta olmak üzere temel alanlarda iyileşmeyi hedefler. Bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi, nitelikli eğitime erişebilmesi ve insana yakışır yaşam koşullarına sahip olması insani gelişimin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Ülkelerin insani gelişim düzeylerinin ölçülmesinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çerçevesinde İnsani Gelişim Endeksi geliştirilmiştir. Yüksek İnsani Gelişim Endeksi değerleri, ilgili ülkedeki kalkınma düzeyinin görece yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Çalışma kapsamında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi ülkelerin İnsani Gelişim Endeksi ve endeks alt boyutları verilerine dayalı olarak sınıflandırılmalarının araştırılması amaçlanmıştır. Sınıflamaların yapılmasında çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan kümeleme analizi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, OECD üyesi ülkeleri 2000, 2010 ve 2023 yıllarına ait veriler üzerinden analiz ederek yıllar içinde farklı sınıflandırmaların ortaya çıkıp çıkmadığını incelemeyi amaçlamıştır. Kümeleme analizinde OECD üyesi ülkelerin sınıflamaları İnsan Gelişim Endeksi, kişi başına gayri safi milli gelir, ortalama eğitim süresi, beklenen eğitim süresi, doğumda beklenen yaşam süresi göstergelerine dayalı belirlenmiştir.

OECD üyesi ülkelerde kümeleme analizi sınıflamalarında 2000 yılı için gelişmekte olan ülkeler olan Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika ve Türkiye'nin aynı kümede (2. kümede) sınıflandığı, gelişmiş ülkeler grubunda yer alan ülkelerin ise diğer kümelerde sınıflandığı belirlenmiştir. 2010 yılı için kümeleme analizi sonucu gelişmekte olan ülkeler grubundaki Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika ve Türkiye ile birlikte gelişmiş ülkeler grubunda yer alan Portekiz'in aynı kümede birlikte 2. kümede sınıflandığı belirlenmiştir. 2010 yılında Portekiz dışındaki gelişmiş ülkelerin diğer kümelerin üyeleri olduğu belirlenmiştir. 2000 ve 2010 yılları için gayri safi milli gelir, ortalama eğitim süresi ve beklenen eğitim süresi değişkenleri için en düşük ortalama değerinin 2. kümeye ait olduğu görülmektedir. 2023 yıl için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte kümelendikleri belirlenmiştir.

İnsani Gelişim Endeksi ve endeksin alt boyutlarında yıllar içinde gelişmeler kaydedildiği belirlenmiştir. Türkiye'nin insani gelişim göstergelerinde ilerleme kaydetmesine rağmen daha yüksek seviyelere ulaşabilmesi için özellikle sağlığı ve ekonomik refahı artırmaya yönelik

yapısal politikaların güçlendirilmesi ve başarılı ülke deneyimlerinin dikkate alınarak politika transferi süreçlerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişim Endeksi, Kümeleme Analizi, OECD.

Abstract

Human development is considered a fundamental element in the progress of societies and in achieving higher levels of welfare. Human development aims to foster improvements in key areas, particularly education, health, and income distribution. The ability of individuals to lead healthy lives, access quality education, and attain living conditions consistent with human dignity constitutes the core pillars of human development. The Human Development Index was introduced by the United Nations Development Programme as a tool to evaluate and compare human development levels among countries. Higher Human Development Index values indicate a relatively higher level of development in the respective country.

Within the scope of the study, it is aimed to examine the classification of member countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) based on Human Development Index (HDI) and its sub-dimensions data. The classifications were performed using cluster analysis, one of the multivariate statistical analysis techniques. The study aimed to examine whether different classifications emerged across years by analyzing OECD member countries based on data from 2000, 2010, and 2023. In the cluster analysis, the classification of OECD member countries was determined based on the indicators of the Human Development Index, gross national income per capita, mean years of schooling, expected years of schooling and life expectancy at birth.

In the cluster analysis classifications of OECD member countries for the year 2000, developing countries of Chile, Colombia, Costa Rica, Mexico, and Türkiye were grouped together in the same cluster (Cluster 2), while developed countries were classified into the other clusters. The clustering analysis for 2010 revealed that Chile, Colombia, Costa Rica, Mexico, and Türkiye (all developing countries) along with Portugal (a developed country) were classified together in the same cluster (Cluster 2). In 2010, it was determined that developed countries other than Portugal were members of other clusters. For the years 2000 and 2010, the lowest average values for expected years of education, average years of education, and gross national income variables were found to belong to cluster 2. For 2023, it was determined that developed and developing countries are clustered together.

It has been determined that improvements have been achieved over time in the HDI and its sub-dimensions. Although Türkiye has made progress in human development indicators, it is recommended that structural policies aimed particularly at improving health and economic welfare be strengthened, and that policy transfer processes be enhanced by taking successful country experiences into account in order to reach higher levels.

Keywords: Human Development Index, Cluster Analysis, OECD.

TERSİNE MENTÖRLÜĞÜN EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDEKİ YANSIMALARI THE REFLECTIONS OF REVERSE MENTORING ON EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

Fırat University, Faculty of Education

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5690-6985>

Lect. Deniz CİVELEK

Munzur University, Pertek Sakine Genç Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4542-0661>

Özet

Mentörlük kavramı, kökeni antik dönemlere dayanan ve bilgi ile deneyim aktarımına dayalı bir rehberlik süreci olarak tanımlanmaktadır. Mitolojik anlatılarda ilk örneklerinden biri Truva Savaşı dönemine ait olup, Ithaca Kralı Ulysses'in oğlu Telemakhos'u savaşa gitmeden önce yakın dostu Mentör'e emanet etmesiyle ilişkilendirilmektedir. Mentörlük mentide (mentörden destek alan kişi) var olan yeteneklerin hedefleri doğrultusunda gelişmesini sağlamak için yapılan kılavuzluk etme yaklaşımıdır. Günümüzde mentörlük ise bireylerin kişisel ve mesleki gelişimlerini desteklemek üzere deneyimli bireylerin bilgi, beceri ve rehberliğini daha az deneyime sahip kişilere aktardığı bir süreçtir. Bu yaklaşım, bireyler arasında güven, paylaşım ve öğrenme temelli bir etkileşim sağlamaktadır. Son yıllarda gelişen dijitalleşme ve teknolojik dönüşüm süreçleriyle birlikte, geleneksel mentörlük biçimleri yerini yenilikçi bir uygulama olan tersine mentörlük (reverse mentoring) kavramına bırakmaya başlamıştır. Tersine mentörlük, bilgi akışının yönünü değiştirerek genç, teknolojik donanımı yüksek bireylerin yaşça veya kıdemce büyük bireylere rehberlik ettiği bir modeldir. Tersine mentörlüğün literatürde birçok tanımı bulunmaktadır. Mentörlükteki mentör ve mentinin rollerinin tersine çevrildiği mentörlük türüdür. Bu mentörlük daha az deneyimli birisinin mentör olarak daha fazla deneyimli biriyle eşleştirilmesini içeren nesiller arası ilişkiyi kolaylaştıran yenilikçi bir yöntemdir. Özellikle bilgisayar, internet gibi bilgi teknolojisi araç ve gereçlerin kullanımı gibi konularda görülen mentörlük türüdür. Bu sayede, kıdemli bireylerin dijitalleşme, sosyal medya ve yeni teknolojilere uyum süreci kolaylaşmakta; genç bireyler ise deneyimli kişilerden liderlik, kurumsal kültür ve örgütsel davranış konularında bilgi edinmektedir. Bu araştırmada, tersine mentörlük kavramı ve eğitim örgütlerinde bu doğrultuda yapılan akademik çalışmalar sistematik bir bakış açısıyla incelenecektir. Çalışmada, PRISMA ilkeleri çerçevesinde Google Akademik ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖK Tez) veri tabanları taranarak elde edilen çalışmalar analiz edilecektir. Bulgular doğrultusunda ters mentörlüğün eğitim örgütlerine yansımaları, kuşaklar arası iletişime, bilgi paylaşımına ve örgütsel öğrenmeye olan katkıları değerlendirilecektir. Ayrıca, bu çalışma literatürdeki mevcut araştırmaların sınırlılıklarından dolayı alanyazındaki boşlukları doldurmayı hedeflemektedir ve gelecekteki çalışma alanlarına yönelik öneriler sunulacaktır. Böylece bu çalışma, tersine mentörlük uygulamalarının eğitim örgütleri açısından potansiyel değerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mentörlük, Tersine Mentörlük, Eğitim örgütleri

Abstract

The concept of *mentoring* is defined as a guidance process based on the transfer of knowledge and experience, the origins of which date back to ancient times. One of the earliest examples of this concept is found in mythological accounts from the period of the Trojan War, where King Ulysses of Ithaca (Odysseus) entrusted his son Telemachus to his close friend Mentor before leaving for battle. In this context, mentoring refers to a guiding and supportive approach that enables the *mentee* (the person receiving guidance from the mentor) to develop their abilities in line with their goals. Today, mentoring is considered a process in which experienced individuals share their knowledge, skills, and guidance with less experienced ones in order to support their personal and professional development. This approach fosters an interaction based on trust, sharing, and learning, creating a dynamic environment that promotes mutual growth and the exchange of experience. In recent years, with the rapid advancement of digitalization and technological transformation, traditional forms of mentoring have gradually evolved into an innovative model known as reverse mentoring. Reverse mentoring reverses the direction of knowledge transfer, allowing younger and technologically skilled individuals to guide older or more senior ones. Although various definitions can be found in the literature, the common feature of reverse mentoring is the inversion of the traditional mentor–mentee roles. This model facilitates intergenerational interaction by pairing less experienced individuals as mentors with more experienced counterparts, thereby establishing a contemporary and reciprocal learning relationship. Reverse mentoring most commonly appears in areas such as the use of computers, the internet, social media, and information technologies. Through this process, senior individuals can more easily adapt to digitalization, social media, and new technologies, while younger individuals gain insights from experienced professionals in leadership, organizational culture, and organizational behavior. As a result, the process contributes to the establishment of a sustainable, two-way learning relationship that benefits both parties. In this study, the concept of reverse mentoring and academic research conducted within the context of educational organizations will be analyzed through a systematic perspective. Within the framework of PRISMA principles, studies obtained from Google Scholar and the Council of Higher Education National Thesis Center (YÖK Thesis Database) will be reviewed and analyzed. Based on the findings, the reflections of reverse mentoring on educational organizations—particularly its contributions to intergenerational communication, knowledge sharing, and organizational learning—will be evaluated. Furthermore, this study aims to address the gaps identified in the existing literature, which are partly due to the limitations of previous research, and to offer theoretical and empirical contributions on reverse mentoring practices. It also seeks to provide suggestions for future research directions. In this way, the study intends to highlight the potential value of reverse mentoring practices for educational organizations.

Keywords: Mentoring, Reverse mentoring, educational organizations.

**EĞİTİMDE DİJİTAL İLETİŞİM SORUNLARI: SOSYOTELİZM ÜZERİNE BİR
İNCELEME**
DIGITAL COMMUNICATION PROBLEMS IN EDUCATION: AN EXAMINATION OF
PHUBBING

Prof. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

Fırat University, Faculty of Education

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5690-6985>

Lect. Deniz CİVELEK

Munzur University, Pertek Sakine Genç Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4542-0661>

Özet

Hızlı ve dijital değişimlerin yaşandığı 21. Yüzyılın başlıca sorunlarından biri olan dijital bağımlılıkla ilgili pek çok yeni kavram her geçen gün yaşamımıza girmektedir. Bunlardan biri de sosyotelizmdir. Sosyotelizm (phubbing), son yıllarda literatüre giren ve üzerine yapılan araştırmaların hızla arttığı bir kavramdır. Sosyotelizm sözcüğünün İngilizce karşılığı olan Phubbing sözcüğü ünlü MacGuarrie Sözlüğünün güncellenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Güncelleme ekibi akıllı telefon bağımlılığı için telefon (phone) ve yok saymak (snubbing) sözcüklerini birleştirerek phubbing sözcüğünü üretmiştir. Bu kavram, bireyin iletişim kurduğu kişiyle etkileşim hâlindeyken dikkatini akıllı telefonuna yöneltmesi ve karşısındaki kişiyi görmezden gelmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Literatürde birçok tanımı da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bireyler arasındaki iletişim ve etkileşimin akıllı telefonlar nedeniyle kesintiye uğraması olarak tanımlarken kimi araştırmacılar ise iletişim esnasında kişinin karşısındaki yerine cep telefonu ile ilgilenmesi davranışı şeklinde de tanımlanmaktadır. Günlük yaşamın hemen her alanında gözlemlenebilen bu davranış, kişilerarası iletişimi zayıflatmakta ve sosyal ilişkilerde duyarsızlığa yol açmaktadır. Özellikle dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla beraber bireylerin çevresine ayırdıkları dikkati azalmaktadır ve yüz yüze iletişimin niteliğinin düşmesine sebep olmaktadır. Sosyotelizm olgusu psikoloji, sosyoloji, iletişim ve eğitim gibi farklı disiplinlerde ele alınmış; bireylerin sosyal bağları, ilişkilerdeki memnuniyet düzeyi ve empati becerileri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ancak eğitim örgütleri bağlamında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Öğrenciler ve öğretmenler arasındaki etkileşimde sosyotelizmin ortaya çıkması, öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilmekte, dikkat dağınıklığına ve motivasyon kaybına yol açabilmektedir. Bu durum, hem öğretim sürecinin kalitesini hem de sınıf içi ilişkilerin sağlığını tehdit eden bir etmen olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, öğretmenler ve öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen sosyotelizm araştırmalarını inceleyerek sistematik inceleme yapmaktır. Çalışmada, PRISMA ilkeleri çerçevesinde Google Akademik ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (YÖK Tez) veri tabanları taranarak elde edilen çalışmalar analiz edilecektir. Çalışmalarda kullanılan yöntemler, örneklem grupları ve elde edilen bulgular analiz edilerek, sosyotelizmin eğitim ortamlarında nasıl bir etki yarattığı ortaya konulacaktır. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalara yön verecek öneriler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, eğitim süreçlerinde teknolojinin kullanımına ilişkin daha bilinçli yaklaşımlar geliştirilmesi ve iletişim kalitesinin artırılması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyotelizm, Dijitalleşme, Eğitim örgütleri

Abstract

The rapid and continuous digital transformation of the 21st century has brought along one of the major challenges of our time: digital addiction. As technology increasingly shapes our daily lives, a variety of new concepts related to digital dependency have emerged. One of these emerging phenomena is phubbing, known in Turkish as *sosyotelizm*. In recent years, phubbing has become a widely discussed concept in the academic literature, and research on the topic has grown considerably. The word phubbing first appeared during the update process of the Macquarie Dictionary in Australia. The editorial team coined this new term by combining the words “phone” and “snubbing,” intending to describe the behavior associated with mobile phone addiction. Since then, phubbing has come to symbolize a social problem reflecting the impact of technology on human relationships. Phubbing is defined as a situation in which an individual diverts attention away from the person they are communicating with and instead focuses on their smartphone, effectively ignoring the other person. In the literature, several definitions have been proposed. Some researchers describe phubbing as the interruption of interpersonal communication and interaction due to smartphone use, while others define it as the act of engaging with a mobile device instead of the person one is conversing with. This behavior, commonly observed in modern daily life, weakens interpersonal communication, reduces empathy, and contributes to social indifference and detachment. With the growing prevalence of digitalization, individuals’ attention to their surroundings has decreased, and the quality of face-to-face communication has deteriorated. Consequently, phubbing is now viewed not only as an individual behavioral issue but also as a broader social problem. The phenomenon has been examined within various disciplines, including psychology, sociology, communication, and education. Studies have investigated its relationship with factors such as social connectedness, relationship satisfaction, self-esteem, and empathy. However, research within the context of educational institutions remains relatively limited. The occurrence of phubbing in teacher–student interactions can negatively affect the learning process, leading to distraction, loss of motivation, and weakened communication. This situation threatens both the quality of instruction and the overall well-being of classroom relationships. The purpose of this study is to systematically review previous research conducted on phubbing among teachers and students. In this context, studies obtained from the Google Scholar and Council of Higher Education Thesis Center (YÖK Tez) databases will be analyzed according to the PRISMA framework. The methods, sample groups, and findings of these studies will be evaluated in order to determine how phubbing affects educational environments. Ultimately, identifying the impacts of phubbing in educational settings will provide insights for future research and contribute to the development of strategies that promote more conscious and balanced technology use in education. Such an understanding is essential for improving communication quality, fostering healthy social interaction, and maintaining meaningful human connections.

Keywords: Phubbing, digitalization, educational organizations.

KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ BAĞLAMINDA YAŞAM BOYU ÖĞRENME İLE İLETİŞİM BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ (SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİ ÖRNEKLEMİ)

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFELONG LEARNING AND COMMUNICATION SKILLS IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND ART MANAGEMENT (A SAMPLE OF SOCIAL STUDIES TEACHERS)

Birgül YILMAZ

Munzur University, Tunceli Vocational School

Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP

Munzur University, Tunceli Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-8511>

Özet

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme becerileri ve iletişim becerileri arasındaki ilişki, öğrencilerin kişisel ve profesyonel gelişimlerine katkı sağlayarak toplumsal bir dönüşümü destekler. Bu becerilerin etkili bir şekilde öğretilmesi, bireylerin daha sağlam temellere dayalı bir gelecek inşa etmelerine yardımcı olurken aynı zamanda kültür ve sanat yönetimi alanında da önemli bir köprü görevi görür. Öğretmenlerin bu becerileri öğrencilere aşılması, onların sadece bilgiye erişen değil, aynı zamanda kültürel değerleri anlayan, yorumlayan ve yeni sanatsal ifadelerle açık bireyler olarak yetiştirmelerini sağlar. Bu araştırmanın amacı, kültür ve sanat yönetimi bağlamında sosyal bilgiler dersi öğretmenleri örneklemini üzerinden yaşam boyu öğrenme ile iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmaya, Türkiye genelindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda görev yapan 401 sosyal bilgiler öğretmeni katılmıştır. Veriler, "Yaşam Boyu Öğrenme Ölçeği", "İletişim Becerileri Ölçeği" ve demografik bilgi formu ile toplanmıştır. Analizler sonucunda, öğretmenlerin hem iletişim becerileri hem de yaşam boyu öğrenme düzeylerinin genel olarak olumlu olduğu bulunmuştur. İletişim becerilerinin yaşa göre farklılaştığı; yaşam boyu öğrenme düzeylerinin ise cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. İki değişken arasında pozitif yönde, çok güçlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,708$) tespit edilmiştir. Ayrıca, iletişim becerilerinin yaşam boyu öğrenme düzeyini anlamlı bir şekilde yordadığı ($\beta=0,708$) ve varyansın %50'sini açıkladığı görülmüştür. Bulgular, öğretmenlerin iletişim becerilerinin geliştirilmesinin, yaşam boyu öğrenme eğilimlerini de olumlu yönde destekleyebileceğini göstermektedir. Araştırmanın sonuçlarındaki iletişim becerileri ile yaşam boyu öğrenme arasındaki güçlü pozitif ilişki göz önüne alındığında, öğretmenlerin mesleki gelişim programlarında iletişim becerilerini güçlendirmeye yönelik eğitimlere ağırlık verilmesi, dolaylı olarak yaşam boyu öğrenme eğilimlerini de artırabilir. Yaşam boyu öğrenme düzeyinin erkek öğretmenlerde, bekar öğretmenlerde ve lisansüstü eğitime sahip öğretmenlerde daha yüksek olduğu bulgusu dikkate alınarak; kadın öğretmenlerin, evli öğretmenlerin ve lisans düzeyindeki öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme süreçlerine katılımlarını teşvik edecek destek mekanizmaları (örn: esnek zamanlı kurslar, mentorluk programları, lisansüstü eğitime teşvik) geliştirilebilir. Yaş ilerledikçe (özellikle 51 yaş ve üzeri) hem iletişim becerileri hem de yaşam boyu öğrenme düzeyinde görülen düşüşe yönelik olarak, deneyimli öğretmenlere yönelik yenileyici, ilgi çekici ve güncel mesleki gelişim fırsatları sunulmalı, teknoloji entegrasyonu ve yeni öğretim yöntemleri konusunda destek sağlanmalıdır. Genç öğretmenlerin (21-25 yaş) yüksek yaşam boyu öğrenme

motivasyonlarının kariyerleri boyunca sürdürülmesi için okul yönetimleri tarafından destekleyici bir iklim oluşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kültür ve sanat yönetimi, yaşam boyu öğrenme, iletişim becerileri.

Abstract

The relationship between social studies teachers' lifelong learning skills and communication skills supports social transformation by contributing to students' personal and professional development. The effective teaching of these skills helps individuals build a future based on a stronger foundation, while also serving as an important bridge in the field of culture and arts management. Teachers instilling these skills in students ensures that they grow not only as individuals who access information but also as individuals who understand and interpret cultural values and are open to new artistic expressions. The purpose of this study is to examine the relationship between lifelong learning and communication skills through a sample of social studies teachers in the context of culture and arts management. The study, which employed a correlational survey model, included 401 social studies teachers working in schools affiliated with the Ministry of National Education across Turkey. Data were collected using the "Lifelong Learning Scale," the "Communication Skills Scale," and a demographic information form. The results of the analysis revealed that teachers' levels of both communication skills and lifelong learning were generally positive. It was found that communication skills varied by age, while levels of lifelong learning showed significant differences based on gender, marital status, educational level, and age. A strong, positive, and statistically significant correlation ($r=0.708$) was found between the two variables. Furthermore, it was observed that communication skills significantly predict the level of lifelong learning ($\beta=0.708$) and account for 50% of the variance. The findings suggest that developing teachers' communication skills may positively support their lifelong learning tendencies. Given the strong positive relationship between communication skills and lifelong learning observed in the study's results, prioritizing training to strengthen communication skills in teachers' professional development programs could indirectly increase their lifelong learning tendencies. Taking into account the finding that the level of lifelong learning is higher among male teachers, single teachers, and teachers with graduate-level education, support mechanisms (e.g., flexible-schedule courses, mentoring programs, incentives for graduate-level education) could be developed to encourage the participation of female teachers, married teachers, and teachers with undergraduate degrees in lifelong learning processes. To address the decline in both communication skills and the level of lifelong learning that occurs with age (particularly among those aged 51 and older), experienced teachers should be offered refreshing, engaging, and up-to-date professional development opportunities, and they should be provided with support regarding technology integration and new teaching methods. To ensure that young teachers (ages 21–25) maintain their high motivation for lifelong learning throughout their careers, school administrations should foster a supportive environment.

Keywords: Cultural and arts management, lifelong learning, communication skills.

YETİŞKİNLERİN GÖZÜNDEN ŞERMIN YAŞAR'IN ESERLERİNDEKİ KÜLTÜR UNSURLARI CULTURAL ELEMENTS IN ŞERMIN YAŞAR'S WORKS AS SEEN BY ADULTS

Sibel DEMİR

Munzur University, Tunceli Vocational School

Asst. Prof. Dr. Demet DEMİRALP

Munzur University, Tunceli Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-8511>

Özet

Kültür, her toplum için hayati önem taşıyan bir kavramdır. Bu önemli kavramın gelecek nesiller için korunması, tanıtılması ve aktarılması toplumun devamlılığını sağlamak için elzemdir. Bu çalışmada kültür kavramının aktarıcıları olan yetişkinler, özne olarak yer almaktadırlar. Yetişkinlerin, kültür kavramına bakış açıları ve kültür unsurlarına yönelik algıları Şermin Yaşar'ın “Göçüp Gidenler Koleksiyoncusu, Kalk Yerine Yat, Deli Tarla, Tarihi Hoşça Kal Lokantası ve Gelirken Ekmek Al” isimli eserleri üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı; yetişkinlerin gözünden Şermin Yaşar eserlerindeki kültür unsurlarını belirlemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Eserler hakkında görüşler nelerdir?
- Kültür kavramı ve korunmasına yönelik görüşler nelerdir?
- Kültür unsurlarının varlığına yönelik görüşler nelerdir?
- Eserlerin kültürü koruma ve aktarmadaki rolüne yönelik görüşler nelerdir?
- Eserlerin kültür farkındalığı oluşturmadaki rolüne ilişkin görüşler nelerdir?

Çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilerek fenomeloji deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu 18-50 yaş aralığında bulunan 15 katılımcıdan oluşmaktadır. Ana materyal olan beş hikâye kitabı katılımcılar tarafından okunmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmelerle elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bununla birlikte doküman analizi ile verilerin analizi desteklenmiştir.

Elde edilen bulgular, “eserler hakkında katılımcı görüşleri, kültür kavramı ve korunmasına yönelik görüşler, eserlerde kültür unsurlarının varlığına yönelik görüşler, eserlerin kültürü koruma ve aktarmadaki rolüne yönelik görüşler ve çalışmanın katılımcılarda kültür farkındalığı oluşturup oluşturmadığına yönelik görüşler” olmak üzere beş alt tema altında değerlendirilmiştir. Katılımcıların kültür kavramına bilinçli bir şekilde yaklaştıkları, eserlerdeki; evlilik, aile/akrabalık ilişkileri, ölüm, bayramlar ve önemli günler, haberleşme ve iletişim, gurbet, yemek, mahalle ve komşuluk, din/inanç/ahlâk, halk el sanatları, saygı, köy yaşamı, batıl inançlar, doğum, insan ilişkileri, miras, kültür/eğitim/görgü, alışveriş, eşya kullanımı ve hediyeleşme adıyla kodlanan kültür unsurlarını fark ettikleri belirlenmiştir. Çalışma sonucunda kültür farkındalığının oluştuğu, genç nesle hitap etmenin sanat ve kültür açısından taşıdığı değer ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda; eserlerde ve diğer kültürel ürünlerde olumlu kültür unsurlarına daha fazla yer verilmesinin, kültür aktarımını güçlendireceği; köy yaşamı, aile ve akrabalık ilişkileri, din ve ahlâk anlayışı gibi unsurların detaylı biçimde işlenmesinin kültürel zenginliğin korunmasına katkı sağlayacağı yönünde önerilerde bulunulmuştur. Kültürel unsurların hikâye veya anlatı akışı içinde doğal

biçimde sunulması, okuyucunun ilgisini artırırken, kültür aktarımının etkinliğini güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, kültür unsurları, kültür aktarımı, Şermin Yaşar.

Abstract

Culture is a concept of vital importance for every society. Preserving, promoting, and transmitting this important concept to future generations is essential for ensuring the continuity of society. In this study, adults—who serve as the transmitters of the concept of culture—are the subjects of the research. Adults’ perspectives on the concept of culture and their perceptions of cultural elements have been examined through Şermin Yaşar’s works titled “Göçüp Gidenler Koleksiyoncusu, Kalk Yerine Yat, Deli Tarla, Tarihi Hoşça Kal Lokantası ve Gelirken Ekmek Al”. The aim of the research is to identify the cultural elements in Şermin Yaşar’s works from the perspective of adults. Within this general framework, answers were sought to the following questions:

- What are the views on the works?
- What are the views on the concept of culture and its preservation?
- What are the views regarding the presence of cultural elements?
- What are the views regarding the role of the works in preserving and transmitting culture?
- What are the views regarding the role of the works in fostering cultural awareness?

A qualitative research method was employed in the study, utilizing a phenomenological design. The study group consists of 15 participants aged 18–50. The five storybooks, which served as the primary material, were read by the participants. Content analysis was used to analyze the data obtained through semi-structured interviews. Additionally, document analysis was employed to support the data analysis.

The findings were analyzed under five subthemes: “participants’ views on the works, views on the concept of culture and its preservation, views on the presence of cultural elements in the works, views on the role of the works in preserving and transmitting culture, and views on whether the study fostered cultural awareness among participants. Participants approached the concept of culture in a conscious manner, noting the presence of the following elements in the works: marriage, family/kinship relationships, death, holidays and significant days, communication, exile, food, neighborhood and neighborly relations, religion/beliefs/morality, folk arts, respect, village life, superstitions, birth, human relationships, inheritance, culture/education/manners, shopping, use of objects, and gift-giving. The study concluded that cultural awareness was fostered, and the value of addressing the younger generation from an artistic and cultural perspective was revealed. In line with the study’s findings, recommendations were made suggesting that giving greater prominence to positive cultural elements in works and other cultural products would strengthen cultural transmission; and that detailing elements such as rural life, family and kinship relationships, and understandings of religion and morality would contribute to the preservation of cultural richness. Presenting cultural elements naturally within the flow of a story or narrative will not only increase the reader’s interest but also enhance the effectiveness of cultural transmission.

Keywords: Culture, cultural elements, cultural transmission, Şermin Yaşar.

YÜKSEKÖĞRETİMDE STRATEJİK PLANLAMA PARADİGMALARI: SWOT VE SOAR MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
STRATEGIC PLANNING PARADIGMS in HIGHER EDUCATION: A COMPARATIVE ANALYSIS of SWOT and SOAR MODELS

Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP

Munzur University, Pertek Sakine Genç Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3546-5644>

Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Education

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-8511>

Özet

Yükseköğretim kurumlarında stratejik planlama ve kalite güvence süreçleri, günümüzde ağırlıklı olarak geleneksel SWOT (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler) analizi çerçevesinde yürütülmektedir. Kurumsal riskleri ve eksiklikleri tespit etmede oldukça faydalı bir araç olan SWOT analizi, operasyonel planlama ve mevcut durum tespiti açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu analizin zayıflıklara ve dış tehditlere odaklanan eksiklik temelli yapısı; akademik özgürlüğün, yaratıcılığın ve otonominin merkeze alındığı üniversitelerde tek başına kullanıldığında zaman zaman savunmacı bir kurum psikolojisine ve değişime karşı direnç zemin hazırlayabilmektedir. Ağırlıklı olarak mevcut sorunları onarmaya odaklanan bu geleneksel yaklaşım, stratejik planlama sürecinin vizyoner ve motive edici potansiyelini sınırlandırabilmektedir. Dolayısıyla üniversitelerin özgün doğası, sadece risk yönetimine odaklanan reaktif yaklaşımların ötesine geçerek; kurumun mevcut entelektüel potansiyelini açığa çıkaran, katılımcı ve proaktif bir planlama paradigmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, akademik kurumlarda stratejik yönetim süreçleri için takdir edici sorgulama (appreciative inquiry) felsefesini temel alan SOAR (güçlü yönler, fırsatlar, idealler, sonuçlar) modelinin yükseköğretim ekosistemindeki uygulanabilirliğini, küresel üniversite örnekleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma deseninde kurgulanan bu çalışmada, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda, literatürdeki iyi uygulama örnekleri ile stratejik planlama ve özdeğerlendirme süreçlerinde SOAR analizini resmi bir araç olarak benimseyen yenilikçi yükseköğretim kurumlarının kamuya açık kurumsal raporları incelenmiştir. Elde edilen veriler, betimsel ve karşılaştırmalı analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir. Kurumların stratejik planlarında kullandıkları söylem, paydaş katılım düzeyleri, vizyon odaklılıkları ve eylem planları; SWOT yaklaşımının geleneksel çıktılarıyla kıyaslanarak analiz edilmiştir. Araştırma sürecinde; SOAR modelinin kurumda zaten neyin mükemmel yapıldığı, gelecekte kurumun ulusal ve küresel çapta nasıl bir entelektüel etki yaratacağı ve bu etkinin hangi somut akademik göstergelerle ölçüleceği boyutlarının, gerçek üniversite senaryolarında nasıl somutlaştığı tematik olarak ortaya konmuştur. Çalışmada ayrıca, her iki analitik çerçevenin yükseköğretim dinamikleri içerisindeki avantaj ve dezavantajları dengeli ve eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmektedir. Sonuç olarak; politika yapıcılara ve üniversite yönetimlerine, kalite süreçlerinde kurumsal riskleri başarıyla yönetirken (SWOT), aynı zamanda akademik personelin aidiyetini artırmak ve geleceğe dönük ortak bir vizyon inşa etmek amacıyla SOAR analizini güçlü bir tamamlayıcı araç olarak kurumsal süreçlerine entegre etmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimde Stratejik Planlama, SOAR Modeli, SWOT Analizi, Takdir Edici Sorgulama, Kalite Güvencesi.

Abstract

Strategic planning and quality assurance processes in higher education institutions are currently conducted predominantly within the framework of traditional SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analysis. As a highly beneficial tool for identifying institutional risks and deficiencies, SWOT analysis plays a significant role in operational planning and current state assessment. However, the deficit-based structure of this analysis, which focuses on weaknesses and external threats, can sometimes pave the way for a defensive institutional psychology and resistance to change when used in isolation in universities, where academic freedom, creativity, and autonomy are centralized. This traditional approach, primarily focusing on fixing existing problems, can limit the visionary and motivational potential of the strategic planning process. Therefore, the unique nature of universities necessitates a participatory and proactive planning paradigm that goes beyond reactive approaches focused solely on risk management, thereby unlocking the institution's existing intellectual potential. This study aims to examine the applicability of the SOAR (Strengths, Opportunities, Aspirations, Results) model, which is based on the philosophy of appreciative inquiry for strategic management processes in academic institutions, within the higher education ecosystem through global university examples. Designed with a qualitative research approach, this study utilized document analysis as the data collection method. In this regard, best practice examples in the literature and publicly available institutional reports of innovative higher education institutions that have adopted the SOAR analysis as an official tool in their strategic planning and self-assessment processes were examined. The obtained data were evaluated using descriptive and comparative analysis techniques. The discourse used in the strategic plans of the institutions, stakeholder participation levels, vision orientation, and action plans were analyzed in comparison with the traditional outcomes of the SWOT approach. During the research process, the dimensions of the SOAR model what is already being done excellently in the institution, what kind of intellectual impact the institution will create nationally and globally in the future, and with which concrete academic indicators this impact will be measured were thematically demonstrated in terms of how they materialize in real university scenarios. Furthermore, the study synthesizes the advantages and disadvantages of both analytical frameworks within the dynamics of higher education from a balanced and critical perspective. In conclusion, it is recommended that policymakers and university administrations integrate the SOAR analysis into their institutional processes as a strong complementary tool to build a shared future-oriented vision and increase the sense of belonging among academic staff, while successfully managing institutional risks (SWOT) in quality assurance processes.

Keywords: Strategic Planning in Higher Education, SOAR Model, SWOT Analysis, Appreciative Inquiry, Quality Assurance

**YÜKSEKÖĞRETİMİN GELECEĞİ: GELENEKSEL DİPLOMALARA KARŞI
MİKRO-YETERLİLİKLER VE ALTERNATİF SERTİFİKASYON SİSTEMLERİ**
THE FUTURE of HIGHER EDUCATION: FOUR-YEAR DEGREES VERSUS MICRO-
CREDENTIALS and ALTERNATIVE CERTIFICATION SYSTEMS

Assoc. Prof. Dr. Zübeyde YARAŞ

Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Education

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3271-8511>

Assoc. Prof. Dr. Seda GÜNDÜZALP

Munzur University, Pertek Sakine Genç Vocational School

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3546-5644>

Özet

Hızla değişen teknolojik altyapı, özellikle yapay zeka ve otomasyon sistemlerindeki ivmelenme ile bilgi ekonomisinin dinamikleri, iş gücü piyasasının nitelik beklentilerinde köklü değişimler yaratmaktadır. Geleneksel dört yıllık yükseköğretim programları, geniş teorik temeller sağlama ve analitik düşünme becerisi kazandırma konusunda işlevsel olmalarına rağmen; uzun eğitim süreleri, hantal bürokratik süreçleri ve yavaş güncellenen müfredat yapıları nedeniyle endüstrinin ihtiyaç duyduğu anlık beceri açıklarını kapatmada giderek yetersiz kalmaktadır. Eğitim ekonomisi bağlamında değerlendirildiğinde, yalnızca okulda geçirilen zamana dayalı diplomaların işe alım süreçlerindeki ayırt edici gücü zayıflamakta; kurumlar esnek, kanıtlanabilir ve beceri temelli yeterlilikleri daha fazla talep etmektedir. Bu yapısal değişim, çok uluslu teknoloji devlerinin ve küresel çevrimiçi öğrenme platformlarının kendi bağımsız sertifikasyon sistemlerini kurmasıyla yükseköğretim ekosisteminde benzeri görülmemiş yeni bir rekabet alanı doğurmuştur. Literatürde mikro-yeterlilikler olarak adlandırılan; kısa süreli, spesifik bir yetkinliğe odaklı, endüstri tarafından tanınan ve dijital olarak doğrulanabilen eğitimler, geleneksel diploma tekeli sarsan güçlü bir alternatif yeterlilik çerçevesi olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma, geleneksel yükseköğretim kurumlarının endüstri destekli alternatif sertifikasyon sistemlerinin yarattığı bu varoluşsal ve rekabetçi baskıya nasıl yapısal yanıtlar verebileceğini ve mikro-yeterliliklerin mevcut akademik ekosisteme entegrasyon stratejilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma deseninde kurgulanan çalışmada, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi tekniğinden yararlanılmıştır. Avrupa Birliği'nin Bologna Süreci kapsamındaki güncel mikro-yeterlilik vizyon belgeleri, uluslararası endüstri etki raporları ve yenilikçi eğitim politikaları benimseyen küresel öncü üniversitelerin yönergeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları; kısa süreli endüstriyel sertifikaların üniversite kredi sistemine (AKTS) entegre edildiği ve modüler bir yapıda birleştirilerek nihai diplomaya dönüştürüldüğü istiflebilir akademik modellerin en sürdürülebilir kurumsal çözüm olduğunu ortaya koymaktadır. Bu model, aynı zamanda hayat boyu öğrenme felsefesini de desteklemektedir. Sonuç olarak; Türk yükseköğretim sisteminin küresel eğilimlere uyum sağlayabilmesi adına politika yapıcılara (YÖK, YÖKAK) yapısal değişim önerileri sunulmuştur. Üniversitelerin sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla yükseköğretim kalite güvence standartlarından taviz vermeden endüstri ile entegre mikro-yeterlilikler geliştirmesi ve esnek müfredat mimarilerine kademeli olarak yönelmesi, sistemin gelecekteki sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mikro-yeterlilikler, İstiflebilir Dereceler, Alternatif Sertifikasyon, Beceri Açığı, Yükseköğretim Politikaları.

Abstract

The rapidly evolving technological infrastructure and the dynamics of the knowledge economy are instigating profound shifts in the qualification expectations of the labor market. Although traditional four-year higher education programs are effective in providing broad theoretical foundations, they are becoming increasingly inadequate in bridging the immediate skills gaps demanded by the industry due to their prolonged duration and slowly updated curriculum structures. Within the framework of the economics of education literature, the distinctive power of diplomas in recruitment processes is diminishing; organizations are increasingly demanding flexible and skills-based qualifications. This structural transformation has generated a new competitive landscape in the higher education ecosystem, as technology giants and global online learning platforms establish their own certification systems. Termed as micro-credentials in the literature, short-term, digitally verifiable training programs focusing on specific competencies are emerging as an alternative qualification framework that challenges the monopoly of traditional diplomas. This study aims to examine how traditional higher education institutions can respond to the competitive pressure exerted by alternative certification systems, as well as to explore the strategies for integrating micro-credentials into the existing academic ecosystem. Designed as a qualitative study, the research utilized document analysis as its primary data collection method. The European Union's current micro-credential frameworks, industry impact reports, and the stackable degree models of global universities adopting innovative policies were subjected to comparative analysis. The findings reveal that stackable academic models wherein short-term industry certificates are integrated into the university credit system (ECTS) and modularly combined to form a final diploma—constitute the most sustainable institutional solution. Consequently, structural reform recommendations are presented to policymakers to ensure the adaptation of the Turkish higher education system to global trends. It is considered a strategic step that will contribute to the future sustainability of the system for universities to develop industry-integrated micro-credentials through their Continuing Education Centers (CEC) and gradually transition to flexible curriculum architectures, without compromising higher education quality assurance standards.

Keywords: Micro-credentials, Stackable Degrees, Skills Gap, Alternative Certification, Higher Education Policies.

MEDIA LITERACY AND MISINFORMATION IN SOCIAL PLATFORMS

Irina Lucia Cojocaru, Ana Munteanu
Alecu Russo State University, Moldova

Abstract

The rapid expansion of social media platforms has transformed the way individuals access, consume, and share information. While digital communication technologies have increased access to knowledge and facilitated global interaction, they have also created environments in which misinformation and disinformation can spread rapidly. False information distributed through social platforms has the potential to influence public opinion, shape political attitudes, and affect decision-making processes. As a result, media literacy has become an essential competency for individuals navigating the contemporary digital information environment. This study examines the relationship between media literacy and misinformation exposure on social media platforms. The research explores how users evaluate information credibility, identify misleading content, and develop critical thinking skills necessary for responsible digital participation. Various factors influencing misinformation vulnerability, including educational background, digital competence, and media consumption habits, are analyzed within the framework of digital communication studies. The findings indicate that individuals with higher levels of media literacy are more capable of recognizing unreliable sources and verifying information before sharing it. Critical evaluation skills significantly reduce susceptibility to manipulated content and misleading narratives. The study also highlights the role of educational institutions in promoting media literacy through formal and informal learning initiatives. The study concludes that media literacy represents a crucial tool in combating misinformation and supporting informed citizenship in digital societies. Developing critical digital skills and fostering responsible information consumption behaviors are essential for maintaining healthy and democratic communication environments.

Keywords: Media Literacy, Misinformation, Social Media, Digital Communication, Information Literacy, Critical Thinking, Digital Society

SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL EDUCATION

Dorin Mihai Cazacu, Sergiu Nicolae Balan
Alecu Russo State University, Moldova

Abstract

Digital technologies have become increasingly important in educational systems worldwide, offering new opportunities for learning, communication, and knowledge acquisition. However, unequal access to technological resources continues to create significant barriers for many individuals and communities. Social inequality influences access to digital education through disparities in income, infrastructure, technological literacy, and educational opportunities. These challenges became particularly evident during periods of widespread remote learning, highlighting the importance of addressing digital divides within contemporary societies. This study investigates the relationship between social inequality and access to digital education. The research examines socioeconomic, geographic, and technological factors that affect participation in online learning environments. Particular attention is given to differences in access among urban and rural populations, disadvantaged social groups, and students from varying economic backgrounds. The study concludes that reducing social inequalities in digital education requires coordinated efforts involving governments, educational institutions, and community organizations. Expanding technological access and promoting digital inclusion policies are essential for ensuring equal educational opportunities in increasingly digital societies.

Keywords: Social Inequality, Digital Education, Educational Access, Digital Divide, Online Learning, Educational Equity, Social Inclusion

COMMUNITY DEVELOPMENT AND SOCIAL PARTICIPATION IN RURAL AREAS

Elena Maria Ceban, Victor Andrei Rusu

Alecu Russo State University, Moldova

Abstract

Community development plays a vital role in enhancing social well-being, economic sustainability, and civic engagement within rural areas. Rural communities often face challenges related to limited infrastructure, population decline, restricted employment opportunities, and reduced access to public services. Social participation is widely recognized as a key factor in addressing these challenges by encouraging collective action, strengthening local networks, and promoting community resilience. This study examines the relationship between community development initiatives and social participation in rural areas. The research explores how local organizations, civic groups, and community-led projects contribute to social cohesion and sustainable development. Various dimensions of participation, including volunteerism, local governance involvement, and community-based activities, are analyzed to evaluate their impact on rural development outcomes. The findings indicate that active social participation significantly enhances community capacity to address local challenges and improve quality of life. Communities characterized by strong civic engagement demonstrated greater success in implementing development projects and mobilizing local resources. The study also reveals that trust, social capital, and effective leadership play important roles in encouraging participation and sustaining development efforts. Furthermore, digital communication technologies were found to support community engagement by facilitating information sharing and expanding opportunities for collaboration. However, demographic changes and economic constraints continue to limit participation levels in some rural regions. The study concludes that fostering social participation should remain a central component of rural development strategies. Strengthening local institutions, encouraging citizen engagement, and supporting community-based initiatives can contribute significantly to sustainable rural development and long-term social well-being.

Keywords: Community Development, Social Participation, Rural Communities, Social Capital, Civic Engagement, Sustainable Development, Community Resilience

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA

Ana Munteanu

Maria Elena Vatamanu

Alecu Russo State University, Moldova

Abstract

Cultural heritage represents a fundamental component of collective identity, reflecting the historical, artistic, and social values of communities across generations. Globalization, urbanization, environmental changes, and technological transformations have created both opportunities and challenges for the preservation of cultural heritage. Digital media technologies have emerged as powerful tools that support the documentation, protection, dissemination, and promotion of cultural assets in contemporary societies. This study examines the role of digital media in preserving cultural heritage and increasing public engagement with historical and cultural resources. The research explores the application of digital archives, virtual museums, multimedia platforms, social media networks, and interactive technologies in cultural heritage preservation initiatives. Particular attention is given to how digital technologies facilitate access to cultural resources among diverse audiences. The findings indicate that digital media significantly enhances the visibility and accessibility of cultural heritage materials. Digital platforms enable institutions to preserve historical records, artifacts, and traditions while reaching broader national and international audiences. The study also demonstrates that virtual exhibitions and online cultural initiatives contribute to public awareness and educational engagement. Furthermore, digital technologies support the preservation of intangible cultural heritage, including oral traditions, local customs, languages, and performing arts. However, challenges such as technological obsolescence, digital preservation costs, and intellectual property concerns remain important considerations for cultural organizations. The study concludes that digital media serves as an effective instrument for safeguarding cultural heritage and promoting intercultural understanding. Continued investment in digital preservation strategies and technological innovation will strengthen efforts to protect cultural resources for future generations.

Keywords: Cultural Heritage, Digital Media, Digital Preservation, Cultural Identity, Virtual Museums, Cultural Communication, Heritage Management

THE IMPACT OF DIGITAL COMMUNICATION ON SOCIAL RELATIONS

Sergiu Nicolae Balan, Victor Mihail Popa
Alecu Russo State University, Moldova

Abstract

Digital communication technologies have fundamentally transformed the ways individuals establish, maintain, and develop social relationships. Social networking platforms, instant messaging applications, video conferencing systems, and online communities have expanded opportunities for interaction beyond geographical boundaries. While these technologies facilitate communication and connectivity, they also influence interpersonal dynamics, social behavior, and relationship quality in complex ways. This study investigates the impact of digital communication on social relations within contemporary societies. The research examines patterns of online interaction, social networking behaviors, and the role of digital technologies in shaping personal and professional relationships. Factors such as communication frequency, emotional engagement, social support, and virtual community participation are analyzed to understand the broader social implications of digital communication. The findings indicate that digital communication platforms enhance social connectivity by enabling continuous interaction among individuals regardless of location. Online communication tools strengthen social networks, support information exchange, and facilitate the formation of new relationships. At the same time, excessive reliance on digital communication may contribute to reduced face-to-face interactions and changes in traditional forms of social engagement. The study also highlights the growing influence of social media on identity construction, relationship maintenance, and community participation. Digital environments provide opportunities for self-expression and social support while also presenting challenges related to privacy, misinformation, and online conflict. The study concludes that digital communication has become an integral element of modern social life. Understanding its effects on social relations is essential for promoting healthy communication practices and maximizing the positive contributions of digital technologies to social well-being.

Keywords: Digital Communication, Social Relations, Social Media, Online Interaction, Digital Society, Interpersonal Communication, Social Networks

DIGITAL MEDIA AND SOCIAL CHANGE IN CONTEMPORARY SOCIETY

Andrei Mihai Popescu
University of Bucharest, Romania

Ioana Marinescu
University of Bucharest, Romania

Abstract

Digital media has become one of the most influential forces shaping contemporary society. The widespread adoption of internet technologies, social media platforms, and digital communication tools has transformed how individuals access information, participate in public discourse, and engage with social institutions. These transformations have contributed significantly to social change by influencing cultural norms, political participation, economic activities, and patterns of social interaction. The study concludes that digital media remains a central driver of social change in the twenty-first century. Strengthening digital literacy, promoting ethical communication practices, and ensuring equitable access to digital technologies are essential for maximizing the positive societal impacts of digital transformation.

Keywords: Digital Media, Social Change, Digital Society, Social Transformation, Media Studies, Public Communication, Information Technology

SOCIAL NETWORK USAGE AND YOUTH COMMUNICATION PATTERNS

Andrei Mihai Popescu

University of Bucharest, Romania

Cristina Maria Ionescu

University of Bucharest, Romania

Abstract

Social networking platforms have become a dominant component of communication among young people in the digital age. The widespread availability of smartphones, internet access, and social media applications has significantly altered communication habits, interpersonal relationships, and information-sharing practices. Young individuals increasingly utilize digital platforms for social interaction, education, entertainment, and self-expression. Understanding how social network usage influences communication patterns is essential for evaluating its social and cultural implications. This study examines the relationship between social network usage and youth communication patterns. The research explores the frequency of social media use, preferred communication channels, online interaction behaviors, and the impact of digital platforms on interpersonal communication. Various factors including age, educational background, digital literacy, and social engagement were analyzed to understand communication trends among young users. The findings indicate that social networking platforms facilitate rapid communication and expand opportunities for maintaining social relationships. Digital communication tools enable continuous interaction among peers and provide spaces for collaborative learning and community participation. The study also found that visual communication formats, such as images and short videos, have become increasingly influential in shaping communication preferences among younger generations. The study concludes that social networks have fundamentally transformed youth communication patterns. Promoting digital literacy and encouraging healthy communication practices can help maximize the benefits of social media while minimizing potential negative consequences.

Keywords: Social Networks, Youth Communication, Social Media, Digital Communication, Online Interaction, Digital Literacy, Youth Studies

CULTURAL IDENTITY IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Ioana Marinescu

University of Bucharest, Romania

Victor Adrian Pavel

University of Bucharest, Romania

Abstract

Globalization has accelerated cultural exchange and interaction among societies, creating new opportunities for communication, economic cooperation, and technological development. While globalization facilitates the circulation of ideas and cultural products across national borders, it also raises important questions regarding the preservation and evolution of cultural identity. Individuals and communities increasingly navigate complex relationships between local traditions and global cultural influences. This study investigates the dynamics of cultural identity in the era of globalization. The research examines how globalization processes influence cultural values, social practices, language use, and identity formation. Particular attention is given to the role of digital media, migration, and international communication in shaping contemporary cultural experiences. The findings indicate that globalization contributes to both cultural integration and cultural diversification. Exposure to global cultural content encourages intercultural understanding and the adoption of new social practices. At the same time, local communities continue to preserve distinctive cultural traditions as expressions of collective identity and historical continuity. The study also highlights the role of educational institutions and cultural organizations in promoting cultural awareness and safeguarding cultural heritage. Digital technologies have created new opportunities for documenting, sharing, and revitalizing cultural traditions within global communication networks.

Concludes that cultural identity remains a dynamic and evolving concept within a globalized world. Balancing openness to global influences with the preservation of local cultural values is essential for maintaining cultural diversity and social cohesion in contemporary societies.

Keywords: Cultural Identity, Globalization, Cultural Diversity, Digital Culture, Intercultural Communication, Social Change, Cultural Heritage

ONLINE EDUCATION AND STUDENT ADAPTATION PROCESSES

Cristina Maria Ionescu
University of Bucharest, Romania

Bianca Alexandra Stanescu
University of Bucharest, Romania

Abstract

The rapid expansion of online education has transformed traditional learning environments and created new opportunities for educational access and flexibility. Advances in digital technologies have enabled educational institutions to deliver instruction through virtual platforms, allowing students to participate in learning activities regardless of geographical location. However, successful participation in online education requires students to adapt to new learning methods, technological tools, and communication environments. This study examines student adaptation processes within online education settings. The research explores academic, technological, and psychological factors influencing students' ability to adjust to virtual learning environments. Areas of investigation include digital literacy, learning motivation, self-regulation, communication skills, and access to technological resources. Findings indicate that students who possess strong digital competencies and effective time-management skills adapt more successfully to online learning environments. Flexible learning opportunities and access to diverse educational resources contribute positively to academic performance and student satisfaction. The study also identifies challenges such as reduced social interaction, technological difficulties, and motivation-related issues that may affect learning outcomes. Furthermore, institutional support services, instructor engagement, and interactive learning strategies were found to play important roles in facilitating successful adaptation. Educational institutions that prioritize student-centered digital learning environments achieve higher levels of participation and academic success.

Keywords: Online Education, Student Adaptation, Digital Learning, E-Learning, Educational Technology, Distance Education, Higher Education

DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC INSTITUTIONS

Victor Adrian Pavel

University of Bucharest, Romania

Larisa Petrescu

University of Bucharest, Romania

Abstract

Digital transformation has significantly influenced the communication practices of public institutions. Governments and public organizations increasingly utilize digital communication channels to improve transparency, citizen engagement, service delivery, and organizational efficiency. Websites, social media platforms, mobile applications, and digital information systems have become essential tools for establishing effective communication between public institutions and society. The development of strategic digital communication approaches is therefore critical for enhancing public trust and ensuring effective governance. This study examines digital communication strategies implemented by public institutions and evaluates their effectiveness in supporting organizational objectives and citizen interaction. The research explores various communication channels, content management practices, public engagement mechanisms, and digital service delivery models. Particular attention is given to the role of social media and interactive digital platforms in facilitating two-way communication between institutions and citizens. Furthermore, the research highlights the importance of data-driven communication strategies that utilize analytics and user feedback to improve service quality and communication performance. Public institutions that actively monitor digital engagement metrics are better positioned to adapt their communication practices to evolving citizen needs and expectations. The study concludes that digital communication has become a fundamental component of modern public administration. Developing effective communication strategies, strengthening digital infrastructure, and promoting citizen-centered communication practices are essential for enhancing governance, public trust, and institutional effectiveness in the digital era.

Keywords: Digital Communication, Public Institutions, E-Government, Public Administration, Citizen Engagement, Social Media, Digital Governance

DIGITAL TRANSFORMATION AND SOCIAL CHANGE IN MODERN SOCIETY

Balazs Kovacs

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Eva Maria Nagy

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Abstract

Digital transformation has become one of the most influential forces shaping contemporary societies. Advances in information and communication technologies have altered economic structures, social interactions, educational practices, and public administration systems. The widespread adoption of digital technologies has created new opportunities for communication, innovation, and social participation while simultaneously introducing challenges related to inequality, privacy, and technological dependence. Understanding the social consequences of digital transformation is therefore essential for evaluating its long-term impact on modern society relationship between digital transformation and social change in contemporary communities. The research explores how digital technologies influence communication patterns, social behavior, economic activities, and civic participation. Particular attention is given to the role of internet technologies, social media platforms, and digital services in reshaping everyday life and institutional structures that digital transformation contributes significantly to increased access to information, enhanced connectivity, and greater opportunities for social participation. Digital platforms facilitate communication across geographical boundaries and support new forms of collaboration and knowledge sharing. At the same time, the study identifies challenges such as digital exclusion, misinformation, and concerns regarding personal data protection. Highlights the importance of digital literacy in enabling individuals to benefit effectively from technological advancements. Communities that invest in digital education and infrastructure demonstrate higher levels of technological adaptation and social resilience digital transformation serves as a major driver of social change in modern society. Policymakers and educational institutions should prioritize digital inclusion strategies and promote responsible technology use to maximize societal benefits while minimizing potential risks.

Keywords: Digital Transformation, Social Change, Digital Society, Technology Adoption, Social Development, Digital Literacy, Information Technology

SOCIAL MEDIA USAGE AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Peter Laszlo Horvath

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Anna Szabo

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Abstract

Social media platforms have become an integral part of university students' daily lives, influencing communication habits, educational activities, and social interactions. The increasing accessibility of mobile technologies and internet services has facilitated continuous engagement with social networking applications. While social media offers opportunities for information exchange, collaboration, and learning, concerns remain regarding its effects on academic performance, mental well-being, and interpersonal relationships. This study examines social media usage patterns among university students and evaluates the factors influencing digital engagement. Frequency of use, platform preferences, communication behaviors, educational applications, and perceptions regarding the benefits and challenges associated with social media participation are explored. Students utilize social media for a wide range of purposes, including academic collaboration, social networking, entertainment, and information acquisition. Digital platforms support communication among peers and facilitate access to educational resources. However, excessive use was associated with reduced concentration, time management difficulties, and increased exposure to misinformation. The importance of digital literacy skills in promoting responsible social media use is emphasized. Students with stronger critical evaluation skills were more effective in identifying reliable information and managing online interactions. Social media has become a significant component of student life in higher education. Educational institutions should encourage responsible digital engagement and support initiatives that enhance students' media literacy and digital well-being.

Keywords: Social Media, University Students, Digital Communication, Higher Education, Media Literacy, Student Behavior, Online Interaction

CULTURAL ADAPTATION IN THE DIGITAL AGE

Gabor Toth

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Judit Anna Farkas

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Laszlo Kiss

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Abstract

The digital age has accelerated cultural interaction and transformed the ways individuals engage with information, traditions, and social values. Digital communication technologies have facilitated global cultural exchange while simultaneously influencing local identities and cultural practices. As societies become increasingly interconnected, understanding processes of cultural adaptation has become essential for examining the social consequences of technological development and globalization. Cultural adaptation within digitally connected societies. The research investigates how individuals and communities respond to cultural changes driven by digital communication, social media platforms, and global information networks. Particular attention is given to the interaction between traditional cultural values and emerging digital practices. Digital technologies encourage intercultural communication and expand access to diverse cultural perspectives. Individuals increasingly participate in global digital communities while maintaining connections to local traditions and cultural identities. The study also demonstrates that digital media supports cultural learning and facilitates the dissemination of cultural knowledge across geographic boundaries. Regarding cultural homogenization and the loss of traditional practices were also identified. The rapid circulation of global media content may influence cultural preferences and social behaviors, particularly among younger generations. Cultural adaptation in the digital age is a dynamic and multidimensional process. Promoting cultural awareness and supporting digital inclusion can contribute to preserving cultural diversity while embracing the opportunities provided by technological advancement.

Keywords: Cultural Adaptation, Digital Culture, Globalization, Cultural Identity, Digital Communication, Social Change, Cultural Diversity

ONLINE EDUCATION EXPERIENCES IN HIGHER EDUCATION

Mate Varga

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Daniel Balogh

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Abstract

The rapid development of digital technologies has significantly transformed higher education systems worldwide. Online education has emerged as an essential component of modern learning environments, providing students with flexible access to educational resources and opportunities regardless of geographical location. Universities increasingly utilize virtual learning platforms, video conferencing tools, and digital collaboration systems to support teaching and learning activities. While online education offers numerous advantages, it also presents challenges related to student engagement, technological accessibility, and instructional effectiveness. Online education enhances accessibility and flexibility while enabling students to manage learning activities more independently. Participants reported positive experiences regarding access to educational materials and opportunities for remote collaboration. However, challenges related to motivation, social interaction, and technological issues were also identified as factors affecting educational outcomes. The study emphasizes the importance of interactive teaching methods, institutional support, and digital literacy in improving online learning experiences. Online education represents a valuable complement to traditional teaching approaches. Continued investment in digital infrastructure and pedagogical innovation is essential for enhancing the quality and effectiveness of higher education in increasingly digital environments.

Keywords: Online Education, Higher Education, E-Learning, Digital Learning, Student Experience, Educational Technology, Distance Education

DIGITAL COMMUNICATION STRATEGIES IN PUBLIC SERVICES

Eszter Maria Molnar

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Peter Kovacs

Budapest University of Technology and Economics, Hungary

Abstract

Public service organizations increasingly rely on digital communication technologies to interact with citizens, provide information, and improve service delivery. Digital communication channels such as websites, social media platforms, mobile applications, and online service portals have become essential tools for enhancing transparency, efficiency, and public engagement. Effective communication strategies enable public institutions to strengthen relationships with citizens while improving organizational performance and accessibility. Digital communication strategies utilized in public services and evaluates their effectiveness in supporting citizen engagement and service delivery objectives. The research examines communication practices, digital platforms, content management approaches, and public interaction mechanisms employed by governmental and public organizations. Reveal that integrated digital communication strategies significantly improve information accessibility and facilitate citizen participation in public affairs. Institutions adopting multi-channel communication approaches demonstrate greater responsiveness and higher levels of public trust. Social media platforms play an important role in enabling real-time communication and public feedback collection. Identifies challenges related to digital exclusion, cybersecurity concerns, misinformation, and organizational adaptation to technological change. Addressing these issues requires continuous investment in digital infrastructure, staff training, and strategic communication planning. Digital communication has become a fundamental component of modern public service management. Citizen-centered communication strategies contribute significantly to transparency, efficiency, and improved governance outcomes.

Keywords: Digital Communication, Public Services, E-Government, Citizen Engagement, Public Administration, Social Media, Digital Governance

MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION ON SOCIAL NETWORKS

Tamas Nemeth

University of Debrecen, Hungary

Katalin Papp

University of Debrecen, Hungary

Robert Szabo

University of Debrecen, Hungary

Abstract

The widespread use of social networking platforms has transformed information dissemination and public communication. While social networks provide opportunities for rapid information exchange and increased connectivity, they have also contributed to the proliferation of misinformation and unethical communication practices. These developments raise important concerns regarding media ethics, information accuracy, and public trust in digital media environments. Relationship between media ethics and misinformation on social networks. The research explores ethical challenges associated with digital communication, including information verification, content moderation, accountability, and responsible media practices. Particular attention is given to the factors contributing to the spread of misleading information and the implications for society. Misinformation often spreads rapidly due to algorithm-driven content distribution, emotional engagement, and limited critical evaluation by users. Media literacy and ethical communication standards were identified as important factors in reducing misinformation exposure and promoting informed decision-making. The study also highlights the role of social media platforms, journalists, educators, and policymakers in addressing information integrity challenges. Strengthening media ethics and promoting digital literacy are essential for creating trustworthy communication environments. Collaborative efforts among stakeholders are necessary to combat misinformation and support responsible information sharing in digital societies.

Keywords: Media Ethics, Misinformation, Social Networks, Digital Media, Information Integrity, Media Literacy, Online Communication

SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES

Adam Laszlo Simon

University of Debrecen, Hungary

Beata Varga

University of Debrecen, Hungary

Abstract

Access to digital technologies has become increasingly important for participation in education, employment, communication, and civic life. Despite significant technological advancements, disparities in access to digital resources continue to create social inequalities across communities and demographic groups. These inequalities influence opportunities for personal development, economic participation, and social inclusion. Investigates the relationship between social inequality and access to digital technologies. The research examines socioeconomic, educational, geographic, and demographic factors that affect digital access and technology utilization. Special attention is given to vulnerable populations that experience barriers to digital participation. Income level, educational attainment, and geographic location significantly influence access to digital devices and internet connectivity. Individuals from disadvantaged backgrounds face greater challenges in acquiring digital skills and participating effectively in digital environments. The study also demonstrates that digital exclusion contributes to broader social and economic inequalities. Addressing digital inequality requires comprehensive policy interventions, infrastructure development, and digital literacy initiatives. Expanding equitable access to technology is essential for fostering inclusive social and economic development.

Keywords: Digital Inequality, Digital Divide, Technology Access, Social Inclusion, Digital Literacy, Information Technology, Social Development

COMMUNITY PARTICIPATION IN LOCAL DEVELOPMENT PROJECTS

Csaba Horvath

University of Debrecen, Hungary

Maria Tamas

University of Debrecen, Hungary

Gergely Nagy

University of Debrecen, Hungary

Abstract

Community participation is a critical element of successful local development initiatives. Active citizen involvement contributes to more inclusive decision-making processes, stronger social cohesion, and improved project sustainability. Local development projects that incorporate community perspectives are more likely to address local needs effectively and achieve long-term positive outcomes. Role of community participation in local development projects. The research examines forms of civic engagement, stakeholder collaboration, volunteer activities, and participatory governance mechanisms within local development contexts. Demonstrate that communities with higher levels of participation achieve more sustainable and effective development outcomes. Citizen engagement enhances project legitimacy, improves resource mobilization, and strengthens social capital. The study also highlights the importance of communication, trust, and leadership in facilitating meaningful participation. Community involvement should remain a central component of development planning. Strengthening participatory mechanisms can contribute significantly to sustainable local development and community resilience.

Keywords: Community Participation, Local Development, Civic Engagement, Social Capital, Community Development, Public Participation, Sustainable Development

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION THROUGH DIGITAL MEDIA

Laszlo Szala, Ferenc Kiss
University of Debrecen, Hungary

Abstract

Digital technologies have created new opportunities for preserving and promoting cultural heritage in contemporary societies. Museums, archives, cultural institutions, and local communities increasingly utilize digital media to document historical resources, preserve cultural traditions, and enhance public access to cultural knowledge. These innovations support the protection of both tangible and intangible cultural heritage. Digital media in cultural heritage preservation. The research examines digital archives, virtual exhibitions, social media initiatives, and multimedia applications designed to support heritage management and cultural education. Digital media significantly improves accessibility to cultural resources and promotes public engagement with heritage materials. Virtual platforms facilitate cultural learning while supporting the preservation of historical records and traditional practices. The study also identifies challenges related to digital preservation, technological sustainability, and intellectual property management. Digital media represents an effective tool for safeguarding cultural heritage and promoting cultural awareness. Continued technological innovation will further strengthen preservation efforts and cultural communication strategies.

Keywords: Cultural Heritage, Digital Media, Digital Preservation, Cultural Identity, Virtual Museums, Heritage Management, Digital Culture

SOCIAL RESPONSIBILITY AND ENVIRONMENTAL AWARENESS

Nora Balint, Janos Varga, Peter Toth
Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Environmental sustainability has become one of the most important challenges facing contemporary societies. Increasing concerns regarding climate change, environmental degradation, and resource depletion have highlighted the need for greater social responsibility and environmental awareness among individuals, organizations, and communities. Sustainable development requires collective efforts to promote environmentally responsible behaviors and decision-making processes. Relationship between social responsibility and environmental awareness. The research investigates environmental attitudes, sustainable behaviors, educational influences, and public perceptions regarding environmental issues. Particular attention is given to the role of environmental education in fostering responsible citizenship. Individuals with higher levels of environmental awareness are more likely to engage in sustainable practices such as recycling, energy conservation, and environmentally responsible consumption. Educational programs and public awareness campaigns play a significant role in encouraging positive environmental behaviors. The study also highlights the influence of digital communication technologies in disseminating environmental information and promoting civic engagement. Strengthening environmental awareness and promoting social responsibility are essential for achieving sustainable development goals. Collaborative efforts among governments, educational institutions, businesses, and civil society organizations are necessary to support environmental protection and long-term sustainability.

Keywords: Social Responsibility, Environmental Awareness, Sustainability, Environmental Education, Climate Change, Sustainable Development, Environmental Communication

YOUTH UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC CHALLENGES

Peter Molnar, Emese Takacs
Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Youth unemployment remains one of the most significant socioeconomic challenges facing many countries in the contemporary global economy. Rapid technological advancements, changing labor market structures, economic uncertainty, and demographic transformations have altered employment opportunities for young people. Prolonged unemployment among youth can lead to reduced income, social exclusion, psychological stress, and long-term economic disadvantages, making it a critical issue for policymakers and researchers. Addressing youth unemployment requires coordinated efforts involving governments, educational institutions, and private sector organizations. Strengthening employment opportunities for young people is essential for sustainable economic development and social stability.

Keywords: Youth Unemployment, Labor Market, Economic Development, Employment Policy, Workforce Development, Youth Employment, Economic Challenges

WOMEN'S PARTICIPATION IN SOCIAL AND POLITICAL LIFE

David Farkas, Krisztina Anna Kovacs

Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Women's participation in social and political life is widely recognized as a fundamental indicator of democratic development and social progress. Despite significant advances in gender equality, women continue to face barriers that limit their representation and influence in decision-making processes. Expanding women's participation contributes to more inclusive governance, stronger social development, and improved policy outcomes. Factors influencing women's participation in social and political activities. The research examines educational opportunities, social norms, institutional structures, and political representation mechanisms that affect women's engagement in public life. Particular attention is given to the challenges and opportunities associated with increasing female participation in leadership positions. Education, economic independence, and supportive institutional frameworks significantly enhance women's involvement in social and political processes. The study also identifies persistent barriers including gender stereotypes, unequal access to resources, and limited representation in leadership roles. Community support networks and policy interventions were found to positively influence participation levels. Promoting gender equality and empowering women to participate fully in public life are essential for democratic governance and sustainable development. Continued efforts to eliminate barriers and create inclusive opportunities will strengthen social and political systems.

Keywords: Women's Participation, Gender Equality, Political Participation, Social Development, Women's Empowerment, Public Policy, Democratic Governance

DIGITAL LITERACY AND INFORMATION ACCESSIBILITY

Attila Biro, Zsuzsanna Horvath
Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Digital literacy has become an essential competency in modern societies where access to information increasingly depends on digital technologies. The ability to locate, evaluate, utilize, and communicate information through digital platforms significantly influences educational achievement, professional success, and social participation. Ensuring information accessibility requires not only technological infrastructure but also the skills necessary to navigate digital environments effectively. Relationship between digital literacy and information accessibility. The research explores the competencies required for effective information use, including critical evaluation, online communication, digital content creation, and cybersecurity awareness. Various demographic and educational factors influencing digital literacy development are analyzed. Individuals with higher levels of digital literacy experience greater access to educational, economic, and social opportunities. Digital competencies support informed decision-making and improve participation in knowledge-based societies. The study also identifies challenges related to digital exclusion, technological inequality, and varying levels of digital skill acquisition. Promoting digital literacy is essential for enhancing information accessibility and reducing social inequalities. Educational institutions and policymakers should prioritize digital skills development to support inclusive participation in digital environments.

Keywords: Digital Literacy, Information Accessibility, Digital Skills, Information Society, Technology Education, Digital Inclusion, Media Literacy

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION ON LOCAL CULTURAL VALUES

Gergely Pusztai

Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Globalization has significantly increased cultural interaction and exchange among societies worldwide. Advances in communication technologies, international trade, migration, and media distribution have facilitated the circulation of ideas, products, and cultural practices across national boundaries. While globalization creates opportunities for intercultural understanding and economic development, it also raises concerns regarding the preservation of local cultural values and traditions. Effects of globalization on local cultural values and identity formation. The research examines how global cultural influences affect traditional practices, social norms, language use, and community identity. Particular attention is given to the balance between cultural adaptation and cultural preservation. Globalization contributes to increased cultural diversity and exposure to international perspectives. At the same time, local communities continue to seek ways to preserve cultural traditions and maintain distinct cultural identities. Digital media and communication technologies were found to play dual roles by both promoting global cultural influences and supporting cultural preservation initiatives. Globalization and local culture are interconnected rather than mutually exclusive phenomena. Effective cultural policies and educational initiatives can support cultural diversity while encouraging constructive engagement with global developments.

Keywords: Globalization, Cultural Values, Cultural Identity, Cultural Diversity, Social Change, Local Communities, Intercultural Communication

DIGITAL MEDIA AND YOUTH SOCIAL BEHAVIOR

Eva Farkas

Eötvös Loránd University, Hungary

Abstract

Digital media has become a central aspect of youth culture and social interaction. Social networking platforms, online communities, video-sharing services, and mobile communication applications influence how young people communicate, form relationships, and engage with society. Understanding the impact of digital media on youth behavior is essential for evaluating both its benefits and challenges. Reveal that digital media facilitates communication, information sharing, and community participation among youth. Online platforms provide opportunities for self-expression and social networking while supporting educational and cultural engagement. However, concerns regarding excessive screen time, online dependency, cyberbullying, and misinformation were also identified. Digital media significantly influences youth social behavior and should be considered an important factor in social development. Promoting responsible digital engagement and media literacy can help maximize the positive impacts of digital technologies.

Keywords: Digital Media, Youth Behavior, Social Media, Online Communication, Youth Studies, Digital Society, Media Literacy

DIGITAL TRANSFORMATION AND PUBLIC ADMINISTRATION SERVICES

Arben Kola

University of Tirana, Albania

Elira Maria Hoxha

University of Tirana, Albania

Abstract

Digital transformation has revolutionized public administration by introducing innovative technologies that improve service delivery, operational efficiency, and citizen engagement. Governments increasingly utilize digital platforms to provide public services, facilitate communication, and enhance transparency. These developments contribute to more responsive and accessible public administration systems. Impact of digital transformation on public administration services. The research examines digital governance initiatives, e-government platforms, online service delivery systems, and citizen engagement mechanisms implemented by public institutions. Digital technologies significantly improve administrative efficiency and accessibility. Citizens benefit from faster service delivery, increased transparency, and improved access to government information. The study also identifies challenges related to cybersecurity, digital inclusion, and organizational adaptation. Digital transformation is a key driver of modernization in public administration. Continued investment in digital infrastructure and citizen-centered service design is essential for improving governance outcomes.

Keywords: Digital Transformation, Public Administration, E-Government, Digital Governance, Public Services, Citizen Engagement, Information Technology

SOCIAL MEDIA IMPACT ON YOUTH COMMUNICATION PATTERNS

Klodian Meta

University of Tirana, Albania

Bruna Elira Dervishi

University of Tirana, Albania

Abstract

Social media platforms have transformed communication practices among young people by providing instant access to information and enabling continuous interaction. Digital communication technologies influence how youth establish relationships, exchange information, and participate in social activities. Social media on youth communication patterns. The research analyzes communication frequency, platform preferences, digital interaction styles, and the effects of social networking on interpersonal relationships. Social media enhances connectivity and facilitates rapid communication among youth. Digital platforms support collaborative learning, information exchange, and social participation. However, concerns regarding privacy, misinformation, and reduced face-to-face interaction remain significant challenges. Social media plays a major role in shaping contemporary youth communication patterns. Developing media literacy skills is essential for promoting responsible and effective digital communication.

Keywords: Social Media, Youth Communication, Digital Interaction, Online Communication, Social Networks, Media Literacy, Youth Studies

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL CHANGE

Erion Pasha

Polytechnic University of Tirana, Albania

Ina Maria Leka

Polytechnic University of Tirana, Albania

Abstract

Artificial intelligence (AI) has emerged as one of the most transformative technologies of the twenty-first century. AI applications increasingly influence economic activities, education, healthcare, communication, and governance. These developments are generating significant social changes that affect institutions, labor markets, and everyday life. Between artificial intelligence and social change. The research explores the impact of AI technologies on employment, decision-making processes, public services, and social interaction. Particular attention is given to opportunities and challenges associated with AI adoption. AI contributes to increased efficiency, innovation, and service quality across multiple sectors. However, concerns regarding job displacement, ethical considerations, algorithmic bias, and privacy protection remain important challenges. Artificial intelligence will continue to shape future social development. Effective governance frameworks and ethical guidelines are necessary to ensure that AI technologies contribute positively to society.

Keywords: Artificial Intelligence, Social Change, Digital Transformation, Technology Innovation, AI Ethics, Future Society, Information Technology

MEDIA ETHICS AND MISINFORMATION IN DIGITAL PLATFORMS

Sokol Beqiri, Mirela Ana Gashi
Polytechnic University of Tirana, Albania

Abstract

Digital platforms have transformed information dissemination while simultaneously increasing the spread of misinformation and misleading content. These developments raise important ethical concerns regarding information accuracy, accountability, and responsible communication. Media ethics and misinformation within digital platforms. The research examines ethical communication principles, misinformation dynamics, content moderation practices, and media literacy initiatives. Misinformation spreads rapidly through algorithm-driven content distribution and user-generated communication. Ethical standards, fact-checking mechanisms, and digital literacy programs were identified as important tools for combating misinformation. Ethical communication practices and strengthening media literacy are essential for maintaining trustworthy digital information environments.

Keywords: Media Ethics, Misinformation, Digital Platforms, Media Literacy, Information Integrity, Online Communication, Digital Media

SOCIAL INEQUALITY AND ACCESS TO DIGITAL TECHNOLOGIES

Gentian Doda, Elira Maria Hoxha, Ina Leka

University of Shkodra, Albania

Abstract

Digital technologies play an increasingly important role in education, employment, communication, and social participation. Nevertheless, unequal access to technological resources continues to create social disparities that affect opportunities for development and inclusion. Social inequality in access to digital technologies and explores factors contributing to the digital divide. The research investigates socioeconomic conditions, educational background, geographic location, and technological infrastructure as determinants of digital access. Limited access to digital devices, internet connectivity, and technological training contributes to unequal participation in digital environments. Vulnerable populations experience greater barriers to education, employment, and information access. Reducing digital inequality requires investments in infrastructure, affordable technology access, and comprehensive digital literacy programs. Strengthening digital inclusion is essential for promoting equitable social development.

Keywords: Digital Inequality, Digital Divide, Technology Access, Social Inclusion, Digital Literacy, Information Society, Social Development

DIGITAL MEDIA CONSUMPTION HABITS AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Nattapong Siriwat

Chulalongkorn University, Thailand

Chanin Kittisak

Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

Digital media has become an essential component of university students' daily lives, influencing communication patterns, learning behaviors, entertainment preferences, and information acquisition practices. The widespread use of smartphones, social networking platforms, video-sharing applications, and online news sources has transformed the ways students interact with information and engage with society. Understanding digital media consumption habits is important for evaluating the educational, social, and cultural implications of digital technology use among young adults. Digital media consumption habits among university students and examines factors influencing their media preferences and usage patterns. The research explores the frequency of digital media use, preferred platforms, content consumption behaviors, and the role of digital media in academic and social activities. Spend a significant amount of time engaging with social media, online video platforms, and digital communication applications. Digital media provides convenient access to information and educational resources while facilitating social interaction and entertainment. However, excessive media consumption may contribute to distraction, reduced academic focus, and increased exposure to misinformation. Digital media plays a central role in contemporary student life. Promoting digital literacy and responsible media use is essential for maximizing the benefits of digital technologies while minimizing potential negative consequences.

Keywords: Digital Media, Media Consumption, University Students, Social Media, Digital Communication, Media Literacy, Higher Education

SOCIAL IMPACTS OF ONLINE EDUCATION DURING THE POST-PANDEMIC PERIOD

Kanda Boonsri

Chulalongkorn University, Thailand

Malee Suthipong

Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

The COVID-19 pandemic accelerated the adoption of online education worldwide, fundamentally changing educational delivery systems and learning experiences. As educational institutions transitioned to digital learning environments, students and educators adapted to new technologies and instructional methods. In the post-pandemic period, the long-term social impacts of online education continue to influence educational practices and social interactions. Social impacts of online education during the post-pandemic period. The research investigates changes in learning behaviors, communication patterns, social relationships, and educational accessibility resulting from increased reliance on digital learning environments. Online education enhanced educational accessibility and flexibility while enabling continued learning during periods of disruption. Students benefited from access to digital resources and remote learning opportunities. However, challenges including reduced face-to-face interaction, social isolation, and varying levels of technological access were also identified. Online education has produced lasting social changes within educational systems. Future educational strategies should integrate digital and traditional learning approaches to maximize learning effectiveness and social engagement.

Keywords: Online Education, Post-Pandemic Education, Digital Learning, Social Impact, Educational Technology, Higher Education, Distance Learning

CULTURAL TRANSFORMATION AND YOUTH IDENTITY IN THE DIGITAL AGE

Pakorn Yindee, Anucha Prasert, Pimlada Wongsu
Chulalongkorn University, Thailand

Abstract

The digital age has transformed cultural interactions and significantly influenced identity formation among young people. Digital communication technologies expose youth to diverse cultural perspectives, values, and lifestyles, creating new opportunities for self-expression and social participation. At the same time, these developments raise questions regarding cultural continuity and the preservation of traditional identities. Cultural transformation and youth identity within digitally connected societies. The research examines the influence of social media, digital communication, and global cultural flows on the development of personal and collective identities among young people. Digital technologies facilitate intercultural communication and contribute to more dynamic and diverse identity formation processes. Young individuals increasingly integrate local cultural traditions with global cultural influences. However, concerns regarding cultural homogenization and the weakening of traditional social values were also identified. Youth identity in the digital age is shaped by complex interactions between local and global cultural forces. Educational and cultural initiatives should support young people in developing critical awareness of digital cultural influences while preserving cultural diversity.

Keywords: Cultural Transformation, Youth Identity, Digital Culture, Globalization, Social Media, Cultural Diversity, Digital Society

SOCIAL MEDIA ADDICTION AND ACADEMIC PERFORMANCE AMONG ADOLESCENTS

Peerawat Boonmee

Mahidol University, Thailand

Anong Sukchai

Mahidol University, Thailand

Abstract

Social media platforms have become integral to adolescents' social and educational experiences. While these technologies provide opportunities for communication, information access, and entertainment, excessive use may lead to behavioral dependency commonly described as social media addiction. Such patterns of use have raised concerns regarding their potential effects on academic performance and overall well-being. Relationship between social media addiction and academic performance among adolescents. The research examines patterns of social media usage, time allocation, academic achievement, and behavioral outcomes associated with excessive digital engagement. Social media use is associated with reduced concentration, lower academic productivity, and difficulties in time management. Students exhibiting higher levels of social media dependency reported greater challenges in maintaining academic focus. At the same time, moderate and purposeful use of digital platforms was found to support communication and educational activities. Responsible social media use is essential for promoting academic success and healthy adolescent development. Educational institutions and families should encourage digital well-being and media literacy practices.

Keywords: Social Media Addiction, Academic Performance, Adolescents, Digital Behavior, Social Media Use, Educational Outcomes, Digital Well-Being

WOMEN'S PARTICIPATION IN LOCAL GOVERNANCE AND COMMUNITY DEVELOPMENT

Kanya Thipprasert, Thanawat Jaroen
Mahidol University, Thailand

Abstract

Women's participation in local governance contributes significantly to democratic representation, social inclusion, and sustainable community development. Increasing female involvement in decision-making processes strengthens governance effectiveness and ensures that diverse perspectives are represented in public policy and community initiatives. Role of women in local governance and community development activities. The research explores factors influencing women's participation, leadership opportunities, policy engagement, and contributions to local development initiatives. Education, social support, and institutional opportunities positively influence women's participation in governance processes. Communities with greater female representation demonstrated stronger social engagement and more inclusive development outcomes. However, cultural barriers and unequal access to leadership opportunities continue to limit participation in some contexts. Promoting gender-inclusive governance is essential for strengthening community development and democratic participation. Policies supporting women's empowerment can contribute significantly to sustainable local development.

Keywords: Women's Participation, Local Governance, Community Development, Gender Equality, Leadership, Social Inclusion, Public Participation

PUBLIC PERCEPTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION

Pimchanok Saelim, Arthit Charoen
Mahidol University, Thailand

Abstract

Artificial intelligence is increasingly being integrated into educational systems through intelligent tutoring systems, automated assessment tools, adaptive learning platforms, and educational analytics. These technologies offer opportunities to enhance teaching effectiveness and personalize learning experiences. However, public acceptance and perceptions of artificial intelligence remain important factors influencing successful implementation. This study investigates public perceptions of artificial intelligence in education. The research explores attitudes toward AI applications, perceived benefits, ethical concerns, and expectations regarding the future role of artificial intelligence in teaching and learning. The findings reveal generally positive perceptions regarding AI's ability to improve learning efficiency and educational accessibility. Participants recognized the potential of AI technologies to support personalized instruction and administrative processes. Nevertheless, concerns regarding privacy, data security, ethical decision-making, and reduced human interaction were also identified. The study concludes that public trust and awareness are essential for the successful integration of artificial intelligence into educational environments. Transparent implementation strategies and ethical guidelines can support greater acceptance of AI technologies in education.

Keywords: Artificial Intelligence, Education, Public Perception, Educational Technology, AI Ethics, Digital Learning, Innovation in Education

DIGITAL DIPLOMACY AND INTERNATIONAL COMMUNICATION STRATEGIES

Supakit Arun

Chiang Mai University, Thailand

Malee Charoensuk

Chiang Mai University, Thailand

Abstract

Digital communication technologies have transformed international relations by creating new channels for diplomatic engagement and global communication. Governments, international organizations, and diplomatic institutions increasingly utilize digital platforms to communicate with international audiences, promote national interests, and strengthen global partnerships. Examines digital diplomacy and international communication strategies in contemporary global affairs. The research explores the use of social media, digital campaigns, online public diplomacy initiatives, and strategic communication practices in international relations. Indicate that digital diplomacy enhances communication efficiency and expands opportunities for international engagement. Digital platforms facilitate direct interaction with global audiences and support the rapid dissemination of information. However, challenges related to misinformation, cybersecurity, and information credibility remain significant concerns. Concludes that digital diplomacy has become an essential component of modern international communication. Strengthening digital communication capacities is necessary for effective diplomatic engagement in an increasingly interconnected world.

Keywords: Digital Diplomacy, International Communication, Public Diplomacy, Digital Media, Global Communication, Foreign Policy, Strategic Communication

THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS IN POLITICAL PARTICIPATION

Niran Pholdee

Chiang Mai University, Thailand

Suda Khemthong

Chiang Mai University, Thailand

Abstract

Social networking platforms have become important spaces for political communication, civic engagement, and public discussion. Digital technologies enable citizens to access political information, express opinions, and participate in political activities more easily than ever before. Investigates the role of social networks in political participation. The research examines how digital platforms influence political awareness, civic engagement, public discourse, and participation in democratic processes. Indicate that social networks facilitate political communication and increase access to political information. Users engage in discussions, share content, and participate in online political campaigns through digital platforms. However, misinformation, polarization, and algorithmic influences may affect the quality of political discourse. Social networks play a significant role in shaping contemporary political participation. Strengthening media literacy and promoting responsible digital engagement are essential for supporting democratic communication environments.

Keywords: Political Participation, Social Networks, Digital Democracy, Civic Engagement, Political Communication, Social Media, Public Discourse

MIGRATION AND CULTURAL ADAPTATION IN SOUTHEAST ASIA

Arisa Yimwilai

Chiang Mai University, Thailand

Krittanon Meechai

Chiang Mai University, Thailand

Somsak Intara

Chiang Mai University, Thailand

Abstract

Migration has become a defining feature of contemporary Southeast Asian societies, contributing to economic development, cultural exchange, and demographic change. As individuals and communities move across borders, processes of cultural adaptation become increasingly important for social integration and intercultural understanding. Migration and cultural adaptation in Southeast Asia. The research explores the experiences of migrants, identity formation, social integration, and intercultural communication within diverse cultural environments. Successful adaptation depends on language proficiency, social support networks, educational opportunities, and inclusive community structures. Migration contributes to cultural diversity and economic development while also creating challenges related to identity, social inclusion, and cultural preservation. Effective integration policies and intercultural communication initiatives are essential for promoting social cohesion in increasingly diverse societies.

Keywords: Migration, Cultural Adaptation, Southeast Asia, Social Integration, Cultural Diversity, Intercultural Communication, Globalization

SOCIAL JUSTICE AND HUMAN RIGHTS IN CONTEMPORARY ASIAN SOCIETIES

Thanapol Raksa

Thammasat University, Thailand

Jirawat Meesuk

Thammasat University, Thailand

Abstract

Social justice and human rights remain central concerns in contemporary Asian societies experiencing rapid economic, political, and social transformation. Issues related to equality, inclusion, access to opportunities, and protection of fundamental rights continue to shape public discourse and policy development across the region. Social justice and human rights within contemporary Asian societies. The research explores legal frameworks, public policies, social movements, and institutional mechanisms designed to promote equality and protect human rights. Significant progress has been achieved in areas such as education, healthcare, and social inclusion. However, challenges related to discrimination, economic inequality, and unequal access to opportunities continue to affect vulnerable populations. Strengthening human rights protections and promoting social justice are essential for sustainable development and democratic governance. Continued collaboration among governments, civil society organizations, and international institutions is necessary to advance human rights objectives.

Keywords: Social Justice, Human Rights, Equality, Social Inclusion, Public Policy, Asian Societies, Sustainable Development

DIGITAL MEDIA LITERACY AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Maria Angela Santos

University of the Philippines Diliman, Philippines

Kevin Dela Cruz

University of the Philippines Diliman, Philippines

Abstract

Digital media literacy has become a critical competency for university students navigating complex online information environments. The ability to evaluate information credibility, recognize misinformation, and engage responsibly with digital content is increasingly important for academic success and informed citizenship. Digital media literacy among university students and examines factors influencing their ability to critically evaluate digital information. The research explores media consumption habits, information verification practices, and digital communication behaviors. Stronger digital media literacy skills are more capable of identifying reliable information sources and resisting misinformation. Educational programs emphasizing critical thinking and media analysis contribute positively to literacy development. However, varying levels of digital competence continue to influence information evaluation practices. Media literacy should be considered a core component of higher education. Strengthening critical digital skills will support responsible media consumption and informed participation in digital societies.

Keywords: Digital Media Literacy, University Students, Media Literacy, Digital Communication, Information Evaluation, Higher Education, Digital Citizenship

EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGEMENT: ANALYZING PEOPLE MANAGERS

Nida Maryam¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

ABSTRACT

The current study focuses on emotional intelligence and its role in management, specifically organizational management. Managing resources and organizations can be very challenging however when it comes to people's managers, emotional intelligence comes and plays its vital role. The study focuses on emotional intelligence as ability to not only understand but also manage your own as well as others' emotions and feelings effectively. It is based on relationship skills. The study checked the impact of emotional intelligence skills on the behavioral aspects of people at work based on a cross-sectional study, we found that behaviors are the depictions of the emotional intelligence competencies. Those behavioral skills which are present in any person's behavior in the form of communication, dealing with others, and managing the contextual and task performance, on our directly or indirectly influenced by emotional intelligence skills. The study provides valuable theoretical as well as practical implications for the researchers through a conceptual framework.

Keywords: emotional intelligence, people managers behavioral skills Relationship, communication

COMPANY VALUES: ANALYZING THE CORE VALUES AND THEIR ROLE TOWARDS ORGANIZATIONAL EFFECTIVENESS

Nizar Amin¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study examines the underlying and underpinning company values which are important for any business. In nowadays business world organizations try to achieve their goals and objectives by competing others outside as well as in the inside. In the struggle for survival and competition, companies may ignore or forget the organization values. The current study is conceptual in nature as we conducted a literature review based on 110 research articles based on company values. We extracted the important five core values including accountability, compassion, personal growth, healthy competition, well-being and Equality. The study proposes that if an organization follows these 5 core company values regardless of whether a company is service or production-oriented business, the organizations can attract, retain and even increase their customers. Thereby enhancing their financial as well as non-financial performance and ultimately enhancing organizational effectiveness.

Keywords: Company values, core values, accountability, competition, conceptual framework

WOMAN IN PROJECTS' LEADERSHIP POSITIONS: DYNAMICS OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP

Noor ul Huda¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

ABSTRACT

The current research paper is unique in nature as it focuses on the transformational leadership style in women. The study is qualitative in nature where we focused on the working women who have been working in various projects on leadership positions. The research question of this article relies on whether transformational leadership style in women is more effective. Based on the interviews of seven women on projects as project directors, and project manager, the common elements found show that women can be more effective in transformational leadership Positions specially in projects where they are having resources and feel autonomous in decision making. This leads to both tasks orientating as well as contextual orientation. Such females in powerful projectized positions, can be better leaders, effective communication and higher vision for their teams and organizations.

Keywords: Women in projects, transformation leadership, vision, effective communications, autonomous

ANALYZING THE FACTORS INFLUENCING RURAL ENTREPRENEURSHIP PROJECTS SUSTAINABILITY: ANALYZING THE DYNAMICS

Rabiba arbab¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Entrepreneurship is considered as the talk of the town in business community, as it is considered as key ingredient towards overall economic and social development of the country. This study focuses on creation as well as management of projects in rural areas which leverage not only the local community but also augment resources, opportunities and skills. We conducted qualitative expert interviews to find out what factors influence rural entrepreneurship projects based on farming practices, manufacturing, Agri-transport (Agri-buses), social entrepreneurship, and rural tourism. Qualitative methodology employed in this study, and after thematic analysis, it was found that the factors which influence rural entrepreneurship include: 1) type of entrepreneurial activity, economic value, 2) financial support, 3) government policies whether favorable or unfavorable, 4) entrepreneurial motivation and 5) business environment. These affect the whole situation and entrepreneurship sustainability for a longer period. The study provides an insight and strategies for establishing a long-term rural entrepreneurship policy 4 economic as well as social development of the country.

Keywords: Rural Entrepreneurship, entrepreneurial motivation, favorable policies, sustainability, entrepreneurial projects, business environment

PSYCHOLOGY OF CREATIVITY: ANALYZING 4CS MODEL AT THREE LEVELS

Rahima shehzadi¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

It is universally acknowledged truth that creativity and innovation are most important skills required by any organization. all over the world organizations are striving hard not only to look for creative and innovative employees but also strive to develop these competencies among the existing workforces. As we know that the creativity is considered as an ability to produce original work or come up with techniques, theories or thoughts that can solve the organizational problems. The current study focuses on the mental process that leads towards creativity, innovation by providing a solution to the problem. We employed the concept of 4C's of creativity in current research. The study is conceptual in nature as we analyzed by mapping the model of 4C is of creativity among exisintg human resources at three levels including: 1) support staff, 2)managerial level, and 3)top leadership of an organization. At support staff level the technical competencies can be seen based on 4C's of creativity while at supervisory and managerial level the human skills can be mapped with 4C's of creativity while at top level leadership of an organization the decision making and problem solving can be mapped with 4C's model of creativity. The study provides a mind map and a conceptual model for future studies in qualitative as well as quantitative terms. The study can be a great foundation and baseline for future researchers.

Keywords creativity, 4C's model, conceptual framework, technical competencies, decision making and problem solving, psychology of creativity

DIVERSITY AT WORKPLACE: A CASE OF CPEC MEGA PROJECT IN POINT

Sheikh Talha¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study focuses on the burning aspect of today's business world which is diversity at workplace. Multinational organizations as well as local organizations are facing workforce diversity issues. Current study focuses on four different types of diversity including: 1) internal 2) external, 3) organizational and 4) worldview level. Pakistan has been involved in mega projects through collaboration of other countries, specifically with China as CPEC is a great example. On one side CPEC is considered as a game changing project where one can aim to understand and represent all the societal members and community to harness its benefits. While on the other side, issues of diversity are real. When multi-workforce come together and work on one project, it is obvious to have issues of culture, language, background, knowledge, values, lifestyle, thinking patterns, and decision making. The study notes that if such issues are not addressed properly with strategic planning, they can turn into bigger issues and that can hamper the progress and development of projects. Therefore, current study provides five P's model of diversity including 1) proactiveness, 2) persistence, 3) passionate about project objectives, being physically and mentally 4) present, and 5) patience what we call strategic patience. The study proposes a conceptual model to address diversity at workforce not only in projects but also non-projectized organizations, where workforce is diverse based on the above mentioned elements can be really effective.

Keywords: Diversity, CPEC, persistence, strategic patience, inclusion

HIGHER EDUCATION EFFICIENCY ENHANCEMENT: EMPLOYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

. Sohaib khan¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The current study focuses on higher education and its efficiency enhancement. The study highlights the importance of virtual collaboration through empowerment by harnessing artificial intelligence. Highest question is having its own great dynamics where not only teamwork is important but also virtual teamwork is the need of the hour the study is an effort to provide how to improve the collaborative experience in the academic world through virtual team works and by employing artificial intelligence there are various artificial intelligence tools that can be integrated into higher education disciplines and departments at every level. Such tools can not only bring efficiency but also enhance virtual teamwork by saving time, resources, energy, manual efforts. The study is qualitative in nature where we carried out interviews based on semi structural questionnaire from different stakeholders of higher education in Pakistan.

Keywords: Artificial intelligence, Higher Education, virtual teams, efficiency, collaboration, collaborative experience, academic world

PROBLEM SOLVING SKILLS AND LEADERS' DILEMMA

Syed Shuja Gillani¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Leadership not only means making decisions, but its nature is more of problem solving in such a way that should lead to win situation at the end. The current study evaluates the dilemma faced by organizational leaders especially related to problem solving. The study is qualitative in nature, and we carried out interviews of twenty-seven organizational leaders from eleven selected organizations who have been involved in various levels of leadership positions. We interviewed them on semi structured interview questions. The recorded interviews were then analyzed accordingly. The transcription of the interviews shows common factors which can be considered essential for problem solving skills at almost every level. The leaders revealed that they face challenges of various kinds and nature in problem solving and need to enhance their skills in some specific areas. Results show that there are seven skills, necessary for any leader to have better problem-solving competency. The study provides better understanding for conceptual studies as well as mixed mythological research in future.

Keywords: problem solving, dilemma, challenges, organizations, conceptual model

MACHINE LEARNING: A SIMPLISTIC WAY TO EMPLOY ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Syeda Midhat Zahra¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The current study focuses on artificial intelligence as it is the need of the hour in every organization. Organizations are trying to make their functions easy and more efficient by employing artificial intelligence. The current study studies about the initial ways and simplistic manner to employ artificial intelligence at what place the whole process of artificial intelligence is getting the work done from machines and tools in the shortest possible time with better results and optimistic outcomes the study is qualitative in nature and based on theoretical framework it is proposed that the simplistic manner to employ artificial intelligence begins with machine learning machine learning is based on its algorithm which is having foundation on supervised learning, unsupervised learning, semi supervised learning, and self-supervised or More what we call reinforced learning. Machine learning relates with each other and artificial intelligence is the broader concept of machine learning to label machine or the whole system or functionality with proper sense, logical reason, actions and adaptability like human being. In broader concept there's a need of knowledge base to extract the data and reason so that the system works autonomously and improves itself.

Keywords: Machine learning, artificial intelligence, autonomy, supervised learning, simplistic manner

FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION

Wasif jahangeer¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Leadership is considered as one of the most important skills needed for any organization all over the world. The current study is conceptual in nature as we selected 130 research articles on leadership traits and qualities. The latest articles were selected from the past five years from 2019 to 2024 published in high impact factor journals. We extracted the important commonalities and essential elements from 130 articles and produced a conceptual framework for effective leadership. The current study proposed a 7A framework based on leadership including: 1) Acceptance, 2) awareness, 3) asking for help, 4) aspiration, 5) authenticity, 6) absorption, 7) assertiveness. The study provides ground for policymakers, decision makers, and the future researchers who want to seek guidance and for those who focus on leadership and leadership development. The study has practical as well as theoretical implications.

Keywords: Leadership modernizations, ask for help, conceptual framework, leadership development, practical implications, acceptance, aspiration, authenticity

LITERATURE, AN EFFECTIVE SOURCE OF CULTURAL INTELLIGENCE (CI) FOR MULTINATIONAL ORGANIZATIONS

Muhammad Yaqoob¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman², Maria Zia³

¹ My University Islamabad Pakistan

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

³Academy of Research scholar

ABSTRACT

Cultural intelligence is one of the intelligences considered as an important competence by the organizations to flourish and succeed in this multinational and multicultural business environment. Cultural intelligence relies on the beliefs and values which ultimately impact the organizations. The current study focuses on the concept of identification, empathy and imagination to decipher and comprehend this chaotic world. This study is a qualitative study which is based on fresh viewpoints, disrupting the existing baseless belief system, and challenging the traditional and conventional wisdom. We conducted the interviews to extract the themes based on understanding self, organization and community. After thematic analysis, we deduced that essential skills for success today for organizational success truly rely on navigating the complexities of the varied cultural understandings. This is where not only employees but also the managerial staff need to excel to survive as well as succeed in diverse environment of international business. The study concludes that cultural quotient (CQ) relies on four important aspects or components including: 1) drive, 2) strategy, 3) knowledge and 4) action. The study provides useful implications and recommendations for individuals who are at decision making level, for organizations and for those who are interested to know more about cultural intelligence and its applicability.

Keywords: culture, literature, cultural intelligence, framework, international business, relations, connectivity.

CONVERTING IDEAS INTO PRODUCTS: INNOVATION AND ITS DYNAMISM

Zara Kayani¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Organizations try to come up with new ideas to serve customer's needs. Customers are also looking for new products and services which can quench their thirst for novelty, efficiency and modern solutions for the existing problems. However, the dilemma is that people are having creativity, but the systems and the processes are either non-existing or very limited to convert their creativity into innovation. The current study proposes a step-by-step framework or a series of framework that can be employed to convert creativity to innovation. That is what is required by the organizations as well as the customers. To convert an idea into product you need to convert one needs to have a system to convert creativity into innovation. This is a conceptual study where we collected around 75 research articles published in the top journals where the authors produced various models and frameworks to convert creativity into innovation, to convert ideas into productivity and products to serve the customers' needs as well as fulfill the requirements of the organization. The study proposes a framework which can be efficient to turn ideas into innovation. This cannot only enhance organization performance but also satisfy the customers.

Keywords: Creativity, innovation, productivity, conceptual study, customer satisfaction, efficiency

IMPACT OF PRIVATIZATION: ANALYZING THE POSITIVE AND NEGATIVE IMPLICATIONS

Abd-ur Rehman¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study focuses on the impact of privatization on Pakistan, as there can be positive as well as negative impact of privatization on countries. The study is qualitative in nature and the impact assessment was carried out by evaluating the negative as well as positive impact for Pakistan. There's a paradigm shift from generally negative impact to positive impact of privatization. Generally, privatization is considered as negative based on various evidences, however we carried out a qualitative study based on interviews and Delphi techniques to generate a framework in order to analyze positive as well as negative impact of privatization. The thematic analysis shows that there are models which are imposed on private organizations, however those are not useful and much effective. On the other hand, public sector organizations having issues including bribery and inefficiencies try to follow private organizational models which may not as fruitful as they should be in their own context. Based on an analysis we proposed a good middle road and adequate framework for prosperity and growth. The study has theoretical as well as practical implications for executives who are in the helm of decision making in private as well as public sector organizations. The study also recommends valuable insight for the government of Pakistan and policymakers.

Keywords: Privatization, effective, efficiency, bribery, adequacy, roadmap, public sector, private sector, prosperity, growth, Pakistan.

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ACADEMIC PERFORMANCE: HOW DOES THE RELATIONSHIP WORK AMONG FEMALE TEACHERS IN UNIVERSITIES IN PAKISTAN? EXAMINING THE IMPACT OF SUSTAINABLE LEADERSHIP AS MODERATOR

Abid Hussain, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

Abstract

Education plays an important role in the progress of a nation. Academic Performance of teaching staff is a prerequisite for the performance of institutions as a whole. Traditional antecedents impacting Academic Performance have been analyzed adequately in Pakistani educational context, however there is a plausible lack of some novel but decisive variables like Emotional Intelligence as part of curriculums in these institutions. Present study lays a strenuous focus on combination of novice causes like emotional intelligence and sustainable leadership for creating positive effect on the academic performance of teaching staff. This is correlational study, drawing linkage between emotional intelligence and sustainable leadership style and academic performance of teaching staff. Currently the commitment of higher education employees in Pakistan is under question, so research is carried out to find out way and means to improve it. This is a field study where response of higher education employees is sought, through survey questionnaires, 10-15 universities of Islamabad are the population and approx.

300 employees selected through systematic sampling technique, 380 questionnaires were distributed and 300 were received completed. Two hypothesis were formulated, drawing relation between independent and dependent variables, PLS – SEM has been used for data analysis. Results obtained were favorable as both hypothesis were supported. The analysis of results revealed that emotional intelligence enhances the performance level of employees, moreover, the importance of sustainable leadership in management has also been ascertained in positively influencing this relationship.

Keywords: Academic Performance (AP), Sustainable Leadership (SL) and Emotional Intelligence(EI)

LEADERSHIP STYLES AND THEIR IMPACT ON EMPLOYEES' PRODUCTIVITY

Syed Ali abbas¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Current study analyzes the impact of various leadership styles on employee's productivity in service sector organizations of Pakistan. Employees productivity has been a hot topic and big issue for all organizations regardless of manufacturing or service-oriented organizations. The study is quantitative in nature as we conducted surveys based on employee's productivity questionnaire and leadership styles. Data from full time regular employees of 17 organizations were collected through a survey questionnaire which was self-administered. Feedback was included in SPSS to analyze and generate results. Results show that out of all leadership styles, two very important leadership styles create better results as compared to other styles, in service industry employee's performance and productivity including: 1) servant leadership, and 2) transformational leadership in our context of study. These two leadership styles not only foster the productivity but also enhance the culture of innovation. This further improves continuous efficiency within the system which brings high morale as well as engagement. Therefore, the study concludes that effective leadership can rely more on transformational as well as servant leadership styles or a mix both leadership styles where the team members feel supported as well as valued. This study can be very useful for decision makers and the corporate leadership of an organization.

Keywords: Leadership styles, Transformational leadership, autocratic leadership, employees' productivity, service-oriented organizations, satisfaction, effective leadership, positive environment

FIVE PILLARS MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT: HOW TO HARNESS THE BREED ?

Aqsa Babar¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study focuses on the five pillars model of economic development and proposes a framework to harness the breed effectively. As it is a qualitative study where we focus on the five pillars model including health, education, Environmental Quality and reaction, social and cultural amenities, and finally information. The study analyzed these five pillars of economic development for the nation and their influence on economic, social, and overall good for the country. We conducted 11 interviews from the industry experts. By using semi structured questionnaire, we gathered information. The respondents were picked up from eleven different industries to have a balanced viewpoint and input. After gathering the information and recording the interviews, by inscribing overall and then transcribed the interviews of all eleven respondents. We found out commonalities and based on the thematic analysis, generated the results. We generated the themes and deduced important factors which can be harnessed by focusing on these five pillars in order to achieve better prosperity, better lifestyle and sustainable growth.

Keywords: Development, quality, social, cultural, development, qualitative, five pillar, lifestyle.

BRAIN-DRAIN TO BRAIN-RETAIN PROJECTS

Zainab Asif¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Since last one decade, developing countries are facing the issue of brain drain especially Pakistan where there is a dire need for intelligent, highly qualified and hard-working manpower at home. Brain drain has been one of the major issues in our country. The study explores the important conditions and factors which cause brain drain including political instability, job security, better opportunities and alike. Bright workers are fleeing the country for better opportunities and new chances. Govt has tried to address this issue at many fora, however still no proper strategic Planning has been made by the people who are in the helm of the affairs. The current study proposes a framework and a model which is called Brain-Retained Projects. Such projects include seven important facets which can not only stop brain drain but also gain and retain brain of the nation. These facets include sustainable economic development, long term political stability, individual self-fulfillment and appreciation system, better and high working environment, constant and persistent improvement in lifestyle, and availability of resources especially technology.

Keywords: Brain drain, economic downturn, brain-retain, Strategic planning, projects, facets, political stability

INTEGRATING SUSTAINABILITY: A BUSINESS SUSTAINABILITY

Areeba Fatima¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

In today's interconnected world, sustainability is not just a buzzword; it is a smart business strategy. This research paper focuses on how sustainability can be achieved and how it can be nude with strategic management of the organizations. The study focuses on the circular economy and its principles which ultimately contribute towards the community. We conducted interviews from the people who are involved in strategic decision making and working on sustainability principles. Try to explore how embracing circular economy principles, giving back to our community and being transparent with the customers and partners can lead to tangible and real time benefits. The interviews also focused on how triple bottom line approach including people, planet and profit may help organizations and businesses to succeed. The study is qualitative in nature as we generated themes based on the interviews and extracted the final proposed model for future recommendations. The theoretical framework proposes a real time proposition for the businesses for sustainability and giving back to community. The study has theoretical as well we practical implications.

KEYWORDS: Sustainability, Business strategy, Circular economy, Community impact, Transparency, Triple bottom line

ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN RELIGIOUS ORGANIZATIONS – PERSPECTIVE AND REALITY-BASED FRAMEWORK OF RELIGION, FAITH AND SPIRITUALITY

Arooj khan¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study focuses on a new perspective of organizational commitment in the context of religious organizations. A perspective-oriented study was carried out and the reality-based framework was developed. The study is qualitative in nature where three aspects including 1) religion, 2) faith and 3) spirituality were studied in detail. The study relied on the existing literature as well as interviews conducted on calls from 11 organizational leaders who have been committed with religious organizations and effectively continuing the organization performance. The study unearthed basic foundations where the organizational commitment resonates, that is absent or present at very least in other commercial organizations or even business organizations around the globe. The values based on religion, the system relying on faith, and the culture of spirituality provide support to every stakeholder for organization commitment. This organizational commitment produces results in the form of tangible outcomes including financial as well as non-financial performance, organizational effectiveness and alike.

Keywords: Commitment, religious, spiritual, interviews, cultures, stakeholders, tangible outcomes, framework.

STRATEGIC INTELLIGENCE AND ITS DYNAMICS

Asad Ullah Taimur ¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹MPhil Scholar, Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Strategic intelligence denotes the processes, systems, and reporting structures within the organization which helps organizations to foresee the future, deal with complexities and formulate effective policies. Strategic intelligence, in contrast to tactical or line intelligence which assists current policies through immediate concerns, arises from a broader, future-oriented viewpoint. The current study's primary function is to provide information that aids in developing strategies and policies regarding an organization's long-term goals. In the context of strategic intelligence, performing analyses of internal and external factors serves the purpose of answering relevant questions such as "so what", "why" and "what's next", or in some cases offer actionable recommendations which present how the threat or opportunity might look like. The study analysis such practices as they help organizations withstand the effects of real-time disruptions and variability in the environmental parameters. By fostering an entrepreneurial focus on innovation and change, strategic intelligence directly supports organizational development. Some of the principles we deduced can increase the penetration of strategic intelligence practice include adherence to the principles of data collection, structured analytical techniques are used, some critical thinking principles such as red-teaming are incorporated and in the last instance, there is teamwork from multiple disciplines. These elements work together to create a robust intelligence framework which enables the organization to push for transformational change by assessment.

Keywords: Strategic Intelligence, processes, systems, structures, effective policies, framework, complexities.

ETHICS AND ETHICAL USE OF CHATGPT IN RESEARCH AMONG UNIVERSITY RESEARCHERS IN PAKISTAN

Ayesha farooq¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

In now a days, Artificial Intelligence has been used for various purposes. The use can be ethical and unethical as well especially when it comes to address issues of academic productivity. The latest and most effective application of AI is ChatGPT which is employed for producing assignments, tests, essays and even research articles for publications in academia. University students try to employ and get help of this and similar many applications for quick productivity in order to save time and bring efficiency. However, this needs to be used ethically and for this, ethical standards are to be checked. The study is qualitative in nature, and we carried out interviews of 10 faculty members from renowned universities and 10 research students of PhD level, who were well versed with AI and ChatGPT. The interviews were transcribed and after thematic analysis essential elements were extracted to develop a conceptual model with key ingredients to be understood and applied accordingly. The study proposes theoretical and practical implications for the academia. With limitations, the study also provides recommendations for future.

Keywords: AI, research, academic, assignments, thematic analysis, university, effectivity, ChatGPT.

IMPACT OF SDGS ON BUSINESS ENVIRONMENT: DYNAMICS OF SOCIETY AND NATURE

Erum umaima¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study provides a clear business case for corporate sector to invest in SDG implementation. To achieve SDGS there's a need to examine the economic systems and then align them with the specific SDG's which makes an impact to help country achieve its goals. The study focuses on the current SG and how the systems and the processes can operate to achieve the future Strategy by aligning new markets as well as territories. As the objective is to transform the world, the study focuses on transformation towards prosperity and development based on health, justice and security. The study is conceptual and analytical in nature where SDG's were studied thoroughly and their alignment with decreasing inequality, reducing poverty, protecting nature and enhancing the health justice security and prosperity of the people are highlighted this research highlights that not only just economic benefits are important for future generation but also engaging and aligning the SDG's with the natural resources in order to provide healthy environment and lifestyle and support system is equally important.

Keywords: Sustainable development goals, transforming the world, national objectives, health, safety, justice, future strategies

POWER SECTOR AND MULTIFACETED ENERGY CRISIS: PROSPERING AN ENERGY EFFICIENT SOLUTION

Ezza Imran¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The current study focuses on multifaceted energy crisis faced by Pakistan since last many decades. The power sector of Pakistan has been in crisis and inefficient since last many years, and the countrymen suffer from this. The current study analyzed the power sector's not only financial but also other issues including mismanagement, inappropriate policies of the government and system ineffectiveness. The study evaluates the power sector policies of the government and proposed solutions by various institutions, organizations and individuals. A meta-analysis was carried out and the study proposes a multifaceted energy as a solution for the country where important factors like: 1) strong governance, 2) efficient management, 3) appropriate public policies, and 4) prices adjustment are essential. The study also proposes that power sector is the backbone of any country, and it needs to be made self-sufficient and without any deficiency. The study is having strong theoretical as well as practical implications for those who are in the realm of affairs and for those who strive to explore further and provide solutions to power sector issues in Pakistan.

Keywords: Power sector, multifaceted energy crisis, inappropriate policies, government, self-sufficiency, Pakistan, practical implications

PREPARING FOR THE 4TH INDUSTRIAL REVOLUTION: ANALYZING THE READINESS TO CULTIVATE AND HARNESS THE BIG OPPORTUNITY

Fizza Bakhtawar¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Fourth industrial revolution is providing a lot of opportunities for progress and development. Those organizations or even nations would definitely seem to harness its full potential who have the readiness to cultivate the big opportunity provided by the 4th industrial revolution. The study is qualitative in nature as we carried out interviews from the subject matter experts. The study focuses on the fundamental aspects including 1) learning, 2) educational system, 3) trends in knowledge and skills development instead of just focusing on degrees. The study also focuses on the challenges provided by fourth industrial revolution for the developing countries. We collected input and the feedback from several subject matter experts (SMEs) and then analyze their interview transcriptions to generate themes. Valuable commonalities were found from the interviews and we generated a conceptual framework to propose a Readiness Model (RM) in order to cultivate and harness the big opportunity of 4th industrial revolution. The study also provides conceptual framework for future quantitative study by generating reliable and valid questionnaire based on the thematic analysis.

Keywords: Fourth industrial revolution, readiness mode, learning, educational trends, degrees, qualitative.

LEADERSHIP AND CONFLICT RESOLUTION IN MULTICULTURAL SOCIETY

Hira Arshad¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Conflicts exist in every context and in every organization. It is a universal truth that without conflict there is no organization and creativity and innovation emerge out from a team or from an organization based on constructive difference of opinion. However, there can be positive conflict or negative conflict based on their outcomes. The study focuses on the conflicts and their resolution based on faith perspective. In multicultural society, where the social fabric relies on different faiths and their established norms, the study focuses on the bases of decision making in conflict resolution which the leaders follow based on their faith. It investigates the dynamic role of faith in effective leadership towards solving conflicts. The study is conceptual in nature as we extracted important elements related to faith and its role in leadership towards conflict resolution, where the leader can handle multicultural representation of the information or the workers in an organization. The study provides a conceptual framework for future qualitative as well as quantitative studies.

Keywords: Conflict management, faith, multinational organizations, qualitative, teams

MOTIVATED ORGANIZATIONS: WHAT ARE THEY, HOW THEY WORK AND WHAT IS THEIR SECRET ?

Huma khalid¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Human capital development is essential for any organization and when it comes to human capital development, motivation is essential. The study focuses on the motivation as it leads towards enthusiasm, commitment and dedication of the workers in the organization. The study highlights the organizations that are considered as motivated organizations. The study is qualitative in nature as we carried out interviews of seven CEOs of different organizations. Some of the essential questions which we asked were what the motivated organizations are, how they can be recognized, how they work, and what is their secret. They are identified as motivated organizations as compared to other normal organizations in the business world. The study finds out four essential elements of motivated organizations and presents them in a known theoretical model for future studies. The four essential elements include: 1) integrity, 2) teamwork, 3) commitment to the vision and mission, and 4) shared leadership.

Keywords: Human capital, CEOs, essential elements, integrity, shared leadership

TRAJECTORIES OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: ANALYZING THE DYNAMICS

Huzaifa Hussain¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study is unique in nature as it focuses on social entrepreneurs as well as social entrepreneurship. It is a conceptual study where we studied 127 research articles and papers about social entrepreneurship. Based on the secondary data and information it is found that social entrepreneur is the one who considers social responsibility as #1 priority in business strategies therefore social entrepreneurship not only applies to the basic startup founders but also provides principles for the established entrepreneurs in their businesses which directly or indirectly impact the social cause as well as social change. A social entrepreneur is having a different perspective about business strategies as he or she tries to apply entrepreneurship principles based on society whether a person is just a startup founder or having an established business. They try to apply those social entrepreneurship principles that not only generate social change but also create a positive social impact on the society. After analyzing the research papers, case studies and conference articles we found that social entrepreneur looks at the world differently and the lens they use focuses on social value creation, societal innovation, social opportunity and social transformation which ultimately leads towards economic growth and development.

Keywords: Social entrepreneurship, societal innovation, opportunity, basic principles, social transformation, economic development

FAIR TRADE: COMMUNICATION TO CONSUMPTION

Javeria Khan¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Fair trade is currently the talk of the town in international business. The study focuses on fair trade and the trade product consumptions in Pakistan. The study is qualitative in nature as we focused on two main questions: 1) to what extent do environmental conscientiousness, moral obligations, social norms, and even attitude can influence the intention of the consumer or the customers to purchase fair trade products in Pakistan 2) secondly we try to check out whether purchasing fair trade products can be mediated or moderated by any other variable playing its role in this dynamic situation. The study was carried out by collecting feedback from 47 subject matter experts who have been involved in international business and fair-trade concept of doing international business. We generated a theoretical framework based on the input from the experts and provided options and insights for those who can harness the benefits of Fair trade in Pakistan.

Keywords: Fair trade, Pakistan, environmental consciousness, intention, qualitative.

HUMOR IN LEADERSHIP: WHY IT MATTERS ?

Kashmala Khan¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study is unique in nature as it focuses on the role of humor in leadership. The study is qualitative in nature, and we try to extract the reasons and the causes why humor matters and how effectively humor can transform leadership to be effective in organizations. As it is universally acknowledged truth that emotional as well as cognitive competencies are important however humor can play a vital role at the workplace where the jobs are stiff, workload distribution is overloaded, deadlines are constantly approaching, and employees seem angry. Broadly understanding we conducted the interviews of successful leadership of eleven organizations from metropolitan cities of Pakistan and extracted the elements of humor that they intentionally or unintentionally employ to foster productivity, creativity, innovation and smooth working conditions at the workplace. The study provides a valuable insight and recommendations for the organizational leaders.

Keywords: humor in leadership, productivity, creativity, metropolitan cities, working conditions, deadlines, workplace

CULTURAL EXCHANGE: ANALYZING THE DYNAMICS

Kubra Arif¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman² Maria Zia³

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

³Academy of Research scholar

ABSTRACT

The study focuses on the cultural exchange and its benefits for the country as well as society. Cultural exchange is based on exchanging ideas, knowledge and traditional values with others who may be coming from different background different knowledge and different experiences and from different parts of the society or the world cultural exchange is based on interaction, learning from each other and appreciating the differences the study acknowledges these basic fundamentals and proposes different kinds and types of cultural exchange ideas to harness its potential. After going through published information, and consulting twelve experts on cultural exchange, the study provides a theoretical framework to foster cultural exchange including the programs like: 1) volunteer cultural exchange, 2) student cultural exchange, 3) virtual cultural exchange and 4) professional cultural exchange. The study proposes a model for cultural exchange at national level which can not only bring harmony in the society prosperity, in the economy but also enhance national identification and image in the international community

Keywords: Cultural exchange, program interaction social identity, differences common knowledge and traditional exchange, values, national identity

GLOBAL RISE OF FINTECH: PURPOSE, ROLE AND DYNAMICS

Maham Ehsan¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

Global financial technology industry has been growing tremendously since the past decade. Financial services have been provided to the developed economies in the region we had millions and billions of the people had been struggling to access the banking services. The study focuses on both developing as well as developed regions by encompassing the fintech companies which emerge based on still unfulfilled demands of the financial services. The study highlights that there is inefficiency in domestic banking sector, therefore the fintech industry is short of financial technology specifically in Pakistan. The study describes that the integration of technology into the process and services or financial institutionalization can enhance automatically two broad aspects the fintech market growth financial literacy. For this it is obvious that at national level global financial data and information should be readily available and employable for any decision.

Keywords: Fintech, digital banking, financial services, financial technology, Pakistan, inefficiency unfulfilled demands

CHALLENGES OF TECHNOSTRESS FOR DIGITAL LEADERS

Misbah Ali¹ , Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies, National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies, National Defence University

Abstract

The rapid advancement of technology has introduced significant challenges for digital leaders, including technostress - a phenomenon describing the negative effects of technology on individuals. This study investigates the impact of technostress on decision-making effectiveness among digital leaders in Pakistani multinational corporations and examines the moderating role of emotional intelligence in this relationship. The conceptual framework positions technostress (techno-overload, techno-invasion, techno-uncertainty, and techno-complexity) as the independent variable, decision-making effectiveness (quality, speed, and innovation) as the dependent variable, and emotional intelligence (self-awareness, self-regulation, motivation, empathy, and social skills) as the moderating variable. A sample of 350 digital leaders is selected using stratified random sampling. Data is collected through validated scales, including the Technostress Scale (TSS), Decision-Making Effectiveness Scale (DMES), and Emotional Intelligence Scale (EIS). A pilot study was carried out to ensure instrument reliability. Data analysis will employ SmartPLS software for structural equation modeling and moderation analysis. The study provides significant negative association between technostress and leaders' decision-making effectiveness. Emotional intelligence plays a vital role to mitigate this impact, enabling techno-leaders to make better decisions despite the challenges posed by technostress. This research provides theoretical and practical insights into the impact of technostress on leadership effectiveness in Multinational organizations by highlighting the importance of enhancing emotional intelligence to manage technostress and improve decision-making.

Keywords: Technostress, digital leaders, multinational organizations, dynamic environment, risk

WOMEN EMPOWERMENT TO WOMEN ENTREPRENEURSHIP: A GREAT BUT STRUGGLING JOURNEY

Mishal Fatima¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The research article focuses on the entrepreneurial of the society. Women entrepreneurship is important and for that women need to be empowered. The study is qualitative in nature as it highlights four important components based on its theoretical framework for women empowerment including 1) sense of self-worth of women determining choice based on their rights having access to opportunities and resources, 2) full management and control of their own lives, 4) the role in providing direction to the society and community overall. The study was conducted based on carrying out the interviews from socially empowered women of the society. We conducted interviews and then extracted essential ingredients of social empowerment towards women's entrepreneurship and an effective contributor towards the society. The study provides insights as well as quantitative study recommendations for future.

Keywords: Women Empowerment, women enterprisers, four elements, contribution to society, rights

NEUROMARKETING: DYNAMICS AND USAGE

Mydah Tanzeela Qamar¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,
National Defence University

ABSTRACT

The study focuses on the neuromarketing and its usage in various organizational functions. As organizations try to use neuro-networking techniques either consciously or subconsciously for not only business contents but also for advertisement, packing and even other activities. These tools can be measured through physical response. The customers can identify themselves with many organizations and their products. Customers have presences and the current study tries to highlight those preferences and then align the neuromarketing with such. This helps in further decision making and strategies. One of the techniques is called Electroencephalography (EEG), this is used widely in neuromarketing. This allows procedures as standards in marketing. This enhances efficiency and assists organizations to check their goals and long term objective.

Keywords: Neuromarketing, businesses, strategies', customer satisfaction, priorities and preferences

CPEC AS A MEGA PROJECT: FOSTERING ECONOMIC STRENGTH OF PAKISTAN

Nawal¹, Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman²

¹Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

²Department of Leadership and Management Studies,

National Defence University

ABSTRACT

China Pakistan economic corridor is the reality, and it is contributing positively towards the economic growth of Pakistan. The current study focuses on the perspective of global community about economic achievements and challenges. Pakistan has been facing challenges since its inception in 1947 onwards. There has been multiple economic development projects and programs started however not all of them produced yield at their optimum level. Currently Pakistan is facing downturn in its economic affairs, however cp CPEC ac is a mega project that is considered as a game changer. The study is quantitative in nature, where we conducted different opinionated surveys and got the input from all four provinces of Pakistan about the status of CPEC and the expectations based on experience and observations regarding CPEC and its contribution to the society. The study provides a road map based on various societal differences, commonalities, and potential to harness the real bits of CPEC. The study concludes with a note that CPEC can be really a game changer if it's completed in time and its fruits are born in time. And to achieve this not only government but also every department and community of the country needs to be on one page.

Keywords: CPEC, community, differences, social norms, economic growth, Pakistan

**DAĞIN GÖLGESİNDE KÜLTÜREL BİR MİRAS: TUNCELİ YAYLALARINDA
RİTÜEL, İNANIŞ, SAĞALTMA, ÇOBANLIK**
A CULTURAL HERITAGE IN THE SHADOW OF THE MOUNTAIN: RITUAL, BELIEF,
HEALING, AND SHEPHERDING IN THE HIGHLANDS OF TUNCELİ

Prof. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME

Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Contemporary
Turkish Dialects and Literatures

Nihal ÇULCU

Master's Student, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures, Faculty of
Humanities and Social Sciences, Fırat University,

Özet

Tunceli ilinin sahip olduğu coğrafi özellikler; geniş bir kısmını kaplayan dağlık alanlara, bu alanlar üzerindeki otlak ve meralara, akarsularla zengin kaynaklara, yaylacılık faaliyetlerine elverişli bir ortam sunmuş; dağların, yaylaların, suların durumuna bağlı olarak da insanlar kendilerini konargöçer bir yaşamın içerisinde bulmuştur. Yörede Şavaklı olarak adlandırılan göçerlerin yaylak/kışlak hayatı sürdürmesi, bölgedeki faaliyetleri de oldukça etkilemiştir. Özellikle yayla yaşamına bağlı olarak zuhur eden ritüeller, inanışlar, sağaltma yöntemleri, ad verme (onomastik) ve çobanlık geleneği yayla halkının tabiatla kurduğu bağın temsili ve somut yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen geleneksel bilgi ve uygulama biçimleri kültürel hafızanın aktarımında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Yaşam tarzına bağlı olarak ortaya çıkan gündelik pratikler ve uygulamalar, yalnızca kadim bir kültürün kalıntıları değil, imkânların sınırlı olduğu zamanlarda insanların kendi çarelerini üretme biçimlerinin de bir tezahürüdür. Yayla halkı kimi zaman bitkilerle kimi zaman dualarla hastalıklarına, dertlerine çözüm aramış; bu şekilde hem yaşamlarını idame ettirmiş hem de bugünlere uzanan zengin bir halk bilgisi bırakmıştır. Aynı zamanda çalışmada; yaylada doğan çocuklara doğdukları yaylanın isminin verilmesi, değişen ve gelişen toplumla birlikte dönüşüme uğrayan Şavak çobanlık geleneği, gönüllülük esasına dayanan, toplumsal dayanışmanın bir örneği olan “bahbır” geleneği ile koç katımı gibi mevsimsel ritüeller incelenmiş, tüm bu olguların bir araya gelmesiyle yayla ve köy yaşamındaki gündelik hayatın şekillendiği görülmüştür.

Çalışma, Tunceli yaylalarında söz konusu kültürel unsurları kayıt altına almayı ve unutulmaya yüz tutmuş folklorik değerleri gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak saha çalışması kapsamında kaynak kişilerden derlenen bulgular, 1976 yılında uygulamaya konulan Türk Folklor Arşiv Kılavuzu'na göre 100'lük kodlama seviyesinde Türk folklorunun konularının belirlendiği tasnife göre hazırlanmış, konuya ilişkin daha önceden yapılan akademik çalışmalar ve literatür incelenerek derlenen bulgular yörenin kültürel dokusu içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli Yaylaları, Ritüel, İnanış, Sağaltma, Çobanlık, Ad verme (Onomastik)

Abstract

The geographical features of Tunceli Province its mountainous terrain covering a large portion of the area, the pastures and grazing lands on these mountains, its abundant water resources fed by rivers, and an environment suitable for transhumance have fostered pastoral activities. Depending on the conditions of the mountains, highlands, and water resources,

people found themselves living a nomadic way of life. The transhumant people locally referred to as the Şavaklı have significantly influenced the activities in the region through their seasonal migration between summer and winter pastures. In particular, the rituals, beliefs, healing practices, naming traditions (onomastics), and shepherding customs that emerged in connection with life on the summer pastures represent and concretely reflect the bond that the highland communities have established with nature. These traditional forms of knowledge and practice play a decisive role in the transmission of cultural memory. The everyday practices and customs that emerge from a particular way of life are not merely remnants of an ancient culture; they are also manifestations of the ways people devised their own solutions in times when resources and opportunities were limited. The people of the highlands sought remedies for their illnesses and troubles, sometimes through medicinal plants and sometimes through prayers. In doing so, they not only sustained their lives but also left behind a rich body of folk knowledge that has endured to the present day. At the same time, the study examined the practice of giving children born on the highland pasture the name of the pasture where they were born, the Şavak shepherding tradition as it has transformed alongside a changing and developing society, the “bahbır” tradition based on volunteerism and exemplifying social solidarity and seasonal rituals such as the introduction of rams into the flock. It was observed that the convergence of all these elements shaped everyday life in the highland pastures and villages.

The study aims to document the aforementioned cultural elements in the highlands of Tunceli and bring to light folkloric values that are on the verge of being forgotten. Using a qualitative research method, the study presents findings compiled from informants during fieldwork. These findings were organized according to the classification of Turkish folklore topics determined at the 100-level coding system in the Turkish Folklore Archive Guide, which was implemented in 1976. By examining previous academic studies and the relevant literature, the compiled findings were analyzed and evaluated within the cultural context of the region.

Keywords: Tunceli Highlands, Ritual, Belief, Healing, Shepherding, Naming (Onomastics)

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Fırat bölümünde yer alan ve coğrafi güzellikleri ile dikkat çeken Tunceli, doğal hayatın canlı olarak yaşatıldığı illerdendir. Özellikle tabiatla iç içe yaşayan insanların ve hayvanların doğal yaşamlarını sürdürdüğü ve hayvancılık faaliyetlerinin geçim kaynağı olarak yürütüldüğü Tunceli yaylaları, pek çok inanış ve uygulamayı da beraberinde getirmektedir. Bu yaşam şeklini sürdüren yarı göçebe halk, asırlardır suyun yolunu takip etmiş, “Su ve ot neredeyse medeniyet oradadır.” anlayışına hâkim olmuştur. Göç edilen yerler de su ve yeşilin olduğu iki ana kaynağa göre seçilmiştir. Böylece Tunceli coğrafyası, zorlu doğal koşulları ile yarı göçebelik yaşam kültürünün merkezlerinden biri hâline gelmiş, insan hareketliliğinin yoğun olduğu yaylalarda, insan-tabiat etkileşimi ile zengin bir kültürel birikim oluşmuştur.

İnsanların ekonomik koşullar, coğrafi şartlar, iklim değişikliği ya da geçim kaynağı sebebiyle bulundukları yerleşkeden bir başka mekâna hareketlerine göç denilmektedir. Tunceli yaşamında da insanların meslekleri doğrultusunda köylerinden vakti gelince yaylara göçleri, beraberinde birçok ritüeli ve inanışı da getirmiştir. Yüzyıllardır süren bu göç ve göçe bağlı gelenekler günümüzde azalsa da kısmen devam etmektedir. Özellikle hayvancılıkla uğraşanlar için atalardan öğrenilen bu meslek ve gelenek bir bakıma zorunluluk hâlini almıştır.

Göç edilen yaylalar yaz aylarının belirli bir süresi içinde hayvan otlatmak, ziraatla uğraşmak, geçim sağlamak amacıyla her türlü işte çalışmak, dinlenmek için çıkılan veya gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, genellikle de köyün ortak mülkü olan köyden ayrı ve çok zaman uzak olmakla beraber sosyo-ekonomik bağlarla tamamen veya kısmen köye bağlı bir yer ya da köyün esas geçim sahasına ekli ikinci bir bölümü olarak kabul edilir (Tunçdilek, 1967: 138).

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu olumlu ve olumsuz anlamda insanlara pek çok şey katmıştır. Tunceli özelinde ele alınan çalışmada da atalarının mirasını devam ettiren insanlar yarı göçebe bir yaşam tarzını geçmişten günümüze sürdürmektedir. Havaların yavaş yavaş ısınmaya başladığı bahar aylarında hayvanlarını ve gerekli bazı eşyalarını yanlarına alan insanlar evlerini bırakarak ikinci yurtları olan dağlara, yaylara göç ederler. Bu göç umut, merak, endişe, korku, heyecan, beklenti, mutluluk, özlem gibi pek çok duyguyu da içinde barındırmaktadır. Zira her ayrılış ve her kavuşma insanların hayatlarına ve kültürlerine kazandırdığı uygulamalara da hazırlık sunmaktadır.

Tunceli yaylalarında göçebe hayatın bir gereği olarak yaylada doğan çocukların coğrafyaya uygun bir ad alması, insan ve hayvanlara yönelik inanışlar, sağaltma uygulamaları, gelenek ve görenekler gibi yaşam tarzının bir parçası olan pek çok ritüel ve âdet bu yaşam tarzı içinde kendine yer bulmuştur. Toplumun kolektif hafızasını şekillendiren bu kültürel kodlar, Tunceli yaylalarında yaşatılarak geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa sözlü gelenek içerisinde aktarılmaktadır.

1. Tunceli Yaylalarında Adlandırma

Dünya üzerinde bulunan her varlık adıyla var olur, adıyla bilinip tanınır. Adı olmayan kişi, hayvan, yiyecek veya eşyayı tanımlamak da elbette mümkün değildir. Bu sebeple her şey adıyla konumlanır. Adın alınma biçimi, kökeni, tarihî gelişimi, nasıl türediği, yapısı, anlamı ise bir inceleme alanıdır ve bu alana onomastik denilmektedir. Dilbilimcilerin olduğu kadar folklorcuların da araştırma sahası içinde bulunan onomastik, Tunceli yaylarında da yaşamın izlerini yansıtmaktadır. Tunceli yaylarında ad alma, yayla kültürünün iki önemli parçası olan insan ve hayvanlara yöneliktir.

1.1. İnsanlara Yönelik Adlandırma

Var olduğu andan itibaren tabiatın içinde kendini ve çevresindekileri anlamlandırmaya çalışan insanoğlu, ad alarak konumlanmış, ad ile evreni de konumlandırmıştır. Ad, varlığı genelden öze taşıyan ve ona bir kimlik kazandıran belirleyici bir vasıftır.

Ad almanın ya da vermenin fiziksel, ruhsal, coğrafi, sosyolojik, psikolojik etkileri olabilir. Tunceli yaylarında da ad almanın coğrafi etkenlerle, yaşam tarzıyla, geçim kaynaklarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Yaşanılan coğrafyanın çocuğu olmak ad almada dahi kendini gösterir ve dağların ardında gözlerini hayata açan bebeklere doğdukları yaylanın ismi verilir, aldıkları isme bağlı olarak da insanların kaderleri şekillenir. Ad alma ya da verme Tunceli yaylalarında bir geleneğe bağlı olarak gerçekleştirilir. Bunun yanı sıra kırsal kesimlerde insanlara kendi isimlerinden ziyade özellikle yakın çevresi tarafından yakıştırılan isimler ile seslenildiği sık görülen bir âdettir.

“Tunceli Ovacık Satır yaylasında doğan Satım Çulcu.” (K6). Bu duruma örnek gösterilecek bir kaynak şahıstır. Kaynak kişinin kimlikteki ismi farklı olsa da yöre halkı tarafından kendisine bu şekilde seslenilmektedir.

Tunceli Ovacık Munzur Fikirik yaylasında doğan Fikri Çulcu (K12), Tunceli Çemişgezek Güneybaşı (Dursun Pınarı)’nda doğan Dursun Çulcu (K12), Tunceli Hozat Tapik yaylasında doğan Tamer Yetkin (K12), Tunceli Ovacık Havaçor yaylalarının Sarı Çiçek yaylasında doğan Çiçek (K4), Erzurum Aşkale Zaza yaylasının Zeycan tepesinde doğan

Zeycan Akkavak (K6) yer adlarına bağlı olarak isim alan kişilerdir. Mekânın adı ve ruhu şahıslara sinerken şahısların kişilikleri de âdetâ mekânlarla bütünleşmiştir.

Yılan Dağı'nda yaylaya baharda gidildiği vakit karların erimesine şahitlik edilir. Karların erimesiyle taze güller çıkar, bu vakitte doğan bir kıza Gültaze (Taze gül) ismi koyulmuştur (K6). Tabiatla iç içe yaşayan insanlar, etkisi altında kaldıkları her durum ve olayı isimleriyle yaşatmışlardır.

Yaylaların isimlerinin insanlara verilmesinin yanı sıra yaylalara da ilmiyle meşhur önemli insanların adının verildiği görülmektedir. Erzincan Tercan'da bulunan Hacı Bayram Yaylası'nın adı bu şekilde konulmuştur.

Yaylada doğan pek çok çocuk olduğu gibi ölen de pek çok çocuk, genç, yaşlı vardır. Çeşitli sıkıntılardan dolayı yayla halkı ölen kişiyi yaylaya ya da yaylanın yol kenarlarına gömmek mecburiyetinde kalmıştır. Özellikle yol kenarına gömmelerinin sebebi bir daha o yaylaya gidilmezse bile yoldan geçen insanların mezarı görüp bir hayır duası etmeleri içindir. Bu bağlamda da yayla mezarlarıyla ilgili “mezarların bozulmadığına” (K12) dair bir inanış hâkim olmuştur. Bu inanışla birlikte bilimsel olarak yayla toprağının sert olmasından kaynaklı mezarların bozulmadığı görüşü de yaygındır (K9).

İçinde yaşanan coğrafyanın insanlar üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Bu etki öncelikle ad almada karşımıza çıkmaktadır. Farkında olarak ya da olmadan insanlar dağların, yaylaların, ovaların, suların, çiçeklerin adlarını şahıslarla bütünleştirip mekânın örtük anlamlarını insan ruhuyla ölümsüzleştirmeye çalışırlar.

1.2. Hayvanlara Yönelik Adlandırma

Tabiatla iç içe yaşayan insanların en büyük yardımcıları, dostları, yoldaşları, iş güçlerini kolaylaştıranları hayvanlardır. Yayla kültürünün en önemli parçası olan hayvanlar, insanların tabiatla uyum içinde yaşamasını sağlar. Bu bakımdan hayvanlar, insanlarla eş değer görülür, onlara bir insan gibi kıymet verilir.

Hayvanlar, ilk insan topluluklarından itibaren insanoğlunun hayatını etkilemiş ve oluşturulan kültürün önemli unsurlarından biri olmuştur. İnsanoğlunun inancında, edebiyatında sanatında en aktif canlıların başında hayvanların geldiğini söylemek mümkündür (Kaval, 2025: 19). Yayla kültüründe de hayvanlar yalnızca ekonomik bir kaynak olarak değil, rızık ve bereket kapısı olarak görülmüş, kültürel kimliğin yapı taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda hayvanlara yönelik çeşitli adlandırmalar da ortaya çıkmıştır.

Hayvanlara verilen isimler genellikle onların özelliklerinden ve dış görünüşlerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin; ilk kez kuzulayan koyunlara “belindir”, bir yılını dolduran kuzulara “toklu”, körpe yeni doğmuş kuzulara “vırni”, güvercin renginde olduğunu düşündükleri koyunlara “gevik”, erken yavrulayan koyunlara “hılı”, kısır hayvanlara “istevr”, boynuzsuz olan keçilere “kollik”, kulağı büyük ve uzun olan keçilere “mantıs”, alnı beyaz olan hayvanlara “poşçal” denilmektedir (K5).

Hayvanlara verilen adlar özel ad olmamakla birlikte genel ad olup birden fazla hayvan için kullanılmaktadır. Verilen bu adlar yöreye özgü adlandırmalardır ve yöre halkı tarafından nesilden nesile kullanılıp hayvanları sınıflandırmak için uygulanan bir yöntemdir.

2. Tunceli Yaylarında Halk Hekimliği

Coğrafi şartların ve ulaşım koşullarının zor olduğu eski dönemlerde yayla kültüründe halk tarafından alternatif pek çok şifa kaynağı ortaya çıkarılmıştır. Ulaşımın zorluğu, maddi imkânların yoksunluğu, iklim şartları gibi sebeplerden dolayı insanlar daha kolay ve ulaşılır olanı tercih etmiş, tabiat içerisinde deneme-yanılma yöntemiyle derdine derman aramıştır. Yaylada yetişen çeşitli bitkilerle ilaçlar yapmış, dualarla hastalıklarını iyileştirmeye çalışmış, inanışlardan kaynaklı tedavi yöntemleri bulmuştur. Tunceli yaylarında yaşayan konargöçer

halkın geleneksel sağaltma yöntemlerini, tabiatla bir bütün oluşturan insanlar ve hayvanlara uygulanan tedavilerde görmek mümkündür.

2.1. İnsanlara Yönelik Sağaltma Yöntemleri

Çeşitli hastalıkların tedavisinde ya da önlenmesinde tıbbi ilaçlardan bağımsız olarak insanların kendilerince edindikleri bilgi ve tecrübelerle uyguladıkları işlemlerin tamamına halk hekimliği ya da sağaltma yöntemleri denilmektedir. İnsanların korkudan, ulaşım zorluğundan, maddi sıkıntılardan dolayı alternatif olarak başvurduğu bu yöntemlerin bir kısmı bitkilerle bir kısmı da dinî-sihri işlemlerle yapılmaktadır.

“Geleneksel tıbbi uygulamaların ya da alternatif tıpla ilgili uygulamaların en önemli özelliği geleneğe, yani kuşaktan kuşağa denenerek elde edilen ortak kabul görmüş bilgilere dayanmasıdır. Aynı şekilde, bireylerin hastalıkların nedenleri konusundaki algıları ve bunlara karşı geliştirdikleri sağaltma yöntemleri de bu geleneksel yapının ayrılmaz bir parçasıdır.” (Konak ve Aktar, 2009). Modern tıbbın gelişmesi ve ulaşılabilirliğin kolaylaşması ile bu yöntemlerin birçoğu kullanılmayıp unutulmuştur. Lakin hastalık ve yaralanmalara karşı bazı geleneksel yöntemlerin günümüzde de uygulandığı kaynak kişiler tarafından belirtilmektedir.

Enfeksiyonlarda ebe gümesi kullanılırken (K6), boğmaca (hıtki) olan çocuklara eritilmiş tereyağı verilir ve kan akıtma yoluna başvurulur (K6). “Siğillerin geçmesi için işlek bir yola, siğil sayısı kadar tuz gömülür; ayrıca siyah ip düğümlenerek çürüdüğünde siğillerin geçeceğine inanılır. Siğil tedavisinde ayrıca hayvan böbreğinin içine siğil sayısı kadar tuz konularak böbrek gömülür (K2, K6). Ellerdeki şişlik ve iltihap için “havis” adlı ot kullanılır (K9), süt kaymağı ise hem yumuşatıcı hem de yara iyileştirici olarak ellere sürülür (K2). Eller çatladığı vakit sabun kurutma yöntemi yapılır. Yeşil sabun ile akşamdan eller yıkanır ama durulanmaz, sabun ellere iyice yedirilir ve uyunur. Sabah kalkınca eller yumuşar (K8, K11). Gebelikte bebeğin cinsiyeti karın şekline göre tahmin edilir; doğum sonrası kadına çir, un, su ve yağla hazırlanan “heside” yedirilir ve ayak altına ısıtılmış kum konularak rahatlatılır (K9). Arı sokmalarında şişliği önlemek için soğuk uygulamalar, yoğurt veya çamur kullanılır. Geçmişte ulaşımın zor olması nedeniyle doğum ve ölüm gibi durumlar yaylada gerçekleştirilir, kırıklar basit yöntemlerle sabitlenir, yaralara kül uygulanırdı. Ayrıca yaylaya toplu gidilir, sürüler birleştirilir ve cenaze işlemleri topluluk içindeki bilgili kişiler tarafından yürütülürdü (K1, K2, K3). İnsanların tabiatla baş başa kaldığı zamanlarda düşünce gücü ve mücadeleci ruhu çeşitli yöntemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Tunceli yayalarında gerçekleştirilen sağaltma yöntemleri oldukça fazladır. Derlemeden anlaşılacağı üzere sağaltma yayla kültüründe yalnızca fiziksel rahatsızlıkları gidermeyi amaçlayan teknikler değil, aynı zamanda geleneksel inanç sistemlerinin ve ritüel davranış kalıplarının bütünleştiği kültürel bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2. Hayvanlara Yönelik Sağaltma Yöntemleri

Konargöçer bir yaşamın merkezinde olan insanlar için kendi tedavileri kadar kendilerinden ayrı tutmadıkları hayvanlarının tedavileri de oldukça önem taşımaktadır. Ancak yayla kültüründe başta ulaşımdan kaynaklı sorunlar olmak üzere pek çok sıkıntı, hayvanların tedavisinin bir veteriner tarafından değil de hayvanların sahibi tarafından ya da bu işten anlayan bir halk baytarı tarafından yapılmaktaydı.

“Göçebe yaşam süren bir toplumun en değerli malı hayvanıdır. Konargöçer yaşam şeklinin bir sonucu olarak Türkler tarihin ilk devirlerinden itibaren hayvanlar ile sıkı bir iletişim içinde olmuştur. Bunun sonucunda Türkler meydana getirdikleri folklor ürünlerine hayvanları dâhil etmiş ve çevrede pek çok pratik uygulama ve anlatı üretmiştir.” (Sinmez ve Aslım, 2017: 206). Çünkü tarımla ve hayvancılıkla uğraşan insanlar, hayvanı olmadan işlerini yürütemez, geçimini sağlayamaz. Hayvanın gücünden, etinden, sütünden, yumurtasından, derisinden, yününden faydalanır. Hayatının her aşamasında yardımına ihtiyaç duyar bu

sebeple de hayvanının hastalıklarına çare bulmak zorundadır. Deneme yanılma usulü ile geliştirdiği yöntemlere bağlı olarak derin bir tabiat bilgisine hâkim olan insanlar hayvanlarının hastalıklarını da tedavi etmeye çalışırlar. Günümüzde bu yöntemlerin bir kısmının unutulduğu bir kısmının hâlâ devam ettiği görülmektedir. Bazı geleneksel uygulamaların da yerini kimyasal ilaçlara bıraktığı ya da geliştirilerek veteriner hekim onayıyla sonuçlandırıldığı bilinmektedir. Hayvanlara yönelik sağaltma yöntemlerinden bazılarını kaynak kişiler şu şekilde ifade etmektedir:

Ayağı kırılan kuzuya, bir tane yumurta kırılıp içine biraz tuz koyularak karışım yapılır ve koyunun bacağına sürülür. Bacağı dik tutması için de üç tahta ile koyunun bacağı bağlanır (K6). Özellikle koyunlar “zerik” adı verilen ateşli hastalık geçirdiklerinde “ışkın” ve “çarçur” bitkilerinin köklerinden faydalanılır. “Kırkor” bitkisi, hayvan hastalıklarına iyi gelen bir bitkidir (K5). Kurdun yaraladığı hayvanlarda “hava cıva” bitkisi kaynatılarak yaranın üzerine sarılır (K4). Koyunun ayağı “riş” (yara, hastalık) olduğu zaman duasını bilenler duayı sarı çiçekli bir ota okurlar. Bu ot, koyunu hasta olana verilir, süt ısıtırken ateşin altına atılıp yakılır, bu sayede koyunun iyileşeceğine inanılır (K5). Sağaltma uygulamaları içinde bitkisel tedaviler, kırık-çıkık müdahaleleri gibi tecrübe yoluyla edinilmiş pratik bilgilerin yanı sıra dua gibi dinî inanışların da etkisi oldukça fazladır. Ayrıca İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar kutsallık atfedilen su ve ateş gibi unsurlardan da hasta tedavisinde yararlanıldığı görülmektedir. Dabañ hastalığına yakalanan koyunların her gün sudan geçirilmesi (K6) suya atfedilen kutsallık ile bağlantılıdır. Yine koyunlarda görülen ayak yaraları ve hastalıklarda kantaron otuna dua okunarak çeşitli uygulamalar yapılır; bu karışım, hayvanı hasta olan kişiye verilir ve süt ısıtılırken ateşe atılarak yakılmasıyla hayvanın iyileşeceğine inanılır (K6). Yapılan uygulama inanç temelli bir sağaltma yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Böylece sağaltma hem işlevsel hem de törensel yönleri bulunan, folklorik açıdan çok katmanlı uygulamalar olup yalnızca pratik bir gereklilik değil, aynı zamanda kültürel bir sorumluluk olarak görülmektedir. Bu bağlamda, hayvanların iyileştirilmesine yönelik yöntemler hem geleneksel ekolojik bilginin hem de halk hekimliğinin bir yansıması olarak önem kazanmaktadır.

3. Tunceli Yaylalarında Dayanışma, Yardımlaşma ve İmece Geleneği

Geçmişten günümüze göçebe hayatın bir gereği olarak konargöçer halk arasında bir yayla kültürü oluşmuştur. Özellikle ulaşımdan kaynaklı imkânsızlıklar, insanların komşuluk ilişkilerinin gelişmesine, yardımlaşmasına ve işlerin imece usulü sürdürülmesine yol açmıştır. Yaylada hayvancılıkla uğraşan insanlar işlerini rahatlıkla yürütmek, zoru kolay etmek, uzun işi kısaltmak adına birlik ve beraberlik içinde bir bütün olmuşlardır. “Bir elin nesi var iki elin sesi var.” ilkesinden hareketle tek başına yapmakta zorlanılan her iş yardımlaşma usulüyle kolaylıkla yoluna konulmuştur. Tunceli yaylalarında bir gelenek hâline getirilerek birlik ve beraberlik içinde hem işlevsel hem de eğlence amaçlı yapılan işlerden belli başlıları kırkım geleneği ve koç katımıdır.

3.1. Kırkım Geleneği (Beğbir, bahbir)

Anadolu kültüründe hayvancılıkla uğraşan insanların, havaların ısınmasıyla birlikte küçükbaş hayvanlarını tarak, makas ya da daha modern aletlerle kırkma işlemine “kırkım” veya “bahbir” adı verilmektedir. Bu sıradan işlem zaman içinde bereketin timsali olarak bir şölen içinde kutlamalarla gerçekleştirilmiş, hem hayvanların hem de tabiatın uyanışı gerçek ve sembolik manada gelenekselleştirilmiştir.

“Kuzu kırkımı törenleri ‘beğbir’ adıyla bilinmektedir. Beğbir kutlamaları, kırılacak kuzu sürüsünün yaylada, obanın yakınına getirilmesiyle birlikte başlamaktadır. O gün tüm oba halkı, hatta komşu obalar, kırkımı yapılacak kuzu sürüsünün yanına, yaptıkları yemeklerle

birlikte gelirler. Kırkım oba halkının ve çobanların eğlencesine dönüşür; çobanlara hediyeler verilir, yemekler yenilir. Kırkımda, obalar ve çadırlar arasında yardımlaşma ve dayanışma görülmektedir.” (Kutlu, 1987: 122-123). Günümüzde bu gönüllülük esaslı yardımlaşma ve dayanışma geleneği yitip gitmiş yerine yeni bir iş gücünün ortaya çıktığı “kırkımcı” denilen mevsimlik meslek ortaya çıkmıştır. Besicilik faaliyetleri artmış, kuzular yaylaya götürülmemeye, yaylaya götürülen kuzular ise yaylaya çıkmadan önce kırılmaya başlanmıştır.

3.2. Koç Katımı

Köklü Anadolu geleneklerinden biri olan koç katımı, sonbaharda tabiatın düzeninin şenliklerle kutlandığı dönemlerdendir. Koç katımı, hayvancılıkla uğraşan insanların koçları bir süreliğine koyunların yanına bırakarak çoğalmalarını sağladıkları belirli zamanlara verilen isimdir. Bu uygulama, kuzuların aynı dönem içinde yani baharda doğmasını, bir arada büyüyerek bir arada beslenmesini sağlamak ve işleri kolaylaştırmak adına yapılmaktadır.

“Anadolu’nun hayvancı topluluklarında yaygın olarak gördüğümüz koç katımı, her şeyden önce belli bir durumdan diğer bir duruma geçişin yani, bir geçiş döneminin özelliklerini taşımaktadır. Nitekim Şavak aşiretlerinde koç katımları yayla döneminin bittiğini köy hayatının başladığını gösterir.” (Çoban, 2015: 203). Bu sebeplerle koç katımı, yalnızca üretim sürecinin bir aşaması değil, aynı zamanda toplumsal hafızada yer etmiş bir geçiş ritimidir. Köylü, koçu sürüye kattığı günü “Bereket kapısının aralandığı vakit.” olarak görür. Bu inanç, halk edebiyatında sıkça rastlanan bolluk ve doğurganlık temalarının sembolik karşılığıdır.

“Eskiden koçlar çeşit çeşit boyalarla kemer kemer boyanır, koç olduğu belli olsun diye süslenirdi. Elma, ceviz ve daha birçok yiyecek koçların boyunlarına asılırdı. Dişi kuzu isteyenler koçun üstüne kız çocuk, erkek kuzu isteyenler ise erkek çocuk bindirirlerdi. Sonrasında koç koyunlara katılıp malzemeler ise yaylada oba halkı tarafından toplanıp yenilirdi.” (K5, K6). Ayrıca koçun üzerine eski heybeler atılır, içine konan yiyecekler çobanlar tarafından tüketilirdi (K2). Hem kuzu doğumları hem de koç katımı sırasında hazırlanan bardakla üstüne yıldız şekli yaptıkları yağlı ekmekler çobanlarla birlikte yenir, bu yiyecekler köye geri getirilmezdi (K2, K6). Kutlu’nun çalışmasında da koç katımında aynı geleneklerin uygulandığı görülür ve halk söyleminde bu olay, yılın kaderini belirleyen uğurlu bir başlangıç olarak yorumlanır (1987: 114).

Tabiatla bir bütün olarak yaşayan insanoğlu, günlük işlerini, mevsimlik törenlerini, bolluk ve bereket ritüellerine dönüştürerek bir şölen havası içinde gelenekselleştirerek yaşatmıştır. Böylelikle hem günlük işlerini kolaylaştırmış hem de bu işlerin nesiller boyunca çeşitli uygulamalarla yaşatılarak devam etmesini sağlamıştır. Doğanın sıradan bir düzeni, bolluk ve bereketi sembolize eden geleneksel törenlere dönüşmüştür.

4. Tunceli Yaylarında İnanışlar

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren inanma ihtiyacı hissetmiş, aidiyetlik, korunma, savunma, sığınma gibi güdülerden kaynaklı daima bir güç arayışında olmuştur. İslamiyet öncesi dönemden itibaren insanların/toplumların kabul ettiği her bir inanış İslamiyet’le birleşerek günümüze kadar gelmiştir.

Halkın zaman içerisinde çeşitli uygulama, deneme-yanılma yoluyla edindiği bilgiler, tecrübeler belli bir dönem sonra inanış hâlini almıştır. Bu inanışların bir kısmının temeli eski Türk inançlarına kadar gitmektedir. Bir kısmı ise kaynağı belli olmadan görerek, duyarak ya da yapılarak yerleşmiştir. “Değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan yöre insanı birçok halk uygulama ve pratiklerini de bünyesinde barındırmıştır. Yörede bazı halk inanışları nesilden nesile aktarılacak kültürel içerik kazanmıştır.” (Parlayan, 2012: 98).

Tunceli yaylalarında yaşayan yarı göçebe halk da yaşam tarzlarının bir parçası olarak deneme yanılma yoluyla edindikleri tecrübelerini, kanaatlerini, kabullerini, bilgi ve görgülerini inanışlarla yaşatmışlardır.

Hayvancılıkla uğraşan yayla insanının inanışları da çoğunlukla hayvanlar ve hayvan ürünleri üzerinedir. Örneğin yoğurt ve peynir mayasının verilmemesi üzerine çeşitli inanışlar hâkimdir. “Babaannem üç kez maya vermiş, birinde kocası, diğerinde abisi en sonunda da bir yakını ölmüş. Bu sebeple maya verilmez.” (K6). Şilav¹ aynı aile üyesine verilir ama aynı evin kızı gelin gitse de ona verilmez.” (K6). İnsanlar genellikle “Bize iyi gelmiyor.” diyerek maya vermezler. Bazı kaynak şahıslar da “Biz de yoğurt mayasını sabah verimiz ama akşam vermeyiz. Bir kez verdik, eve iki leş geldi. Sadece kendi ailemize verimiz, eltimize verimiz çünkü aynı ailedeniz ama kadınlar kendi ailelerine veremez.” (K1). “Yoğurt mayası verdim, çok iyi bir tekemiz öldü; ‘Mayayı verdiğin için öldü.’ dediler, ben de bir daha vermedim. Süt hayvanın hakkıdır, başkasına verilmez; şilav da verilmez, verilirse peynirim tutmaz.” (K11). Kimseye maya verilmediği gibi kimsenin sütü ve yoğurdu da kendi ürünlerine karıştırılmaz. “Sınırluların (Payamdüzü) yaylacıları ‘Biz kimsenin sütünü bargacımıza koymayız.’ dediler, böyle bir inanışları varmış ama ben inanmıyorum.” (K4). İnsanların yoğurt mayası vermemelerinin sebebi aileden bir kimsenin veya bir hayvanın öleceğine dair oluşan inanıştır. Ölüm dışında kötü bir olayın olacağı düşüncesi de oldukça yaygındır. Temel nedenlerden biri de bir başkasına evden maya verildiği takdirde artık evdeki mayanın tutmayacağına dair inanıştır. Bu sebeple eğer maya verilmek zorundaysa herhangi bir şey karşılığında özellikle de tuz karşılığında verilir.

Hayvancılıkla uğraşan insanların korktukları durumlardan biri de nazardır. Göçebe yaşayan insanların hayatlarının merkezinde hayvanlar olduğu için onlara bir zarar gelmemesi, nazar değmemesi için çeşitli uygulamalar yapılır. “Hayvanın yanına muska ve şeb koyulur; beyaz taş gibi bir madde ve çörek otu kullanılır. Eski dönemlerde koyun kellesinin boynuzlusunun nazara iyi geldiğine inanıldığı için kapılara asılırdı, şimdi daha çok besmele ve ayetler asılır.” (K8). Halk inanışları zaman içinde İslami inançlarla birleşerek uygulanmaya devam etmiştir.

Hayvan ürünlerinin bereketli olması için de çeşitli inanışlar vardır. Örneğin “Süt sağımına başlanınca bargacın altına bir avuç buğday atarız gögersin², davarımız bereketli olsun, buğday gibi çoğalsın diye.” (K2) inanışı gibi.

Evden maya verilmediği gibi tuzun verilmesinin de olumsuzluklara sebebiyet vereceği düşüncesi yaygındır. Bu sebeple “Kendi evinden kimseye tuz verilmez; tuz verersen ağzının tadını da verirsin.” (K8) düşüncesi oluşmuştur.

Deneme yanılma yoluyla edinilen inanışlardan bir kısmı da günlerle ilgili olanlardır. “Cumartesi günleri kazan koyulmaz; bir cumartesi kazan kurulduğunda kaynımın davardan ölüsü geldi, bunu kazan kurmaya yorduk.” (K8). “Cuma günleri selâ ile ezan arası ev süpürülmez; süpürürsen melekleri götürürmüşsün.” (K8, K13). “Salı günleri ve cumartesi öğleden sonra kazan kurulmaz (kıyafet yıkanmaz, banyo yapılmaz) ve ev yüklenmez.” (K9). “Salı günü gelinim geldi fırsat bulup halıları yıkadık. Akşam berisinden sonra yakınlarımızdan acı haber geldi.” (K9, K10). “Kaynanam çok inandığı için ben de salı günleri kazan kurmam, bir şey olursa ona yorarlar diye korkumdan kurmuyorum. Ama kazanı başkası koysa bir şey olmaz, o yüzden çok mecbur kalınca çobana kurduruyoruz, biz elimizi sürmüyoruz.” (K8). “Perşembe akşamı cumaya bağlanan gece önemlidir. Lokmalar, kurbanlar perşembeye denk getirilir ve ocakların etrafı temiz süpürülür, bu gece meleklerin geleceğine inanılır.” (K8-K9).

Günlük hayatın pratikleri içinde tecrübe edilerek yaygınlaşan inanışlardan bazıları da şunlardır: “Biri kaza atlatınca başının üstünde dua okuyup ekmek parçalar, köpeklere verimiz,

¹ Şilav: Peynir mayası

² Gögermek: Yetişmek, büyümek.

evden bir şey çıkarmaya çalışırız.” (K11). “Kötü rüya görürsem suya anlatırım, su alıp götürsün diye; evdeysen musluğu açarım.” (K11). “Kara kedi kapının önünden geçse kötü olur der bizim Şavak milleti, ben doğru bulmuyorum.” (K4). “Afganlı çoban bıçağını hilâl şekline getirip Ayet’el Kürsü okuyup kapatır, davarın ağzını bağlar, zarar gelmesin diye.” (K11). “Bizde hocalar duayla kurdun ağzını bağlar ama biz korkarız, hayvana zarar vermek istemeyiz.” (K11). “Kurdun ağzını bağlarlar ama yayla bitince açarlar; sadece kendi davarın için geçerlidir. Koyunları kaybolan bir kadın şalvar ipine düğüm atmıştı; bizde de kaybolan şey için düğüm atılır, bulununca çözülür.” (K8). “Sürüyurdu’nda bir komşunun koyunları kaybolduğunda bir çerçi ‘Okudum, davarın ağzını bağladım.’ dedi; koyunlara bir şey olmadı, sonra gelip ‘Bulunduysa düğümü açayım.’ dedi ve bulunduğunu öğrenince açtı.” (K6). Söz konusu bu uygulamalar, hem insanların kendini hem de hayvanları korumaya yönelik kuşaktan kuşağa aktarılan, büyüklerden miras kalan tecrübelerdir.

Yukarıda bahsi geçen inanışları artırmak mümkündür. Yayla halkı tarafından çoğunlukla deneme yanılma neticesinde gerçekleşmiş olan bu inanışların temelinde bir yaşanmışlık söz konusudur. İnsanlar bütün bu olumsuzluklara bağlı olarak uğursuzluk getirdiğine inanılan uygulamaların ve davranışların yapılmamasına dikkat etmekte, inançlarına bağlı kalmaktadır.

5. Tunceli Yaylalarında Çobanlık

Tarım ve hayvancılığa dayalı toplumlarda hayvanların beslenmesini sağlayan, onları bir düzen içinde yönetip koruyan, onlara sahiplik yapan kişilere çoban denilmektedir. Çobanlar, hayvanların her türlü bakımından sorumlu olan kişilerdir.

Davar çobanlığı, koyun ve keçilerin karışık olduğu sürünün bakımıyla görevli çobanlardır. Her 500-600 baş hayvandan oluşan bir sürüde bir ya da iki davar çobanı bulunmaktadır. Davar çobanları, sürüdeki görevleri açısından ikiye ayrılmaktadır (Kutlu, 1987: 91). Okur-yazar oranının düşük olduğu eski göçebe kültüründe çocuklar hayvancılığın içinde doğdukları için küçük yaştan itibaren çoban olarak yetişir, meslekte gelişim gösterirler. Toplumsal değişimin yaşandığı şimdiki zamanda ise aile üyeleri hayvancılıkta yardımcı kaynaklara başvurmaktadır. Bu yardımcı kaynaklar ise çoğunlukla yabancı uyruklu çobanlar olmuştur.

Tunceli yaylalarında yarı göçebe hayat yaşayan insanlar küçükbaş hayvanlarını korumak, yönetmek, beslemek amacıyla çobanlık yapar ya da bu işleri yapacak görevli birini tutarlar. Zaman içinde gençlerin bu kültürden uzaklaşmaları yabancı uyruklu çobanların görevleri devralmasına sebebiyet vermiştir.

Özbek asıllı olup Afganistan’da doğup büyüyen kaynak şahıs, hayvancılığı hem sevdiği hem de ekonomik açıdan daha kârlı bulduğu için Türkiye’de sürdürdüğünü ifade etmektedir. Kendi ülkesinde hayvancılığın daha küçük ölçekli olduğunu, sürülerin ortaklaştırılarak sırayla bakıldığını belirtmektedir (K7). “Akşamın sütü çobanıdır, sabahın sütü alençinindir.” Anlayışı da hayvancılıkta akşam çobanı ve öğlen çobanının (alenççi) arasındaki eğlenceli rekabetin göstergesidir. Geçmişte çobanlar, doğayla kurdukları yakın ilişki, gözlem yetenekleri ve sözlü kültüre hâkimiyetleri ile toplumsal hafızanın taşıyıcıları arasında görülmüş, diğer insanlardan manevi olarak daha üst mertebeye kabul edilmiştir. Halk arasında da çobanın dürüst olduğu daima doğru söyleyeceği ve sözünden dönmeyeceği kanısı hâkimdir. Dürüst olmayan bir insanın peygamber mesleği sayılan çobanlığı yapamayacağı inancı vardır (Çoban, 2015: 226). Ancak modern dönemde bu sembolik konum; ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümler nedeniyle büyük ölçüde zayıflamıştır. Özellikle Şavak topluluklarında çobanlık geleneği, son yıllarda önemli bir değişim sürecinden geçmiştir. Geleneksel çobanlığın yerini giderek Afganistan, İran gibi farklı ülkelere gelen göçmen işçiler almış, bu durum kültürel süreklilik açısından belirgin bir kırılma yaratmıştır. “Afganistan’da savaşmak hayat ile ölüm arasındaki o ince çizginin üzerinde yürümeye

çalışmak demektir. Genelde de çizginin ölüm tarafı galip gelirdi.” (Özköse, 2017: 135). Afganistanlı çobanlar için bu zorlu durum kendi ülkelerindeki siyasi ve ekonomik problemlerden kaçışın bir parçası olup yeni bir coğrafyada yaşam mücadelesine dönüşmüştür. Bu durum geleneksel bilgi aktarımının kesintiye uğramasına neden olsa da Afganistanlı çobanlar sadece ailenin değil aynı zamanda Şavak kültürünün ve geleneğinin de bir parçası olmuştur.

Sonuç

İnsanla tabiat arasında ayrılmaz sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, temeli bilinmeyen dönemlerde atılmış pek çok gizemi barındıran bir bağdır. Türk kültüründe atlı göçebe hayatının izlerinin görüldüğü Tunceli yaylalarında konargöçer bir yaşam süren ve bu yaşam biçimini gelenek hâline getirmiş insanlar da bu bağın temsilcilerindendir. Bu temsiliyet ve teslimiyet geleneğin sürdürülebilirliğini sağlayan önemli bir etkidir. Zorlu şartların, imkânsızlıkların gölgesinde büyümek, yoklukla yoğrulmuş çocukluğa, gençliğe ve yaşlılığa tanıklık etmek bu kültür taşıyıcılığının bir göstergesidir. Yaylalarda başlayan çocukluğun, yeşeren gençliğin ve solan ömürlerin sesi olmak, aidiyet duygusunu ifade etmek ve kültürel hafızanın yaşatılması oldukça önem taşımaktadır.

Tabiatın içinde var olup onu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan insan için büyük mucizeler vardır. Bu gizemi ve mucizeleri çözümlemek adına atılan her bir adım, uygulama, inanış zamanla bir ritüele dönüşerek insanlığın ortak kaderi hâline gelmiştir. Tunceli yaylalarında konargöçer bir yaşam süren genelde insanların özelde Şavaklıların tabiatla uyum içinde yaşamaları bir yandan da mücadelesi çeşitli inanış ve uygulamayı beraberinde getirmiştir. Yaşam tarzının gereği olarak tecrübelerle edindikleri bilgi ve beceriler zaman içinde kendine bir yol bulmuştur. Bugün uygulanan her bir âdet, gelenek, görenek, inanış ve ritüelin kökeninde büyük bir hazine saklıdır.

Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar

Çoban, V. (2015). Türk Halk Kültüründe Çobanlık. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

Kaval, Y. (2025). Tunceli Halk Kültüründe Hayvanlar (Mitler-İnanışlar-Ritüeller-Gelenekler-Âdetler). Ankara.

Konak, A. - Aktar, O. (2009). Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli / Ovacık'ta Geleneksel Sağaltma Yöntemleri, C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 35(2), 156-187.

Kutlu, M. (1987). Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Özköse, A. (2017). Kaçak Yolcu. Pınar Yayınları.

Parlayan, M. (2012). Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları. Fırat Üniversitesi. Elazığ.

Sinmez, Ç. ve Aslım, G. (2017). İç Anadolu Bölgesindeki Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Değerlendirme Bilgi (81). 205-232.

Tunçdilek, N. (1964). Türkiye’de Yaylalar ve Yaylacılık, İ. Ü. Coğ. Enstitü Dergisi, 7(14), 15-28.

Sözlü Kaynaklar

Kaynak Kişi, Doğum Tarihi, Der Yeri, Tahsili, Mesleği.

(K1): Davut Kaçan, 1975, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Çiftçi.

(K2): Güllü Çulcu, 1976, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı.

(K3): Havva Koçoğlu, 1964, Maltepe/İstanbul, İlkokul Mezunu, Ev hanımı.

(K4): İsmail Acun, 1968, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Üretici (Tüccar).

(K5): Kadir Demir, 1972, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Çiftçi.

- (K6):** Mehmet Çulcu, 1973, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Çiftçi.
(K7): Nematullah (?), 2004, Faryab/Maymana/Afganistan, Çoban.
(K8): Pınar Birgül Koçaslan, 1981, Çemişgezek/Tunceli, Üniversitesi Mezunu, Ev Hanımı.
(K9): Reyhan Koçaslan, 1961, Çemişgezek/Tunceli, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı.
(K10): Seher Erel, 1985, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı.
(K11): Serin Özcan, 1971, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı.
(K12): Suna Koyun, 1963, Çemişgezek/Tunceli, İlkokul Mezunu, Ev hanımı.
(K13): Züleyha Demir, 2001, Çemişgezek/Tunceli, Üniversite Mezunu, Ev Hanımı.

FİNANSAL GELİŞMİŞLİK Mİ GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ ŞEKİLLENDİRİYOR, YOKSA TAM TERSİ Mİ? TÜRKİYE İÇİN TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK YAKLAŞIMI

DOES FINANCIAL DEVELOPMENT SHAPE INCOME INEQUALITY, OR VICE
VERSA? A TODA–YAMAMOTO CAUSALITY APPROACH FOR TÜRKİYE

Necati ERDOĞAN

Van Yüzüncü Yıl University, Başkale Vocational School, Department of Computer
Programming

ORCID: 0000-0002-6025-6687

Sinem SOYHAN

Independent Researcher

ORCID: 0000-0001-9860-8943

Öz:

Finansal gelişmişlik ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin yönü, kalkınma iktisadı literatüründe hâlâ tartışmalı bir konudur. Bu çalışma, Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanından derlenen Gini katsayısı (SI.POV.GINI), özel sektöre verilen yurt içi kredinin GSYH'ye oranı (FS.AST.PRVT.GD.ZS) ve borsa işlem hacmi devir oranı (CM.MKT.TRNR) serilerini kullanarak, Türkiye için 1990-2023 dönemini kapsayan bu nedensellik yönünü Toda-Yamamoto yaklaşımıyla sınamaktadır. ADF birim kök testleri, Gini ve borsa işlem hacminin düzeyde durağan olmadığını (I(1)) göstermiş; VAR(3) modeli üzerinden $dmax=1$ alınarak VAR(4) tahmin edilmiş ve Wald testleriyle nedensellik yönleri sınanmıştır. Bulgular, beklenenin aksine, finansal gelişmişlikten gelir eşitsizliğine değil, gelir eşitsizliğinden kredi genişlemesine doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi ortaya koymaktadır (Wald=17,54; $p=0,002$); kredi hacminden Gini'ye, borsa işlem hacminden Gini'ye ve Gini'den borsa işlem hacmine doğru ise anlamlı bir nedensellik tespit edilmemiştir. Bu bulgu, Türkiye örneğinde gelir dağılımındaki değişimlerin bankacılık sektörü kredi arzını öngördüğünü, tersinin ise geçerli olmadığını düşündürmektedir; bu durum, finansal içermenin eşitsizliği azaltacağı yönündeki yaygın varsayımın en azından Türkiye bağlamında sorgulanmasını gerektirmektedir. Küçük örneklem büyüklüğü ($N=34$) ve kredi serisinin bir bölümünün doğrusal enterpolasyonla tamamlanmış olması nedeniyle bulgular kesin değil, keşifsel nitelikte değerlendirilmeli ve ARDL sınır testi gibi alternatif yöntemlerle doğrulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişmişlik, Gelir Eşitsizliği, Gini Katsayısı, Toda-Yamamoto Nedensellik, Türkiye

Abstract:

The direction of the relationship between financial development and income inequality remains a contested issue in the development economics literature. This study tests the direction of causality for Türkiye over the period 1990–2023 using the Toda-Yamamoto approach, employing series compiled from the World Bank Development Indicators (WDI) database: the Gini coefficient (SI.POV.GINI), domestic credit to the private sector as a share of GDP (FS.AST.PRVT.GD.ZS), and stock market turnover ratio (CM.MKT.TRNR). ADF unit root tests indicate that the Gini coefficient and stock market turnover are not stationary at levels (I(1)); a VAR(4) model is estimated with $dmax = 1$ based on a VAR(3) model, and causality

directions are tested via Wald tests. Contrary to expectations, the findings reveal a statistically significant causality running not from financial development to income inequality, but from income inequality to credit expansion (Wald = 17.54; $p = 0.002$); no significant causality is found from credit volume to Gini, from stock market turnover to Gini, or from Gini to stock market turnover. This finding suggests that, in the Turkish sample, changes in income distribution predict banking sector credit supply, while the reverse does not hold; this calls into question, at least in the Turkish context, the common assumption that financial inclusion will reduce inequality. Due to the small sample size ($N = 34$) and the fact that part of the credit series was completed via linear interpolation, the findings should be regarded as exploratory rather than definitive and should be validated with alternative methods such as the ARDL bounds test.

Keywords: Financial Development, Income Inequality, Gini Coefficient, Toda-Yamamoto Causality, Türkiye